

Departament d'Història Moderna (Universitat de Barcelona).

Bienni de Doctorat 1998-2000.

Programa de Doctorat: "Catalunya i Europa a l'Edat Moderna".

TESI DOCTORAL:

***“CATALUNYA EN L'ESTRUCTURA
MILITAR DE LA MONARQUIA
HISPÀNICA (1556-1640). TRES ASPECTES:
LES FORTIFICACIONS, ELS SOLDATS I
ELS ALLOTJAMENTS”***

Joan Carrió Arumí

*Director: Dr. Jaume Dantí i Riu (Departament
d'Història Moderna de la Facultat de
Geografia i Història de la Universitat de
Barcelona).*

ÍNDEX

INTRODUCCIÓ (1)

CAPÍTOL 1. LES FORTIFICACIONS.

INTRODUCCIÓ (11)

1.LES FORTIFICACIONS DE LA CORONA A LES FRONTERES TERRESTRES I MARÍTIMES DE CATALUNYA A L'EDAT MODERNA. (14)

2.LA INTRODUCCIÓ DELS MÈTODES MODERNS DE CONSTRUCCIÓ DE FORTIFICACIONS A CATALUNYA. (16)

3.LES REPERCUSSIONS FINANCERES DE LA “REVOLUCIÓ MILITAR” EN LES FORTIFICACIONS DE CATALUNYA. (19)

4.EL FINANÇAMENT DE LES FORTIFICACIONS DE 1497 A 1640. (21)

4.1. Diners de Castella, sumes dels donatius de les corts i contribucions extraordinària mitjançant la publicació de pragmàtiques reials (1497-1585). (21)

4.2.Les corts de Montsó de 1585: consignació de part del donatiu per a les fortificacions. (34)

4.3. Despesa de la consignació de 1585 fins a 1637. (50)

4.4.El pla de fortificacions de l'enginyer Gandolfo i els mitjans per al seu finançament (1638-1640). (84)

4.5.Retorn al sistema de la contribució extraordinària mitjançant la publicació de pragmàtiques reials (1638-1640): la pragmàtica de fortificacions de 2 de gener de 1639. (100)

CAPÍTOL 2. ELS SOLDATS I LES GUERRES (1556-1640).

INTRODUCCIÓ (110)

I. ELS EFECTIUS MILITARS A CATALUNYA ABANS DE LA GUERRA DELS SEGADORS (1556-1640). (112)

1. ELS EFECTIUS MILITARS ORDINARIS. (112)

1.1. Les unitats militars ordinàries: tipologia i xifres dels contingents. (112)

1.2. Proporció de soldats catalans a les unitats militars ordinàries. (140)

1.3. Lleves ordinàries de la corona a Catalunya. (153)

Lleves ordinàries en el regnat de Felip II (155)

Lleves ordinàries en el regnat de Felip III (160)

Lleves ordinàries en el regnat de Felip IV (162)

2. ELS EFECTIUS MILITARS EXTRAORDINARIS (166)

2.1. Tropes d'altres estats de la monarquia hispànica (166)

2.2. Tropes mercenàries (170)

2.3. Tropes catalanes (173)

2.3.1. Formes de mobilització obligatòria (176)

2.3.1.1. La mobilització general: l'usatge *Princeps Namque* i el sometent general. (176)

2.3.1.2. Formes de mobilització parcial. (184)

La mobilització dels feudataris del rei. (184)

Les hosts veïnals o milícies urbanes. (187)

Els drets de recolleta. (190)

2.3.2. Formes de mobilització voluntària. (192)

Les lleves de les universitats. (192)

Les lleves dels nobles i eclesiàstics. (211)

Les lleves de la corona. (232)

Les lleves de la Diputació del General. (235)

3.EL MANTENIMENT DE L'ORDRE PÚBLIC (247)

3.1.Lleves de la noblesa de la terra. (247)

3.2.Utilització d'unitats militars ordinàries i extraordinàries de cavalleria i d'infanteria. (255)

3.3.Les remissions de bandolers: un instrument de justícia/gràcia reial i un mitjà de lleva administrativa. (261)

II. LA PARTICIPACIÓ DELS CATALANS EN ELS CONFLICTES BÈLLICS DE 1556 FINS A 1640. (285)

1. La defensa de les pròpies fronteres. (285)

Abans de 1596. (285)

La guerra amb França de finals del segle XVI (1597-1598) (289)

De la pau de Vervins a la mort d'Enric IV de Borbó (1598-1610) (295)

Una amenaça francesa (1620) (298)

La crisi de la Valtellina (1625-1626) (302)

Les corts de 1632 i l'enfrontament bèl·lic hispano-francés. (306)

La guerra declarada amb França a partir de 1635. (308)

La invasió francesa del Rosselló (1639) (310)

2. Participació dels catalans en els conflictes exteriors. (313)

La revolta morisca de Granada (1568-1571) (313)

El nord d'Àfrica, la Mediterrània i Itàlia. (314)

Flandes (319)

CAPÍTOL 3. ELS ALLOTJAMENTS DES DE LA RECUPERACIÓ DEL ROSSELLÓ FINS A LA GUERRA DELS SEGADORS (1496-1640).

INTRODUCCIÓ (345)

1.ALLOTJAMENTS EN RELACIÓ A LA CONSERVACIÓ I DEFENSA DELS COMTATS DAVANT L'AMENAÇA FRANCESA. (347)

2.ALLOTJAMENTS A CAUSA DE LES CONSTANTS GUERRES CONTRA LA MONARQUIA FRANCESA DELS VALOIS. (349)

3.ALLOTJAMENTS PER MOTIUS DIVERSOS (LA GUERRA CONTRA FRANÇA A PRINCIPIS I FINALS DEL REGNAT DE FELIP II, LA PERSECUCIÓ DEL BANDOLERISME, LA INTERVENCIÓ A LES GUERRES DE RELIGIÓ A FRANÇA) (356)

4.ALLOTJAMENTS EN RELACIÓ ALS PROBLEMES EN EL MANTENIMENT DE L'ORDRE PÚBLIC I OCASIONALMENT DE TROPES EN TRÀNSIT CAP A ITÀLIA. (363)

5.ALLOTJAMENTS INCREMENTATS I CONTINUATS AMB MOTIU DEL CREIXENT ENFRONTAMENT AMB FRANÇA A PARTIR DE 1635. (372)

CONCLUSIONS (448)

ANNEX 1. TAULES NUMÈRIQUES (479)

ANNEX 2. DOCUMENTS (487)

BIBLIOGRAFIA (515)

INTRODUCCIÓ

INTRODUCCIÓ

La guerra a Catalunya en els segles XVI i XVII i les circumstàncies bèl·liques del període no han captat gaire l'atenció de la historiografia en comparació amb altres camps com per exemple la societat, l'economia i la política. En tot cas ha estat en relació als mateixos que s'ha fet referència als aspectes bèl·lics.

Ni tan sols va ajudar a canviar aquesta situació la “nova història militar”, un corrent historiogràfic que va néixer a finals de la dècada de 1980 als Estats Units amb la intenció de superar la història militar tradicional, centrada aquesta darrera exclusivament en els aspectes militars i bèl·lics de la guerra. Aquest corrent considera la guerra com un fenomen històric central i alhora total, és a dir, amb àmplies implicacions en els més diversos àmbits, que anirien des de l'organització política i social fins a l'economia, la cultura, a més d'incloure els aspectes científico-tècnics de la guerra. Des d'aquest punt de vista l'organització de la guerra i la defensa no es poden considerar de cap manera una anècdota d'aquesta, sinó un fenomen per ell mateix, que és possible contextualitzar temporalment i que marca en bona mesura el ritme d'avenç de la societat en la que es desenvolupa¹.

Cal dir no obstant que l'enfocament historiogràfic indicat abans ha tingut una repercussió limitada a la historiografia catalana, des de la que tan solament ha estat reivindicada i posada en pràctica per Antonio Espino, un autor que ha escrit una monografia i diversos articles centrats en el període cronològic de la segona meitat del segle XVII².

Tanmateix en els darrers vint anys s'han fet una sèrie d'aportacions que sense prendre com a base metodològica la nova història de la guerra s'han fixat específicament en algun o altre aspecte de la història militar de Catalunya en els segles XVI i XVII.

Així per exemple les formes d'organització militar van ser tractades en una primera aproximació per Jordi Vidal amb un article que va tenir el mèrit de tractar aquest tema en una època en que aquesta disciplina patia un fort desprestigi en uns cercles historiogràfics aleshores més decantats cap a la història social³. Al cap d'uns anys aquesta línia d'investigació va ser continuada per Antoni Simón i Antonio Espino a la comunicació que van presentar al Tercer Congrés d'Història Moderna de Catalunya l'any 1993⁴, en la que van fer una sistematització de les formes de mobilització dels catalans de l'edat moderna.

¹ PORRAS GIL, Concepción. *La organización defensiva española en los siglos XVI y XVII*. Valladolid. 1995..

² ESPINO LÓPEZ, Antonio. *Guerra y gobierno en Cataluña (1688-1697)*. Barcelona, 1999.

Pel que fa als articles cal esmentar entre altres:

-“Ejército y sociedad en la Cataluña del Antiguo Régimen: el problema de los alojamientos, 1653-1689”. A *Historia Social*, n. 7 (1990), pàgs. 19-38.

-“Las tropas italianas en la defensa de Cataluña, 1665-1698”. A *Investigaciones Históricas*, n. 18 (1998), pàgs. 51-74.

-“Oficiales catalanes en el Ejército de los Austrias, 1635-1700”. A *Cuadernos de Historia Moderna*, n. 24 (2000), pàgs. 11-31.

³ VIDAL PLA, Jordi. “Les formes tradicionals de l'organització armada a la Catalunya dels s. XVI i XVII”. A *Manuscrits* n. 3, maig 1986, pàgs 105 a 116.

⁴ SIMÓN TARRÉS, A; ESPINO LÓPEZ, A. “Les institucions i formes d'organització militar catalanes abans de la guerra dels segadors”, Actes del Tercer Congrés d'Història Moderna de Catalunya, vol. VI. Publicades per la revista *Pedralbes*, núm. 13 (1993).

Sobre l'organització militar impulsada per la Diputació del General al començament de la guerra dels segadors hi ha la monografia de Vicenç Estanyol⁵, en el que potser va ser el primer intent per a desenvolupar la capacitat militar autònoma de Catalunya en els segles de l'edat moderna.

Referida també a la guerra dels Segadors però per a un àmbit d'abast local com el de Sabadell hi ha una monografia de Josep Abad, una obra que posa de manifest la potencialitat dels arxius locals com a font per a la història de la guerra⁶.

Una altra qüestió pertanyent a l'àmbit militar que va centrar l'atenció d'alguns investigadors va ser el de les fortificacions. Un dels primers que ho va fer va ser Àngel Casals que va presentar sobre això una comunicació al quinzè Congrés d'història de la Corona d'Aragó en la que feia referència a les que integraven el sistema defensiu de la frontera dels comtats de Rosselló i Cerdanya a la primera meitat del segle XVI.⁷

Les fortificacions que la corona va fer edificar al golf de Roses, així com la ciutadella de Perpinyà, van ser l'objecte d'investigació en el que es va fixar Pablo de la Fuente, sobre les que en va fer sengles monografies⁸.

Des d'una perspectiva més àmplia també hi ha hagut una aportació al coneixement de les fortificacions i les teories sobre les que les van idear, es tracta en concret de l'obra de Lluís Cortada sobre poliorcètica a Catalunya al llarg de l'edat mitjana i la moderna⁹.

Pel que fa a les fortificacions però per a un àmbit geogràfic superior en dimensions al de Catalunya també s'ha prestat atenció a la defensa a la frontera dels Pirineus compresos entre el País Basc i la Vall d'Aran en els segles XVI i XVII, una qüestió sobre la que ha escrit Concepción Porras¹⁰.

En l'àmbit específic de les derivacions econòmiques i fiscals de la guerra i l'organització militar per al conjunt de la monarquia hispànica continua essent una obra d'obligada referència general la "Política y Hacienda de Felipe IV" d'Antonio Domínguez Ortiz. Per a l'àmbit concret de Catalunya la fiscalitat a la segona meitat del segle XVI ha estat estudiada específicament per Bernat Hernández, un autor que ha posat de manifest la pressió de les necessitats militars sobre el sistema fiscal¹¹.

⁵ ESTANYOL BARDERA, Vicenç. *El pactisme en guerra (L'organització militar catalana als inicis de la guerra de separació, 1640-42)*. Barcelona, 1999.

⁶ ABAD I SENTÍS, Josep. *La vila de Sabadell durant la Guerra patriòtica o dels segadors (1598-1659)*. Arxiu Històric de Sabadell. Sabadell, 2003.

⁷ CASALS, Àngel. "Estructura defensiva de Catalunya a la primera meitat del segle XVI: els comtats de Rosselló i Cerdanya". A *XV Congreso de Historia de la Corona de Aragón*, tom I, vol. 2n, Saragossa. Pàgs. 83-93.

⁸ FUENTE, Pablo de la.

-*Les fortificacions reials del Golf de Roses en l'època moderna*. Figueres, 1998.

- *La ciudad como problema militar: Perpiñán y los ingenieros de la monarquía española (ss. XVI-XVII)*. Ministerio de Defensa. Madrid, 1999.

⁹ CORTADA I COLOMER, Lluís. *Estructures territorials, urbanisme i arquitectura poliorcètics a la Catalunya preindustrial*. 2 vols. Barcelona, 1998.

¹⁰ PORRAS GIL, Concepción. *Op.citada*.

¹¹ HERNANDEZ, Bernat. "La fiscalidad en Cataluña en la segunda mitad del siglo XVI". Ponència inaugural dins Actes del Congrés Internacional "Felipe II y el Mediterráneo", Barcelona, 1998. Volum I, *Los recursos humanos y materiales*.

Pel que fa a la fiscalitat de guerra dins l'esfera de les universitats així com també els seus efectes sobre els privilegiats Pere Gifre va presentar una comunicació al Tercer Congrés d'Història Moderna de Catalunya¹².

Un altre tema que ha reclamat l'atenció dels investigadors han estat els allotjaments de tropes. En aquest sentit destaquen els treballs d'Antonio Espino referits sobretot a la segona meitat del segle XVII fets com ha estat dit més amunt seguint els postulats de la nova història de la guerra. El mateix autor ha fet una primera aproximació a la participació dels catalans en els exèrcits de la monarquia hispànica en el mateix període abans esmentat¹³.

L'àmbit de les institucions militars a Catalunya també ha estat objecte d'atenció. En primer lloc és impossible deixar d'esmentar la monografia de Jesús Lalinde sobre la institució virreinal des de la seva creació fins a la seva desaparició amb els decrets de Nova Planta¹⁴, una obra elaborada sobretot des de la perspectiva de la història del dret, i en la que no falta l'exposició de la figura de l'*alter ego* del lloctinent general, és a dir, la del capità general, que cal no oblidar que era la màxima autoritat militar de la corona a Catalunya. Aquesta darrera institució també va ser abordada per Eduardo Escartín, en el marc cronològic del regnat de Felip II, que la va triar com a tema per a la ponència que va presentar al Congrés Internacional "Felipe II y el Mediterráneo"¹⁵.

A banda de les aportacions específiques fins ara esmentades la història del fet bèl·lic a la Catalunya del segle setze i disset ha estat tractada en obres d'un abast i d'una temàtica central diferents. En aquest sentit normalment ha estat present com a complement de la història política tradicional en totes les obres generals sobre la història de Catalunya, des de les més antigues fins a les més recents. No obstant dins aquesta hi ha les obres enciclopèdiques que inclouen específicament un o alguns capítols temàtics dedicats a les qüestions militars. Entre aquestes cal destacar, per la seva amplitud i densitat, el volum quart de la Història de Catalunya dirigida per Pierre Vilar que va escriure Núria Sales amb el títol de "Els segles de la decadència (XVI-XVIII)", en el qual va tractar entre altres els conflictes bèl·lics, les formes de mobilització de la població i els allotjaments¹⁶. Un cas similar és el capítol que a manera de síntesi va redactar Agustí Alcoberro per a l'obra enciclopèdica "Història, Política i Societat dels Països Catalans", el qual significativament va titular "Els catalans i les guerres del rei", i que a més anava complementat amb un article d'Eva Serra sobre la revolució militar i un altre de Lluís Cortada sobre les fortificacions¹⁷.

¹² GIFRE, Pere. "Universitats, fiscalitat de guerra i privilegiats". *Actes del Tercer Congrés d'Història Moderna de Catalunya, Pedralbes*, 13-I, pàgs. 561-572.

¹³ ESPINO LÓPEZ, Antonio. Entre altres articles d'aquest autor aquí destaco els següents:

- "Ejército y sociedad en la Cataluña del Antiguo Régimen: el problema de los alojamientos, 1653-1689". A *Historia Social*, n. 7 (1990), pàgs. 19-38.

- "Las tropas italianas en la defensa de Cataluña, 1665-1698". A *Investigaciones Históricas*, n. 18 (1998), pàgs. 51-74.

- "Oficiales catalanes en el Ejército de los Austrias, 1635-1700". A *Cuadernos de Historia Moderna*, n. 24 (2000), pàgs. 11-31.

¹⁴ LALINDE ABADIA, Jesús. *La institución virreinal en Cataluña (1471-1716)*. Barcelona, 1964.

¹⁵ ESCARTÍN, Eduardo. "La Capitanía General de Cataluña bajo Felipe II". Ponència inaugural dins Actes del Congrés Internacional "Felipe II y el Mediterráneo", Barcelona, 1998. Volum III, *La monarquía y los reinos* (I).

¹⁶ SALES, Núria. *Els segles de la decadència (segles XVI-XVIII)*. Barcelona, 2002 (1989).

¹⁷ ALCOBERRO, Agustí. "Els catalans i les guerres del rei", dins el volum III de *Història, Política i Societat dels Països Catalans*, Barcelona, 1997???. Pàgs 338-343. Inclou els dos articles esmentats de Eva SERRA i Francesc CORTADA.

Fins i tot a nivell d'història local és possible trobar aquest tipus d'aportacions sobre temes militars en obres de temàtica més àmplia. És el cas de la ciutat de Barcelona, sobre la que Agustí Duran en va escriure una síntesi de la seva història en la que hi inclogué un capítol dedicat en concret a la defensa de la ciutat¹⁸.

Tampoc es pot oblidar la menció d'una obra de síntesi d'història militar en concret com és el volum tercer de la "Història militar de Catalunya" escrita per Xavier Hernández i que cronològicament abasta tota l'edat moderna¹⁹, i en la que apareixen qüestions diverses sobre l'organització militar, els conflictes bèl·lics i les seves conseqüències, les fortificacions, etc. Amb una vocació igualment de síntesi hi ha l'obra més antiga de Pella i Forgas sobre l'organització militar de Catalunya²⁰.

Finalment cal esmentar les obres que s'han escrit sobre la història de la guerra i sobre qualsevol aspecte relacionat en general amb el fet bèl·lic en el context de l'Europa de l'edat moderna.

Dins aquest grup destaquen les monografies sobre l'organització militar de la monarquia hispànica, així com sobre els esdeveniments militars en la que aquella es va veure implicada. És el cas del conegut estudi de I.A.A. Thompson sobre l'administració de la guerra per la monarquia dels Àustria de mitjan segle XVI a mitjan segle XVII, una obra que amb una metodologia novedosa aplicada sobre una extensa base documental va obrir una via que encara avui ni de bon tros ha estat del tot resseguida en el camp de la història militar hispànica.

A un nivell més específic trobaríem altres aportacions com les de Luis A. Ribot sobre l'exèrcit dels Àustries²¹, així com els estudis del mateix autor i altres com J. Contreras sobre els seus sistemes de reclutament²².

Un altre conjunt necessari per a la història de la guerra són les obres monogràfiques que s'han centrat en l'estudi dels aspectes polítics, jurídics, econòmics i socials de Catalunya al llarg dels segles XVI i XVII.

De les polítiques i tot seguint l'ordre cronològic hi ha l'estudi d'Àngel Casals sobre Catalunya en el regnat de Carles I²³, en el que són abundoses les dades sobre temes militars així com les valoracions que aquest autor fa a partir de les mateixes. Per al regnat de Felip II continua essent imprescindible la consulta de la monografia "*Felip II i Catalunya*" de Joan Reglà, de qui cal tenir en compte que té altres obres que també són útils per a la història bèl·lica de Catalunya²⁴.

¹⁸ DURAN i SANPERE, Agustí. *Barcelona i la seva història*. Vol. II. Barcelona, 1974. "La defensa de la ciutat", pàgs. 109-123.

¹⁹ HERNÁNDEZ CARDONA, Francesc Xavier. *Història militar de Catalunya. Aproximació didàctica*. Volum III. "La defensa de la Terra". Barcelona, 2003.

²⁰ PELLA I FORGAS. "Organització militar de l'antiga Catalunya per mar i per terra". Dins *Llibertats i Antich Govern de Catalunya*. Barcelona, 1905.

²¹ RIBOT, Luis A. "El ejército de los Austrias, aportaciones recientes y nuevas perspectivas". Dins: *Temas de Historia Militar*, tom I. Madrid, 1983.

²² IBIDEM. "El reclutamiento militar en España a mediados del siglo XVII. La composición de las milicias de Castilla". A la revista *Cuadernos de investigación histórica*, núm 9 (1986).

CONTRERAS GAY, J. "El servicio militar en España durante el siglo XVII", *Chronica Nova* n. 21, pàgs 99-122. / "Las milicias en el Antiguo Régimen. Modelos, características generales y significado histórico", *Chronica Nova* n. 20, pàgs. 75-103.

²³ CASALS, Àngel. *L'Emperador i els catalans. Catalunya a l'Imperi de Carles V (1516-1543)*. Granollers, 2000.

²⁴ REGLÀ, Joan.

-*Felip II i Catalunya*. Barcelona, 1956.

-*Els virreis de Catalunya*. Barcelona, 1961.

Entre les aportacions més recents a l'estudi del segle XVI català cal destacar les obres de Jordi Buyreu per als seus anys centrals²⁵, així com la de Miquel Pérez per al regnat de Felip II²⁶, en les que malgrat no ser el tema principal alguns aspectes militars com les forces militars en el territori i el seu allotjament són tractats de forma particular en determinats moments.

Dins la temàtica específica de les institucions és imprescindible la consulta de la síntesi que va escriure Víctor Ferro sobre el dret públic i les institucions a Catalunya fins al decret de Nova Planta²⁷.

De totes maneres es pot afirmar que la història de la guerra a Catalunya en els segles XVI i XVII sempre ha estat tractada tangencialment des del punt de vista de les seves implicacions pels historiadors que han elaborat treballs relatius a altres disciplines afins, entre les quals la història política, la social, l'econòmica i àdhuc la cultural. Entre aquestes hi ha obres com "*La revolta catalana*" de John H. Elliott²⁸ o la de mossèn Sanabre sobre la guerra hispano-francesa des de la revolta dels segadors fins al tractat dels Pirineus²⁹. En el mateix sentit hi ha la monografia de Jaume Dantí sobre les revoltes populars a la Catalunya de finals del segle XVII, una obra en la que entre altres es posava una atenció particular en l'anàlisi dels allotjaments de tropes³⁰.

Aquest tractament tangencial del fet bèl·lic també ha estat present en les obres que han tingut com a objecte d'estudi la monarquia o l'imperi hispànics dels segles XVI i XVII, entre les quals les síntesi d'Ernest Belenguer³¹. Per a la Catalunya dins l'imperi dels Àustria en els segles XVI i XVII Joan Ll. Palos va publicar un estudi en el que tot i centrar-se en els aspectes polítics els militars també eren esmentats en més d'una ocasió³².

* * * * *

Com ha estat exposat més amunt per al període que va dels inicis de l'edat moderna fins a la guerra dels Segadors no hi ha cap monografia centrada específicament en algun tema d'història militar. No obstant pel que fa al regnat de Carles I l'obra esmentada d'Àngel Casals sobre el període conté moltes dades i valoracions sobre

²⁵ BUYREU JUAN, Jordi. *Institucions i conflictes a la Catalunya moderna. Entre el greuge i la pragmàtica (1542-1564)*. Barcelona, 2005.

²⁶ PÉREZ LATRE, Miquel. *Entre el rei i la terra. El poder polític a Catalunya al segle XVI*. Vic, 2003.

²⁷ FERRO, Víctor. *El Dret Públic Català. Les institucions a Catalunya fins al Decret de Nova Planta*. Vic, 1987.

²⁸ ELLIOTT, John. H. *La revolta catalana (1598-1640)*. Barcelona, 1989 (1963).

²⁹ SANABRE, Mn Josep. *La acció de França en Catalunya en la pugna per la hegemonia de Europa (1640-1659)*. Barcelona, 1956.

³⁰ DANTÍ i RIU, Jaume. *Aixecaments populars als Països Catalans (1687-1693)*. Barcelona, 1990. El mateix autor també tracta entre altres qüestions la dels allotjaments a la monografia anterior *Terra i població al Vallés Oriental a l'època moderna*. Santa Eulàlia de Ronçana, 1988.

³¹ BELENGUER i CEBRIÀ, Ernest.

-*El Imperio hispànic, 1479-1665*. Barcelona, 1995.

- *La Corona de Aragón en la Monarquía Hispánica. (Del apogeo del siglo XV a la crisis del XVII)*. Barcelona, 2001.

³² PALOS, Joan Lluís. *Catalunya a l'Imperi dels Àustria. La pràctica de govern (segles XVI-XVII)*. Lleida, 1994.

els aspectes dels conflictes bèl·lics i l'organització militar a Catalunya aleshores. No passa el mateix amb el regnat de Felip II, per al que les obres de Jordi Buyreu i Miquel Pérez només tracten parcialment i fragmentàriament els aspectes militars. Per als regnats de Felip III i Felip IV, amb l'excepció de "La revolta catalana" d'Elliott ja no hi ha ni tan sols aquestes monografies d'història de Catalunya amb alguna referència a les qüestions bèl·liques. I pel que fa a les obres que tenen com a marc general el de la monarquia hispànica cal senyalar que només ocasionalment es fa al·lusió a Catalunya, com per exemple en l'obra de I.A. Thompson abans també citada.

Amb aquesta tesi es vol reduir el buit cronològic indicat pel que fa a les qüestions militars a Catalunya des dels inicis del regnat de Felip II fins a la guerra dels Segadors. Tanmateix l'objectiu general que es vol aconseguir amb la recopilació de les dades conegudes així com també amb la recerca de noves és fer una mica de llum sobre algunes qüestions fins ara resoltes amb alguns llocs comuns que massa sovint la historiografia dóna per bons sense problemes. Al meu entendre aquests llocs comuns que és necessari revisar són en primer lloc l'escassa o gairebé nul·la participació dels catalans a l'exèrcit de la monarquia hispànica, i en segon lloc el finançament amb recursos provinents de Castella de bona part de les despeses militars de la corona a Catalunya.

Per aconseguir l'objectiu senyalat, el punt inicial va ser la recopilació i consulta de la bibliografia existent sobre història militar de Catalunya en els segles XVI i XVII, com a mínim la que feia referència fins a la guerra dels Segadors. Pel que fa a la consulta de fonts documentals d'arxiu la recerca es va centrar sobretot en les de l'Arxiu de la Corona d'Aragó, però sense deixar de consultar també les de l'Arxiu de Simancas. Pel que fa al primer arxiu la recerca va ser feta bàsicament al fons del Consell d'Aragó, les tipologies documentals del qual són molt variades, ja que van des de consultes del mateix fins a còpies de consultes del Consell de Guerra, passant per els documents adjunts a aquelles, habitualment cartes d'autors ben diversos (rei, lloctinent general, oficials reials, Diputació del General, particulars dels diferents estaments i corporacions dels mateixos), i fins i tot memorials de particulars que demanaven mercès i ajudes de costa al rei a través del consell, o documents comptables de naturalesa diversa. És així que la informació obtinguda sobre aspectes militars en els fons de l'Arxiu de la Corona d'Aragó ha estat molt més rica del que en principi havia vist atribuir en més d'una ocasió a aquests fons, considerats normalment inferiors pel que fa a aquesta temàtica als de l'Arxiu de Simancas, de manera que pel que respecta a la història militar de Catalunya en concret puc afirmar que no són tant inferiors com es creu habitualment. A Simancas vaig fer una recerca exhaustiva de la documentació de la *Contaduría del Sueldo*, a la secció de Guerra Antigua, sense oblidar al mateix temps la consulta d'altres sèries pertanyents als fons del Consell d'Estat, que inclouen tipologies documentals com ara consultes, memorials i cartes, i finalment a les sèries de la Secretaria del Consell de Guerra, entre les quals van ser especialment útils, atesa la limitació temporal de la visita, la consulta dels volums de registres d'aquest organisme. Una altra font consultada, en aquest cas impresa, van ser els Dietaris de la Generalitat en els anys compresos entre 1556 i 1640, una edició imprescindible i veritablement útil per a la investigació de molts aspectes de la història moderna de Catalunya, entre ells és clar els militars.

Amb la informació recopilada d'una i altra forma ha estat possible respondre en menor o major mesura a les hipòtesis inicials que plantejava aquesta tesi. La primera si Catalunya va contribuir en menor o major mesura a la seva pròpia

defensa, tant amb homes armats i pagats com amb diners per a la construcció i el manteniment de les fortificacions, i si això ja era una contribució a la defensa de la monarquia hispànica, de la que Catalunya òbviament n'era part integrant. La segona si pel mateix motiu abans indicat també va contribuir a la defensa dels interessos de la corona més enllà del propi territori i si per tant els catalans per un o altre motiu van formar part dels exèrcits que van defensar els interessos de la monarquia hispànica a tants camps de batalla d'Europa, Àfrica, la Mediterrània i fins i tot a Amèrica. La tercera hipòtesi tenia a veure amb el nivell d'extracció fiscal per a fer front a despeses militars que la corona va exercir a Catalunya abans de la guerra dels segadors, i amb aquesta es volia veure si el muntant dels recursos obtinguts per aquella a Catalunya era superior als que la corona va enviar directament des de Castella.

A la pràctica i per a confrontar amb les dades adequades les tres hipòtesis vaig plantejar treballar en tres línies d'investigació corresponents als tres aspectes que al capdavant considero bàsics per a reconstruir l'esforç de Catalunya a la seva pròpia defensa i a la de la monarquia hispànica en conjunt abans de la guerra dels Segadors. Aquests aspectes són: les fortificacions, els soldats i els allotjaments.

* * * * *

A l'hora d'esmentar les persones que m'han ajudat d'una o altra forma al llarg dels anys que he dedicat a elaborar la tesi que ara presento crec que en primer lloc he de fer esment del doctor Jaume Dantí i Riu, que n'ha estat el seu director. A ell li vull agrair l'absoluta disposició per a mantenir les entrevistes en les que he rebut per part seva unes inestimables indicacions per a l'organització de la feina, l'orientació necessària per a la tasca de recerca documental i bibliogràfica, així com l'assessorament per a superar dubtes i dificultats. Igualment li vull agrair la confiança que des d'un principi va posar en el meu projecte de tesi doctoral i, com no, més enllà del seu suport i responsabilitat acadèmics, el seu tracte exquisit i atent com a persona. Per altra banda he d'afegir que indubtablement el rigor de la present tesi doctoral que ara teniu a les mans no l'hauria pogut assolir sense la bona direcció i guiatge del doctor Dantí.

Un altre lloc destacat, per bé que lògicament en una forma diferent, l'ocupa la meva família. A la meva muller i fill els deuré sempre un bon nombre d'hores del meu temps lliure que al llarg d'aquests vuit llargs anys he invertit en la elaboració d'aquesta tesi doctoral, un temps que malgrat tot sempre he procurat que afectés en el mínim imprescindible a les meves responsabilitats com a espós i com a pare. Igualment vull tenir unes paraules d'agraïment per a la resta de familiars que en no poques ocasions m'han preguntat per l'estat de la tesi i m'han animat a la seva conclusió, entre els quals no puc deixar d'esmentar els meus pares i àvia materna.

Per a mi ha estat també considerablement valuós l'interés que l'elaboració d'aquesta tesi ha tingut per alguns companys en la meva professió de docent en ciències socials a l'ensenyament secundari. Així ha estat per exemple amb els professors i bons amics Toni Muñoz i Josep Catà, amb els que vaig tenir el plaer de compartir dos cursos a l'IES Barri Besòs de Barcelona, i també com jo enamorats i

investigadors de la història moderna de Catalunya. A en Toni Muñoz vull agrair especialment el detall que va tenir amb mi facilitant-me documentació original que havia trobat a l'Arxiu de Simancas que va creure que podia ser del meu interès, i a tots dos els vull agrair haver tingut les animades converses que vam mantenir sovint, entre altres coses, sobre temes dels nostres àmbits de recerca respectius.

En un altre ordre d'aspectes més pràctic també vull agrair el bon tracte rebut de tot el personal amb el que vaig tractar a l'Arxiu de la Corona d'Aragó de Barcelona en les incomptables hores que hi vaig passar fent recerca amb els seus fons. Igualment ho vull fer amb el de l'Arxiu de Simancas a Valladolid, en el que no obstant hi vaig poder estar tant solament el temps estrictament necessari per a dur a terme la investigació que m'havia plantejat.

Fins i tot em vull prendre la llicència de donar les gràcies a Johann Sebastian Bach, donat que al llarg de tots aquests anys la seva magnífica música ha estat el fons musical que habitualment ha animat la meva feina.

Joan Carrió Arumí.
Barcelona, gener del 2008.

CAPÍTOL 1. LES FORTIFICACIONS

INTRODUCCIÓ

La Revolució Militar que es va produir a l'Europa moderna des de principis del segle XVI va comportar múltiples canvis no solament en les estratègies militars heretades de l'Edat Mitjana, sinó també en l'aspecte i la construcció de les fortificacions que fins aleshores s'havia mantingut gairebé inalterat.

Una de les causes d'aquest conjunt de transformacions va ser l'increment en l'ús i la millora de les armes de foc, especialment de les peces d'artilleria que des del darrer terç del segle XV disparaven projectils de ferro, un factor que va potenciar l'anomenada "guerra de setge", en la qual la capacitat de les fortificacions per a resistir el setge d'exèrcits que disposaven del corresponent tren d'artilleria va ser decisiva; cal no oblidar igualment que en la defensa de les fortificacions van tenir un paper decisiu les armes de foc³³. Aquestes novetats en l'estil de fer la guerra van arribar a Catalunya a finals del segle XV coincidint amb l'enfrontament entre Ferran II d'Aragó i Carles VIII de França pel regne de Nàpols.

Va ser en el marc d'aquell enfrontament bèl·lic que Ferran el Catòlic va ordenar una acció de distracció en el Rosselló consistent en un atac de l'exèrcit que allí hi tenia sota comandament de don Enrique de Guzmán, qui al front dels seus terços de recent creació que combinaven piquers i espingarders³⁴ s'internà a la Narbonesa i aconseguí que els francesos haguessin de dividir les forces que havien aplegat per a la campanya d'Itàlia. Davant aquest atac el mariscal de Saint André, al front d'un exèrcit de 18.000 homes i 30 peces d'artilleria de gran calibre va haver de rebutjar l'atac hispànic i entrà al seu torn en el Rosselló, on va posar setge al poble i castell vell de Salses. Aquesta construcció era una fortificació d'origen i estil medieval que tot i que va ser defensat per unes forces de 700 infants i 200 espingarders amb 29 peces d'artilleria, no va poder resistir la potència de foc de l'artilleria enemiga, que el dia nou d'octubre de 1496 va destruir fàcilment una part de les muralles del castell, va capturar la guarnició que es va rendir i va saquejar la població de Salses. Els francesos van romandre a Salses fins al 25 d'abril de 1497, quan arrel de la treva signada entre Carles VIII i els Reis Catòlics van lliurar el castell i la població de Salses i van abandonar tot seguit el Rosselló, posant punt i final al que bé es pot considerar un episodi bèl·lic més de l'enfrontament hispano-francès¹ que es va perllongar encara fins a mitjans del segle XVI. Tanmateix aquesta acció de 1496 va resultar una experiència decisiva en relació al plantejament de les necessitats defensives de la frontera dels comtats de Rosselló i Cerdanya. Ho va ser perquè aquell breu setge va ser la lliçó que va fer replantejar-se aquelles necessitats a Ferran el Catòlic, cosa que va fer d'acord amb les recomanacions de l'enginyer Francisco Ramiro López, un noble d'ascendència aragonesa que després d'haver fet carrera a la guerra de Granada³⁵ havia estat enviat a la tardor de 1495 al combat

³³ ELTIS, David. *The Military Revolution in Sixteenth Century Europe*. I.B. Tauris Publishers. New York, 1995. Pàg. 76. Per aquest autor si les batalles de les guerres italianes del primer quart del segle XVI van demostrar que fins i tot una simple trinxera defensada per armes de foc i artilleria podia resultar un obstacle formidable, quan més no ho podia ser una fortalesa especialment dissenyada per a desplegar tot el potencial de les armes de foc.

³⁴ L'espingarda era una arma de foc individual de transició entre el canó de mà i l'arcabús.

³⁵ BAYROU, Lucien; FAUCHERRE, Nicolas; QUATREFAGES, René. *La fortalesa de Salses*. Éditions du patrimoine. Itinéraires du patrimoine, n. 160. París, 1998. Pàg. 16. Francisco Ramiro López havia esta qui havia dissenyat i dirigit la construcció del campament fortificat de Santa Fe, la

del Rosselló amb la missió d'avaluar l'estat i les necessitats de les fortificacions de la frontera amb França.

En el seu informe, després de veure ell mateix el que havia succeït a Salses en el setge de l'octubre de 1496 Francisco Ramiro va recomanar l'edificació d'una nova fortalesa al costat del mateix castell vell de Salses, una edificació això sí capaç de resistir l'escomesa d'una artilleria de setge com la que havia fet caure amb tanta facilitat les dèbils muralles del vell castell medieval.

La nova construcció es va començar a fer a partir de juny de 1497 i va suposar la introducció a Catalunya, i per primera vegada en els territoris de la Península Ibèrica de la monarquia dels Reis Catòlics, dels darrers avanços que la Revolució Militar estava aportant a la guerra de setge i a la construcció de fortificacions, això si considerem que la barrera o casamata que entre 1476 i 1483 es va construir al castell de la Mota a Medina del Campo (Castella) era tan solament una adaptació encara prèvia i per tant pertanyent a la darrera fase de l'evolució poliorcètica de l'Edat Mitjana³⁶.

Després de Salses el següent pas per posar al dia les defenses de la frontera dels comtats de Rosselló i Cerdanya, i de Catalunya en general, va ser la construcció, a partir de la dècada de 1540, de la ciutadella de Perpinyà i de la força de Roses amb el castell de la Trinitat, unes infraestructures que junt amb la fortalesa de Salses bé es poden considerar les fortificacions més modernes de Catalunya fins a l'esclat de la guerra dels Segadors (1640) d'acord amb els principis poliorcètics apareguts amb la Revolució Militar.

A banda dels aspectes estrictament militars cal destacar que la construcció de les noves fortaleses també va comportar efectes notables a la societat i el govern de la Catalunya dels segles XVI i XVII. Sobretot perquè les despeses ingents d'aquelles infraestructures defensives van fer augmentar sensiblement les necessitats financeres de la corona, de manera que els recursos financers tradicionals – bàsicament les rendes del reial patrimoni – no van ser suficients per a finançar la construcció i el manteniment de les noves fortificacions i a més el manteniment i reforma de les velles. Per això va ser necessari pensar i posar en pràctica nous expedients financers, la majoria dels quals cal subratllar que van recaure sobre Catalunya mateix, uns mitjans que com ha estat indicat per Eva Serra van provocar l'augment de la pressió fiscal de la corona sobre els recursos del país³⁷, una pressió que en

plaça forta des d'on es van llançar els atacs decisius sobre Granada a la darrera fase de la conquesta del regne nassarita.

³⁶ DÍAZ CAPMANY, Carlos. *La fortificación abaluartada. Una arquitectura militar y política*. Madrid, 2004. Aquest autor inclou el castell de la Mota de Medina del Campo dins les fortificacions de transició junt amb el castell de Salses. No obstant això a la primera fortalesa tan solament s'hi va construir una barrera, que era un mur o recinte baix que envoltava i protegia la muralla de la fortalesa medieval i que quedava dominada per aquesta. Tanmateix cal senyalar que en un lloc el mateix autor considerava la barrera tan solament com una adaptació més completa de les fortaleses davant l'ús d'una artilleria cada vegada més potent i eficaç (pàg. 102), mentre que més endavant i parlant de la del castell de la Mota la incloïa dins de les novetats de les fortificacions de transició al mateix grup que Salses, la qual cosa considero excessiu, donat que a Salses, que va ser una edificació de nova planta, la tècnica de fortificació va anar en moles aspectes significativament més enllà que la simple adaptació de la Mota. És per això que crec que Salses és la primera edificació plenament moderna de tots els regnes ibèrics de la monarquia dels Reis Catòlics.

³⁷ SERRA I PUIG, Eva. "Constitucions i redreç: Corts de Barcelona (1563-1564) i Montsó (1585)". *Actes del Congrés Internacional "Felipe II y el Mediterráneo"*. Vol III. Barcelona, 1998. Pàg. 165. Aquesta autora indicava que "el donatiu de Corts no va ser la única fórmula fiscal de la monarquia del segle XVI. Els greuges verifiquen que les fortificacions, especialment les de Perpinyà i Roses, però no les úniques, els allotjaments, les mobilitzacions, els bagatges, la deforestació i el enderroc de cases van ser un pes fiscal de força més importància".

esdevenir en alguns moments excessiva – i fins i tot abusiva – es va afegir a la llista de conflictes entre la corona i Catalunya, una fet que com es veurà més endavant es pot comprovar de forma particularment intensa en els regnats de Felip II i Felip IV. Precisament aquests canvis en el finançament de les fortificacions a partir de principis del segle XVI a Catalunya, així com l'augment de la pressió fiscal a la que van donar lloc són els temes que ocupen bona part del present capítol, a més dels conflictes entre la corona i les institucions i els estaments catalans que tot plegat va comportar.

És així que des de la perspectiva cronològica dels regnats és a partir del de Carles I que són analitzats els dos nous mitjans financers que la corona va utilitzar fins a 1640, ja que la guerra dels Segadors comportà un tall i un parèntesi en l'evolució del finançament de les fortificacions. El primer d'aquests mitjans va ser la contribució establerta unilateralment per la corona mitjançant la publicació de pragmàtiques reials que tan podien obligar a contribuir a una part concreta del territori com tot sencer. El segon va ser la consignació de quantitats del donatiu de corts específicament per al finançament de les fortificacions, ja fos mentre durés la seva celebració per acord del rei amb els braços o fins i tot amb posterioritat i de forma unilateral per la corona.

Com ja s'ha remarcat abans un i altre mitjà van recaure sobre Catalunya mateix i amb ells la corona va obtenir la gran majoria dels recursos per a les fortificacions catalanes, mentre que els recursos que van venir de Castella, però també d'altres regnes hispànics, van ser, potser amb l'única excepció dels que es van aplicar a la construcció de la fortalesa de Salses, escassos i ocasionals. Una diferència notable amb els recursos que arribaven per a la paga dels soldats de les guarnicions de les fortaleses, que majoritàriament sí van ser diners provinents de Castella.

L'altre aspecte que és analitzat al llarg de l'exposició són els conflictes que es van produir en relació a l'aplicació dels dos mitjans financers abans esmentats. En aquest sentit les pragmàtiques que establien contribucions van provocar l'oposició de les universitats afectades pels abusos dels oficials reials encarregats del cobrament de les contribucions, una situació que va ser denunciada davant el virrei per la Diputació del General, bàsicament amb l'argument de la il·legalitat d'aquestes contribucions establertes per pragmàtica com a contrafació de la constitució de nous vectigals entre d'altres. Al mateix temps hi van haver tensions destacables entre la corona i la Diputació del General en relació a la consignació de cent mil lliures del donatiu de corts de 1585, degudes bàsicament al fet que era la Diputació la que lliurava aquells diners a petició del rei, un lliurament que en alguns moments es va endarrerir més del compte, a vegades per diferències en la interpretació de l'acord de consignació, però també sovint com a mesura de pressió en el marc d'algun dels freqüents contenciosos polítics que van enfrontar la institució amb la corona.

1.LES FORTIFICACIONS DE LA CORONA A LES FRONTERES TERRESTRES I MARÍTIMES DE CATALUNYA A L'EDAT MODERNA.

A principis del segle XVI l'extrem nord del territori de Catalunya, que s'extenia per la Vall d'Aran, la sots-vegueria de Pallars, la vegueria de Puigcerdà i els comtats de Rosselló i Cerdanya, constituïa el segment oriental de l'extensa frontera terrestre que tenien la monarquia hispànica i la monarquia francesa a cavall de les terres pirinenques. Des d'un punt de vista geogràfic aquesta frontera tenia a Catalunya la seva singularitat, ja que tan a la Vall d'Aran i, sobretot a l'àrea dels comtats de Rosselló i Cerdanya comprenia terres a ambdós vessants dels Pirineus, una característica que no es donava ni a Aragó, ni a Navarra ni tampoc a Biscaia. Per altra banda, per la banda del comtat del Rosselló la frontera era especialment exposada i vulnerable des del punt de vista de l'estratègia militar, ja que la plana que s'extenia des de les Corberes al nord fins a les Alberes al sud, amb una amplada mitjana de quaranta quilòmetres, feia possible l'entrada d'un nombrós exèrcit ben equipat amb artilleria, molt més que no per la part de Biscaia, a Fuenterrabia, on si bé també es tractava de terres planes allí la plana litoral era molt més exigua. Una singularitat que sens dubte va influir per a que en els segles XVI i XVII es considerés Perpinyà com la plaça forta que era la "clau d'Espanya", una expressió que aludia a la capital del Rosselló com la clau d'accés als regnes de la monarquia hispànica de la Península Ibèrica.

Per assegurar aquesta frontera els sobirans de Catalunya havien fet construir des de principis de l'edat mitjana tota una sèrie de castells i torres, les quals van entregar per a la seva guarda a nobles de la terra que així es convertiren en els corresponents castlans o alcaïds, un ofici que a la pràctica va acabar per ser patrimonialitzat, a vegades durant moltes generacions, per determinades famílies de la petita i mitjana noblesa.

Tanmateix cal tenir en compte que l'encàrrec de la custòdia d'aquestes fortaleses no significava en principi una transferència de les càrregues del seu manteniment, ni tampoc de la despesa del pagament de la guarnició, aspectes tots ells que anaven a càrrec de corona, que els assumia amb els recursos del patrimoni reial. Ara bé, degut a la migradesa dels recursos del patrimoni reial no va ser tan estrany que alguna vegada aquests alcaïds haguessin de fer front amb els seus propis recursos al manteniment de la fortalesa que tenien encomanada, això sí, amb l'esperança de demanar més tard compensacions en forma de mercè reial.

Aquest sistema de fortificacions d'origen medieval que guardaven la frontera amb França continuava en gran part vigent a principis del segle XVI, quan segons els llibres de la Procuració Reial de Catalunya l'integraven vint-i-dues fortaleses: Perpinyà (el Castellet i el Castell Major), Salses, Elna, Cotlliure, Bellaguarda, Torre del Far, Puigvaledor, Querol, Torre Cerdana, Bellver, Bar, Puigcerdà i Segura de Ribes, Òpol, Força Reial, Llúvia, Aristot, Talteüll, Rodès, Formiguera i Alló.

Malgrat tot no era enterament cert que totes existissin o bé que estiguessin encara a càrrec de la corona, en primer lloc perquè quatre de les fortaleses registrades havien estat enderrocades per ordre del rei (Òpol, Força Reial, Llúvia i Aristot), en segon lloc perquè una altra (Talteüll) havia estat lliurada al vescomte d'Illa, qui per la seva part l'havia subinfeudat a la família dels Ortafà, i finalment perquè tres d'aquelles vint-i-dues havien estat venudes a altres nobles: Rodès al vescomte de

Jóc, Francesc de Perellós, Formiguera a Joan Guarriu, i Allò a Ramon de Perellós³⁸.

Cal no oblidar però l'altra gran frontera de Catalunya a l'edat moderna, que era el llarg litoral que anava des de l'estany de Leucata/Salses al nord, fins als Alfacs de Tortosa al sud, unes costes amb poblacions econòmicament i demogràficament molt dinàmiques que van ser, especialment en els segles XVI i XVII, objectiu de les flotes de pirates turcs i berberescos amb base als ports nordafricans del Magrib o als de la Mediterrània oriental. Per a defensar aquesta frontera es van edificar torres de vigilància en indrets estratègics del litoral, construccions menors si es comparen amb les grans fortaleses (Salses, ciutadella de Perpinyà), però imprescindibles per a fer front a aquesta nova amenaça. La majoria d'aquestes torres, anomenades popularment *de guaita* van ser edificades per iniciativa i amb recursos de les mateixes poblacions litorals, com és ben conegut, però cal destacar que algunes ho van ser per iniciativa i amb diners aportats directament per la corona, normalment amb la intenció de protegir ports estratègics, com va ser el cas de les torres dels Alfacs de Tortosa, les del port de Salou i la del Grau del Rosselló.

³⁸ CASALS MARTÍNEZ, Àngel. "Estructura defensiva de Catalunya i els comtats de Rosselló i Cerdanya a la primera meitat del segle XVI". Dins les *Actes del XV Congrés d'Història de la Corona d'Aragó*, tom I, vol. 2n.

2.LA INTRODUCCIÓ DELS MÈTODES MODERNS DE CONSTRUCCIÓ DE FORTIFICACIONS A CATALUNYA.

Al llarg del segle XVI el sistema defensiu, no tan sols de la frontera amb França, sinó del conjunt de Catalunya va experimentar canvis substancials en relació a les innovacions que des de finals del segle anterior havien transformat l'art de la guerra, i que han estat estudiades per la historiografia dels darrers temps a partir de la teoria del professor Roberts sobre la "revolució militar" que presumiblement es va produir a l'Europa de l'edat moderna³⁹.

Segons aquesta teoria des de finals del segle XV van canviar les tàctiques de guerra a Europa, la qual cosa va provocar un augment de les dimensions dels exèrcits, de manera que el seu potencial per a causar danys també va augmentar. Al mateix temps es van incrementar tan les despeses del seu manteniment com les dificultats administratives de a la seva organització i mobilització. Una cadena de transformacions que finalment van fer que la guerra es convertís en una càrrega més gran i una situació més difícil de suportar tan per a les poblacions com per als governs.

Aquests canvis no solament van incidir notablement en l'estratègia militar sinó també de forma molt notable en la poliorcètica o disseny d'infraestructures defensives militars. Va ser així ja que uns exèrcits ofensius més nombrosos i amb major capacitat de destrucció van fer necessari que les forces que defensaven els territoris d'una invasió també haguessin de ser més nombroses i que alhora fos necessari disposar de fortificacions molt més grans que no els castells medievals on poder concentrar aquelles forces defensives, obligant d'aquesta forma a les forces invasores a assetjar la plaça amb la voluntat d'aturar, o almenys dificultar en la mesura del possible el seu avanç. En aquest sentit Parker⁴⁰ va argumentar que una ciutat fortificada o una fortalesa fortament defensada, amb milers de combatents i sistemes de fortificacions properes de menor entitat, era massa perillosa per a que un exèrcit invasor la deixés enrera, i si ho feia podia convertir-se en un problema per a la seva reraguarda, una circumstància que tan podia passar amb qualsevol població fortificada de Flandes com amb Perpinyà a la frontera del Rosselló.

Aquesta nova concepció de la guerra, en la que a la pràctica les operacions de setge de poblacions van ser més decisives que no les batalles a camp obert va anar acompanyada de l'ús massiu d'armes de foc, tan en l'atac com en la defensa, cosa que alhora va fer necessària l'aplicació de nous elements arquitectònics de defensa a les fortificacions. Entre aquests darrers va destacar per la seva efectivitat la construcció de perímetres poligonals de muralles amb bastions pentagonals que remataven totes les seves cantonades per a eliminar els angles morts des dels quals els defensors no podien disparar les seves armes de foc contra els atacants, una innovació que juntament amb els revellins o mitges llunes avançats al cos de la

³⁹ Michael Roberts va ser qui va explicar la teoria de la "revolució militar" a l'Europa moderna a la conferència inaugural que pronuncià el gener de 1955 a la Queen's University de Belfast amb el títol de "La revolució militar, 1560-1660", donant lloc d'aquesta manera al corrent conegut com a "nova història militar", que s'apropa al fet bèl·lic des de múltiples punts d'anàlisi (polítics, militars, socials, econòmics, culturals, etc.), i no tan sols des del punt de vista polític i militar, com feia la història militar tradicional.

Al cap de temps de l'exposició de la teoria de Roberts van sortir treballs d'altres autors que la revisaven d'una o altra manera; així, per exemple, Geoffrey Parker (1988), M. Duffy (1980), David Eltis (1995).

⁴⁰ PARKER, Geoffrey. *La revolución militar. Las innovaciones militares y el apogeo de Occidente, 1500-1800..* Barcelona, 1990.

muralla es va difondre per tot Europa a partir de les guerres italianes del primer terç del segle XVI, sobretot per part d'enginyers italians, per la qual cosa se la va anomenar la "traça italiana"⁴¹.

Un conjunt d'innovacions que no van tardar a arribar a Catalunya a partir de finals del segle XV, quan la corona va fer construir fortaleses preparades per a respondre a les noves necessitats i en la mesura del possible va adaptar les fortificacions que ja existien. Així, pel que fa a les noves fortificacions la primera va ser el castell de Salses, i més tard es van afegir la ciutadella de Perpinyà i la força de Roses, totes les quals, a diferència dels vells castells medievals, eren construccions militars amb baluards a les muralles i amb capacitat per acollir un nombre elevat de tropes, construïdes bàsicament per a fer front, sobretot, a l'amenaça francesa per via terrestre (Salses, Perpinyà) o marítima (Roses).

La primera fortalesa a ser edificada a Catalunya – i ensems a tots els regnes ibèrics de la monarquia hispànica – per a fer front a les noves necessitats que comportà la revolució militar va ser Salses, tot i que des d'un punt de vista estrictament arquitectònic es tracti d'un edifici de transició perquè els seus baluards no incorporaven els bastions pentagonals i tenien encara la forma de torres circulars⁴². No obstant això sí és possible afirmar que de les fortaleses de nova construcció a Catalunya era la més propera a la ratlla de França, just a l'extrem nord de la plana litoral que s'estén entre el massís de les Corberes i el de les Alberes, en el comtat del Rosselló⁴³.

Salses va ser construïda entre els anys 1497 i 1503 sota la direcció del mateix arquitecte que en va fer els plànols, l'aragonès Francisco Ramiro López, que havia estat enviat pels Reis Catòlics a avaluar l'estat de les defenses a la frontera del Rosselló a finals d'octubre de 1495, quan esclatà la guerra amb França.

En la decisió de la seva construcció va ser decisiva l'experiència de l'octubre de 1496, quan un exèrcit francès de divuit mil homes i trenta peces grosses d'artilleria sota les ordres del mariscal de Saint André va assetjar i ocupar el poble de Salses i

⁴¹ ELTIS, David. *The Military Revolution in Sixteenth Century Europe*. I.B. Tauris Publishers. New York, 1995. Aquest autor glossa extensament la teoria de la "Revolució Militar" de Michel Roberts, així com les modificacions de la mateixa, entre les quals i pel que fa a la guerra de setge esmenta les aportacions de Geoffrey Parker, que va emfasitzar el fet de què les noves fortificacions construïdes segons el model de la traça italiana com a l'element més decisiu dels canvis en l'estratègia militar de l'edat moderna. No obstant Eltis creu que Parker queia en una certa exageració i no tenia en compte que les fortificacions desfassades – les que no van introduir canvis segons la traça italiana – encara van poder resistir setges ja que almenys van incorporar les armes de foc a la defensa i, fins i tot en alguns casos van reforçar amb contraforts de terra les velles muralles medievals, un cas que per cert era el de la majoria de poblacions fortificades de la frontera dels Comtats de Rosselló i Cerdanya, on les innovacions, en principi, tan solament es van introduir a Salses, Perpinyà i Roses.

⁴² BAYROU, Lucien; FAUCHERRE, Nicolas; QUATREFAGES, René. *La fortalesa de Salses*. Éditions du patrimoine. Itinéraires du patrimoine, n. 160. París, 1998. Pàg. 32. Els bastions pentagonals no es van difondre fins a la dècada de 1540 per part d'enginyers italians bàsicament. No obstant l'enginyer Francisco Ramírez va fer a Salses una "obra mestra de la fortificació de transició, primera parada coherent de l'obra de cara a la mina explosiva i al nou canó de bola metàl·lica", segons una concepció que sembla ser fruit de tres influències corresponents a tres tradicions de construcció de fortaleses diferents que hi havia des de mitjans del segle XV: la castellana, la italiana i la borgonyona.

⁴³ La petita fortalesa d'Òpol encara era més propera a França però la seva reedificació després de ser enderrocada a principis del segle XVI no va tenir lloc fins a la segona meitat del segle XVI en el regnat de Felip II.

el seu castell vell⁴⁴, defensats per nou cents homes i vint-i-nou peces d'artilleria, acció en la què les muralles del castell vell, així com les febles defenses de la població, van demostrar ser insuficients per a fer front a un exèrcit tan nombrós i ben equipat amb artilleria. Precisament la gran la potència de foc enemiga en aquell setge del 1496, que va destruir part de les muralles del castell vell, va ser el motiu que va fer concebre a l'arquitecte aragonès una nova fortalesa en el mateix lloc de Salses preparada per a resistir una potència artillera similar o fins i tot superior, així com per a donar cabuda a una guarnició nombrosa⁴⁵, segurament amb la intenció d'obligar l'enemic a establir el setge i així alentir el seu avanç.

I pel que sembla Ramiro va aconseguir plenament el primer objectiu de bastir una plaça forta a prova de foc d'artilleria, un aspecte que confirma plenament el testimoni d'un oficial francès que participà, un segle més tard, en el setge que s'inicià el juny de 1639. Es tracta de Henri de Campion, que va venir amb el seu regiment per a posar-se a les ordres d'Enric de Borbó, príncep de Condé, i que a les memòries que va deixar va fer una descripció on elogiava precisament la solidesa de Salses:

“Salses, és edificat a la plana del Rosselló, fora de l'abast del canó de les muntanyes (es refereix a la bateria que els francesos van emplaçar el juny de 1639 al turó proper on hi havia hagut l'antic castell). Les seves muralles tenen un gruix de trenta-sis peus, i els parapets setze, de manera que són a prova de canó. Als quatre cantons hi ha quatre torres de la mateixa espessor, i una torre mestra o reducte entre dues de les seves torres, tot contraminat gairebé arreu. El vall, dels més profunds, és sec i enrajolat; hi ha una excel·lent contraescarpa. Per fi, per una plaça sense cap fortificació de terra, la tinc per la millor d'Europa”⁴⁶.

Per altra banda, des del punt de vista de l'estratègia militar usual a l'edat moderna cal tenir en compte que una fortalesa com Salses era necessària per a posar algun obstacle en el camí que conduïa a Perpinyà. I certament, el seu emplaçament a l'extrem més proper a la ratlla de França, enmig de la plana litoral del Rosselló, complia a la perfecció aquesta condició.

⁴⁴ BAYROU, Lucien; FAUCHERRE, Nicolas; QUATREFAGES, René. *La fortalesa de Salses*. Éditions du patrimoine. Itinéraires du patrimoine, n. 160. París, 1998. Pàg. 2. El castell vell de Salses apareix documentat per primera vegada l'any 1007.

⁴⁵ BAYROU, Lucien; FAUCHERRE, Nicolas; QUATREFAGES, René. *La fortalesa de Salses*. Éditions du patrimoine. Itinéraires du patrimoine, n. 160. París, 1998. En el setge que va començar el 3 de setembre de 1503 la fortalesa va ser defensada per una guarnició de 1.000 soldats i de 350 cavallers d'elit, sota el comanament de don Sancho de Castella (pàg. 24). No obstant, en el setge que començà el primer d'agost de 1639, la guarnició manada per l'alcaid don Miguel Lorente Bravo era tan solament de cinc-cents homes.

⁴⁶ CAMPION, Henri de. *Mémoires (1613-1663)*. Edició a cura de Marc Fumaroli. Mercure de France. París, 1990.

3.LES REPERCUSSIONS FINANCERES DE LA “REVOLUCIÓ MILITAR” EN LES FORTIFICACIONS DE CATALUNYA.

Un altre conjunt de canvis pel que fa a les fortificacions a Catalunya va tenir a veure amb el sistema de finançament de la construcció i manteniment de les fortaleses. En aquest àmbit les novetats es van produir a causa de la necessitat de trobar nous mitjans financers per a fer front a les despeses creixents que van suposar, especialment les noves fortificacions segons l'estil de la traça italiana, unes obres costoses per a les que la corona no en va tenir prou amb els ingressos ordinaris d'un patrimoni reial excessivament carregat a Catalunya ni tampoc amb el recurs circumstancial a sumes del donatiu de corts. Tampoc sembla que fossin de gaire consideració les quantitats que excepcionalment va donar dels seus propis recursos la Diputació del General⁴⁷, de manera que la corona es va veure obligada a buscar nous recursos, en la seva major part a Catalunya mateix.

De fora també van arribar algunes sumes de diners. Van venir principalment, tot i que no exclusivament de Castella, i la seva arribada i utilització va produir-se en comptades ocasions a partir de 1497. La primera precisament aquest any, quan van començar les obres de construcció de la fortalesa nova de Salses per ordre de Ferran el Catòlic. La segona el 1538, quan Carles I va ordenar la tramesa de 25.000 ducats obtinguts amb l'encunyació de la plata que venia d'Amèrica. I la tercera el 1573, quan el Consell de Guerra va fer enviar per a les obres del Castell Major de Perpinyà 20.000 ducats. A partir de 1573 i fins a 1639 els recursos que la corona va destinar a les fortificacions catalanes van ser obtinguts exclusivament a Catalunya. El 1639 la manca de recursos autòctons per a les fortificacions va fer que fossin enviats al virrei comte de Santa Coloma 2.000 escuts dels drets de maridatge de València.

Pel que fa als recursos pròpiament catalans cal dir d'entrada que la corona els va obtenir per dues vies de naturalesa força diferent. En primer lloc mitjançant el cobrament d'impostos extraordinaris establerts unilateralment en virtut de pragmàtiques reials, i en segon lloc mitjançant la consignació específica de quantitats del donatiu de corts per al finançament de les fortificacions. I encara cal aclarir que del segon cas es van donar dues variants: una consignació durant les corts fruit de l'acord del rei amb els braços i l'altra una consignació unilateral de la corona amb posterioritat a les corts.

A la pràctica el cobrament d'impostos extraordinaris i la consignació a posteriori de les corts podien ser compatibles i es podien posar en pràctica simultàniament perquè depenien de la sola voluntat de la corona, una situació que va tenir lloc en el regnat de Carles I. També es podien donar al mateix temps la consignació durant les corts per acord dels braços amb el rei i la que feia el rei a posteriori de les corts, i de fet això és el que va passar en el regnat de Felip III.

L'única combinació impossible era la que hi havia entre les pragmàtiques de contribucions i la consignació durant les corts, donat que el segon sistema precisament es va posar en pràctica quan les pragmàtiques van ser denunciades a les corts en contrafació de constitucions, una circumstància que va tenir lloc en el regnat de Felip II, ja que aquest monarca va començar amb les pragmàtiques i va

⁴⁷ CASALS, Àngel. *L'Emperador i els Catalans. Catalunya a l'Imperi de Carles V (1516-1543)*. Granollers, 2000. El 1542 davant l'amenaça d'una invasió francesa dels Comtats la Diputació del General havia donat a Carles I, es suposa que dels propis recursos de la institució, 11.000 lliures per a les obres de Perpinyà. Per les mateixes dates la ciutat de Barcelona va regalar al rei dotze peces grans d'artilleria per a la defensa de Perpinyà.

acabar amb la consignació per a les fortificacions de part del donatiu de les corts de Montsó de 1585. Justament a la inversa del que va produir-se en el regnat de Felip IV, perquè l'esgotament de la consignació de 1585 i la no conclusió de cap cort amb els catalans el va obligar a haver de tornar al sistema de pragmàtiques.

Tot i que posades en pràctica a la inversa la semblança de polítiques entre Felip II i Felip IV no és gens estranya, per més d'un motiu. D'entrada ja que tan l'un com l'altre van destacar per desenvolupar una política absolutista forta, que en més d'una ocasió va topar inevitablement amb unes institucions catalanes sempre geloses d'exigir de la corona i els seus oficials el degut respecte per les constitucions i privilegis propis. Un altre motiu de semblança és que en determinats moments la conjuntura bèl·lica d'enfrontament obert amb França en els regnats d'ambdós monarques els van fer posar tan a l'un com a l'altre una especial atenció a la frontera de Catalunya amb aquell regne, una atenció que certament va ser molt menor en el regnat de Felip III.

4.EL FINANÇAMENT DE LES FORTIFICACIONS DE 1497 A 1640.

4.1. Diners de Castella, sumes dels donatius de les corts i contribucions extraordinària mitjançant la publicació de pragmàtiques reials (1497-1585).

A partir de la unió dinàstica entre Castella i la Corona d'Aragó amb el matrimoni dels Reis Catòlics, van arribar a partir de 1497 sumes de diners de Castella per a pagar part d'unes despeses en fortificacions que eren impossibles de sufragar tan solament amb els diners del patrimoni reial de Ferran II a Catalunya⁴⁸.

Aquest fet es va produir amb motiu de la construcció de la fortalesa de Salses, unes obres costoses per a les que Ferran II va haver de fer arribar a Catalunya diners de la hisenda reial de Castella en quantitats considerables mentre van durar les obres de construcció entre els anys 1497 i 1503. Per aquesta fortalesa van ser necessaris 43.725.723 maravedisos, una quantitat que va ser sufragada, en la seva gran majoria amb ingressos ordinaris de la hisenda reial de Castella⁴⁹.

No obstant després de la construcció de Salses la corona va tornar a utilitzar recursos autòctons per a les fortificacions catalanes i tan solament va recórrer ocasionalment als que podia fer venir de Castella. Així veiem que després de la cort de 1528 Carles I va destinar habitualment diners del donatiu de corts per a les despeses de les fortificacions que la corona tenia a Catalunya, en especial les de la frontera dels comtats de Rosselló i Cerdanya. En aquella cort, que va celebrar-se a Montsó, els braços van aprovar un donatiu de 290.000 lliures, de les quals l'emperador en va treure els diners necessaris per a pagar els deutes contrets els anys anteriors amb les obres de reparació i manteniment de les fortaleses dels comtats; només per a la reparació del Castell Major de Perpinyà, segons el seu alcaid Joan d'Albion, feien falta 12.000 ducats, és a dir, aproximadament 13.200 lliures⁵⁰.

A les següents corts de 1529 Carles I segurament va tornar a utilitzar alguna quantitat de les 250.000 lliures del donatiu per a les fortaleses dels comtats tal i com deixa entreveure l'exposició de motius de la proposició reial amb que va obrir aquelles corts.

El que sí consta expressament és que Carles I va consignar per a les fortificacions de la frontera diners del donatiu de la cort de 1533, que havia estat de 250.000 lliures. Van ser en concret 6.200 ducats (unes 6.820 lliures). No obstant a les següents corts de 1542 no és possible comprovar una mesura similar, tot i que es pot suposar que com era habitual així va ser.

En el regnat de Carles I també trobem l'únic exemple posterior de la tramesa de diners des de Castella després dels que Ferran II havia fet portar per a construir Salses. Va tenir lloc el febrer de l'any 1538 quan amb motiu de l'estada de Carles I a Perpinyà amb l'objectiu de revisar les obres de la ciutadella i proveir recursos per a la seva finalització l'emperador va escriure a la seva muller l'emperadriu Isabel, que aleshores estava al front del govern dels regnes peninsulars, perquè per a la

⁴⁸CASALS MARTÍNEZ, Àngel. *L'Emperador i els catalans*. Granollers, 2000. Pàg. 161. Tampoc va ser possible pagar els cinquanta-tres homes de la guarnició de Perpinyà amb diners de la Procuració reial dels Comtats, de manera que a partir d'abril de 1525 Carles I va decidir que els 37.880 sous que costaven sortissin de la Tresoreria General de la Corona d'Aragó.

⁴⁹ BAYROU, Lucien; FAUCHERRE, Nicolas; QUATREFAGES, René. *La fortalesa de Salses*. Éditions du patrimoine. Itinéraires du patrimoine, n. 160. Paris, 1998. Pàg. 22. D'aquesta suma total només es van haver d'aportar 1.800.100 maravedisos en ingressos extraordinaris.

⁵⁰CASALS, Àngel. *L'Emperador i els Catalans. Catalunya a l'Imperi de Carles V (1516-1543)*. Granollers, 2000. Joan d'Albion havia demanat al rei aquesta quantitat l'any anterior a les corts.

realització d'aquelles obres de Perpinyà fossin destinats 25.000 ducats del primer carregament de metalls preciosos que arribés d'Amèrica. L'ordre va ser acomplert per l'emperadriu el juny d'aquell any, tot i que en un primer moment solament va ser possible enviar la quantitat de 5.000 ducats, mentre que la resta dels diners havien de ser enviats un cop haguessin estat encunyades les monedes corresponents⁵¹.

Malgrat tot els recursos que la corona podia destinar per a les fortificacions dels serveis de corts no eren suficients per al seu manteniment en un estat òptim de defensa, especialment quan la pressió francesa sobre la frontera dels comtats es va intensificar a partir de l'any 1542. Va ser per això que després de les corts d'aquell any Carles I va recórrer per primera vegada a l'establiment de contribucions extraordinàries per al finançament de les fortificacions. De fet ho va fer necessari la nova escalada en l'enfrontament entre l'emperador i Francesc I de França que va desembocar pel juliol de 1542 en una nova guerra oberta que va tenir com un dels seus escenaris principals el Rosselló, on un exèrcit francès de 70.000 efectius sota comandament del Delfí de França va posar setge a Perpinyà durant uns mesos. A més cal tenir en compte que a part de ser una força molt nombrosa aquest exèrcit estava organitzat i equipat d'acord amb els avanços que la Revolució Militar moderna havia aportat, és a dir, es tractava bàsicament de tropes d'infanteria que combinaven les piques i armes blanques similars amb les armes de foc, i que anava acompanyat d'un potent tren d'artilleria amb el que podia posar setge a qualsevol plaça enemiga. Sens dubte una invasió d'aquestes característiques i dimensió superava totes les que des del darrer quart del segle XV havien amenaçat la frontera dels comtats, per la qual cosa l'emperador es va trobar amb la necessitat d'invertir més diners que no els que fins aleshores havia esmerçat del donatiu de les corts per a posar en l'adequat estat de defensa les fortificacions.

Per altra banda cal considerar que el major espai de temps entre la celebració de corts a partir de la de 1542 (1542-1547-1553) també va poder ser un factor que va afavorir la publicació de les pragmàtiques que establien contribucions, bàsicament perquè aquest fet va fer més difícil la obtenció de diners per a les fortificacions amb la freqüència que era necessària.

També va ser un factor decisiu el fet que amb la nova contribució que havia de ser recaptada directament per oficials reials de la capitania general la corona evitava dependre de la recaptació del donatiu per part de la Diputació del General, una dependència que en alguns moments podia retardar la disposició dels diners si aquella tardava a lliurar-los.

Tampoc no es pot oblidar que aquesta contribució per a les fortificacions va incrementar la pressió fiscal que la corona va exercir a Catalunya més enllà del donatiu de corts de forma similar a com ho van fer altres fórmules fiscals relacionades amb qüestions militars i d'ordre públic com els allotjaments, les mobilitzacions, els bagatges, la tala de fusta i els enderrocs de cases, els quals, com va afirmar Eva Serra van ser un pes fiscal de força més importància que no el donatiu de corts⁵².

La primera pragmàtica que Carles I va fer publicar a Catalunya va ser per a les fortificacions de la ciutat de Barcelona l'any 1543. Amb aquesta l'emperador obligava a les poblacions dels bisbats d'Urgell, Lleida i Vic a contribuir amb

⁵¹ CASALS MARTÍNEZ, Àngel. *L'Emperador i els Catalans. Catalunya a l'Imperi de Carles V (1516-1543)* Granollers, 2000. Pàg. 352.

⁵² SERRA, Eva. "Constitucions i redreç: Corts de Montsó-Barcelona (1563-1564) i Corts de Montsó (1585). *Actes del Congrés Internacional "Felipe II y el Mediterráneo"*, Barcelona, 1998. Volum III.

jornals a les obres de fortificació de la ciutat de Barcelona d'acord amb les previsions fetes pel duc d'Alba, capità general de l'exèrcit destacat al Rosselló per a fer front als francesos a la guerra de 1542-1544.

En el memorial que redactà el duc d'Alba considerava imprescindible per a posar en bon estat de defensa les muralles de la ciutat de Barcelona la neteja dels valls, el reforçament de la protecció de les torres i la reconstrucció del tram per la part de la marina on hi havia una torre caiguda, així com la construcció d'un baluard tocant a les Drassanes. Al mateix temps el duc creia necessàries altres obres com per exemple la supressió de les troneres en els parapets.

Ara bé, malgrat la novetat de l'ús de la pragmàtica com a mitjà per a que la corona establís una contribució cal subratllar que aquesta no es tractava d'una nova contribució en metàl·lic, la qual cosa hauria vulnerat la constitució de nous vectigals que ho impedia, sinó que aquesta contribució havia de ser en principi amb jornals, és a dir, amb homes que havien de ser enviats a treballar en les obres, en proporció d'un home per a cada vint-i-cinc focs. No obstant el més habitual era que les poblacions afectades no enviessin jornalers a les obres, sinó que lliuressin el muntant en metàl·lic dels jornals que els corresponien. Així per exemple una població com Cervera, que el 1543 tenia 1.913 focs li va correspondre segons Duran Sanpere contribuir amb 76 homes diaris fins que s'acabessin les obres de Barcelona⁵³.

Després de la pragmàtica de Barcelona Carles I encara va establir-ne una altra per a la força de Roses i el castell annex de la Trinitat (1551) que obligava a contribuir a les poblacions de les vegueries de Girona i Besalú, així com les de la sotsvegueria de Camprodon.

Continuant la línia marcada per Carles I a partir de 1543 Felip II va continuar des dels inicis dels seu propi regnat i fins a 1585 amb les contribucions extraordinàries establertes mitjançant la publicació de pragmàtiques reials com a mitjà per a obtenir recursos per a les fortificacions. No va ser sense que es produïssin queixes per la seva execució, ja que les pragmàtiques de fortificacions ja van motivar alguns greuges que van ser presentats per els braços a les corts de 1563-64, per bé que aleshores no van arribar a provocar la seva revocació. De fet les pragmàtiques es van continuar utilitzant com a mitjà preferent fins que a les corts de Montsó de l'any 1585 els greuges acumulats novament per motiu de la seva execució van obligar a Felip II a revocar-les i a acordar amb els braços la utilització expressa d'una part del donatiu de les corts per a les fortificacions

Amb aquest nou mitjà la corona va aconseguir la consignació de cent mil lliures del servei de les corts de 1585 per a gastar exclusivament en les fortificacions de Catalunya, una quantitat que de fet no es va exhaurir totalment fins a 1637, moment en el que Felip IV, degut a la impossibilitat de concloure les corts amb els catalans, es va veure obligat a tornar al sistema de la contribució extraordinària mitjançant la publicació de pragmàtiques reials.

Pel que fa a les pragmàtiques de fortificació publicades en el regnat de Felip II la primera va ser la que publicà des de Toledo l'onze de setembre de 1560, amb la qual en realitat s'establien dues contribucions diferents. La primera era per a la reparació de les fortificacions de Perpinyà, una contribució que afectava concretament als llocs de la recollida de Perpinyà, és a dir, els que estaven legalment obligats a defensar aquesta ciutat en cas d'atac enemic, que eren en primera instància les poblacions de les vegueries del Capcir, Conflent Rosselló i

⁵³ DURAN SANPERE, Agustí. "La defensa de la ciutat", dins *Barcelona i la seva història*, vol. II. Pàg. 119.

Vallespir, en els propis comtats de Rosselló i Cerdanya, i en segona instància les de l'Empordà⁵⁴. La segona contribució en realitat es va tractar de la renovació de la contribució que les vegueries de Girona, Besalú i la sotsvegueria de Camprodon estaven fent des de 1551 per a les fortificacions de Roses.

Com ja s'ha indicat les contribucions per fortificacions des del regnat de Carles I van consistir normalment en l'obligació de servir amb un nombre determinat de jornals diaris en base al nombre de focs legalment reconeguts per a cada població. Així per exemple la pragmàtica de 1560 fixava la quantitat de sis jornals diaris per cada cent focs dels declarats en el últim fogatge de 1553 per a les poblacions que havien de contribuir per a Perpinyà⁵⁵. Malgrat tot sempre hi havia la possibilitat de satisfer en metàl·lic el cost d'aquests jornals, com ens mostra l'exemple de la Bisbal d'Empordà, una de les poblacions afectades per aquesta pragmàtica de 1560, a la qual el 1568 es van reclamar 4.800 jornals pendents, i novament el 1584 quan se li va reclamar l'execució d'uns altres 2.637 jornals en el termini de deu dies⁵⁶.

No obstant a la pràctica el més habitual va ser la contribució en metàl·lic per els jornals assignats. Per això va ser necessari el cobrament de les contribucions de fortificacions a cada població, una tasca que va recaure en oficials de la capitania general, els quals per això van ser coneguts com els "oficials de les obres".

Ara bé aquests oficials ben aviat van cometre abusos en l'execució de les seves funcions, perquè sovint més enllà de les quantitats de diners que havien de recaptar oficialment en profit propi encara n'exigien més en concepte de dietes. Vegi's en aquest sentit el que es recollia en el greuge corresponent presentat a les corts de Montsó de 1585:

*"...guanyant (aquests oficials de les obres) excessives dietes y fent molt grans despeses y apressions, posant-se en los camins reals y prenen les bèsties de la pobra gent de alguns llochs de dites vegueries que porten provisions, ab molt gran dany y scàndol de tots los dits Comptats de Rosselló y Cerdanya y de tot lo present Principat; y ab aquesta manera y forma insòlita han exigit des de dit any mil sinch-cents sexanta, y molts següents, a rahó de dos sous per casa, y vuy a raó un sou, executant les viles y llochs de dites vegueries y sotsvegueries molt grans summes y quantitats, les quals se donaran a vossa magestat a part; de manera que per dita immoderada exactió resta destruhida tota aquella terra"*⁵⁷.

Per altra banda reclamacions de jornals pendents com la que abans s'esmentava per a la Bisbal d'Empordà deixen veure que les poblacions afectades sovint tampoc complien amb les obligacions de la pragmàtica, de manera que les previsions inicials de la corona pel que fa al cost de les obres de fortificació moltes vegades van ser superades poc o molt.

Segurament aquest va ser el motiu pel que Felip II va publicar a Madrid el divuit d'octubre de 1573 una nova pragmàtica amb l'objectiu de recaptar 20.000 lliures per a les fortificacions de les ciutadelles de Perpinyà i Roses⁵⁸. Per aconseguir-ho

⁵⁴ PÉREZ LATRE, M., obra citada, pàg. 159.

⁵⁵ FUENTE, Pablo de la. La ciudad como problema militar: Perpiñán y los ingenieros de la monarquía española (ss. XVI-XVII). Ministerio de Defensa. Madrid, 1999. Pàg. 61.

⁵⁶ PÉREZ LATRE, Miquel. *Entre el rei i la terra. El poder polític a la Catalunya del segle XVI*. Eumo Editorial. Vic, 2004. Pàg. 159.

⁵⁷ SERRA, Eva (coord.). *Corts Generals de Montsó (1585). Procés familiar del Braç Reial*. Generalitat de Catalunya. Barcelona, 2001.

⁵⁸ ACA, CA, 228, 3. Còpia del vot conjunt de l'advocat i assessors de la ciutat de Barcelona amb els advocats de la Diputació del General sobre la publicació de la pragmàtica de fortificacions i els edictes sobre els francesos (gener de 1639). En aquest document la quantitat a recaptar amb la

en primer lloc es renovava la pragmàtica de Roses de 1560 i, en segon lloc s'ampliava l'àmbit territorial de la contribució per a les obres de Perpinyà a les poblacions dels bisbats d'Urgell, Lleida i Vic. Les darreres eren precisament les mateixes que ja estaven afectades per la pragmàtica de 1543 per a les fortificacions de Barcelona, raó per la qual algunes d'aquestes universitats afectades, i en representació seva la Diputació del General, es van queixar davant el lloctinent general.

Cal subratllar que en l'execució de la pragmàtica de 1573 fins i tot s'intentà cobrar la contribució fora de l'àmbit territorial indicat abans, la qual cosa va motivar la queixa de les poblacions afectades, com per exemple Lleida i Vic. Pel que fa a la ciutat de Lleida la seva universitat va enviar a l'abril de 1574 un síndic a la Generalitat per a demanar que fes alguna cosa per a evitar el greuge que es cometia volent fer contribuir per a Perpinyà als particulars i universitat de Lleida. Una demanda que no degué ser l'única i que va fer que els diputats nomenessin una comissió per a tractar l'afer que havia d'estar formada pels assessors i advocats de la Diputació⁵⁹.

L'any 1577 van ser presentades noves queixes a la Diputació per part de les universitats de Cervera, Manresa, Vilafranca del Penedès i Tàrraga, les quals van enviar els corresponents síndics per a demanar que la institució intervingués en l'afer de l'aplicació de la pragmàtica de Perpinyà, però sobretot per a que la denunciés com a contrafacció de constitucions davant el virrei. Per això igualment com havia fet tres anys abans la Generalitat tornà a nomenar una comissió d'assessors per a estudiar la qüestió, tot i que en aquesta ocasió a més va decidir fer una ambaixada davant el virrei per a recordar-li que els habitants del Principat de Catalunya i comtats de Rosselló i Cerdanya estaven lliures i exempts de tota contribució forçada com entenien que era la que establia la pragmàtica. Per la seva part el virrei Fernando de Toledo, prior de Castella, els va respondre que ja feia quatre cents anys que s'establien semblants contribucions, que ja es feien per tant en temps de l'emperador Carles, i que per això mateix li sorprenia que ara la Diputació li presentés un memorial sobre això, però que no obstant ho faria mirar. Una resposta la del lloctinent que en cap cas va satisfer les expectatives dels ambaixadors, que amb molta seguretat no van dubtar a replicar-li que efectivament feia segles que s'establien contribucions, però que no obstant segurament trobaria que aquestes contribucions pecuniàries havien estat acordades en corts generals "*de consentiment del rey y dels tres braços y no per pragmàtiques*", una rèplica que al seu torn va contrarreplicar el mateix virrei Fernando de Toledo notablement irritat per la gosadia dels ambaixadors de la Diputació amb aquestes paraules "*que tants millanars tinguéis com se eren fetes dites contribucions per pragmàtiques*"⁶⁰.

pragmàtica que consta és de 5.000 lliures, xifra que considero errònia per excessivament curta. La quantitat correcta probablement sigui la que consta en el document de la següent referència: DIETARIS DE LA DIPUTACIÓ DEL GENERAL DE CATALUNYA, vol. V, Trienni 1638-1641, memorial intercalat entre els folis 148v-149r, que és la que es fa constar en el text.

⁵⁹ DIETARIS DE LA DIPUTACIÓ DEL GENERAL DE CATALUNYA, vol. II (Anys 1539-1578). Dietaris de la Generalitat, v. II, Trienni 1572-1575, f. 89v. La comissió de la Diputació per a tractar l'afer de l'aplicació de la pragmàtica de Perpinyà va estar formada per misser Garbí, misser Ferreró, misser Prexana, misser Tristany i misser Pau Agullana i Amell.

⁶⁰ DIETARIS DE LA DIPUTACIÓ DEL GENERAL DE CATALUNYA, vol. II (Anys 1539-1578). Dietaris de la Generalitat, v. II, Trienni 1572-1575, f. 184v-185v. En aquesta ocasió la comissió de la Generalitat va estar formada per misser Francesc Serra, misser Andreu Ferrer, misser Rafel Joan Masnovell, misser Antoni Oliba, misser Narcís Regàs i misser Tomàs Carrera. L'ambaixada que es va fer davant el lloctinent Fernando de Toledo el set de novembre de 1577 la

Tanmateix Felip II no va tenir en compte cap de les queixes que les universitats i la Generalitat van presentar al seu lloctinent general, de manera que a aquelles finalment només els va quedar la via de la presentació en el si del braç reial dels corresponents greuges a les corts que Felip II va celebrar a Montsó l'any 1585.

Això va ser el que van fer nombroses poblacions, tant de les que ja havien presentat queixes en els anys anteriors com altres que ho feien per primera vegada; en concret van ser finalment: Balaguer, Manresa, Cervera, Tàrraga, Vilafranca del Penedès, Hostalric, Besalú, Figueres, Cotlliure, Torroella de Montgrí, el Voló, l'Arbós, Cruïlles, Salses, Argelers, Camprodon, Vilafranca de Conflent i Berga.

Totes les poblacions que van interposar greuge a les corts de 1585 van coincidir unànimement en la denúncia de tres aspectes. El primer de tots la flagrant contrafacció de la constitució dels nous vectigals que suposava l'establiment d'una contribució extraordinària com la de les fortificacions fora de les corts i mitjançant una pragmàtica, ja que aquella constitució precisament impedia al príncep l'establiment de nous impostos sense el consentiment de la cort.

El segon aspecte era la no adequació de la pragmàtica si no aquesta no era convalidada en corts, ja que com a norma derivada de la sola potestat reial era considerada una norma legal aliena al l'ordenament jurídic català, una acusació que es feia igualment extensiva a totes les pragmàtiques que Felip II havia publicat sobre altres qüestions apart de les fortificacions. En aquest sentit el rei havia comès contrafacció de les següents constitucions:

-Una constitució donada per Pere II a la cort de Barcelona de 1283 que havia establert que el rei i els seus lloctinents generals no podien fer cap pragmàtica sense el coneixement i el consentiment de la Cort General o de la major part d'aquella⁶¹.

-Una altra constitució de la cort de Barcelona de 1481 presidida per Ferran el Catòlic que havia reconegut dues excepcions a la constitució anterior de Pere II. En concret es va establir que el rei només podia procedir a emetre pragmàtiques a Catalunya sense consentiment de la cort en dos casos. El primer en cas de convocatòria de la gent de guerra conforme a l'usatge *Princeps namque* i el segon en cas de convocatòria de corts i en aquest encara solament per un màxim de dos mesos fins que fos convalidada per aquelles corts⁶².

-Finalment, tant a les corts de 1547 com a les de 1563-64 – les primeres presidides per Felip II com a príncep i les segones com a rei – amb les que s'havia establert un mecanisme de convalidació per a les pragmàtiques defectuoses segons el qual, un cop convalidades, esdevenien constitucions d'aquella cort:

“entenen y considerant quant poca força y valor eren en lo present Principat les parachmàtiques fetes per los reys predecessors de vossa magesat sens approbatió y consentiment de la Cort, aparegué, per a què fossen observades y guardades y tinguessen efecte y valor, se aprobaren semblants prachmàtiques per la Cort general hi.s feyen Constitutions de aquelles”⁶³.

Un mecanisme que els braços devien tenir molt interès a aprovar en aquelles corts de 1563-64, precisament quan les pragmàtiques reials a Catalunya havien proliferat

van integrar Joan Vila, canonge de la seu de Barcelona, Galceran Burguès i Santcliment, donzell de Barcelona i Joan Lluís Lull, ciutadà de Barcelona.

⁶¹ Capítol catorze de la dita cort.

⁶² Capítol onze de la dita cort.

⁶³ Constitució cinquanta-quatre de la cort de 1547 i capítol vint-i-nou de les de 1563-64.

des de que Felip II havia començat a regnar, una realitat que segons Pérez Latre demostrava la voluntat de la corona per instaurar una total discrecionalitat en l'actuació dels seus ministres a Catalunya⁶⁴.

L'altre motiu de queixa unànime de totes les poblacions afectades per les pragmàtiques de fortificacions van ser els abusos i actuacions contra constitucions per part dels oficials de la capitania general, en el rebuig i condemna dels quals – igual com en altres afers a part del les fortificacions - Eva Serra ja va remarcar que no solament el reial sinó els tres braços plegats van coincidir en un front comú a les corts de 1585⁶⁵.

En aquelles corts que es van celebrar a la vila aragonesa de Montsó els síndics del braç reial amb el suport dels altres dos braços van demanar a Felip II la revocació de les pragmàtiques de Perpinyà i Roses⁶⁶, així com la devolució dels diners cobrats il·legalment i abusivament – normalment en concepte de dietes – pels oficials de la capitania general en les tasques del cobrament de les contribucions que establien aquelles pragmàtiques. Tanmateix l'única demanda que es va mostrar disposat a atendre el rei va ser la de la revocació de les pragmàtiques, una cosa a la que només va accedir, això sí, a condició que la cort aprovés una quantitat notable de diners per al finançament de les fortificacions. Mentre que pel que respecta al pagament d'alguna mena de compensació per les sumes de diner que li eren reclamades la negativa del rei va ser absoluta⁶⁷.

Així va ser com el 1585 es va posar fi al sistema de les contribucions establertes per pragmàtica emprat des de 1543, un sistema que per altra banda cal subratllar que mai no va arribar a donar els resultats esperats per la corona, en part perquè el grau de compliment de les pragmàtiques sempre va ser inferior al que havia de ser, però també perquè com es queixava el virrei Fernando de Toledo els diners recaptats per a les fortificacions sovint eren desviats – per la mateixa corona – cap altres despeses.

Unes deficiències del sistema que habitualment van ser el motiu de l'endarreriment de les obres de fortificació, i que fins i tot en alguna ocasió van suposar l'aturada total, una situació que fins i tot va fer necessari que alguna vegada els diners necessaris per a la continuació dels treballs haguessin de ser enviats des de Castella via el Consell de Guerra. Això és el que va passar per exemple el setembre de 1573, quan el Consell de Guerra va lliurar 20.000 ducats per a reempendre l'execució del projecte elaborat per l'enginyer Giorgio Setara per a les obres de la ciutadella de Perpinyà, una quantitat que malgrat tot era encara insuficient, ja que segons el virrei Fernando de Toledo calien per a portar a terme l'esmentat projecte 74.467 ducats que s'havien de gastar en un període d'execució previst de cinc anys⁶⁸, una suma que a més tenia en compte l'encariment de les obres per la inflació a raó de deu mil ducats anuals. Una dada aquesta darrera de l'encariment

⁶⁴ PÉREZ LATRE, Miquel. *Entre el rei i la terra. El poder polític a la Catalunya del segle XVI*. Eumo Editorial. Vic, 2004. Pàg. 159.

⁶⁵ SERRA, Eva. "Constitucions i redreç: Corts de Montsó-Barcelona (1563-1564) i Corts de Montsó (1585). *Actes del Congrés Internacional "Felipe II y el Mediterráneo"*, Barcelona, 1998. Volum III.

⁶⁶ Era la petició número 201 presentada pel braç reial amb aquest text: "Ítem, plàcia a vossa magestat que les pragmàtiques que per la contribució de la fortificació de les obres de Perpinyà y Roses per vossa magestat despedides, les quals són en notable dany y perjudici dels presents Principat y Comptats de Rosselló y Cerdanya, sien revocades".

⁶⁷ AHCB, CC, Corts, XVI-74, f. 634 i 637v-638.

⁶⁸ FUENTE, Pablo de la. *La ciudad como problema militar: Perpiñán y los ingenieros de la monarquía española (ss. XVI-XVII)*. Ministerio de Defensa. Madrid, 1999. Pàg.63.

per la inflació que dona idea de fins a quin punt era essencial l'execució àgil i ininterrompuda de les obres, cosa que resultava impossible per les deficiències senyalades en l'obtenció i aplicació dels recursos financers per a les fortificacions. Aquesta manca de recursos financers que impedièren l'acabament definitiu de les obres va esdevenir crònica abans de 1585, tal i com sembla indicar el fet que el mateix enginyer Giorgio Setara, que sovint era a Perpinyà per a dirigir les obres, es va lamentar més d'una vegada d'aquesta situació. Una de les ocasions va ser l'any 1579, i més tard l'octubre de 1585, quan en una carta al rei es va queixar que aquesta migradesa de diners tenia aturats els treballs de la ciutadella des de feia dos anys! De fet, segons un informe de l'enginyer milanès Jerónimo Marqui, que a partir de 1594 va ser el successor de Setara en la direcció de les obres de la ciutadella de Perpinyà⁶⁹, de 1560 – l'any d'inici de l'execució del projecte – fins a 1585 només havia estat fet l'escarpament dels baluards i les seves cortines exteriors, i restaven per fer el forrament de totxana de les cortines interiors i dels parapets i casamates, així com totes les obres exteriors al cos de la ciutadella.⁷⁰

Les torres del port dels Alfacs de Tortosa i la del port de Salou són també dos bons exemples de les dificultats financeres de la corona per a executar obres de fortificacions a Catalunya, fins i tot després de la consignació de part del donatiu de les corts de Montsó de 1585 per a les fortificacions.

Aquestes dues edificacions costaneres amb les que Felip II volia assegurar la seguretat de la zona meridional del litoral del Principat davant l'amenaça dels pirates turcs i berberescos⁷¹, exemplifiquen molt bé les dificultats que tenia la corona a Catalunya per a tirar endavant obres de fortificacions, no solament per els problemes que com ha estat exposat abans van comportar les contribucions establertes per pragmàtiques, sinó també pel propi descarament de la corona, que a diferència d'obres com la ciutadella de Perpinyà hi va prestar durant anys ben poca atenció com es veurà.

El perquè d'aquesta falta d'interès potser es va deure a la major importància que la corona va donar sempre a la frontera dels comtats de Rosselló i Cerdanya, on considerava que una invasió francesa podia tenir pitjors conseqüències per a Catalunya i per al conjunt dels regnes ibèrics de la monarquia que no les que suposaven els esporàdics atacs dels pirates a poblacions del litoral, els quals eren considerats en aquest sentit menors.

Tanmateix aquest punt de vista no era compartit per exemple per els còsols de la Llotja de Mar de Barcelona, als que era lògic que per raó de les seves activitats d'entrada preocupessin més les greus conseqüències que tenien les accions dels pirates sobre el comerç de la ciutat – i podem pensar que sobre el del litoral sencer – per la qual cosa a les corts de Montsó de 1585 van presentar una petició als braços per a que exposessin al rei que precisament el comerç marítim era el principal sosteniment i riquesa de Catalunya, i que calia solucionar aquella

⁶⁹ FUENTE, Pablo de la. *La ciudad como problema militar: Perpiñán y los ingenieros de la monarquía española (ss. XVI-XVII)*. Ministerio de Defensa. Madrid, 1999. Pàg.65. El successor de Geronimo Marqui va ser, a partir de 1605, Pietro Abril, que també era milanès.

⁷⁰ FUENTE, Pablo de la. *La ciudad como problema militar: Perpiñán y los ingenieros de la monarquía española (ss. XVI-XVII)*. Ministerio de Defensa. Madrid, 1999. Pàg.64.

⁷¹ MESTRE I CAMPÍ, Jesús; HURTADO, Víctor; MISERACHS, Toni. *Atlas d'història de Catalunya*. Edicions 62. Barcelona, 1995. Tortosa va patir un atac dels pirates el 1588. Amposta els va patir en dues ocasions, la primera el 1521 i la segona el 1540. El mateix port dels Alfacs va ser atacat en repetides ocasions: 1553, 1594, 1626 (per l'abril i per l'agost d'aquest any). Igualment van atacar Salou en múltiples ocasions: 1522, 1558, 1562, 1563, 1566, 1582, 1585, 1587, 1590 i 1591.

situació⁷², una petició que sens dubte degué pesar per a que els braços i el rei arribessin a l'acord per a la consignació de la cinquena part del donatiu de les corts d'aquell any per les fortificacions, entre les quals hi havia les torres de la marina. Ara bé malgrat l'acord de les corts de 1585 la realitat va ser que al final del regnat de Felip II els cònsols de la Llotja de Mar de Barcelona es queixaven novament, en aquesta ocasió per l'endarreriment en la construcció de les torres de defensa a les costes, un testimoni d'excepció que posa en evidència la falta d'atenció i la lentitud que la corona va posar en l'edificació d'aquestes torres litorals, moltes de les quals no es van començar a edificar fins a partir de l'any 1598, i per tant al cap de tretze anys de la consignació feta a les corts de Montsó.

Per altra banda és interessant veure que per al finançament de les torres dels Alfacs i les de Salou, davant la insuficiència dels recursos que s'aconseguien amb el cobrament de les contribucions de les pragmàtiques, es van fer propostes – anteriors a la consignació del donatiu de 1585 - de mitjans alternatius de finançament, tant per part del Consell d'Aragó així com del virrei duc de Terranova, algunes de les quals com es veurà fins i tot es van arribar a posar en pràctica.

Pel que fa a la necessitat de la construcció de fortificacions a la badia dels Alfacs en primer lloc cal tenir en compte que aquesta constitueix un excel·lent port natural a ponent del delta del riu Ebre. En el segle XVI aquesta especial condició, a més de la seva situació geogràfica a la confluència de la ruta que venia de l'interior d'Aragó cap al mar i de la que feia de corredor natural entre Catalunya i València pel litoral, van fer que la corona la convertís en el port des d'on eren embarcades les lleves que feia aplegar en els regnes de València i Aragó, així com part de les que es feien al de Castella. Al mateix temps aleshores era un indret gairebé despoblat que per això era freqüentat pels pirates nordafricans, que hi solien recalar quan necessitaven proveir-se d'aigua o simplement protecció dels temporals de mar, especialment de les llevantades.

Precisament per a evitar que continués servint de punt d'avituellament i recer per a les naus de pirates Felip II va decidir el 1575 tirar endavant un projecte que contemplava la construcció de dues torres als Alfacs⁷³, les quals havien de vigilar i guardar l'entrada de la badia i el port. Amb aquest objectiu el desembre d'aquell any ordenà a don Dionisio Coscón, un noble aragonès que en nom de l'orde de Sant Joan de Jerusalem era castellà d'Amposta, comanador d'Ulldecona i també batlle de Casp, que anés a Tortosa per a residir-hi en qualitat d'alcaid de les torres que s'havien d'edificar als Alfacs, i al mateix temps com a lloctinent de capità general del partit de Tortosa, oficis per els quals Coscón cobraria un salari anual de 450 ducats. El rei el nomenava per l'experiència que tenia en "*semejantes cosas y de guerra*", menció que sens dubte aludia a l'experiència militar del comanador, adquirida molt probablement en algun altre territori mediterrani. Perquè de fet cal tenir en compte que la construcció de torres de defensa litoral va ser una mesura de defensa comuna a tots els territoris de la monarquia de Felip II amb façana litoral

⁷² SOLDEVILA, Ferran. *Què cal saber de Catalunya*. Columna-Proa. Barcelona, 1999 (1968). Pàg. 173-174

⁷³ ACA, CA, 261, 33. Còpia de l'ordre que donà Felip II al comanador Coscón per a que anés a Tortosa a dirigir les obres de les torres que s'havien de construir als Alfacs, de 7 de desembre de 1575.

mediterrània (Andalusia, Múrcia, València, Catalunya, Nàpols, Sicília i Sardenya⁷⁴).

A més de les tasques pròpiament militars entre les obligacions del recent creat ofici d'alcaid de les torres dels Alfacs el comanador Coscón també tenia com a obligacions garantir la correcta administració i comptabilitat de les obres d'edificació de les torres, una tasca en la que havia de ser assistit per un pagador que, a més dels pagaments de les despeses també hauria de tenir cura dels materials i proveïments comprats. També es preveia, per a completar la dotació habitual a l'administració militar de la monarquia hispànica, la presència d'un veedor i comptador que havia de portar el llibre on s'havien d'anotar els lliuraments, etc.

Les traces de les torres, anomenades una la de l'Alvet⁷⁵ – situada aquesta a la punta del mateix nom – i l'altra la del Codonyol van ser encarregades a l'enginyer Giovanni Batista Antonelli, que va ser enviat a Barcelona per a ultimar els detalls de les construccions amb el virrei, el prior de Castella Fernando Álvarez de Toledo, amb qui també hauria d'anar als Alfacs a supervisar l'inici de les obres.

Per la seva part Felip II volia que la torre de l'Alvet, que era la que havia de construir-se a l'entrada del port, i per tant la més exposada a un atac, fos la més forta. Aquesta torre va ser pressupostada en 14.500 ducats per l'enginyer Antonelli i s'havia d'edificar segons el sistema anomenat “*a destajo*”, segons el qual els constructors havien de guardar els proveïments i materials per seu propi compte i risc.

Les torres dels Alfacs s'havien de construir en principi amb els diners que es recaptessin de la contribució que per pragmàtica es va establir al partit de Tortosa⁷⁶, però les dificultats en el seu cobrament van fer que les sumes aconseguides resultessin puntualment insuficients, per la qual cosa l'alcaid Coscón va haver de posar diners del seu propi patrimoni i fins i tot va aconseguir pel seu propi compte diners a crèdit. Amb tot una de les torres sembla ser que es va construir ràpidament, ja que Feliu de la Peña afirmava que les obres s'havien iniciat l'any 1576 i que a l'any 1577 ja havien finalitzat, al mateix temps que s'havia acabat la construcció d'una altra torre anomenada de l'Àngel propera a la

⁷⁴ ACA, CA, 266, 29. Consulta i decret del Consell d'Aragó de 23 de març de 1589. Aquest document testimonia que més o menys als mateixos anys que a Catalunya també a Sardenya es portava a terme un pla de construcció de torres de defensa del litoral i que, per tant, la iniciativa d'aquestes edificacions podia haver estat simultània en tots els territoris amb litoral mediterrani de la monarquia de Felip II. En concret es tracta d'una petició de mercè que fa a Felip II el frare agustí Marc Antoni Camós, que abans d'eclésiàstic havia servit l'ofici d'alcaid i capità de la ciutat d'Esglésies, continuant l'ofici que el seu pare ja havia tingut. També havia estat Governador del Cap Lugudor, ofici que per encàrrec reial li comportà el reconeixement del litoral de l'illa per a proposar les torres que es podrien bastir per a seguretat del Regne de Sardenya; aquesta tasca li suposà desprendre bona part del seu patrimoni personal en el seu compliment, motiu pel qual va ser recompensat pel rei amb una renda de dos-cents ducats. El 1589 aquest ex-oficial reial demanava a Felip II que, malgrat haver ingressat a la religió, li fes mercè de mantenir aquesta renda a favor de la seva mare, cunyada i neboda, almenys fins que ell visqués, ja que sinó patirien molta necessitat, ja que dóna a entendre que aquests familiars depenien d'aquells diners.

⁷⁵ AGS, CS, L.99. En un document de 1628 sembla que la mateixa torre es designa amb la denominació de Sant Joan de Bolig.

⁷⁶ Tenint en compte que el projecte de fortificació del port dels Alfacs era de 1575 la pragmàtica que establia la corresponent contribució en el partit de Tortosa ha de ser o bé d'aquest mateix any o com a molt del segon. Cal tenir en compte que el mateix any el rei creà i proveí l'ofici d'alcaid de les torres, que entre les seves tasques tenia la supervisió de les obres i de la comptabilitat de les mateixes.

ciutat de Tortosa⁷⁷. Un interès i dedicació de l'alcaid que no va passar desapercebut per al virrei duc de Terranova, qui en va donar fe en una carta que va enviar a Felip II, i on a més li exposà la precària situació econòmica del comanador, per a qui el virrei demanava que se li fes mercè d'alguna quantitat extraordinària que tenint en compte la migradesa de la batllia de Catalunya el virrei suggeria que es podria consignar sobre alguna renda de la batllia de València, tal i com per altra banda ja es feia amb el seu propi salari de lloctinent general⁷⁸.

Pel juny de 1583 el virrei duc de Terranova informava que restava per acabar la torre de la punta de l'Alvet, degut a que havia estat parcialment enderrocada en un atac dels pirates; de fet aquesta torre era la més vulnerable a un atac, ja que vigilava l'entrada al port des de l'extrem de la que avui s'anomena Testa de la Banya. Per altra banda aquest testimoni indica que abans d'aquesta data ambdues torres, és a dir, tan aquesta de l'Alvet com l'altra del Codonyol ja havien estat acabades. Ara però era necessari refer la de l'Alvet, per a la qual cosa, segons estimació del lloctinent general eren necessaris els 11.000 o 12.000 ducats que eren els que justament es devien de la contribució que s'havia establert en el partit de Tortosa per a les obres de fortificació dels Alfacs. Per tant no s'havia pogut executar totalment el cobrament de la contribució, segurament per l'oposició que havia despertat, de manera semblant a la que havien motivat la resta de pragmàtiques que Felip II havia fet publicar a diversos llocs del Principat i comtats per a les fortificacions de Perpinyà i Roses.

Aquestes dificultats en el cobrament de la contribució van fer que el virrei napolità Carlo d'Aragona e Tagliavia, duc de Terranova, fes una proposta alternativa per a obtenir els recursos necessaris per acabar la fortificació dels Alfacs. La idea del duc era – previ informe favorable de l'Audiència i d'acord amb les lleis catalanes – establir una nova imposició que gravés el tràfec de vaixells i mercaderies del port dels Alfacs, un port que a banda del seu valor estratègic militar també en tenia un de molt elevat des del punt de vista econòmic, ja que era el port que per una banda donava sortida al mar al blat aragonès que arribava a Tortosa pel riu Ebre, i per l'altra era des d'on sortien les embarcacions de baix calat que remuntaven el riu des de la seva desembocadura i asseguraven el transport a la ciutat de Tortosa de tot tipus de mercaderies des dels vaixells de gran calat ancorats a la badia dels Alfacs. Amb els ingressos per aquest nou impost el duc de Terranova creia que s'obtindrien suficients recursos per a l'acabament de les obres de les torres i fins i tot per a cobrir l'altra gran despesa que aquelles generaven, que no era altre que la paga de les seves guarnicions.

Tanmateix per a obtenir el màxim rendiment d'aquest nou impost el duc creia indispensable que es destinessin algunes galeres per a garantir la defensa del port dels Alfacs de noves accions dels pirates mentre no estiguessin enllestides les obres de la torre de l'Alvet. Una mesura doblement beneficiosa en opinió del virrei, ja que a més de permetre accelerar l'acabament de les obres, donat que es podrien posar a treballar els galiots de les naus en les obres, també s'aconseguiria dissuadir els pirates d'intentar noves escomeses: “...la chusma (els galiots) ayudase a la fabrica, pues se ha de presuponer que los turcos en enteniendo que se torna a la fabrica pretendieran estorvarlo por ser les de gran perJuycio para sus aguadas y

⁷⁷ FELIU DE LA PEÑA, Narcís. *Anales de Cataluña*. Llibre XIX, Capítol XI, pàg. 211. Aquesta autor afirmava que la ciutat de Tortosa havia assistit amb grans sumes per a les dues torres indicades.

⁷⁸ ACA, CA, 261, 33. Carta del virrei duc de Terranova al rei, de 6 de juliol de 1582.

guarida, y con la asistencia y ayuda de dichas galeras, se ofrecieran los maestros a ponerla en perficion dentro de quarenta o cinquenta dias”⁷⁹.

Per la seva part el Consell d’Aragó va coincidir amb l’anàlisi i les propostes del virrei, ja que aquest organisme estava convençut que la fortificació dels ports dels Alfacs de Tortosa i de Salou era molt important i necessària. Per això no li semblava malament la proposta de nous drets sobre vaixells i mercaderies que havia fet el virrei duc de Terranova, això sí, sempre que l’Audiència emetés un judici favorable d’acord amb les lleis i constitucions de Catalunya. Al mateix temps el consell creia igualment necessari acabar de recaptar els diners de la contribució de la pragmàtica que havia estat establerta a Tortosa per a les obres dels Alfacs. Fins i tot a un nivell més pràctic i immediat proposava l’aplicació a les obres dels Alfacs – les que considerava prioritàries – diners provinents d’altres regnes de la Corona d’Aragó, en concret els que havien de pagar els llocs d’Almoradí i Jessa, del Regne de València, per el privilegi que havien demanat a la corona per a esdevenir universitats, una proposta⁸⁰ aquesta darrera que tot i no ser rebutjada expressament Felip II no va acceptar fins al cap d’uns quants mesos⁸¹.

En principi la traça o plànols de la reconstrucció de la torre de l’Alvet va ser encarregada en el virregnat del comte de Miranda a l’enginyer Giorgio Setara, el mateix que l’any 1573 havia fet els plànols de la ciutadella de Perpinyà, tot i que en darrera instància el Consell de Guerra va decidir reconstruir la torre d’acord amb la primera traça que havia fet Giovanni Batista Antonelli el 1575, per considerar-la millor, i per tant amb el mateix pressupost d’aquell enginyer, que era de 14.500 lliures.

Al mateix temps també es va fer un nou contracte amb els operaris que s’havien d’encarregar de les obres, als quals també va ser necessari encarregar el reforç de l’altra torre, la del Codonyol⁸², que també corria el risc d’ensorrar-se, feina per a la qual van rebre un pagament suplementari de 100 lliures per part del virrei.

Pel que fa als recursos que es van destinar per a les obres aquests van ser com ha estat dit el preu que van pagar pels corresponents privilegis les poblacions valencianes de Jessa i Almoradí, que eren 3.000 i 5.000 ducats corresponentment, així com les 2.000 lliures que es devien de la contribució de la pragmàtica establerta en el partit de Tortosa, que es tornaria a exigir. En total sumaven unes 10.000 lliures, que si bé no eren la quantitat total pressupostada (14.500 lliures) el Consell d’Aragó creia que ja serien suficients per a posar en servei la torre: *“con las quales (10.000 lliures), y quedar en pie el çimiento de la Torre y parte de los pertrechos, se tiene por çierto se podra acabar, o, poner en defensa”*.

Finalment l’únic mitjà que finalment no es va posar en pràctica va ser la del nou impost sobre vaixells i mercaderies en el port dels Alfacs que havia proposat el virrei duc de Terranova. Va ser així ja que l’Audiència va emetre un judici desfavorable on deixava clar que la nova imposició no era conforme amb les constitucions del Principat, en concret amb la dels nous vectigals⁸³.

⁷⁹ ACA, CA, 261, 33. Consulta del Consell d’Aragó de 15 de juny de 1583.

⁸⁰ ACA, CA, 261, 33. Consulta del Consell d’Aragó de 15 de juny de 1583.

⁸¹ ACA, CA, 261, 33. Consulta del Consell d’Aragó d’octubre de 1583.

⁸² ACA, CA, 261, 33. Els fonaments d’aquesta torre, bastida en ple port sobre el fons marí mateix, corrien el risc d’ensorrar-se, perquè segurament no podien aguantar bé la humitat, per la qual cosa era necessari folrar aquests fonaments amb un revestiment que impermeabilitzés millor l’obra.

⁸³ ACA, CA, 261, 33. Consulta del Consell d’Aragó d’octubre de 1583.

De totes maneres cal tenir en compte que la corona no sols va tenir dificultats per a la construcció i el manteniment de les fortificacions a Catalunya sinó també per a pagar les seves guarnicions. Així per exemple per al pagament de la guarnició de seixanta soldats que havien de tenir les dues torres dels Alfacs en principi també s'havia considerat la possibilitat d'obtenir recursos mitjançant la consignació sobre determinades rendes de la Corona d'Aragó (com per exemple certs drets del peix), tot i que l'any 1583 el seu tresorer general, el comte de Chinchón, escrivia al vicecanceller d'Aragó per a recordar-li que encara no s'havia fet res en aquest sentit⁸⁴.

Com el dels Alfacs el port de Salou tenia la seva importància en relació al intens tràfec comercial del Camp de Tarragona i zones properes de l'interior. Precisament per aquest motiu Salou va ser la població litoral de Catalunya que més atacs piràtics va patir fins a inicis de la darrera dècada del segle XVI (deu en concret⁸⁵) fins que a finals d'aquest segle les torres que es van construir per a defensar el seu port van ser a la fi enllestides.

Segons informava el 1583 el virrei duc de Terranova el pressupost per a la torre de Salou havia estat xifrat en 10.000 lliures, segurament en temps del virregnat de Diego Hurtado de Mendoza, príncep de Mèlito i duc de Francavilla (1564-1571), que va ser quan s'havien iniciat les obres.

El mateix duc de Terranova afirmava que fins aquell moment només havia estat construïda una cinquena part de la torre. En primer lloc perquè tal i com havia passat amb la torre de l'Alvet en el port dels Alfacs, també la de Salou va ser enderrocada abans que es pogués completar la seva construcció en els anys del virregnat del duc de Francavilla a causa d'un atac dels pirates, un fet que lògicament va desbordar les previsions de finançament previstes inicialment.

En segon lloc també dificultava la construcció de la torre el fet que la contribució que havia estat establerta per pragmàtica a les poblacions de les vegueries de Tarragona i Montblanc, com també havia passat amb la de Tortosa per a les torres dels Alfacs, no s'havia pogut cobrar del tot. Cal tenir en compte que amb aquesta contribució s'havia de finançar la meitat del cost inicialment previst de l'obra, que eren 5.000 lliures, una suma de la que l'any 1583 ni tan sols se n'havien recaptat la meitat (2.060 en concret). L'altra meitat anava a càrrec de la corona, probablement amb rendes de la batllia de Catalunya, i atès l'escàs grau d'execució de l'obra podem pensar que aquests recursos tampoc van arribar a ser posats, ni de bon tros, en la seva totalitat.

Per tot plegat el duc de Terranova suggeria que o bé es prorrogués la pragmàtica de la contribució per a les vegueries esmentades abans o bé que, igual com ja havia proposat per als Alfacs, per a Salou també s'establís una nova imposició sobre el tràfec de vaixells i mercaderies. Una mesura aquesta darrera sobre la que com ja s'ha dit per al cas dels Alfacs l'Audiència es va pronunciar en contra, per la qual cosa va ser desestimada.

⁸⁴ ACA, CA, 261, 33. Carta del comte de Chinchón al vicecanceller d'Aragó, de 9? d'octubre de 1583.

⁸⁵ MESTRE I CAMPÍ, Jesús; HURTADO, Víctor; MISERACHS, Toni. *Atlas d'història de Catalunya*. Edicions 62. Barcelona, 1995. Salou va patir atacs dels pirates berberescos en els anys: 1522, 1558, 1562, 1563, 1566, 1582, 1585, 1587, 1590 i 1591.

4.2. La consignació de part del donatiu per a les fortificacions a les corts de Montsó de 1585.

Com ha estat dit més amunt a les corts de Montsó de 1585 Felip II es va negar a pagar cap mena de compensació per les obres fetes en virtut de les pragmàtiques de fortificacions que havia fet publicar fins aleshores, i tan solament va accedir a la seva revocació, això sí, a condició que la cort reservés una quantitat notable del servei per al finançament de les fortificacions.

No obstant cal tenir en compte que la revocació en corts de les pragmàtiques no va pas significar la renúncia de la corona a cobrar el muntant de la contribució que aquestes havien generat mentre van ser vigents, un dret que la Reial Audiència va declarar expressament el 1587 afirmant que el rei podia exigir el pagament de les contribucions des del moment en que es van publicar les pragmàtiques fins al de la seva revocació en corts⁸⁶.

Una vegada revocades les pragmàtiques els braços van acordar amb el rei la consignació de cent mil lliures per a les "*obres y fàbriques de las fortalezas de las marines e costa de Catalunya, Comptats de Rosselló y Cerdanya*"⁸⁷ del donatiu de cinc-cents mil aprovat en aquelles corts de 1585, el qual havia de ser recaptat en el termini de dos anys.

Certament hi ha motius que fan creure que era un acord que podia satisfer en bona mesura les necessitats d'ambdues parts. Així pel que feia a la corona es resolva el seu principal problema, ja que en tractar-se la consignació d'una part del donatiu aprovat pels braços aquella podria comptar per a les fortificacions amb uns recursos fixos i al mateix temps renovables en les properes corts. A més amb el nou sistema de la consignació la corona aconseguia evitar el rebuig que havien mostrat les universitats afectades per les contribucions extraordinàries establertes amb pragmàtiques i cobrades per uns oficials de la capitania general que amb la seva actuació havien donat lloc a molts abusos. Ja que precisament amb la consignació del donatiu de les corts els recursos per a les fortificacions passaven a ser recaptats pels oficials de la Diputació del General, de manera que en principi no calia esperar queixes semblants per part de les universitats. Tampoc es pot oblidar que amb el nou sistema la corona s'estalviaria les acusacions de contrafacció de constitucions que havien provocat les contribucions establertes per pragmàtica.

Per als braços, especialment el reial, també era un acord satisfactori. En primer lloc perquè les universitats eren les primeres interessades en que no es repetissin els abusos que havien comès aquells oficials de la capitania general sobre les poblacions afectades per les pragmàtiques, els quals havien motivat la interposició dels corresponents greuges tan a les corts de 1563-64 com a les de 1585.

En segon lloc també cal subratllar que amb la consignació del donatiu de les corts s'aconseguia que la càrrega fiscal de les fortificacions, que fins aleshores havia recaigut feixugament tan sols en vegueries o poblacions veïnes o adjacents a aquelles es repartís en endavant de forma més equitativa i menys pesada entre totes

⁸⁶ ACA, CA, 228, 3. Carta de Felip IV al virrei comte de Santa Coloma, de 19 d'abril de 1638. Aquesta declaració va ser recordada pel rei per a deixar clar que l'Audiència va reconèixer la força de la regalia per a establir pragmàtiques en qualsevol moment. Malgrat tot sempre hi havia la possibilitat de revocació d'aquestes en corts, en el que significativament Felip IV considerava un acte de gràcia del sobirà cap als seus súbdits. El mateix Felip IV recordava que aquest va ser el cas de Felip II a les corts de Montsó de 1585.

⁸⁷ SERRA, Eva (coord.). *Corts Generals de Montsó (1585). Procés familiar del Braç Reial*. Generalitat de Catalunya. Barcelona, 2001.

les poblacions de Catalunya, ja que el servei de corts era evidentment una càrrega que afectava a tot el territori proporcionalment al nombre de focs reconegut oficialment per a cada població.

I en tercer lloc amb aquesta consignació de part del donatiu els braços aconseguien un innegable avantatge polític en establir un cert mecanisme de control constitucional de la despesa de la corona en fortificacions, ja que la Diputació del General que era l'encarregada del cobrament del donatiu també podria exercir el control de la seva despesa a mesura que li fos requerit per la corona el lliurament als oficials reials de sumes d'aquella consignació per al pagament de les obres.

Des d'una perspectiva més general cal tenir en compte que la consignació també comportava que per un acord dels braços amb el rei s'establí que una part de l'esforç fiscal de tot Catalunya seria destinat en endavant per al manteniment de les seves fortificacions, la qual cosa significava una implicació molt més intensa que la que s'havia donat fins aleshores, la qual cosa es faria a més d'acord amb les lleis i constitucions del país.

D'entrada la consignació era un salt endavant quantitatiu perquè les cent mil lliures de 1585 eren una suma del donatiu de corts que mai fins aleshores no havia estat destinada per a les fortificacions. En aquest sentit més amunt s'ha vist que Carles I va utilitzar sovint diners del donatiu de corts per a les fortificacions, tot i que mai no es va tractar de sumes ni molt menys tan considerables com les de la consignació de 1585.

Des d'un punt de vista qualitatiu també era un canvi substancial, ja que significava que els braços amb el rei, i no solament la corona unilateralment com havia passat des dels temps de Ferran II, participaven en la presa de decisions que tenien a veure amb la defensa militar de Catalunya, d'una forma que no es veia almenys des dels anys del regnat d'Alfons IV el Magnànim i la campanya de conquesta del regne de Nàpols.

També es pot considerar que la consignació com un dels aspectes del nou esquema fiscal que Felip II va establir a Catalunya, el qual segons Bernat Hernández era "*la evolución final de todo un proceso, que respondía a una situación de asfixia fiscal que la corona había intentado solventar desde la época del príncipe Felipe y que había motivado la aplicación de distintos expedientes financieros*"⁸⁸. Segons el mateix autor, amb la consignació per a fortificacions, així com amb altres mesures com la possibilitat que la Diputació del General mantingués tropes pagades a Catalunya a partir del nou redreç de 1585⁸⁹, o com les gestions per aconseguir una esquadra de galeres sufragada a Catalunya mateix, la corona va poder alliberar-se de despeses que anteriorment havia finançat amb crèdits dels "*homes de negocios*" catalans des de 1565⁹⁰ i amb les transferències monetàries des de Castella per a la

⁸⁸ HERNÁNDEZ, Bernat. "La fiscalidad en Cataluña en la segunda mitad del siglo XVI". *Actes del Congrés Internacional "Felipe II y el Mediterráneo"*, Barcelona, 1998, vol. I. Pàg. 532-550. Aquests expedients financers van ser, segons aquest autor: l'obtenció de diner a crèdit de mercaders catalans, la concessió de franqueses a les saques de metalls preciosos de la corona des de Catalunya cap a Itàlia, els préstecs de la ciutat de Barcelona a la corona, la pressió sobre les hisendes locals per a contribuir a les obres de fortificació i al transport de bastiments, l'exigència de pagament dels quintos també a les hisendes locals i, en darrer lloc, la pressió sobre els estaments privilegiats per a obtenir recursos suplementaris.

⁸⁹ Una avinentesa que es produirà efectivament per primera vegada a petita escala amb motiu del setge d'Arsèguel l'any 1593, quan la Generalitat va decidir fer lleva i pagar 200 homes, i de forma molt més important l'any 1597 en el marc de la guerra del Rosselló contra França, quan la lleva va arribar fins al miler d'efectius.

⁹⁰ HERNÁNDEZ, Bernat. "La fiscalidad en Cataluña en la segunda mitad del siglo XVI". *Actes del Congrés Internacional "Felipe II y el Mediterráneo"*, Barcelona, 1998, vol. I. Pàg. 532-550. Sobre

paga de les tropes ordinàries que el rei tenia a Catalunya. Des d'aquest punt de vista i com ha estat exposat amb la consignació de 1585 per a les fortificacions la corona també va poder abandonar el problemàtic recurs a les contribucions extraordinàries establertes mitjançant pragmàtiques reials.

Una de les novetats més rellevants que va comportar la consignació d'una part del donatiu per al finançament de les fortificacions a Catalunya va ser sens dubte el nou sistema de recaptació i lliurament dels diners, el qual va restar des d'aquell moment en mans de la Diputació del General.

Això significava que a partir d'aleshores el virrei i capità general havia de requerir a aquella per a que li lliurés els diners, donant lloc a una dependència de facto de la Diputació per part de l'administració reial, una situació que des d'un punt de vista estrictament pràctic va repercutir alguna vegada negativament en les obres de fortificació degut a que la Diputació va posar en més d'una ocasió impediments per al lliurament dels diners, els quals depenent de la seva naturalesa el van dilatar durant més o menys temps.

Així per exemple alguna vegada es va tractar de simples dificultats de caixa i aleshores el lliurament només tardava en fer-se efectiu el temps necessari per a superar aquelles, que normalment era poc. Però si el motiu, en comptes de ser de naturalesa comptable era polític, aleshores la dilació es podia allargar bastant més temps, ja que depenia del que tardés el desenllaç del conflicte que en aquells moments mantinguessin la corona i la Diputació del General.

Certament eren uns efectes del nou sistema de la consignació que dona la sensació que no van ser previstos per Felip II quan va acordar amb els braços la consignació el 1585, ja que quan la Diputació li va demanar de poder portar els comptes del lliurament de diners d'aquella suma ell mateix creia que així havia de ser, però això sí, sense perjudici de què paral·lelament els oficials reials també portessin els comptes corresponents:

“Pareceme muy bien que se de tal orden en la distribución deste dinero que no se pueda gastar en cosas fuera de aquellas, para que se concedio, y assi se podra ordenar que los Deputados tengan la cuenta y razon que pretenden, pues no hara daño que sea duplicada, y para la que convenra que aya por los consejos de Aragon y de la guerra se podran juntar los secretarios Gassol, Alva, y Prada, y el teniente de Tesorero gral de Aragon, y avisarseme por Gassol de lo que se acordare (sgm)”⁹¹.

Segurament va influir en aquesta opinió del rei l'actitud favorable del Consell d'Aragó, el qual hi veia evidents beneficis per a la corona si accedia a la petició dels diputats. Perquè efectivament segons el Consell d'Aragó d'aquesta forma no solament es podria aconseguir que les properes corts tornessin a aprovar noves consignacions per a fortificacions similars a la de 1585, sinó també una major transparència en la despesa dels diners:

la utilització del diner obtingut a crèdit de comerciants catalans com els Puiggener la documentació que he consultat no mostra que fossin utilitzats per a les obres de fortificacions, per a les quals ja s'obtenien recursos amb les contribucions de les pragmàtiques. En canvi sí que ha estat indicat (HERNÁNDEZ, Felipe RUIZ MARTIN) que van ser utilitzats per a la provisió de bastiments per a les galeres i guarnicions de les fortaleses, una necessitat molt més urgent de satisfer que no les obres i que justifica molt millor, penso, el recurs extraordinari al diner a crèdit

⁹¹ ACA, 230, 1.

“pero que es bien dar este gusto a la Provincia (el de la comptabilitat per la Diputació), pues fue servicio voluntario, y de su intervencion no ha de resultar acrescentamiento de costa, sino ocasion a que aya mejor quenta y razon en el gasto del que ha avido en las quinze mil libras que se tomaron destas çien mil (és a dir, que ja es sospitava que no hi havia hagut prou transparència), Y que en otras Cortes huelguen de señalar cantidades de dinero para el mesmo /o/ otros efectos, viendo que quedan saneados que se gastan en aquellos paraque se conceden, y haziendose de otra manera se puede tener por çierto que no haran semejante manera de servicios, y de qualquier manera que sea, parece muy conveniente que...”

De fet és remarcable que el Consell d’Aragó feia a Felip II un plantejament intel·ligent i veritablement útil per aconseguir el tan desitjat finançament de les fortificacions del país amb els seus propis recursos, un plantejament de la qüestió que cal subratllar també que era realment respectuós amb l’ordenament constitucional de Catalunya.

Per contra la visió manifestada pel Consell d’Aragó era molt diferent a la del virrei Manrique de Lara, comte de València de don Juan, qui en una carta que escrivia a Felip II pel febrer de 1589 sembla que no veia bé aquest control de la despesa de la consignació de 1585 per part de la Diputació, un control que ell considerava excessivament lesiu per al poder reial, del qui ell n’era precisament el màxim representant a Catalunya:

“Todavia dizen que quieren ellos (els diputats) tener la mano y poner personas que por su orden entiendan a la distribucion y gasto deste dinero y hazer primero negociacion con los pueblos circumvezinos de las fortalezas y torres que han de labrarse para que se obliguen de como an de guardarse las dichas fortalezas y torres y de la artilleria que para deffencion dellas ha de hazerse”⁹².

Per això Manrique de Lara demanava al rei visiblement irritat per les pretensions dels diputats que intervingués ordenant-los que, sense exigències ingressessin directament els diners al compte del rei a la Taula de Barcelona. Tanmateix és comprensible l’enuig expressat lloctinent, ja que aquest jutjava la situació política catalana d’aquella època des del punt de vista propi d’un aristòcrata castellà, acostumat a una altra mena d’obediència al sobirà:

“Vmg deberya mandar escrebyr a los diputados byen cargado por el gran tiempo que a que trampean la paga deste dinero a Vmag segun estan mal mostrando no obedezzer creo que todo sera enbalde y em berdad que sino fuera tan ymportante esta materia y el tiempo ya tan a proposito para comenzar la que yo holgara a esto de no moberla por no dar mas ocassiones a Vmg de desengañarse de la poca obedienny de estos bassallos para probocarle a que se la aga tener como a Su Real corona y esto combyene que la usen todos los subditos della (pero la oblygacion de mi cargo y la Verdad que debo dezzyr no me an dexado escusar estos Renglones)”

Respecte les acusacions de mala gestió de les primeres 15.000 lliures lliurades de la consignació, aquestes no devien ser en absolut infundades ja que com s’ha vist

⁹² ACA, CA, 230, 1. Carta del virrei Manrique de Lara al rei, de 2 de febrer de 1589.

abans fins i tot se'n feia ressò el Consell d'Aragó en una consulta al rei. Aquesta quantitat, que la Diputació va lliurar a compte del total de la consignació de les cent mil lliures – una quantitat que no havia d'estar recaptada del tot fins a 1587 – va ser entregada per a les obres del Castell Major de Perpinyà al tresorer general de la Corona d'Aragó, el comte de Chinchón, després d'una deliberació del consistori de la Diputació que s'havia produït el 18 de desembre de 1587. Això sí, el lliurament es va fer amb la condició expressa que es demostrés que les 15.000 lliures s'haurien gastat efectivament per al que havien estat sol·licitades, la qual cosa des d'un primer moment posava de manifest la voluntat de la Diputació de controlar la despesa real d'aquells diners de la consignació, evitant d'aquesta forma el que havia passat amb els diners recaptats amb les contribucions de les pragmàtiques, els quals com ha estat vist més amunt a vegades eren desviats de la despesa en les fortificacions.

Però va passar que els oficials reials no van voler justificar davant la Diputació la despesa d'aquelles 15.000 lliures, alegant que de cap manera la Diputació es podia negar a entregar aquells diners al rei per el concepte que havia estat establert a la cort i que en tot cas no hi havia motius per a la desconfiança, ja que el rei els gastaria també d'acord amb el que aquella havia disposat. Malgrat tot la veritat era que la suma de diners lliurada per la Diputació no havia estat aplicats al Castell Major de Perpinyà, i el raonament dels oficials reials eren simplement una estratagema per a evitar haver de justificar el que no podien de cap de les maneres justificar.

Davant aquesta situació de conflicte causada per les irregularitats en l'ús del diners així com també pel lògic recel de la Generalitat respecte els oficials reials fins i tot des de la pròpia administració reial es van fer esforços per a evitar que els diners del compte de 1585 per a les fortificacions fossin desviats cap a despeses diferents per a les que havien estat consignats per la cort. En aquest sentit per exemple el virrei duc de Maqueda va proposar a Felip II que de la mateixa manera que per al Principat s'acabava de crear l'ofici de receptor de la batllia general, amb la missió d'encarregar-se específicament del cobrament les rendes reials, igualment fos creat per als comtats el càrrec de receptor de la procuració reial⁹³, el qual havia de tenir entre altres precisament la comesa específica la gestió dels diners que es destinarien de la consignació de 1585 per a la reparació d'alguns castells de la "*frontera i marina*", els quals fins aleshores havien estat proveïts a partir d'algunes rendes reials dels comtats.

Amb aquest nou ofici es podria garantir que les despeses de les fortificacions de la frontera no quedarien sense satisfer, i al mateix temps es podria aconseguir un control específic de la despesa de la consignació de 1585, un aspecte aquest que sens dubte el virrei Maqueda devia esperar que seria de la satisfacció dels diputats. De fet aquesta gestió separada per el receptor de la procuració general era necessària perquè fins aleshores la realitat havia estat que el procurador reial dels comtats, que era l'oficial que fins aquell moment havia administrat els diners per a les fortificacions sovint els havia utilitzat per a cobrir altres consignacions com per exemple els pagaments de rendes i ajudes de costa a particulars.

No obstant tot i que l'ofici de receptor de la procuració general dels comtats s'arribà a crear efectivament⁹⁴, cal tenir en compte que aquest novell oficial reial de

⁹³ ACA, CA, 265, 98. Consulta del Consell d'Aragó de 20 d'agost de 1595.

⁹⁴ ACA, 265, 98. Consulta decret del Consell d'Aragó sobre la provisió de l'ofici de receptor als comtats de Rosselló i Cerdanya, de 22 de desembre de 1595. El primer a ser nomenat receptor de la

fet no va arribar a gestionar els diners de la consignació de 1585, perquè com es veurà més endavant la Diputació del General va aconseguir tenir amb aquesta funció el seu propi síndic a Perpinyà, el qual es va encarregar de rebre el lliurament dels diners així com de la seva entrega al veedor de l'exèrcit⁹⁵. Malgrat tot el receptor de la procuració continuà tenint entre les seves tasques la gestió dels recursos que la corona va aplicar, fora de la consignació de 1585, per a fortificacions dels comtats, la qual cosa mostra que en alguns moments els recursos d'aquella van resultar quan no insuficients sí almenys inadequats – sobretot per la lentitud en el seu lliurament – per a fer front a obres d'urgent realització. Així va passar per exemple l'any 1602 quan el Consell d'Aragó va suggerir a Felip III que 3.000 lliures del donatiu de les corts de 1599 es podrien aplicar a la necessària reparació d'un tros de la muralla de Perpinyà, reparació a la qual no podien fer front les autoritats locals, com era la seva obligació. Cal dir a més que en aquest cas el Consell d'Aragó tenia molt clar que posar aquests diners en mans del receptor era una garantia de la seva correcta despesa:

*“y para que no se gasten en otras necesidades se ordene que entren en poder del Receptor de los Condados de Rossellon y Cerdaña, para que con librança y orden del dicho don Carlos Coloma y Consules de aquella Villa lo pague, y no de otra manera”*⁹⁶.

Fins i tot l'actuació incorrecta per part de la corona en el lliurament de la primera partida de diners de la consignació de 1585 va ser admesa el 1589 per el propi virrei, que aleshores era Manrique de Lara i Girón, comte de València. Potser per això, aquest lloctinent general, preocupat aleshores per a vèncer els lògics recels dels diputats, que des del març de 1588 es negaven a lliurar ni un sou de les 85.000 lliures restants del compte de 1585⁹⁷, es va comprometre amb ells a gastar el restant de la consignació per al que efectivament havia estat destinada i a més va intentar guanyar-se la seva confiança demanant-los que li presentessin una llista de quatre persones competents, d'entre les quals ell en designaria una com a dipositària dels diners, la qual tindria la missió concreta de pagar les despeses de les obres quan li fossin presentades les factures signades pel virrei (les “*libranzas*”).

Tanmateix malgrat totes les garanties donades pel virrei la resposta dels diputats va ser negativa. Els encarregats d'exposar-la davant seu en ambaixada van ser el diputat militar i el reial, que en aquells moments eren, corresponentment, el vescomte de Rocabertí i don Bernat de Boixadors, els quals van alegar que la Diputació no podia nomenar persones fora del consistori de la institució, per la qual cosa els diners havien de ser entregats als oficials reials a través dels mateixos

Procuració reial dels Comtats, el desembre de 1595, va ser Onofre Llobet, , burgès de Perpinyà, un dels tres burgesos que el virrei Maqueda havia inclòs a la nòmina que envià al Consell d'Aragó i que aquest elevà al rei (els altres dos eren Andreu Reart i Joan Cornet). Llobet era el preferit del Consell d'Aragó. També era a la nòmina, tot i que no era burgès de Perpinyà, Jaume Orellas⁹⁴, que era el candidat preferit del virrei i que aleshores estava servint l'ofici de lloctinent de Procurador reial dels Comtats.

⁹⁵ACA, CA, 230,1. Memorial s.d. (virregnat del duc d'Alcalá de los Gazules, 1618-1621 i 1621-22)). És curiós comprovar que Andreu Reart, un dels candidats rebutjats el 1595 per a l'ofici de la Procuració Reial dels Comtats, va ser el primer síndic que la Diputació del General va tenir a Perpinyà per a gestionar els pagaments del Castell Major a partir de 1598.

⁹⁶ACA, CA, 267, 35. Consulta del Consell d'Aragó de 19 de gener de 1602.

⁹⁷DIETARIS DE LA DIPUTACIÓ DEL GENERAL DE CATALUNYA, vol. II (Anys 1539-1578). Dietaris de la Generalitat, v. III, Trienni 1587-1590, f. 80r-80v.

oïdors de comptes de la Diputació, els quals lliurarien el diner quan el virrei presentés “libranzas” (factures) de les fortificacions. No obstant aquest procediment exposat per la Generalitat va ser rebutjat pel virrei perquè els assessors de la Capitania General⁹⁸ li havien aconsellat que no era convenient que els oficials de la Diputació intervinguessin en l’administració del diner de la consignació.

Per la seva part la Diputació encara va posar una segona condició que era que li fos comunicat l’emplaçament de les torres que s’havien d’edificar en el litoral, i que li fossin mostrades les corresponents traces o plànols i pressupostos, una petició a la que en part sí va accedir el virrei Manrique de Lara, ja que va oferir als diputats de designar un o dos cavallers per acompanyar l’enginyer del rei a reconèixer els llocs on es volien construir les torres per a que poguessin donar el seu parer. De totes maneres cal tenir en compte que aquest reconeixement dels emplaçaments no es va fer fins el 1598, quan en temps del virrei duc de Feria el rei envià l’enginyer italià Gerónimo Marqui amb aquesta comesa i això tot i les peticions que des de feia anys feien algunes poblacions com Tortosa i altres del camp de Tarragona com Reus, Vilaseca, Mas Ricart i la Canonja, molt interessades totes elles en la construcció de torres de defensa per a defensar el litoral del coll de Balaguer i del golf de Sant Jordi dels freqüents atacs dels pirates nordafricans. De fet aquestes poblacions des que havia estat aprovada la consignació de 1585 havien reclamat insistentment tant al virrei com a la Diputació del General la construcció de les torres per a evitar els danys que causaven els corsaris, tal i com van fer les universitats de Cambrils, Vinyols i Tivissa a la Diputació l’agost de 1595, que demanaven es construïssin torres similars a la que la mateixa vila de Cambrils tenia edificada en el litoral del seu terme, ja que aquesta defensa deien que tot i la seva modèstia era molt efectiva per a prevenir els atacs i donar refugi a les embarcacions perseguides pels pirates. Així mateix els síndics d’aquelles tres viles demanaven al consistori que dels diners de la consignació de 1585 els fos proveïda la quantitat necessària per a posar una peça d’artilleria grossa a la torre abans esmentada de Cambrils, ja que com aclarien la resta de despeses ja eren a càrrec de la mateixa vila de Cambrils⁹⁹.

A desgrat de la necessitat de posar en defensa el litoral de Catalunya el 1598 del compte aprovat per les corts de 1585 la Diputació tan solament n’havia entregat l’exigua quantitat de 15.000 lliures. Com ha estat dit abans es va deure sobretot a les sospites de què els oficials reials no els havien gastat per al que havien estat demanades (les obres del Castell Major de Perpinyà), de forma que els diputats es van negar a fer nous lliuraments fins que no els fossin donades totes les garanties

⁹⁸ ACA, CA, 231, 1. Memorial anònim s.d. Els assessors de la Capitania General eren l’autor del memorial i don Ramon Torrelles, que sí s’esmenta en el document..

⁹⁹ DIETARIS DE LA DIPUTACIÓ DEL GENERAL DE CATALUNYA, vol. II (Anys 1539-1578). Dietaris de la Generalitat, v. III, Trienni 1593-1596, f. 39r-40r. Els danys i l’amença que suposaven els atacs dels pirates en aquestes contrades abastaven des del mateix litoral fins a les terres de l’interior, tal i com es pot veure en les paraules que els síndics de Cambrils, Vinyols i Tivissa van adreçar al consistori de la Generalitat on expressaven manifestament la seva sensació d’inseguretat: “... per a defensar-nos dels danys que rebem, axí dels ports com de les cales hi ha en totes les costes que tenim vehines, de les quals rebem los majors danys, que estos últims captivats en dit coll (de Balaguer) són de la vila de Cambrils, y los que estan poblats en Tivissa ni podem conrear lo terme, ni valer d’ell, ni casi gosam exir sens notori perill de nostres cases, per ser tot lo coll en nostre terme y estar, com qui diu, a les portes d’Alger, per lo qual, quant humilment podem, supplicam a vostres senyories, com emparo que són y refugi de Cathalunya, procuren rellevar-nos de tant grans perills...”.

respecte la despesa dels diners, els quals havien de ser únicament per a les fortificacions.

Finalment el bloquejament de la consignació de 1585 va poder ser superat gràcies a un fet que va donar lloc a unes circumstàncies més favorables per a l'entesa entre el lloctinent general i la Diputació. Es va tractar de l'entrada de les tropes franceses que l'any 1598 sota comandament del cavaller cors Alfons d'Ornano va enviar Enric IV sobre la frontera amb Catalunya, una entrada que va afectar especialment els comtats de Rosselló i Cerdanya. Aleshores el duc de Feria, que s'havia traslladat a Perpinyà per a dirigir la defensa, va necessitar diners per a obres de reparació i condicionament urgent del Castell Major i per això va demanar a la Generalitat que lliurés 45.000 lliures del fons de la consignació de fortificacions. Això sí, en aquesta ocasió, i segurament per a no rebre una nova negativa el lloctinent va proposar a la Generalitat un mecanisme amb plenes garanties per a la utilització dels diners de la consignació de 1585. En concret va escriure als diputats requerint-los per a que lliuressin els diners de la consignació i demanant-los amb aquest efecte que designessin persones hàbils per a tenir al seu càrrec els diners, en aquest cas a Perpinyà mateix, des d'on els haurien d'administrar: *“y los den y los vayan pagando a las personas que haran dichas obras segun los Jornales y pertrechos que les sera devido con librança nuestra, o, de la persona que señalaremos y nombraremos para el dicho efeto”*. Cal dir d'entrada que era una proposta semblant a la que ja havia fet el virrei Manrique de Lara el 1589, per bé que en aquesta ocasió els diputats no es van negar alegant que no podien nomenar persones fora del consistori de la diputació, sinó que van acceptar designar com a dipositori dels diners a Perpinyà al diputat local d'aquesta població. Segurament no degueren gosar negar-se atesa la situació de necessitat i amenaça d'invasió a la frontera, però també sens dubte perquè la solució que els oferia el virrei a la pràctica significava que la Diputació més enllà de ser la simple dipositària dels diners de la consignació de 1585 seria també en endavant la responsable de la seva gestió fins al lliurament als oficials reials encarregats de les obres de fortificació.

Ara bé, el més sorprenent del cas és que la proposta del duc de Feria no era ni tan solament una proposta original seva, ja que en realitat accedia a la que ja havia fet la pròpia Diputació davant el virrei duc de Maqueda el juliol de 1595, quan com ha estat vist arrel de les demandes d'algunes universitats com Tortosa i altres del camp de Tarragona va enviar una ambaixada per a tractar el tema de la construcció de torres de defensa en el litoral. En aquella ocasió va ser entregada al lloctinent un document on s'explicitava el mètode de gestió i despesa de la consignació de 1585 en idèntics termes als que el duc de Feria ho va proposar l'any 1598: *“Sa excel.lència del senyor virrey, ultra les fortalases y torras ya nomenades, sie servit nomenar les altres que és son intent sien fetes, y manar ésser fetes les trasses y los assentos, ab les universitats que voldran ajudar a la obra y se encarregaran la custòdia y conservació, y ésser donats los preufets, y que sie comensada la obra y no se'n lleve la mà. Los deputats, en la ciutat, vila o loc a ont sa excel.lència manarà pagar las obras, proveescan la moneda que de les vuytanta-sinc milia liuras que restan sie menester per cada una de ditas fortalases y torres, y tinguen allí persona que pague las obras conforme les trasses, preufets y assentos y altres cosas apuntades”*¹⁰⁰. I lògicament no calia nomenar expressament a ningú per aquesta comes, ja que la persona a qui els diputats havien de lliurar els diners podia

¹⁰⁰ DIETARIS DE LA DIPUTACIÓ DEL GENERAL DE CATALUNYA, vol. II (Anys 1539-1578). Dietaris de la Generalitat, v. III, Trienni 1593-1596, f. 42v-43r.

ser perfectament el corresponent diputat local de la xarxa amb la que la Diputació abastava tot el territori de Catalunya.

D'aquesta forma i en el context descrit la Diputació va resoldre amb èxit el contenciós que havia tingut amb la corona des de l'any 1587 quan havia fet el primer lliurament de fons de la consignació de fortificacions aconseguint imposar del tot els seus propis plantejaments, començant per la iniciativa de què dos cavallers acompanyessin l'enginyer que enviés el rei per a valorar sobre el terreny les necessitats en fortificacions a Catalunya, cosa que va tenir lloc l'any 1598, en temps del virregnat del duc de Feria, quan Felip II va enviar a l'enginyer Gerónimo Marqui amb aquesta missió.

El virrei duc de Feria també va animar a més els diputats a complir amb el seu deure en un afer que estava paralitzat des de feia tants anys, bo i més quan ara les presents circumstàncies d'emergència ho feien més necessari que mai: "*que demas del servicio hareis a Su Magd. Y beneficio a esta Provincia pondreis por obra lo que tantos años ha esta dedicado y señalado* (es refereix a la consignació del servei de 1585) *para ella, y procurareis sea con la brevedad que tal necesidad requiere*"¹⁰¹. Unes paraules les del virrei certament assenyades, tot i que cal pensar que va ser un fet circumstancial com la invasió de la frontera amb França la que va desbloquejar l'ús d'un fons de diners que les corts de 1585 en principi havien aprovat entre especialment per a edificar torres de defensa del litoral i evitar així les constants accions de pillatge dels pirates berberescos sobre les poblacions de la costa catalana.

Un altre aspecte que es va deure a la iniciativa del duc de Feria va ser la "concordia" o conveni que l'any 1598 va aconseguir tancar amb la Diputació per a dividir la consignació de 1585 – les 85.000 lliures que en quedaven aleshores – en dues partides de despesa diferenciades, una de 40.000 lliures per a les fortaleses *noves* i una altra de les restants 45.000 per fortaleses *velles*. Aquesta concordia va ser vigent fins a 1629, quan va ser revisat i finalment revocat degut a les necessitats diferents d'aquells moments.

En tot cas es fa difícil concretar què volien dir els termes de fortificacions *noves* o *velles* a que feia referència l'acord de 1598 ja que els documents coetanis no n'aclareixen el significat exacte. Ara bé sí que és possible aventurar una explicació a partir de la interpretació que se'n va fer al cap d'uns anys en el decurs del contenciós que va enfrontar l'estiu de 1632 la corona i els diputats a propòsit del lliurament per part dels segons de 4.000 lliures de la consignació de 1585 per a reparació del fossat del Castell Major i d'un llenç de les muralles de la ciutadella de Perpinyà. Aleshores a la resposta que van donar els diputats al virrei cardenal infant don Ferran sobre aquesta qüestió van alegar per a negar-se a lliurar els diners que els eren demanats per a reparació d'una fortalesa vella, és a dir, que consideraven el Castell Major i la ciutadella de Perpinyà com a fortalesa vella¹⁰². Per això penso que d'acord amb la concordia de 1598 podem entendre que eren fortaleses *velles* totes les que s'havien començat a construir fins aquella data, mentre que les *noves* havien de ser aquelles torres per a les que l'enginyer Gerónimo Marqui va anar a reconèixer sobre el terreny el seu emplaçament l'any

¹⁰¹ ACA, 230, 1. Còpia de la carta del virrei duc de Feria als diputats de Catalunya, de 19 de maig de 1598.

¹⁰² ACA, CA, 231, 25. Resposta que donen els Diputats sobre el lliurament de les 4.000 lliures "perlo reparo del fosso del castell de Perp.a", el 7 de setembre de 1632.

1598, que eren concret les torres dels Alfacs de Tortosa, el fort de la Trinitat a Roses, les torres de Palafrugell, i finalment la torre Grau del Rosselló.

Aquestes darreres, és a dir, les *noves*, no podien ser altres que les fortaleses del litoral per a les que precisament la cort de Montsó de 1585 havia acordat la consignació de les 100.000 lliures del donatiu per a les fortificacions: “... y les restants cent mil (lliures) per a obres y fàbriques de las fortaleras de les marines e costa de Catalunya, Comptats de Rosselló y Cerdanya...”¹⁰³.

Hi ha encara un altre testimoni que dona llum sobre aquesta qüestió és el memorial elaborat el 1632 pel doctor Felip Viñes, qui aleshores era advocat fiscal patrimonial de la Reial Audiència, en compliment de les funcions que aleshores desenvolupava com assessor del virrei cardenal infant en l'afer de les 4.000 lliures que no volia lliurar la Diputació¹⁰⁴. Doncs bé, el doctor Viñes afirmava que aquell conveni de 1598 ja havia estat “*commutat*”, és a dir, revocat, l'any 1629, quan Felip IV va acordar amb la Diputació del General que del que restava aleshores de la consignació de 1585 es deixaria una certa quantitat per a la construcció d'una torre nova en el Grau de Salses (al peu de l'estany de Salses), i que tot el restant es destinaria, en endavant, a la reparació del Castell Major de Perpinyà¹⁰⁵, un acord que el 1632 interessadament ignoraven els diputats. Per això mateix el doctor Viñes també afirmava que no tenien sentit les objeccions que posaven els diputats per al lliurament de les 4.000 lliures, de manera que era igualment innecessària la intervenció dels braços reunits en corts en una qüestió que ja havia estat legalment establerta de mutu acord entre el rei i els diputats l'any 1629¹⁰⁶. Per altra banda a partir del testimoni del doctor Viñes també es possible acotar el període de vigència de la concòrdia de 1598, que com ha estat dit va ser per tant fins a 1629.

L'any 1598 va ser establert per la diputació i el virrei el sistema que va fer possible el lliurament dels diners de la consignació de 1585 de la Diputació del General a l'administració reial a la frontera dels comtats.

El sistema acordat consistia en el lliurament dels diners als diputats locals de la Diputació en els llocs on s'havien de realitzar les obres de fortificació. Aquests diputats locals, també anomenats *síndics* de la Diputació, que ja desenvolupaven varies funcions rellevants a la localitat on residien¹⁰⁷, ara van afegir la de pagadors de les despeses que els serien presentades habitualment pels veedors de l'exèrcit a les fortificacions corresponents. Al mateix temps aquests diputats locals també

¹⁰³ SERRA, Eva (coord.). *Corts Generals de Montsó (1585). Procés familiar del Braç Reial*. Generalitat de Catalunya. Barcelona, 2001.

¹⁰⁴ ACA, CA, 231, 25. Memorial del doctor Viñes per a la junta constituïda a Barcelona per assessorar el virrei cardenal infant don Ferran en l'afer del lliurament dels 4.000 ducats per a la reparació del Castell Major de Perpinyà.

¹⁰⁵ ACA, CA, 276, 24. Consulta del Consell d'Aragó de 1 d'agost de 1629. Aquesta consulta n'esmenta una altra del mateix consell de 5 de maig del mateix any on el rei va prendre aquesta decisió, que incloïa, a més, la d'usar el que sobrés de la reparació del Castell Major de Perpinyà per a la fortalesa de Salses.

¹⁰⁶ ACA, CA, 231, 25, s.d (probablement de setembre de 1632).. Memorial del doctor Viñes sobre la controvèrsia plantejada pels diputats amb la negativa a lliurar 4.000 lliures de la consignació de 1585 per a reparacions en el Castell Major de Perpinyà.

¹⁰⁷ FERRO, Víctor. *El Dret Públic Català. Les institucions a Catalunya fins al Decret de Nova Planta*. Eumo Editorial. Vic, 1987. Pàg. 266-267. Aquest autor diu que aquests diputats locals eren elegits o extrets pels diputats i oïdors de comptes d'entre els membres dels braços militar i reial, i servien l'ofici per un període de tres anys no renovable automàticament. Havien de tenir domicili i residir a la localitat on exercien les seves funcions i estaven obligats a donar fermances sobre la seva gestió. En general exercien eminentment funcions fiscals, tot i que quan calia també n'exercien de representació del consistori.

tindrien en endavant l'obligació de comprovar i retre comptes a la Diputació d'aquestes despeses en fortificacions per part dels veedors de l'exèrcit¹⁰⁸, aspecte que posa de manifest la ferma voluntat per part de la Diputació de controlar la correcta despesa dels diners de la consignació de 1585, així com la desconfiança respecte els oficials reials, per altra banda plenament justificada al seus ulls pel mal ús del primer lliurament del 1587.

Cal aclarir que aquests síndics o diputats locals depenien funcional i orgànicament de la Diputació del General i no pas de les corporacions locals, com Fuente de Pablo diu de manera errònia¹⁰⁹.

Aquest autor fa així mateix un judici de valor negatiu pel que fa a aquesta atribució de funcions per part d'oficials locals de la Diputació del General, una valoració que probablement no hauria pogut fer si els hagués identificat correctament:

“Podemos contemplar como son las corporaciones locales las que hacen el papel de depositarios, lo cual supone una importante variante, alejando la total disponibilidad de los recursos económicos de las manos de los oficiales reales y suplantando a su vez los magistrados locales las funciones de algunos oficiales de los presidios”.

Perquè com s'ha vist amb la descripció del sistema de lliurament, gestió i despesa de la consignació de 1585 la Diputació no va impedir en cap cas la despesa per part dels oficials reials, els quals eren els que l'acomplien en darrer terme, sinó que l'únic que va fer va ser assegurar-se que la despesa final seria realment en fortificacions.

El primer síndic que va desenvolupar funcions en fortificacions va ser Andreu Reart, un burgès de Perpinyà que aleshores era el diputat local de la Diputació a la població, i a qui van ser encarregats els pagaments de les obres del Castell Major. Cal tenir en compte, com ha estat dit més amunt, que probablement la Diputació no hauria fet aquest pas de no haver estat per les circumstàncies especials d'aleshores (la invasió francesa de 1598), motiu pel qual els diputats van fer cas de la crida que els havia fet el virrei duc de Feria.

A Reart va van ser lliurades les següents partides de diners:

-3/06/1598: 4.000 lliures

-27/02/1599: 4.000 lliures

-17/07/1599: 4.000 lliures

Total del període: 12.000 lliures.

¹⁰⁸ ACA, CA, 231, 25. Aquest és el sistema al que fan referència alguns documents de 1632, quan pel juliol de 1632, en plena celebració a Barcelona de la continuació de les corts de 1626, el virrei-cardenal infant, aleshores lloctinent general, reclamava a la Diputació el lliurament de 4.000 lliures de les 25.000 que restaven de la consignació de 1585 per a la reparació del fossat del Castell Major de Perpinyà. En aquells moments el veedor de l'exèrcit als comtats, Martín de Arce, denunciava la tàctica dilatòria que usaven dels diputats del trienni que era a punt d'esgotar-se per a no entregar els diners, la qual consistia en alegar que abans havien de quadrar els comptes dels diners que havien entregat al diputat local de Perpinyà Francesc Reart; aquesta maniobra, segons la junta que assessorava en l'afer al virrei-cardenal infant era un mitjà de pressió més en la negociació respecte els dissentiments que enfrontava aleshores els braços amb la corona.

¹⁰⁹ FUENTE, Pablo de la. *La ciudad como problema militar: Perpiñán y los ingenieros de la monarquía española (ss. XVI-XVII)*. Ministerio de Defensa. Madrid, 1999. Pàg. 65.

A partir de finals de 1599 i fins almenys 1632¹¹⁰ també apareixerà com a síndic de les obres del Castell Major de Perpinyà Francesc Reart (fill del síndic anterior). Francesc Reart va rebre els lliuraments següents:

-?/11/1599: 4.000 lliures
-12/06/1600: 4.000 lliures
-11/07/1600: 23 lliures, 14 sous i un diner
-21/08/1600: 4.000 lliures
-23/11/1600: 4.000 lliures
-5/04/1601: 4.000 lliures
-4/08/1601: 4.000 lliures
-?/02/1602: 2.000 lliures
-13/06/1603: 1.228 lliures, 16 sous i 2 diners
Total del període: 26.023 lliures, 14 sous i un diner.

També hi ha altres anotacions de Perpinyà:

-?/11/1599. A Joan Bolet per assistir al síndic Andreu Reart en les seves tasques de pagament: 36 lliures.
-?/02/1602. Al notari de Perpinyà Rafael Pellicer per les escriptures, àpoques i diligències fetes per les obres del Castell Major: 40 lliures.
-5/03/1602. Al mercader Francesc Totosaus per les escriptures fetes per les obres del Castell Major de Perpinyà: 8 lliures, 16 diners
Total del període: 84 lliures, 16 diners.
Total del període per a Perpinyà: 38.023 lliures, 15 sous i 5 diners¹¹¹.

A Roses també es va encarregar al síndic de la Diputació el lliurament dels diners per a les obres de la força de la vila, així com les del fort de la Trinitat. Es deia Onofre Pujol, i va rebre els següents lliuraments de diners:

-11/09/1598: 2.000 lliures,
-08/03/1599: pel pagament del preu de l'obra 1.500 lliures
-6(o 29¹¹²)/07/1599: 1.000 lliures
-18/02/1600: 500 lliures
-17/12/1600: 300 lliures
-?/11/1602: 200 lliures
-?/03/1603: a Joan Serinyana, procurador del síndic Onofre Pujol 800 lliures
-27/08/1603: a Joan Serinyana, procurador del síndic Onofre Pujol 400 lliures
-?/02/1604: a Joan Serinyana, procurador del síndic Onofre Pujol 400 lliures
-?/02/1604: a Joan Serinyana, procurador del síndic Onofre Pujol 190 lliures
Total del període: 9.290 lliures.

¹¹⁰ ACA, CA, 231,25.

¹¹¹ ELLIOT, J.H. *La revolta catalana (1598-1640)*. Barcelona, 1989. Reducció feta segons l'equivalència que consta a l' Apèndix 1 "Nota sobre la moneda" : 1 lliura=20 sous, 1 sou=12 diners.

¹¹² ACA, CA, 230, 1.Segons una altra versió del memorial que consta en el mateix document.

Un altre lloc on es van construir torres va ser a Palafrugell. El síndic era en aquest cas un pagès del terme de nom Montserrat Roquer, que va rebre els següents lliuraments:

-15/12/1599: 160 lliures,

-29/03/1600: 160 lliures,

-22/06/1600: 170 lliures

Total del període: 490 lliures.

En el terme de Tortosa es va construir la torre de Cap Roig (al nord de l'Ampolla), el síndic de la qual va ser el doctor Gaspar Bou, a qui es van lliurar:

-03/04/1599: 633 lliures, 6 sous i 8 diners

-13/06/1599: 1.216 lliures, 13 sous i 4 diners.

-21/02/1600: 3.098 lliures, 16 sous i 5 diners

-?/06/1600: 600 lliures.

Total del període: 4.315 lliures, 9 sous, 9 diners.

A Tortosa també es va lliurar diner al cavaller de la població Jaume Jordà:

-19/12/1600: 1.000 lliures

-17/04/1614: a dona Jerònima Meca i Jordà, filla del cavaller Jaume Jordà per la feina feta pel seu difunt pare 400 lliures¹¹³

Total del període: 1.400 lliures.

A part de les fortaleses esmentades, que eren les que havia projectat el 1598 l'enginyer Gerónimo Marqui, també consta un pagament per a les obres i artilleria del castell privat de Vilafortuny (entre Cambrils i Salou), propietat de don Alexandre d'Alentorn i muller (dona Àngela), una fortalesa que segurament tenia un valor estratègic important en la defensa d'aquell litoral especialment castigat pels pirates:

-18/12/1601: 400 lliures

També va cobrar la seva feina dels diners de la consignació de 1585 l'enginyer reial Gerónimo Marqui. En concret va percebre les següents quantitats per els conceptes que es detallen:

-2/03/1598. Un avançament de 50 lliures per anar a fer el reconeixement in situ de l'emplaçament de les torres i fortaleses de la costa.

-5/05/1598. Un segon lliurament de 50 lliures després d'acabar el reconeixement.

-5/12/1598. Un tercer i darrer lliurament de 350 lliures, segurament en entregar les traces o plànols de les torres.

Total del període: 450 lliures.

A tots els anteriors caldria afegir encara el primer lliurament de diners de la consignació (15.000 lliures), que es va fer efectiu el 21 de gener de 1588 al

¹¹³ ACA, CA, 230, 1. Segons una altra versió del memorial que consta en el mateix document li van ser pagades només 270 lliures.

secretari misser Martí Joan Franquesa, que els va rebre en nom del tresorer general de la Corona d'Aragó, el comte de Chinchón¹¹⁴.

En total, entre uns i altres lliuraments indicats, la Diputació va lliurar, de l'any 1588 a 1604*, la suma de 69.369 lliures, 5 diners, 3 sous, quantitat que representava per tant gairebé el 70% de la consignació de les 100.000 lliures per a fortificacions del donatiu de les corts de 1585.

(*No es té en compte el lliurament de 1614 a la vídua de Jaume Jordà, síndic de Tortosa, per ser extemporani a la sèrie 1588-1604).

I encara quantitativament destaca que

-Castell Major de Perpinyà/ Roses(força i castell de la Trinitat): 47.313 lliures, 15 sous i 5 diners.

-Palafrugell/torre de Cap Roig/ Tortosa: 6.205 lliures, 9 sous, 9 diners.

Que en proporció a la despesa feta de la consignació de 1585 per al període 1588-1604:

-Castell Major de Perpinyà/ Roses(força i castell de la Trinitat): 68,2 %

-Palafrugell/torre de Cap Roig/ Tortosa: 8,9 %.

Dades de les quals s'infereix que la corona va invertir la major part dels recursos a les fortificacions de dimensions més grans, i també en les que ella hi tenia un interès estratègic més gran, que eren el Castell Major de Perpinyà i la força i castell de la Trinitat de Roses. I encara si es desglossa la suma gastada en aquestes dues es comprova el següent¹¹⁵:

-Castell Major de Perpinyà: 80,3 %

-Conjunt de Roses: 19,7%.

De manera que es pot veure que la corona tot i que la consignació de 1585 havia estat establerta inicialment per a les torres de la marina va aplicar la part més gran d'aquests recursos a una fortificació que no tenia la condició estricta de litoral com era el Castell Major de Perpinyà. En canvi sí que es pot considerar el conjunt d'edificacions de Roses com a obres de defensa litoral, per bé que Roses era al mateix temps l'extrem oriental i costaner del sistema defensiu de la frontera nord amb França, de la que precisament el Castell Major de Perpinyà n'era la fortificació més rellevant i a la que sempre la corona hi va destinar els recursos més substancials. Entre els motius d'això cal comptar tant les dimensions del Castell Major, que era la fortificació més gran de Catalunya i per tant la més costosa de reparar i mantenir, com el fet innegable de què Perpinyà era la clau de la frontera catalana amb França i per tant el seu valor geoestratègic era màxim per a la corona, més fins i tot que Salses, una fortalesa que en comparació era tan solament el principal bastió d'aquesta frontera. En el mateix sentit cal dir que la corona sempre va témer més l'amenaça de França per la frontera nord que no la dels pirates a la frontera costanera, segurament perquè les repercussions de la primera eren força

¹¹⁴ ACA, CA, 230, 1. Totes les despeses indicades han estat extretes de memorials de l'època del virregnat del duc d'Alcalá inclosos pel virrei bisbe de Solsona en una carta per al secretari Juan Lorenzo de Villanueva, de 20 de febrer de 1627.

¹¹⁵ Per al resum d'aquestes dades veure la Taula 1 a l'Annex 1.

més greus que no les de la segona; per això en els documents de l'època, tant en els de la cort com en els catalans, Perpinyà és anomenada com la “clau d'Espanya”, és a dir, la clau d'accés als regnes de la monarquia hispànica a la Península Ibèrica a través de Catalunya.

La importància major de Perpinyà es pot continuar comprovant igualment amb les despeses que es van fer a partir de 1598 es pot veure que considerada en conjunt (diners per a fortalises noves i velles) només la despesa en el Castell Major de Perpinyà (46,28%) continuà essent la més gran en fortificacions a Catalunya¹¹⁶. Venien a continuació les fortificacions de Roses i Fort de la Trinitat (8,5%), seguides de les de Tortosa i Torre de Caproig(8,1 %) i en darrer lloc, a molta distància, les torres de Palafrugell (0,5%). De fet aquestes dades són molt significatives ja que permeten afirmar que des del punt de vista de la despesa de la corona Perpinyà va ser fins a la guerra dels segadors la plaça militar més important de Catalunya, més fins i tot que el castell de Salses. Un altre factor que reforça aquesta singular consideració és el nombre de soldats de guarnició que la corona va tenir a Perpinyà, el qual va ser sempre superior no solament al de Barcelona, sinó també al dels altres presidis de la frontera (Roses i Salses), motiu pel qual Pablo de la Fuente no creu que s'hagi d'atribuir la capitalitat militar catalana a Barcelona tal i com si fan A. Simón y A. Espino¹¹⁷ i creu més encertat atribuir-la a la capital del Rosselló. No obstant nosaltres creiem que més significatiu que la capitalitat és la importància estratègica específica de cada plaça forta, i en aquest sentit eren importants ambdues ciutats perquè totes dues tenien la seva pròpia, apart del detall de què de la Fuente no té en compte el potencial militar propi de la ciutat, que en cas de necessitat podia armar i mobilitzar uns quants milers d'homes de la seva milícia urbana, una xifra que era bastant superior a la guarnició reial de Perpinyà.

Per altra banda cal tenir en compte que Perpinyà no va ser solament la obra on es van invertir més diners del total de la consignació, sinó que va ser també l'única fortalesa vella (per dir-ho en terminologia de la concòrdia de 1598) de l'interior on almenys fins a 1604 es van destinar diners d'aquesta consignació. No va ser així amb el castell de Salses, que no en va rebre ni un ral¹¹⁸. Una preferència gens casuals que sens dubte confirma l'alt valor estratègic que tenia Perpinyà en el seu paper de ciutadella principal en la defensa de la frontera dels comtats de Catalunya amb França, més que no pas Salses, que sense deixar de ser una de les fortificacions més importants de la frontera, va ocupar sempre un lloc secundari en comparació amb Perpinyà; de fet quan l'exèrcit francès envaeixi el Rosselló l'any 1542 deixarà a un costat Salses i es dirigirà vers Perpinyà, una plaça forta que no podia permetre's deixar a la seva reraguarda¹¹⁹. Un altre motiu potser cal cercar-lo en la ràpida obsolescència de les seves estructures defensives, les quals des d'un

¹¹⁶ Veure Annex 1 taula 2.

¹¹⁷ FUENTE, Pablo de la. *La ciudad como problema militar: Perpiñán y los ingenieros de la monarquía española (ss. XVI-XVII)*. Ministerio de Defensa. Madrid, 1999. Pàg. 20. Aquest autor discuteix la capitalitat militar catalana que SIMÓN i ESPINO atribueixen a Barcelona, almenys des del punt de vista del nombre d'efectius militars que la corona hi tenia. Com a prova dona el nombre de soldats de guarnició pagats per la corona, així com les peces d'artilleria que hi havia en els diferents presidis de Catalunya l'any 1571, dades segons les quals Perpinyà ocupava el primer lloc amb 524 homes i 44 peces d'artilleria, Roses el segon amb 120 homes, Salses el tercer amb 100 i Barcelona el quart amb menys de cent (guarnició de les Drassanes).

¹¹⁸ ACA, CA, 230, 1. Almenys segons les anotacions de despeses que consten en l'estat de comptes encarregat pel virrei duc d'Alcalà l'any 1622.

¹¹⁹ BAYROU, Lucien; FAUCHERRE, Nicolas; QUATREFAGES, René. *La fortalesa de Salses*. Éditions du patrimoine. Itinéraires du patrimoine, n. 160. París, 1998. Pàg. 27.

punt de vista poliòrcètic van quedar antiquades a partir de la segona meitat del segle XVI, i d'aquí que de fet Salses mai va ser remodelat ni posat al dia com la ciutadella de Perpinyà, i que les úniques obres que s'hi van realitzar a partir de 1541 van ser les necessàries per al seu manteniment¹²⁰.

Un altre aspecte important que es pot veure és el diferent ritme de despesa de la partida destinada a fortalises velles i a noves. Així a l'any 1604 les velles havien consumit un 87,4 % de les 45.000 lliures que els havien estat destinades per la concòrdia de 1598, mentre que les noves només ho havien fet en un 44,3 %, una diferència que pel que fa a les velles podia obligar, permet pensar que en molt poc temps seria necessari o bé a un nou acord per a tornar a repartir el que restés de la consignació de 1585, o bé a cercar un nou mitjà de finançament. També cal considerar que les dimensions de les fortalises velles, sobretot el Castell Major de Perpinyà, eren molt més grans que no les de les noves, que eren edificacions molt menors en comparació.

¹²⁰ BAYROU, Lucien; FAUCHERRE, Nicolas; QUATREFAGES, René. *La fortalesa de Salses*. Éditions du patrimoine. Itinéraires du patrimoine, n. 160. París, 1998. Pàgs 25 i. 27. Les darreres obres de nova planta que aquests autors esmenten són de 1541, quan diuen que s'estaven construint la volta i una arcada de l'entrada del pati. De fet en el primer setge que va sofrir la fortalesa, el setembre de 1503, aquesta encara estava inacabada, i l'any 1532 la llista d'obres que els textos coetanis indiquen que restaven per fer és bastant llarga: refer les esqueixades en el sentit contrari de la situació en què estaven aleshores, supressió de les torretes en benefici de la instal.lació de les plataformes per a canons, sobretot a la torre sud-oest, i realització d'una rampa per a canó que permetés portar l'artilleria fins al capdemunt de les muralles.

4.3. Despesa de la consignació de 1585 fins a 1637.

La consignació de 1585, sense considerar el primer lliurament d'aquest mateix any, es va anar gastant lentament al llarg de molts anys, en concret des de 1598, quan es va arribar a un acord definitiu entre el virrei i la Diputació, i fins a 1637, que va ser la data del seu exhauriment definitiu. Un període que per tant va comprendre els darrers mesos del regnat de Felip II així com tot el regnat del seu fill, i bona part del del seu nét en els anys anteriors a la guerra dels segadors. El ritme concret de la seva despesa sortosament va quedar plasmat en dues fonts que han arribat fins als nostres dies, una elaborada en temps del virrei duc d'Alcalá, que comprèn fins a l'any 1622¹²¹, i la segona elaborada pel regent del Consell d'Aragó Matias de Bayetola, que ho fa fins a l'any 1634¹²².

La primera va ser elaborada pel virrei duc d'Alcalá quan el novell rei Felip IV va voler saber quants diners quedaven de la consignació per a fortificacions de la cort de 1585 amb la finalitat específica de demanar-ne per a la reparació del baluard de ponent o reial de la muralla de la ciutat de Barcelona (el que estava al costat de les Drassanes); quan va saber quants en quedaven en va demanar 12.000 lliures, a la qual cosa els diputats del trienni corresponent es van negar recordant al rei que els diners del fons de 1585 eren per a *“edificar algunes torres y fer altres reparos per a propulsar los moros y deffensarse dells y de altres corsaris y enemichs en las costas del dit Principat”*, una consignació en la que ells no entenien compresa aquell baluard reial.

Ambdós estats de comptes coincideixen en que van ser elaborades en el regnat de Felip IV però per altra banda difereixen en les quantitats de la despesa que recullen, per motius que avui en dia són difícils d'esbrinar, per bé que es pot pensar que es deu a les diferents fonts que en el moment de la seva realització van consultar els seus autors. Tanmateix les xifres del diner que quedava per gastar s'aproximen molt a la data final del primer document (el d'Alcalá), és a dir, a l'any 1622, en que la diferència entre l'un i l'altre és poca (uns 2.387 ducats)¹²³.

Ara bé més enllà de les dificultats d'interpretació respecte la seva elaboració aquests documents permeten veure en primer lloc que a partir de l'any 1616 la quantitat dels lliuraments no sobrepassa mai els 6.000 ducats, mentre que en el període que va de l'any 1598 al 1601 aquesta xifra sí era sobrepassada. El motiu d'aquesta diferència segurament va ser que el segon període esmentat coincideix amb els anys més intensos d'invasions i entrades de francesos a la frontera, en els que la necessitat de posar en bon estat les fortificacions apart de ser més urgent també degué ser més evident.

Pel que fa a la reducció de les quantitats lliurades per la Diputació als oficials reials en el període de 1616 a 1637 bé es pot pensar que en aquells anys, almenys fins a l'inici de la guerra amb França l'any 1635, la baixa intensitat de l'amenaça francesa sobre la frontera va fer que el ritme de despesa de diners de la consignació de fortificacions també fos menor.

¹²¹ ACA, CA, 230,1 (1622).

¹²² ACA, CA, 235, 60 (1635).

¹²³ Per a les dades concretes veure a l'Annex 1 la taula 3.

Puntualment els diners de la consignació de 1585 no van ser suficients per a fer front a les necessitats del moment. Per aquest motiu i amb una reial cèdula donada a Madrid el 10 d'octubre de 1607 Felip III va destinar 20.000 lliures de la darrera paga del servei de les corts de 1599 per a les obres de les fortificacions de la frontera dels comtats de Rosselló i Cerdanya, especialment per a les de Salses, Roses i Perpinyà. Al mateix temps va consignar 6.000 ducats per als llits dels soldats de les guarnicions corresponents i el que restava fins a les 114.000 lliures del termini del donatiu encara havia de servir per a la paga de la gent de guerra a Catalunya.

Cal tenir en compte que era una diferència substancial amb el que s'havia fet a les corts de 1585 amb l'acord entre la corona i els braços per a consignar part del donatiu, ja que ara es tractava d'una consignació unilateral per part de la corona posterior a la celebració de corts. Efectivament en aquesta ocasió Felip III es va limitar a ordenar als diputats que entreguessin les 114.000 lliures de la paga que faltava del donatiu de les corts de 1599 al pagador de la gent de guerra en el Principat i comtats. Aquest oficial havia d'ingressar els diners a l' "*arca de les tres claus*", que era la caixa de la tresoreria de la Capitania General de Catalunya i els havia d'anar gastant a mesura que el virrei duc de Monteleón li presentés les ordres de pagament corresponents¹²⁴.

La consignació de 20.000 lliures dels diners del donatiu de 1599 es feia amb l'objectiu de què els que restaven de la consignació de 1585 servissin exclusivament per a la construcció de les fortificacions *noves*, és a dir, les que el 1598 havien estat planificades a partir del reconeixement que havia fet l'enginyer reial Gerónimo Marquí per ordre del virrei duc de Feria, les quals eren en concret el fort del Grau del Rosselló (a l'estany de Salses) i altres torres de defensa que s'havien de construir en indrets del litoral (Alfacs de Tortosa, Salou i Palafrugell)¹²⁵. Certament es tractava d'una mesura que fa pensar que el que restava de la consignació de 1585 ja resultava, només al cap de quinze anys de la seva aprovació insuficient per atendre totes les necessitats en fortificacions a Catalunya.

No obstant cal dir almenys pel que fa a les fortificacions aquesta iniciativa de consignació del donatiu de 1599 exclusivament per a les fortaleses *velles* i de reserva de la de 1585 per a les *noves* no es va portar a la pràctica tan meridianament. En primer lloc perquè un cop d'ull a la despesa dels diners de la consignació de 1585 (veure taula 3 a l'Annex 1) mostra que es va continuar gastant indistintament diners d'aquest fons tan per a fortaleses *velles* com *noves*.

Així per exemple:

-La torre del Grau del Rosselló, una de les que suposadament l'enginyer Marquí havia fet les traces i senyalat l'emplaçament, no es va començar a construir fins bastant temps després¹²⁶; de fet aquesta obra no consta en cap dels lliuraments de diners de la consignació fins a 1604.

¹²⁴ AGS, Guerra y Marina, Libros Generales de la Corona de Aragón, Navarra y Guipúzcoa n. 98, pàg. 392-392v.

¹²⁵ ACA, CA, 269, 33. Carta del virrei Francisco Hurtado de Mendoza, marquès d'Almazán al vicecanceller del Consell d'Aragó, Francesc Gasol, de 24 de desembre de 1611. Almenys aquesta sembla ser la interpretació que a posteriori d'aquesta consignació de 1607 va fer el virrei marquès d'Almazán.

¹²⁶ AGS, Estado, 2648, 255. Consulta del Consell d'Estat de 16 de novembre de 1630. El virrei duc de Feria havia escrit per informar que finalment havia aconseguit que la Diputació li lliurés 30.000 escuts de a deu rals de la consignació de 1585, dels quals en va gastar 4.000 en reparació del Castell Major de Perpinyà, mentre que suggeria de reservar els 26.000 restants per a la construcció de la

-Per a les fortificacions de Perpinyà, que segons l'acord de 1598 entraven dins les fortificacions velles, es va continuar utilitzant diner de la consignació de 1585. A més, com ha estat exposat abans va ser per aquestes obres que es van destinar la part més gran d'aquest compte.

-Tampoc es van utilitzar diners de la consignació de 1585, com corresponia per ser fortalesa nova, per a la torre de Salou, per a la qual no consta cap lliurament. No obstant en aquest cas potser va ser perquè aquesta torre es va acabar abans de 1598, l'any en què la Diputació, després del primer lliurament de 1587, va tornar a fer nous lliuraments.

Malgrat tot són poques les proves que mostrin que les 20.000 lliures que Felip III va destinar per a fortificacions del donatiu de 1599 van ser invertides totalment en el Castell Major de Perpinyà, en el de Salses i a les obres de Roses. Una dada que sí ho fa és que probablement d'aquesta partida en van sortir els 12.000 ducats que l'any 1613 es van enviar a Perpinyà per acabar el fossat i la poterna del Castell Major¹²⁷. No obstant en tractar-se d'una consignació unilateral de la corona es pot suposar que les múltiples necessitats que tenia aquesta potser van fer variar, com passava freqüentment, la destinació final d'aquella partida del donatiu de 1599.

Tanmateix no va ser solament la corona l'única institució que va tenir dificultats financeres amb les fortificacions. També en va tenir per exemple la mateixa ciutat de Perpinyà on el govern local no sempre disposava de recursos suficients per a reparar com era la seva obligació les muralles de la vila. Val a dir que aquestes dificultats de Perpinyà no eren en cap cas ocasionals i que tenien a veure sobretot amb la decadència econòmica que afectava els comtats en general des de finals del segle XV, una situació que es podia atribuir a un conjunt de factors que en un moment o altre van afectar aquelles terres; aquests factors van ser principalment els efectes de les epidèmies de pesta, les incursions dels hugonots francesos, les guerres (la darrera havia estat causada per la incursió d'Alfonso Corso, entre 1597 i 1598) i el bandolerisme¹²⁸.

Aquesta insuficiència de recursos de Perpinyà per a reparar la seva muralla es va posar de manifest per exemple a finals de l'any 1601 quan el 21 de desembre va caure un llenç de muralla de 120 passes de llarg, fet pel qual el lloctinent de capità general don Carlos Coloma va adreçar-se als còsols de la vila per a que emprenguessin com més aviat millor la reparació, ja que el lloctinent temia que el forat obert a les muralles bé podria ser aprofitat pels francesos que precisament en aquells moments estaven aplegant forces en el Llenguadoc¹²⁹. No obstant la necessitat de la reparació els còsols perpinyanesos van respondre que només tenien diners per a fer les obres de la "escalada", és a dir, la contraescarpa o marge de terra que apuntalava la muralla de pedra, motiu pel qual el lloctinent va haver de

torre del Grau, per a la qual ja havia fet fer la corresponent traça i pressupost. El Consell d'Estat recomanava que es considerés la proposta del virrei en el Consell de Guerra, suggeriment que Felip IV va seguir.

¹²⁷ FUENTE, Pablo de la. *La ciudad como problema militar: Perpiñán y los ingenieros de la monarquía española (ss. XVI-XVII)*. Ministerio de Defensa. Madrid, 1999. Pàg. 65.

¹²⁸ *Cròniques del Rosselló. Segles XVI-XVII*. Edició a cura d'Antoni SIMON i Pep VILA. Curial Edicions Catalanes. Barcelona, 1998. Pàg. 137. Aquests autors, en nota a peu de pàgina n. 20 fan menció de la *Histoire de Perpignan* (1985), d'Alicia MARCET, on a les pàgs. 63-112 es fa una panoràmica d'aquest període de decadència.

¹²⁹ Don Alexandre d'Alentorn, aleshores Governador dels Comtats, avisava d'aquests preparatius a l'altra banda de la frontera en una carta que envià al secretari Gassol el 30 de novembre de 1601. Alentorn en concret avisava dels treballs de fortificació al fort de Leucata, just a la ratlla amb França, on també hi havia bastant moviment de tropes.

demanar al rei, a través del Consell d'Aragó que concedís alguna ajuda de costa per a Perpinyà a fi i efecte que la ciutat pogués posar en bona defensa la plaça davant l'eventualitat de qualsevol atac enemic, una tasca que sembla ser que finalment es va aconseguir gràcies a la intervenció del procurador reial dels comtats, don Gabriel de Llupià i Saragossa, qui en un memorial de 1622 afirmava haver reparat aquell llenç de muralla caigut a costa pròpia¹³⁰.

El fet que el lloctinent Carlos Coloma es dirigís al Consell d'Aragó i no al de Guerra permet comprovar sorprenentment la preocupació sempre superior del Consell d'Aragó en comparació amb el de Guerra per l'estat de les defenses de la frontera, i això tenint en compte que entre les competències del segon s'hi havia d'entendre compresa la cura d'aquelles defenses¹³¹.

En primer lloc es pot observar que el lloctinent de capità general escriu al Consell d'Aragó quan el conducte lògic hauria estat que ho hagués fet al capità general (aleshores el duc de Feria), que era el seu superior en l'ordre de jerarquia, o bé directament al Consell de Guerra, institució de la que en depenia orgànicament. També es pot pensar, com hauria estat més lògic, que don Carlos Coloma primer havia escrit al de Guerra, i suposar que en no obtenir resposta després va recórrer al Consell d'Aragó.

En segon lloc perquè és el mateix Consell d'Aragó qui en una demostració de responsabilitat institucional expressa al rei la sospita de què el Consell de Guerra no està fent res sobre la qüestió de les defenses de la frontera dels comtats de Rosselló i Cerdanya:

*“Aunque hasta agora no se han tenido cartas del duque de Feria en que avise de lo susodicho y se crehe que lo havra hecho por el consejo de guerra, con todo por cumplir con nuestra obligacion pues los que escriven (es referia a don Carlos Coloma, a don Aleix d'Alentorn i també a don Gabriel de Llupià) es toda gente de calidad y credito ha parecido avisarlo a VMd y significarle que conviene atender con suma brevedad al remedio dello por ser Perpiñán la llave de todos aquellos reynos (dels regnes ibèrics de la monarquia), porque de otra manera viendo el frances quan abierta esta al presente, y que con poco esfuerço que hiziesse la podria tomar sin daño suyo, seria darle ocasion a que le emprendiesse pues desde alli podria poner la guerra en España ò a lo menos infestar todo aquel Principado, pues tuviera la retirada segura, y primero que VMd lo bolviesse a cobrar passará mucha distancia de tiempo y costaria millares de ducados”*¹³².

Per a posar en adequat estat de defensa Perpinyà el Consell d'Aragó va suggerir a Felip III, que hi va estar d'acord, que atesa la pobresa la vila de Perpinyà, se la podria ajudar concedint-li en préstec 3.000 lliures del servei de les corts de 1599, diners que una vegada recaptats per la Diputació aquesta lliurava en diferents

¹³⁰ ACA, CA, 271, 41.

¹³¹ DOMÍNGUEZ NAFRÍA, Juan Carlos. *El Real y Supremo Consejo de Guerra (siglos XVI-XVII)*. Madrid, 2001. Pàgs. 424-425. Segons aquest autor el Consell de Guerra va ocupar-se dels presidis en general, és a dir, les fortaleses fronteres, per bé que aplicant més concretament un criteri material aquestes eren de la seva competència sempre que existís o hi hagués alguna dependència econòmica del monarca. I aquest sembla ser el cas de les fortaleses de la frontera de la monarquia hispànica amb França a Catalunya.

¹³² ACA, CA, 267, 35. Consulta del Consell d'Aragó de 19 de gener de 1602. Signen la consulta els regents Batista, don Miquel de Guardiola i don Joan Sabater.

terminis al regent la tresoreria a Catalunya. Els diners concedits en préstec es podrien retornar per tant quan fos possible.

I per a evitar que aquests diners fossin desviats cap a altres despeses, com ja havia passat per exemple amb el primer lliurament de la consignació de 1585, el consell també proposava que fossin entregats al recent creat receptor de la Procuració reial dels comtats, un oficial reial que havia de ser l'encarregat específicament de lliurar els diners dels fons per a fortificacions als proveïdors i operaris de les obres de reparació amb ordres de pagament signades tant per el lloctinent de capità general don Carlos Coloma com pels cònsols de Perpinyà.

Ara bé, aquesta diferent actitud del Consell d'Aragó i del de Guerra envers les necessitats de la frontera no era pas nova. De fet des de la creació del Consell de Guerra les qüestions que feien referència a la defensa dels comtats no eren únicament competència d'aquest organisme, ja que de fet tan abans com posteriorment a l'aparició del de Guerra el Consell d'Aragó no va deixar intervenir-hi. Perquè el que passava en aquella administració estatal del segle XVI i XVII, era que a la pràctica sobre un mateix afer hi havia una certa distribució de funcions entre consells.

És així que el Consell de Guerra s'ocupava, com a organisme administratiu central a tot l'àmbit territorial de la monarquia de la provisió d'oficis militars, de les lleves, de l'edificació de fortificacions (l'aprovació de l'emplaçament i dels plànols), de les provisions de bastiments, armes i municions per a les fortificacions, així com de l'assessorament el rei en la direcció de les campanyes militars, una funció aquesta que normalment compartia amb el Consell d'Estat. Per la seva part el Consell d'Aragó era un organisme central territorial que en primer lloc posava en relació el rei amb els seus oficials en els territoris de la Corona d'Aragó, començant pels respectius lloctinents generals o virreis però que també s'ocupava entre altres de les matèries de govern i de gràcia, de les relatives a la hisenda reial, així com també de les de justícia en aquests territoris.

Ara bé, el Consell d'Aragó també desenvolupava un aspecte que sovint no ha estat suficientment tingut en compte consistent no gensmenys que en una sèrie de funcions relatives a afers militars, com ara la provisió d'alcaïdies, el finançament de les fortificacions en els regnes de la Corona d'Aragó, així com també l'assistència en les lleves que s'hi feien, l'avaluació de les necessitats defensives, etc., aspectes tots ells en els que bé es pot suposar que d'una forma o altra amb el Consell de Guerra. I això darrer és el que precisament es comprova amb el cas de la defensa de la frontera dels comtats en particular, i també amb la defensa de Catalunya en general. Per aquest motiu sovint també va passar que en aquests temes coincidents, especialment en els relatius a les fortificacions, lleves i necessitats defensives en general, es va donar en l'àmbit dels regnes de la Corona d'Aragó una duplicitat de consultes elevades al rei per part del Consell d'Aragó i el de Guerra.

Per altra banda no ha d'estranyar que Consell d'Aragó volgués tenir cura de tots els afers que tenien a veure amb els territoris que tenia assignats, inclosos per tant els relatius a la seva defensa, ja que era un consell que tractava afers limitats a uns territoris concrets, i no pas un consell limitat a temes concrets com sí ho era el de Guerra. En aquest sentit cal tenir en compte que el Consell d'Aragó va ser la continuació a partir de la seva creació el 1494 de l'antic Consell Reial que els sobirans de la Corona d'Aragó havien tingut abans de la unió dinàstica amb Castella, un fet que segurament va contribuir a que el nou Consell d'Aragó

continués atenent tota mena de temes com el seu antecessor havia fet. Mentre que el novell Consell de Guerra va aparèixer a la segona meitat del segle XVI – i per tant força després de 1494 – com un organisme aliè a l'entramat institucional de Catalunya, i al contrari que el Consell d'Aragó amb un àmbit d'actuació força limitat en afers i funcions a Catalunya.

Ara bé, malgrat la coincidència dels dos consells en determinats temes, la seva actuació no sempre va ser harmònica i fins i tot hi va haver moments en que expressament van mantenir actituds diferents, una situació que es veu sobretot en el regnat de Felip III respecte les necessitats de la frontera dels comtats. És així que en els primers anys del segle XVII el Consell de Guerra freqüentment va desatendre les necessitats d'aquella frontera mantenint una actitud de passivitat que contrasta vivament amb la d'un preocupat i actiu Consell d'Aragó.

Sens dubte aquestes actituds tan diferents en dos consells que en teoria havien de vetllar per els interessos del mateix rei van ser degudes en bona part al distint grau de vinculació que tenien un i altre amb els territoris amb els que havien de desenvolupar les seves tasques, un grau de vinculació que per motius obvis era molt superior en el Consell d'Aragó. En primer lloc perquè era un organisme on els afers dels diferents territoris eren tractats per uns regents que eren naturals d'aquests mateixos territoris¹³³, de manera que la vinculació i el coneixement personal per part d'aquests oficials era molt més intensa que no la dels membres del Consell de Guerra, els quals van ser normalment i majoritàriament castellans.

Un altre factor a tenir en compte per a explicar aquestes actituds diferents és el tipus d'informació que rebien un i altre consell. En aquest sentit el Consell d'Aragó rebia comunicacions, peticions i opinions de tota mena d'institucions locals i de persones naturals, així com dels oficials reials dels mateixos regnes, començant pels respectius virreis (els quals eren al mateix temps, cal no oblidar-ho els capitans generals), de manera que podia acumular una informació provenint de les més variades instàncies de cada territori, i d'aquesta manera podia arribar a tenir una visió molt més àmplia i completa dels afers que havia de presentar al rei. Mentre que per la seva part el Consell de Guerra no arribava a disposar d'una informació ni tan variada ni tan completa, ja que només estava en contacte amb els oficials militars del territori en qüestió, els quals, pel que fa a Catalunya els més importants (capità general, lloctinents de capità general) habitualment no eren naturals.

Fins i tot és pot tenir en compte un factor de naturalesa política que permet aportar una altra explicació a la passivitat que com ha estat dit va mostrar el Consell de Guerra pels problemes d'aquella frontera dels comtats. Té a veure amb el relleu polític que el duc de Lerma va fer a favor dels nobles de la seva xarxa familiar i clientelar en els organismes centrals de la monarquia, arraconant aquells petits cavallers (hidalgos) i lletrats de classe mitjana als que Felip II havia confiat tasques administratives i de govern rellevants en els consells. Un relleu que es va deixar notar sobretot, com ha estat indicat per Ernest Belenguer, en el Consell d'Estat (i per tant també en el de Guerra, amb el que hi estava estretament relacionat), i que va tenir com a principals protagonistes el fill del mateix duc, el comte de Lerma, el seu gendre, el marquès de Sarrià, el seu cosí, el comanador major de l'orde de

¹³³ FERRO, Víctor. *El Dret Públic Català. Les institucions a Catalunya fins al Decret de Nova Planta*. Eumo Editorial. Vic, 1987. Pàg. 44. Els regents del Consell d'Aragó eren set: dos per a Catalunya (inclosos els Comtats i Mallorca), dos per Aragó, dos per València i, finalment, un per a Sardenya.

Montesa, el seu consogre, el marquès de Miranda, i altres¹³⁴. I és que tots eren nobles castellans que van demostrar que per a ells la frontera dels comtats de Rosselló i Cerdanya tenia una importància relativament menor en comparació per exemple amb els afers de Flandes o del nord d'Itàlia, i fins i tot de l'imperi (de centreuropa), justament tot el contrari que per al vicecanceller i els regents del Consell d'Aragó, un consell on precisament Lerma no va introduir cap noble de la seva clientela i que, potser per això, va mantenir una actitud tan diferent a la del Consell de Guerra en aquell tema.

Són nombroses les proves de les diferències d'actitud que van tenir el Consell d'Aragó i el de Guerra sobre els afers de la defensa de la frontera dels comtats.

Una de les primeres mostres va tenir lloc l'any 1600. Aleshores i arrel de la carta que havien escrit els còsols de Perpinyà per alertar que Enric IV de Borbó aplegava forces d'infanteria i cavalleria al Llenguadoc, amb les que temien que intentaria una incursió a la frontera dels comtats, el Consell d'Aragó va informar el rei no obstant reconèixer que aquest "sinduda" ja hauria estat avisat per altres vies, en una indirecta però clara al·lusió al Consell de Guerra¹³⁵, la qual cosa fa pensar que el Consell d'Aragó va informar el rei perquè efectivament el Consell de Guerra no ho havia fet, un fet del que hi ha nombrosos indicis.

En primer lloc el fet que la carta dels còsols perpinyanesos era del 19 de setembre d'aquell any 1600, mentre que la consulta del Consell d'Aragó era del 12 d'octubre. Un lapse de temps certament considerable entre la carta i la consulta que fa sospitar que el Consell de Guerra no havia presentat l'afer al rei i si ho havia fet havia estat sense donar-li massa importància. Un supòsit aquest darrer doblement pitjor, ja que hauria estat una irresponsabilitat tenint en compte que només feia dos anys de la invasió dels comtats per les tropes franceses d'Alfons d'Ornano (1597-98) i que el Consell de Guerra hauria hagut de tenir més en consideració els avisos que arribessin d'aquella frontera, si més no tan sols com a prevenció.

Un segon indicatiu és la resposta de Felip III a la consulta del Consell d'Aragó abans esmentada. A l'anotació corresponent el rei deia que es donava per informat de l'afer i ordenava al consell que escrigués a les autoritats de Perpinyà per a que possessin en coneixement del virrei la situació i les necessitats. Una anotació que fa pensar que el rei havia estat informat per primera vegada d'aquella situació a través del Consell d'Aragó i no pel de Guerra, perquè en aquest segon cas ho hauria dit expressament a la resposta, com solia fer. A més si ja hagués tractat l'afer a través del Consell de Guerra el virrei, que al mateix temps era el capità general, ja hauria rebut instruccions a través d'aquest mateix consell i el rei n'hauria fet esment igualment a la resposta.

Una nova mostra de la preocupació del Consell d'Aragó per la situació de la frontera va tenir lloc tot al llarg de l'any 1602 davant el perill d'una nova invasió dels francesos. Així, pel març d'aquell any el consell creia objectivament que les mancances en la defensa de la frontera eren tan evidents que temia que no seria estrany que l'enemic, de qui es tenien informacions que estava preparat, intentés alguna acció. Fins i tot recordaven al rei que en ocasió de la passada invasió de les tropes d'Alfonso Corso (1597-98) ja va ser un miracle que amb només cent vint soldats que hi havia a la ciutadella de Perpinyà, que a més tenien una exigua provisió d'aliments, els francesos no es fessin amb la fortalesa. Per tot plegat, amb

¹³⁴ BELENGUER CEBRIÀ, Ernest. *El Imperio hispánico (1479-1665)*. Grijalbo Mondadori. Barcelona, 1995. Pàg. 329.

¹³⁵ ACA, CA, 267, 25. Consulta del Consell d'Aragó de 12 d'octubre de 1600. Signen la consulta el vicecanceller Covarrubias i els regents Batista, don Miquel de Guardiola i don Joan Sabater.

l'argument incontestable de què si no es posava solució ràpidament a aquesta situació es perdrien per sempre tots els milers de ducats que s'havien invertit en les fortificacions de Perpinyà, el Consell d'Aragó demanava a Felip III amb un to veritablement d'imploració (*"Y assi supplica a VMd. Con la humildad que puede se sirva de mandar proveer..."*) que proveís els recursos necessaris per a paliar les mancances i assegurar la plaça, per a la qual cosa li suggerien que podia utilitzar els diners que aleshores disposava a Catalunya, que provenien dels del servei de les corts de 1599, de l'emprèstit fet per la ciutat de Barcelona i els del servei graciosos que estaven fent algunes universitats, eclesiàstics i nobles¹³⁶.

No obstant la resposta del rei al clam i propostes del Consell d'Aragó fa sospitar novament que aquest consell el posava al corrent d'una situació que el Consell de Guerra no li havia ni plantejat, ja que si ho hagués fet és presumible que el rei hauria respost, probablement dient que ja havia disposat quelcom al respecte. En concret les paraules del rei van ser: *"Al Consejo doy las gracias por el zelo, con que en esse presenta esto..."*. També cal afegir que Felip III va estar d'acord a utilitzar les 3.000 lliures que li havia donat a crèdit la ciutat de Barcelona, i que a més va dir que enviaria diners de Castella: *"...que con las 3 U libras (3.000 lliures) del emprèstito de barcelona se acuda a esto, y con lo que se embiara de aca (es referia a Castella)..."*¹³⁷.

Les demandes del Consell d'Aragó continuaven encara l'abril de 1602, tot just quan l'arquebisbe de Tarragona acabava de substituir al duc de Feria a la lloctinència general de Catalunya, perquè resultà que l'arquebisbe es va trobar que els recursos que havien estat destinats per a la frontera (les 3.000 lliures del crèdit de Barcelona) encara no havien arribat a mans ni del comptador ni del pagador de la gent de guerra, oficials que confessaven no disposar d'un sol ral per a fer res a la frontera ni enlloc.

I és que a la frontera el panorama continuava essent, si fa no fa, el mateix de mesos enrera: els soldats de les guarnicions dels presidis continuaven sense provisió d'aliments i sense pólvora ni municions per a defensar aquell territori. D'aquesta situació en donava fe el lloctinent de capità general don Carlos Coloma, per exemple en una carta al duc de Feria datada l'onze d'abril de 1602, qui al seu torn va escriure al rei per a exposar la delicada situació de la frontera. Unes cartes que el Consell d'Aragó – i no el de Guerra com sembla hauria correspost – va fer a mans del rei, per a que prengués consciència de la necessitat de posar remei a tantes mancances, i per tant permet comprovar una vegada més que el Consell d'Aragó podia suplir si volia la inhibició del Consell de Guerra en la defensa de la frontera dels comtats de Rosselló i Cerdanya quan hi havia motius sobrats per a témer per la seguretat de Catalunya en conjunt.

¹³⁶ ACA, CA, 268, 48. Consulta d'onze d'abril de 1609 sobre la mercè que suplica don Francesc d'Agullana, regent la Tresoreria de Catalunya. Afirmava haver cobrat 80.000 lliures dels serveis graciosos d'alguns prelats, universitats i persones particulars.

¹³⁷ ACA, CA, 267, 47. Consulta del Consell d'Aragó de 18 de març de 1602. Signen el vicecanceller Covarrubias i els regents don Miquel de Guardiola, Clavero, don Joan Sabater i Nuñez.

Cal subratllar que el Consell d'Aragó més enllà de la simple denúncia de les mancances també feia una interessant anàlisi de les conseqüències d'una probable invasió francesa. En aquest sentit advertia que en cas de fer-se efectiva la invasió francesa seria impossible fer arribar des de Castella els mitjans materials i humans per a la defensa dels comtats:

“y presupuesto que si lo que don Carlos Coloma escribe es verdad, lo qual VMd ternà entendido por la misma via o por otra, y quisiessen franceses invadir la frontera no podria ser socorrida de aqui (de Castella crec que s'ha d'entendre) con tanta brevedad que no passassen meses, y estuviessse hecho el daño antes que llegasse el remedio”.

Per això proposava al rei que la defensa dels comtats s'organitzés i financés amb els mitjans que la corona tenia a Catalunya mateix, és a dir, que es fes amb els recursos financers que disposava el virrei arquebisbe (l'emprèstit de Barcelona, una de les pagues del servei de corts de 1599 i el servei graciós que es recollia entre algunes universitats, eclesiàstics i nobles) es financés la lleva que haurien de fer tres o quatre cavallers de seguici, que haurien de ser entre 3.000 o 4.000 infants, una tasca que el consell no dubtava que aquests cavallers farien *“con mucha facilidad y presteza, aviendo dinero”*. Aquestes tropes catalanes s'haurien de repartir per les fortaleses de la frontera i segons preveia el consell, no resultarien tan cars si es tenia en compte que podien ser aplegats amb bastant rapidesa i, al mateix temps, ser acomiadats ràpidament quan ja no fessin falta, aspectes que sens dubte reduïen les despeses de la lleva.

El pla que proposava el Consell d'Aragó contemplava també la necessitat de què el virrei proveís amb abundants bastiments els presidis de la frontera, unes provisions que no s'havien de posar en els llocs que no es podien defensar amb seguretat, per a evitar així que l'enemic s'en pogués emparar i aprofitar. En darrer terme el consell no s'oblidava de recordar que calia anar avisant a les universitats per a que, si arribava a ser necessari, complissin amb les seves obligacions d'enviar forces a la frontera (segurament el consell s'estava referint a la convocació de les recollides corresponents, així com si era necessari del sometent).

Com es pot veure el Consell d'Aragó va dissenyar un pla de defensa integral, finançat amb els diners de Catalunya mateix, i que s'havia de dur a la pràctica amb soldats llevats també a Catalunya, un pla amb el que Felip III hi va estar plenament d'acord. Pel que feia als diners el rei va disposar que a més dels 33.000 escuts que ja havia manat destinar del servei voluntari dels eclesiàstics ara hi afegia, suplementàriament, uns altres 40.000 escuts *“para distribuirlos en socorrer a Perpiñan, y otras fronteras, y gente de guerra, conforme a la orden que se diere por el consejo de ella (en aquest cas es referia al Consell de Guerra)”*¹³⁸, és a dir, que finalment feia prendre cartes en l'afer al Consell de Guerra, el qual fins aquell moment no havia actuat per res. Per altra banda aquesta iniciativa del Consell d'Aragó mostra que encara en els primers anys del regnat de Felip III aquest organisme podia exercir àmplies competències en matèria de defensa militar dels regnes de la Corona d'Aragó, una situació que com es veurà canviarà en el regnat de Felip IV quan el comte-duc d'Olivares sostraurà moltes d'aquelles competències

¹³⁸ ACA, CA, 267, 47. Consulta del Consell d'Aragó de 24 d'abril de 1601. Signen la consulta el vicecanceller Covarrubias i els regents don Miquel de Guardiola, Clavero, don Joan Sabater i Nuñez.

del Consell d'Aragó a favor de les juntes (de lleves, de galeres, de defensa, etc.) que ell mateix crearà i dirigirà des de la cort.

Malgrat tots els esforços del Consell d'Aragó i els diners que Felip III va decidir destinar encara trobem mostres de la persistència de les mancances a la frontera pel novembre de 1602. Aleshores el Consell d'Aragó va elevar una consulta al rei sobre la informació i les demandes que expressava el lloctinent de capità general als comtats, don Carlos Coloma, sobre la situació de manca de mitjans a la frontera, que ell considerava en greu estat d'indefensió per diferents motius. En primer lloc el lloctinent expressava la seva desconfiança respecte l'elevat nombre de francesos residents a Perpinyà. També es queixava del curt nombre de tropes d'infanteria i cavalleria que hi havia a la frontera, així com de les deficiències del seu equipament. Sobre això darrer el preocupava especialment la manca de pólvora, que sembla ser havia estat resolt de solventar amb la construcció d'un molí a Perpinyà per a poder refinar-ne, per bé que ni tan sols s'havia pogut posar la primera pedra perquè el tinent de l'artilleria Pedro de León, a qui havien estat confiats els 3.000 ducats per a les obres, va desaparèixer amb els diners.

El lloctinent don Carlos Coloma tampoc s'oblidava d'incloure a la seva llista de problemes l'estat de les muralles de Perpinyà, que des de desembre de 1601 tenien un llenç caigut¹³⁹ i la major part del seu perímetre estava encara sense terraplenar així com els fossats plens de deixalles.

Tanmateix sorprèn que el lloctinent de capità general novament es dirigís al Consell d'Aragó per a tractar afers com la falta de pólvora i la d'efectius militars – entre altres qüestions – quan sense cap mena de dubte aquestes qüestions eren competència del de Guerra. Certament es tractava d'una manera d'actuar fora del corrent que fins i tot sorprenia al mateix Consell d'Aragó, el qual no sense un cert punt d'ironia justificava haver fet aquesta consulta malgrat no dubtar que el virrei duc de Feria i el lloctinent de capità general don Carlos Coloma ja ho haurien fet a través del Consell de Guerra *“por ser esto propriamente del”*¹⁴⁰.

Tot i els esforços fets per uns i altres els problemes a la frontera semblaven no tenir fi. Així, pel maig de 1603 quan ja s'estava acabant de reparar el llenç de muralla caigut a finals de 1601, novament s'en va tornar a ensorrar un bon tros degut a les pluges abundants que es van produir aquella primavera, de manera que els esforços posats pel lloctinent de capità general don Carlos Coloma i pel Consell d'Aragó a tenir en bon estat les muralles de la ciutadella de Perpinyà semblaven haver estat inútils. En aquesta ocasió no obstant va ser el mateix virrei l'arquebisbe de Tarragona qui per a fer aquesta reparació i per altres moltes despeses de la frontera gairebé implorava recursos en una carta que pel maig de 1603 va enviar al rei i que va ser objecte de la corresponent consulta pel Consell d'Aragó.

A la carta esmentada el panorama de problemes i necessitats que calia atendre era desolador. En primer lloc calia fer front als 500 ducats setmanals de la paga de les guarnicions dels presidis, que es satisfien aleshores amb diners del donatiu de corts de 1599, uns diners per als quals el virrei arquebisbe necessitava que el tresorer General de la Corona d'Aragó, Garci Mazo de la Vega, enviés les corresponents ordres de cobrament a la Diputació del General, i com que aquest oficial no ho havia fet el virrei havia hagut de demanar diners a crèdit a banquers

¹³⁹ ACA, CA, 267, 35. Consulta del Consell d'Aragó de 19 de gener de 1602.

¹⁴⁰ ACA, CA, 267, 47. Consulta del Consell d'Aragó de 8 de novembre de 1602. Signen la consulta el vicecanceller Covarrubias i els regents don Miquel de Guardiola, Clavero, don Joan Sabater i Nuñez.

barcelonins, com Joan de Serinyana¹⁴¹, a més de demanar als tresorers de la Croada en el Principat, els genovesos Sinibaldo Fiesco i Giovanni Batista Justiniani, que li lliuressin un acompte de 80.000 rals sobre lletres que hauria de pagar el tresorer General Garci Mazo de la Vega. Malgrat tot amb aquests diners aconseguits pel virrei arquebisbe encara no era suficient per a pagar tot el que es devia als soldats, per la qual cosa el virrei insistia en la necessitat de què es proveís a curt termini una bona quantitat de diner:

“...porque de otra manera quedará toda la frontera desierta y en condicion de perderse, pues no la gente que al presente ay de guarnicion (als castells) es de Castilla, que el dia que les falta el socorro (la paga) se van”.

Cal tenir en compte que les condicions de vida i servei d'aquestes guarnicions eren pèssimes, la qual cosa era segons el propi virrei el motiu de la important reducció dels seus efectius per causa de les desercions. Així per exemple la guarnició del Castell Major de Perpinyà no arribava en aquells moments ni a 300 soldats quan segons el virrei n'hi haurien hagut d'haver el doble per a estar ben guardat, i a més els mancaven vestit i provisions. També a Perpinyà la companyia de cavalls lleugers, que en teoria tenia seixanta places, ara tan sols comptava amb vint-i-set d'efectives, un nombre excessivament reduït en opinió del lloctinent general ja que es tractava d'una unitat molt important per a la defensa de la frontera. Per aquest motiu el virrei subratllava la conveniència de què fos augmentat el nombre de places dels cavalls lleugers fins a cent cavalls, seixanta dels quals podien continuar essent llancers, mentre que els quaranta restants era convenient que fossin arcabussers muntats¹⁴².

A Salses la situació no era pas millor, ja que dels cent infants de guarnició tan sols n'hi havia aleshores quaranta i l'artilleria del castell es trobava en condicions ínfimes d'ús perquè no hi havia ni quatre peces d'artilleria encavalcades i en condicions per a disparar. Cal afegir que tampoc hi havia provisions.

Pel que feia a obres en fortificacions l'arquebisbe virrei indicava la necessitat d'acabar de fortificar el castell d'Òpol, així com la de reconstruir la torre del Grau a l'estany de Salses, unes edificacions de dimensions reduïdes però al mateix temps d'enorme valor estratègic ja que eren com una mena els bastions de la línia defensiva més propers a França per la banda del Rosselló.

Un panorama certament abassegador, la solució del qual requeria bàsicament, tal com també reconeixia el Consell d'Aragó que Felip III proveís una considerable quantitat de diner de la paga de 140.000 lliures que pel juliol de 1603 havien de fer els diputats del servei de les corts de 1599. Uns diners pels que encara faltaven tres

¹⁴¹ ACA, CA, 267, 33. Consulta i decret del Consell d'Aragó de 4 de maig de 1608. A petició del virrei duc de Monteleón Felip III va concedir un privilegi de ciutadà honrat de Barcelona a Joan de Serinyana. Va ser en premi i reconeixement dels diversos serveis financers que havia prestat a la corona a Catalunya des dels temps del duc de Feria. Havia prestat diners per a la paga de la gent de guerra dels presidis, per a la provisió de bastiments per a embarcacions de lleves, i per a altres coses del servei reial que no s'especifiquen. És curiosa la recomanació que fa el duc de Monteleón aludint en concret al caràcter imparcial de Serinyana respecte les controvèrsies polítiques: “pues sus partes y hazienda son benemeritas de esta merçed, asegurando a VMd, que no se valdra del, para ningun genero de Inquietudes, por ser hombre cuerdo, pacifico y abonado, y que el dicho Duque (de Monteleón) le reçevira de VMd muy grande”.

¹⁴² Es tracta d'una magnífica mostra de la necessitat d'adaptació de les unitats que servien en els Comtats a les noves tàctiques i armes de la guerra a l'Edat Moderna, en les què les armes de foc hi tenien un protagonisme creixent.

mesos per a cobrar, motiu pel qual el consell – conscient de la necessitat de destinar amb celeritat fons a la frontera - suggeria que si els diputats no volien avançar quantitats d'aquella paga aleshores era necessari procedir a noves consignacions sobre la recaptació de la Croada (tal com s'ha vist que havia fet el virrei arquebisbe de Tarragona), o bé a consignar sobre "*otro dinero que sea prompto*"¹⁴³.

De fet no va ser fins al cap de quatre anys quan Felip III va fer cas del suggeriment que havia fet el Consell d'Aragó i va procedir a consignar diners del que restava per rebre del donatiu de 1599. En concret va tractar-se de 114.000 lliures que la Diputació del General va començar a lliurar al pagador de la gent de guerra Antonio Bravo a partir del 4 de novembre de 1607¹⁴⁴, una quantitat que va ser consignada per a varis

¹⁴³ ACA, CA, 267, 47. Consulta del Consell d'Aragó de maig de 1603.

¹⁴⁴ DIETARIS DE LA DIPUTACIÓ DEL GENERAL DE CATALUNYA, vol. IV (Anys 1611-1623). Pàgs. 717-722. *Memorial de la despesa del donatiu de les corts de 1599 des del dit any fins a 1616*. Segons aquest memorial la consignació de les 114.000 lliures per a despeses de fortificacions i gent de guerra va començar a ser lliurada al pagador de la gent de guerra del Principat de Catalunya i Comtats de Rosselló i Cerdanya Antonio Bravo en les següents dates i en les correponents quantitats:

4/11/1607: 4.000 lliures.

22/12/1608: 600 lliures.

24/12/1608: 10.000 lliures.

22/12/1608: 600 lliures.

23/03/1609: 1.000 lliures.

18/04/1609: 1.000 lliures

26/08/1609: 400 lliures

02/09/1609: 4.000 lliures

19/01/1610: 6.000 lliures

29/03/1610: 2.000 lliures

21/04/1610: 2.000 lliures

27/05/1610: 2.000 lliures

30/06/1610: 8.500 lliures

19/01/1610: 6.000 lliures

02/09/1610: 2.000 lliures

06/09/1610: 6.000 lliures

16/11/1610: 4.000 lliures

09/12/1610: 8.000 lliures

12/07/1611: 2.000 lliures

19/10/1611: 1.000 lliures

08/02/1612: 287 lliures, a misser Gregori Prats

10/02/1612: 100 lliures, a Pedro Tarni

23/02/1612: 160 lliures, a dona Isabel i dona Hipòlita de Senmenat

24/02/1612: 300

27/02/1612: 176 lliures, a mossèn Jeroni Tries

18/03/1612: 383 lliures, a don Miquel Meca i Clasquerí

23/03/1612: 315 lliures, a don Guerau de Marimon

02/04/1612: 471 lliures, a dona Petronil.la de Marimon

15/06/1612: 2.000 lliures

18/08/1612: 400 lliures, al doctor Francisco Bravo

13/10/1612: 200 lliures, al veedor Geroni Torrelles

16/01/1613: 4.000 lliures, a don Cristòfol Gallart

01/02/1613: 3.600 lliures, a don Galceran Albanell

04/02/1613: 300 lliures, a l'abat fra Francesc Senjust

26/02/1613: 445 lliures, a mossèn Guillem Pere Dusay

24/03/1613: 100 lliures, a Francesc Tarragó

29/03/1613: 200 lliures, a mossèn Francesc de Vallgornera i Senjust, per don Alonso de las Infantas

26/05/1613: 328 lliures, a don Joan de Llupià i Saragossa

conceptes: 6.000 ducats per a comprar llits per als soldats de la guarnició del Castell Major, 88.000 per a la paga de la gent de guerra a Catalunya¹⁴⁵ i, finalment, 20.000 lliures per a les obres de les fortificacions “velles”¹⁴⁶ de Perpinyà, Salses i Roses.

La darrera partida per a les fortificacions mostra clarament que la consignació de 1585, d'acord amb el repartiment dels seus fons fet el 1598 entre fortaleses “velles” i “noves”, resultava ja insuficient l'any 1607, és a dir, tan solament al cap de nou anys d'haver-se fet. Cal recordar aquí que segons aquell conveni (o concòrdia) adoptat entre la corona i la Diputació l'any 1598 el romanent total que quedava de la consignació, que aleshores era de 85.000 lliures es dividia en dues partides, una de les quals, de 45.000, es destinava específicament a les fortificacions velles, és a dir, al Castell Major (o ciutadella) de Perpinyà, la força de Roses amb el castell de la Trinitat, i finalment la fortalesa de Salses. Malgrat tot aquesta partida per a les fortaleses velles es va consumir a un ritme molt ràpid, de manera que l'any 1604 ja

07/08/1613: 2.000 lliures

08/08/1613: 150 lliures, a don Joan d'Ardena

06/09/1613: 92 lliures, a mossèn Julià de Pallars

20/09/1613: 816 lliures, a mossèn Pau de Fluvià

20/09/1613: 300 lliures, a Bernabé Cabanyes

11/09/1613: 1.038 lliures, a l'abat fra Francesc Senjust

15/10/1613: 450 lliures, a mossèn Baltasar López de León

02/11/1613: 540 lliures, a don Josep de Llupià

27/05/1614: 1.355 lliures, a dona Isabel Blan i Volà

18/06/1614: 511 lliures, a Joan Serinyana

20/06/1614: 3.600 lliures, a don Galceran Albanell

28/06/1614: 300 lliures, a don Alonso de las Infantas

03/07/1614: 300 lliures, a don Miquel Meca i Clasquerí

27/07/1614: 300 lliures, a don Luis Sancho de Ávila

31/07/1614: 303 lliures, 8 sous i 4 diners a don Miquel Meca i Clasquerí

09/08/1614: 100 lliures, a Jaume Sal.la, argenter

07/09/1614: 655 lliures, a mossèn Agustí Cornet

11/09/1614: 91 lliures, a mossèn Bernat Leopart

A partir del 25 de setembre Antonio Bravo devia ser substituït per Miquel Joan de Riembau i de Vallseca en l'ofici de pagador de la gent de guerra:

25/09/1614: 300 lliures

02/10/1614: 175 lliures, 10 sous

11/09/1614: 91 lliures, a mossèn Bernat Leopart

21/01/1615: 300 lliures

Al final d'aquest període, sumats tots els pagaments, s'havien consumit d'aquella consignació de 114.000 lliures la quantitat de 100.550 lls. 18 sous i 4 diners, i quedaven per tant per gastar 13.450 lliures 2 sous i 8 diners.

¹⁴⁵ ACA, CA, 267, 125. Consulta del Consell d'Aragó de 2 d'agost de 1608. El Consell d'Aragó intercedia davant el rei i aquest acceptava de proveir diners, del servei de corts de 1599, per al virrei duc de Monteleón, que els demanava per a les despeses de justícia a Catalunya, de manera semblant a com ja li havien estat lliurades 13.000 lliures l'any 1605. El Consell d'Aragó creia molt convenient que es facilitessin aquests diners al duc, ja que els creia imprescindibles per al bon funcionament de la justícia a Catalunya, en un moment de gran efervescència del fenomen del bandolerisme. Aquests diners haurien de sortir de la consignació de les 114.000 lliures que el rei havia fet en principi per a despeses de fortificacions i gent de guerra.

¹⁴⁶ En el sentit ja explicat més amunt segons la concòrdia de 1598 entre la Diputació i la corona, que establia la interpretació de fortaleses velles i noves. Les noves eren les que s'havien començat a construir a partir del reconeixement, traces i pressupost fets el mateix any 1598 per l'enginyer Geronimo Marqui, i es tractava bàsicament de torres en indrets del litoral, mentre que les noves eren per tant les que ja existien abans d'aquesta data, és a dir, les ciutadelles de Perpinyà i Roses i el castell o fortalesa de Salses.

se n'havien gastat 39.344 lliures 10 sous i 3 diners¹⁴⁷, de manera que com ha estat dit la corona va haver de cercar una font de finançament alternativa que no va ser altra que la consignació d'una part del servei de les corts de 1599.

Els nous aires que la influència del duc de Lerma va imprimir a la política de la monarquia durant bona part del regnat de Felip III també es van deixar sentir a Catalunya. En concret i pel que fa al present tema dels diners disponibles per a les fortificacions el que s'aprecia en aquest sentit és un vivíssim contrast entre la prodigalitat del rei envers el seu *valido* i l'actitud de descuidament que, com s'ha exposat més amunt, va tenir pels afers que afectaven la defensa de la frontera dels comtats de Rosselló i Cerdanya, sobretot en relació amb la passivitat que va mostrar el Consell de Guerra. Perquè efectivament Felip III va ser capaç de regalar l'any 1603 al seu *valido* dels diners del donatiu de les corts de Catalunya de 1599 una quantitat superior a la que la cort de 1585 havia consignat per a fortificacions, i igual a la que Felip III destinaria del mateix servei de 1599 per a la paga de totes les tropes ordinàries que tenia en servei al Principat i Comtats. Una acció que certament sembla una frivolitat excessiva, bo i més quan aquesta llarguesa en la prodigalitat del rei envers un sol noble tenia lloc al mateix temps que desatenia una necessitat de primer ordre per a la seguretat de Catalunya com eren les fortificacions que defensaven la seva àmplia frontera amb França, així com la paga de la gent de guerra que la defensava. Una frivolitat que destaca encara més vivament si es té en compte la repetida insistència amb que una i altra vegada li intentaven fer veure aquestes necessitats tan els virreis com el Consell d'Aragó, que li recordaven que eren qüestions de vital importància per a la seguretat no solament de Catalunya, sinó al mateix temps per al conjunt de tots els regnes ibèrics de la seva monarquia, un recordatori per al qual en els documents de l'època era usual la fórmula que qualificava la frontera de Perpinyà com la "clau d'Espanya", òbviament entesa aquesta en el sentit geogràfic abans esmentat. No obstant cal pensar que per a Felip III i la societat del seu temps la generositat del rei en l'exercici del patronatge reial eren una regalia que el príncep podia usar en la mesura que li plagués de fer-ho, una manifestació de la seva sobirania que fins i tot estava per damunt de les consideracions més serioses de l'estratègia militar.

La mercè que va fer Felip III a don Francisco Sandoval i Rojas, més conegut pel seu títol nobiliari de duc de Lerma va ser despatxada en principi pel Consell d'Itàlia i consistia en el permís d'exportació de 15.000 tractes de blat sicilià a l'any. No obstant el duc va aconseguir convertir aquests permisos de valor variable en el pagament fix en diner d'una renda anual de 72.000 ducats castellans, els quals van ser consignats en part sobre el patrimoni reial de Sicília (37.000 ducats) i la resta sobre el patrimoni reial de Nàpols (25.000 ducats) "*y que los unos y los otros pueda redimirlos mi Regia Corte a razon de veynte mil el millar, y assi los diez mil (10.000) ducados de renta que le quedan por situar à la dicha razon importan duzientos mil ducados de principal y propiedad*". Dos cents mil ducats que Felip III va decidir que haurien de sortir d'Aragó i Catalunya.

D'Aragó serien 106.000 lliures de deu rals que la Diputació d'aquell regne ja devia a la corona del principal d'un cens que havia pres l'any 1599, i pel qual la Diputació aragonesa pagava a la tresoreria del rei 5.300 lliures de pensió anuals, i que comportaven una taxa de cancel·lació de vint mil el miler. El rei va donar al duc de Lerma i als seus successors aquest cens tant pel que feia a les pensions com al principal amb el dret de vendre'l quan volgués.

¹⁴⁷ ACA, CA,230,1. Estat de comptes de la despesa de la consignació de 1585 elaborat per encàrrec del virrei duc d'Alcalá l'any 1622.

De Catalunya s'havien de pagar al duc 114.000 lliures, també de deu rals, de les 140.000 de la paga del servei de corts de 1599 que la Diputació havia de fer efectiva a partir del vuit de juliol de 1603. Una suma que cal tenir en compte que per al Principat es tractava certament d'un drenatge considerable dels seus recursos financers cap a altres territoris tal i com deixen veure les pròpies paraules de Felip III: "*ayan* (el duc i llurs successors en el mayorazgo) *de emplear y empleen* (aquests diners) *en estos Reynos de Castilla, o, en el de València en beneficio aumento de la Casa y Mayorazgo de Lerma, ...*"¹⁴⁸.

Sobre aquesta mercè els diputats catalans creien que el donatiu de diners del servei de corts per a un noble sense patrimoni a Catalunya era una mesura de dubtosa legalitat, motiu pel qual fins i tot van demanar l'opinió sobre el particular al canceller d'Aragó Rovirola i al regent Castelló del Consell d'Aragó, els quals els van respondre que aquesta mercè del rei entrava dins la seva regalia i que malgrat que els diners que sortien de Catalunya servir per a benefici i augment del mayorago de Lerma en els regnes de València i Castella el rei era lliure de poder-la fer¹⁴⁹.

Aquesta generositat de Felip III contrasta vivament amb l'escassetat de recursos que destinava per a la defensa de la frontera dels comtats de Rosselló i Cerdanya. En aquest sentit només cal veure amb quin to de súplica demanava per l'octubre de 1603 el virrei duc de Monteleón les 26.000 lliures que sobraven de la paga del donatiu del servei de les corts de 1599 (que era de 140.000 lliures), precisament els mateixos fons d'on feia pocs mesos el rei havia consignat les 114.000 lliures per al duc de Lerma. El virrei, que acabava d'arribar al Principat feia poc, demanava els diners amb aquestes paraules:

*"... Y la necesidad que aqui se padeçe es tal como por otras mias he representado me atrevo a supplicar a VMd sea servido mandar que se me libren las dichas Veynte y Seis mill libras (el subratllat és del document original) de la manera que se hiço con el Arçobispo de Tarragona mi predeçessor en otra ocassion como esta pues servira para remedio de las cosas mas preçisas entretanto que VM manda que se de el neçessario como le espero de su benignidad la qual assi mesmo me asigura que mandara que se me haga esta merçed que por ser cossa de que resultara tanto Servicio de VMd le estimare sin duda por mayor que si los Reçiviera para gastos propios..."*¹⁵⁰

Segons aclaria el propi duc de Monteleón les 26.000 lliures eren necessàries en primer lloc per a la paga dels sous ordinaris de la gent de guerra dels presidis de la frontera (20.000 lliures), però també per a pagar les companyies de cavalls de les Guardes de Castella que sota comandament de don Gaspar de Guevara empaitaven els bandolers per tot Catalunya així com per a altres despeses de la frontera¹⁵¹.

En el regnat de Felip IV un dels primers contenciosos que el van enfrontar amb la Diputació del General va ser la interpretació de l'acord pres a les corts de Montsó de 1585 per a la consignació de cent mil lliures del donatiu per a fortificacions, un conflicte desenvolupat entre els anys 1622 i 1629 a partir del propòsit del rei de

¹⁴⁸ ACA, CA, 267, 42. Còpia del decret de Sa Majestat sobre la consignació de 200.000 ducats en favor del senyor duc de Lerma.

¹⁴⁹ DIETARIS DE LA DIPUTACIÓ DEL GENERAL DE CATALUNYA, vol. II (Anys 1578-1611). Dietaris de la Generalitat, v. III, Trienni 1602-1605, f. 181r.

¹⁵⁰ ACA, CA, 267, 42. Carta del virrei duc de Monteleón a Felip III, de 8 d'octubre de 1603.

¹⁵¹ ACA, CA, 260, 59. Consulta del Consell d'Aragó de 27 de setembre de 1603.

destinar diners d'aquest compte per a la reparació del baluard de ponent de les muralles de la ciutat de Barcelona.

Tot va començar a principis de 1622 quan Felip IV va enviar l'enginyer Gerónimo Galarça a Barcelona per avaluar i fer un projecte de reparació del baluard de ponent de les muralles de la ciutat, també conegut com el baluard reial, que s'havia fet malbé degut al constant batre de les onades que hi arribaven a tocar després que havien començat les obres del moll, unes obres que amb tota probabilitat van modificar el perfil de la costa de manera que el mar va avançar fins a tocar la base del baluard¹⁵². El rei el volia reparar ja que aquest baluard era per davant de les Drassanes i com aquestes era de la seva jurisdicció. Sobre la necessitat d'aquesta obra a la cort fins i tot hi havia qui opinava que la reparació d'aquest baluard era encara més necessària que la del Castell Major de Perpinyà. Així opinaven per exemple alguns membres de la junta que estudiava a quines necessitats es podia aplicar el restant de la consignació de 1585 per a fortificacions. Era el cas per exemple del marquès de Villafranca, don Pedro de Toledo, que aleshores era conseller d'Estat i de Guerra, i del comte de Chinchón, que era el tresorer general de la Corona d'Aragó, així com del protonotari d'Aragó, don Gerónimo de Villanueva, tots els quals eren partidaris de la reparació d'aquell baluard per més d'un motiu. En primer lloc per a no deixar indefenses les Drassanes, un edifici que cal no oblidar que, a part de la funció de fàbrica de galeres del rei, feia alhora la de quarter on s'allotjaven les tropes ordinàries de la seva guarnició i també les que provinents de Catalunya mateix o de la resta de territoris peninsulars de la monarquia eren embarcades a Barcelona amb destinació a Itàlia. En segon lloc aquests membres de la junta també pensaven en raons de prestigi de la corona respecte la ciutat:

“es de indecencia que siendo Barcelona la entrada de España para los que vienen de Italia se conosca tal desigualdad deste baluarte a los dos que corren por quenta de la Ciudad estando estos muy bien fortificados y proveidos de todo lo necessario, y el de Vmagd mal reparado”.

I en tercer lloc tenien en compte la funció de les Drassanes com a quarter de la guarnició ordinària del rei a la ciutat, la qual era necessària no solament per motius de prestigi de la corona, sinó també per motius de control de la ciutat i de les seves institucions de govern:

*“porque no habiendo en otra parte de la Ciudad gente de guarnicion pagada por VMd es conveniente que los que governaren tengan este baluarte en forma que sea util para la defensa de la Ciudad y les ponga en maior respecto y autoridad”*¹⁵³.

¹⁵² ACA, CA, 230, 1. Carta de la Diputació del General de Catalunya al rei, de 11 de març de 1627.

¹⁵³ ACA, CA, 230, 1. Còpia de la consulta de la Junta de Fortificacions de 4 de setembre de 1626. Aquesta Junta havia estat manada formar per Felip IV amb un decret del 23 d'agost de 1626 i l'havien d'integrar membres dels Consells d'Estat, de Guerra i d'Aragó: don Pedro de Toledo, el duc d'Alburquerque, don Diego Messia, don Luis Bravo de Acuña, el comte de Chinchón, Bartolomé de Anaya i el protonotari Gerónimo de Villanueva. Al contrari que don Pedro de Toledo, el comte de Chinchón i el protonotari es van situar el duc d'Alburquerque i don Luis Bravo de Acuña, els quals opinaven que l'obra prioritària a Catalunya era el Castell Major de Perpinyà, que aleshores (1626) tenia moltes coses per a reparar: “que esta muy dirruida, el foso mal parado y con precisa necesidad de que se fabrique una casa mata y puente levadizo” i que des d'un punt de vista estratègic – era vital per a la defensa de la frontera amb França - consideraven de molt més valor que no Barcelona.

A finals de febrer de 1622 l'enginyer Gerónimo Galarça ja havia enllestit les traces de la reparació del baluard reial de Barcelona i va anar a la cort a exposar-les al rei. Aleshores va ser també quan el virrei duc d'Alcalá, segurament en resposta al que el rei li devia haver demanat, va donar varies fonts alternatives per a finançar aquestes obres¹⁵⁴. La primera era la venda de la carlania d'Agramunt, que era propietat del patrimoni reial al Principat, que segons el virrei era la més fàcil per a obtenir els diners donat que afirmava que ja hi havia comprador; malgrat tot aquest mitjà va ser desestimat pel rei, ja que així li va desaconsellar el Consell d'Aragó, segurament perquè aquest organisme, que coneixia bé l'estat de migradesa del patrimoni reial a Catalunya no volia que es reduís encara més. Un segon mitjà que va proposar el virrei era vendre les correduries de Barcelona, cosa que també va ser desestimada per considerar-se que no donaria gaires diners.

I la tercera font que proposava el lloctinent era utilitzar el romanent que hi havia aleshores de la consignació de cent mil lliures del servei de les corts de Montsó de 1585 per a fortificacions, que segons havia fet consultar el mateix duc d'Alcalá en els llibres de comptes de la Diputació pujava fins a la quantitat exacta de 30.213 lliures, 17 sous i 4 diners, una suma que havia restat inalterada des del darrer lliurament havia tingut lloc el 17 d'abril de 1614, que havia estat a dona Jerònima Meca i Jordà, vídua del contractista d'obres de Tortosa Jaume Jordà, pels treballs que aquest havia realitzat, a partir de juny de l'any 1600 a les torres dels Alfacs de Tortosa¹⁵⁵. Una font de finançament aquesta que sí va semblar bé al Consell d'Aragó i que el rei finalment va aprovar.

Per la seva part el Consell d'Aragó va afegir encara una quarta alternativa, relacionada també amb la Diputació del General que també va ser tinguda en compte pel rei. Es tractava de tornar a reclamar¹⁵⁶ als diputats la devolució dels drets de saca de moneda que havien cobrat – indegudament a parer de la corona - per una remesa de 6.000 ducats que l'any 1604 Felip III havia enviat a Gènova via Barcelona, una quantitat que pujava fins a 23.228 lliures 13 sous i 5 diners, i que no era gaire menys que les 30.000 i escaig del romanent de la consignació de 1585¹⁵⁷. De fet no va ser fins a l'abril de 1622 que Felip IV va enviar les ordres pertinents al virrei duc d'Alcalà per a que executés el cobrament de les dues alternatives de finançament que havia aprovat per a les obres del baluard reial de les muralles de Barcelona. Les ordres eren per una banda requerir el lliurament per part dels diputats d'una quantitat d'entre 11.000 i 12.000 ducats del residu de la consignació del servei de 1585¹⁵⁸, i per l'altra exigir la devolució de les més de 23.000 lliures que la Diputació havia cobrat indegudament l'any 1604 de la saca de moneda (6.000 ducats d'onze rals) que Felip III havia enviat a Itàlia aquell any¹⁵⁹. Malgrat

¹⁵⁴ ACA, 230, 1. Consulta del Consell d'Aragó de 26 de febrer de 1622.

¹⁵⁵ ACA, 230, 1. Estat de comptes de la consignació per a fortificacions del donatiu de corts de 1585 elaborat per ordre del virrei duc d'Alcalá de los Gazules l'any 1622.

¹⁵⁶ ACA, CA, 230, 1. Ordres de Felip III de 29 d'abril de 1617 i de 26 de maig del mateix any als diputats per a que lliuresin a la tresoreria reial els drets de saca que havien cobrat indegudament sobre un servei reial de 6.000 ducats de a onze rals que s'enviava a Itàlia l'any 1604 via Barcelona.

¹⁵⁷ ACA, CA, 230, 1. Trasllat d'ordre del rei per al virrei duc d'Alcalá, de 22 d'abril de 1622. Li ordenava executar el cobrament dels diners que la corona reclamava als diputats.

¹⁵⁸ ACA, CA, 230, 1. Segons una estimació encarregada de fer pel virrei duc d'Alcalá aquell mateix any 1622, quedaven, d'acord amb les consultes fetes en els mateixos llibres de la Diputació, la quantitat exacta de 30.213 lliures, 17 sous i 4 diners.

¹⁵⁹ ACA, CA, 230, 1. Carta del virrei duc d'Alcalá al secretari Juan Lorenzo de Villanueva, de 23 d'abril de 1622.

tot la carta reial que el duc va posar en mans dels diputats el 26 d'abril de 1622 només es referia a la primera ordre¹⁶⁰, segurament perquè potser el virrei confiava que si aquesta era acatada pels diputats aleshores no caldria exigir-los el compliment de la segona, a la qual segurament encara es resistirien més.

Però la realitat va ser que els diputats es van negar a complir les dues ordres durant anys, de manera que per l'abril de 1627 encara tornaven a exposar a Felip IV els mateixos arguments que ja l'any 1622 havien exposat en un escrit presentat al virrei duc d'Alcalá¹⁶¹. De fet la qüestió essencial era que la interpretació que els diputats del trienni de 1622 havien fet del conveni o concòrdia de 1598 sobre la consignació per a fortificacions del servei de les corts de 1585 no va canviar el més mínim quan al cap de quatre anys el rei tornà a plantejar l'afer als diputats del trienni corresponent a 1627. En concret l'argumentació de la Diputació es basava en una interpretació que restringia l'ús de la consignació a les torres de defensa del litoral, i que per tant n'excloïa el baluard reial de les Drassanes de la ciutat de Barcelona, per una banda perquè no entrava dins aquella tipologia de fortificació i al mateix temps perquè no havia estat tinguda en compte quan l'enginyer reial havia reconegut la costa l'any 1598 per a decidir els emplaçaments de les torres:

“Pressuposat que les cent milia liures de que parle dita oferta, conforme la intenció de la Cort General, se destinaren per edifficar algunes torres y fer altres reparos, per a propulsar los moros y defenssar-se dells y de altres corsaris y enemichs en les costes dels dits Principat y comptats, axí en les pars de ponent com en las pars de llevant, y que en temps del excel.lentissim duch de Feria, lashores loctinent general de sa magestat, en lo any 1598, ab son real orde y consentiment dels tunch deputats, un enginyer del dit senyor rey anà per totes les dites costas, y reconeguts tots los puertos a hont convenie edificar torres o fortalezes, especificadament las senyalà en los llochs a hont se devien construir, ab les quantitats de diners que per a cada una d'elles respectivament ere menester, haguda consideració al que lashoras restave en poder de dits deputats de les cent milia liures”¹⁶².

A més els diputats es negaven a lliurar diners per al baluard de ponent afegint encara un segon argument no tant interpretatiu sinó més pragmàtic. En concret deien que per a cobrir les despeses de les obres de fortificació que havia senyalat l'enginyer l'any 1598 no n'hi havia prou amb el que en aquell moment – l'any 1627 – restava de la consignació de 1585 i, que a més, s'havia de tenir en compte que ni tan sols havien estat acabades les obres previstes el 1598, uns motius pels quals els diputats afirmaven que només podrien lliurar diners per al baluard de ponent un cop acabades les obres previstes el 1598, i per tant quan s'hagués acomplert la intenció manifestada pel rei i els braços a les corts de 1585 quan van acordar la consignació de cent mil lliures del donatiu per a les fortificacions.

¹⁶⁰ DIETARIS DE LA DIPUTACIÓ DEL GENERAL DE CATALUNYA, vol. IV (Anys 1611-1623). Pàgs. 539-540. Carta de Felip IV als diputats del General de Catalunya, de 15 d'abril de 1622. “A los venerables y amados nuestros los diputados de nuestro principado de Cathalunya...Demás de lo que contiene la librança que el dia de oy he mandado dar sobre vosotros para que paguéys por las razones en ella contenidas onze o doze mil ducados para el adresso del baluarte de la tarassana de Barcelona...”

¹⁶¹ DIETARIS DE LA DIPUTACIÓ DEL GENERAL DE CATALUNYA, vol. IV (Anys 1611-1623). Pàgs. 551-552. Anotació corresponent a dimarts 13 de juny de 1622.

¹⁶² ACA, CA, 230, 1. Carta dels diputats de Catalunya al rei, de 17 d'abril de 1627.

De totes maneres cal dir que no obstant el contenciós per al baluard de ponent (1622-1629) la Diputació va complir amb la seva obligació i no va deixar de lliurar diners de la consignació de 1585 per a les fortificacions que d'acord amb la seva interpretació abans exposada sí considerava que s'havien de finançar amb aquells diners. Així trobem que els diputats del trienni de 1622 a 1624 van lliurar l'any 1624, la quantitat de 3.600 lliures, i que els del trienni de 1626 a 1628 en van lliurar 4.000¹⁶³.

Els fons lliurats van ser entre altres per al Castell Major de Perpinyà, una fortificació que va quedar molt afectada per l'avinguda d'aigua que el dia 8 de novembre de 1628 va arrasar el barri de Sant Mateu de Perpinyà a conseqüència del trencament d'un bon tros de terraplè del fossat del propi Castell Major que el lloctinent de capità general havia fet omplir als còsols de la Vila. Va ser una desgràcia que a part dels desperfectes a les fortificacions va causar importantíssims danys materials en aquell barri que era contigu al Castell Major, els quals van ser estimats en 50.000 ducats, a més de víctimes entre els seus habitants.

La inundació va ser deguda a un error humà que segons la versió dels fets va ser atribuït a una o altra persona. És així que per la seva banda els còsols de la vila culpaven el nou lloctinent de capità general dels comtats¹⁶⁴, Pedro del Barrio, mentre que aquest darrer va encarregar un informe a un oficial de la capitania general a Perpinyà en el què la responsabilitat requeia en part en el cònsol segon de la vila, i en part en el rector de la parròquia de Sant Mateu, a més d'un personatge de nom Masdeu¹⁶⁵.

¹⁶³ ACA, CA, 233, 33. Carta del Consell d'Aragó al marquès de los Vélez, de 16 de novembre de 1635. Conté una relació de la despesa de la consignació de les cent mil lliures per a fortificacions del servei de les corts de 1585 elaborat pel regent Maties de Bayetola a petició del virrei duc de Cardona, qui al seu torn el va enviar al Consell d'Aragó (ACA, CA, 233, 60).

¹⁶⁴ ACA, CA, 275, 2. Carta dels còsols de Perpinyà al virrei bisbe de Solsona, de 10 de novembre de 1628. A la carta exposaven haver estat amenaçats pel lloctinent Pedro del Barrio, que deia que escriuria al rei i al virrei: *“y quens farrà executar per lo ProcuradorReal qui també a Instancia sua nos havia moltes vegades encarregat y representat lo mateix, E, com per conseguir millor sa Intensio dit Loctinent hagues manat tancar los exauchcs (desaigües) per hont desayguava la aygua sobrada de dits fossos y hagues manat molt apretadam.t y ab graves penes y en diverses ocasions a Luys Setzeres sotsveguer de dit rech que continuas de fer entrala aygua en dits fossos essent aquells sufficientment plens, aquella cresque demanera que redundant algun tant per sobre contra la Iglesia de St. Matheu de repente rebenta lo fosso permes de vint y sinch passes de ample fins al mes fondo de aquell, perlo qual sens poderse socorrer en menos de un quart se buida la aygua de dit fosso devallant ab tanta furia y tota junta contra la sobret dita vila, y en particular contra la parrochia de St. Matheu, de tal manera que innunda aquella y causa uns dels maiors y mes horrendos espectaculos que james sesien vists en aquesta pobre vila enderrocant moltes cases y anegant algunes persones y criatures aportantsen tots los cellers de vi, olis y los demes grans que tenian recondits en ses cases fugint a tota pressa la gent per les taulades y cridant ab grans crits misericordia, que se ...”*. També estimaven els danys materials en més de 50.000 escuts, això sense tenir en compte la feina de treure l'aigua de la població, que va durar tres dies. I acabaven demanant ajuda al virrei; ho feien amb un clam contra el lloctinent de capità general i alhora a favor de la fidelitat de Pepinyà al rei, a qui demanaven que es solucionés la causa que havia provocat la inundació: *“y reprimirlas impertinenties e indiscretions del dit Loct.s aventurant de perdre tot un poble tant fidelissim à saMag.t y de tanta convenientia persaRealCorona que no tenir fortles parets que dividexenlo fosso de fora ablo dedins era impossible que en tot Perpiña restas edifici algu vora les cases delPuig (en era el Castell Major)”*.

¹⁶⁵ ACA, CA, 275, 2. Còpia del capítol d'una carta de Josep Balaguer, assessor de la Capitania General a la frontera, enviada a Onofre Miquel Puigferrer, assessor de la Capitania General a Barcelona. Per la riquesa de la descripció que fa tant dels fets com de l'aspecte urbanístic del barri de Sant Mateu aquest document es transcriu a l'Annex 2 final.

Des d'un punt de vista militar els fets eren molt greus, ja que l'esvoranc que la rompuda del terraplè havia format deixava una obertura en el perímetre defensiu de les muralles de Perpinyà, bo i més si es té en compte que s'havia produït precisament en un sector on la muralla del contrafossat que unia el Castell Major amb les muralles de la Vila estava inacabada, i per això l'aigua que s'hi havia escolat, en no trobar cap paret de pedra que l'aturés va provocar la fatídica avinguda sobre el barri de Sant Mateu.

Els mestres d'obres de Perpinyà als qui es va encarregar un informe dels danys i el corresponent pressupost de les reparacions a fer els van descriure de la següent manera: *“Desde donde quedó por acabar la muralla del contrafoso desde la parte de Sta. Clara hasta la parte que ziñe la muralla de la villa por la parte de la puerta del campo vieja ay ochocientas y 16. canas de mompiller entendiendose que tendra la muralla comprehendiendose el cimientto quatro canas en alto igualandolo con lo demas que esta hecho, y haviendose de hazer 136. rasas para la fortificacion desta muralla que han de tener una cana de ancho y las quatro canas de alzada sera la obra desto 476. canas que juntadas con las de la obra de la muralla seran todas 2u292 (2.292) canas que a rasonde 250 reales cada una que tanteados tendra de costa briendo los cimientos poner la piedra y ladrillo necessario en ellos y levantar la pared dela muralla y terraplenarlo todo lo que salga en las rasas y la maniobra y manufacturas que han de poder en ello tendra de costa a la dicha razon de ciento y cinquenta reales por cana diezinueve mill trescientos y ochenta escudos (19.380) de a diez reales, y esto es ademas dela cal y arena y amararla que para cada cana dela dicha obra sera menester doze mil dichas de cal que valen 58 reales con la tierra para amarrarla, y todo monta seis mill y ocho cientos escudos y medio(6.800 i ½) puesto alpie de la obra. Por manera que hazer ladicha obra que es forzosamente Menester para que quede el foso del dicho castillo en perfection quedando por hazer la estrada encubierta y advertimos que esta por acavar la puerta del campo nueva y la dicha obra de arriba vendra a costar ventiseis mil ciento y ochenta (26.180) escudos esta es nuestra Relacon que la firmamos en Perpiñan á 14 de noviembre 1628”*¹⁶⁶.

Certament l'obertura que la inundació havia fet a les muralles de la ciutadella de Perpinyà era un perill per si mateixa, al que encara calia afegir que el Castell Major tenia aleshores una guarnició molt escassa, tant escassa que va ser justament per aquest motiu que el lloctinent de capità general Pedro del Barrio va demanar als cònsols que omplissin el fossat amb aigua del rec reial¹⁶⁷, una actuació que com és raonable pensar va ser la causa principal de la inundació. A més cal tenir en compte que en aquells moments hi havia una situació d'alerta a la frontera, ja que per la banda francesa l'hugonot duc de Rouen, que mantenia diferències amb Lluís XIII, rondava pel Llenguadoc amb gent armada, a prop de la frontera amb Catalunya, la qual cosa feia témer al Consell d'Aragó que aquest noble en rebel·lia amb el seu rei aprofités l'avinentesa per intentar algun cop de força contra Perpinyà.

Al mateix temps una altra qüestió que preocupava el Consell d'Aragó era d'on treure els 26.180 escuts que els mestres d'obres havien calculat que farien falta per

¹⁶⁶ ACA, CA, 275, 28. Còpia del tanteig fet per uns mestres d'obres de Perpinyà que el virrei bisbe de Solsona envià a la cort el 24 de novembre de 1628. Els mestres d'obres eren: Pere Gilbert, Ramon Mulet (o Molet), Joan Àngel Dimas i Ramon Vidal, i l'infome i pressupost els havia estat encarregat pel lloctinent de capità general a Perpinyà, Pedro del Barrio.

¹⁶⁷ ACA, CA, 275, 2. Carta del virrei bisbe de Solsona a Felip IV. Aquesta manca de soldats havia estat exposada al rei via el Consell de Guerra, que també informà de la intenció d'omplir d'aigua el fossat del Castell Major per part de Pedro del Barrio, qui així pensava que la fortales estaria més segura.

a deixar en bon estat el fossat del Castell Major, perquè a més el consell tenia la sospita que a través del Consell de Guerra no seria possible proveir els diners necessaris amb la urgència que calia, per la qual cosa el Consell d'Aragó confiava que la ciutat de Barcelona no tingués inconvenient per avançar entre 16.000 i 20.000 ducats per aquestes reparacions de Perpinyà dels cent mil que havia promès de donar per a la vinguda del rei al Principat¹⁶⁸.

Malgrat tot aquesta proposta de finançament inicial va ser finalment descartada per el Consell d'Aragó, sobretot per influència de l'opinió del protonotari Juan Lorenzo de Villanueva, que considerava inapropiat utilitzar els diners que la ciutat de Barcelona oferia per a la vinguda del rei per a una altra cosa, i que creia que convèncer el Consell de Cent per a que hi estigués d'acord seria més difícil d'aconseguir del que s'imaginaven els regents del Consell d'Aragó. Per aquest motiu es va haver de recórrer a la consignació de les cent mil lliures per a fortificacions del donatiu de corts de 1585, això sí prèvia derogació de l'ordre que Felip IV havia donat el setembre de 1626 per una junta combinada de ministres d'Estat, de Guerra i d'Aragó per a que el romanent d'aquell fons fos aplicat enterament al baluard de les Drassanes de Barcelona, una obra per al qual, com ha estat exposat abans els diputats no estaven disposats a voler lliurar ni un ral. Per això ara es confiava que la Diputació no posaria impediments a lliurar diners per al Castell Major de Perpinyà, atès que des del principi no s'hi havien negat per aquesta fortificació que sí entenien compresa en els termes de la consignació de 1585¹⁶⁹.

De fet Felip IV va acabar cedint a la interpretació de la Generalitat i de moment no els va demanar més els diners de la consignació de 1585 per al baluard de ponent de la muralla de Barcelona, una reclamació que no tornaria a fer fins a 1633¹⁷⁰. Fins i tot va derogar l'ordre que havia donat el setembre de 1626 amb aquest objectiu i en va donar una altra per a que tot el que quedava de la consignació s'esmerçés – tal i com entenien els diputats – en les obres del Castell Major de Perpinyà, Salses i el fort del Grau en el mateix estany de Salses¹⁷¹.

D'aquesta forma el virrei duc de Feria aconseguí el juliol de 1629 que els diputats es comprometessin a lliurar 4.000 escuts dels 36.000 que encara es suposava que li quedaven de la consignació de 1585 per a les obres de fortificació del Castell Major i per a la construcció d'un fort en el Grau de Salses, tot i que finalment aquesta suma va ser destinada únicament a la construcció de la muralla del contrafossat del Castell Major de Perpinyà¹⁷², just allà on les aigües havien trencat el terraplè del fossat pel novembre de 1628.

No obstant aquests diners ja s'havien exhaurit el febrer de 1631, de manera que les obres van restar aturades i la construcció de la muralla del contrafossat sense acabar, un fet que com es lamentava el lloctinent de capità general d'aleshores, Diego de Salcedo, podia significar haver llençat els diners que s'havien invertit fins

¹⁶⁸ ACA, CA, 275, 28. Consulta del Consell d'Aragó de 29 de novembre de 1628.

¹⁶⁹ ACA, CA, 275, 28. Consulta del Consell d'Aragó de 2 de desembre de 1628.

¹⁷⁰ ¹⁷⁰ DIETARIS DE LA DIPUTACIÓ DEL GENERAL DE CATALUNYA, vol. II (Anys 1611-1632). Dietaris de la Generalitat, v. V, Trienni 1626-1629, f. 138 r.

¹⁷¹ DIETARIS DE LA DIPUTACIÓ DEL GENERAL DE CATALUNYA, vol. II (Anys 1611-1632). Dietaris de la Generalitat, v. V, Trienni 1626-1629, f. 214 r.

¹⁷² AGS, Estado, 2648. Consulta del Consell d'Estat de 16 de novembre de 1630. En una carta del 29 d'octubre que el virrei duc de Feria enviava al rei li recordava que havia aplicat 4.000 escuts per a reparacions necessàries en el Castell Major de Perpinyà. A la mateixa carta també es mostrava partidari de gastar el que quedava de la consignació de 1585 en edificar el fort que es volia fer al Grau del Rosselló, la qual cosa el Consell d'Estat demanava que es tractés en el Consell de Guerra.

al moment, perquè en no haver-se acabat les obres encara existia la possibilitat d'una nova rompuda del terraplè.

També en temps del virregnat del duc de Feria els diputats van donar l'any 1630 uns altres 2.000 escuts, en aquest cas en principi per a les obres de construcció de la torre del Grau de Salses, tot i que novament tampoc va poder ser per aquesta obra, ja que davant el risc de què els francesos s'emparessin del castell de Salses el lloctinent va decidir emprar els diners per a reparacions i altres obres necessàries en aquella castell.

A l'any següent el lloctinent de capità general dels comtats, Diego de Salcedo demanava al nou virrei, el duc de Cardona, diners per a poder arreglar el pont del Castell Major, una obra que també considerava més necessària que la del Grau. No obstant malgrat tots els esforços per aconseguir diners per part del lloctinent, necessaris també per altres obres com ara unes reparacions en el quarter dit d'Andalusia (un dels allotjaments de soldats que hi havia dins el Castell Major de Perpinyà), finalment tan solament es va haver de conformar amb els ànims del virrei, qui com a mínim es comprometia a mirar de fer el que pogués: "*Vm. Enel interim Vaya cuidando deesso y sobre llevando lo lo mejor que pueda, que yo no dexare de soliviantarlo quanto me sea posible*"¹⁷³.

No obstant aquest compromís del duc de Cardona a finals d'aquell any 1631 el lloctinent de capità general Diego de Salcedo continuava lamentant-se de la falta de diners, no solament per a obres de fortificacions sinó també per a la paga dels soldats. Pel que feia a aquests darrers no deixa de sorprendre que afirmés que dels cent que havia aconseguit aplegar quan havia arribat a Perpinyà ara tan solament en quedaven dotze amb els quals havia de defensar el Castell Major i a més posar les guardes nocturnes corresponents als portals de la Vila, unes tasques veritablement difícils de complir amb tant exigua guarnició. I és que a sobre aquests dotze soldats feia temps que eren pagats pel propi lloctinent Salcedo amb el que podia donar-los del seu propi sou, i això que des de feia quatre mesos no havia cobrat ni un ral i la seva situació, com la dels seus homes, era insostenible.

Pel que feia a les obres de fortificacions la situació a la frontera continuava essent igual de magre, perquè no havia arribat ni una moneda per a la reedificació del quarter d'Andalusia, ni tampoc per a continuar la muralla del contrafossat o per al pont del Castell Major. Per a fer-se idea de fins a quin punt havia arribat la situació cal tenir en compte que fins i tot els proveïdors de bastiments del castell d'Òpol havien deixat de fer-ne el proveïment, perquè no el cobraven¹⁷⁴.

Coincidint amb els anys de la polèmica per l'ús de diners de la consignació de 1585 per al baluard reial contigu a les Drassanes de Barcelona es va produir la presentació i discussió a la cort d'una proposta per a separar els comtats de Rosselló i Cerdanya del Principat de Catalunya¹⁷⁵, una proposta que precisament

¹⁷³ACA, CA, 233, 15. Carta de Diego Salcedo, lloctinent de capità general als Comtats al Capità General don Enric d'Aragó, duc de Cardona, de 4 de febrer de 1631. La resposta del virrei és de 11 de febrer.

¹⁷⁴ACA, CA, 233, 15. Carta de Diego Salcedo, lloctinent de capità general als Comtats al Capità General don Enric d'Aragó, duc de Cardona, de 29 de desembre de 1631.

¹⁷⁵Els Comtats de Rosselló i Cerdanya va ser part de l'herència que Jaume I de Catalunya Aragó llegà al seu fill segon, que serí el primer rei de la dinastia dels reis "de Mallorca". El 1343 Pere III el Cerimoniós els reintegrà a la Corona catalano-aragonesa, després de la guerra en que va vèncer a Jaume III de Mallorca. La reintegració va suposar que els Comtats es regirien, des d'aleshores, pels usos, constitucions i privilegis de Catalunya, i que els representants dels tres estaments participarien a les corts de Catalunya; a partir de l'establiment de la institució de la Lloctinència General també van entrar a formar part de la jurisdicció d'aquest oficial, així com de la Reial Audiència.

tenia entre els al·licients principals per a la corona la possibilitat de què els Comtats assumissin amb els seus propis recursos el cost de les fortificacions de la frontera. Al mateix temps això podia permetre una resolució d'aquella polèmica pel baluard a favor de la corona, donat que si els comtats es feien càrrec de les fortificacions de la frontera aleshores el romanent de la consignació de 1585 bé podria ser utilitzat per al baluard tal i com desitjava Felip IV si arribava a un acord amb la Diputació del Principat.

La proposta de separació va ser plantejada pel grup dirigent que era al capdavant del govern local de Perpinyà a finals de novembre de 1626, tot i que no era la primera vegada que succeïa¹⁷⁶, per bé que en aquesta ocasió tenia un ampli suport en tots els estaments, especialment entre els cavallers de l'estament militar¹⁷⁷. Per contra sembla ser que no se li donava suport entre la gran noblesa propietària, ni en general per part de les poblacions del comtat de Cerdanya¹⁷⁸.

Per als cònsols de Perpinyà un dels arguments de pes de la proposta de separació era que la creació d'una Diputació pròpia dels Comtats permetria aplicar part dels seus ingressos per a la "*conservacio y deffensa de dita Vila y terra*", de manera que així es podria descarregar el patrimoni reial d'aquesta despesa¹⁷⁹. Evidentment es tractava d'una proposició enormement temptadora per a la corona, que d'aquesta manera ja no hauria de dependre del lliurament de diners per part de la Diputació del Principat, amb la qual havien estat freqüents les diferències i dilacions a propòsit de la interpretació de l'acord de les corts de 1585 per a la consignació de les cent mil lliures del donatiu per a fortificacions.

Al mateix temps amb la novella Diputació dels Comtats potser es podria assegurar una font de finançament fortificacions més àgil i regular que no els lliuraments de la consignació de 1585, de manera que les obres no tardessin més del compte a ser enllestides. En aquest sentit el doctor Baldó, que era el síndic que Perpinyà envià a la cort per a tractar aquest afer, en el memoràndum que entregà va fer referència als problemes, no estrictament de defensa sinó també d'ordre públic, que comportava per a una ciutat com Perpinyà tenir tants trams de les muralles en estat d'enrunament, i fins i tot un forat per on es podia entrar a peu pla dins la població, un forat que recordi's corresponia a un tram de muralla del contrafossat que no s'havia acabat de construir encara:

“pero es forçoso en esta ocasion acudir aSus Reales pies representando que los lienços de la çerca de aquella Villa van a total ruina de maner que ay mucha parte dellos derribada y en particular un portillo por donde a pie llano se entra en la dichaVilla que tiene de boca cerca de çien pasos lo qual les es notorio a los françeses por razon del comerçio que tienen con España y en particular con los

¹⁷⁶ ELLIOT, J. H. *La revolta catalana (1598-1640)*. Editorial Vicens-Vives; Editorial Crítica. Barcelona 1989. Pàgs. 251. Aquesta proposta de separació ja havia estat presentada durant el regnat de Felip III.

També: ACA, CA, 274, 1. Carta dels diputats del General de Catalunya al rei, de 26 de març de 1627. Recorden a Felip IV que el 1624 Perpinyà ja havia fet gestions davant seu per a demanar la separació.

¹⁷⁷ ACA, CA, 274, 1. Carta de la Confraria de Sant Jordi de la Vila de Perpinyà al rei, de 29 de novembre de 1626. Aquesta carta, signada per Baltasar d'Oms, aleshores president de la Confraria, és una prova del suport que tenia a Perpinyà la proposta de separació entre els membres del braç militar d'aquella població.

¹⁷⁸ ACA, CA, 274, 1. Memorial elaborat probablement pel doctor Silveri Bernat, del Consell Reial i assessor del Portantveus de General Governador del Regne de València, l'any 1627.

¹⁷⁹ ACA, CA, 274, 1. Carta dels cònsols de Perpinyà al rei, de 28 de novembre de 1626. Signen els cònsols: Pere Montalt, Gastó de Bearn, Pere Arlat, Antoni Sunyer i Miquell Massat.

dichos Condados y en la dicha Villa entrando y saliendo en ella como Vecinos y Comarcanos y es demanera que pocos dias ha Justiciaron çinco Cathalanes y un françes bandoleros que denoche entravan por el dicho portillo y cometian muertes y asasinios en la dicha Villa de que se sigue que nadie ignora en Françia de que esta desmantelada y como desto puede resultar daño y perdida tan grande como se deja considerar sino se aplica pronto y eficazmente remedio para que los dichos lienços sean reedificados y reparados y la dicha Villa tengala defensa que es neçesaria y forçosa Por tanto supplica a VMag.d se sirva con la brevedad que tangran necesidad requiere previniendo el riesgo y peligro que se puede seguir de lo contrario mande reedificarlos y restituir los en el estado que para fortalecer a aquella Villa se requiere, la qual dandole VMag.d liçençia y en Su nombre el suplicante dara forma de a donde Se podran pagar los gastos y costas que de la obra y manufactura se podran seguir y la Conservaçion de los muros y fosos de oy adelante sin que VMag.d en ello gaste de su Real patrimonio y hacienda que en ello la reçibira como de la Real grandeza y Clemençia de VMag.d espera”¹⁸⁰.

A més la separació i creació de nova Diputació no solament seria beneficiosa per a solucionar el tema de les fortificacions, sinó també per a la defensa en general de la frontera, ja que Baldó fins i tot parlava de la possibilitat de crear i finançar amb els recursos d'aquelles terres una foneria d'artilleria i fàbriques de pertrets i municions als comtats.

Per descomptat, a parer del síndic Lluís Baldó, la nova Diputació dels Comtats no hauria de caure en els vicis i defectes que des de sempre havia mostrat la del Principat, entre els quals aquell en destacava que no haver utilitzat recursos dels seus ingressos per al proveïment i manteniment de les fortificacions de la frontera dels comtats, dedicant-los per contra en benefici propi. Malgrat tot és significatiu que el doctor Baldó ignorés la consignació de les cent mil lliures del servei de les corts de 1585 per a fortificacions, perquè sens dubte era un argument en contra de l'acusació que feia:

“desde que esta fundada la diputacion de Cathalunya, (cueva de sus agravios) para que los vectigales sisas y impuisiones que cobravan con la facultad Real de los Señores Reyes de Aragon las empleasen en los gastos de fortificaciones pertrechos y municiones de aquella frontera no haviendolo hecho hasta oy ni cumplido sino empleandolos en prodigalidades y utilidades propias de los que han tenido la mano en el gobierno y sextumvirato de aquella diputacion y de los paniaguados y deudos dellos y en oponerse a los Justos ordenes y mandatos de VMag.d (lo que los fidelisimos Rosselloneses y Çerdañeses y su innata fidelidad lloran) y por esto ayan llegado al ultimo trançe y esten en notable peligro de no poder Servir a VMag.d, sino consu sangre y vidas (que con intrepido Coraçon estan promptos a perderlas en defensa dela Real Corona) por tener muchos lienços de la Cerca de la dicha Villa derrivados por los quales aun que se vive con custodia no se ha podido evitar...”

En contra de la separació també hi va haver qui en va destacar els seus desavantatges. Entre aquests opositors hi havia el mateix Consell d'Aragó, qui per boca del doctor Fontanet, que n'era un dels seus dos regents catalans, va fer des de tots els punts de vista una anàlisi de la situació que es crearia amb la separació,

¹⁸⁰ ACA, CA, 274, 1. Memorial presentat a la cort pel síndic de Perpinyà doctor Lluís Baldó l'any 1627.

entre els quals lògicament va prestar també una especial atenció als arguments relatius a la defensa de la frontera¹⁸¹.

Malgrat tot resulta força sorprenent que el regent Fontanet no tractés el finançament de les infraestructures de fortificacions de la frontera i que es limités al finançament de la paga de les seves guarnicions. En concret es va referir a la pretensió dels separatistes d'obtenir fins a 40.000 ducats l'any per a pagar aquelles guarnicions, suma de diners que havia de sortir del que la nova Diputació ingressaria en concepte de drets de bolla i galeres, així com pel que podria suposar un dret nou que es aquells volien imposar sobre el ferro que s'exportava dels comtats, pretensió segons el doctor Fontanet exagerada pel que feia a la previsió d'ingressos i alhora insuficient respecte les despeses que es pretenien cobrir.

Efectivament segons el que va comprovar el doctor Fontanet el que havia suposat en els quatre triennis anteriors el dret de la bolla i el de galeres que la Diputació del General de Catalunya havia cobrat a les col·lectes del comtats no era gaire més de 12.000 lliures anuals. Respecte al nou dret sobre les exportacions de ferro aquest jurista creia que el seu establiment podia resultar contraproductiu per al comerç d'aquest metall, en el sentit de que en encarir el preu del ferro acabaria per reduir-ne les exportacions ja que cauria la demanda quan els compradors anessin a cercar el ferro a altres indrets on fos més barat, per la qual cosa els diners que es podrien obtenir per aquest mitjà no serien ni de bon tros els que creien els separatistes.

A més amb aquells 40.000 ducats també seria forçós pagar despeses corrents de la nova Diputació, entre les quals els salaris dels seus oficials i altres despeses ordinàries, de forma que segons afirmava el regent Fontanet poca cosa en quedaria d'aquella quantitat per a fer front als 70.000 ducats anuals que costava la paga de les guarnicions dels vuit presidis de la frontera¹⁸², un cost que encara que es tinguessin en compte els ingressos de la nova Diputació més els del patrimoni reial als comtats tampoc seria possible a la pràctica assumir-lo des dels mateixos comtats. En aquest sentit Fontanet comparava els recursos que suposadament podria obtenir la nova Diputació amb els que estava obtenint aleshores realment la Diputació del General ja existent, i certament el regent no dubtava a senyalar que era millor comptar amb els 180.000 ducats anuals de la segona, de la qual no es pot oblidar que era d'on en sortien els diners de la consignació de 1585 per a fortificacions, així com també, en situacions d'emergència diners extraordinaris per a llevar forces en defensa dels comtats, un aspecte aquest darrer que amb la separació difícilment seria possible.

Efectivament un dels greus inconvenients de la separació en opinió del doctor Fontanet era precisament el que afectava de ple a la defensa dels comtats, donat que un cop feta realitat aleshores la Diputació del Principat, i el Principat en general, ja no tindria l'obligació d'assistir a la defensa d'aquella frontera, que en la seva major part comprenia els comtats de Rosselló i Cerdanya¹⁸³, donat que des d'un punt de vista estrictament legal l'usatge *Princeps namque* tampoc seria d'aplicació i per tant els catalans del Principat ja no estarien obligats a repel·lir els invasors francesos als comtats, que es trobarien més enllà de les seves fronteres. De

¹⁸¹ ACA, CA, 274, 1. Memorial escrit pel doctor Salvador Fontanet, del Consell d'Aragó, l'any 1627.

¹⁸² El doctor Fontanet esmentava els castells de Perpinyà, Salses, Cotlliure, Òpol i Talteüll, en el comtat de Rosselló, i Puigcerdà, Puigvalador, Bellver i Torrecerdana, en el comtat de Cerdanya.

¹⁸³ ACA, CA, 274, 1. Memorial escrit pel virrei bisbe de Solsona l'any 1627. En el mateix sentit que el dictamen del doctor Fontanet.

fet ni tan solament la Diputació deixaria de tenir interès a defensar uns drets que no li correspondrien.

Aspectes tots els anteriors que eren clarament exposats pel regent Fontanet:

“Todos estos Condados estan en la frontera de Francia a la qual no llegan otras partes del Principado de Cathalunya sino muy poco por la del Marquezado de Pallas y valles de aran y andorra y a mas de la enemiga natural y aversion de los franceses con los Reynos y estados de Su Mag.d que les tiene en continuo deseo de novedades y de hazer entradas en aquellos condados sus vezino aun muchas vezes sin consentimiento de sus reyes (es refereix a les incursions dels hugonots, o bé dels mossurs de la frontera) es cierto que se les han de aumentar y creçer estos deseos aproporcion dela flaqueza y debilidad que veran en esta nueva provincia pues no recelaran de los promptos socorros y subsidios que estos Condados suelen tener en tiempo de guerra de los del Principado. Por quanto si bien es verdad que en caso de entrada de enemigos an de considerar los del Principado que aquellos Condados les sirven de muralla y deven acudir a defenderlos porque despues no se les entren por sus casas pero es cierto que quando esta consideracion les moviesse como es razon seria con mucha tibieza y aun se pretenderia que no podria la diputacion de Cathalunya gastar para ello el dinero que ha gastado en otras ocasiones que han sido muchos millares. Porque aunque la ciudad de Barcelona que suele tambien acudir en estas ocasiones puede gastar en esto y otras cosas lo que quiere con solo el consentimiento del consejo general que llaman de ciento el qual en caso de separacion se puede recelar que no le daria de buena gana pero los diputados no pueden gastar sino en los casos permitidos por capitulos de corte sin consentimiento de los tres braços o, estamentos del Principado iuntados en Cortes y cessaria la causa que hasta aqui ha iustificado los gastos que se han hecho para socorros en tiempo de guerra a aquellos Condados que ha sido por defender que no se perdiessen los derechos que allla recibe la diputacion y general de Cathalunya por cuya defensa ellos pueden gastar y no tocando estos derechos en caso de separacion a esta diputacion no les tocara el defenderles y por consiguiente no podrian gastar para este efecto el dinero de la generalidad”.

No cal dir que les temptatives dels còsols perpinyanesos i dels qui els donaven suport per aconseguir la separació van ser rebutjades de pla per la Diputació del General, que recordava al rei que fer-ho era contra les constitucions i capítols de cort que havia jurat i que, en tot cas, si s’havia de procedir a qualsevol modificació d’aquestes lleis calia que es fes en corts generals¹⁸⁴. També eren rebutjades pel Consell de Cent barceloní, indignat per les acusacions que des de Perpinyà es feien de tebior i manca d’ajuda des del Principat¹⁸⁵ en les ocasions de guerra que s’havien produït:

“mal considerant sas forças pocas y flaca resistencia, estant com estan en frontera de enemichs y axi continuament exposats al perill de ser invadits y romputs, y desestimant lo valor de Cathalunya y en particular lo de aquesta Ciutat, que en moltes ocassions han experimentat; assenyalamet de nostros dies en la entrada

¹⁸⁴ ACA, CA, 274, 1. Carta dels diputats del General de Catalunya al rei, de 26 de març de 1627.

¹⁸⁵ L’única excepció que feien els còsols de Perpinyà a aquestes greus acusacions era la de la ciutat de Girona, la qual sempre havia enviat ajuda amb motiu de guerra, com per exemple quan hi va haver la invasió dels francesos amb Alfonso Corso, l’any 1597.

de Alfonso Corço lany 1597 quels socorreguerem de monitions y armes y de mil homens en vint companyas pagats per aquesta Ciutat, com tambe lo General feu dos mil homens a mes de moltissima altra soldadesca collectitia (de la recollita o recollida) de las altres Ciutats y Vilas que valerosament acudiren ala deffensa . Hils tenim obligats ab molts altres beneficis los havem fet... ”¹⁸⁶.

A les corts reobertes el 27 de maig de 1632 presidides en aquella ocasió pel germà de Felip IV, el cardenal-infant don Ferran d'Àustria, qui alhora havia esdevingut el nou virrei de Catalunya, es va produir la circumstància de l'enfrontament polític entre la ciutat de Barcelona i la corona a propòsit del dret a romandre coberts els consellers en presència del rei o del seu representant, el mateix dret que tenien els “*grandes de España*” a Castella. Aquest conflicte ocasionà que els síndics de la ciutat, per manament dels consellers, interposessin un dissentiment a les corts contra tots els actes de gràcia i justícia, provocant així la paralització d'aquestes només deu dies després d'iniciades les sessions. No obstant, com Elliott va subratllar¹⁸⁷ la postura del Consell de Cent no va ser unitària en tot aquest afer, almenys a partir del moment en què el virrei cardenal infant va presentar el 7 de setembre de 1632 a sis dels seus representants en el braç reial a les corts un escrit conciliatori del comte-duc d'Olivares, en el que donava esperances de què si la ciutat retirava el seu dissentiment i assistia al reial servei a les corts, potser obtindria el que reclamava de la magnanimitat reial. Aquest oferiment va ser tingut en consideració per tres d'aquells sis representants, els quals eren alhora membres del Consell de Cent (Beltran Desvalls, el doctor Ribas i el doctor Martí) i que finalment es van atrevir a parlar a favor de la demanda i l'ofertament fets per Olivares, i malgrat que foren esbrincats i insultats van aconseguir que trenta membres més del consell estiguessin a favor de la retirada del dissentiment, un nombre que tanmateix continuava essent insuficient per a prendre la corresponent resolució en el Consell de Cent.

Ara bé, aquesta picabaralla política a propòsit del cerimonial, més enllà de frustrar l'intent de la corona de concloure unes corts de les que esperava obtenir la gens menyspreable suma de tres milions de ducats, va tenir al mateix temps una altra conseqüència pràctica, més immediata i molt menys coneguda que la primera, i que va afectar en concret el finançament de les fortificacions a Catalunya. Perquè efectivament, coincidint amb aquelles corts de 1632, el virrei cardenal infant va instar a la Diputació del General, en el mes de juliol, al lliurament de 4.000 ducats de la consignació de 1585, quantitat que es volia destinar a aixecar un tros encara caigut de la muralla del Castell Major de Perpinyà. Val a dir que molt probablement es tractava del famós llenç de la muralla del contrafossat que s'havia començat a fer després de la inundació de 1628 i que havia quedat aturada degut a l'esgotament dels diners pel febrer de 1631.

Però va resultar que els diputats es van negar a la petició del germà del rei amb la intenció d'ajudar la ciutat de Barcelona en l'afer de la cobertura dels consellers i en el corresponent dissentiment a les corts. De fet no és gens agosarat relacionar l'actitud i l'actuació d'ambdues institucions ja que com va exposar Elliot la retirada del dissentiment no interessava gens a algunes persones influents de Barcelona que tenien un gran interès a evitar que es tornés a plantejar a les corts la qüestió de la reforma de la Diputació, tal com ja s'havia fet el 1626. Fins i tot així ho creien els

¹⁸⁶ ACA, CA, 274, 1. Carta dels consellers de Barcelona al rei, de 20 de març de 1627.

¹⁸⁷ ELLIOT, J. H. *La revolta catalana (1598-1640)*. Editorial Vicens-Vives; Editorial Crítica. Barcelona 1989. Pàgs. 270-271.

propis assessors del cardenal infant, que estaven convençut que aquestes persones estaven fent els possibles per a que el Consell de Cent no retirés el seu dissentiment:

“parece que extantes los dissentimientos, no se podra reuvenzer sin levantarlos el librar este dinero y por esta via, o, por la de mandatos de V.Alteza hecha la extraccion de los nuevos Diputados que sehara mañana, se podra prevenir la cobranza delos 4U 000 (4.000) escudos si bien no podra ser sin alguna dilacion, originada para este caso y para otros del dissentimiento que tiene puesto Barcelona que es la que unicamente embaraza quando se ha de tratar en las Cortes”¹⁸⁸.

D'aquesta forma un afer a priori menor com el lliurament dels 4.000 ducats per al Castell Major de Perpinyà per part dels diputats va quedar estretament vinculat al del contenciós per la cobertura, un privilegi que no obstant únicament era de interès de la ciutat de Barcelona, que el defensava amb una actitud que cal subratllar que ni molt menys era compartida per la resta de síndics del braç reial a les corts. En aquest darrer sentit és significativa l'opinió que, “extraoficialment”, li va manifestar el síndic de Girona al protonotari Juan Lorenzo de Villanueva:

“Tope anoche al de Girona (síndic del braç reial a les Corts) y en presència del Canciller me dixo en instancia que lo de los quatro mil Ducados esta remitido a los Avogados de la Diputacion, y que aunque el siente es Justicia lo que pedimos (des del costat reial), teme los votos de los otros, em que se vee que quanto han dicho a vm (al protonotari) han sido palabras por no decir engaños. Encargue (el protonotari va encarregar) al Canciller que procurasse façilitar con los Avogados lo que pudiesse por su medio y de los de la Audiencia y lo mismo digo aVm, y que yo no espero nada deste negocio, Y assi es bien tratar desde luego lo que se huviese de hazer de presente o espiradas las Cortes pues no es Justo que el Infante consienta que zerca de 30.000 ducados que son de suM.d y estan aplicados por su servicio y benefificio del Principado, se queden con ellos y los coman los Diputados”¹⁸⁹.

Com es pot veure el protonotari s'indignava davant les estratègies dilatòries posades en pràctica pels diputats. Fins i tot els nous diputats sortits de l'extracció per al trienni que començava a finals de juliol de 1632 van continuar negant-se al lliurament dels diners alegant que ells no podien modificar el conveni o concòrdia a que va arribar la Diputació i el virrei duc de Feria l'any 1598 sobre la distribució del que aleshores restava de la consignació de 1585. Deien en concret que no ho podien fer perquè en aquells moments hi havia els braços reunits en corts amb el rei, i en tot cas era a aquests als qui pertocava de fer qualsevol modificació mentre estiguessin reunits en corts, moment en el qual la Diputació restava subordinada a les decisions de l'assemblea.

Cal recordar que segons aquella concòrdia de 1598 de les 85.000 lliures que quedaven de la consignació de 1585 es va decidir que una partida de 45.000 seria per a reparació de fortaliseses “velles”, mentre que la resta seria per a la construcció de “noves”. I com que les 4.000 lliures que el virrei demanava eren per al Castell

¹⁸⁸ ACA, CA 231, 25.

¹⁸⁹ ACA, CA 231, 25. Bitllet dins d'una consulta de la Junta d'assessors del cardenal infant a les corts de 1632, de 21 de juliol del mateix any.

Major de Perpinyà, que era una fortalesa vella, els diputats afirmaven que no podien satisfer la seva demanda, ja que d'aquella partida de 45.000 lliures tan solament en restaven 601 lliures, 18 sous i 3 diners, que evidentment era una quantitat insuficient¹⁹⁰.

No obstant, des del bàndol reial, el doctor Felip Viñes, com a excel·lent jurista que era es va encarregar de documentar-se a fons sobre la qüestió per a rebatre les pretensions que esgrimien els diputats. I ho va aconseguir perquè pel que feia a la modificació dels termes acordats a la concòrdia de 1598 el doctor Viñes va trobar una altra concòrdia de 1629 que havia fet ja, la qual havia establert que del total que restava de la consignació de 1585 es deixaven 11.000 lliures per a construir una torre nova en el Grau de l'estany de Salses, en el Rosselló, mentre que la restant quantitat – que n'era la major part – seria per a la reparació del Castell Major de Perpinyà sobretot, però també per a la ciutadella de Roses i la fortalesa de Salses en menor mesura. Per tant, concloïa el doctor Viñes, no tenien cap sentit les objeccions que ara posaven els actuals diputats, que no podien ignorar el darrer acord de 1629 (sorprenentment pres pels diputats de l'anterior trienni), i en conseqüència tampoc calia ara cap intervenció dels braços i simplement

*“sols tracta de la ulterior executio del que resta delas quantitats consignades als reparos del Castell de Perpinya per lo contracte de any 1629 entre Samag.t y los deputats y oydors del General”*¹⁹¹.

Malgrat tot al final el nou consistori de la Diputació es va decidir finalment a lliurar les 4.000 lliures, tot i que aquesta decisió va motivar que es reunís una divuitena a la mateixa casa de la Diputació, que va ser presidida per l'abat Copons, la qual va entregar un manament a l'escrivà major de la Diputació, Antoni Tió, per a que no despatxés la cautela amb la que la Diputació autoritzava el lliurament dels diners dels comptes que tenia a la Taula de Canvi de Barcelona, fins i tot sota pena pecuniària del seu ofici, mesures de les que aquesta divuitena tot seguit va informar als braços reunits a les corts¹⁹².

Una actuació darrera la qual crec que novament cal veure-hi aquell grup de pressió del que parlava Elliott i que a qualsevol preu estava decidit a fer fracassar les corts per a impedir la reforma de la Diputació del General.

El bloqueig del lliurament dels diners encara durava pel juny de 1633, quan poc abans d'embarcar-se cap a Itàlia el cardenal infant don Ferran d'Àustria, que ja havia deixat de ser virrei de Catalunya¹⁹³, encara es preocupava d'escriure una carta al seu germà el rei per a exposar-li la pèssima situació de les fortaleses i els

¹⁹⁰ ACA, CA 231, 25. Resposta dels diputats sobre el lliurament de les 4.000 lliures per a la reparació del fossat del Castell de Perpinyà, de 7 de setembre de 1632. Crec que no és casual la coincidència entre la data d'aquesta resposta i la convocatòria, el mateix dia, per part del virrei cardenal infant als representants dels braços per a exposar-los els motius per a la continuació de les corts si es retirava el dissentiment de Barcelona, en un escrit que va ser seguit per una carta especial del comte-duc d'Olivares adreçada a Barcelona en concret, en la que com diu Elliot (op. Citada) hi feia “vagues promeses i una crida apassionada” a complir amb el servei del rei.

¹⁹¹ ACA, CA 231, 25. Memorial elaborat pel doctor Viñes, membre de la Junta d'assessors del cardenal infant a les corts de 1632.

En el mateix sentit DIETARIS DE LA DIPUTACIÓ DEL GENERAL DE CATALUNYA, v. V, Trienni 1632-1635, f. 25 r.

¹⁹² ACA, CA 231, 25. Memorial anònim que explica la reacció de la Junta de Braços a la votació favorable del Consistori al lliurament dels diners.

¹⁹³ REGLÀ I CAMPISTOL, Joan. *Els virreis de Catalunya*. Editorial Teide. Barcelona (1a. Edició). El cardenal infant don Ferran d'Àustria va cessar en el càrrec de lloctinent general el 13 de maig de 1633, quan tornà a ser nomenat Enric d'Aragó i Folc de Cardona i Còrdoba, duc de Cardona.

soldats de la a la frontera dels comtats del Rosselló i Cerdanya. El cardenal infant començava recordant que havia avisat diverses vegades sobre les necessitats de reparació del Castell Major de Perpinyà i els altres de la frontera. Tot seguit explicava, indignat, que malgrat la decisió favorable que finalment havien pres en consistori els diputats i oïdors de la Diputació l'octubre de l'any passat encara no havien lliurat ni un sol dels 4.000 ducats que ell els havia demanat:

“o, no pueden o no los quieren pagar, porque incessantemente se han hecho diligencias ocho meses arreo sin fruto alguno, que es necesario que Vmagd. vea como se podra apremiar á los Diputados para que los paguen o sinó proveerlos de otra parte, porque la necesidad es tan grande que estan expuestas (les fronteres) á qualquier invasion repentina o interpresa”.

També era igualment motiu de preocupació l'estat inservible de l'artilleria de les forteses de la frontera, que malgrat haver-se proveït 1.000 ducats per el Consell de Guerra (en aquest cas eren diners de Castella) i haver-se procedit a la tala i transport de la fusta necessària no es podia finalment encavalcar i cobrir les peces damunt les respectives curenyes o suports, de manera que si no s'enviaven novament diners tota la feina i els diners invertits no haurien servit de res¹⁹⁴. El cardenal infant també exposava que tampoc era millor l'estat de les guarnicions, ja que els soldats havien de passar amb una paga d'un ral diari i tenint en compte que el més habitual era que no cobraven es pot pensar que la seva situació era molt delicada. Un panorama, que considerat en conjunt, era per desanimar qualsevol, per bé que, en aquest cas ja no seria una preocupació del cardenal infant don Ferran, que es trobava a punt d'embarcar-se cap a Gènova des d'on s'havia de dirigir a servir la governació de Flandes, sinó que ja seria una preocupació del nou virrei de Catalunya, que una altra vegada tornava a ser el duc de Cardona.

De fet no va ser fins al juliol 1633 que els diputats van lliurar una quarta part d'aquells 4.000 ducats per al Castell Major de Perpinyà que s'estaven reclamant des de feia un any, una quantitat al capdavant tan minsa que tot just va arribar per a iniciar les obres. La Diputació a més es va comprometre a lliurar en tres terminis les tres parts restants, un compromís que malgrat les demandes fetes pel virrei duc de Cardona l'estiu de 1634¹⁹⁵ no va arribar a complir. Tampoc van fer més cas del mateix rei, qui des de San Lorenzo del Escorial va escriure el dia de Tots Sants als diputats demanant els fons de la consignació de 1585 per a Salses, Perpinyà i la resta de places fortes de la frontera davant la necessitat de posar-la en estat de defensa per la possibilitat d'un atac francès. Una resistència la de la Diputació que cal dir que va coincidir aquell any 1634 amb la negociació dels quints amb la ciutat de Barcelona, i com va passar amb el dissentiment per l'afer de la cobertura dels consellers barcelonins en aquesta ocasió la Diputació també es va acabar alineant amb la ciutat en aquest renovat contenciós amb la corona. Perquè no és cap

¹⁹⁴ Encavallar les peces volia dir el seu muntatge damunt les bases de fusta que les havien de suportar (les curenyes). També calia cobrir els canons amb fundes impermeabilitades, perquè si no es feia la humitat i l'aigua de la pluja a la llarga feien malbé la fusta de les curenyes.

¹⁹⁵ DIETARIS DE LA DIPUTACIÓ DEL GENERAL DE CATALUNYA, v. V, Trienni 1632-1635, f. 215 v- 216 r. A finals de juliol el virrei demanava diners atesos els avisos de preparatius dels francesos vora la frontera. A principis de setembre el virrei, que ja havia anat a Perpinyà a posar en estat la defensa de la frontera, reclamava novament els diners tot recordant als diputats que el Castell Major de Perpinyà, com en general totes les fortificacions de la frontera “haze tambien viva instancia la guarda y custodia de las proprias vidas y haciendas del Principado”. Ibidem, f. 228 v.

casualitat que la negociació esmentada es va fer en bona part a Perpinyà, on es trobava des de començament de l'estiu el virrei per a preparar la defensa de la frontera d'un possible atac enemic. A Perpinyà el Consell de Cent va enviar una comissió en nom de Barcelona, a la que precisament va acompanyar per a donar-li suport una altra comissió de mitjancers composta de membres de la Diputació, eclesiàstics i militars, i per això es pot sospitar que la resistència de la Diputació a entregar els diners de la consignació de 1585 podia ser un element més de pressió en la negociació del quint de Barcelona.

De fet no va ser fins que la corona va deixar estar la reclamació dels quints de Barcelona que la Diputació no va fer, el 4 de febrer de 1635, un nou lliurament de 2.000 lliures per a les obres de fortificacions a Perpinyà, Salses i el fort del Grau del Rosselló, de manera que quedava restant aleshores de la consignació de 1585 la xifra de 19.283 lliures, 2 sous i 11 diners. Ara bé cal subratllar que en aquesta ocasió els diputats es van mostrar disposats a continuar fent lliuraments de la mateixa quantitat segons el procediment habitual, és a dir, amb lletres de la Taula de Canvi de Barcelona pagadores a Perpinyà a Onofre Llobet, que era aleshores el seu diputat local¹⁹⁶.

Des de principis de l'any 1635 les demandes de diner de la consignació de 1585 van ser més freqüents, o el que és el mateix, menys espaciades en el temps que no ho havien estat fins aleshores. Aquest canvi de ritme va ser degut fonamentalment a la imminència de la guerra oberta amb França, que va declarar-se el 19 de maig de 1635, un fet que va convertir la frontera dels comtats de Rosselló i Cerdanya en un dels possibles camps de batalla entre les dues monarquies, una circumstància que tret d'algunes amenaces i incursions de forces d'hugonots no s'havia produït efectivament des de la mort d'Enric IV de Borbó (1610). No obstant aquesta avinentesa no s'havia de produir efectivament fins a mitjans de 1637 amb l'acció sobre la fortalesa francesa de Leucata per part de l'exèrcit que comandà el duc de Cardona i la subsegüent invasió francesa de l'estiu de 1639, ja que en els dos primers anys de l'enfrontament hispano-francès (1635-1636) les operacions militars van quedar restringides a Flandes, el Palatinat i el nord d'Itàlia.

És així que tant Felip IV com el duc de Cardona van tornar a demanar un nou lliurament de diners de la consignació de fortificacions a principis d'abril de 1635, tot i que malgrat les bones intencions que havien mostrat els diputats quan havien fet el darrer lliurament en el mes de febrer ara es van tornar a negar a fer el lliurament alegant que no disposaven de diners per a fer-lo efectiu, ja que en aquells moments havien de satisfer obligacions molt precises d'esglésies, pobres, vídues i orfes "*que son inescusables concurrent per ellas la Justitia y assistint lo dret y la bona administratio dela cosa publica com ja se ha representat a VMag.t.*". Al mateix temps tampoc s'oblidaven de recordar que feia ben poc ja havien lliurat 2.000 lliures, donant a entendre que potser se'ls demanaven diners massa seguit. No obstant no deixaven de dir que farien els possibles per a servir el rei tan aviat com els fos possible¹⁹⁷, una declaració que en cap cas va calmar els ànims del virrei duc de Cardona, qui per la seva part després de recordar que la consignació de 1585 també s'havia establert en profit de la pròpia Diputació va

¹⁹⁶ ACA, CA, 232, 31. Carta del virrei duc de Cardona al protonotari Juan Lorenzo de Villanueva, de 14 de febrer de 1635 (des de Perpinyà). Veure també: ACA, CA, 228, 3. Certificació emesa per Antoni Joan Fita, notari públic de Barcelona i secretari de la cancelleria de la Diputació del General de Catalunya el 27 de març de 1638.

¹⁹⁷ ACA, CA, 232, 31. Carta dels diputats del General al rei, de 28 d'abril de 1635.

donar a entendre al consistori que si no complia amb la seva obligació aleshores es posarien en pràctica mesures molt més expeditives per a forçar l'entrega dels diners:

“Ya vuestra senyoría sabrá con la prissa y cuydado que el rey de Francia fortifica a Narbona, y que el duque de Aluyn, governador de Lenguadoch, assiste a esto y que dispone de acomodar los caminos hasta los confines de estos condados, mire vuestra senyoría si es causa bastante para que deuda tan antigua y aplicada para su misma conveniencia de vuestra senyoría, se anteponga a todas. Y su magestad, Dios le guarde, lo pide a vuestra senyoría sin valerse de otros medios, parece que estas cosas obligan a que con promptitud buelva vuestra senyoría toda esta partida, pues de no hacerse assí, se havrán de tomar medios para que se haga, y por lo que desseo que no se (l)legue a esto y el acierto de vuestras senyorías, les pido lo hagan”¹⁹⁸.

Davant aquesta negativa dels diputats hom es pot preguntar si aquests actuaven de bona o mala fe, un extrem que certament es fa difícil comprovar. No obstant sortosament hi ha un testimoni poc sospitos que donava fe de la veracitat de les excuses donades per la Diputació. Es tractava del bisbe de Barcelona, Garci Gil Manrique, a qui Felip IV havia escrit manant-li que ajudés al virrei a aconseguir el lliurament dels diners per part dels diputats, i que va confirmar el que aquests ja havien alegat: *“...y puedo asegurar a VMd que los Deputados, y Oydores lo desean: pero la administracion (e)sta tan alcançada con los gastos hechos en las Cortes, y pagas de censos, que sin tiempo no ha de ser posible, como mas largamente insinua aVMd el Consistorio en la que escribe”¹⁹⁹*. I potser sí es pot creure que la Diputació tenia tan solament dificultats temporals i que necessitava temps per a estar en condicions de poder fer un nou lliurament de diners.

El lliurament dels diners fins i tot es podia impedir a causa de fets conjunturals com ara una visita d'inspecció dels oficials reials a la Diputació. És el que va passar per exemple en els primers mesos de 1636 quan el virrei duc de Cardona va reclamar als diputats una suma de diners que aquests havien d'haver entregat, del fons de fortificacions, en temps del virrei duc de Feria (1629-1630) i que suposadament no ho havien fet. De fet l'acusació va ser feta pels oficials reials que aleshores estaven fent una visita o inspecció a la Diputació encapçalats pel regent del Consell d'Aragó Maties de Bayetola. La quantitat reclamada era de 6.000 lliures, una suma considerable que hauria anat molt bé per a les fortificacions, de manera que el virrei va demanar al regent de l'Audiència Miquel Sala que mirés de trobar alguna solució per a que els diners fossin entregats; una solució difícil, segons el mateix Sala, que creia que no es podria trobar fins que els visitadors emetessin sentència²⁰⁰, la qual va resultar finalment ser favorable a la Diputació.

A principis de març de 1636 Felip IV tornà a demanar els diners de la consignació de 1585 ja que els francesos estaven fent llesves i aplegant i posant a punt la seva armada, a la que a més es sabia que s'havien d'ajuntar naus holandeses²⁰¹. Malgrat

¹⁹⁸ DIETARIS DE LA DIPUTACIÓ DEL GENERAL DE CATALUNYA, v. V, Trienni 1632-1635, f. 317 v- 318 v.

¹⁹⁹ ACA, CA, 232, 31. Carta de Garci Gil Manrique, bisbe de Barcelona, al rei, de 28 d'abril de 1635. La carta del consistori a la que es refereix és la de la nota anterior.

²⁰⁰ ACA, CA, 234, 44. Carta del virrei duc de Cardona a Felip IV, de 21 de febrer de 1636 (des de Girona).

²⁰¹ DIETARIS DE LA DIPUTACIÓ DEL GENERAL DE CATALUNYA, v. V, Trienni 1635-1638, f. 63 v.

tot la Diputació continuà la resistència per entregar els diners fins al mes d'agost, en què va girar a Perpinyà 2.000 lliures a nom de don Gabriel de Llupià, que aleshores era el seu diputat local. I encara es va fer un segon lliurament abans d'acabar l'any, amb data de 27 de desembre de 1636, de 2.000 lliures²⁰² en resposta a la petició que el virrei duc de Cardona havia fet davant una ambaixada de la Diputació el dia 11 d'octubre²⁰³.

Quan l'estiu de 1637 van començar efectivament les operacions militars a la frontera dels comtats es va produir una acceleració molt marcada del ritme dels lliuraments de diners de la consignació de 1585 per part de la Diputació, la qual en aquestes circumstàncies ja de guerra a les mateixes portes de Catalunya no va posar cap més impediment a l'entrega dels diners. Aquesta bona disposició de la Diputació li va ser agraïda fins i tot pel rei amb una carta que li va enviar a finals de juliol d'aquell any²⁰⁴.

Malgrat tot en aquells moments no quedava gaire cosa d'aquest compte, que a més no tardà a esgotar-se del tot a principis de 1638, precisament en el moment en què era més necessari e per a la corona comptar amb recursos a Catalunya per a fer front a l'enemic francès.

Així, segons certificava el 26 de març de 1638 el ciutadà honrat de Barcelona Josep de Orrea (o Urrea), que aleshores era Racional i Arxiver de la Casa de la Diputació del General de Catalunya en el "*Compte del Servey fet, a la Mag.t delREy NtreSr don Phelip. enlas Corts çelebrades enlaVila de Monço enlo any M.D.L xxxv.*"²⁰⁵ constaven, fins a l'esgotament total del compte de les cent mil lliures, les següents anotacions de quantitats lliurades a compte del servei de 1585 per a fortificacions:

6-5-1637. 4.000 lliures a G. De Llupià.

13-10-1637. 2.000 lliures.

14-10-1637. 2.000 lliures.

30-10-1637. 1.000 lliures.

14-11-1637. 1.500 lliures.

23-11-1637. 1.500 lliures.

23-11-1637. 283 lliures, 2 sous, 11 diners, "*son estades dites al dit don Gabriel de llupia en dit banch. Per los treballs de xvi mesos ... de pagador en los Castells de Perpinya y demes fortalezas, en las quantitats li son estadas firades per lo convertir en hobrar y Reparos de aquellas*".

23-1-1638. 1.500 lliures.

10-2-1638. 1.500 lliures, que esgotaven el compte de 1585 que era de 100.00 lliures, ja que es diu que aquestes darres mil cinc-centes "*son a cumpliment delas sent milia lliures del donatiu de dit servey*".

Pel que fa a les darreres 3.000 lliures el duc de Cardona exposava que bona part d'aquesta quantitat es va aplicar a l'entrada coberta del Castell Major de Perpinyà, així com per al pont del seu fossat i la porta de Sant Martí de la Vila. Una suma menor es pensava destinar a acabar el rastrell de la porta del castell de Salses, que

²⁰² ACA, CA, 228, 3. Certificació emesa per Josep de Orrea (o Urrea), ciutadà honrat de Barcelona, Racional i Arxiver de la Casa de la Diputació del General de Catalunya, el 26 de març de 1638.

²⁰³ DIETARIS DE LA DIPUTACIÓ DEL GENERAL DE CATALUNYA, v. V, Trienni 1635-1638, f. 133 v.

²⁰⁴ DIETARIS DE LA DIPUTACIÓ DEL GENERAL DE CATALUNYA, v. V, Trienni 1635-1638, f. 225 v.

²⁰⁵ ACA, CA, 228, 3.

es considerava una obra imprescindible per al bon estat de defensa d'aquesta fortificació²⁰⁶.

Fins i tot cal tenir en compte, com una prova més del canvi d'actitud de la Diputació pel que fa a la seva contribució a l'esforç de guerra, el fet que per l'octubre de 1637, poc després del fracassat setge de Leucata, els diputats van decidir a més del lliurament dels diners que restaven de la consignació de 1585, deixar pólvora i bales a les poblacions de la frontera dels comtats i a les del litoral, així com signar un contracte ("*asiento*") per a la fabricació, a compte de pecúnies del General, de 4.000 arcabussos. Certament es tractava d'una mostra de responsabilitat per part de la Diputació, que era plenament conscient del compliment de la seva obligació envers el reial servei, bo i més ateses les circumstàncies d'amenaça d'invasió de Catalunya que hi havia aleshores:

*“Asseguram á. V.Mag.t que ab lo amor y fidelitat, que sempre nostres predeçessors, han acudit, al servey de V.Mag.t acudirem (com devem/ y lo cas ho demana, conforme la obligatio de nostre carrech”*²⁰⁷.

²⁰⁶ ACA, CA, 228, 3. Carta del virrei duc de Cardona a Felip IV, de 27 de gener de 1638.

²⁰⁷ ACA, CA, 280, 14. Carta dels diputats de Catalunya al rei, de 24 d'octubre de 1637.

4.4.El pla de fortificacions de l'enginyer Gandolfo i els mitjans per al seu finançament (1638-1640).

L'estiu de l'any 1637 la guerra que des de 1635 enfrontava a la monarquia de Felip IV amb la de Lluís XIII també va arribar a la frontera dels comtats de Rosselló i Cerdanya. La primera acció bèl·lica va ser la que protagonitzà el virrei i capità general duc de Cardona, que amb un exèrcit format per companyies de tropes pagades pel rei i per tropes aportades en part per nobles catalans feudataris del rei i en part per algunes poblacions, va posar setge el juliol de 1637 a la fortalesa de Leucata, que era la més propera a la fronterera pel costat francès. Aquesta acció va acabar com és sabut en un desastre estrepitos que a continuació va motivar, l'estiu de l'any següent, l'atac francès per la banda del País Basc, a la plaça forta de Fuenterrabia, i posteriorment, pel juny de 1639 novament pels comtats amb l'ocupació del castell d'Òpol i de la fortalesa de Salses per l'exèrcit sota comandament del príncep de Condé.

L'inici de les hostilitats en els regnes ibèrics de la monarquia van fer que la Junta d'Execució presidida pel comte duc d'Olivares a la cort considerés imprescindible posar en estat de defensa les fortificacions de la frontera dels comtats de Rosselló i Cerdanya, de les quals no obstant ja feia molt de temps que es tenia coneixement del seu mal estat. De fet res era nou, ni les amenaces ni les deficiències, ni tan sols les dificultats per a trobar mitjans financers per a fer front a la situació.

Tanmateix en aquesta ocasió la Junta d'Execució no es va voler limitar a fer simples pedaços i com que desitjava tenir una idea exacta de les necessitats en fortificacions a la frontera catalana amb França la primera mesura que va prendre va ser enviar a Catalunya l'enginyer Antonio Gandolfo, per a que fes als comtats un reconeixement sobre el terreny de la situació, i per a indicar tot seguit les actuacions que calia fer, així com per a elaborar el corresponent pressupost de tot plegat.

L'enginyer Marco Antonio Gandolfo havia estat nomenat enginyer de l'exèrcit de Catalunya el 16 d'abril de 1636²⁰⁸. La seva tasca principal consistia en la inspecció i avaluació de les necessitats en fortificacions, motiu pel qual després de la campanya de Leucata (agost-setembre de 1637) va ser enviat a la frontera dels comtats de Rosselló i Cerdanya per avaluar l'estat i obres necessàries de reparació de les seves fortificacions. Amb la informació que va recollir aquest enginyer, acompanyat en el reconeixement in situ de les fortificacions pel lloctinent de capità

²⁰⁸ AGS, Guerra y Marina, Libro 170, p. 122-122v. El capità Marco Antonio Gandolfo havia començat el seu servei a l'exèrcit de Flandes des de 1604. Havia estat al setge d'Ostende i a la campanya de Frísia. El 1618 va passar a Alemanya i després a Sicília, on va ser caporal dels artillers de la galera reial d'aquell regne, des d'on participà en diferents accions navals en el Medieterrani. A continuació passà, l'any 1628 a Milà, on va servir en els dos setges del Casale, on va ser ferit d'un tret de mosquet a una cuixa, motiu pel qual segurament va quedar impedit de continuar el servei en batalla, i per això va ser destinat a servir a les obres de fortificacions de Navarra, i a algunes de les de Milà (València del Po, el fort de la Vilata i la ciutat d'Alessandria), fins que el cardenal infant don Ferran d'Àustria el va elegir com a enginyer de l'exèrcit que sota comandament del duc de Feria va ser enviat a Alsàcia (1632), des d'on passà a Flandes. Va servir a la batalla de Nordlingen (1634) i després continuà la seva tasca d'enginyer a Flandes, on va dirigir la fortificació de diverses places.

El 1636 va ser nomenat enginyer de l'exèrcit de Catalunya, conservant el sou que cobrava a Flandes, que era de 110 escuts de a deu rals al mes.

També: AGS, Guerra y Marina, Libro 170, p. 132. Abans de ser nomenat com a enginyer a Catalunya Gandolfo també havia estat enviat a reconèixer la frontera de Fuenterrabia pel febrer de 1636, en companyia d'altres dos enginyers (don Gerónimo de Soto y Pedro Tejeira).

general el comte milanès Juan Cervellón, el virrei i capità general duc de Cardona va enviar el 6 de novembre de 1637 al Consell de Guerra una carta amb la relació i descripció minuciosa d'algunes obres de fortificació necessàries a la frontera, així com el pressupost corresponent que n'havia fet Gandolfo²⁰⁹. A la mateixa carta el duc de Cardona exposava que per a engrandir la ciutadella de Perpinyà caldria enderrocar algunes cases i edificis religiosos, així com eliminar alguns horts²¹⁰.

Així, segons la relació enviada pel duc de Cardona en base a les avaluacions de l'enginyer Gandolfo calia fer obres als següents llocs:

-Rodés, el castell i la vila eren important estratègicament ja que dominaven el coll de Terranera, que és el pas natural del Rosselló al Conflent, motiu pel qual era necessari fer en el coll de Terranera un fort amb capacitat per a 250 homes, més amunt de Rodés, al costat d'un pont de fusta. Encara més amunt hi havia un altre pont de pedra, un ull del qual es volia convertir en pont llevadís, per a controlar-ne el pas.

Pel que feia al castell de Rodés, que devia ser petit, ja que només hi cabia una guarnició de màxim 70 soldats, era necessari reparar-ne els parapets, de manera que es pogués caminar al voltant. També calia cobrir alguna part per a que els soldats s'hi poguessin abrigar, i arreglar la cisterna per a que disposessin d'aigua. També era convenient fer un pont llevadís amb el seu rastrell, així com reparar la muralla i fer algunes garites per a la guàrdia.

Pel que es referia a la muralla de la vila de Rodés, que era de dos pams i mig de gruix, calia fer-hi corredors de fusta, enderrocar algunes cases fora el recinte de la vila i netejar el pou, així com fer la fortificació de la porta, amb pont llevadís i rastrell *“pues del modo que (e)sta al presente esta ... han menester Diez Mosquetes de Pixote, con sus balas”*.

-Illa. Tot i que tenia una muralla gruixuda de pam i mig d'ample i disposava de torres antigues era necessari arranjar el parapet de la torre de la Barreda, enfront del riu Tet, així com altres torres. També es proposaven altres treballs, com ara la construcció d'una garita davant la casa que hi tenia el marquès d'Aitona i fer algun rastrell o mitja lluna a les portes de les muralles per a defensar-les millor. Finalment era necessari netejar el fossat i omplir-lo d'aigua.

-Millàs. Més o menys era necessari fer arranjaments a les catorze torres que flanquejaven la seva muralla, així com fortificacions i rastrells a algunes de les portes. També calia netejar el fossat i omplir-lo d'aigua.

-Estagell. Calia acomodar el recinte que envoltava la població vella fent més ample el corredor dalt la muralla, ja que els soldats no hi podien manegar bé els mosquets. També s'havia de fortificar el burg o nucli de població nou, fortificant-ne la porta,

²⁰⁹ ACA, CA, 228, 3. Còpia de la “Relacion de las fortificaciones que parece al conde Juan Cervellón se hiciesen en algunos lugares de la frontera”, que el capità general duc de Cardona va enviar al Consell de guerra el 6 de novembre de 1637.

²¹⁰ ACA, CA, 228, 3. Còpia de la “Relacion de lo que es menester para las fortificaciones de los pasos y plaças de la frontera del condado de Rosellon y con Francia”, vista per la Junta d'Execució el 23 de gener de 1638. Les cases que s'havien d'enderrocar a Perpinyà eren 166 fora de la Vila, més 122 de les illes de cases vora el recinte del Castell Major. Els edificis religiosos eren: l'església de Nostra Senyora del Pont (que era fora la Vila), el monestir dels caputxins, la parròquia de Sant Mateu (dins la Vila), el convent de les monges clarisses. També es creia necessari enderrocar el Col·legi o Estudi de la Vila.

per a la qual cosa era necessari enderrocar una ermita propera. A Estagell també s'havia de continuar la construcció del fort que ja s'havia començat dalt del turó, així com la nova construcció d'un fort per a cinquanta soldats per damunt dels camps d'oliveres que tocaven al camí de Pesillà, i per això s'haurien de tallar aquelles oliveres; malgrat tot seria millor fer un fort amb quatre o cinc baluards a la plana.

-El Voló. També tenia un nucli vell tancat i un burg sense tancar als afores. Calia allargar el corredor de pedra que ja tenien les muralles fins a la meitat del recinte i condicionar la defensa de la porta exterior que hi havia a l'església que s'estava edificant al costat de la muralla, per la part de fora.

Com es pot veure es tractava de poblacions que tenien defenses antigues que ara es volien reformar d'acord amb les necessitats i avenços en fortificacions del moment, que no eren altres que les que havia anat estenent la Revolució Militar des de finals del segle XV. Ara bé, l'enginyer Gandolfo també va reconèixer i fer pressupost de les obres necessàries a la resta de fortificacions "modernes" de la frontera (ciutadelles de Perpinyà i Roses, castell de Salses, fort del Grau, castell d'Òpol i fortificacions del port de Cotlliure), de manera que unes i altres van constar en el document que va ser estudiat per la Junta d'Execució, el 23 de gener de 1638²¹¹, la qual va decidir traslladar-lo al Consell d'Aragó per a que cerqués i proposés les fonts de recursos per a fer front als 370.180 ducats que feien falta segons el pressupost.

Cal aclarir tanmateix que aquesta xifra contemplava dues sumes corresponents a conceptes diferents. Una era la que es referia a les obres a fer estrictament en fortificacions, que era de 271.000 ducats, mentre que la segona era la que calia per a pagar les obres (i indemnitzacions) d'enderroc d'edificis a Perpinyà, que era de 99.180 ducats.

Pel que fa a la primera partida, a més, es preveien uns terminis determinats per a cada obra:

-En primer lloc el recinte de la vila de Perpinyà (el perímetre de les muralles), per al qual feien falta 46.000 ducats, així com el Castell Major de Perpinyà, per al que calien 58.000 ducats. Ambdues obres es podien fer en vuit mesos, de manera que els 104.000 ducats, es repartien en terminis mensuals de 13.000 ducats. A continuació:

-El fort del Grau: 30.000 ducats a pagar en terminis de 5.000 ducats cada mes.

-El castell de Salses: 25.000 ducats a pagar en cinc terminis mensuals de 5.000 ducats.

-El castell vell de Salses (en el document se'l denomina com la fortificació de la "Peña" de Castell Vell: 10.000 ducats a pagar en quatre terminis mensuals de 2.500 ducats.

-En el castell d'Òpol s'havien de gastar 5.000 ducats, en quatre pagues mensuals de 1.250.

-El fort del Pas de la Casa (en el document anomenat "*El fuerte del Paso estrecho de la casasa de Pena*"): 10.000 ducats a repartir en quatre terminis mensuals de 2.500.

-A la Vila de Millàs: 24.000 ducats, pagadors en sis terminis de 4.000 ducats mensuals.

²¹¹ ACA, CA, 228, 3. Còpia de la "Relacion de lo que es menester para las fortificaciones de los pasos y plaças de la frontera del condado de Rosellon y con Francia".

- En el fort del pas estret del Coll de Terranera i castell de Rodés: 12.000 ducats en quatre terminis de 3.000 ducats.
 - El fort del pas estret del Pertús: 12.000 ducats, a pagar en sis quotes de 2.000 ducats.
 - Per a la Força reial i desembarcadors del port de Cotlliure calien 15.000 ducats, que es podrien pagar en sis terminis mensuals de 2.500 ducats.
 - La força de Roses: 24.000 ducats, a pagar en sis quotes mensuals de 4.000.
- La segona partida dels enderrocs a fer a Perpinyà per a engrandir la ciutadella també es detallava i concretava quant feia falta per a cada enderroc:
- Església de Nostra Senyora del Pont (fora la Vila): 1.800 ducats.
 - Monestir dels caputxins: 4.200 ducats.
 - Per a les 166 cases de fora la vila: 30.180 ducats.
 - Església de la parròquia de Sant Mateu (dins la Vila): 18.000 ducats.
 - Convent de les clarisses: 11.000 ducats.
 - Per al col·legi o estudi de la Vila: 4.000 ducats.
 - Per a les 122 cases de les dotze illes de cases vora el recinte del Castell Major: 30.000 ducats.

Per a dur a terme el pla de Marco Antonio Gandolfo feien falta com ha estat dit 370.180 ducats per als que era necessari trobar uns mitjans de finançament enterament nous ja que la consignació per a fortificacions del donatiu de 1585 ja era a punt d'esgotar-se a principis de l'any 1638. De fet els diputats es van comprometre a lliurar les darreres 3.000 lliures d'aquell fons a mitjan mes de gener d'aquell any i com bé sabia el virrei duc de Cardona era inútil demanar-los que, tot i l'acabament del compte fessin nous lliuraments de diners que havien de sortir també dels seus fons, ja que per més que la defensa dels comtats redundés en benefici de la Diputació aquesta s'hi negaria alegant que no podia fer cap mena de servei de diner sense que li ho autoritzés expressament una resolució de corts.

Tampoc esperava el duc de Cardona que donessin diners les universitats. Per descomptat tampoc era factible obtenir-los de les rendes del patrimoni reial a Catalunya, perquè el virrei sabia de sobres que la seva migradesa ho feia impossible.

En tot cas l'única cosa que sí es podia aconseguir, de moment, era exigir el compliment de l'obligació de fer les obres a costa pròpia que tenien els particulars propietaris d'algun dels llocs del Rosselló on s'havien de fer obres de fortificació. No obstant aquest era tan sols el cas del castell de Rodés, propietat del vescomte de Jóc, i d'Estagell, lloc sota jurisdicció de l'abadia de la Grassa, el titular de la qual era aleshores un segrestador; fins i tot, per a que les obres en aquests dos llocs s'acabessin més ràpidament el duc de Cardona va encarregar al marquès de Mortara que els capitans del regiment del comte duc d'Olivares, que s'hi allotjaven, ajudessin en els treballs als seus habitants²¹².

Per tant era imprescindible trobar d'on treure els diners per a executar el pla de l'enginyer Gandolfo. Una qüestió que va correspondre discutir al Consell d'Aragó, que era l'organisme competent en rendes i recursos hisendístics de la corona en els regnes de la Corona d'Aragó. No obstant el pla havia estat prèviament analitzat des d'un punt de vista militar i aprovat en el Consell de Guerra.

²¹² ACA, CA, 228, 3. Carta del duc de Cardona al rei, de 27 de gener de 1638.

Per la seva part el Consell d'Aragó va respondre que els recursos que feien falta es podien obtenir per dues vies diferents. Una era l'execució per via de justícia, d'acord amb els drets i obligacions aplicables a aquesta situació de necessitat. L'altra era la via de la negociació amb les universitats²¹³.

Per la via de justícia el consell invocava el principi general acceptat pels tractadistes jurídics segons el qual quan les rendes del rei no eren suficients per al que feia falta per a les fortificacions que es feien en benefici dels súbdits d'aquell territori aleshores aquests súbdits havien de socórrer i assistir el rei amb els diners necessaris. Malgrat tot el Consell d'Aragó advertia que aquest principi general podia tenir algunes excepcions a Catalunya, on hi havia privilegis i disposicions particulars que eximien d'aquella obligació, per bé que aquests drets particulars no eren descrits per les constitucions, les quals es limitaven a fer-hi referència, de manera que caldria confirmar-los amb documents que eren als arxius de particulars i institucions, uns aclariments que el consell indicava que caldria demanar de fer al comte de Santa Coloma, el qual havia estat nomenat "superintendent de la fortificació", és a dir, comissionat especial per a les fortificacions.

El comte de Santa Coloma també havia de cercar, amb l'ajuda dels oficials reials pertinents, informació encara més rellevant per al cas, relativa a les declaracions fetes a l'Audiència que obligaven als amos de castells a conservar-los en defensa, motiu pel qual es sabia que podien imposar drets als vassalls de les seves terres, i si això es podia demostrar aleshores no hi havia d'haver inconvenient que el rei, per analogia i encara amb més dret pel seu rang, també pogués fer el mateix, és a dir, cobrar imposicions per a fortificacions als seus súbdits.

Ara bé, al capdavant el consell era plenament conscient de les dificultats d'aconseguir el que es volia per aquesta via de justícia, un mitjà que trobava molt més lent i menys eficaç que el de la negociació amb els eclesiàstics (prelats, capítols catedralicis, abadies), els barons, i les ciutats, viles i llocs. A tots ells el rei havia d'enviar cartes exposant-los la necessitat de fortificació i la obligació que tenien de contribuir-hi, avisant-los fins i tot de què donat que no era un servei voluntari aleshores es podria procedir amb els renuents per mitjans més expeditius, els quals encara que no ho digués el Consell d'Aragó eren segurament per la via de justícia, és a dir, posant un plet davant l'Audiència.

La negociació havia d'incloure fins i tot la Diputació del General, a la que per més que el virrei duc de Cardona digués que no se li podien exigir més diners un cop acabada la consignació de 1585, almenys fins que no es tornés a disposar res en corts, el Consell d'Aragó creia que es podria pressionar dient-li que el rei estava disposat a separar els comtats de Rosselló i Cerdanya del Principat, ¡tot un gir de cent vuitanta graus d'aquest Consell d'Aragó de 1638 dominat pel protonotari Villanueva – braç del comte duc – respecte el Consell d'Aragó de 1628 que, d'acord amb l'argumentació del regent Salvador Fontanet havia desaconsellat aquesta mesura al mateix Felip IV!:

"y para que la Diputacion no se escusse, parece que el Conde de S.ta Coloma como por torcedor se valga de dezirles que si de las Generalidades no se acudiere a esto sea fuerza que siendo los Condados de Rossellon y Cerdaña los que corren maior riesgo en el primer acometimiento de Franceses VMd. los desuna del Principado para que con la parte de derechos que de las Generalidades les toca se puedan fortificar y poner en defensa".

²¹³ ACA, CA, 228, 3. Consulta del Consell d'Aragó de 1 de febrer de 1638.

I si les universitats es negaven a contribuir en metàl·lic alegant motius de pobresa de recursos, aleshores el Consell d'Aragó creia que el comte de Santa Coloma podia acceptar que paguessin en espècie, es a dir, amb jornals o materials per a les obres de fortificació.

Fins i tot el consell suggeria com a font de recursos tot el que es devia de vacants d'abadies, així com les rendes de les vacants que es produïssin a partir d'aleshores *“pues en ninguna cosa mas Justificadamente se puede convertir pues es en beneficio de la conservacion de las rentas Ecclesiasticas...”*.

Sobre les propostes anteriors, que el rei va acceptar, també hi va dir la seva el nou virrei de Catalunya, que des del 13 de febrer de 1638 era don Dalmau de Queralt, comte de Santa Coloma. De fet ja feia temps que aquest noble estava al corrent de tot l'afer, perquè quan el duc de Cardona va haver de marxar a Perpinyà a l'estiu de 1637, ell va ser nomenat el seu substitut a Barcelona, des d'on s'ocupà sobretot de les gestions relatives a les fortificacions. De manera que una de les primeres coses que va fer el comte de Santa Coloma, ja com a virrei, va ser tractar les ordres que havia rebut sobre l'afer de les fortificacions amb els ministres de la primera sala de l'Audiència (basades essencialment en les propostes abans detallades del Consell d'Aragó), tot i que va passar que en més d'un aspecte el virrei i els ministres de l'Audiència no veien les coses de la mateixa manera que les havia considerat el Consell d'Aragó.

Una de les diferències més evidents entre els doctors de l'Audiència i el Consell d'Aragó era sobre el requeriment a la Generalitat per a que contribuís amb més diners després de l'acabament de la consignació de 1585, una iniciativa que per als ministres del Reial Consell no era procedent d'acord amb les lleis de Catalunya, segons les quals els diputats estaven obligats a complir amb els capítols de cort que no els facultaven per gastar cap quantitat dels seus ingressos sense disposició de les corts, o de parlament general, de manera que aquells ministres reials de Catalunya, respectuosos amb les lleis que ells mateixos havien d'aplicar, creien que era millor no fer el requeriment la Diputació.

Una altra diferència era a propòsit d'utilitzar la paraula “obligació” a les cartes reials comminatòries que des de la reial cancelleria s'havien d'expedir a particulars i universitats, ja que com a bon coneixedor de la sensibilitat dels seus connaturals catalans el comte de Santa Coloma creia que en principi no era necessari usar termes tan contundents.

També tenia altres idees don Dalmau de Queralt pel que feia a la negociació amb la ciutat de Barcelona, ja que a diferència de la línia dura expressada pel Consell d'Aragó, ell creia que s'obtindrien millors resultats si a canvi del servei per a fortificacions el rei concedia alguna mercè de les què feia temps demanava la ciutat, de manera que si finalment Barcelona contribuïa el virrei estava convençut que el seu exemple seria seguit per moltes altres poblacions de manera que s'aconseguiria un efecte multiplicador²¹⁴.

²¹⁴ ACA, CA, 228, 3. Carta del virrei comte de Santa Coloma a Felip IV, de 28 de març de 1638.

Finalment tot i la diferent opinió del Consell d'Aragó, de cara a la ciutat de Barcelona Felip IV va seguir la línia d'actuació més suau que li proposava el seu nou lloctinent general a Catalunya. Així es pot comprovar amb a la carta que va escriure el 19 d'abril de 1638 a la ciutat de Barcelona demanant-li que contribuís per a les fortificacions amb un to que buscava més el convenciment que no pas l'obligació per la força:

“El Rey Amados y fidelisimos. Para la seguridad de essa Provincia contra los intentos de nuestros enemigos y las avenidas que se pueden temer de franceses es preciso que se hagan enella las fortificaciones que son necesarias del modo que ha parecido a personas platicas de la materia. El beneficio desto resulta en mayor defensa de mis vasallos de essa Provincia y por estos y por mi servicio espero que se atendera por todos a lo que tanto es menester. A vosotros os encargo que por Vra. Parte acudays a ello como mas particularmente entenderys del Conde de Santa Coloma a quien me remito en lo que de la mia os dira en razon desto. Dattys en Aranjuez a xix. De Abril MDCxxxviii

YoElREy (firma)

PºdeVillanuevaSecrets.

Alos Consellers dela Çiudad de Barna. Que ajuden al gasto de las fortificaciones”²¹⁵.

Una demanda reial que va ser convenientment explicada i aclarida encara més per el virrei comte de Santa Coloma, que va mirar de convèncer la ciutat de la necessitat de què els catalans també contribuïssin a l'esforç de guerra de la monarquia en un moment en que la corona no disposava de prou recursos per a fer front a totes les despeses, i més encara quan la contribució per a les fortificacions de la frontera que se'ls demanava ara era justament en defensa d'ells mateixos:

“del modo ab que se pot trauer lo gasto se ofereix pera que se escuse lo perill tan cert en ques troba esta Provicia acudint les Universitats y singulars della segons llur possibilitat pus tant interes li tenen en ques fassen (les fortificacions), considerant que sens elles estan subjectas a les entrades y invasions de francesos y á perill manifest de llur ruyna a que no es Just se escusen de donar bastant subvencio ni que Sa Mag.t falte a la seguretat de sos Regnes y Vassalls la conservacio dels quals tant importa a tots los altres de la Monarquia y essent menester per al gasto de dites fortificacions mes de tres centes milia lliures segons lo tanteo que las personas platicas en estas materias han fet no podent Sa Mag.t per estar son Real Patrimonio tan exhaust com es notori y per haver de acudir a la conservacio dels exercitos que te en peu en tantes parts de Sa Monarquia, acudir a dit gasto, es precis, que les universitats y singulars desta Provinçia deliberen tals ajudes y subvencions que promptament se pujan fer les dites fortificacions sense aguardar a ferles quant los enemichs sian entrats que es temps en lo qul nis podran fer ni aprofitaria ferlas”.

²¹⁵ ACA, CA, 228, 3.

El virrei tampoc s'oblidava d'animar Barcelona amb l'argument del valor que tindria el seu exemple per a la resta de poblacions: *“servint a sa Mag.t en esta ocasio donara exemple a les demes universitats y particulars desta Provinçia para quel servescan”*²¹⁶.

Malgrat tot, encara que fes cas de la prudència demanada pel virrei comte de Santa Coloma en la negociació amb Barcelona el rei no deixava de banda alternatives més contundents si aquella negociació no donava els seus fruits. Així Felip IV feia patent al virrei que no calia oblidar l'opinió favorable a l'obligació de la mateixa Audiència de Catalunya sobre l'obligació dels seus vassalls catalans a contribuir per a les fortificacions quan la hisenda reial no ho permetia, fins i tot per via d'establir la contribució mitjançant pragmàtica reial, la qual cosa, com recorda el rei, ja s'havia fet en el passat; en aquest punt el rei aludeix precisament a les pragmàtiques de fortificacions de Felip II, les quals Felip IV volia deixar clar que, tot respectant la força de la regalia van ser executades fins al moment de la seva revocació:

*“que los Reyes antecesores mios solos y sin cortes con solas sus Reales Pragmaticas les obligaron á contribuir en las fortificaciones de los Castillos y fuerzas que les parezio tenian necesidad y si bien los vasallos en las ocasiones que se dize reclamaron, á (a)quellos Señores Reyes y por las consideraciones que les movieron, quisieron revocar las Pragmaticas, pero no quedaron sin la facultad de poderlas hazer, en las ocasiones que quisiessen y fuesen menester Y en la declaración de la Audiencia el año 1587 que se çita en el papel, aunque se revoco la Pragmatica, se mando pagar todo lo corrido de las contribuciones desde la publicacion hasta la revocación, que es argumento del valor de las pragmáticas, y que en revocar las obró solo la graçia”*²¹⁷.

Ara bé, no obstant els precedents que Felip IV creia que confirmaven el seu dret de regalia per a imposar contribucions, ell va estimar-se més de moment continuar per la via de la negociació, tal com li recomanava el seu virrei a Catalunya, enviant les cartes credencials a universitats sense usar fórmules abruptes, abans el contrari. Això sí, en una duplicitat d'estratègies paral·lelament el rei advertia al virrei comte de Santa Coloma que si les coses no anaven com esperava aleshores caldria emprar mètodes més coercitius, que no serien altres que les pragmàtiques i fins i tot els bans per a obligar els particulars a contribuir:

*“y assi os encargo que lo hagais con summo cuidado y sin alzar la mano, pues veys la brevedad que pide, y pues la obligacion de esos vassallos es la que se vee y mi derecho tan conozido y llano parapoderlos obligar a la fortificacion y la necesidad tan precisa, deveys dar a entender a los que convenga lo que han de obrar y á los que lo reusaren, lo que sera forzoso executar sino se ajustasen... Porque con effecto esos vasallos deven acudir a este gasto, y su dureza en todo obliga a tomar medios extraordinarios, porque la retardacion no dañe”*²¹⁸.

²¹⁶ ACA, CA, 228, 3. Paper que el virrei comte de Cardona donà als consellers de Barcelona el primer de maig de 1638 en explicació de la carta del rei de 19 de maig del mateix.

²¹⁷ ACA, CA, 228, 3. Carta de Felip IV al virrei comte de Santa Coloma, de 19 d'abril de 1638.

²¹⁸ ACA, CA, 228, 3. Carta de Felip IV al virrei comte de Santa Coloma, de 19 d'abril de 1638.

La segona part de les directrius del rei mostren sens dubte una estratègia més dura, més en la línia del que proposava el Consell d'Aragó, que desaprovava la tebior amb la que deia que actuava el comte de Santa Coloma:

*“para que se sirva (el rei) de tener entendido lo que en esta parte ha obiado el Conde y que se puede responder dandole prissa para que se tome resolucion brevemente asi por la Ciudad de Barcelona como porlo demas de la Provincia pues la materia insta por lo que el tiempo esta adelantado”*²¹⁹.

Per la seva part el maig de 1638 el Consell de Cent de Barcelona va formar per a respondre les demandes del rei una junta de vint-i-quatre membres, coneguda com la “junta o vint-i-quatrena de guerra”, a la que es va encarregar l’elaboració d’un memorial que serviria de base per a la discussió en el consell. Una discussió que no va tardar a trobar la resposta de la ciutat a la demanda reial: la ciutat contribuiria amb diners si el rei resolvia, per començar, el plet dels quintos a favor de Barcelona, és a dir li reconeixia ni més ni menys que el desitjat dret a l’exempció del pagament dels quintos²²⁰. Una resposta que una vegada més posa de manifest la vinculació entre la resolució dels contenciosos de la ciutat amb la corona i la contribució de la primera a les necessitats militars de la corona a Catalunya, una situació que ja s’havia donat en el decurs de les corts de 1632, quan la Diputació havia entretingut el lliurament de diners de la consignació de 1585 en suport a les reclamacions de Barcelona davant la corona pel dret a la cobertura en presència de les persones reials.

Filament la corona es va veure en la necessitat de començar la recerca de finançament mitjançant la negociació amb les universitats, una avinentesa que es feia inevitable per actituds com la que s’ha indicat per part de la ciutat de Barcelona. És així que entre abril 1638 i gener 1639 va tenir lloc la discussió amb la ciutat comtal sobre els quintos, els privilegis per a cobrar impositcions i altres qüestions.

A principis de juny de 1638 el Consell d'Aragó relacionava directament les fortificacions amb el cobrament del quint quan deia que *“aunque el effecto las puede unir si los quintos se componen para este fin”*, i això malgrat que en principi poguessin semblar afers independents²²¹. De fet així va ser des d’un primer moment perquè la negociació dels quintos va ser la principal moneda de canvi en les negociacions amb el Consell de Cent barceloní per a la contribució de la ciutat a les fortificacions, imprimint així nova empenta a un conflicte que havia anat aflorant intermitentment des de finals del segle XVI.

I és que els quintos no eren pas poca cosa, ja que com va dir Elliott els ministres reials es van adonar que aquells drets a la cinquena part de les impositcions anuals de moltes poblacions, podien ser potencialment les propietats més importants que podia tenir la corona a Catalunya²²², constituint per això una possibilitat certament

²¹⁹ ACA, CA, 228, 3. Consulta del Consell d'Aragó de 14 de maig de 1638.

²²⁰ ACA, CA, 228, 3. Resposta del Consell de Cent de Barcelona al rei, de 7 de maig de 1638, sobre la carta de 19 d'abril del mateix.

²²¹ ACA, CA, 228, 3. Consulta del Consell d'Aragó de 2 de juny de 1638.

²²² ELLIOT, J. H. *La revolta catalana (1598-1640)*. Editorial Vicens-Vives; Editorial Crítica. Barcelona 1989. Pàg. 131. Un d'aquests ministres reials que creien això va ser el virrei duc d'Alcalà, qui en una carta al rei de 13 de setembre de 1620 (ACA, CA, 479) ho va expressar amb aquestes paraules: “Diversas veces he representado a VM que toda su real hacienda en este principado se reduce a los quintos,...”.

desitjable per a un sobirà que hi tenia un patrimoni tan exigü que fins i tot el seu virrei havia de cobrar el salari de la batllia reial de València.

Pel que feia al cas de Barcelona, cal dir que respecte el muntat total dels quints que reclamava la corona la ciutat suposava amb diferència el tros més gran del pastís. Ni més ni menys que 826.000 lliures segons l'estimació que el comte de Santa Coloma va enviar a la cort a principis de juliol de 1638, i que tenia en compte per una banda el quint endarrerit des de la condonació feta per Felip III a les corts de 1599, que eren 14.000 lliures anuals que comptades fins a 1638 feien fins a 546.000 lliures, i per altra banda els interessos de demora en el pagament d'aquest quint, que eren a raó d'un interès del 20 x 1000 (vint mil el miler)²²³. A més el virrei comte de Santa Coloma creia que el muntant total que ingressava anualment per imposicions la ciutat de Barcelona era de més o menys 60.000 lliures.

Ara bé, al mateix temps que la corona reclamava el que afirmava li corresponia també Barcelona tenia el seu compte pendent amb la hisenda reial, un deute que el 1638 pujava fins a la gens menyspreable quantitat de 631.764 lliures; tot i que en realitat aquesta xifra incloïa els serveis voluntaris fets per la ciutat, els quals estrictament no es poden considerar deute²²⁴.

Pel que fa al deute el detall dels conceptes que el formaven era el següent:

1-Per greuges de les corts de 1547 encara faltaven per pagar 7.175 lliures, 4 sous i 4 diners.

2-Dels greuges de les corts de 1553: 11.118 ll, 5 s, 2 d.

3-Dels greuges de les corts des 1585 i 1599: 240.464, 8 sous.

4-*“Item dice la ciudad que ha de cobrar de Su Mag.d por raçon del nuevo Imposito que pago Indebitamente en Sicilia a los ministros de aquel patrimonio quarenta y quatro mil quinientas y siete libras treze sueldos (44.507 ll, 13 sous) esta partida aunque se ha de cobrar del patrimonio de Sicilia la deve su Mag.d.”*

5-De l'emprèstit que la ciutat va fer al rei el març de 1632 a l'inici de les corts: 110.000 lliures. Calia afegir les pensions vençudes i pagades pel dit censal: 33.500.

6-De l'emprèstit fet al rei el 1626: 50.000 lliures.

7-L'emprèstit a la reina d'Hongria l'any 1630: 12.000 ll

“Estas tres partidas son en prestida y parece que puede pedirlos la ciudad o a lo menos nacen en los del credito deSu Mag.d.”

Uns conceptes que es poden agrupar en tres grans partides:

-De greuges impagats: sous 4 d	258.758 lliures 17
-De la imposició de Sicília: sous.	44.507 lliures, 13
-De préstecs a la corona:	<u>205.500</u> lliures
Total	508. 508 lliures, 30 sous 4d

²²³ ACA, CA, 228, 3. Carta del virrei comte de Santa Coloma a Felip IV, de 3 de juliol de 1638. Les quantitats de l'estimació eren probablement les que constaven en el procés davant l'oficina del Mestre Racional que es feia pels quints de Barcelona.

²²⁴ Per a l'elaboració del que resta de l'epígraf s'han utilitzat diferents fonts:

-ACA, 228, 3. Carta del virrei comte de Santa Coloma a Felip IV, de 3 de juliol de 1638.

-ACA, 282, 58. *Memorial de los servicios que representa la ciudad de Barcelona*, juny 1638.

-ELLIOT, J. H. *La revolta catalana (1598-1640)*. Editorial Vicens-Vives; Editorial Crítica. Barcelona 1989. Pàgs. 318-319.

Una quantitat base que deduïda del que Barcelona devia a la corona de quints donava els topalls de la suma que el virrei comte de Santa Coloma hauria de demanar en concepte de servei per a fortificacions a la ciutat. No obstant aquí era possible fer dos plantejaments visiblement diferents pel que fa al saldo final.

Un plantejament possible era utilitzar la xifra total del que Barcelona devia de quints, sense deduccions de cap mena. Aleshores el resultat era aquest:

Deute <i>total</i> de Barcelona. (quints):	826.000 lliures
Deute reconegut de la corona:	<u>508.766 “</u>
Saldo a favor de la corona:	317.234 “

Ara bé, segons l'altre plantejament, que tenia en compte deduccions a la xifra del deute de quints²²⁵, el saldo es reduïa considerablement i, per tant, també el marge de negociació per al servei de fortificacions:

Deute reconegut de Barcelona (quints):	550.667 lliures
Deute reconegut de la corona:	<u>508.764 “</u>
Saldo a favor de la corona:	41.903 “

Tanmateix, ja fos en base a un o altre dels dos plantejaments, el virrei comte de Santa Coloma estimava que, donades les càrregues financeres que ja suportava la ciutat de Barcelona no podria fer un servei de més de 100.000 lliures per a les fortificacions:

“Y si a estas sumas (les del dèbit de la corona) añadiessen otras cien mil libras de servicio presente harian todo lo que sus fuerças permiten que estan muy cansada, pues a solo el deposito comun se entiende que deven 800.000 libras, y la cantidad con que habran de servir sera forçoso que la busquen sobre su credito, y dudo que le tengan para haçer maior esfuerço: suplico aVM mande advertirme lo que devo obrar, para que en conformidad de sus reales ordenes se execute lo que mas importa a su real servicio: ...”.

A banda de la negociació del servei de fortificacions en relació als quints també resulta interessant quantificar l'esforç financer net fet per la ciutat de Barcelona a la corona des de 1626 fins a 1638 a partir de les dades anteriors. Aquesta xifra es pot obtenir sumant el muntant dels préstecs més els serveis voluntaris fets per la ciutat en el mateix període, que eren:

-Per a la guerra del Montferrato el 1631: 12.000 lliures

-Amb ocasió de l'esclat de la guerra amb França el maig de 1635(donatiu negociat pel marquès de Villafranca): 40.000 lliures.

²²⁵ ACA, 228, 3. Carta del virrei comte de Santa Coloma a Felip IV, de 3 de juliol de 1638. A l'estimació del que deu Barcelona es considerava que, atés que la negociació del quint amb Barcelona es feia per la suposada obligació de la ciutat a pagar-lo, aleshores es podia aplicar una deducció d'un terç del muntant total, per el dubte raonable que exisita d'aquesta obligació: *“Habiendosse de tratar deste quinto por concordia pretendiedola ciudad de Barçelona por muchas razones queallega queno devepagar este quinto o quinta parte de susimposiciones parece se deve conciderar el dubio litis cuenta estimandolo a cantidad proporcionada que segun las disposiciones de drecho podria ser la tercia parte la qua viene aser de ducientas secenta y cinco mil trescientas y treinta y tres libras (265.333) baxando estas ydescontandolas dela suuma principal quedan quinientas sinquenta mil seys cientas secenta y siete libras (550.667) liquidadas en credito del procurador fiscal y en debito dela Ciudad de Barcelona.”*

- El 1637 va donar, per a la lleva de la companyia de 500 dragons que don Pere de Santacília havia de fer a Catalunya: 40.000 lliures
- El 1638 per fer la lleva de soldats que la ciutat envià a l'auxili de Leucata: 11.000 lliures.

De manera que l'esforç financer net de Barcelona de 1626 fins a 1638 havia estat de:

Préstecs a la corona (1626, 1630, 1631, 1632):	205.500 lliures.
Serveis voluntaris (1635, 1637, 1638):	<u>103.000 lliures</u>
Contribució financera neta (1626-1638):	308.500 lliures

Finalment cal tenir en compte que el juliol de 1638 Barcelona va fer una oferta de servei de fortificacions que va consistir en 10.000 lliures efectives, a les quals afegia al muntant de tots els serveis fets a la corona des de 1626:

Serveis fets des de 1626:	308.500 lliures
Servei a fer el juliol de 1638:	<u>10.000 “</u>
Total de serveis (passats més present):	318.500 “

I vet aquí que sorprenentment la suma d'aquestes dues quantitats iguala – amb una insignificant diferència – el saldo a favor de la corona segons l'estimació del deute total de quintos:

Saldo a favor de la corona:	317.234
lliures	
Proposta de servei juliol 1638:	318.500
“	

Cal insistir en què no es tractava d'una simple coincidència. Al contrari creiem més aviat que fa pensar en la voluntat decidida de la ciutat per deixar clar a la corona que amb els serveis que havia fet d'ençà 1626 més 10.000 lliures suplementàries que ara donaria ja s'igualava en justícia el que la corona devia a la ciutat. Barcelona doncs, demostrava que no estava disposada a donar més enllà del que li devia un rei com Felip IV que des que havia començat el seu regnat s'havia negat en rodó a concedir-li els privilegis i mercès que insistentment i en creença del seus drets li havia demanat, començant pel dret de cobertura dels consellers en la seva reial presència, que no era ni molt menys l'única demanda que havia fet.

Al mateix temps des de la cort tampoc hi va haver cap disposició a aflijar davant les demandes de Barcelona, i molt menys si l'únic que estava disposada a oferir per a fortificacions la ciutat eren els serveis ja fets des de 1626 més la curta quantitat de 10.000 lliures, així com un contingent de soldats de tan sols cent-cinquanta, quan l'estiu de 1637 n'havia ofert cinc-cents. Eren uns serveis que el Consell d'Aragó considerava del tot insuficients i inadequats per a que Felip IV concedís les mercès que demanava el Consell de Cent:

“que los medios de la cobertura y composición de los quintos por lo corrido, son tan grandes que en entrambas cosas de fortificación y gente deve ser el servicio muy relevante para conserguirlas, y que así lo procure como va dho,... advirtiendole (al virrei) que no se deve poner en consideración en el estado presente los servicios que la Ciudad representa que ha hecho para conseguir lo

*que dessea en las dos cosas tan utiles y honrrrossas para ella, pues el querer venir Vmag.d en conçederlas en este tiempo es, obligado de las asistencias y servicios que puede sacar dela Ciudad y que el de diez mil ducados, que offrescen no es el que corresponde a tan grandes mercedes*²²⁶.

Perquè efectivament, ara que el rei demanava diners per a les fortificacions i cal no oblidar que al mateix temps soldats per a defensar la frontera, el Consell de Cent també va presentar, en proporció a les dimensions dels serveis que se li demanaven, una llarga llista de mercès²²⁷.

Una de les més importants era com ja ha estat indicat el privilegi de cobertura dels consellers en presència del rei o d'algun membre de la seva família, i en això el màxim que estava disposat a concedir Felip IV era que gaudissin d'aquest dret excepte en els acompanyaments de les persones reials amb motiu de les entrades a la ciutat, limitació que no van acceptar els consellers, que volien el dret sense restriccions igual com el tenien els *grandes* de Castella.

Barcelona també desitjava la liquidació del quint a perpetuïtat, així com la resolució al seu favor del plet que sobre aquesta qüestió es seguia al tribunal del Mestre Racional. I encara pel que feia a imposicions hi havia altres drets en litigi com ara la lleuda, la qual tot i no ser clar el seu muntant l'havia intentat cobrar Felip III el 1599, per bé que sí es sabia que en el context conciliatori de les corts d'aquell any, es va arribar a un acord per a formar una comissió que aclarís la quantitat que es reclamava.

Altres motius de reclamació per part de la ciutat eren l'afer del censal del rei Alfons IV, els molins de la ciutat, el quint de la Llotja, i qüestions relacionades amb l'estatus social, com ara fer possible la concessió als mercaders del privilegi militar o l'habilitació dels ciutadans honrats per a que poguessin entrar en el braç militar a les corts.

No obstant cal dir que des de la cort la disposició a fer concessions en tots aquests temes va ser molt limitada. Així per exemple sobre el quint el Consell d'Aragó creia que la ciutat havia de pagar el que devia fins aleshores, tal i com constava en el procés judicial que s'estava instruint sobre la qüestió en el tribunal del Mestre Racional, i pel que feia a la resolució a perpetuïtat aquesta possibilitat ni la contemplava. En canvi sí veia amb bons ulls que la lleuda fos concedida a Barcelona, això sí, en cas que la ciutat pagués primer el que determinés la comissió que havia de ponderar-ne el muntant que es devia²²⁸. Pel que feia a les reivindicacions d'estatus social Felip IV va accedir a concedir amb algunes condicions als mercaders el privilegi militar, però es va negar taxativament a habilitar els ciutadans honrats barcelonins per a que poguessin entrar en el braç militar de les corts.

Certament en aquestes condicions era difícil que el Consell de Cent fes un servei voluntari per a les fortificacions tant quantios com desitjava el rei, fins i tot quan aquest es va negar a suspendre l'execució dels quints fins a les properes corts, que havia estat la darrera demanda que Barcelona havia formulat cap a finals d'octubre de 1638. En canvi al final sí que hi va haver un acord favorable per a renovar el

²²⁶ ACA, CA, 228, 3. Consulta del Consell d'Aragó de 10 de juliol de 1638.

²²⁷ ACA, CA, 228, 3. Carta del virrei comte de Santa Coloma al rei, de 22 de juny de 1638. Per a negociar amb la ciutat de Barcelona

²²⁸ ACA, CA, 228, 3. Carta del virrei comte de Santa Coloma a Felip IV, de 5 de juny de 1638.

servei dels cinc-cents homes armats i pagats per tres mesos que ja havien estat oferts l'agost de 1637²²⁹.

A part de Barcelona la reclamació dels quintos també es feia a moltes altres poblacions catalanes a les que la corona igualment discutia la suposada exempció de pagar-los. De fet tampoc era un afer nou, ja que com va indicar Elliott l'inici de l'ofensiva de reclamacions ja venia de finals del segle XVI, quan els oficials reials havien començat la recerca en els arxius d'evidències de l'obligació de pagar els quintos, per bé que el punt d'inflexió es va produir a principis de l'any 1614, quan l'Audiència va fallar a favor del rei la reclamació contra Cervera, un cas al que van seguir molts altres, de manera que els ingressos a la Tresoreria reial en concepte de quintos van començar a augmentar, en part a causa de l'apaivagament del fenomen del bandolerisme i en part a causa de l'augment de reclamacions de quintos a partir de les incrementades actuacions per aconseguir-los per part dels ministres reials²³⁰. Un cop començada aquesta ofensiva per aconseguir cobrar els quintos ja no es va estroncar fins a 1640, un període llarg en el que hi va haver moments de més o menys activitat, depenent bàsicament de la conjuntura política d'enfrontament entre la corona i Diputació/universitats, però que també va dependre de les necessitats en fortificacions a partir de l'esclat de la guerra amb França (maig de 1635).

Pel que fa a aquest segon motiu, per exemple, l'estiu de 1635 es van donar ordres al virrei duc de Cardona per a que executés el cobrament del que devien en concepte de quint Puigcerdà i altres poblacions catalanes, amb la intenció de destinar el que pagués la primera per a fortificacions, mentre que el que s'ingressés de les altres havia de ser per a fer front a altre tipus de despeses²³¹. Cal tenir en compte que la vila de Puigcerdà era una de les places fortes fortificades de la frontera dels comtats i per això sembla lògic que el que se li cobrés del quint s'invertís en les seves pròpies fortificacions.

La vinculació entre quint i fortificacions encara va ser més estreta i evident a partir de l'esgotament de la consignació per a fortificacions de les corts de 1585, cosa que va passar el febrer de 1638. A partir d'aleshores la reclamació de tots els quintos, començant per els de Barcelona, van convertir-se en un dels aspectes més importants de la negociació entre els oficials reials i les universitats per a fer un servei voluntari que s'havia de destinar a les despeses de fortificacions. Va ser una ocasió que no va ser desaproveitada per les universitats, que com va fer el Consell de Cent, van condicionar aquest servei voluntari a la resolució prèvia dels quintos al seu favor, una estratègia que immediatament va ser imitada per les altres localitats del Principat que es trobaven en la mateixa situació i que va impedir que s'arribés a cap acord, de manera que al final la corona no va obtenir ni un ral de la negociació del servei per a fortificacions amb les universitats.

Un cas representatiu d'aquest fracàs de les negociacions va ser el de Tortosa, on novament s'aprecia el paral·lelisme de la negociació pel servei de fortificacions amb la negociació per fer lleva de soldats per enviar a la frontera dels comtats.

De fet Tortosa va ser de les primeres universitats del Principat a respondre la crida feta pel virrei duc de Cardona l'agost de 1637, i va enviar una companyia de cent soldats a la frontera per a fer front a una possible invasió francesa després del fracàs en el setge del fort de Leucata. Malgrat tot quan va arribar a Perpinyà la dita

²²⁹ ACA, CA, 228, 3. Carta del virrei comte de Santa Coloma a Felip IV, de 23 d'octubre de 1638.

²³⁰ ELLIOT, J.H. Op. Citada. Pàg. 135. Aquest autor dona dades de l'augment gradual dels ingressos per quintos des de 1614 fins a 1618: 1614 (9.698 lliures)... 1618 (22.959 lliures).

²³¹ ACA, CA, 232, 31. Consultes del Consell d'Aragó d'entre 14 de febrer i 10 de juliol de 1635.

companyia va ser llicenciada pel virrei, que no obstant va demanar que es reservés per a una altra ocasió. Aquesta es va presentar l'estiu de 1638, quan el nou virrei el comte de Santa Coloma envià al doctor Jeroni Guerau de l'Audiència a demanar la renovació del servei d'aquella companyia a Tortosa, per bé que aleshores la ciutat va dir que no li era possible fer-ho i que en lloc del servei en homes oferia servir en metàl·lic amb 1.000 ducats (de dotze rals), un oferiment que va enutjar a Felip IV perquè ni amb diners sabia d'on aconseguir soldats, i per tant també el va rebutjar. Tanmateix la situació es va reconduir i a finals d'octubre de 1638 els pahers de Tortosa van fer una nova oferta a la corona, la qual en aquesta ocasió sí que incloïa l'oferiment de la companyia de cent homes pagats per dos mesos, a més de 6.000 escuts per a les fortificacions, un servei voluntari que la universitat obtindria fent un censal però que, igual com havia fet Barcelona, estava sotmesa a certes condicions en forma de mercès i privilegis.

La primera mercè era poca cosa, ja que els pahers tortosins demanaven no haver de pagar els drets d'expedició del censal amb que la ciutat pensava disposar de diners per al servei. A continuació venien les condicions majors, entre les quals la suspensió de l'exacció i execució dels quintos, almenys fins a la conclusió d'unes properes corts, així com una sèrie de millores en el seu règim municipal que suposarien, si es concedien, la reducció de la jurisdicció plena que el rei exercia a Tortosa i el seu terme a través del batlle. Així per començar volien que la jurisdicció civil i criminal que hi exercia el batlle en nom del rei, inclosa la jurisdicció criminal en el port, passés a la jurisdicció ordinària de la ciutat, restant per aquell tan sols les causes feudals i emfitèutiques, així com el cobrament de les rendes reials a la ciutat i el seu extens terme. Igualment volien que el batlle deixés d'intervenir en la redacció dels estatuts de la ciutat amb els prohoms del consell, una tasca que volien que també pertoqués als pahers. Finalment també demanaven a Felip IV la confirmació del privilegi que els havia donat Jaume II (a Tarragona l'any 1319) que posava en mans la paheria de Tortosa l'administració del port del seu terme, per a la qual tindrien poder de poder fer establiments i estatuts sense intervenció ni firma del batlle.

Un conjunt de demandes, aquestes que reduïen fins a tal punt la jurisdicció reial, que l'advocat fiscal patrimonial de l'Audiència, el doctor Felip Viñes, a qui el virrei comte de Santa Coloma va consultar l'afer va desaconsellar encaridament que fossin acceptades, ja que causarien un greu perjudici per al Reial Patrimoni a Catalunya, que precisament obtenia uns substanciosos ingressos de Tortosa, tan del seu actiu port a la riba del riu Ebre, com perquè també suposarien perdre la jurisdicció i atribucions que des de la reconquesta de la ciutat el 1149 pel comte Ramon Berenguer IV havia exercit el batlle reial sobre els estratègics boscos del terme²³².

El cas de Lleida també va acabar en manca de resultats pel que fa a les fortificacions, tot i que va ser una mica diferent, ja que no hi havia reclamació de quintos per part de la corona. No obstant torna a comprovar-se la simultaneïtat en la negociació de soldats i de diners per a les fortificacions, que aquesta vegada el virrei comte de Santa Coloma havia encarregat al vell governador de Catalunya don Aleix de Marimon, qui justificant-se amb els mals de la seva avançada edat va tornar a Barcelona sense permís del virrei i ja no hi va haver manera de fer-lo

²³² ACA, CA, 228, 3. Memorial de l'advocat fiscal patrimonial de l'Audiència, doctor Felip Viñes, sobre el memorial de mercès que demanava Tortosa en contraprestació dels 6.000 ducats que donava en servei de fortificacions. (c. Octubre de 1638).

tornar a Lleida, on per a continuar les gestions es va haver d'enviar al doctor Rafael Puig, de l'Audiència.

A finals de setembre de 1638 tot i l'estat migrat de les finances locals degut a les despeses fetes per a reparar els danys que havia causat un desbordament del riu Segre al seu pas per la ciutat, el doctor Puig va aconseguir d'aquesta un servei que incloïa una companyia de cent homes pagats per tres mesos, per bé que sense oficials, a més d'un servei de 3.000 lliures per a les fortificacions. Pel que feia a aquest darrer els Consell General de la Paheria de Lleida també va posar condicions, que en aquest cas van ser la resolució al seu favor d'algunes diferències que tenia amb la vila aragonesa de Montsó, on precisament va enviar el seu síndic a exposar-les al rei, que hi era perquè tenia corts amb els aragonesos i els valencians²³³.

Un cas molt especial era el de Perpinyà, perquè al mateix temps que complia amb el servei de fortificacions n'era potencialment beneficiària directa, motiu pel qual el Consell d'Aragó va recomanar que les 1.000 lliures que s'oferia a donar la Vila es destinessin en les seves pròpies fortificacions, un criteri que com ha estat vist abans també es va aplicar amb els quintos de Puigcerdà l'any 1635. Per altra banda més que no el valor quantitatiu del servei que feia Perpinyà aquest tenia un evident valor moral, ja que Perpinyà com la resta de poblacions dels comtats patia des de feia dècades una depressió econòmica a causa de les conseqüències de la militarització del territori, de la reducció de la moneda de billó, i darrerament també per causa de la pesta, de manera que com esperava el governador dels Comtats, don Cristòfol Gallart, l'exemple que donava Perpinyà potser seria imitat per altres poblacions²³⁴.

²³³ ACA, CA, 228, 3. Carta dels pahers de Lleida al rei, de 23 de setembre de 1638.

²³⁴ ACA, CA, 228, 3. Carta del Governador dels Comtats, don Cristòfol Gallart i de Traginer, al rei, de 6 d'octubre de 1638.

4.5. Retorn al sistema de la contribució extraordinària mitjançant la publicació de pragmàtiques reials (1638-1640): la pragmàtica de fortificacions de 2 de gener de 1639²³⁵.

No obstant les esperances que hi havia posat el virrei comte de Santa Coloma la via de la negociació va fracassar perquè la negativa del rei a concedir el que les universitats li demanaven va portar a un punt mort les negociacions. A més, pel que fa als resultats concrets cal dir que van ser molt escassos. Així pel gener de 1639, quan ja es donava per esgotada la via de la negociació, tan sols s'havien obtingut entre 14.000 i 15.000 escuts²³⁶, una quantitat que quedava massa lluny dels 350.000 ducats que feien falta segons el pla de Gandolfo, motiu pel qual des de la cort es va optar, amb la intenció de fer front a les necessitats de guerra, per posar en pràctica mitjans més expeditius i coercitius.

De fet era una possibilitat que s'havia contemplat ja des de l'inici de la via de negociació recomanada com ha estat dit pel comte de Santa Coloma. En aquest sentit és molt significatiu que en una carta que el comte de Santa Coloma enviava al rei pel juliol de 1638, el protonotari Juan Lorenzo de Villanueva recomanés a l'annotació que va fer-hi que el virrei continués la negociació amb els mitjans que se li havien donat, i que quan hagués d'arribar a l'execució per via de ban que usés la pragmàtica "*pues es lo mesmo*"²³⁷, una expressió que tant pot significar que donat que a Catalunya no existia el ban la norma corresponent era la pragmàtica, com que per al protonotari tan se li era la negociació com l'execució via pragmàtica. A més, si es considera la data d'aquest testimoni és fàcil pensar que la publicació d'una pragmàtica per a establir una contribució per a les fortificacions havia estat una alternativa tinguda en compte a la cort probablement des del moment en què la consignació del servei de 1585 s'havia esgotat pel febrer de 1638 i per tant molt abans de la seva publicació a Catalunya el 2 de gener de 1639.

Objectivament cal tenir en compte que a Felip IV, després del fracàs de les negociacions només li quedava la via de la pragmàtica per a establir una contribució obligatòria per a les fortificacions. Encara més si es té en compte que no havia conclòs unes corts amb els catalans on poder establir una nova consignació del donatiu similar a la de les corts de Montsó de 1585.

No obstant dona la impressió que el rei i els seus ministres no van tenir en compte els inconvenients d'usar a Catalunya un mitjà com la pragmàtica per a establir una contribució de fortificacions, ja que a diferència, per exemple, de Castella, a Catalunya una pragmàtica plantejava seriosos inconvenients, no només perquè era una figura legal extraordinària i molt limitada constitucionalment, sinó també per la resistència que s'havia de trobar en la seva aplicació, tal com s'ha vist que havia passat en temps de Felip II. En tot cas o s'atribueix una manifesta falta de memòria històrica a Felip IV i els seus ministres o bé s'ha de creure que malgrat saber perfectament què havia passat anteriorment a Felip IV no li quedava altra opció després d'haver fracassat en dues ocasions a l'hora de concloure corts amb els catalans.

²³⁵ DIETARIS DE LA DIPUTACIÓ DEL GENERAL DE CATALUNYA, v. V, Trienni 1638-1641, crida intercalada entre els folis 142 v – 143r.

²³⁶ACA, CA, 228, 3. Consulta del Consell d'Aragó de 10 de gener de 1639. Així ho entenia el rei, que mana que tot seguit es destinin aquests escuts per a les fortificacions més necessàries.

²³⁷ACA, CA, 228, 3. Carta del virrei comte de Santa Coloma al rei, de 18 de juliol de 1638.

Sigui com sigui el que semblava tenir més clar Felip IV era la legitimitat de la regalia que l'assistia per a publicar una pragmàtica que establia l'obligació dels seus vassalls catalans a contribuir per a les fortificacions de Catalunya, una regalia que sense que els esmenti clarament ja havien usat en el passat Carles I i Felip II:

“que los Reyes antecesores mios solos y sin cortes con solas sus Reales Pragmaticas les obligaron á contribuir en las fortificaciones de los Castillos y fuerzas que les parezio tenian necesidad y si bien los vasallos en las ocasiones que se dize reclamaron, áquellos Señores Reyes y por las consideraciones que les movieron, quisieron revocar las Pragmaticas, pero no quedaron sin la facultad de poderlas hazer, en las ocasiones que quisiessen y fuesen menester Y en la declaración de la Audiencia el año 1587 que se çita en el papel, aunque se revoco la Pragmatica, se mando pagar todo lo corrido de las contribuciones desde la publicacion hasta la revocación, que es argumento del valor de las pragmaticas, y que en revocar las obró solo la gracia”²³⁸.

La pragmàtica de fortificacions per a Catalunya va ser publicada per manament del rei a Madrid el sis de novembre de 1638, tot i que no va ser publicada a Catalunya per el virrei comte de Santa Coloma fins el 2 de gener de 1639. Un lapse de temps considerable entre una i altra publicació perquè el virrei, que ja es devia témer la queixa de la Diputació del General va demanar temps per a mirar de resoldre – o com a mínim apaivagar – el conflicte que ja mantenia amb aquella per la requisita dels contrabans en un magatzem de Mataró propietat d'aquella.

Val a dir que la publicació a Catalunya va coincidir en el mateix dia, i no per casualitat, amb una altra pragmàtica que obligava als francesos residents a Catalunya a pagar precisament pel dret de residir-hi. De fet tampoc van ser les úniques pragmàtiques que Felip IV va fer publicar a Catalunya, ja que al cap de dos mesos va fer publicar la que va establir una contribució amb la que els catalans haurien de sufragar enterament l'allotjament de l'exèrcit en el seu territori.

Molt sovint aquestes mesures s'han vist com la política d'un rei que volia imposar el seu poder de forma absolutista, tot i que des d'un punt de vista més pràctic simplement es pot considerar la política d'un rei sense recursos financers que necessitava diners a qualsevol preu per a fer front a una desmesurada política militarista de prestigi.

Tot i ser publicada primer a Madrid la pragmàtica fortificacions que va signar Felip IV va ser elaborada a Catalunya per els jutges de l'Audiència que formaven amb el virrei el Reial Consell, els quals van buscar en els arxius pragmàtiques anteriors que poguessin servir de model. Un cop redactada la van enviar tot seguit a la cort, on el Consell d'Aragó va elevar al rei una consulta amb la seva opinió favorable al text arribat del Principat²³⁹. Per la seva part Felip IV hi va donar la seva aprovació. Pel que feia a la quantitat a recaptar la pragmàtica establia una contribució de 100.000 lliures, que s'havien de recaptar en dos terminis anuals de 50.000, una quantitat que evidentment encara quedava lluny de les 350.000 pressupostades per l'enginyer Gandolfo en el seu pla de fortificacions. Per això mateix es contemplava la possibilitat d'establir noves contribucions amb altres pragmàtiques fins assolir aquella xifra, un aspecte que per a evitar qualsevol sorpresa posterior ja es feia constar expressament a la present pragmàtica.

²³⁸ACA, CA, 228, 3. Carta de Felip IV al virrei comte de Santa Coloma, de 19 d'abril de 1638.

²³⁹ACA, CA, 228, 3. Consulta del Consell d'Aragó de 20 d'octubre de 1638.

Pel que feia al text de la pragmàtica Felip IV començava per exposar la situació precària de defensa i fins i tot d'indefensió en què es trobaven les fronteres del Principat i comtats, una defensa que en aquells moments la corona sola afirmava que no podia atendre per bé que era la seva obligació fer-ho. El motiu era la manca de mitjans i pobresa del patrimoni reial a Catalunya, i per això es veia en la necessitat de demanar la contribució per a les fortificacions.

De fet la reduïda dimensió del patrimoni reial a Catalunya no era cap cosa nova per a ningú, però el que sí constituïa una novetat important era que el rei esmentés fins a quin punt estava afectat el seu patrimoni fora de Catalunya, segurament amb la intenció de deixar clar als catalans que a diferència del que havia estat habitual fins aleshores, ara seria impossible suplir les mancances del patrimoni reial a Catalunya amb els recursos dels patrimonis dels seus altres estats, ja que les circumstàncies bèl·liques d'aleshores també afectaven molt:

“y que nuestras Rentas Reales que cobramos en los dichos Principado y Condados son tan pocas que no bastan de gran parte a los gastos ordinarios que se offrescen y es fuerça los suplamos de otras rentas y Patrimonio el qual contan continuadas guerras y sustento de tantos exercitos queda exhausto imposibilitado de acudir a los que se offrescen en estas fortificacones tan precissas a la conservaci3n de la Provincia y defension de los naturales della que tanto estimamos y amamos por su fidelidad y naturaleza”.

De fet Felip IV no exagerava gaire quan feia aquestes afirmacions perquè la guerra total en la que la monarquia hispànica estava immersa aleshores en tants fronts i davant múltiples enemics sobrepassava llargament el potencial dels recursos financers no solament a Catalunya sinó en el conjunt de tots els seus estats.

Com ja ha estat dit amb la contribució de les fortificacions es volien recaptar 100.000 lliures en dos anys, a raó de 50.000 anuals, una quantitat que seria repartida, com era tradicional, entre tots els focs o cases de totes les poblacions del Principat i Comtats (en base al darrer fogatge de 1553), amb el descompte habitual de deu focs de cada cent per pobres.

Com a mesura de seguretat per a evitar desviacions indegudes cap a despeses diferents de les fortificacions es disposava que els diners havien de ser dipositats a la Taula de Canvi de Barcelona, en principi a nom de la persona específica que havia de nomenar el consistori de la Diputació del General, tot i que en previsió de que aquesta institució no ho faria i que fins i tot s'oposaria a la pragmàtica s'establia que aquesta persona podria ser nomenada pel virrei prèvia consulta amb el canceller i el regent la cancelleria.

La reacció en contra de la Diputació del General a la pragmàtica de fortificacions es va produir immediatament i va ser exposada per la Diputació davant el virrei comte de Santa Coloma en una ambaixada que va tenir lloc el 14 de gener de 1639, en la què els diputats van desenvolupar els arguments pels quals la pragmàtica era contrària a les constitucions, capítols de cort, privilegis, usos, pràctiques i costums de Catalunya. L'argumentació seguia el dictamen que havien preparat conjuntament els advocats de la Generalitat amb els de la ciutat de Barcelona, ja que tan en aquesta qüestió de les fortificacions com en l'edicte sobre els francesos, la Diputació i el Consell de Cent van unir les seves forces igual com havien fet tantes vegades des de la qüestió dels quintes²⁴⁰.

²⁴⁰ ACA, CA, 228, 3. Còpia del vot que l'advocat i assessors de la ciutat de Barcelona conjuntament amb els advocats de la Diputació del General van fer sobre la publicació de la pragmàtica de

L'argumentació s'extenia en la revisió de totes les limitacions que les lleis catalanes imposaven a la regalia de publicació de pragmàtiques. En primer lloc hi havia el fet que la pragmàtica hagués estat feta a Castella en forma de llei general, cosa que vulnerava el capítol 14 de la cort de Barcelona de 1283 amb Pere II, que era la segona del títol d'Usatges, així com altres aplicables, atès que segons aquestes normes el rei no podia fer cap llei general, ni tan sol modificació d'aquesta, sense l'aprovació, el consentiment i acord de les corts.

En segon lloc venia la contrafacció del capítol 11 de la cort de Barcelona de 1481 de Ferran II que era la segona constitució del títol del dret del fisc, segons la qual el rei només podia fer edictes (la pragmàtica entrava dins aquesta tipologia) en unes circumstàncies i condicions molt concretes, "*que nos fassen edictes per sa Mag.t ni sos successors ni sien posats sino en dos casos es a saber haventhi guerra en Cathaluña que sie tal en que haze lloch Princeps namque, e que los dits editctes no puguen mes durar sino tant quant dura la dita guerra en lo dit Principat /o/ en convocatio de Cort /o/ durant aquellas*" (el subratllat és meu).

Unes circumstàncies que evidentment no es produïen el gener de 1639, en primer lloc perquè la invasió francesa no es va produir fins al juny d'aquell any, i en segon lloc perquè tampoc s'havien convocat corts. En aquest punt els diputats van recordar al virrei alguns exemples de les pragmàtiques que, per no concòrrer aquelles circumstàncies havien estat revocades en corts, això sí, amb l'excepció de les que haguessin estat considerades en benefici de Catalunya, motiu pel qual aleshores havien estat confirmades en corts, una cosa que havia passat, per exemple, amb el capítol trenta-cinc de les corts de Perpinyà del rei Pere III, que era una pragmàtica que va ser convalidada en corts i esdevingué així la primera constitució del títol primer de fe i autoritat, i igualment va passar amb el capítol cinquanta-quatre de les corts de Montsó de 1547, que va passar a ser, un cop confirmada a les corts, la segona del títol de legítima.

No obstant, pel que feia al present cas els advocats de la Diputació i els assessors de la ciutat opinaven que la justificació que donava el rei per a la pragmàtica de fortificacions, és a dir, Alló de què el patrimoni reial es trobava exhaust per tantes guerres i despeses no la justificava en absolut per més que es digués que es publicava en profit del Principat i comtats, motiu pel qual cal tenir en compte que tampoc s'hauria demanat la confirmació de la pragmàtica en corts si aquestes haguessin estat convocades.

En tercer lloc alegaven que en establir una contribució nova la pragmàtica contravenia el títol sencer de Vectigals, i més expressament les constitucions primera i vintena d'aquest apartat que en conjunt deixava ben clara la impossibilitat del rei d'establir imposicions pel seu compte a Catalunya, és a dir, sense el consentiment dels braços en corts, una franquesa la existència de la qual els advocats i assessors no dubtaven en remuntar fins als inicis de Catalunya quan el Principat i els comtats es van sotmetre als sobirans francs començant per Carlemany i continuant per llurs successors Lluís el Pietós i Carles el Calb.

Finalment recordaven al virrei el precedent més recent de la matèria, el qual no per casualitat era el mateix que havia usat Felip IV per a justificar la regalia que li donava dret a establir pragmàtiques (vegi's més amunt), però portada a colació ara

fortificacions i edicte de francesos. Van signar el dictamen: Rossell (advocat de la ciutat), Vidal (assessor de la Diputació), Alemany (assessor de la Diputació), de Malla (advocat fiscal de la Diputació), don Francesc Roig de Mendoza (assessor de la ciutat), Bernat Sala (assessor de la ciutat), de Paz (assessor de la ciutat), Peralta (assessor de la ciutat), Cornell (assessor de la ciutat).

per els diputats amb una intenció diametralment oposada a la del rei. Es tractava de la pragmàtica dictada per Felip II l'any 1573 per a recaptar 20.000 lliures al Principat i Comtats per a les fortificacions del Castell Major de Perpinyà i ciutadella de Roses, la qual va ser motiu de queixa a les Corts de 1585, i que el rei, davant la pressió dels braços va acabar per revocar:

“y per prevenir al sdevenidor la Cort general ne feu constitutio ques la final del titol de obras publicques statuint y ordenant Sa Mag.t a petittio de las Corts que las pragmaticas per la contributio de la fortificatio de las obras de Perpinya y Rosas fossen revocades ab que apar que lo Rey nre S.r y la Cort g.l no tingueren per citias y permesas las ditas pragmaticas ans perr no fetas en tot cas”.

No cal dir que per descomptat els arguments de la Diputació i del Consell de Cent contra la pragmàtica de fortificacions no van ser admesos per Felip IV, qui al mateix temps que no volia ni sentir a parlar de limitacions de la seva regalia tampoc s'oblidava de recordar a diputats i consellers que ells haurien de ser els primers interessats en la defensa de Catalunya, una obligació que ell mateix reconeixia en tant que rei i senyor natural però en la que al mateix temps entenia que aquells l'havien d'assistir en tant que vassalls seus:

“... pues siendo vosotros los que con más atención devierades mirar por la defensa desse Principado, y que se halla en tan grande aprieto, ... Y assí espero que desistiréis de vuestro intento (de la denúncia per contrafacció de la pragmàtica), pues no puedo faltar a la obligación que como rey y señor natural dessa provincia me incumbe de mirar por su según estado y defensa, esperando de vosotros que como tan fieles vassallos asistiréis como devéis a lo que os tocara.”²⁴¹

Tanmateix apart d'arguments de raó com aquest Felip IV també va intentar trobar interessos comuns amb els diputats mitjançant arguments més pragmàtics com ara el que la denúncia de la pragmàtica era un destorb per assegurar la defensa de Catalunya que tant interessava a uns i altres, així com un “descrèdit” per a la Diputació ja que s'equivocava amb la seva pretensió:

“Pero por lo que la materia insta y que se encamine sin dilaciones y al paso que pide la obligacion y la necesidad he querido volver a scribiros sobre ello y significaros de nuevo que la pretensión que tenéis en esta ocasion más que en otras puede ser de descrédito vuestro, pues en tiempo de tanta necesidad de fortificarse la provincia y del peligro tan prudente os esponéis a (e)storvarlo con pretensión tan voluntaria”²⁴².

És així que l'execució del que es disposava a la pragmàtica es va iniciar inexorablement. La ciutat de Barcelona per exemple va ser requerida a finals del mes de gener de 1639 pel lloctinent de mestre racional don Guerau de Guardiola per a que pagués com a molt tard a principis de febrer la quantitat de diners que li corresponia segons el repartiment de la contribució d'acord amb el fogatge de 1553, una suma que pujava fins a les 4.455 lliures 5 sous i 6 diners a raó dels 756

²⁴¹ DIETARIS DE LA DIPUTACIÓ DEL GENERAL DE CATALUNYA, v. V, Trienni 1638-1641, carta de Felip IV als diputats, de 19 de gener de 1639, intercalada entre els folis 161 v – 162r.

²⁴² DIETARIS DE LA DIPUTACIÓ DEL GENERAL DE CATALUNYA, v. V, Trienni 1638-1641, carta de Felip IV als diputats, de 2 de febrer de 1639, intercalada entre els folis 166 v – 167r.

focs i mig que tenia reconeguts²⁴³. Un requeriment que va motivar que el Consell de Cent enviés el mateix dia una ambaixada al comte de Santa Coloma reiterant la demanda que ja havia fet la Generalitat per a que la pragmàtica de fortificacions fos revocada²⁴⁴.

Cal fer palès no obstant que el cobrament de la contribució de fortificacions es va fer extensiu a tot Catalunya donant lloc a similars abusos per part dels oficials reials encarregats d'aquesta tasca. En aquest sentit la queixa més habitual per part de les universitats va ser deguda a que aquests oficials procuraven més per cobrar dietes particulars que no pas per la recapta de la contribució que per ella sola ja era una càrrega prou pesada per aquelles. Almenys això és el que exposava la Diputació al rei mitjançant un memorial que li lliurà el seu ambaixador a la cort, el doctor i canonge de Tortosa Francesc Puig el dos d'abril de 1639, un memorial en el què cal subratllar que la denúncia de contrafacció de constitucions per la pragmàtica de fortificacions era clarament vinculada a la dels procediments il·legals de la capitania general en matèria de contrabans, així com a la del ban de francesos, una qüestió aquesta darrera en la que la Generalitat també donava suport a la reivindicació de la ciutat de Barcelona. En el mateix document també es relacionava clarament la contribució de fortificacions amb els allotjaments de l'exèrcit, presentant-se la primera com un element afegit a la pressió fiscal que suposaven els segons, de manera que la contribució de fortificacions era difícilment suportable per a unes hisendes locals que ja estaven prou afectades des de feia molt temps per els allotjaments²⁴⁵.

Tanmateix mentre no es disposés dels diners que s'havien de recaptar amb la pragmàtica de fortificacions des de la cort es van donar ordres al virrei comte de Santa Coloma per a que els 14.000 o 15.000 escuts que havien estat obtinguts de la negociació amb les universitats fossin aplicats immediatament a les obres de fortificacions. Malgrat tot devia ser una quantitat tant minsa que es devia preveure que s'acabaria ràpidament, per la qual cosa i amb la intenció de tenir a punt quan més aviat millor la defensa de la frontera també va autoritzar al lloctinent general a utilitzar com a mitjà de finançament alternatiu els diners que s'havien ingressat de quints, això sí tenint en compte que aquests s'haurien de restituir amb els que s'anessin ingressant de la contribució de fortificacions²⁴⁶.

De fet qualsevol recurs era bo per anar fent alguna cosa, perquè efectivament el cobrament de la contribució que establia la pragmàtica va resultar ser massa lent i impossible de fer amb la urgència que requerien les circumstàncies. Per això també es va prendre la mesura extraordinària de suspendre, durant tot l'any 1639, el pagament de les rendes consignades a la batllia general de Catalunya als particulars que les tenien concedides per mercè del rei, l'import de les quals, passant per alt els danys personals que podia ocasionar la mesura, es volia destinar a l'esforç de guerra i havia de servir per a les fortificacions catalanes. És així que per exemple va ser inútil que fins i tot Tomàs Fontanet i Isabel Fontanet, fill i vídua del que havia estat durant vint-i-vuit anys regent del Consell d'Aragó, demanessin a Felip IV que no els deixés sense la pensió de 300 ducats que cobraven anualment, una

²⁴³ DIETARIS DE LA DIPUTACIÓ DEL GENERAL DE CATALUNYA, v. V, Trienni 1638-1641, carta de don Guerau de Guardiola al Consell de Cent de Barcelona de 24 de gener de 1639, intercalada entre els folis 161 v – 162r.

²⁴⁴ DIETARIS DE LA DIPUTACIÓ DEL GENERAL DE CATALUNYA, v. V, Trienni 1638-1641, deliberació del Consell de Cent intercalada entre els folis 161 v – 162r.

²⁴⁵ DIETARIS DE LA DIPUTACIÓ DEL GENERAL DE CATALUNYA, v. V, Trienni 1638-1641, carta intercalada entre els folis 188 v – 189r. Reproduïda a l'Annex 2.

²⁴⁶ ACA, CA, 228, 3. Consulta del Consell d'Aragó de 10 de gener de 1639.

demanda a la que el rei, que no estava disposat a fer excepcions en aquesta matèria, es limità a contestar negativament i secament “*guardense las ordenes*”²⁴⁷.

La necessitat de la corona per a trobar diners amb els que fer front a les despeses de guerra a Catalunya va ser tan gran que fins i tot a mitjans de 1639 el virrei comte de Santa Coloma va rebre autorització per a vendre jurisdiccions del patrimoni reial a Catalunya, una mesura certament extraordinària que no obstant a parer del mateix virrei no havia de donar gaires beneficis perquè aquestes jurisdiccions eren poc cobejades a causa dels privilegis que sobre elles havien obtingut les viles i ciutats sobre les que pesaven aquelles²⁴⁸.

Per totes les dificultats exposades en l’obtenció de diners l’enviament de recursos per a les fortificacions a Perpinyà va patir una forta discontinuïtat, una situació que va suposar bastants dificultats per al lloctinent de capità general dels comtats, el marquès Geri de la Rena, qui en més d’una ocasió no va saber com fer-ho per atendre les necessitats de la defensa que el rei desitjava que fossin ateses, un neguit que per la seva part el marquès va transmetre al comte de Santa Coloma. Així ho feia per exemple en una carta que li va escriure el 23 de març de 1639 de la poca agilitat en la transmesa dels diners i dels molts deutes que quedaven sense saldar de les obres:

“He reçibido la de V.E. de 12 en que me diçe que a dado horden que se pague la letra de los dos mil Escudos de fortificaçiones. Y dize Uriola (el pagador de l’exèrcit) que no la puede pagar asta que tenga las letras que dio para Madrid y que no lo quiere pagar dos bezes, Y no se que azer porque cada dia Su Magd que dios guarde me escribe cartas a çerca de las fortificaçiones y no hay un Real, y de deuda mas de 90.000...”

Un altre motiu de preocupació del lloctinent marquès Geri de la Rena, motivat sens dubte també per la manca de diners era la lentitud de les obres de fortificacions, especialment la impossibilitat de pagar el transport dels materials:

“Y se trabaja muy lentamente, esta mañana pensando que el alferes ordoñez avia cobrado este dinero para ymbiar a Salsas 500 quintales de bizcocho y 25 quintales de arroz que e echo comprar, barato, Y imbiar a purg Valedor (Puigvaledor) Algunos mosquetes Y muniçiones y no ay un Real para llebarlo ni para pagar los trabajadores, de opul y salsas, ni para Ymbiar la Madera que esta echa, para los Rastrillos de Colibre, de aqui (del Castell Major de Perpinyà), ni del grao no ablo... y que a escrito (el rei) a V.E. que ymbie dinero, quando V.E. fuere servido de ymbiarlos, se podra comenzar...”

Un altra necessitat que indicava el marquès era la necessitat de què s’enviés per a dirigir els obrers un comissari, qui entre altres coses hauria de procurar que es talés la fusta que calia, a més d’un enginyer que hauria de supervisar la correcta

²⁴⁷ ACA, CA, 283, 97. Consulta del Consell d’Aragó de 31 de gener de 1639. Salvador Fontanet va ser regent del Consell d’Aragó durant vint-i-vuit anys; el 1637 va ser un dels ministres reials que van ser enviats per Catalunya a aconseguir llesves de les universitats per a l’acció de Leucata.

²⁴⁸ ACA, CA, 286, 6. Carta del virrei comte de Santa Coloma al rei, de 1 de maig de 1639.

execució de les obres, i un oficial del sou que pagués els jornals per a que així es pogués evitar l'endarreriment dels treballs²⁴⁹.

No obstant malgrat les notícies que des de finals de març de 1639 es tenien dels preparatius de guerra que feien els francesos en terres del Llenguadoc, i quan el virrei comte de Santa Coloma a mitjans de maig ja havia demanat que les universitats enviessin a les fronteres els 2.000 homes promesos, encara persistien els problemes per a recaptar la contribució de les fortificacions. Per això aleshores el Consell de Guerra va requerir amb urgència al d'Aragó per a que enviés tan aviat com pogués les ordres pertinents per a que el cobrament de la pragmàtica de fortificacions fos executat per via judicial, per bé que aquestes ordres devien tardar a arribar, ja que el comte de Santa Coloma encara les reclamava a finals del mes de març donant a entendre que si no es feia així no seria possible recaptar els diners i que de fet en aquells moments eren molt poques les poblacions que havien pagat la contribució:

“he avisado a los diputados conselleres y a todas las çiudades cabeças de partido de esta Provincia para que se prevengan y procuro lo este todo aunque la falta de gente y dinero es la que tengo escrito a VMd y como falta para las fortificaciones (subratllat a l'original) no se pueden adelantar como querria que aunque la Provincia va pagando en algunas partes el repartimiento de la Precmatica los mas aguardan las execuçiones con que no sera prompto este dinero y por no haver venido los despachos de las escrivanias de Mandamiento y arxivo no he podido valerme del que han de dar los provehidos ni de lo demas que VMd ha mandado proveher he recebido mas que dos mil escudos (2.000 escuts) que de Valençia se remitieron de los maridajes”.

I si probablement aquests 2.000 escuts eren els únics que havien arribat a Perpinyà i als que el marquès Geri de la Rena es referia, potser es pot pensar que des d'aleshores no havia pogut enviar cap més quantitat, motiu pel qual ara reclamava les tan necessàries ordres que permetrien desbloquejar el cobrament de la contribució²⁵⁰. Per altra banda el comte de Santa Coloma en fer referència a diners provinents dels drets de maridatge cobrats a València posava de manifest que la impossibilitat d'obtenir tots els recursos necessaris per a les fortificacions a Catalunya va obligar a destinar-ne de procedents d'altres regnes.

Finalment malgrat tots els obstacles que semblaven impedir-ho pel març de 1640, i per tant en el termini previst d'un any, les 100.000 lliures que la pragmàtica de fortificacions de gener de 1639 havia previst ja havien estat recaptades. Com indicava Elliott, aquesta quantitat sumada als 84.000 escuts mensuals que costaven mantenir l'exèrcit donen la mesura de l'esforç financer que aleshores estava fent Catalunya a la guerra que ja havia acabat arribant a la frontera de Catalunya amb França. No obstant no era suficient encara per a Felip IV i els seus ministres, que aleshores – març de 1640 – pensaven a publicar una nova pragmàtica que establís una contribució fixa per al manteniment total de les tropes que el rei tenia a Catalunya, una mesura a la que fins i tot s'hi va oposar l'Audiència alegant principalment la sobrecàrrega financera que suposaria sobre un país excessivament

²⁴⁹ ACA, CA, 287, 104. Còpia d'una carta que el marquès Geri de la Rena va escriure al lloctinent general comte de Santa Coloma el 23 de març de 1639.

²⁵⁰ ACA, CA, 287, 104. Carta del comte de Santa Coloma al secretari del Consell d'Aragó Pedro de Villanueva, de 26 de maig de 1639.

empobrit i endeutat, així com també la nova violació de les constitucions que suposaria aquesta contribució.

CAPÍTOL 2. ELS SOLDATS I LES GUERRES

INTRODUCCIÓ

Els nombrosos i continuats conflictes bèl·lics dels segles XVI i XVII van fer que aquestes centúries fossin veritablement de ferro per a Europa. Certament al llarg d'aquests segles van ser pocs els anys en què la població del vell continent va estar lliure de guerres dinàstiques entre els propis prínceps cristians, o bé de guerres de religió els mateixos o d'ells contra els soldà turc i els seus aliats musulmans del nord d'Àfrica. En aquest sentit Catalunya no va pas ser cap excepció, sinó pel contrari va constituir un exemple notable atesa la seva particular situació geoestratègica en el conjunt de la monarquia hispànica. Ho va ser perquè les seves fronteres eren especialment vulnerables als atacs dels enemics de la monarquia. És així que a la frontera terrestre del nord de Catalunya els francesos van representar una amenaça més o menys constant des de finals del segle XV fins a la fi del segle XVII, i que a la frontera litoral de l'est l'amenaça dels turcs i els pirates musulmans dels ports del Magrib es va deixar sentir més o menys puntualment fins a principis del segle XVII. Per tant ja es tractés d'exèrcits del rei de França, d'exèrcits o de bandes d'hugonots, de flotes turques o de flotes de pirates berberescos, Catalunya va patir en els dos primers segles de l'edat moderna, dins el seu propi territori i amb una intensitat i continuïtat considerables el flagell de la guerra. Fins i tot en un grau superior al dels altres dos estats ibèrics de la monarquia hispànica, és a dir, Aragó i València, i encara en un grau molt superior al del regne de Castella, el qual en el període indicat tan sols esporàdicament va patir atacs enemics a indrets molt localitzats de les seves costes atlàntiques i mediterrànies.

Per això la corona va necessitar a Catalunya la presència igualment constant de contingents de tropes que garantissin la defensa del territori, ja fos de forma ordinària en temps de pau, o bé amb caràcter més extraordinari en temps de guerra oberta, un aspecte que serà abordat en el present capítol, per bé que es farà des d'un punt de vista qualitatiu més que no quantitatiu. Efectivament, més enllà del recompte del nombre de tropes presents a Catalunya en un o altre moment determinat, el que es farà és exposar quin tipus de tropes va tenir en servei la corona, tant pel que fa al seu origen com a la seva composició, posant en això una especial atenció en la presència de soldats catalans en les mateixes. També pel que fa a aquest apartat es fa una distinció bàsica entre tropes ordinàries i extraordinàries, així com entre tipus de lleves i formes de mobilització, amb la intenció de presentar un nou i alcaridor model de classificació dels contingents militars a Catalunya abans de la guerra dels Segadors que compregui tots els tipus de tropes en servei de la corona, ja es tracti de les que aquesta mateixa aplegava en el seu nom, o bé de les que es van aplegar per iniciativa dels nobles, eclesiàstics, universitats i Diputació del General.

Un altre tema amb una implicació militar evident que es tracta és el del manteniment de l'ordre públic, sobretot per a fer front al bandolerisme, un fenomen que com és sabut a Catalunya va tenir una rellevància de primer ordre, i per a fer front al qual va ser normal la utilització d'unitats militars. També s'analitzen les remissions de bandolers, un altre fenomen relacionat directament amb l'anterior, tant des del seu vessant d'instrument de gràcia i justícia reial com del de mitjà per aconseguir soldats per al servei del rei, normalment més enllà de les fronteres de Catalunya.

En un segon bloc aquest capítol assaja – a la llum de les dades conegudes i de les noves obtingudes – una aproximació a la participació dels catalans en els conflictes bèl·lics de

la monarquia hispànica des dels inicis del regnat de Felip II fins a l'esclat de la guerra dels Segadors, ja fos amb la defensa de les fronteres pròpies de Catalunya o bé amb la participació en els conflictes que es produïen més enllà d'aquestes. Pel que fa a aquest darrer aspecte cal subratllar que toca de ple una de les principal hipòtesi de la present tesi, que consisteix en posar en dubte l'afirmació de l'escassa participació dels catalans en les guerres de la monarquia més enllà de les seves pròpies fronteres, una afirmació que habitualment ha estat feta en base a la corresponent prohibició constitucional. És així que s'aprofundirà en la presència de combatents catalans, ja fos a títol individual o bé integrant alguna unitat militar, tant a nivell d'un conflicte singular com va ser la guerra de Granada en el regnat de Felip II, com també en els àmbits geogràfics en els que aquella presència va ser numèricament destacable, que van ser el nord d'Àfrica, la Mediterrània, Itàlia i Flandes.

1. ELS EFECTIUS MILITARS ORDINARIS.

1.1. Les unitats militars ordinàries: tipologia i xifres dels contingents.

Un dels primers autors que va investigar i donar dades del nombre d'efectius per als regnat de Felip II i els seus successors va ser I.A.Thompson, qui va situar un punt d'inflexió pel que fa a l'augment de les forces destacades a la frontera amb França a l'inici de les guerres de religió en aquest regne, l'abril de l'any 1562. Va ser aleshores que Felip II va declarar l'alerta general als territoris ibèrics d'aquesta frontera, és a dir, pel que tocava a Castella a les províncies basques i al regne de Navarra, i pel que afectava a la Corona d'Aragó al regne d'Aragó i al Principat de Catalunya amb els comtats de Rosselló i Cerdanya.

Pel que feia a Catalunya en concret aquesta situació de perill va fer que el rei enviés tropes castellanques de reforç a Perpinyà. Aquest seria el moment a partir del qual, segons Thompson a la frontera dels comtats de Rosselló i Cerdanya hi prestarien servei nou companyies, entre les d'infanteria i les de cavalleria, un nombre que com advertia aquell autor, tan sols nominalment venien a ser 1.200 homes. Al mateix temps es tractaria d'un contingent de tropes en servei ordinari que des dels organismes competents de la cort, és a dir, el Consell d'Estat i el Consell de Guerra, ja no es va tenir per prudent reduir, sinó tot el contrari, va ser augmentat en les ocasions que la possibilitat o l'amenaça real d'una incursió ho van requerir²⁵¹. En aquest sentit cal tenir en compte que certament era arriscat reduir el nombre de tropes perquè des de 1562 la frontera amb França va estar exposada a atacs enemics de més o menys envergadura, que es succeïren fins a la signatura de la pau de Vervins el dos de maig de 1598, i fins i tot cal tenir en compte, tal i com ha estat recopilat exhaustivament per Patrice Poujade encara hi va haver atacs posteriors a aquesta data²⁵².

Ara bé, la presència d'un elevat nombre de tropes no era cap novetat, perquè una situació similar ja s'havia produït a principis del regnat de Felip II, quan a la guerra amb França de 1556 a 1559 havia fet necessari tenir un fort nombre d'efectius a la frontera dels comtats de Rosselló i Cerdanya, uns territoris que també van ser camp de batalla d'aquest conflicte que va acabar amb la victòria hispànica de Sant Quintí i la pau de Catéau-Cambresis amb la França d'Enric II de Valois.

Efectivament aquesta abundància d'efectius militars és el que es veu a la mostra o revista de tropes efectuada al Castell Major de Perpinyà el 28 d'agost de 1557, que va donar la xifra d'un miler d'homes, corresponents a deu companyies, vuit de les quals d'infanteria i les dues restants de cavalleria. Un contingent al que encara caldria afegir les guarnicions de les altres fortaleses de la frontera, de manera que el nombre total de totes elles s'aproximaria força al que Thompson donava per a 1562.

Apart de les xifres també és interessant fixar-se en el tipus de tropes que hi havia en servei l'any 1557, una tipologia que amb poques variacions es mantindrà fins a la guerra dels segadors a la centúria següent. En primer lloc hi havia cinc companyies d'infanteria aplegades en lleves fora de Catalunya, en concret a Castella i Aragó, les quals en el moment de la mostra tenien 624 soldats. Eren les següents:

²⁵¹ THOMPSON, I.A.A. *Guerra y decadencia. Gobierno y administración en la España de los Austrias, 1560-1620*. Barcelona, 1981. Pàg. 21 pel que fa a les nou companyies. Apèndix, quadre G pel que respecta al nombre de 1.200 efectius nominals, així com el nombre real en servei per als anys 1561, 1563, 1573, 1579, 1583-1584, 1587, 1590, 1596, 1600, 1607-1609, 1612, 1621, 1631.

²⁵² POUJADE, Patrice. *Identité et solidarités dans les Pyrénées*. Aspet, 2000. Pàg. 125-129. Aquest autor elabora una cronologia indicativa – tot i que molt detallada – del “bandolerisme” pirinenc, per bé que a la pràctica recull tota mena d'incursions i invasions de bandolers, hugonots, catalans i altres tropes hispàniques i franceses a ambdues bandes de la frontera, des de 1562 fins a 1598.

- Companyia del mestre de camp i lloctinent de capità general als Comtats Rodrigo Maldonado: 124 homes.
- Companyia del capità Juan de Medina: 173.
- Companyia del capità Juan de Mondragón: 123
- Companyia del capità Carlos de Tapia: 130.
- Companyia de Miguel Alemán: 42
- Destacament de l'alferes Alarcón: 32 soldats (guardaven els passos de muntanya).

En segon lloc hi havia també varies companyies d'arcabussers aplegades en lleves a Catalunya mateix amb motiu de la guerra oberta amb França i per tant davant l'amenaça real de la frontera. Es tractava d'unitats formades a les poblacions de les "reculletes" respectives de Perpinyà i Puigcerdà en resposta a les crides que el virrei marquès de Tarifa havia fet a la primavera de 1557²⁵³. Pel que feia a Perpinyà segons va indicar Núria Sales les poblacions de la "recolleta" en el territori vinculat a la seva defensa comprenien en primer lloc les de la pròpia vegueria, en segon lloc les de Ceret i el Vallespir i, si era necessari també comprenien les dels comtats de Peralada i Empúries, així com les de la batllia de Figueres, la vegueria de Girona i sots-vegueria de Besalú. Pel que feia a Puigcerdà el territori de la "recolleta" començava per la vegueria i vall de Ribes, i s'extenia a continuació per la vila de Ripoll i altres llocs propers, i si era necessari també s'avisaven la vegueries de Camprodon, la vegueria de Berga i fins i tot la de Manresa²⁵⁴.

D'aquestes companyies d'arcabussers catalans la majoria servien al Rosselló tot i que també n'hi havia una que no consta a la mostra abans esmentada de 1557 perquè servia a la Cerdanya. Les que hi havia al Rosselló eren en concret les següents:

- Companyia de don Jaume de Queralt (alferes mossèn Planellas).
- Companyia de Lluís de Cardona (alferes Antoni Batlle).
- Companyia de don Pere de Pinós.
- Companyia de la ciutat de Figueres (Capità Antoni Costa).

La que servia a la Cerdanya estava sota comandament de Joanot Alemany, qui aleshores era el veguer de la Cerdanya i al mateix temps el lloctinent de capità general en el partit de Puigcerdà²⁵⁵. En aquells moments aquesta unitat, que s'alltojava a Puigcerdà, tenia seixanta-cinc soldats més cinc oficials, un nombre que no va variar gaire al llarg dels anys, ja que en una ressenya o revista feta el 7 de maig de 1566 – quan aquesta unitat companyia s'havia tornat a formar – es registraven setanta-sis efectius (inclosos els oficials), cinquanta dels quals eren de Puigcerdà mateix i la resta de Ribes de Freser²⁵⁶, tots ells en aquella ocasió sota comandament del senyor de Nyer, Tomàs de Banyuls, que aleshores era el veguer de Puigcerdà.

Aquestes companyies d'arcabussers catalans eren forces autòctones i especialitzades en l'ús de l'arcabús, la qual cosa mostra que la recepció d'una de les novetats de la

²⁵³ BUYREU JUAN, Jordi. *Institucions i conflictes a la Catalunya moderna*. Barcelona, 2005. Pàg. 333. Sobre les "reculletes", o també "recoletes", cal aclarir aquí que es tractava de les poblacions que tenien el deure d'assistència militar d'altres poblacions més o menys properes de més entitat.

²⁵⁴ SALES, Núria. *Els segles de la decadència (segles XVI-XVIII)*. A la *Història de Catalunya* dirigida per Pierre Vilar, vol I. Pàgs. 82-83.

²⁵⁵ AGS, Guerra Antigua, CDS, reg. 79.

²⁵⁶ AGS, Guerra Antigua, CDS, lligall 79

Revolució Militar com era l'ús d'armes de foc per unitats d'infanteria, ja s'havia produït plenament a Catalunya en aquells moments. Aquestes unitats d'arcabussers normalment estaven, com s'ha vist per al cas de Puigcerdà sota comandament del veguer corresponent, o bé, com era el cas de les del Rosselló sota comandament de capitans nomenats pel lloctinent general, i fins i tot per alguna universitat, com era el cas de la companyia de Figueres. Pel que fa al nombre de soldats que podien tenir aquest podia ser bastant variable, però de totes maneres era habitual que estigués entre els setanta i noranta homes²⁵⁷, de manera que les cinc que hi havia l'any 1557 podien representar una xifra que oscil·laria entre els 280 i els 360 homes.

Finalment entre les forces que hi havia en servei al Rosselló l'any 1557 també s'hi comptaven dues companyies de cavalleria, que eren en concret la companyia de llances²⁵⁸ de don Alvaro de Madrigal, i la companyia d'arcabussers a cavall de don Enric de Cardona²⁵⁹. Havien estat creades per Carles I i segons les ordenances que aquest va donar cadascuna d'aquestes companyies havia de tenir cinquanta efectius²⁶⁰. Eren unitats composades en la seva major part per soldats catalans.

De manera que el 1557, entre infanteria i cavalleria hi podia haver als comtats:

	A*	B**
Infanteria espanyola cast.arag	560	560
Infanteria esp altres	20	20
Infanteria espanyola catalans	44	44
Arcabussers catalans	350	430
Cavalleria	100	100
Total	1074	1.154

(*Considerant que una companyia d'arcabussers catalans estava integrada per setanta homes. **Si es considera la xifra del complement d'aquesta companyia en noranta homes).

Una varietat d'unitats militars que és la mateixa que es troba en una altra mostra general de tropes efectuada el 21 d'octubre de 1576 al Castell Major de Perpinyà, en un moment en què l'amenaça d'incursions a la frontera per Catalunya era baixa en comparació per exemple amb Aragó, on les guardes del regne van ser mobilitzades per aquest motiu²⁶¹.

És així que a la frontera dels comtats hi havia aleshores nou companyies en servei, distribuïdes en els mateixos tipus d'unitats que es veia el 1557:

²⁵⁷ AGS, Guerra Antigua, CDS, lligall 79. A la paga que va distribuir el pagador Antoni Roig el 4 d'abril de 1575 a les unitats presents al Castell Major de Perpinyà hi consta la companyia d'arcabussers de don Jaume de Vilanova, amb noranta efectius. I com s'ha vist la companyia que hi havia a Puigcerdà podia tenir-ne entre setanta i setanta-cinc.

²⁵⁸ Aquesta unitat estava formada per soldats muntats i armats "a la gineta", és a dir armats amb llança i protegits bàsicament amb un cosselet i casc. Aquestes tropes de cavalleria tenien el seu origen és a les guerres contra el regne musulmà de Granada del segle XV, en què Ferran el Catòlic s'inspirà en les unitats de cavalleria lleugera nasarites.

²⁵⁹ Un destacament de sis d'aquests darrers tenia cura de la guàrdia a la torre del Grau, a l'estany de Salses.

²⁶⁰ AGS, Guerra Antigua, CDS, lligall 95-1. "Las ordenanças de los cavallos ligeros".

²⁶¹ POUJADE, P. Op. citada. Pàg. 16.

a)Infanteria espanyola:	
-Companyia del capità Juan Medina	97 soldats
-Companyia de Toribio de Caicedo	161
-Companyia “nova” de Toribio de Caicedo	125
Caicedo	286
-Companyia de Garcia de Cevallos	136
 Total	 519
b)Arcabussers catalans:	
-Companyia de don Jaume de Vilanova	81
-Companyia de Joan Francesc Pagès	55
Total	126
c)Cavalleria:	
Companyia de cavalls lleugers	50
(don Francesc d’Ortafà)	
Total	50

En total l’any 1576 hi haurien 695 soldats, un nombre d’efectius militars que es reduïa en un 35% respecte el total de la mostra de 1557, un fet degut segurament a la relativa tranquil·litat de la frontera en aquells moments.

Tanmateix cal destacar que com es veu en una mostra anterior (del 28 de gener del 1576²⁶²) hi havia una novetat rellevant respecte els períodes anteriors. Aquesta consistia en què a continuació de les companyies abans esmentades hi consten els noms del capità don Miquel d’Oms i del capità Rocafort, sense cap més indicació, una menció que tractant-se d’una revista de tropes no tenia cap sentit, ja que el comptador de la gent de guerra habitualment consignava companyies i no oficials a títol individual. En aquest sentit una explicació raonable és que si ho va fer potser va ser perquè es tractava de capitans que comandaven sengles companyies presents aquell dia en el Castell Major de Perpinyà. Certament així devia ser perquè don Miquel d’Oms i en Rocafort segurament devien ser dos dels dotze capitans que el virrei Hernando de Toledo havia nomenat l’any anterior amb la facultat de realitzar en el districte determinat que els havia assignat a cadascun una lleva de fins a 400 soldats. Aquesta lleva mitjançant els dotze capitans esmentats tenia, com ha estat senyalat per Pérez Latre, un objectiu defensiu, i en aquest sentit no seria estrany considerar que la iniciativa del virrei Hernando de Toledo va ser un intent per a disposar a Catalunya d’unes forces locals similars a la *Guarda del Reino* d’Aragó, les forces militars que el mateix regne d’Aragó mantenia permanentment per a la seva pròpia defensa, les quals – i no és casualitat – van ser mobilitzades precisament l’any 1576. Ara bé, a la vista de les dues úniques companyies que consten a la mostra esmentada no permeten saber si com volia el virrei Hernando de Toledo es van reclutar a Catalunya els 4.800 homes que potencialment es podien obtenir si efectivament s’hagués realitzat la lleva per part dels dotze capitans.

Per altra banda les dues companyies esmentades a la mostra del Castell Major de Perpinyà sembla ser que ni tan solament van servir per al que havien estat pensades, és a dir, per a repel·lir una entrada de francesos per la frontera, i que finalment es van

²⁶² AGS, Guerra Antigua, CDS, lligall 79.

dedicar al veritable problema d'aleshores a Catalunya, és a dir, a la persecució de bandolers, una tasca en la què segons Pérez Latre es mantenien encara l'any 1580.

Fins i tot és probable que aquelles companyies fossin llicenciades i que no es tornessin a aplegar fins l'any 1583, quan torna a aparèixer esmentades a la documentació de la comptaduria del sou. Es tracta concretament de la d'aquell capità Rocafort, de qui ara en consta el nom complet, ja que era Rocafort d'Orís, que va servir amb una companyia entre els 1583 i 1586. Cal destacar també que el capità Rocafort consta amb el qualificatiu de capità "extraordinari", una denominació que en endavant serà l'habitual per a referir-se a aquesta mena de capitans així com a les seves companyies.

Ara bé, el més important que cal remarcar de tot això és que aquestes companyies de capitans "extraordinaris" constituïran en endavant una novetat en la tipologia d'unitats en servei a Catalunya. De fet com s'ha dit a la pràctica havien aparegut l'any 1576, tot i que la seva denominació no es troba fins l'any 1583, moment en el què consta que n'hi havia dues que servien a la frontera dels comtats²⁶³. Una, com ja ha estat dit, la del capità Rocafort d'Orís, i l'altra sota comandament del capità Francesc d'Ardena, senyor de Darnius, el mateix que a les corts de 1599 va obtenir el privilegi militar en reconeixement precisament dels seus serveis d'armes a la corona.

El mateix Francesc d'Ardena recordava a Felip III en un memorial que va entregar l'any 1599 els seus trenta anys de servei en coses de la guerra a la frontera dels comtats, entre ells els que ho va fer com a capità extraordinari²⁶⁴. Deia que va ser nomenat com a tal l'any 1583 pel virrei comte de Miranda, qui també en va nomenar tres mes (un d'ells sembla evident que va ser Rocafort d'Orís²⁶⁵), amb la intenció de fer front a les entrades dels hugonots a la frontera, els quals s'ajuntaven amb els bandolers de la terra per a fer accions de pillatge en aquelles terres, una situació que si va motivar aquesta mesura extraordinària degué ser perquè era prou greu. El propi virrei la descrivia així en una carta que va escriure al veguer i als còsols de la Seu d'Urgell el 25 de juny de 1584:

*"La temporada és tal que no és manco que los poblats en terres de frontera tinguen sempre algunes inquietuts, majorment en los estius y primaveres, que los passos y ports resten oberts per ser descarregats de les neus, y més en temps de tanta necessitat y carestia, que no pot deixar de créixer lo número dels lladres y malfactors, y com se entenga que per aqueixa frontera de França lo y haya juntats ab alguns heretges y altra mala gent..."*²⁶⁶.

Don Francesc explicava a més que el virrei comte de Miranda li va manar aixecar una companyia d'infanteria espanyola, la qual cosa vol dir que es tractava d'una companyia similar a les que prestaven servei ordinari a la frontera, i afirmava que amb la lleva que va fer entre els seus amics i vassalls de l'Empordà²⁶⁷ va aconseguir aplegar la sorprenent xifra de 210 homes en tan solament cinc dies "y sin tocar caxa", és a dir, sense ni tan sols necessitat de fer-ne publicitat pels llocs i viles on va anar²⁶⁸. Amb

²⁶³ AGS, Guerra Antigua, CDS, lligall 93.

²⁶⁴ ACA, CA, 267, 10.

²⁶⁵ Un dels dos que falten crec que podia ser don Guerau d'Alentorn (vegi's més endavant).

²⁶⁶ REGLÀ, Joan. *Els virreis de Catalunya*. Pàg. 100.

²⁶⁷ MOLAS RIBALTA, Pere. *Catalunya i la casa d'Àustria*. Barcelona, 1993. Pàg. 161. Els Ardena havien obtingut per matrimoni amb la família rossellonesa dels Ortafà (es degué tractar precisament de don Francesc d'Ardena) una sèrie de senyories a l'Alt Empordà, com Darnius i el Rosselló: Darnius, Sant Llorenç de la Muga, la Vajol.

²⁶⁸ La "caxa" era el tambor que feia tocar el capità quan arribava a les poblacions on havia de fer la la lleva per a fer pública la seva crida. Pel que respecta al nombre d'homes que don Francesc d'Ardena

aquesta companyia es va dirigir a la vila de Puigcerdà, on va servir durant quatre mesos aquell any 1583, fins assegurar aquella població contra el perill dels “*luterans*” (els hugonots), i tot seguit la portà al Rosselló, allotjant-la a la vila i castell de Mosset, una població propera a un pas de muntanya a la ratlla amb França. Allí va servir durant dos anys i vuit mesos més (entre 1583 i 1585) en persecució dels lladres i bandolers que precisament utilitzaven el pas de Mosset com a porta d’entrada i sortida per a cometre els seus robatoris²⁶⁹, i al cap d’aquest temps és de suposar que aquella companyia va ser llicenciada.

A la vista de l’anterior valuós testimoni es poden treure algunes conclusions sobre la naturalesa d’aquestes companyies de capitans extraordinaris. Primerament que eren unitats militars diferents a les tradicionals companyies d’arcabussers catalans que han estat comentades més amunt, bàsicament perquè aquestes eren el resultat de lleves realitzades a les terres de la “reculleta” corresponent a la ciutat principal del territori que es volia defensar (Puigcerdà o Perpinyà habitualment), i per tant sorgien d’una obligació de defensa militar de les poblacions afectades per aquell dret de “reculleta”, mentre que les companyies de capitans extraordinaris eren el resultat del nomenament del lloctinent general d’un o més capitans entre la noblesa de les terres de la frontera o si més no properes a ella, per a fer front a una situació d’emergència extraordinària a la mateixa.

En segon lloc es pot indicar una altra diferència relativa a l’objectiu d’unes i altres companyies, que per al cas de les companyies d’arcabussers sembla que tenia a veure estretament amb la necessitat de defensar el territori de les entrades dels enemics en temps de guerra o de previsió d’aquesta, i en aquest sentit tenien una certa relació amb la institució del sometent, per bé que no cal confondre les unes amb l’altra. En canvi, com es veia amb l’exemple de don Francesc d’Ardena, les companyies de capitans extraordinaris van tenir a veure inicialment almenys amb la persecució i repressió dels bandolers, almenys això és el que sembla desprendre’s del testimoni reproduït abans del virrei comte de Miranda, que parlava de “inquietuts” i no pas de guerra, i es referia als causants d’aquestes inquietuts en termes de “lladres i malfactors” als que s’havien ajuntat “alguns heretges”, és a dir, hugonots. Una altra diferència era la composició de les companyies, que pel que feia a les d’arcabussers es formaven amb el sistema tradicional del sorteig a les poblacions on tocava fer la lleva, i un cop fet el sorteig eren les autoritats locals de cada lloc les que s’encarregaven d’aplegar els soldats que els corresponien. Per la seva part la lleva de les companyies extraordinàries era una tasca que havia de dur a terme el seu capità, és a dir, el cavaller que havia estat nomenat pel virrei, que com era lògic feia la lleva entre els seus propis vassalls i coneguts; potser

aconseguí allistar es tracta d’una xifra realment sorprenent si es té en compte que la majoria de companyies d’infanteria que prestaven servei a Perpinyà no arribaven gairebé mai als dos cents soldats efectius i si sobrepassaven els cent cinquanta ja era molt. També sorprèn el poc temps que va tardar a fer la lleva tenint en compte que normalment era una missió que requeria de quinze dies a un mes per a completar-se.

²⁶⁹ ACA, CA, 267, 10. En el memorial don Francesc d’Ardena explicava que en aquest temps d’estada a Mosset va capturar a Guillem Cabanes, el cap de quadrilla que havia mort a l’algtzir reial Onofre de Ferreres, una acció per la que va haver d’entrar a França mateix, fins al castell de Mouilas Baxas, a llegua i mitja de Tolosa on s’havia refugiat aquell bandoler; per a tenir èxit en la seva missió don Francesc diu que va entrar a França vestit “a la francesa” i va anar en companyia i ajuda d’un cavaller francès, i que després de moltes dificultats i esforços al cap de vint-i-dos dies van prendre a Guillem Cabanes i a altres de la seva quadrilla, i els va portar a Espanya, on van ser empresonats al Castell Major de Perpinyà. De la captura de Cabanes en va informar a Felip II, que aleshores era a Montsó, celebrant corts, i al virrei comte de Miranda; el rei ordenà al regent de l’Audiència, don Joan Sabater, del Consell Criminal, que anés a Perpinyà a celebrar el judici contra els bandolers apresats per Ardena, els quals van ser condemnats a mort i desquartissats.

precisament pensant en això mateix el virrei encarregava aquest tipus de lleves als cavallers de la frontera com l'esmentat Francesc d'Ardena, als quals aquell considerava més capacitats des d'un punt de vista militar i lògicament amb més recursos humans per a formar una companyia ben nombrosa.

A més, mentre les companyies d'arcabussers sembla que estaven en servei en la totalitat dels seus efectius per tot el temps en què eren aplegades, les dels capitans extraordinaris només estaven en servei en la seva totalitat quan en circumstàncies de guerra o d'amenaça imminent el lloctinent general donava l'ordre de fer la corresponent lleva al capità extraordinari i mentre duraven aquelles circumstàncies. La resta del temps únicament estaven en servei efectiu – i per tant cobrant el seu sou – el propi capità extraordinari i els oficials dits de la “primera plana” de la companyia, junt amb l'atambor, imprescindible aquest darrer ja que amb el toc del tambor el capità feia la convocatòria de la lleva a les poblacions; tots ells cobraven en conjunt la quantitat de 110 lliures²⁷⁰.

Per tant bé es pot pensar que com es diu el nom no fa la cosa i que malgrat la denominació de capità extraordinari de l'època en realitat es tractava d'un capità ordinari que extraordinàriament aplegava la seva companyia quan rebia l'ordre pertinent. En aquest sentit doncs es pot considerar que els capitans extraordinaris eren com una mena de capitans en actiu encarregats de la lleva d'unes tropes de reserva. El motiu fonamental d'aquest mecanisme cal pensar que no era altre que l'estalvi de diners que s'aconseguia fent la lleva sencera de les companyies extraordinàries només quan es creia necessari, un avantatge notable per a la defensa d'una frontera com la de Catalunya amb França, on l'enfrontament bèl·lic a gran escala entre la monarquia hispànica i la francesa a partir del darrer quart del segle XVI i fins a 1635 mai no va ser gaire continuat. Al mateix temps des d'un punt de vista militar el nomenament d'un capità extraordinari que servia efectivament amb la plana major dels oficials era una garantia suficient per a garantir una resposta relativament ràpida a les necessitats d'efectius militars davant una agressió enemiga.

Un aspecte aquest del nombre de soldats que formaven unes i altres companyies que també constituïa una diferència notable. Així, mentre les companyies d'arcabussers, com ha estat indicat més amunt, solien tenir entre setanta i noranta efectius (i és probable que no superessin el centenar), les companyies dels capitans extraordinaris podien arribar a tenir-ne bastants més, fins i tot més del doble com en el cas de la companyia de 210 de don Francesc d'Ardena el 1583. I potser per aquest motiu en particular va passar que les companyies d'arcabussers van deixar de ser aplegades a partir d'aquella data, un fet que sembla mostrar la documentació de la comptaduria del sou de la gent de guerra, ja que la de 1576 és la darrera referència a les companyies d'arcabussers catalans entre les tropes que passaven revista al Castell Major de Perpinyà.

En canvi les referències als capitans extraordinaris i a les seves companyies ja no deixen de sortir fins a 1632 quan el virrei cardenal infant Ferran en va nomenar els darrers.

²⁷⁰ AGS, CDS, lligall 82 (1596). Anotacions de quantitats rebudes i registre del nomenament de don Joan d'Erill com a capità extraordinari en el partit de Balaguer. El repartiment de les 110 lliures (o 37.600 maravedis) era el següent:

- capità: 50 lls.
- alferes: 30 lls.
- sergent: 20 lls.
- atambor: 10 lls.

Tornen a aparèixer per exemple l'any 1596 quan el virrei duc de Fèria va tornar a posar en pràctica la iniciativa que vint anys abans ja havia tirat endavant el prior de Castella don Hernando de Toledo, que aleshores era també virrei, en idèntics termes. Tanmateix d'entrada que el duc de Fèria fes el nomenament dels dotze capitans extraordinaris al cap d'un mes d'haver arribat (el nomenament dels capitans va ser el 20 de desembre de 1596 i ell havia arribat a Barcelona el 14 de novembre) fa pensar que pogués ser perquè així li ho va ordenar Felip II en les instruccions que li donà quan el va nomenar nou virrei.

En aquest darrer sentit cal tenir en compte que aquell any 1596 Isabel Tudor, Enric IV de Borbó i els holandesos havien arribat a un acord per a fer un front de lluita comú contra Felip II, i aquest probablement no va disposar de prou soldats per a enviar a fronts com el dels comtats de Rosselló i Cerdanya, per la qual cosa és versemblant pensar que va donar la instrucció al seu nou lloctinent general de Catalunya per a que en la mesura del possible fes front a una eventual entrada dels francesos a la frontera dels comtats amb els mitjans que pogués aconseguir en el propi país. I així ho va fer don Lorenzo Suárez de Figueroa, que s'apressà a nomenar en qualitat de capitans extraordinaris a dotze cavallers, els quals per aquest motiu van rebre l'encàrrec d'aixecar 400 homes de guerra en el partit o districte de lleva que els era assignat, cosa que havien de fer quan el lloctinent general els ho ordenés. Tanmateix mentre no rebés l'ordre el capità extraordinari tenia l'obligació d'instruir i exercitar en la milícia als soldats que s'anessin alistant a la seva companyia amb l'ajuda d'un alferes, un sergent i un atambor. Per a realitzar aquest servei el capità rebia anualment en concepte del seu salari i el dels oficials dits de la "primera plana" amb l'atambor, la quantitat de 110 lliures²⁷¹, una paga que com s'ha dit abans no rebia fins que aixecava la bandera, és a dir, fins que en resposta a l'ordre del lloctinent general hagués format efectivament la companyia, moment en el qual el capità, els oficials i la resta de soldats passaven a cobrar la paga ordinària de les tropes d'infanteria²⁷². Per altra part és interessant veure que com passava amb altres salaris militars aquesta paga de 110 lliures que havia de rebre el capità extraordinari es va mantenir inalterada com a mínim fins a l'any 1624²⁷³. Els dotze capitans que va nomenar el duc de Fèria l'any 1596 i els districtes que els van ser assignats –amb tota probabilitat els mateixos que havia establert don Hernando de Toledo el 1575 – van ser²⁷⁴:

1. Balaguer: don Joan d'Erill.
2. Barcelona: don Guerau de Marimon.
3. Empordà: Luis de Guzmán.
4. Girona: Pau de Fluvià.

²⁷¹ AGS, CDS, lligall 82 (1596). Anotacions de quantitats rebudes i registre del nomenament de don Joan d'Erill com a capità extraordinari en el partit de Balaguer. El repartiment de les 110 lliures (o 37.600 maravedisos) era el següent:

-capità: 50 lls.
-alferes: 30 lls.
-sergent: 20 lls.
-atambor: 10 lls.

²⁷² AGS, CDS, lligall 85. Nomenament de Francesc Moret i Rupidera com a capità extraordinari en el partit de Perpinyà pel virrei bisbe de Barcelona, de 6 de febrer de 1624. "... para que cobreys dicho salario 110 libras do haasta haviendo levantado y iuntado la dicha gente y arbolado bandera se os de la orden que huvieredes de seguir y desde entonces os corra a vos y a vuestros officialies el sueldo que se acostumbra pagar a la demas infanteria española que sirve a su Mag.d".

²⁷³ Ibidem.

²⁷⁴ AGS, CDS, lligall 82. "*Relacion de los capitanes extraordinarios que nombro el duque de Fèria en 20 de diziembre de 1596 encataluña y los partidos que acadaumo señalo*".

5. Manresa: Joan Francesc Copons.
6. Perpinyà: don Pere Vila i Clasquerí.
7. Tarragona: Onofre Rossell d'Homedes i Gassol.
8. Urgell: Alonso de Heredia Yrangui.
9. Vallès: don Miquel Meca.
10. Vic: Lluís de Claramunt.
11. Vilafranca del Penedès: Antoni d'Oluja.
12. Vilafranca de Conflent: Felip Clausès.

Lluny de ser una iniciativa extraordinària i sense continuïtat com havia passat amb els capitans extraordinaris de la dècada de 1580 la veritat és que de 1596 i fins a 1632 es comprova que van continuar aquesta mena de nomenaments. Els darrers en el temps van correspondre al virrei cardenal infant don Ferran, el germà de Felip IV que va presidir les inconclores corts d'aquell mateix any per a passar tot seguit a Itàlia i a Flandes amb un poderós exèrcit, en el que com es veurà més endavant, també hi havia contingents de tropes catalanes.

Per al període esmentat de 1596 a 1632 les llistes de noms de capitans extraordinaris corresponents a cada districte són els que es relacionen a continuació; entre parèntesi la data del seu nomenament i, en algun cas, el del virrei que els va nomenar.

-Balaguer:

don Joan d'Erill, Lluís de Claramunt (febrer 1597), don Joan d'Erill (juliol 1597, 1602), Antoni Cadell (1605), don Lluís de Claramunt (1610), Alexandre Çendre (1611), don Bernat de Cabrera (març 1616), Juan Antonio de Herrera (1622), don Antonio Ortiz de Mendoza (bisbe Ba., 1623), Joan Agustí Forés (bisbe de Solsona, 1627), Juan Lorenzo de Cuéllar (c.inf. 1632),

-Barcelona:

don Guerau de Marimon, Joan Antoni Ferran (febrer 1597), Joan Antoni Ferran (juliol 1597), Joaquim Setantí (agost 1597), Joan d'Encontra (arquebisbe de Tarragona, 1602), don Joaquim Setantí (1611), don Felip Ferran (març 1616), Francesc Pellicer ((1617), don Francesc Daniel de Marimon (duc d'Alburquerque, 1619), Francesc Sala (bisbe de Barcelona, 1622), don Jeroni de Peguera (bisbe Ba., 1624- 1627), Fadric (Enric) Desvalls (bisbe de Solsona, 1627), Enric de Vilagrassa (duc de Cardona, 1630), Pedro de Isurrieta (c.inf. 1632)

-Empordà:

Luis de Guzmán, Benet Pons (febrer 1597), Jeroni Pujol (juliol 1597), Gervasi Çapila (octubre 1599), Francesc Gualbes (abril 1600, 1602), Gervasi Çapila (duc de Feria, 1602), don Guerau de Marimon (arquebisbe de Tarragona, 1602), Benet Pons (1602), don Joan de Peguera (1607) Pere Barrés i Ribera (1610), Aristeu? Amic (1611), don Pere Clasquerí olim de Vila (1611), don Pere Clasquerí (març 1616), Martin de Arabustante (duc d'Alcalá, 1622), Miquel Joan Montrodó (bisbe de Ba., 1623-1632), Francisco de Peralta (c.inf. 1632),

-Girona:

Pau de Fluvià, don Gaspar Sagarriga (febrer 1597), Pau de Fluvià (juliol 1597, 1602, 1611), don Juan de Espinosa (març 1616), Luis Carrillo de Sandoval

(1619), Miguel Pérez (1619), don Bernat de Cabrera (1623), Llorenç de Guardiola (bisbe de Solsona, 1628), Miquel Joan Boquet de Babau (duc de Cardona, 1630-octubre 1631), Melchor Nieto (cardenal infant 1632),

-Lleida (des de 1619):

Don Pedro de Acuña (1619), Juan Pedro de Soler (bisbe Ba., 1624), Don Lluís Saportella (bisbe Barcelona, 1625), Dídac Mas (bisbe d'Urgell, 1626),

-Manresa:

Joan Francesc Copons (desembre 1596, juliol 1597), don Jaume Pinós (febrer 1597), Gervasi Çapila (abril 1600), Hernando de Lizarazu (duc de Feria, 1602), don Joan de Peguera (arquebisbe de Tarragona, 1602), Joan Francesc Copons (1602), Bernat Joan Tord (1610), don Felip Ferran (1611), Joan Pons de León (1620), Miquel Beltran (duc d'Alcalá, 1622), Joan Agustí Forés (bisbe de Barcelona, 1625), Francesc Vendrell (bisbe de Solsona, 1627), Jerónimo Royo (c.inf. 1632),

-Perpinyà:

don Pere Vila i Clasquerí, Gabriel de Sanmartín (febrer 1597), Rafael de Sanmartín (juliol 1597), don Pere Vila i Clasquerí (1602), Agustí Cornet (1603), Francesc Salavardenya (1611), don Francisco Pizarro (1611), don Alvaro Duque de Estrada (1611), don Fernando de Sepúlveda (març 1616), don Gerónimo Ibáñez (1617), don Jaume Camps (1619), don Alonso Quixada (1620), Francesc Moret i Rupidera (bisbe de Solsona, 1624), Onofre Aquiles (duc de Cardona, 1630), Diego de Aedo? (c.inf. 1632),

-Tarragona:

Onofre Rossell d'Homedes i Gassol (desembre 1596, febrer 1597, juliol 1597, 1602, 1603, 1610), Alexandre Çendra (arquebisbe de Tarragona, 1602), don Bernat de Cabrera (duc d'Alcalá, 1621), Joan Maria Alciator (bisbe d'Urgell, 1626), Pau Ribes i de Terrades (bisbe de Solsona, 1627)

-Seu d'Urgell:

Alonso de Heredia Yrangui, Bonaventura Bolet (febrer 1597), Alemany de Trago (juliol 1597), Alonso de Heredia (1602), Simó Lluís de Valls (arquebisbe de Tarragona, 1602), don Guillem Roger (1610), don Francesc Sorribes (1611), Francesc Ferrer (març 1616), don Esteban de las Infantas (1619), Joan Francesc Villamala (duc d'Alcalá, 1622), don Felip d'Alentorn (bisbe de Ba., 1622-1632), Alonso de la Maza (c.inf. 1632),

-Vallès:

don Miquel Meca (desembre 1596 i febrer de 1597), don Miquel Meca (juliol 1597, 1602), don Miquel Meca i Clasquerí (1611, març 1616), Joan Pons de León (1619), Francisco Tomás de Uribe y Ayala (1622), don Joan de Llupià (1627), Miquel Rodó (bisbe d'Urgell 1626), don Joan de Marimon (bisbe de Barcelona, 1626-gener 1627 per nomenament d'algutzir extraordinari), don Ramon de Farners (c.inf. 1632),

-Vic:

Lluís de Claramunt, don Lluís Turell (febrer 1597), don Lluís d'Aragall (juliol 1597), don Guerau de Marimon (juliol 1599), Francesc de Gualbes (arquebisbe de Tarragona, 1603), Lluís d'Aragall (duc de Monteleón, 1603), Guillem Pere Dusay (1605), Joan Aguiló (1611), Miquel Puigjaner (1611), don Mateo de Arce (març 1616), Baltasar de Ayala (1619), Domènec Monrodon (1619), Juan de Ceballos (1627), Bernat Salavert (bisbe de Solsona, 1627), Francisco de Rosas i Contrerars (c.inf. 1632),

-Vilafranca de Conflent:

Felip Clausès (desembre 1596, 1602), Perot Codol (març 1597), don Joan d'Erill (1603), Agustí Cornet (1604) Francesc Alexandre Moixó (1611), don Jaume Camps (1611, per vacant de l'anterior), don Baltasar de Saavedra (març 1616), don Diego de Aja (1617)

-Vilafranca del Penedès:

Antoni d'Oluja, don Hug de Tamarit (febrer 1597), don Joan Flores de Benavides (abril 1597), don Jofre de Blanes (juliol 1597), Joaquim Setantí (juliol 1597), Joan d'Encontra²⁷⁵ (agost 1600, 1602), Francesc Sullà i d'Àger (1605), Julià de Pallars (1606), don Hug de Tamarit (1607), Felip de Cunit? (1610), don Jeroni de Miranda (març 1611), Miguel Pérez (1618), Frare Pau d'Àger (1619), don Bernat de Cabrera (1623)

²⁷⁵ Joan d'Encontra era un dels quatre capitans que havien aplegat companyia per a Itàlia l'estiu de 1596.

Tot seguit es donen alguns exemples de dades biogràfiques d'aquests capitans extraordinaris que serveixen – tot i no ser una llista exhaustiva – per a fer-se una idea del perfil més habitual de cavaller català que era triat per a proveir aquest ofici. Perquè efectivament gairebé tots ells coincideixen en el fet que van ser membres de la petita noblesa que van servir la corona o bé a l'exèrcit o bé en el manteniment de l'ordre públic a Catalunya mateix, i fins i tot alguns en les dues coses. Això vol dir que normalment eren o havien estat soldats, alcaids, veguers i algtzirs ordinaris i extraordinaris. També es veu que normalment havien estat soldats o alcaids abans que capitans extraordinaris, i que després de ser-ho generalment eren proveïts en els oficis de veguers o d'algutzirs, de manera que el que en el primer cas era un requisit previ en el segon es tractava d'un mèrit a posteriori.

-Lluís de Claramunt. Va ser capità d'infanteria des de 1581, i des d'aleshores com a capità extraordinari havia aplegat en cinc ocasions la seva companyia en defensa de la frontera; una d'aquestes vegades hi va haver de gastar de la seva pròpia hisenda cinc cents ducats²⁷⁶. Havia començat la seva carrera militar participant sota les ordres de don Joan d'Àustria a la campanya de la Santa Lliga contra els turcs a la Mediterrània i a l'Àfrica (Tunis); a Lepant va ser alferes de la companyia de Jeroni de Cardona, en el Terç de Lope de Figueroa. Després va servir molts anys de soldat aventurer, és a dir, sense sou, per acabar tornant a Catalunya, on va ser nomenat veguer de Girona – probablement pel virrei Fernando de Toledo – ofici en el que es va aplicar amb energia en la persecució de bandolers.

Va ser capità extraordinari en diverses ocasions: Vic (1596), Balaguer (1596 i 1610).

-Onofre Rossell d'Homedes i Gassol. En el moment de ser nomenat capità extraordinari era procurador reial de la ciutat i camp de Tarragona. Segurament va ser triat per tractar-se d'un oficial reial competent i bon coneixedor del districte que se li havia assignat, un motiu que certament podia contribuir a l'èxit en la lleva de la companyia extraordinària.

Era nebot del secretari del Consell d'Aragó Jeroni Gassol.

Va ser capità extraordinari de Tarragona en diverses ocasions al llarg de bastants anys: desembre 1596, febrer 1597, juliol 1597, 1602, 1603, 1610.

-Don Bernat de Cabrera. Va ser capità extraordinari de Balaguer (1616), Tarragona (1621), Girona (1623), Vilafranca del Penedès (1623), uns serveis pels que encara l'any 1635 demanava que li fossin pagats 12.000 rals (unes 1.200 lliures) que se li devien²⁷⁷.

Don Bernat era descendent de la casa de l'almirall de Castella i havia començat la seva carrera de servei a la corona com a soldat a la Llombardia, on havia estat catorze anys (en temps del governador comte de Fuentes i el del seu successor el marquès de Villafranca i conestable de Castella, don Pedro de Toledo). Allà va arribar a alferes de la companyia de Cristóbal de Velasco, amb la que participà a la campanya que el duc de Tursi va fer a Llevant amb el Terç de la Llombardia, així com a l'acció que don Álvaro de Bazán, el marquès de Santa Cruz, va fer a Larache (1611)²⁷⁸. En retornar a

²⁷⁶ ACA, CA, 266, 172. Consulta decret sobre la provisió de l'alcaidia del Castellet de Perpinyà, de 30 d'abril de 1590.

²⁷⁷ ACA, CA, 279, 46. Decret de SM en una consulta del Consell de Guerra, de 16 de febrer de 1635. El rei va demanar al Consell d'Aragó que considerés si la quantitat que es devia a don Bernat de Cabrera li podia ser abonada del que la corona recaptava dels quintos en el Principat, una possibilitat que el mateix Cabrera havia suggerit.

²⁷⁸ ACA, CA, 272, 17.

Catalunya l'any 1616 va ser nomenat pel virrei duc d'Alburquerque capità extraordinari en el partit de Balaguer i l'any següent va servir interinament l'ofici d'alguatir ordinari de Catalunya per encàrrec del virrei, un ofici en el que va ser proveït com a titular aquell mateix any i que serví fins a la seva mort²⁷⁹, i que com es pot veure va simultanejar amb el de capità extraordinari, així com també ocasionalment amb el de comissari reial en guiatge de tropes per Catalunya²⁸⁰.

-Joan Agustí Forés. Era un cavaller originari de Castella (Madrid) naturalitzat català que va ser capità extraordinari de Manresa (1625) i Balaguer (1627) i posteriorment veguer de Cervera, Camprodon i Vilafranca del Penedès. També va demanar ser proveït veguer de Barcelona, per a la qual cosa oferí l'entrega de 25 soldats per a les lleves que l'any 1636 es feien a Catalunya per a embarcar cap a Itàlia, un oferiment que només va poder complir parcialment, ja que tan sols va poder entregar dotze soldats a les Drassanes de Barcelona i encara enmig d'un considerable batibull de gent que l'acusava d'haver entregat segadors enganyats d'entre els que hi havia a la ciutat aleshores per a llogar-se per a la sega, per la qual cosa va ser detingut i tancat a la presó reial mentre el governador don Aleix de Marimon investigava tot l'afer. Malgrat tot sembla ser que Forés va rebre la vara de veguer de Barcelona perquè va aconseguir entregar els vint-i-cinc soldats, per bé que els consellers de Barcelona i els diputats s'hi van oposar considerant-lo inhàbil per a l'ofici segons les contitucions de Catalunya, ja que Forés estava inculpat per la seva actuació en alguna de les vegueries que ja havia ocupat. Per tot això finalment Forés no va fer efectiu el seu nomenament com a veguer de Barcelona i en compensació per les pèrdues sofertes en els aldarulls i per haver-se quedat sense el salari de veguer finalment el rei li va concedir una ajuda de costa de 500 ducats, que se li van donar dels que Joan Barceló havia donat per a obtenir l'ofici de batlle de les aigües de Barcelona.

I encara al cap d'un temps, en concret pel maig de 1638, Joan Agustí Forés va demanar i obtenir de Felip IV dos privilegis de cavaller i dos de noblesa a la Corona d'Aragó, com ajuda de costa per a poder socòrrer i ajudar els seus fills i família. En aquesta ocasió a més el Consell d'Aragó creia que es podia concedir a Forés alguna vegueria de les de Catalunya, això sí, qualsevol menys la de Barcelona, degut és clar als incidents que s'havien produït l'any 1636 quan ha havia estat proveït per a l'ofici²⁸¹.

- Joan Antoni Ferran. Aquest cavaller va ser capità extraordinari de Barcelona l'any 1597. Pertanyia a una família al servei de la corona des de feia almenys un segle. Ell havia començat cap a 1565 com a soldat a Nàpols i a la Llombardia, on va aconseguir un avantatge de vuit escuts al mes. Va tornar a Catalunya on l'any 1585 tenia l'ofici de correu major i va acompanyar el duc de Savoia quan aquest va passar camí de Saragossa per a casar-se amb la infanta Catalina Micaela. L'any 1592 va ser enviat en qualitat de síndic a la cort per la Diputació, per a que la representés en les negociacions que mantenia amb el rei, una comesa que no va dur a terme a gust de tothom ja que l'any 1599 alguns membres del braç reial li van impedir que pogués participar en les corts de Barcelona d'aquell any; fins i tot en el seu ofici de correu reial major va tenir

²⁷⁹ ACA, CA, 271, 64.

²⁸⁰ ACA, CA, 282, 32. Consulta la Junta d'assessors del virrei cardenal-infant, de 24 d'agost de 1632. Don Bernat de Cabrera guiava pel Penedès part de les tropes que s'estaven concentrant a Catalunya per a passar amb el cardenal infant don Ferran a Itàlia. En aquella ocasió la Junta de Guerra va encomanar a don Bernat que en virtut del seu ofici d'alguatir ordinari castigués els culpables de fer circular els pregons que cridaven a proveir-se d'armes a la gent per a prevenir els mals que s'esperaven dels soldats.

²⁸¹ ACA, CA, 282, 88

una inspecció o “visita” del regent Clavero, a instàncies dels seus enemics, que el volien excloure de les llistes d’insaculació de la Diputació i del Consell de Cent de Barcelona, per bé que en va sortir lliure de càrrecs.

L’any 1597 com ha estat dit va ser nomenat pel virrei capità extraordinari de la vegueria de Barcelona i va servir com un dels capitans de la gent de guerra que la ciutat de Barcelona va enviar a l’auxili de Perpinyà, on assistí tot el temps que durà l’amenaça de les tropes franceses d’Alfons Corso. De fet no va ser l’única ocasió en què va servir com a capità extraordinari, la qual cosa sembla ser que va repetir. També va participar en les diferències que a principis del segle XVII hi hagué entre Perpinyà i Barcelona per l’aprovisionament de carn de la segona. Per tot plegat va obtenir la mercè de dues rendes de 150 lliures sobre la procuració reial del Rosselló, la primera l’any 1592 en recompensa pels bons serveis en portar a bon terme les negociacions entre la Diputació i la corona aquell any, i l’altra el 1605 en compensació per les pèrdues que li estava ocasionant la decisió presa pel rei de què els correus ordinaris i extraordinaris que seguien la ruta a Itàlia per Catalunya ho fessin en endavant a través de França (via Lió), un canvi que per a don Joan Antoni Ferran, que era el correu major de Catalunya, li suposava perdre més de 500 ducats cada any.

Finalment cal remarcar que un fill seu, de nom Jeroni, va servir a la campanya d’Irlanda l’any 1603, en la que morí lluitant en el setge de “Quinzal”, molt probablement a la companyia d’infanteria de don Francesc de Pinós. I encara un altre fill de nom Felip va ser capità extraordinari de Manresa l’any 1611 i de Barcelona el 1616.

-Joaquim Setantí. Va ser capità extraordinari de Vilafranca del Penedès (juliol de 1597), Barcelona (agost de 1597 i 1611). Cavaller de l’orde de Montesa des de 1607 havia servit com a soldat a Flandes des de 1566, quan hi passà amb l’exèrcit del duc d’Alba. Tornà a Catalunya l’any 1572, on va ser nomenat alcaid del castell de Bellaguarda, a la frontera del comtat de Rosselló, càrrec que ocupà fins el 1617, quan per ser massa vell per a complir amb les seves obligacions demanà i va obtenir el poder disposar de l’alcaidia per a don Guillem d’Armengol²⁸², marit d’una neboda seva, ja que don Joaquim no tenia fills.

Des de 1585 era capità extraordinari del Principat i havia servit sempre que havia estat necessari amb la corresponent companyia.

-Joan d’Encontra. Capità extraordinari de Vilafranca del Penedès (agost 1600, 1602) i de Barcelona (1602). Va morir el 1607 deixant vacant l’ofici d’alguatzir ordinari de Catalunya, del que n’havia estat titular²⁸³. Havia començat fent de soldat, segurament abans de 1596, ja que el juliol d’aquest any va ser un dels tres alferes catalans que van obtenir la conducta o patent de capità per aplegar sengles companyies d’infanteria a Catalunya amb destinació a Itàlia²⁸⁴.

²⁸² ACA, CA, 266, 181 – 269, 86 – 271, 66. En el darrer document consta que don Guillem d’Armengol tenia experiència militar, ja que havia servit a Itàlia, des d’on havia participat en l’acció que el marquès de Santa Cruz va fer a Larache.

²⁸³ ACA, CA, 268, 131.

²⁸⁴ AGS, Guerra Antigua, CDS, lligall 72. Aquestes unitats, junt amb altres d’Aragó, València i Mallorca havien de formar part d’un Terç que les galeres de Giovanni Andrea Doria havia de transportar a Gènova). Les altres dues companyies catalanes eren les dels capitans Francesc d’Esplugues i Joan Maurici de Vallseca; poc després també es va donar conducta a Josep de Pons.

-Bernat Joan de Tord. Capità extraordinari de Manresa (1610). Havia estat veguer de Puigcerdà, ofici que també serví el seu pare. El seu germà, Joan de Tord, havia estat alferes de la companyia que don Aleix de Marimon aplegà el 1597 per encàrrec del virrei i posteriorment va ser nomenat veguer de Vilafranca de Conflent, on va fer front a un intent dels francesos, i després de Vic, on va perseguir i apresar sis bandolers famosos que van ser penjats²⁸⁵.

-Don Pere Vila i Clasquerí. Cavaller resident a Barcelona emparentat per via materna amb la família cortesana castellana dels López Medrano²⁸⁶. L'any 1596 va ser nomenat capità extraordinari de Perpinyà pel duc de Feria, i ho va tornar a ser l'any 1602. Va servir amb molta satisfacció dels ministres reials a les corts de 1599, per la qual cosa va demanar la mercè d'una renda sobre la batllia de València així com un hàbit d'un dels tres ordes de Castella.

-Francesc Salavardenya. Capità extraordinari de Perpinyà (1611). El seu pare, avi i besavi havien servit l'ofici d'alguatir ordinari de Catalunya. Ell mateix va obtenir un entreteniment a les galeres de Catalunya, una plaça que ja havia sol·licitat quan es van proveir per primera vegada les dotacions d'aquelles l'any 1610, bàsicament perquè el seu general, don Ramon d'Oms, havia indicat que no tenia experiència marinera. El 1617 va entregar novament un memorial, en aquesta ocasió per a la provisió de l'ofici d'alguatir ordinari del Principat, vacant aleshores per mort del titular, tot i que el rei va nomenar finalment a don Bernat de Cabrera²⁸⁷.

-Alemany de Trago. Aquest cavaller va ser capità extraordinari de la Seu d'Urgell (juliol de 1597), segurament perquè era l'alcaid de Castelliutat, en el vescomtat de Castellbó, d'on era originària la seva família. Va morir l'any 1601 a conseqüència dels dos trets de pedrenyal que li havien engegat Joan Cadell i els seus germans a la vila de Castellbó (Tragò era alcaid del seu castell, anomenat Castelliutat) en venjança per la participació d'aquell en el setge d'Arsèguel l'any 1593, així com per l'enderroc d'algunes cases d'aquells.

Els Trago eren una nissaga del vescomtat de Castellbó, una terra de frontera que havien defensat secularment de les entrades dels francesos. El mateix Alemany de Trago havia participat a favor de la corona en el plet que aquesta tenia per la lluiació i restitució del vescomtat de Castellbó a la corona reial, en el qual havia despés molta hisenda familiar. També havia aconseguit, per iniciativa personal, desempenyonar les rendes de Valldasua (en el comtat de Ribagorça) que ho estaven en molt poca quantitat, fent-les retornar al patrimoni reial. Igualment s'havia aplicat en la persecució de bandolers, així com en moltes altres coses encomanades pels virreis de Catalunya, en les que serví amb la seva persona, per risc i compte propi, amb despeses d'hisenda personal. També havia assessorat per a traçar els "carrils" en els boscos del vescomtat de Castellbó, dels quals es treia fusta que es portava a les Drassanes reials de Barcelona per a la construcció de galeres.

²⁸⁵ ACA, CA, 271, 156.

²⁸⁶ ACA, CA, 266, 5 (1600). L'avi matern, Francisco de Medrano, havia estat tresorer del príncep hereu don Carlos (fill de Felip II). El besavi, Diego López de Medrano, havia estat majordom de l'emperadriu Isabel i de la seva filla la princesa Joana. L'oncle matern, Diego López de Medrano, era comanador de Castilleja i primer cavallerís de Felip II, i va ser corregidor d'Aranjuez i Ocaña alhora. Un cosí-germà també per via materna, don Alonso de Valdivieso, va morir en l'assalt del Puig, a la Provença.

²⁸⁷ ACA, CA, 271, 64.

Pels seus serveis va obtenir, l'any 1591, una renda de 150 lliures que ell mateix va suggerir que en comptes de ser sobre les rendes del vescomtat de Castellbó, que ja estaven prou carregades, fos sobre la procuració reial del Rosselló o bé la de Mallorca²⁸⁸; abans havia estat desposseït pel tresorer reial a Catalunya de la renda pel mateix import sobre les escrivanies de Tírvia, Burg i Estamariu – a Castellbó – les quals havien estat concedides per Joan II al seu besavi.

Va tenir un problema amb els inquisidors de Catalunya, que el 1586 el van condemnar a deu anys de desterrament a Orà, una condemna que gràcies a les bones instàncies de l'alcaid de Castell-llleó (Vall d'Aran), don Lluís Saportella, el Consell d'Aragó va aconseguir commutar-li per la de restar a la Vall d'Aran, on segons aquell alcaid Trago podia ser molt útil en la defensa, ja que hi tenia molts amics i deutors²⁸⁹.

-Don Joan de Llupià i Saragossa. Va ser nomenat capità extraordinari del Vallès l'any 1627. Era germà de don Gabriel de Llupià, qui també es va destacar en el servei d'armes a la corona al llarg de tota la seva vida; tots dos eren fills del procurador reial dels comtats don Lluís de Llupià.

Don Joan va ser durant molts triennis a partir de 1602 veguer de Camprodon. Des de 1614 va ser alcaid d'Elna i el març de 1625 va ser nomenat procurador reial dels comtats²⁹⁰.

-Miquel Rodó. Capità extraordinari del Vallès (1626). Burgès de Perpinyà. Va ser nomenat algtzir extraordinari de Catalunya l'any 1620, per mort del titular, Joan Saló. Abans havia servit durant tretze anys la corona en els comtats de Rosselló i Cerdanya, en concret en afers del patrimoni reial, particularment en la capbrevació de les rendes reials dels comtats, així com de les viles (reials) de Cotllirure, Argelés, Perpinyà i Salses treient a la llum moltes propietats que estaven en feu i alou del rei²⁹¹.

-Miquel Puigjener. Capità extraordinari de Vic (1611). Consta que va ser també veguer de Barcelona. Probablement el seu pare havia estat Damià Puigjener, assentista de les galeres d'Espanya en temps del virrei duc de Terranova i tresorer de la Santa Croada a Catalunya i Sardenya²⁹².

-Don Joan de Marimon. Capità extraordinari del Vallès (1626-1627), càrrec que va deixar en ser nomenat algtzir extraordinari de Catalunya. Va ser un dels nobles catalans exiliats i residents a la cort durant la guerra dels segadors, doncs consta a la llista elaborada pel secretari Fernando Ruiz de Contreras a demanda d'una consulta de la Junta d'Execució. Aquesta darrera volia saber quins catalans hi havia a la cort a Madrid vivint per compte del rei, amb la finalitat de poder saber quins podrien servir a la Infanteria i enviar-los a les fronteres de Portugal²⁹³.

²⁸⁸ ACA, CA, 266, 64 – 265, 4.

²⁸⁹ ACA, CA, 266, sn. – 269, 8.

²⁹⁰ ACA, CA, 271, 64 – 271, 1.

²⁹¹ ACA, CA, 269, 144 – 271, 156.

²⁹² ACA, CA, 271, 56 (1617). En un memorial que va entregar el seu nebot, de nom Damià Puigjener, per a demanar un privilegi de militar, el qual li va ser concedit pel rei. L'avi de Damià, del mateix nom, era un dels famosos germans Puigjener, assentistes de les galeres d'Espanya en temps del virrei duc de Terranova, i que també va ser tresorer de la Santa Croada a Catalunya i a Sardenya.

²⁹³ ACA, CA, 288, 26 (1642).

Com ha estat dit abans les darreres referències als capitans extraordinaris que es troben entre els documents de la comptaduria del sou als fons de l'arxiu de Simancas són de 1632. No obstant sense que es torni a parlar de capitans extraordinaris hi ha una altra referència als dotze districtes de mobilització més endavant, en concret amb motiu de la campanya de Salses de 1639-1640, una mesura que va posar en pràctica el virrei comte de Santa Coloma, molt probablement perquè ell encara recordava la utilització d'aquest recurs anys enrera²⁹⁴. En aquesta ocasió però no s'encomanava la lleva a uns capitans extraordinaris sinó que el lloctinent general l'encarregava a alguns ministres reials – doctors de l'Audiència, el tresorer general – els quals van ser enviats al districte corresponent. Amb aquesta mesura, que a diferència dels capitans extraordinaris del període 1599-1632 no afectava els territoris de la frontera, on les circumstàncies de guerra de 1639 desaconsellaven una nova lleva, el comte de Santa Coloma esperava aplegar fins a 12.000 homes, per als quals arribat el moment ja serien nomenats els mestres de camp i capitans necessaris entre els cavallers “*de mas sequito*”, és a dir, entre els que dels seus familiars, deutors i vassalls, poguessin juntar més gent, una idea aquesta per altra banda, que era la mateixa que havia tingut el virrei Fernando Álvarez de Toledo a l'origen de la institució del capità extraordinari. Tanmateix cal tenir en compte que aquesta forma de mobilització es confon a la pràctica amb el sometent general que va ser declarat pel comte de Santa Coloma durant l'estiu d'aquell any 1639. Fins al moment ha estat comentada la tipologia de les unitats militars presents a Catalunya des de mitjan segle XVI, sobretot en base a algunes de les revistes o mostres de tropes que es van fer en el moment de ser pagades en el Castell Major de Perpinyà. En relació amb això ha estat prestada una especial atenció a les companyies dels capitans extraordinaris, no tan sols com a fenomen específic de la frontera dels comtats, sinó com ha estat mostrat abans com a fenomen que va abraçar la totalitat de Catalunya.

A continuació ve una descripció més comprensiva de les tropes ordinàries que la corona va tenir en els diferents presidis i fortaleses a Catalunya a partir del regnat de Felip II i fins a la guerra dels segadors. Cal tenir en compte que no eren ni de bon tros totes les tropes que el rei tenia a Catalunya, ja que com s'ha vist a partir del darrer quart del segle XVI el contingent ordinari de l'exèrcit es podia engrosir quan convenia amb les companyies dels capitans anomenats extraordinaris (que malgrat el nom que rebien en realitat es tractava de capitans en actiu amb companyies virtualment en reserva). A més cal no oblidar que en circumstàncies de necessitat la corona encara podia incrementar potencialment el nombre d'efectius militars a Catalunya amb la variada tipologia d'unitats extraordinàries que podia fer aplegar per un o altre mitjà de mobilització (lleves de feudataris, lleves d'universitats o milícies locals), en un o altre cas ja fos en virtut de mobilitzacions d'àmbit més o menys general (usatge *Princeps Namque*, sometent i drets de mobilització feudals).

Sortosament per a conèixer aquesta qüestió disposem d'un document excepcional. Es tracta en concret de la reforma que Felip III va fer l'any 1609 per a les tropes que servien a Catalunya. Cal tenir en compte l'alt valor d'aquesta reforma, que conté la plantilla oficial d'efectius militars ordinaris que va haver a Catalunya des de 1609 fins al començament de la guerra dels segadors, amb valuoses referències al nombre de tropes que hi havia, fins i tot en el regnat anterior de Felip II. Això sí, cal tenir en compte que com s'exposarà més endavant, en ser una previsió oficial només es tracta d'un complement teòric sobre el paper i que les variacions reals d'efectius van ser molt

²⁹⁴ ACA, CA, 286, 93 (1639)

fortes al llarg d'aquest període de temps, normalment en relació a la successió de períodes de relativa tranquil·litat, d'amenaça i fins i tot de conflicte bèl·lic declarat.

Abans d'entrar en les dades cal precisar que la reforma de 1609 es va fer poc abans de la treva de dotze anys que el 9 d'abril de 1609 van firmar les Províncies Unides i la monarquia de Felip III, una treva que aturava temporalment la guerra que des de 1566 havien mantingut als Països Baixos i que com és sabut havia esdevingut una càrrega molt feixuga per a la monarquia hispànica. Ara bé, no obstant el seu àmbit territorial d'aplicació, la treva que es coneix com la dels "Dotze Anys" va ser una mesura que no solament va tenir repercussió a Flandes, sinó que igualment va repercutir en el conjunt d'estats de la monarquia hispànica, especialment amb la reforma de l'exèrcit, una política imprescindible per aconseguir l'objectiu principal de la treva, que no era altre que la reducció de les despeses militars que tan pesaven sobre la sobre carregada hisenda reial.

Aquesta reforma de l'exèrcit en el sentit de reduir-lo és precisament el que amb l'assessorament del Consell de Guerra va intentar fer Felip III. Catalunya. Ho va fer mitjançant una reforma que va desenvolupar a la Reial Cèdula de 17 de març de 1609 i que va enviar al virrei duc de Monteleón. El propi rei manifestava aquesta intenció en el preàmbul d'aquest document:

"Habiendose considerado el numero de gente de guerra, ministros y ofiçiales que solian serbir por lo pasado en este prinçipado y condados y la que al presente sirbe en los castillos de la frontera para su guardia y defensa lo que cada uno goça y medidole con la ocupacion y obligacion que tiene y queriendo establecer y asentar de una bez lo que a esto toca y que aya numero çierto de ofiçiales y soldados y que se escusen los sueldos y gastos que no fueren neçesarios y forçosos para que con tanta mas comodidad se pueda acudir a los que fueren..."²⁹⁵.

Segons aquest document les tropes ordinàries a Catalunya es dividien en dos grans àmbits territorials que eren el Principat en si per una banda, i per l'altra la "frontera de Perpinyà", la qual comprenia, malgrat el seu nom, els dos comtats de Rosselló i Cerdanya. Pel que fa al Principat encapçalava la nòmina de l'exèrcit l'ofici de més rang a Catalunya, que no era altre que el de capità general del Principat de Catalunya i comtats de Rosselló i Cerdanya, junt amb la seva guàrdia d'arcabussers muntats, en nombre de dotze, més un trompeta. A continuació hi havia els dotze capitans extraordinaris de Catalunya, una ofici que ha estat presentat més amunt, amb els quals s'havien de comptar els corresponents alferesos, sergents, abanderats i atambors. Per altra banda aquesta inclusió al costat del que no hi ha cap dubte de què són efectius o places ordinàries de l'exèrcit a Catalunya confirma que malgrat el seu nom els capitans extraordinaris eren part d'aquests efectius militars ordinaris. En aquesta cúpula també hi havia tres oficis administratius d'alt rang, comuns a tots els exèrcits de la monarquia hispànica, que eren els de veedor del Principat, comptador i pagador de la gent de guerra.

Tot seguit ja venien les guarnicions dels diferents presidis i forteses del Principat, que eren les Drassanes reials de Barcelona, la torre de Sant Joan dels Alfacs i la torre del Codonyol (també en el port dels Alfacs de Tortosa).

A les Drassanes de Barcelona la reforma de 1609 hi mantenia una guarnició de cinquanta-vuit efectius, el que sembla indicar que el nombre no devia ser gaire diferent

²⁹⁵ AGS, Guerra y Marina, Secretaría de Tierra, Libros Generales de la Corona de Aragón, n. 106. Vegi's a l'Annex 1 les taules corresponents amb el desglossament de les dades de la reforma de la planta d'oficis militars que consten a la cèdula de 1609.

a la situació precedent. Eren en concret un capità, un sergent, dos caporals d'esquadra (un per a cada vint-i cinc soldats), un pífan, un atambor, els cinquanta soldats, i també dos oficis administratius que eren el d'alguatzir procurador fiscal i comissari de les Drassanes i el de guardià del port de Barcelona.

No obstant a les Drassanes també hi havia l'artilleria del Principat, la qual sí es va veure afectada per la reforma. Comprenia el seu tinent de capità general de l'artilleria, el majordom de l'artilleria, un enginyer, un ferrer i lògicament els artillers, que de setze passaven a catorze, junt amb els seus ajudants, que de vint-i-set passaven a deu. Cal senyalar que aquests artillers i ajudants tenien l'obligació de fer torns de dos mesos a la torre de Sant Joan dels Alfacs. En aquesta darrera a més dels artillers hi havia d'haver en total tretze places, comptant el seu alcaid, un capellà, un municioner, un caporal d'esquadra, vuit soldats, i els dos oficis administratius d'escrivà i d'alguatzir. A la reial cèdula el rei donava llibertat al lloctinent general per a que suprimís si ho creia possible aquestes dues darreres places.

A la torre del Codonyol, també en els Alfacs, probablement es va suprimir la seva guarnició pròpia, ja que la reforma de 1609 establia que la seva custòdia havia de quedar encomanada a l'alcaid de la torre de Sant Joan, de manera que n'havien de tenir cura dos soldats dels de la guarnició de la segona.

Pel que fa a la frontera de Perpinyà, és a dir dels comtats de Rosselló i Cerdanya, cal aclarir que el seu àmbit territorial era més extens del que a priori sembla indicar la denominació, ja que com sí constava en el nomenament del lloctinent de capità general dels comtats, també comprenia el que s'anomenava com a "partit" de l'Empordà, que consistia bàsicament en infraestructures de defensa de la frontera marítima, que eren la força de Roses i el castell de la Trinitat de Roses amb les torres annexes de vigilància costanera (en concret les del Cap de Creus, Illes Medes, Cala Mongó i Cap Norfeu). La resta de presidis de la corona a la frontera de Perpinyà eren les forteses i castells de terra endins, les quals com era el cas del Castell Major de Perpinyà i la fortalesa de Salses tenien la missió principal d'impedir les entrades d'enemics – dels francesos – per la plana rossellonesa, o com era el cas de la resta de petits castells la seva missió era impedir-la pels passos de muntanya que comunicaven ambdós vessants dels Pirineus. Aquests darrers eren, d'est a oest, els castells de, Talteüll, Òpol, Bellaguàrdia, Puigvalador, Bellver i finalment el castells de Puigcerdà, Querol i Torrecerdana. Finalment hi havia també l'anomenada "força reial" de Cotlliure i dominant la badia d'aquesta població el castell de Sant Telm, edificacions ambdues que defensaven el principal port marítim del Rosselló i que per tant tenien un valor estratègic militar de primer ordre.

En primer lloc hi havia Perpinyà, la ciutat que amb la seva ciutadella, el Castell Major i el Castellet de Nostra Senyora constituïa la primera plaça forta militar de Catalunya en ordre d'importància tan pel que fa al nombre d'efectius militars que hi havia ordinàriament en servei com per a la rellevància i dimensions de les seves defenses. No en va era qualificada coetàniament com la "clau d'Espanya", ja que era la plaça forta que no sols impedia l'entrada dels francesos per la plana del comtat de Rosselló a Catalunya mateix sinó als estats ibèrics de la monarquia hispànica.

Pel que fa a les instal·lacions del Castell Major, que eren el veritable quarter de la ciutadella, cal dir en primer lloc que hi tenia la seva residència el lloctinent de capità general dels comtats de Rosselló i Cerdanya, que alhora era l'alcaid de la fortalesa. Aquest havia de tenir el rang de mestre de camp i la seva provisió es feia pel Consell de Guerra, que habitualment va proveir-la amb militars estrangers.

En el Castell Major abans de la reforma de 1609 hi havia de prestar servei efectiu un complement de set companyies d'infanteria, una de les quals a càrrec del mateix

lloctinent de capità general, la qual cosa suposava un nombre teòric de 1.750 homes (250 per companyia) mentre que a partir de la reforma el complement oficial es va establir en una guarnició ordinària de tan solament 500 soldats. També hi havia un tinent d'alcaid, un alferes amb l'abanderat corresponent, dos sergents i vint caporals d'esquadra.

Ara bé, igual com ha estat senyalat per a les Drassanes de Barcelona, en el cas del Castell Major de Perpinyà també hi residien els artillers, en nombre de quaranta, més vint ajudants, amb el seu majordom de l'artilleria i un caporal. I finalment alguns oficis propis de les armes de foc com ara un armer, un netejador d'arcabussos, un polvorista i un "roder" (les rodes dels arcabussos i els mosquets).

Una altra infraestructura de les defenses de Perpinyà era el Castellet del portal de Nostra Senyora, una altra fortalesa militar de molt menors dimensions que el Castell Major i també més antiga pel que feia a la seva construcció, que datava del segle XIV. Tenia el seu propi alcaid, que havia de ser català segons constitucions i que era pagat del patrimoni reial, i una guarnició de dotze soldats²⁹⁶, un aspecte que la reforma de 1609 no va tocar, així com una plaça per a una persona encarregada de les claus.

A més de les forces indicades abans a Perpinyà – i dins el recinte del seu Castell Major – també hi tenia el seu allotjament i quadres la companyia de cavalls lleugers de Perpinyà, una unitat de cavalleria fundada per Carles I que Felip II havia fixat en un complement de 100 soldats, a més del corresponent capità, el tinent i l'alferes. Aquesta unitat va ser reduïda per Felip III amb la reforma de 1609 a 60 efectius, inclosos els oficials majors, que eren el capità, l'alferes i el comptador, i els oficials menors, que eren dos trompetes, un armer i un ferrador. El que sí es va canviar va ser la composició d'aquesta unitat, ja que es va establir que dels 53 soldats trenta-tres havien de ser llances i els vint restants arcabussers muntats.

Roses era la segona plaça forta de la frontera dels comtats en ordre d'importància, per bé que a nivell de la defensa del front litoral d'aquells era la primera per davant de la força reial de Cotlliure i del castell de Sant Elm. No obstant en el conjunt de Catalunya es situava per darrera la ciutat de Barcelona, tot i que potser es podria considerar superior sobretot pel fet d'acollir una guarnició ordinària de soldats superior a la de les Drassanes de Barcelona, això sense tenir en compte que a Barcelona les autoritats locals podien fer mobilitzacions extraordinàries molt més nombroses de la milícia urbana en casos de necessitat.

A la força de Roses segons la reforma de 1609 hi havia d'haver un alcaid nomenat i pagat pel Consell de Guerra amb una companyia d'infanteria de 100 soldats, vint dels quals havien de ser repartits entre les torres annexes del cap de Creus, Illes Medes, Cala Mongó i Cap Norfeu. També hi havia d'haver un alferes, un sergent, un capellà, un escrivà de la capitania general, dos atambors, un pífan i un abanderat, així com un metge i un cirurgià. La guarnició es completava amb vint artillers amb els seus deu ajudants, un majordom de l'artilleria i un caporal. Aquests artillers també havien de servir a les torres annexes.

És remarcable que tant pel que fa als soldats com als artillers es prohibís expressament que fossin catalans, entre altres motius sobretot perquè era més fàcil que desertessin quan no cobraven la paga, com passava massa sovint amb els soldats autòctons.

La segona edificació militar de Roses era el fort de la Trinitat, que dominava en altura la badia. Allà dalt hi havia d'haver un alcaid tinent amb una guarnició de vint soldats, un tinent i un atambor.

²⁹⁶ La plantilla d'un alcaid amb els dotze soldats havia estat establerta pel virrei duc de Francavilla l'any 1570.

Pel que fa a fortalezes pròpiament dites el castell de Salses era la principal de la frontera i en la seva categoria de tot Catalunya. Pel seu emplaçament geogràfic en un extrem de la plana del Rosselló i al peu de l'estret pas entre la serra de les Alberes i l'estany de Salses-Leucata bé es podia considerar el veritable bastió de la ciutadella de Perpinyà davant les entrades dels enemics francesos. A més, des d'un punt de vista de la poliorcètica era un primerenc exemple de les fortificacions de transició a les infraestructures militars que es van construir per tot Europa en el decurs de la Revolució Militar.

Ara bé malgrat la capacitat original d'allotjament de tropes de Salses, que podia arribar a sobrepassar els mil cinc-cents efectius, amb la reforma de 1609 a Salses només s'hi deixava una guarnició ordinària de 108 places; de fet tret del setge de 1503 en què a la fortalesa hi va haver més d'un miler de defensors a partir d'aquell episodi tan solament hi va arribar a allotjar-s'hi una guarnició que mai no va sobrepassar els tres-cents homes²⁹⁷. En aquesta hi havia l'alcaid, que tot i haver de ser català per constitucions, cobrava el seu sou del Consell de Guerra, un sergent, un capellà, un metge, un cirurgià, un tenidor de bastiments, un atambor, noranta-set soldats, així com altres oficis no militars estrictament, com ara el de paleta, de llenyataire, manyà i fuster. També hi havia una dotació de vuit artillers que la reforma no tocava, més quatre places d'ajudants de nova creació.

Igual com en el cas de Roses a Salses també es prohibia que els soldats i els artillers fossin catalans, també pel mateix motiu ja indicat d'evitar l'abandó dels llocs.

A Puigcerdà hi havia el castell de la vila amb les torres annexes de la vall de Querol i la que es coneixia com la Torrecerdana. El seu alcaid havia de ser català segons constitucions i cobrava del patrimoni reial. També hi havia un caporal d'esquadra i 50 soldats, repartits a parts iguals entre el castell de Puigcerdà i les torres de Querol i Torrecerdana, així com una única plaça d'artiller.

En el castell de Bellver la guarnició era molt reduïda. Tan solament un alcaid, que havia de ser català i cobrava del patrimoni reial, tres soldats i un artiller.

El castell de Puigvalador havia de tenir un alcaid català que havia de cobrar del patrimoni reial, junt amb una guarnició de 21 soldats, més un llenyataire, un carreter i un artiller.

La força reial de Cotlliure i la posició més elevada sobre el mateix port del castell de Sant Elm havien de tenir un alcaid català que havia de cobrar del patrimoni reial, a més de la corresponent guarnició de 40 soldats, 10 artillers i quatre ajudants d'aquests, així com una plaça de capellà, una de tenidor de bastiments i un atambor. D'acord amb la reforma de 1609 els soldats i els artillers es podien repartir entre les dues fortalezes segons el parer del lloctinent general.

En el castell de Talteüll l'alcaid havia de cobrar el sou pel Consell de Guerra i la guarnició prevista era de divuit soldats, més un capellà, un carreter i un forner.

A Bellaguàrdia l'alcaid era Joaquim Setantí des de 1572 i cobrava el sou del patrimoni reial de Catalunya. Hi havia d'haver també un tinent i una guarnició ordinària de deu soldats.

A la petita fortalesa d'Òpol, que de fet era la més propera a la ratlla de França (més encara que Salses), no hi havia alcaid i les úniques places fixes eren les de capellà i la de carreter. Els soldats que hi servien eren enviats per torns de la guarnició del Castell

²⁹⁷ BAYROU, L.; FAUCHERRE, N.; QUATREFAGES, R. *La fortalesa de Salses*. París, 1998. Pàg. 24. En el setge de 1503, que va ser el primer que patí la fortalesa des de la seva construcció (1497-1503), la guarnició que la va defensar estava composta d'un miler d'infants i de 350 cavallers d'èlit, tots ells sota el comandament de don Sancho de Castella, capità general del Rosselló.

Major de Perpinyà. Normalment s'hi devia enviar una esquadra de soldats amb el corresponent caporal, que feia les funcions de comandant de la fortalesa.

Finalment cal dir que a Perpinyà també hi tenia la seu la capitania general a la frontera de Perpinyà, de la qual en formaven part una sèrie d'oficis que no eren pròpiament de tipus militar. Així per exemple hi havia els acostumats oficis militars administratius, els quals sí van ser reformats el 1609 d'una forma molt curiosa, ja que l'ofici de comptador de la frontera va ser suprimit i el va passar a exercir el comptador del Principat, que era enviat a residir a Perpinyà, deixant això sí un oficial en el seu lloc a Barcelona. Semblantment es va fer amb l'ofici de veedor de la frontera, que va ser suprimit, i va passar a ser exercit per un oficial del veedor del Principat que era enviat a Perpinyà, mentre que el veedor continuava residint a Barcelona.

Un altre ofici que es reformava era el d'assessor de la capitania general, que passava de dues places a solament una, que havia de retenir el doctor més antic dels que hi havia aleshores. També es reformava la plaça d'escrivà de la capitania general, que es prohibia que en endavant s'acumulés a la de soldat d'infanteria. En canvi continuava igual la plaça de procurador fiscal, la d'alguatir i la de carceller. La resta de places anaven des de la del metge, a la del cirurgià, el majordom de l'hospital i el seu ajudant, el sagristà, el pouador, el clauer-porter, l'escombriaire, la "persona intel·ligent de les coses de França"²⁹⁸, quatre músics, un furriel, un botxí i fins i tot un carnisser i un forner, donat que dins el Castell Major de Perpinyà l'alcaid gaudia de privilegi per a tenir-hi oberts forn i carnisseria.

Cal subratllar que del nombre total de places de tropes ordinàries a Catalunya (que segons la reforma de 1609 era de 1.249²⁹⁹) gairebé en un 90% es concentraven a la frontera dels comtats de Rosselló i Cerdanya.

Una proporció que evidentment posa de manifest el pes específic superior de la frontera amb França en l'estructura militar de Catalunya, que cal recordar també comprenia la zona litoral de l'Empordà (Roses i torres de vigilància annexes). Això és el que mostren les dades desglossades dels diferents tipus de places d'efectius militars extretes de la relació que de les mateixes en feia la reforma de 1609.

En aquest sentit en primer lloc pel que fa al nombre d'efectius militars a Catalunya la reforma de 1609 mostra que la proporció de les places ordinàries de soldats d'infanteria i cavalleria més les de cavalleria en relació als dos grans àmbits territorials era la següent³⁰⁰:

-Principat:	94 places	8,26 %
-Frontera de Perpinyà:	1.043 places	91,74%

També en el nombre de places d'oficis diversos (alguns dels quals no estrictament militars) la proporció en relació als dos grans àmbits territorials era³⁰¹:

-Principat:	5 places	11,1 %
-------------	----------	--------

²⁹⁸ Aquest darrer ofici era força peculiar, per bé que perfectament comprensible a la principal plaça militar de la frontera amb França, ja que tenia com a feina principal assistir a la porta de Nostra Senyora, on prenia nota dels francesos que entraven dins la ciutadella, i als quals havia de treure les armes que portessin, que quedaven sota la seva custòdia; també havia de reconèixer els hostals amb el mateix objectiu.

²⁹⁹ Vegi's l'Annex 1 i les dades de les taules 4 a 7.

³⁰⁰ Vegi's l'Annex 1, taula 4 "Reforma de la planta militar de Catalunya (1609). Places ordinàries de soldats desglossades per fortificacions".

³⁰¹ Vegi's Annex 1, taula 5 "Reforma de la planta militar de Catalunya (1609). Nombre de places d'oficis diversos desglossats per fortificacions".

-Frontera de Perpinyà: 40 places 89,9%

La proporció dels oficials de la "primera plana", és a dir, els oficials superiors que comandaven les tropes també és significatiu. En concret i en relació als dos grans àmbits territorials era³⁰²:

-Principat: 19 35,18 %
-Frontera de Perpinyà: 35 64,82%

Les dades dels oficis administratius i judicials de l'exèrcit continuen mostrant una distribució similar a les anteriors. En aquest cas la proporció en relació als dos grans àmbits territorials era³⁰³:

-Principat: 5 38,46 %
-Frontera de Perpinyà: 8 61,54%

El total de les places ordinàries de l'exèrcit a Catalunya era de 1.249, de les quals la proporció en relació als dos grans àmbits territorials era:

-Principat: 123 places 9,84 %
-Frontera de Perpinyà: 1.126 places 90,16%

La comparació de les dades donades de la reforma de 1609 amb les dades donades per Thompson al quadre G de l'apèndix de *Guerra i decadència* resulta molt interessant.

Thompson, període 1607-1609:	1.949	
Reforma de 1609:	1.249	Diferència: 700
Thompson, 1612:	1.339	
Reforma de 1609:	1.249	Diferència: 90

Es pot suposar que la primera diferència de 700 efectius podia ser aproximadament el nombre dels que es va suprimir amb la reforma, mentre que la segona diferència crec que es deu a diferències de metodologia en la recollida de dades o fins i tot a les diferents fonts utilitzades, per bé que aquesta segona diferència s'aproxima més al nombre d'efectius que va establir la reforma de 1609.

Un cop d'ull al quadre G de l'apèndix de Thompson permet veure igualment que Catalunya ocupava en nombre oficial de places militars el tercer lloc en la llista de territoris just darrera dels presidis nordafricans d'Orà i Mers-el-Kebir, i de la costa de Granada. Ara bé, pel que fa als territoris de la Península Ibèrica era el segon, després de Granada i per davant per dels altres territoris fronterers amb França com

³⁰² Vegi's el desglossament complet a Annex 1, taula 6 "Reforma de la planta militar de Catalunya (1609). Places d'oficials de la primera plana per fortaliseses".

³⁰³ Vegi's el desglossament complet a Annex 1, taula 7 "Oficis administratius i judicials desglossades per organismes i fortaliseses".

Fuenterrabía i Sant Sebastià, Navarra i Aragó. No obstant si es té en compte que com és lògic el contingent de tropes ordinàries a Catalunya es podia incrementar amb contingents extraordinaris en relació a la presió dels francesos a la frontera dels comtats aleshores cal considerar que en alguns períodes Catalunya va ser el territori ibèric de la monarquia hispànica amb un major nombre d'efectius militars en el seu territori, bastant per davant de Granada i per tant en el primer lloc d'aquella llista. I fins i tot si és compara amb altres estats no ibèrics si bé a Catalunya mai no hi va haver un exèrcit tan nombrós com el de Flandes, potser sí que a partir de la guerra amb França l'any 1635 el contingent de tropes podia ser bastant similar – si no el superava – al que hi havia a l'estat de Milà, que com Catalunya també va ser una frontera sovint amenaçada pels francesos.

Si es mira el quadre G de Thompson es pot veure que els anys que més destaquen, tant pel que fa al contingent nominal com al real, són els tres darrers del regnat de Felip II quan Catalunya es va veure afectada intensa i repetidament per forces franceses com les que sota comandament d'Alfons d'Ornano van amenaçar Perpinyà l'estiu de 1598. Una conjuntura similar va ser la dels anys 1609-1610, encara que en aquella ocasió l'amenaça no es va arribar a fer realitat perquè quan Enric IV de Borbó es preparava per a conduir un exèrcit amb el que donar algun cop de força en algun territori de la monarquia hispànica aquest monarca va ser assassinat, un fet que va significar la pau amb una França que tot seguit es va veure una altra vegada agitada internament, i que a més va coincidir amb la signatura de la treva dels Dotze Anys amb els holandesos, un fet que com s'ha vist va significar una reforma de l'exèrcit dels comtats de Rosselló i Cerdanya.

1560	1.300/1.220	Guerra amb França (1557-1559)
1563	(1.200)/600	Pau
1573	(1.200)/----	Pau
1579	1.200/952	Pau
1583-84	1.200/150	Amenaça d'invasió. Incursions
d'hugonots.		
1587	(1.200)/-----	Pau
1596	(1.949)/(1.709)	Guerra (1596-1598)
1600	----- /1.460	Pau
1607-9	1.949/ ----	Amenaça d'invasió (Enric IV).
1612*	1.249/----	Pau
1621*	1.249/----	Pau
1631**	1.000/----	Pau

*Substituïdes per les dades de la reforma de 1609.

**Thompson dóna una dada que redueix encara més el contingent establert el 1609.

De fet, tot i la guerra de successió de Mantua i la crisi de la Valtellina (1629-1630) la pressió francesa sobre Perpinyà i la frontera no va tornar a deixar-se sentir amb força fins que l'any 1631 el cardenal Richelieu va derrotar al duc de Montmorency, governador del Languedoc, que confabulat amb Gastó d'Orleans (germà de Lluís XIII) s'havia revoltat amb la intenció de fer-se amb el poder. A partir d'aleshores la monarquia francesa, enfortida amb la direcció de Richelieu i alliberada per fi d'amenaques internes, inicià una progressió en el seu enfrontament amb la monarquia hispànica fins arribar a la declaració de guerra de maig de 1635, un fet que va obligar a Felip IV i al comte duc d'Olivares a reforçar la defensa dels comtats del Rosselló i Cerdanya amb l'enviament de tropes des de Castella sobretot, però també des d'Aragó i València, amb l'objectiu de formar un exèrcit a Catalunya amb capacitat de fer front a una possible invasió francesa.

És així que en aquest context a finals de 1636 el duc de Cardona, aleshores el lloctinent general de Catalunya, va enviar a la cort una relació de les tropes que allà hi havia per a que es decidís quina part de les mateixes havien de ser enviada a Itàlia, tal com volien el rei i Olivares, donat que els francesos amenaçaven la Llombardia des de les places que el 1629 havien ocupat en el Piemont (les quals havien pres al duc de Savoia). Al mateix temps s'havia demanat al duc de Cardona que aplegués el major nombre possible de tropes catalanes amb la mateixa finalitat de ser enviades al nord d'Itàlia.

A la detallada relació, que corresponia a una revista o mostra general efectuada el set de març de 1636, hi consten tots els tipus de tropes presents aleshores a Catalunya, tant les ordinàries dels presidis i castells com les extraordinàries que havien estat enviades de fora de Catalunya des l'inici de les hostilitats amb França arrel de la guerra de Mantua de 1629³⁰⁴.

El desglossament d'aquestes tropes amb els nombres corresponents era el següent:

	A	B
Total		
-13 regiments d'infanteria espanyola	408	2.451
2.859		
-castells i presidis (<i>guarnicions ordinàries</i>)	104	900
1.004		
-infanteria napolitana	49	801
850		
-infanteria valona	30	200
230		
-cavalleria de les Guardes de Castella	74	592
666		
-2 companyies de Genets de la costa de Granada	10	78
78		
-6 companyies de cavalleria valona i napolitana	49	211
260		
-companyia de cavalls (<i>lleugers</i>) de la frontera	7	48
55		
TOTAL	731	5.281
6.012		

(A. Oficials de la primera plana/ B.Soldats ordinaris.)

De les quals:

-dotació ordinària de la frontera	1.059	17,6 %
-tropes extraordinàries enviades	4.953	82,4 %

En primer lloc es pot veure que la dotació ordinària de la frontera estava lleugerament per sota –dos cents homes menys – del nombre de places fixat per la reforma de 1609 (1.249 efectius), la qual cosa mostra que la plantilla que aquella reforma va establir encara podia ser la referència oficial.

En segon lloc és rellevant apreciar que l'exèrcit que es va concentrar a la frontera dels comtats tenia un contingent significatiu de soldats procedents de fora la Península Ibèrica (amb Mallorca inclosa), que en aquest cas eren valons i napolitans, un fet que no es produïa des de la campanya del Llenguadoc de 1590-1594 quan havia arribat des d'Itàlia el regiment de 5.000 alemanys que manava el comte Jeroni de Lodron.

³⁰⁴ ACA, CA, 232, 26. "Relacion de la Gente de Guerra q sirve Efectivamente parecio En la mra Genera que se tuvo en siete destepresente mes de Março enlos presidios del prinçipado de Cataluña y sus fronteras y en los regimientos deInfant.a Española Ynapolitana y Valona y artt.os de dchos presidios y en las catorze Compañias delas Guardas de Cast.a y Ginetes dela Costa Yenlas Seys Valonas ynapolitanas de cavallo ...".

-castellans i altres	3.613	73 %
-valons i napolitans	1.340	27 %

Curiosament es troba a faltar en aquesta reforma de 1609 alguna referència a la fortalesa de Castell-Ileó, a la Vall d'Aran. I certament es tracta aparentment d'una omissió, bó i tenint en compte que la Vall d'Aran, tot i la seves particularitats polítiques i jurídiques³⁰⁵, era un territori que formava part de Catalunya. No obstant té una explicació, ja que sembla ser que a finals del segle XVI l'alcaidia de Castell-Ileó havia estat proveïda pel Consell de Guerra amb el capità aragonès Juan Gómez, la qual cosa constituïa una evident contrafacció de les constitucions de Catalunya, que establien que l'alcaid d'aquella fortalesa havia de ser català³⁰⁶. És més, igualment tot sembla indicar que el nou alcaid aragonès no depenia del lloctinent general de Catalunya, sinó que depenia del d'Aragó, la qual cosa volia dir que a la pràctica va sostreure la jurisdicció militar de la Vall d'Aran al virrei i capità general de Catalunya, al mateix temps que aquella passava a regir-se pels furs d'Aragó en comptes de les constitucions i lleis de Catalunya. Una situació del tot irregular que fins a 1639 va ser repetidament motiu de queixa per part de la Generalitat al rei.

Ara bé, aquesta situació no era ni molt menys molesta per a tothom, ja que es constata que beneficiava a alguns sectors de les oligarquies locals araneses, tal i com denunciaven les autoritats locals de Pujolo, Artiès i Garós a la petició d'ajuda que van fer a la Generalitat a principis de l'any 1604. Aquestes autoritats es queixaven de què un grup de molta influència en el Consell General de la Vall havia demanat al rei que el nou governador designat en el lloc que deixava vacant l'aragonès Juan Gómez, el capità català Joan Maurici de Vallseca, fos substituït novament pel seu predecessor, i si no podia ser per aquest darrer per un altre, això sí, si podia ser per un altre aragonès; els motius dels que recusaven el nou alcaid català eren, segons aquells aranesos pro-catalans els següents:

“Tota aquesta negociació devalla de subornaments procurats per persones iníquies y remitents a la recta administració de justícia, los quals tenen gran mà en lo

³⁰⁵ LLADONOSA, Josep. *Invasions i intents d'integració de la Vall d'Aran a França*. Barcelona, 1967. Pàg. 38-39. Els privilegis i costums aranesos van ser compilats l'any 1613, pel doctor Joan Francesc de Gràcia i Tolba, que era assessor del comtat de Ribagorça, que va anar a la Vall d'Aran en qualitat de visitador reial per ordre de Felip III.

³⁰⁶ Dietaris de la Generalitat, vol. III, Trienni 1599-1602, pàg. 120- 120v. En una ambaixada d'octubre de 1601 davant el lloctinent general els diputats protestaven perquè els alcaids de Castell-Ileó (Vall d'Aran), i força de Roses-castell de la Trinitat eren estrangers, en contrafacció de constitucions. Pel que respecta a Castell-Ileó en concret de la número 35 de les corts de Barcelona de 1599. Per altra part sorprèn que el virrei duc de Feria respongués que respecte a Castell-Ileó calia consultar-ho al rei ja que aquesta plaça es proveïa pel regne d'Aragó. Sorprèn realment perquè Josep LLADONOSA a op. citada, pàg. 37, diu que el virrei de Catalunya Manrique de Lara, amb la intenció d'evitar el pas per la frontera aranesa de nous contingents d'hugonots, va ordenar el 1589 al capità Miquel Ferrer, governador de Castell-Ileó, la fortificació de la fortalesa, la qual cosa sembla indicar que Castell-Ileó tenia un alcaid presumiblement català que rebia ordres del virrei de Catalunya, i que per tant aquesta plaça havia estat proveïda per Catalunya i no per Aragó. Tanmateix el mateix autor esmenta més endavant al capità aragonès Juan Gómez, que tot i que no ho diu havia de ser el governador de la Vall, ja que el 1598 comandava les milícies araneses que junt amb contingents enviats pel bisbe de la Seu d'Urgell, van repel·lir una entrada dels francesos a la Vall d'Aran, per la qual cosa cal pensar que entre 1589 i 1598 es va tornar a proveir l'alcaidia de Castell-Ileó, i que potser en aquella ocasió es va fer pel regne d'Aragó, tal i com deia el duc de Feria en la resposta que donà als diputats el 1601.

concell general de aquesta vall, y los pareix a ells que si lo castellà és català serà més instruït del dret de sa pàtria que no lo estranger (l'aragonès) y que no.l podran embaucar ab tanta facilitat com afan al estranger, lo qual és tabula rassa en aquell particular. Y tambe los pareix que si lo castellà és del Principat, y axí no serà tan libre per a poder-se entendre ab ses males obres, y quan lo dit castellà volgués per la partida interessada se retirarie als virreys de Cathalunya, per la facilitat que haurie per èsser pròpia pàtria". A més també hi havia en el rerefons de tot plegat el problema del bandolerisme, que segons els pro-catalans l'alcaid Juan Gómez havia afavorit i que en deixar el càrrec i marxar de la Vall havia esclatat amb gran virulència: "... el castellà passat, que ere Joan Gómez, deixà quant se'n va anà tan ben culta la vinya que lo matí partí podia smossarse de un home havien mort y dos travessats, y de quatre bandos formats, los quals van en augment, y si no se remedie tots los pacífichs se hauran de ausentar y tancar ses portas de casa, per çò hagen pietat de aquesta pàtria súbdita (la Val d'Aran) a vostres senyories (els diputats)... De aqueusta vila de Salardú y Vall d'Aran, a 20 de janer, 1604// De vostres senyories fills súbdits// Lo prior terço y concell de Pugol (Pujolo) y conceller del terço de Ardies y Garòs"³⁰⁷.

És més fins i tot cal creure que a la corona ja li estava bé el canvi realitzat de facto, segurament perquè com es pot suposar si aplicava els furs aragonesos podia obtenir del comerç amb França per la Vall d'Aran unes taxes gens menyspreables que eren ilegals d'acord amb la pragmàtica de 1615, en la qual Felip III havia concedit que el comerç aranès amb França fos lliure de tota imposició³⁰⁸. Almenys això és el que es veu clarament a la protesta que com els diputats recordaven en un memorial de 1639 ja havien fet l'any 1638 respecte els excessos i greuges comesos per l'alcaid de Castell-lleó i governador de la Vall, aleshores el capità valencià Francesc Santpere, que obligava "*als habitants de dita vall en pagar deu per cent de las mercaderias que entravan de fora regne, tenint com tenen privilegi de poder-ho fer liberament, volent-los subjectar als fueros de Aragó y treure'ls del principat de Catalunya*"³⁰⁹. Cal subratllar que el 1639 els diputats encara reclamaven el respecte per la constitució que establia que l'alcaid de Castell-lleó havia de ser català, una situació que havia estat solventada l'any 1616, quan Felip III va satisfer el greuge i va nomenar el noble català Pere de Montcada, qui ho va ser fins que Felip IV el va substituir novament per un alcaid estranger, en aquest cas l'esmentat Francesc Santpere, qui al seu torn encara ho era el juny de 1640, quan segons Lladonosa va fer front a les primeres temptatives franceses d'entrar a la Vall d'Aran³¹⁰.

³⁰⁷ Dietaris de la Generalitat, vol. III, Trienni 1602-1605, pàg. 180v- 181.

³⁰⁸ LLADONOSA, Josep. Op. citada. Pàg. 34-35. Segons aquest autor Felip III no va tenir altre remei que reconèixer la dependència econòmica de la Vall d'Aran respecte França, un fet "per raó del fet geogràfic i la comunicació forçada de sis mesos que el muntanyam del Pirineu central els imposava", i així el 1615 els va concedir la facultat d'exportar a França, tan en temps de pau com de guerra, draps de llana i altres productes, així com importar-ne d'altres (teles, cuirs, vins, blats, etc), lliures del pagament de tota mena de drets, i fins i tot va autoritzar els marxants aranesos a comerciar-hi a Catalunya i Aragó.

³⁰⁹ Dietaris de la Generalitat, vol. III, Trienni 1638-1641, intercalat entre els folis 196v i 197v.

³¹⁰ LLADONOSA, Josep. Op. citada. Pàg. 39. Santpere va ser succeït a l'alcaidia de Castell-lleó pel cavaller català Jacint de Toralla, per bé que segons Lladonosa sembla que aquest no va arribar a prendre possessió del càrrec, mentre que sí consta que ho va fer el 10 de maig de 1642 el seu fill, de nom Lluís de Toralla, qui sembla ser que era partidari de Felip IV, doncs es va oposar a l'entrada a la Vall d'un exèrcit compost d'unitats catalanes i franceses a les ordres del mestre de camp Josep Margarit, governador general de Catalunya.

1.2. Proporcio de soldats catalans a les unitats militars ordinàries.

Per la seva part Felip II va deixar les dues companyies de cavalls lleugers de Perpinyà com una de les forces permanents de la frontera, i això malgrat l'opinió desfavorable del virrei marquès de Tarifa, qui l'any 1557 va sol·licitar que aquelles dues companyies catalanes de cavalleria fossin llicenciades i substituïdes per efectius de cavalleria castellana, en concret de les guardes de Castella, encara que es tractés de menys soldats³¹¹, ja que les considerava superiors a les companyies catalanes. Per altra banda aquesta continuïtat dels cavalls lleugers de Perpinyà és una mostra més, en contra del que afirma algun autor, de què l'opció dels soldats castellans no s'imposà almenys del tot a la frontera dels comtats, ja que la companyia de cavalls lleugers de Perpinyà, formada en la seva major part per soldats catalans, va servir en aquella frontera fins a la guerra dels segadors³¹².

És més, no es pot ignorar que el recurs als soldats catalans, per més que a un virrei, a un lloctinent de capità general dels comtats, i fins i tot al mateix rei d'acord amb el Consell d'Estat o el de Guerra, no li semblés adequat pel motiu que fos, sempre va ser una de les opcions que la corona va utilitzar, perquè al capdevall, per més que li trobés defectes era l'opció que sempre tenia més a l'abast si es compara amb les dificultats i el cost que li suposaven haver de fer venir tropes des de fora de Catalunya, i no cal dir-ho, en aquells temps la corona no disposava mai de tots els recursos que volia, i massa sovint ni tan sols dels que necessitava.

Per a donar suport a l'afirmació anterior hi ha un argument que més d'un historiador ha passat per alt. Es tracta en concret del fet que totes les companyies d'infanteria que el rei enviava a Catalunya des d'altres regnes no es composaven en la seva totalitat de soldats del regne corresponent una vegada es trobaven servint a la frontera dels comtats; en aquest sentit algun autor potser s'ha deixat seduir excessivament per la denominació de "infanteria espanyola" – especialment pel qualificatiu – que consta en els documents de l'època. Perquè efectivament, aquestes companyies arribades de fora patien un alt índex de desercions en el seu trànsit fins a la seva destinació a la frontera dels comtats, o bé una vegada allà, de manera que habitualment era necessari tornar a proveir les vacants amb soldats de Catalunya mateix.

Per a il·lustrar aquesta realitat a continuació es mostra el cas molt significatiu de la companyia de 110 homes del capità Juan de Granada i de Mendoza, en servei al Castell Major de Perpinyà l'any 1570, dels quals excepcionalment en podem conèixer la seva procedència gràcies a l'anotació que va en fer el comptador que va distribuir la paga el dia sis d'abril d'aquell any en el Castell Major de Perpinyà³¹³. Així es veu que dels cent deu soldats hi havia el següent repartiment de quantitats i proporció respecte d'on eren naturals aquells:

- catalans: 73, 67%,
- no catalans: 37, 33%.

³¹¹ BUYREU JUAN, Jordi. *Institucions i conflictes a la Catalunya moderna*. Barcelona, 2005. Pàg. 343.

³¹² AGS, Guerra Antigua, CDS, lligall 79. En els comptes del comptador Jaume Orelles corresponents al període comprès entre abril de 1568 i març de 1570 hi consten entre els vint-i-dos components de la companyia alguns noms no catalans: Cristóbal de Valderrama, Juan Gallego, Juan Antonio Barrera, Miguel Hernández, Pedro de Villalón. La qual cosa mostra que aquesta unitat de cavalleria al principi de la seva existència no era de composició enterament catalana.

³¹³ AGS, Guerra Antigua, CDS, lligall 79.

A més aquesta companyia de Juan de Granada havia patit un alt índex de desercions, en concret a la paga abans esmentada consten 25 soldats absents, que suposen un 22,7 % del total de la unitat. Una realitat la de les desercions deguda bàsicament als endarreriments o a la falta de paga que afectava no solament aquesta sinó a totes les companyies en servei a la frontera, i que com han senyalat diversos autors es tractava d'un problema endèmic i comú a tots els exèrcits europeus de l'edat moderna³¹⁴. Tanmateix sí que hi ha una particularitat remarcable a la frontera dels comtats de Rosselló i Cerdanya pel que respecta a la necessitat de refer el complement de soldats de les companyies vingudes de fora de Catalunya que ho necessitaven degut a les desercions. Aquesta particularitat consistia en què quan des de la cort no s'ordenava l'enviament de tropes aplegades fora de Catalunya el capità general del Principat i comtats es veia obligat a refer aquelles companyies amb soldats de la mateixa terra, és a dir, catalans. Això mateix és el que va passar amb la companyia del capità Juan de Granada, que per ordre del virrei duc de Francavilla, es va refer amb soldats catalans, la recluta dels quals es va encarregar al caporal de la dita companyia Pere Oliver, de Valls, que hi va anar amb la seva esquadra de dotze soldats, quatre dels quals eren com ell naturals de Valls³¹⁵.

Si fins i tot el propi comptador de la gent de guerra de la frontera va deixar constància de la presència de soldats catalans a les companyies que hi servien amb el document que titulà "Compañias que residen en Perpiñan. Relacion de gente que ay en ellas que no son castellanos ny aragoneses", d'abril de 1557, una relació en la què consta que d'aquests hi havia repartits a les cinc companyies vingudes en principi de fora de Catalunya seixanta-quatre soldats, dels quals quaranta-quatre eren catalans (representaven un 7%)³¹⁶.

També és destacable que en aquest document el comptador fes constar apart dels catalans els soldats naturals de Perpinyà, els quals constaven amb aquesta denominació expressament. Fins i tot a la relació hi constaven dos francesos, un fet que no deixa de sorprendre, bó i més si es té en compte que les ordenances militars de l'època prohibien expressament que els francesos poguessin assentar plaça de soldat a les companyies en servei a Catalunya³¹⁷.

Com es pot veure la contribució catalana a la defensa dels Comtats cap a l'any 1557 era considerable, fins i tot sorprenentment alta si a partir de les dades de la mostra de 1557 es fa una estimació del nombre d'efectius que podien arribar a sumar totes aquelles unitats militars residents a Perpinyà aleshores i s'estableixen les proporcions corresponents a soldats catalans i no catalans.

³¹⁴ HALE, John R. *Guerra y sociedad en la Europa del Renacimiento*. Madrid, 1990. Entre altres autors que tracten aquesta qüestió..

³¹⁵ Veure document esmentat a la nota n. 58 i transcrit a l'Apèndix documental.

³¹⁶ També constaven entre els no castellans o aragonesos vuit mallorquins, dos menorquins i vuit valencians.

³¹⁷ AGS, Guerra Antigua, CDS reg. 79. En unes ordenances de 1576 es diu textualment: "que ningun estrangero frances ni gascon pase por soldado en la muestra so pena de galera y al ofiçial que lo oviere permitido sera castigado".

De manera que el 1557, entre infanteria i cavalleria hi podia haver als comtats:

	(a la baixa)	(a l'alça)
Infanteria espanyola castellana/aragonesa	560	560
Infanteria espanyola altres	20	20
Infanteria espanyola catalans	44	44
Arcabussers catalans	350	430
Cavalleria	100	100
Total	1074	1.154

I en percentatges corresponents a nombre de soldats catalans i no catalans:

(a la baixa)		
-Tropes no catalanes	580	54%
- <i>Tropes catalanes</i>	494	46%
(a l'alça)		
-Tropes no catalanes	580	50,2%
- <i>Tropes catalanes</i>	574	49,8%

Com es pot veure en uns anys de guerra amb França i de possibilitat d'incursió de l'enemic a la frontera del Rosselló la contribució catalana en nombre absolut de soldats podia arribar a ser d'entre el 46% i el 50% , és a dir, podia suposar la meitat de totes les tropes que Felip II tenia a la frontera dels comtats. I això sense tenir en compte, a més de les tropes que passaven revista al Castell Major de Perpinyà, la resta de tropes que hi havia de guarnició a les altres fortaleses de la frontera, les quals, com es veurà més endavant eren majoritàriament catalanes, les quals encara podien incrementar una mica més la proporció de soldats catalans a les tropes desplegades a Catalunya.

Ara bé, igual com el 1557 a la mostra de 21 d'octubre 1576 novament es torna a comprovar que la proporció de soldats catalans respecte el total de tropes de la frontera era molt gran. Per començar a les companyies d'infanteria espanyola, de les que s'han conservat unes "*Relaciones de lo que se deve a los soldados catalanes de las compañías de Juan de Medina y Torivio de Caycedo y soldados del castillo mayor de ppnian hasta fin de dez.e 1571 los quales se despidieron a postrero de sett.e 1572*"³¹⁸, que malgrat ser anteriors a la mostra de 1576 i no constar-hi la companyia de García de Cevallos (potser perquè encara no era a Perpinyà) bé poden servir per a fer una estimació de la proporció de soldats catalans d'aquells anys.

Companyia de Juan de Medina	47
Companyia de Toribio Caycedo	97
Total	144

³¹⁸ AGS, Guerra Antigua, CDS reg. 91.

Cal no oblidar que també eren catalans els efectius de les dues companyies d'arcabussers catalans:

Companyia de don Jaume de Vilanova	81
Companyia de Joan Francesc Pagès	55
Total	126

I ho eren igualment els soldats de la companyia de cavalls lleugers de Perpinyà:

Companyia de cavalls lleugers (don Francesc d'Ortafà)	50
Total	50

TOTAL de soldats catalans de 1576 310

Un nombre que suposava en percentatges respecte el total de la mostra de 1576 (que havia donat un total de 695 efectius) la següent proporció:

-Tropes no catalanes:	405	54 %
-Tropes catalanes:	310	44,6%

A més cal tenir en compte que les dades de soldats catalans de les companyies d'infanteria espanyola corresponen a la relació de 1572, quan hi havia una companyia menys respecte la mostra de 1576, de manera que bé es pot pensar que si en aquesta companyia que faltava (la de García de Cevallos) també hi devien haver soldats catalans, aleshores la proporció real de soldats catalans corresponent a 1576 encara podia ser més alta que la donada abans, i això sense incloure les companyies dels capitans extraordinaris, donat que el seu complement real en soldats depenia de la l'ordre efectiva del lloctinent general per a la seva lleva, la qual cosa podia incrementar encara més aquell 44% de soldats catalans.

En qualsevol cas, com ha estat mostrat, en els anys abans considerats gairebé la meitat dels soldats que servien en els comtats de Rosselló i Cerdanya en defensa de la frontera amb França eren catalans, una proporció que encara podia ser superior si es té en compte que molts dels soldats que formaven part de les guarnicions dels presidis d'aquesta frontera eren en bona part igualment catalans. Així es veu per exemple en els comptes del pagador Jaume Orelles per al període comprés entre l'abril de 1568 i el març de 1570, amb dades referides a la majoria de les fortaleses de la frontera, a les quals es veu que a totes elles hi ha noms i cognoms catalans:

-Castell de la Trinitat del port de Roses (companyia del senyor de Sant Jordi):

Joan Domènec, Francesc Amat, Francesc Borja, Antoni Perpinyà, Antoni Ribó, Jaume Pol, Climent Pont, Francesc Roig, etc.

-Castell de Salses:

artillers *Antoni de Ribera, Perot Pons, Llorenç Casamajor, Antoni Font*, i arcabussers *Jaume Aramon, Bernat Fortià, Pere Cardona, Onofre Villarac, Andreu Peimartí* Aquí consta no obstant algun nom no català: Francisco Rodríguez, Antonio de la Bonba.

-Castells de Puigcerdà, Querol i Torrecerdana:

Carles d'Amorós (tinent), *Gaspar Riera, Joan Rustet, Pere Pal* (Querol), els germans *Joan i Arnau Rigató* (Torrecerdana), *Francesc Mas* (Querol), *Jaume*

Langart, *Miquel Bòria* (Querol), *Anton Mir* (Querol), *Pere Adriac* (Torrecedana), *Pere Mitjavila* (Torrecedana), *Joan Brunet* (Torrecedana), *Antoni Beltran* (Querol). Aquí consten un parell de noms no catalans: Tomas Postillo (Torrecedana) i Juan Narbona (Torrecedana).

-Castell de Talteüll:

Bernat Groc, els germans *Joan i Bartolomé Cirac*, *Joan Cirera*, *Jaume Boló*, *Antoni Tauró* (aquest consta que va ser “desquartissat”!) i *Pere Paderné*.

-Castell de Puigvaiedor:

Guillem Berjoan, *Joan Arrufat*, *Guillem i Perot Terrerós* (fills de l'alcaid), *Francesc Traver*, *Verdolet Baquer*, *Pere Burgès*, *Jaume Teixidor*, *Ramon Batalla*, *Montserrat Blam*, etc. Només consta un nom no català: Alonso de Toro.

Per altra banda cal remarcar que aquest fet de la composició catalana de les guarnicions dels presidis de la frontera no era cap novetat. De fet aquestes guarnicions no havien deixat de ser mai catalanes des de l'edat mitjana, i ara a l'edat moderna encara ho eren en gran part. De fet les úniques excepcions eren el Castell Major de Perpinyà, l'alcaid del qual era també, almenys des de Juan de Albió lloctinent de capità general dels comtats de Rosselló i Cerdanya, i les dues fortaleses de nova construcció, Salses i Roses, a les quals va ser habitual la presència de tropes no catalanes en més o menys quantitat, i a les quals igualment l'alcaid va acabar per ser castellà malgrat les queixes de la Diputació perquè això contravenia les constitucions que ho impediën.

Des d'una perspectiva cronològica la presència de tropes castellanques a la frontera dels comtats té el seu origen en el context de l'enfrontament entre la monarquia dels Reis Catòlics i la francesa a Itàlia, que també va tenir com a camp de batalla el Rosselló (1496-1497), motiu pel qual Isabel i Ferran de Trastàmara hi van enviar unitats modernes de piquers i espingarders des de Castella amb la intenció d'atraure l'atenció de Carles VIII de Valois i de dividir l'esforç de guerra francès. Aquestes tropes enviades pels reis catòlics van ser segurament les primeres unitats arribades a Catalunya des de Castella per decisió de la corona, i es pot suposar que van romandre a la frontera dels comtats fins i tot després que el 25 d'abril de 1497 es signà la treva entre els dos contendents. Aleshores va ser quan es va començar a construir la nova fortalesa de Salses (1497-1503) i en quan és presumible pensar que una part d'aquestes tropes van restar formant part de la guarnició que sota comandament del capità general de la frontera don Sancho de Castella va haver de fer front al primer setge que el mariscal de Rieux va sotmetre la fortalesa entre principis de setembre i finals d'octubre de 1503³¹⁹.

Igualment és raonable pensar que en aquesta primera guarnició de Salses també hi devia haver soldats catalans, perquè com es pot comprovar Ferran II tenia interès en implicar els seus súbdits catalans en la defensa de les pròpies fronteres, un aspecte que sembla indicar el fet que respectés les constitucions catalanes, que establien que els alcaids de les fortaleses de Catalunya havien de ser catalans, i que per tant nomenés el cavaller català Joan de Santcliment, un dels seus gentilhomes³²⁰, el primer alcaid de Salses.

³¹⁹ BAYROU, L.; FAUCHERRE, N.; QUATREFAGES, R. *La fortalesa de Salses*. París, 1998. Pàgs. 10-24.

³²⁰ MOLAS i RIBALTA, Pere. *Catalunya i la Casa d'Àustria*. Barcelona, 1996. Pàg. 167. Tot i que aquest autor no ho diu per la meua part m'atreveixo a suposar que el Santcliment gentilhome del qui parla és aquest Lluís de Santcliment alcaid de Salses l'any 1636.

I precisament va ser Santcliment el mateix que l'any 1536 va entrar en conflicte amb el lloctinent de capità general dels comtats, el navarrès Francès de Beaumont, a causa de la decisió d'aquest d'introduir soldats castellans a la guarnició de la fortalesa³²¹. Una decisió la de Beaumont que suggereix clarament que aleshores a Salses no hi devia haver cap soldat castellà, i que permet suposar que després d'aquell primer setge del 1503 les tropes castellanes que hi havien estat introduïdes degueren ser llicenciades o traslladades en algun moment. Per altra part la decisió de Beaumont posava de manifest la desconfiança dels catalans per part d'un lloctinent de capità general dels comtats que acabava d'exposar a Carles I un pla per a la defensa de la frontera en el què recomanava expressament que cap dels soldats que hi havia de participar fos català, una desconfiança que a més, com indica A. Casals, era compartida pel mateix virrei d'aleshores Frederic de Portugal³²².

No obstant la resistència de l'alcaid Santcliment va fer que el lloctinent Beaumont i el veedor general de la frontera Vela Núñez possessin en pràctica una estratègia per a poder reeixir en l'entrada dels trenta soldats castellans – navarresos en concret – a Salses; l'estratègia va consistir en què el veedor Vela Núñez va acomiadar trenta soldats catalans dels setanta sis que Santcliment tenia a la fortalesa (d'una guarnició que era en total de cent nou soldats), de manera que així l'alcaid va haver d'acceptar els que li enviava Beaumont, de manera que la proporció de soldats catalans a Salses va passar del 70% inicial al 42%, és a dir de 2/3 parts a menys de la meitat.

Un altre alcaid que va tenir problemes seriosos amb Beaumont va ser Berenguer d'Oms, que ho era de la força reial de Cotlliure, i que també es negava – com Santcliment – a acceptar a la seva fortalesa soldats castellans enviats pel lloctinent de capità general perquè com sempre havien fet els alcaids de la frontera Berenguer d'Oms volia triar els seus propis soldats a la mateixa terra entre la gent que ell mateix coneixia. I com indica Casals en aquesta ocasió Beaumont va acabar per enemistar-se amb tota la família d'Oms, començant per un dels seus membres més destacats aleshores, el governador dels comtats don Carles d'Oms³²³.

Tanmateix aquesta temptativa de Francès de Beaumont de substituir les guarnicions catalanes dels presidis de la frontera dels comtats com s'ha vist abans no va prosperar més enllà de la introducció d'una trentena de soldats navarresos a Salses després d'un aferrissat pols amb el seu alcaid Lluís de Santcliment. En endavant i fins a la guerra dels segadors la bona part dels alcaids d'aquella frontera van continuar triant ells mateixos entre la gent de la terra la majoria dels soldats de les seves guarnicions tal i com sempre havien fet.

Al mateix temps cal remarcar que a les guarnicions de les fortaleses que depenien directament de la corona (el Castell Major de Perpinyà, Salses, Roses i Òpol) habitualment sempre hi va haver un nombre més o menys considerable de soldats catalans, i això no obstant la voluntat demostrada sempre des de la pròpia cort per a evitar-ho, fins i tot amb ordres expressives. En aquest sentit hi ha una ordre de 1572 del mateix Felip II per a substituir els soldats catalans del Castell Major de Perpinyà i la força de Roses per soldats castellans, una ordre que quan en ser executada pel seu lloctinent de capità general als comtats va motivar l'enèrgica queixa de la Diputació del General, la qual va ser exposada pels ambaixadors que

³²¹ CASALS, Carles. *L'emperador i els catalans. Catalunya a l'imperi de Carles V (1516-1543)*. Granollers, 2000. Pàg. 319 i ss.

³²² Op.citada. Pàg. 311.

³²³ Op.citada. Pàg. 322-323.

havia enviat a la cort a finals d'aquell any en termes que feien referència al fet que la custòdia del Castell Major de Perpinyà havia estat en poder de catalans “*des del principi y fundació de aquell*”, i treure'ls ara era un afront no sols als soldats, *sinó “de tota la nació (catalana) y, particularment, de aquella fidelissima vila de Perpinyà, ab los quals may se ha trobada màcula de infidelitat ninguna ni may an feta cosa de la qual, per ço, se ayés de tenir poc confiança de ells*”. Una queixa que pel que respecta a la referència a Perpinyà suggereix que sinó la majoria almenys un bon nombre dels soldats catalans que hi prestaven servei podien ser-ne naturals, una circumstància que bé sembla confirmar els registres del comptador Jaume Orelles per al període que va d'abril de 1568 a març de 1570³²⁴, on efectivament de les pagues distribuïdes als quaranta-vuit arcabussers del Castell Major de Perpinyà tots els noms i cognoms són certament catalans: Miquel Guerau, Andreu Ribas, Poloni Casadevall, Llorenç Solana, Joanot Marçal, Joan Antoni Roca, Miquel Dalmau, Perot Ferrer, etc.

Una queixa la de la Diputació del General que va fer que en un primer moment Felip II intentés convèncer els diputats amb uns arguments que implícitament confirmen que havia pres aquesta mesura per desconfiança envers els naturals, ja que finalment els concedí el que demanaven perquè no dubtava de la fidelitat dels catalans:

“... nos digué que lo que se havia fet no proceïa de desconfiança ninguna ni de altra cosa en agravi particular de aquesta nació, sinó per entendre que convenia les guarnicions de les fronteres no fossen dels naturals de la terra, y que aquesta provisió era estada general en tots sos regnes, y que estave molt cert de la fidelitat de aquest Principat, y que ell manaria proveir en lo supplicat, mostrant sa real clemèncompanyia..”³²⁵.

I així es deuria fer en algun moment, donat que en els documents del pagador de la gent de guerra de la frontera de Perpinyà consta que els soldats catalans van ser acomiadats a finals de setembre de 1572³²⁶ i que novament van ser acomiadats el 18 de juny de 1577, la qual cosa implica que després del primer acomiadament de 1572 deuriem ser readmesos en algun moment posterior, amb tota seguretat a partir de la queixa presentada per la Generalitat al rei a finals de 1572.

Per altra banda aquesta presència d'un elevat nombre de soldats catalans a la frontera dels comtats, ja sigui en unitats aplegades a Catalunya mateix o bé enquadrats en unitats d'infanteria formades parcialment a partir de lleves realitzades fora de Catalunya (a Castella sobretot i, en menor mesura en altres estats de la Corona d'Aragó), bon nombre dels quals eren de Perpinyà mateix o de les poblacions del Rosselló, posa de manifest varies qüestions.

La primera qüestió és que en realitat la corona no podia prescindir d'aquests soldats catalans. Així cal tenir en compte que si Felip II es va fer enrera en la decisió de treure els soldats catalans de la guàrdia del Castell Major de Perpinyà i de Roses, no va ser tant per la intenció de complaure els diputats i desagreguar a Perpinyà en particular i als catalans en general, sinó perquè a la pràctica aquests soldats catalans eren uns efectius que li resultaven menys costosos en comparació amb els que

³²⁴ AGS, Guerra Antigua, CDS reg. 79.

³²⁵ Dietaris de la Generalitat, vol. II, Trienni 1572-1575, pàg. 46 i ss.

³²⁶AGS, Guerra Antigua, CDS reg. 91. “*Relaciones de lo que se deve a los soldados catalanes de las compañías de Juan de Medina y Torivio de Caycedo y soldados del castillo mayor de ppnián hasta fin de dez.e 1571 los quales se despidieron a postrero de sett.e 1572*”.

obtenia a Castella, els quals havien de fer un llarg camí fins arribar al Rosselló. Potser també perquè els catalans podien sobreviure millor a les condicions de precarietat de la paga que sempre hi va haver a la frontera dels comtats, precisament per la seva condició de naturals del país, la qual els facilitava, molt més que no els soldats forans, el ràpid accés a mitjans per a sobreviure. I en tercer lloc per un motiu d'economia política militar, ja que la necessitat de reomplir amb rapidesa les places vacants que deixaven els soldats que desertaven en el trànsit des de Castella o altres regnes fins als comtats, fins i tot una vegada allà per falta de paga, es podia solucionar molt més ràpidament amb soldats catalans de la mateixa terra que no esperant l'arribada d'una nova lleva de Castella o Aragó.

La segona qüestió que planteja el nombre considerable de catalans a les unitats militars de la frontera és que tot i l'enviament de tropes estrangeres a aquesta, constatable des de finals del segle XV, la defensa dels comtats de Rosselló i Cerdanya – i de tota la frontera amb França per Catalunya – sempre va ser, almenys fins a la guerra dels segadors un afer que va implicar la presència d'efectius militars autòctons. Ara bé, aquests darrers, a part dels soldats que en qualsevol moment prenen plaça a títol individual a les companyies que el rei feia aplegar fora de Catalunya per a enviar-les-hi també n'hi va haver en forma de milícies que en ocasions d'amenaces rellevants d'invasió van ser aplegades per les universitats i els barons.

Malgrat tot la presència de soldats catalans a les companyies de guarnició de la frontera en algunes ocasions no va ser ben vista per la pròpia corona, com per exemple quan com ha estat indicat l'any 1572 Felip II va voler treure els soldats catalans del Castell Major de Perpinyà i de Roses tot i que fins aquell moment els soldats catalans sempre havien estat admesos sense impediments a les companyies de procedència forana en servei a la frontera.

En aquest sentit crec que el motiu d'aquest canvi d'actitud de la corona es pot trobar a la crisi de 1568 descrita per Joan Reglà (*“pressió estrangera, crisi fronterera i impermeabilització espanyola”* en les seves pròpies paraules), que com ell mateix aclaria era una cadena esglaonada d'esdeveniments que començava l'any 1562 amb l'esclat de la primera guerra de religió a França, incloïa la revolta calvinista dels Països Baixos (1566) i la segona guerra de religió francesa (1567), i culminava amb la revolta morisca que esclatà a Granada el 1568³²⁷. La mateixa cadena a la que també crec que pertanyia mesura que Felip II va prendre l'any 1572 relativa a bandejar els catalans de l'exèrcit que tenia a Catalunya, un aspecte més de l'estratègia global de seguretat que va aplicar a partir de 1568 en els seus regnes ibèrics, que incloïa també altres mesures com la prohibició d'estudiar fora de Catalunya, la censura dels llibres i la prohibició de poder dedicar-se a l'ensenyament per als eclesiàstics francesos que Reglà ja va descriure acuradament. Tanmateix hom es pot preguntar perquè Felip II no la va prendre abans aquesta decisió sobre els soldats catalans, bó i més quan les guerres de religió a França ja havien tingut un primer esclat l'any 1562 i alguns bandolers catalans havien anat establint contactes i relacions estretes amb els hugonots francesos des d'aleshores, donant lloc els uns i els altres – junts o per separat – a remarcables accions magníficament recopilades per Patrice Pujade³²⁸, com ara l'intent hugonot d'emparar-se de la Seu d'Urgell (1562), la participació de bandolers catalans en el setge hugonot de Montauban (1562-1563), algunes incursions franceses al Rosselló (1564), les accions de pillatge de la quadrilla de Joan Fortiés àlies “lo Luterà” a la

³²⁷ REGLÀ, Joan. *Felip II i Catalunya*. Barcelona, 1956. Pàgs. 181 i ss.

³²⁸ REGLÀ, Joan. *Ibidem*. Pàg. 125 i ss.

vegueria de Lleida i a Urgell, més incursions franceses al Rosselló (1567), l'atac hugonot sobre Puigcerdà (1568), noves incursions franceses al Rosselló (1569), l'entrada d'Enric de Navarra al Rosselló al front d'un exèrcit de 18.000 homes i l'amenaça de Perpinyà i altres poblacions (1570), i encara l'acusació per la Inquisició del bandoler de Ripoll Joan Escuder, àlies "el Luterà" d'haver participat en la presa de Tarascó pels hugonots, els quals a més l'havien nomenat "cònsol", etc. Felip II no la va prendre abans la decisió perquè entre 1562 i 1572 va necessitar el suport dels catalans per a sufocar la revolta dels moriscos granadins i posteriorment perquè la posada a punt de la flota amb la què Joan d'Àustria aconseguiria la victòria de Lepant (1571) també feia necessari que els catalans s'hi impliquessin, àdhuc en les unitats militars que es van embarcar amb aquella flota. Sí la va prendre en canvi el 1572, quan ja havia aconseguit reduir els moriscos de Granada i també havia aconseguit la supremacia naval a la Mediterrània sobre els turcs. Aleshores degué considerar que era el moment adequat per a fer més segura militarment la frontera amb França, ja que com ha estat exposat abans a Catalunya no solament s'hi produïen des de feia temps sovintejades accions dels hugonots, sinó perquè sobretot el creixent corrent immigratori francès d'ençà 1562 havia acabat per fer recelar al rei prudent sobre la fidelitat i perillositat d'aquests immigrants als qui en la seva coneguda obsessió per l'heretgia veia com una amenaça potencial a l'interior dels seus estats, una veritable cinquena columna. Per això degué prendre la decisió de vetar els catalans a l'exèrcit de la frontera, perquè com li asseguraven entre altres el mateix virrei Diego Hurtado de Mendoza a Catalunya començava a haver-hi molts francesos. I si aquests es feien soldats a la frontera qui era capaç d'assegurar que no podien decidir afavorir els interessos del seu antic regne i aleshores potser seria la perdició de Catalunya, que qui sap si es convertiria en un nou Flandes.

Més amunt ja s'ha vist l'exemple de la companyia del capità Juan de Granada i de Mendoza, que servia al Castell Major de Perpinyà l'any 1570, i que va ser refeta amb soldats catalans en l'etapa anterior a la decisió de Felip II de vetar els soldats catalans. Però també hi ha exemples força posteriors en el temps que demostren que la mentalitat i la política del rei prudent van persistir en els temps del seu fill i successor. És el cas per exemple de l'ordre que el virrei marquès d'Almazán va donar el febrer de 1613 per a que es reconeguessin els allistaments a vuit soldats catalans de la guarnició de Roses que per error del veedor general Jeroni Torrelles havien estat esborrats de la llista de soldats corresponent³²⁹. Una circumstància que resulta curiosa d'entrada, però que més enllà de l'anècdota posa de manifest dos aspectes molt més interessants. El primer aspecte és que des de feia uns quants anys la guarnició de Roses estava molt necessitada de soldats, perquè precisament aquests vuit soldats catalans a que es referia el virrei marquès d'Almazán l'any 1613 eren els únics que el capità de la companyia de Roses, Antonio de Tapia, havia aconseguit reclutar tres anys enrera quan l'aleshores lloctinent general duc de Monteleón l'havia autoritzat a reclutar-ne fins a trenta a la vegueria de Camprodon, degut a la falta de soldats que aleshores hi havia en aquella força. El segon aspecte és que aquests vuit soldats catalans eren imprescindibles per al capità Antonio de Tapia, qui l'any 1613 es queixava al virrei marquès d'Almazán de què només tenia quaranta-nou soldats i quatre artillers efectius per a complir amb totes les obligacions del seu càrrec, que incloïa a més la cura de diverses torres de vigilància costanera associades (en concret les del Cap de Creus, Illes Medes, Cala Mongó i

³²⁹ AGS, CDS, lligall 98-1.

Cap Norfeu) per a les que necessitava – per a elles soles – setze soldats, de manera que per a la guàrdia i custòdia de Roses només li restaven trenta-tres. Per tot això es compren que aquells vuit soldats catalans fossin imprescindibles per al mínim funcionament del servei a Roses. Finalment encara hi ha un tercer factor que el mateix Antonio de Tapia esmentava quan deia que aleshores no hi havia soldats castellans per a destinar a Roses, i per això calia aclarir la situació d'aquells vuit soldats “*no obstante sean catalanes*”, una afirmació que demostra la continuïtat de la mentalitat que des de 1568 les mesures impermeabilitzadores de Felip II havien contribuït a difondre entre els oficials militars no catalans.

Una situació similar hi havia a Salses, on el veedor discutia les places de set soldats i aquests també eren imprescindibles atès que a la fortalesa només hi havia trenta-dos soldats efectius. Per altra banda més enllà de la necessitat de soldats dels comandaments de les fortaleses cal tenir en compte que aquests soldats catalans necessitaven imperiosament ser reconeguts per a poder cobrar el seu sou.

Un altre cas de tolerància per força de les circumstàncies de soldats catalans per a refer la guarnició es va tornar a produir a Salses l'any 1617, en temps del virrei duc d'Alburquerque, que va donar la següent ordre que per la seva claredat respecte tot el que fins ara ha estat dit reproduïm literalment a continuació:

“Por quanto nos consta que en el Castillo de Salssas y Compañía de don Felix Melendrich, castellano del no ay bastantes soldados para poder acudir ha hazer las guardias ordinarias en el dicho Castillo, ni otros servicios que se ofrezan, y que Tampoco se hallan soldados forasteros deste Principado que assienten como su Mag.d manda, antes los que ha havido se han huido y ausentado, y que otras vezes en esta misma Comisión, nuestros predecesores en estos cargos han dado orden para que se rehizieran y assentara en semexantes faltas el numero de gente deste Reyno que era nezesaria para los dichos servicios, por la presente enla misma Conformidad, ordenamos y mandamos a Ger.mo de Torrellas y Vizente de Anciondo Vee.or y Cont.or, de Su Mag.d de la gente de guerra deste Prin.do y Condados rezivan y assienten en los libros de sus oficios por soldados de la dicha compañía los que el dicho don Felix presentare hasta el numero de veinte que por aora veemos son forzossos y prezissos para conservacion y guarda del dicho Castillo, no obstante que sean catalanes, con condizion que no sean naturales ni al presente vivan, o tengan su domicilio en todo aquel contorno del dicho Castillo de Salssas, que por la dicha Combeniencia del servicio de Su Mag.d, lo tenemos assi por bien y de relebar siendo nezesario alos dichos oficiales del sueldo de su Mag.d, de qualquier cargo,o, culpa que por esta razon se les pueda imputar por ser esta orden contra las de SuMag.d”³³⁰.

Només dues observacions al respecte. La primera pel que fa a la condició expressa de què els soldats que havia de reclutar l'alcaid Melendric no visquessin a les immediacions del castell de Salses, òbviament per a evitar que a la primera ocasió descuidessin les seves obligacions dins d'aquell. La segona sobre el subratllat que no consta a l'original, i on el lloctinent general hi diu clarament que l'ordre que ell està donant al veedor i comptador de la gent de guerra és contra les ordres del mateix rei, i que per això els exonera de qualsevol responsabilitat, la qual assumeix plenament ell.

³³⁰ AGS, CDS, lligall 98-2.

Que el recurs als soldats catalans era una pràctica habitual en aquells anys de la segona dècada del segle XVII es torna a veure amb les dades que novament es refereixen a les guarnicions de la força Roses, i que en aquest cas afegixen les del castell de la Trinitat, relatives a l'any 1616. Així pel que fa a la força de Roses, on encara hi ha el capità Antonio de Tapia Ulloa, es veu que aquells quaranta nou soldats i quatre artillers de 1613 han augmentat fins a seixanta-cinc soldats i divuit artillers amb deu ajudants (els artillers s'engloben en una mateixa llista per a la força i el castell), dels quals en consten expressament vuit de catalans que van assentar plaça després que el pagador passés revista a la companyia i la pagués. Tanmateix els restants cinquanta set, dels qui no en consta la procedència, són noms catalans, els quals o bé es tracta de soldats valencians, o si no ho són aleshores, per força, han de ser catalans del Principat i Comtats; per la meua part m'inclino a pensar que bastants d'aquests cinquanta-set soldats no eren valencians i que per tant podien ser catalans del Principat i Comtats que ja feia temps s'havien integrat a la companyia. De forma semblant passa amb la llista de la guarnició del fort de la Trinitat, on sota el comandament del tinent Nicolau Bofill hi havia vint-i-tres soldats, dels quals en consten expressament set de naturals de Catalunya, mentre que la resta tenen igualment noms i cognoms catalans, per bé que no es pot assegurar si eren valencians o bé del Principat i Comtats³³¹.

Ara bé, cal tenir present que no solament hi va haver soldats catalans a la frontera terrestre amb França, ja que també n'hi va haver als presidis i torres depenents de la corona a la frontera litoral o "marítima". I val a dir d'entrada que proporcionalment en un nombre molt superior a aquesta segona que no pas a la primera.

Tanmateix cal aclarir primer que tot i la seva situació geogràfica la força de Roses, amb les torres de vigilància que en depenien, estava més vinculada a la frontera amb França que no a la frontera marítima, entre altres raons perquè entrava dins la jurisdicció del lloctinent de capità general dels comtats, qui al mateix temps ho era del partit de l'Empordà. És així que les infraestructures de defensa litoral depenents de la corona es reduïen bàsicament al recinte de les Reials Drassanes a la ciutat de Barcelona i a les torres dels Alfacs en el terme de Tortosa, les quals, com es veurà, van tenir sempre unes guarnicions que es van nodrir en uns índexs molt alts (sempre superiors com a mínim al 50%) amb soldats catalans.

Les torres dels Alfacs de Tortosa eren la de Sant Joan del Bolig i la del Codonyol, les quals s'aixecaven corresponentment en els dos extrems del port natural que es forma entre la punta oest del delta del riu Ebre, coneguda com el Trabucador i la platja que hi ha enfront, anomenada pròpiament dels Alfacs, ben resguardada aquesta dels vents de llevant, i la seva missió principal era impedir-hi l'entrada de naus enemigues donat que es tractava d'un port de primer ordre pel que fa a l'embarcament de tropes provinents de Castella, Aragó, València i de Catalunya mateix amb destinació a Itàlia, bàsicament al port de Gènova, des del qual si convenia podien ser enviades per terra fins a Flandes, tot seguint la ruta militar coneguda com el "camí espanyol", que connectava la Llombardia amb els Països Baixos atravesant els Alps, Borgonya i finalment el Franc Comtat³³². Per tant no eren unes torres de vigilància qualsevols, la qual cosa es veia amb el rang militar del seu alcaid, que era al mateix temps lloctinent de capità general en el partit de Tortosa; cal tenir en compte que habitualment a Catalunya només existia un altre lloctinent de capità general a la frontera dels comtats de Rosselló i Cerdanya.

³³¹ AGS, CDS, lligall 95-1.

³³² PARKER, Geoffrey. *El ejército de Flandes y el Camino Español (1567-1659)*. Madrid, 1985.

Pel que fa a la seva guarnició cal dir que hi ha una relació completa dels oficials i soldats que en van formar part des de 1616 fins a 1628³³³. Es veu així que al llarg d'aquells anys hi van prendre plaça trenta dos soldats, dels quals una mica més de la meitat (56, 2%) eren catalans, i la resta eren en la seva major part valencians, a més d'alguns aragonès, castellà, francès i italià.

³³³ AGS, CDS, lligall 99. “*Relacion de las plassas de los oficiales soldados sirven y han servido en las fuerças de San Joan del Bolig y Codonyol delos Alfaques de Su Mag.d del termino de Tortosa en el Principado de Cathalunya*”, elaborada pel que en va ser el seu veedor i comptador, el notari públic i escrivà de la capitania general a Tortosa i el seu partit, Gerónimo Verdejo, amb data de 30 de setembre de 1628.

La relació completa amb nombres i llocs de procedència és la que segueix:

a) Catalans:	16
-Tortosa:	7
-Ulldecona:	5
-Alcanar:	2
-Cambrils:	1
-Girona:	1
b) Valencians:	9
-Calig:	5
-Segorb:	1
-Cervera de València:	1
-Ontinyent:	1
-Sant Mateu:	1
c) Francesos:	4
-Tortosa:	2
-Sornia:	1
-Altres:	1
d) Aragonesos:	1
-Torre del Conde:	1
e) Castellans:	1
-Andalusia:	1
f) Italians:	1

Sorprén el fet de que constin quatre francesos, dos d'ells residents no obstant a Tortosa, ja que aquesta circumstància estava prohibida per les pròpies ordenances militars³³⁴. Potser l'explicació sigui que atesa la dificultat per a trobar i mantenir les guarnicions d'aquestes torres dels Alfacs (la majoria dels soldats desertaven durant el mateix any d'haver pres plaça) es considerés un mal menor el fet que aquests fossin de nació francesa i per això el tinent d'alcaid els admetés malgrat la prohibició oficial. Per altra banda és lògic que la majoria dels soldats catalans fossin de Tortosa mateix o bé de poblacions properes als Alfacs com Ulldecona o Alcanar. El mateix es pot dir dels Valencians.

A la guarnició de les Drassanes de Barcelona, on hi havia una companyia sencera de soldats, el nombre de catalans que en formaven part també va ser molt alt, habitualment de més del 75%, molts dels quals de la mateixa ciutat de Barcelona³³⁵.

³³⁴ AGS, CDS, lligall 79. Per exemple en un ban de la Capitania General de Catalunya amb les instruccions per a fer una mostra o revista de les tropes hi consta expressament: "*V. Que ningun extranjero frances ni gascon pase por soldado en la muestra. So pena de galera y al official que uviere permitido sera Castigado*". Març 1571.

³³⁵ AGS, CDS, lligalls 47-50. Sous d'oficials i soldats (1584-1617).

1.3.Lleves ordinàries de la corona a Catalunya.

Igual com a tots els estats de la monarquia hispànica la corona també va fer lleves ordinàries a Catalunya. Aquestes eren les que el rei manava fer a través del Consell de Guerra a un capità reclutador que rebia una patent que certificava la seva missió i autoritat militar, i al qui al mateix temps se li assenyalava un districte de lleva concret. És el tipus de lleva que I.A.Thompson va anomenar lleva “administrativa”, la iniciativa de la qual sortia directament de la corona³³⁶.

Ara bé, tot i que les lleves ordinàries eren una competència pròpia del Consell de Guerra aquest les impulsava en un territori de la Corona d’Aragó com Catalunya amb el concurs i l’assistència del Consell d’Aragó.

Pel que fa als capitans reclutadors com s’exposarà més endavant la majoria van ser cavallers de la petita i mitjana noblesa als qui la corona va confiar la realització de la lleva per a la formació d’unitats militars, bàsicament d’infanteria, normalment perquè aquests cavallers la podien portar a terme amb relativa facilitat entre els seus vassalls, seguidors i deutors. Al mateix temps cal subratllar la circumstància de què alguns d’aquests capitans que van aplegar companyies a Catalunya tenien experiència militar prèvia ells mateixos com a soldats o oficials a altres indrets com ara Flandes o Itàlia. També és significatiu que bastants d’aquests capitans cavallers repetissin la lleva en més d’una ocasió, normalment per pròpia petició.

Per a la realització de les lleves ordinàries a Catalunya era necessària tant la intervenció del Consell de Guerra com del Consell d’Aragó. De fet hi havia un procediment habitual per a tractar des de la cort les matèries de caire militar que afectaven Catalunya, en el que hi participaven de forma concurrent el Consell de Guerra i el Consell d’Aragó.

El procediment s’iniciava quan el capità general enviava al Consell de Guerra una carta amb consultes o informes sobre els afers militars de la seva competència. A continuació el Consell de Guerra elevava al rei la consulta sobre les qüestions que plantejaven aquestes cartes del capità general i posteriorment es feia el trasllat dels extractes de la consulta del Consell de Guerra al Consell d’Aragó en aquelles qüestions que fossin de la competència del segon. Tot seguit el Consell d’Aragó traslladava una nova consulta al rei i aquest novament, si ho creia convenient podia tornar a demanar l’opinió del Consell de Guerra i aleshores es produïa una última i definitiva consulta del Consell de Guerra.

Aquest procediment mostra que el Consell de Guerra potser tenia la iniciativa en els afers militars a Catalunya i en general a tots els estats de la monarquia hispànica, però malgrat tot no podia prescindir, pel que feia als regnes de la Corona d’Aragó, del concurs en aquests afers del Consell d’Aragó en els aspectes que no eren estrictament militars però que sí que hi estaven relacionats, sobretot els financers i constitucionals. Així per exemple si el Consell de Guerra preveia fer una lleva a Catalunya el Consell d’Aragó podia intervenir assessorant sobre els aspectes constitucionals que limitaven el servei dels soldats, o sobre d’on havien de sortir els recursos econòmics per a pagar els comissaris que havien de guiar les tropes fins al lloc d’embarcació si es tractava de companyies que eren enviades fora de Catalunya. Es tractava de la concurrència entre dues administracions, degut a la complexitat dels afers que feia necessària la coordinació entre ambdues per aconseguir l’eficàcia. Cal tenir en compte que aquesta situació de concurrència era

³³⁶ THOMPSON, I.A.A. *Guerra y decadencia. Gobierno y administración en la España de los Austrias, 1560-1620*. Barcelona, 1981.

una situació molt comuna en la lògica de l'organització polisinodial de l'aparell polític-administratiu de la monarquia hispànica. També per això entre els documents del Consell d'Aragó és bastant habitual trobar-hi còpies de consultes del Consell de Guerra, o bé, a l'època del comte duc d'Olivares, de la Junta d'Execució, que era un organisme derivat d'aquell³³⁷.

Un exemple servirà per a veure com funcionava el procediment abans esmentat. Es tracta de la còpia de la consulta del Consell de Guerra sobre cartes i avisos del comte de Santa Coloma enviada al Consell d'Aragó a finals de maig de 1639, poc abans de l'entrada dels francesos en el Rosselló. Per aquesta consulta s'havien reunit el comte duc d'Olivares, el duc de Villahermosa, el marquès de Castelfuerte, el marquès dels Balbases, Bartolomé Spinola, el protonotari don Gerónimo de Villanueva, i el mestre de camp Pedro de Arce. El tema de la consulta eren les informacions que havia donat el comte de Santa Coloma sobre les assistències de soldats catalans per part d'universitats, Diputació i noblesa, sobre algunes mesures de defensa com ara les prevencions d'armes i bastiments, la mobilització dels provincials pels ministres reials designats com a comissaris en els dotze districtes de mobilització en què havia estat dividit el territori, etc. Qüestions totes elles sobre les que els membres del Consell de Guerra esmentats abans van emetre els seus vots particulars, com ara el marquès de Santa Cruz, el comte duc d'Olivares o el protonotari, o bé van assentir amb algun d'aquests³³⁸.

³³⁷ A vegades també es podia tractar de la comunicació entre el secretari de la Junta Gran d'Estat i de Guerra i el protonotari d'Aragó, com a ACA, CA, 286, 129, que eren corresponentment Fernando Ruiz de Contreras i Gerónimo de Villanueva. En semblant sentit ACA, CA, 286, 10, on hi ha unes consultes de la Junta Gran d'Estat i de Guerra i del Consell d'Aragó sobre les cartes del virrei comte de Santa Coloma.

³³⁸ ACA, CA, 260, 70 (1639).

Lleves ordinàries en el regnat de Felip II

S'ha dit que a partir de l'any 1575 com la data a partir de la qual la corona va fer lleves sistemàtiques a Catalunya coincidint amb la posada en pràctica del nomenament en temps del virrei Fernando de Toledo, prior de Castella de l'orde de Sant Joan, dels dotze capitans extraordinaris als qui va assignar un districte de lleva determinat per a fer lleva de 400 homes³³⁹, tot i que cal tenir en compte que com ha estat exposat més amunt la lleva que podien fer els capitans extraordinaris només tenia lloc en casos de necessitat de contingents extraordinaris de tropes, per la qual cosa de les seves companyies al llarg de l'any només se'n mantenien actius els oficials de la primera plana junt amb el pifan i l'atambor. De fet molts capitans extraordinaris no van arribar mai a aplegar al complet la seva companyia, per la qual cosa resulta inexacte parlar de lleves sistemàtiques de la corona a Catalunya, on normalment aquella les feia quan les necessitava, que era habitualment en defensa del propi territori, tot i que també en ocasions per a ser enviades fora a qualsevol dels fronts de guerra on calia defensar els interessos de la monarquia hispànica.

De totes formes el que sí ha estat constatat per diversos autors és que a partir de 1587 van començar a Catalunya les lleves ordinàries o "administratives" ordenades pel rei a través del Consell de Guerra, un tipus de lleva que va ser introduït a partir d'aquell moment degut sobretot a la minva que es va produir aleshores en el potencial humà de Castella per a satisfer les ingents necessitats de tropes de la monarquia de Felip II. Fins i tot hi ha algun autor com J.L Palos es situa abans d'aquella data i afirma que almenys des de 1569 es van reclutar companyies al Principat amb destinació a l'exèrcit dels Països Baixos³⁴⁰.

En aquest sentit cal subratllar que la realització de lleves ordinàries era la manifestació més visible a Catalunya del canvi que I.A. Thompson va indicar en els mètodes administratius de la monarquia hispànica en relació amb els afers militars a partir del regnat de Felip II, un canvi que va suposar l'enfortiment del Consell de Guerra com a institució sota el govern directe del rei i centralitzadora d'aquells afers³⁴¹. No obstant quan va arribar a Catalunya aquest canvi les lleves ordinàries van ser encarregades bàsicament a nobles locals, veritables cavallers reclutadors, cosa que en realitat era ja una transformació del sistema original de lleva ordinària "administrativa" que s'havia estat practicant a Castella des de l'arribada al tron de Felip II i en la que els capitans reclutadors no tenien perquè ser nobles³⁴².

³³⁹ PÉREZ LATRE, Miquel. *Entre el rei i la terra. El poder polític a la Catalunya del segle XVI*. Vic, 2004. Pàgs. 88.

³⁴⁰ PALOS, Joan Lluís. *Catalunya a l'imperi dels Àustria*. Lleida, 1994. Pàgs. 104. No obstant THOMPSON, op. citada, pàg. 146 afirmava que la majoria de les tropes que es van reclutar a Catalunya abans de 1580 ho van ser mitjançant capitulacions d'aministia concedides a quadrilles de bandolers a canvi d'un període de servei en els exèrcits reials. Segons el segon autor, que es basava entre altres en dades de REGLÀ, J., Felip II i Catalunya, pàg. 62, la primera d'aquestes capitulacions va tenir lloc l'any 1569 i va ser deguda a l'escassetat de voluntaris per a l'exèrcit del duc d'Alba en els Països Baixos. (Les altres fonts que indicava Thompson eren CABRERA DE CÓRDOBA, *Felipe Segundo, Rey de España*, vol. III, Madrid, 1876-1877, pàg. 442, i RIBA y GARCÍA, Carlos. *El Consejo Supremo de Aragón en el reinado de Felipe II. Estudio y transcripción*, València, 1914, pàg. 285.)

³⁴¹ THOMPSON, I.A.A. Obra citada. Pàg. 10.

³⁴² THOMPSON, I.A.A. Obra citada. Pàg. 186-187. Aquest autor posa de manifest que el noble local es va incorporar a partir de la dècada de 1580 al sistema administratiu de lleva. Al mateix temps la corona va haver de recórrer a les lleves privades nobiliàries i a les milícies locals dels

Joan Reglà va ser un dels primers autors que va indicar que una de les primeres ocasions en què es van fer lleves a gran escala a Catalunya va ser l'estiu de l'any 1587, coincidint amb l'esforç dels preparatius per a l'empresa d'Anglaterra. Aleshores van ser reclutades al Principat i comtats de Rosselló i Cerdanya deu companyies d'infanteria, amb la intenció tan de emprar-les en la defensa pròpia com amb la d'enviar-les fora si calia³⁴³; com es veurà més endavant algunes d'aquestes unitats van ser enviades a Flandes i a Itàlia. Certament era un nombre inusualment elevat de companyies que van ser aplegades simultàniament.

Un altre autor que va destacar les lleves a Catalunya a partir de 1587 va ser I.A. Thompson, qui al mateix temps va posar de manifest que a partir d'aquell any va ser corrent que la corona ordenés fer de dues a tres companyies d'infanteria a Catalunya³⁴⁴.

Així ho va fer per exemple el capità Jaume de Madrigal i de Cardona que el maig de 1588 va rebre una patent per aixecar a Catalunya una companyia d'infanteria de fins a 250 soldats³⁴⁵. El mateix any en què el seu germà don Joan de Madrigal va ser nomenat nou capità de la companyia de cavalls lleugers de Perpinyà, una unitat que ja comandava interinament des de la defunció del seu titular don Francesc d'Ortafà, i per a fer-la arribar als cinquanta efectius de contingent ordinari se li donava la instrucció de cobrir les vacants amb gent natural del Principat i comtats³⁴⁶.

L'any següent de 1589 es van donar conductes de capitans per aixecar dues companyies de 250 homes, que era el complement oficial habitual per a les unitats d'infanteria, a don Jeroni d'Argensola i Marcel Cerdà. Aquestes unitats catalanes havien d'integrar-se en un terç de tretze banderes o companyies junt amb les companyies que s'estaven aplegant a Aragó i València. Aquest Terç es va posar sota el comandament general del prior de Castella don Hernando de Toledo per bé que el comandament ordinari va ser per al cavaller català don Hortensi d'Armengol, un combatent veterà de Flandes que aleshores tenia al seu càrrec l'alcaidia del castell de Salses i a qui Felip II va nomenar per a l'ocasió mestre de camp³⁴⁷.

Malgrat tot respecte don Jeroni d'Argensola, que era alcaid dels Alfacs de Tortosa des de 1585, i que ja havia portat anteriorment una companyia de catalans a Flandes, cal pensar que molt probablement no va arribar a aplegar la seva

municipis. Tot plegat per aquest autor era el preludi dels intents que després de 1632 faria Olivares per a utilitzar els grans nobles com agents reclutadors no retribuïts, una vegda el sistema de les lleves ordinàries ja havia fracassat com a mitjà per a fornir els soldats necessaris a la corona.

³⁴³ REGLÀ CAMPISTOL, Joan. *Felip II i Catalunya*. Barcelona, 1956. Pàg. 205. ACA, Registre 4750, fol. 206 i Registre 4754, fol. 307.

PÉREZ LATRE, Miquel. *Entre el rei i la terra. El poder polític a la Catalunya del segle XVI*. Vic, 2004. Pàgs. 89-90. Aquest autor senyala que les comissions donades als capitans eren prou inconcretes i s'hi afegien sovint tasques defensives: "per anar a servir a sa magestat en les parts que convindrà, axí per defenstió de aquest Principat i Comptats, com del restant de la Christiandat", font: ACA, Cancelleria, registre 4754, f. 264 v i reg. 4755, f. 284 v. Aquest autor elabora un quadre (Quadre 3, pàg. 90) on fa constar els noms dels capitans de 1587 i el districte de lleva corresponent.

³⁴⁴ THOMPSON, I.A.A. *Guerra y decadencia. Gobierno y administración en la España de los Austrias, 1560-1620*. Barcelona, 1981. Pàgina 147.

³⁴⁵ AGS, *Guerra y marina*, reg. 48, f. 31

³⁴⁶ AGS, *Guerra y Marina*, reg. 48, f. 69-70.

³⁴⁷ AGS, *Guerra y Marina*, reg. 98-2. Don Hortensi d'Armengol era alcaid de Salses des del 13 de març de 1580.

AGS, *Guerra y Marina*, reg. 52, f. 22 v-23. Nomenament de mestre de camp de don Hortensi d'Armengol, de 20 de juny de 1589.

companyia l'any 1589. El que sí consta és que l'any següent don Hortensi d'Armengol va ser posat al front del terç d'infanteria espanyola que Felip II va enviar al Lluenguadoc en suport del duc de Joyeuse, que aleshores era el cap de les forces de la Lliga Catòlica d'aquella regió. Tanmateix a la pràctica aquest terç era la realització efectiva del que s'havia previst l'any 1589 i que en principi havia d'estar sota comandament de don Hernando de Toledo com ja ha estat dit.

El terç de don Hortensi d'Armengol havia d'estar format per tres companyies catalanes d'arcabussers, més una de valenciana³⁴⁸. De les primeres cal aclarir que no van ser tampoc les que havien estat encarregades el 1589 a don Jeroni d'Argensola i a Marcel Cerdà, que ja no s'esmenten, sinó que les que finalment s'havien d'aplegar anirien una a càrrec del mateix don Hortensi d'Armengol, a qui se li havia assignat com a districte de lleva les terres del bisbat de Barcelona, i les altres dues anirien a càrrec dels capitans don Jeroni Descatllar i don Bernat de Pinós. Aquests darrers consten ja a les lleves de l'estiu de 1587, i hi ha motius per pensar que des d'aleshores havien estat enviats amb les respectives companyies en funcions defensives a la frontera dels comtats, i que ara passarien a integrar-se en el terç de don Hortensi d'Armengol. Pel que fa als districtes de lleva el de don Jeroni Descatllar comprenia la ciutat de Girona i el territori que anava des de l'Empordà fins a la ratlla del Rosselló, compreses la sotsvegueria de Besalú, la vegueria de Camprodon i la batllia de Figueres. El districte de don Bernat de Pinós abastava les poblacions de Puigcerdà, Olot, Ripoll, Berga i Bagà³⁴⁹.

Totes aquestes companyies eren a sou del rei i rebien una paga trimestral de 2.000 ducats en conjunt, una quantitat que es va disposar que sortís dels 52.000 ducats que des de Castella havia fet enviar Felip II per a la paga dels 5.000 mercenaris alemanys que junt amb aquest terç d'infanteria espanyola i la cavalleria lleugera espanyola de Juan de Anaya formava l'exèrcit de suport al duc de Joyeuse³⁵⁰.

A la pràctica dues d'aquestes companyies catalanes d'infanteria espanyola del mestre de camp don Hortensi d'Armengol, en concret les del mateix don Hortensi i la de don Francesc de Pinós (aquest havia substituït el seu germà Bernat mort en campanya) van ser reformades a finals de març de 1592, sobretot per les baixes i desercions que havien sofert, i els soldats que en restaven van ser agregats a la companyia de Jeroni Descatllar, la qual tot i això no va arribar ni als dos cents efectius. Aquesta darrera companyia tampoc degué estar gaire més en servei actiu ja que pel juliol de 1593 el capità Descatllar reclamava a la corona els diners de la seva hisenda pròpia que havia hagut de gastar en el seu manteniment, que ascendien a 4.000 rals, molts més que els 1.400 de paga que havia rebut del rei i que s'havien acabat. Malgrat tot el capità Descatllar continuà al servei del rei i va aplegar aquell mateix any una nova companyia que junt amb les que també van aplegar els capitans Jaume Bardoll de Montserrat i Francesc Gai, havien de ser embarcades cap a Itàlia, unes lleves a les que van succeir immediatament les d'altres tres companyies, les quals probablement també eren enviades a Itàlia³⁵¹.

L'estiu de 1591 es van donar conductes de capità per a fer la lleva de sengles companyies d'infanteria als cavallers catalans Benet Desprat, Felip de Menargues i

³⁴⁸ AGS, *Guerra y Marina*, registre 48, f. 99v i ss. La companyia que s'havia de formar a València aniria a càrrec del capità Andrés de Artieda, a qui s'havia assignat com a districte de lleva la ciutat de València i altres llocs d'aquell regne.

³⁴⁹ PÉREZ LATRE, Miquel. *Entre el rei i la terra. El poder polític a la Catalunya del segle XVI*. Vic, 2004. Pàgs. 90.

³⁵⁰ AGS, *Guerra y Marina*, registre 52.

³⁵¹ AGS, *Guerra y Marina*, registre 62.

Rafel Xammar de Cardona, molt probablement per a refer l'exèrcit del Llenguadoc³⁵².

El febrer de 1595 els capitans Bardoll de Montserrat i Francesc Gai tornaven a aplegar companyies per a portar segurament a Itàlia, ja que a l'abril d'aquest any es donaven ordres per a l'embarcació als Alfacs de Tortosa de les companyies que amb aquesta destinació s'estaven fent a Catalunya, València i Aragó, un total de 1.500 infants que havien de ser embarcats en les deu galeres d'Espanya sota comandament de don Diego de Mendoza cap a Gènova³⁵³.

L'any 1596 també es van fer lleves a Catalunya per a enviar a Itàlia. Es van donar conductes de capità a Francesc d'Esplugues, Joan d'Encontra, Joan Maurici de Vallseca i Josep de Pons. Com en ocasions precedents aquestes companyies formaven part d'un terç d'infanteria en el que també hi havia unitats aplegades a altres estats de la corona d'Aragó com Aragó i València, i aquesta vegada també a Mallorca, i fins i tot a Navarra, que en total eren més de 3.000 infants que havien de ser transportats a Gènova per les galeres d'Itàlia del príncep Doria. No obstant hi va haver diferents punts d'embarcació, i així les companyies de catalans havien de ser embarcades a Barcelona, les valencianes dels capitans Marcel Cerdà i don Baltasar de Borja a Vinarós, les aragoneses de Juan de Pina i don Diego de Urriés als Alfacs de Tortosa, junt amb les que havien fet al regne de Navarra Antonio de Solibera i Miguel Guerrero, i finalment la companyia que havia fet el capità Francisco Pardo a Mallorca s'havia d'embarcar allí. Totes les naus s'havien de trobar a l'alçada de Mallorca per a dirigir-se tot seguit en convoi a Gènova. Les provisions per al manteniment d'aquesta infanteria van ser embarcades en part a Vinarós (el vi, vinagre, oli, carn de porc, formatge, tonyina, arròs, etc) mentre que la galeta – en quantitat de 3.000 quintars – ho va ser a Barcelona, on havia estat elaborada³⁵⁴.

El 1597 era novament el capità Joan Maurici de Vallseca, un cavaller natural de Barcelona, qui va aplegar a la ciutat una companyia de més de cent homes per anar a servir a Itàlia³⁵⁵. El mateix any el virrei duc de Feria va donar conducta de capità a Onofre de Cruïlles i Urrea, que va aplegar una companyia amb la que va lluitar amb èxit contra els francesos que havien entrat al Rosselló sota comandament

³⁵² AGS, *Guerra y Marina*, registre 62.

³⁵³ AGS, *Guerra y Marina*, registre 62. A Aragó el capità don Alonso Altamirano feia lleva d'una companyia i a València eren dues, una del capità don Antoni de Blanes i l'altra de don Leonard de Llorís. Per a la companyia d'Aragó el rei havia enviat de Castella 800 ducats i per a les dues de Catalunya i València 1.500 corresponentment.

Per a l'avituallament de totes aquestes tropes en el viatge per mar fins al port de Gènova es van embarcar les següents provisions:

L'embarcació d'aquestes tropes es va fer efectiva el mes de juliol. Per al seu manteniment es van carregar a les galeres les següents provisions:

- 6.205 arrobes de vi
- 300 arrobes de vinagre
- 175 arrobes d'oli
- 85 quintars d'arròs
- 135 quintars de formatge
- 125 quintars de carn de porc
- 17 barrils de tonyina

Abans de l'embarcament també va ser necessari reparar alguns vestits dels soldats.

³⁵⁴ AGS, *Guerra y Marina*, registre 72

³⁵⁵ AGS, *Guerra y Marina*, registre 72, folis 333 v - 334.

d'Alfons d'Ornano, un cors al servei d'Enric IV, per la qual cosa Felip II li va fer mercè de vint escuts d'entreteniment mensual a Barcelona³⁵⁶.

L'any 1598 el capità Juan Ortiz tenia una conducta per a fer la lleva d'una companyia d'infanteria a Catalunya, tot i que no consta si era per a enviar fora o bé per anar a defensar la frontera dels atacs dels francesos. Les que sí van fer això darrer van ser les que van formar don Jaume Calcer³⁵⁷, cavaller de l'hàbit de Santiago resident a Perpinyà, i la que aplegà el capità Bernat d'Oms, les quals van ser conegudes com les companyies "dels passos", precisament perquè van defensar els principals colls de muntanya que comunicaven amb França.

L'any següent tornen a ser els capitans Jaume Bardoll de Montserrat i Francesc Gai els que apleguen sengles companyies d'infanteria en terres del bisbat de Barcelona. El primer la formava per anar a servir a l'Armada reial mentre que el segon per anar a servir a Flandes³⁵⁸.

³⁵⁶ACA, CA, 266, 175. Després de servir en defensa de la frontera va ser nomenat veguer de Cerdanya, ofici que serví durant tres anys. Posteriorment va aplegar una companyia d'infanteria (probablement a Andalusia) amb la que va servir a Cadis fins que va ser reformat i llicenciat. Quan va tornar va ser candidat a l'alcaidia de Puigcerdà, Querol i Torrecerdana (1608).

³⁵⁷ACA, 265, 52 / 266, 174 / 266, 173 / 266, 11 / 267, 50 / 268, 88 / 264, 16. Don Jaume Calcer era cavaller de l'hàbit de Santiago. Quan va ser nomenat alcaid de Salses, el juliol de 1604, en substitució de Josep de Pons, feia anys que era alcaid d'Elna i en feia ja trenta quatre que servia les armes del rei. Havia començat tenint al seu càrrec la galera de l'abat Llupià durant la guerra de Granada (1568-1570) i després va participar a la batalla de Navarino. També va servir als Terços de la Lliga a la Llombardia, sota les ordres de don Lope de Acuña. Va ser a Flandes, on participà en diferents accions sota el comanament del Governador don Lluís de Requesens, que el va llicenciar i li va donar permís per a tornar a Catalunya perquè havia estat molt mal ferit. Posteriorment va formar la companyia amb la que defensà un dels passos de la frontera quan van entrar els francesos l'any 1598.

³⁵⁸ACA, CA, 266, 173. Consulta del Consell d'Aragó de 24 d'agost de 1602. El capità Francesc Gay feia vint-i-sis anys que servia les armes reials. Va servir a Flandes i a Itàlia i va ser a les campanyes de la conquesta de Portugal (1580) i Anglaterra (1588); en aquesta darrera empresa va morir el seu germà, Gaspar Gay, que era soldat de la companyia – segurament catalana – de Felip Sunyer. Francesc Gay havia fet lleva de companyies d'infanteria a Catalunya per ordre del rei en quatre ocasions. La segona vegada (1593) va passar amb la companyia a Itàlia i la tercera (1599) a Flandes, on es va posar a les ordres del mestre de camp Manuel de Vega que el va nomenar caporal i governador de sis companyies (inclosa la que havia portat de Catalunya) amb les que va lluitar en el comtat de Namur fins a ser reformades. La darrera ocasió que va formar una companyia a Catalunya va ser l'any 1601, amb la que va anar a servir a Milà, on va servir fins a la seva mort l'any 1604. En totes les ocasions que va formar companyies ho va fer a costa pròpia i mai va rebre cap mercè pels seus serveis, ni tan sols quan va pagar ell mateix els soldats de les sis companyies que va manar a Flandes, gastant la suma de 4.858 rals .

Lleves ordinàries en el regnat de Felip III

En aquest regnat van continuar les lleves ordinàries de la corona a Catalunya, tot i que la menor quantitat de dades sembla indicar una freqüència i un nombre menys elevat de lleves que en el regnat anterior, una circumstància que segurament va tenir a veure amb la política de reducció de despeses militars portada a terme en l'època del duc de Lerma i que va ser manifesta a partir de la treva dels Dotze Anys acordada l'any 1609 amb els holandesos. No obstant la paralització de la guerra als Països Baixos cal destacar que a partir d'aquella data hi va haver altres fronts de guerra com ara el nord d'Itàlia davant Savoia i França i el Llevant en contra dels turcs, per als que puntualment van caldre contingents importants de tropes de les que també en van formar part alguna unitat militar catalana.

Així per exemple l'any 1600 el capità Francesc Pinós i Cardona va formar novament una companyia amb la que anà a lluitar a Irlanda amb l'exèrcit que Felip III hi envià l'any 1601 en suport del comte Tyron, un noble irlandès que es va posar al front d'una revolta contra l'ocupació anglesa.

El 1601 va ser novament el capità Francesc Gai qui es troba amb una companyia d'infanteria que s'allotja a Sabadell en el seu trànsit fins a l'embarcació potser a Barcelona³⁵⁹. Aquesta companyia probablement fos per a portar a Flandes, com la darrera que el mateix capità havia aplegat a Catalunya l'any 1599.

Un cavaller que es va destacar en el servei militar a la corona va ser Vicenç Miquel Moradell, especialment amb les lleves que va fer a Catalunya en diverses ocasions. Moradell, que era fill gran d'un cavaller barceloní, va seguir la carrera militar des de 1597, quan probablement va participar en les guerres que hi va haver amb França a la frontera dels comtats aquell any i el següent.

L'any 1606 va aplegar amb conducta de capità i a costa pròpia una companyia de 200 homes la qual per ordre del rei va portar a servir a Milà, i amb la que s'integrà en el Terç de la Llombardia participant en les topades que allí hi va haver amb el duc de Savoia Carles Manuel, fins que la dita companyia va ser llicenciada pel marquès de Villafranca i conestable de Castella, don Pedro de Toledo el 1611.

Tot seguit va tornar a Catalunya i aconseguí que la Diputació del General el recomanés al rei per a poder continuar servint a l'exèrcit, la qual cosa va fer el consistori d'aquella amb uns elogis destacables no solament per a Moradell sinó també per a tots els cavallers catalans que servien les armes del rei:

“Aquest Principat se precia molt dels Cavallers que dell hixen a servir a Vmagt de cuya ma son sempre estats premiats aventajadissim y per a que en nostre temps no falten estos ni sie menor la honra que V Magt lo ha sempre feta ha paregut a est concistori representar a Vmagt los serveys del capità don Vicens Miquel de Moradell... Perço suplicam a Vmagt que en consideracio del que ha servit y gastat y de que los demes cavallers se animen a son real servey de Vmagt sia servit emplear lo en ell y honrarlo en sa pretencio, que est Principat en augment de las demes merces que de la real ma de Vmagt te rebudes, estimara esta per molt senyalada merce, Ntre. Senyor la S.C.R. persona de Vmagt guarde y ab augment de majors regnes y señories prospere com per estos fidelissims vasalls de Vmagt es desijat”³⁶⁰.

³⁵⁹ ABAD I SENTÍS, Josep. *La vila de Sabadell durant la Guerra patriòtica o dels segadors (1598-1659)*. Arxiu Històric de Sabadell. Sabadell, 2003. Pàg. 52.

³⁶⁰ ACA, CA, 274, 88. Carta del consistori de la Diputació del General al virrei marquès d'Almazán, 1612.

De fet aquesta recomanació de la Diputació va ser presa en consideració per Felip III, qui al cap de dos anys va tornar a donar una patent de capità a Vicenç M. Moradell, amb la que aplegà una companyia que també va embarcar a les galeres d'Espanya cap a Itàlia, on va ser integrada al Terç de la Llombardia, i amb la que va participar en les guerres contra Venècia a la mar Adriàtica l'any 1616-1617.

Per altra part cal destacar que aquesta companyia del capità Moradell va ocasionar una ambaixada de la Diputació del General davant el lloctinent general marquès d'Almazán en queixa pels danys i greuges que estava causant en els llocs on va ser allotjada en el seu trànsit pel Principat fins al lloc d'embarcació. La Generalitat es va queixar en concret de què la companyia del capità Moradell composava i maltractava els habitants de les poblacions per on passava, un fet que si es té en compte la composició catalana d'aquesta unitat militar, demostra que les extralimitacions i abusos eren habituals a totes les tropes en trànsit per Catalunya, i això independentment del seu origen o nacionalitat. Malgrat tot la resposta del virrei Almazán a la Diputació va ser que ell en cap cas havia donat ordre al capità Moradell per a que cobrés composicions, però que tanmateix sí li havia donat ordres per a que s'allotgés en els llocs on es sabia que s'hi recollien bandolers "*que allí, en pena de son delicte, que y fes aposentar dits soldats, menjant allí, y que com és cosa de soldats no se'ls pot tenir axí la mà*" i el virrei també deia finalment – amb la intenció d'apaivagar els ànims dels diputats – que ben aviat la companyia seria embarcada³⁶¹.

El conflicte causat per la companyia del capità Moradell sens dubte va poder ser el motiu decisiu per a que La Diputació del General rebutgés la seva insaculació a la bossa per a l'extracció del diputat militar, amb l'argument de què Moradell no era ni venia de família noble, i això no obstant les cartes de recomanació que van escriure a la institució tan el rei com el comte de Benavente³⁶².

³⁶¹ Dietaris de la Generalitat, volum IV, Trienni 1611-1614, p. 400r.

³⁶² Dietaris de la Generalitat, volum IV, Trienni 1617-1620, p. 250 r.

Lleves ordinàries en el regnat de Felip IV

En aquest regnat les lleves ordinàries es tornen menys freqüents. Coincideix amb la crisi del sistema de reclutament mitjançant les lleves ordinàries, que va resultar incapaç per a proveir els soldats que la corona necessitava a tants escenaris de guerra. Per altra banda la corona no tenia, ni aconseguia d'obtenir, suficients recursos financers per al pagament de les unitats militars formades amb el sistema de la lleva ordinària.

Per tot plegat en el regnat de Felip IV tal i com va posar de maniferst I.A.Thomson la desintegració del sistema unitari de reclutament administratiu, que era un clar indicador del govern centralitzat i absolutista a Castella, va tenir com a principal conseqüència que la corona tornés a donar un nou paper a la noblesa en el reclutament de tropes, una circumstància que va revitalitzar les atrofiades funcions militars tradicionals d'aquesta noblesa³⁶³. No obstant cal subratllar que a diferència de Castella a Catalunya la noblesa mai no va deixar de tenir des de l'edat mitjana un paper actiu en els afers militars, especialment en la defensa de la frontera terrestre amb França, per a la qual periòdicament havia fet lleves de considerable magnitud. En aquest darrer sentit J.L. Palos va afirmar amb gran encert que la noblesa catalana es va haver d'organitzar com cap altra aristocràcia dels regnes ibèrics de la monarquia hispànica per a defensar la integritat del territori³⁶⁴.

Encara cal assenyalar per a Catalunya una particularitat en relació a la decadència del sistema administratiu de lleva ordinària per part d'oficials de la corona. Es tracta de la situació que es va produir a partir de 1637 quan la corona va demanar i negociar amb les universitats la realització de lleves voluntàries per a defensar la frontera dels francesos. Aleshores va passar que com es va lamentar el mateix Consell d'Aragó els catalans preferien les companyies de les universitats i Diputació ja que cobraven una paga més substancial que no a les companyies reclutades per capitans amb patent reial, i a més eren millor equipats, i sobretot perquè així no s'exposaven a haver de servir fora de Catalunya, la qual cosa sí els podia passar amb les companyies a sou de la corona³⁶⁵.

A continuació es detallen alguns dels capitans que van fer lleves amb la corresponent patent donada pel rei a través del Consell de Guerra en el regnat de Felip IV. Malgrat tot també en el regnat de Felip IV es comprova que per primera vegada des de 1580 algun d'aquests capitans no era cavaller.

Francesc Daniel de Marimon

Era fill del governador de Catalunya don Aleix de Marimon. L'any 1625 va allotjar-se a Sabadell amb la seva companyia d'infanteria³⁶⁶, que probablement havia format a Catalunya.

³⁶³ THOMPSON, I.A.A. Obra citada. Pàg. 181. Aquest autor senyala que a Castella si bé durant la reconquesta medieval l'aportació de la noblesa havia estat importantíssima, en el segle XVI el senyoriu havia perdut llurs funcions militars i a la dècada de 1520 es va reconèixer que fins i tot les forces dels tres ordes militars de Santiago, Calatrava i Alcántara servien de poca cosa.

³⁶⁴ PALOS, Joan Lluís. *Catalunya a l'imperi dels Àustria*. Lleida, 1994. Pàg. 109.

³⁶⁵ ACA, CA, 283, 116 (1639).

³⁶⁶ ABAD I SENTÍS, Josep. *La vila de Sabadell durant la Guerra patriòtica o dels segadors (1598-1659)*. Arxiu Històric de Sabadell. Sabadell, 2003. Pàg. 77.

Ramon Fontanet

Era nebot del regent del Consell d'Aragó Salvador Fontanet i pel que sembla no va arribar mai a obtenir el privilegi militar. No es tractaria per tant d'un cavaller com acostumaven a ser-ho a Catalunya els capitans reclutadors des de la dècada de 1580.

Ramon Fontanet va servir de soldat a Nàpols, Sicília i Milà. Va arribar a alferes i pels seus mèrits se li van donar vuit escuts d'avantatge. Quan el rei ordenà la lleva de 1630 per a Itàlia el comte de Peralada el va posar d'alferes de la companyia de 347 homes que havia fet. A Milà el marquès de Santa Cruz el va reformar el set de març de 1631 i tot seguit va tornar a Catalunya i va demanar una patent de capità per aplegar a costa seva una companyia d'infanteria amb la que servir on se li ordenés, la qual cosa va acabar obtenint. Fins i tot el Consell d'Aragó va urgir al rei per a que Fontanet rebés quan més aviat millor la patent de capità, ja que podia fer la lleva en molt poc temps gràcies a que estava ben emparentat i a que tenia amics que l'ajudarien a aconseguir-ho, i a més aquesta companyia podria ser embarcada amb altres dues que s'estaven fent a Aragó³⁶⁷.

Basili de Castellví

El 1635 fins i tot el Consell d'Aragó va haver de servir amb una companyia que havia de posar a Perpinyà. En compliment de les ordres reials el consell va encarregar la seva formació a don Basili de Castellví, gendre del regent Castellví del Consell d'Aragó. Sembla ser que aquesta companyia, que era de cavalleria, es va aplegar a Catalunya, ja que els diners necessaris per a la lleva van ser enviats pel Consell d'Aragó al virrei duc de Cardona, qui els va lliurar al capità Castellví a mesura que els necessitava. A principis de març aquest darrer afirmava tenir ja 100 soldats allistats, per bé que la lleva havia de ser de 200, vestits i armats tots ells pel Consell³⁶⁸.

Tanmateix aquesta companyia del Consell d'Aragó degué patir moltes desercions, ja que pel març de 1636 el consell afirmava no poder refer-la, per manca de diners amb que fer-ho. Al mateix temps demanava al rei que se li excusés aquesta despesa, i que es nomenés el comte de Santa Coloma com capità de la companyia i se li encarregués de refer-la³⁶⁹.

Don Pere Santacília

Cavaller bandoler mallorquí a qui es va donar remissió a canvi de servir les armes del rei. L'any 1632 se li va encarregar una lleva de 300 infants a Catalunya, on se li havia senyalat un districte de lleva concret. En aquells moments s'estaven fent altres dues lleves a Catalunya, les quals eren per a ser embarcades en les galeres d'Espanya (a càrrec del marquès de Villafranca, don Garcia de Toledo) en acompanyament del cardenal infant don Ferran que aviat havia de salpar cap a Itàlia amb un exèrcit molt nombrós.

Per la seva part el Consell d'Aragó va suggerir que Santacília fos enviat a Mallorca a fer la lleva, donades les dificultats que hi havia a Catalunya, on apart de què ja s'hi estaven fent altres lleves els naturals ajudaven a desertar els soldats, de manera que seria molt difícil que aquell cavaller completés la seva lleva; a més tenia molts seguidors i deutors a Mallorca que el podrien ajudar. Tanmateix el virrei cardenal infant no va estar d'acord en què Santacília en persona anés a Mallorca, per bé que

³⁶⁷ ACA, CA, 233, 19.

³⁶⁸ ACA, CA, 257, 2.

³⁶⁹ ACA, CA, 282, 65.

si hi tenia gent disposada a entrar a la seva lleva que ja es faria portar a Catalunya³⁷⁰.

El 1637 se li encarregà la lleva de 500 dragons que es volien enviar a la terra de Labord. Per aquesta lleva malgrat haver-hi disponibilitat de cavalls suficient el que ho es trobaven eren homes que es volguessin allistar, un problema que el virrei duc de Cardona deia que s'aconseguiria superar mitjançant les remissions de delinqüents o bé altres mitjans³⁷¹.

Celdoni Corts i Camós

Probablement es tractava d'un alferes que no era cavaller, com s'ha destacat en el cas anterior de Ramon Fontanet. Corts va demanar una conducta de capità per aixecar una companyia de cent infants a Catalunya a finals de desembre de 1635, en un moment que la corona estava aplegant forces militars per a enviar a l'exèrcit que havia de fer front a una escomesa dels francesos a la frontera del Rosselló.

La petició de Corts va ser avalada pel mateix duc de Cardona davant el Consell d'Aragó, a qui el rei havia consultat sobre l'afer. A partir d'aquí el consell va acordar posar unes condicions al servei, les quals degueren ser comunes a altres peticions de la mateixa mena. En primer lloc que es senyalés el termini de dos mesos per a tenir tots els soldats a Perpinyà, moment en el qual es donaria al peticionari la patent de capità, i no abans. En segon lloc que el peticionari hauria de respondre amb les millors penyores, les quals consistien en la pròpia persona i béns, així com en una multa de 100 rals per cada soldat dels cent que faltés per entregar. La tercera condició era que l'entrega de soldats podia ser en grups de vint fins a completar el nombre total; la primera entrega a Perpinyà de vint soldats va ser feta a principis de febrer de 1636.

Ramon Roig

Era un dels alferesos catalans que servien a Milà i que l'any 1636 el regent Bayetola va demanar al governador d'allà, el marquès de Leganès, que els donés llicència per anar a Catalunya, on el regent els donaria patent de capità per a fer-se càrrec de les companyies d'infanteria que es formessin amb la lleva que estava fent aleshores, ja que no trobava ningú a Catalunya que li volgués acceptar les patents de capità.

Per la seva part Ramon Roig, natural de Vilafranca del Penedès, es va posar malalt a Milà i no va tornar a Catalunya fins a principis de 1637, quan el regent Bayetola ja havia retornat a la cort. Per això va anar a la cort a demanar la conducta de capità que el regent li havia ofert per aplegar ell mateix una companyia de cent homes, cosa que confiava poder fer donada la seva condició de natural del país. Val a dir que a finals d'octubre d'aquell any va aconseguir la patent de capità gràcies a la mediació del Consell d'Aragó, a través del qual també va obtenir una ajuda de costa per a refer-se de les despeses del viatge i per a disposar de diners per anar a Catalunya a fer la lleva de la companyia³⁷².

³⁷⁰ ACA, CA, 282, 30.

³⁷¹ ACA, CA, 281, 57 (1637).

³⁷² ACA, CA, 281, 52 (1637).

*Ramon Xammar*³⁷³

L'any 1632 Ramon Xammar va aplegar una companyia d'infanteria amb la que passà a Nàpols primer, i en ser reformada allí el 2 de desembre del mateix any 1632, a Flandes, d'on tornà amb llicència del Cardenal Infant don Ferran el gener de 1635. Una vegada a Catalunya va ser recompensat pels seus serveis amb l'alcaidia del Castellet de Perpinyà (octubre de 1636)³⁷⁴, un dels oficis amb el que era habitual recompensar els cavallers que havien servit a l'exèrcit.

³⁷³ Els Xammar eren una família de cavallers de Perpinyà que es va destacar en el servei a la corona en diversos àmbits. El pare de Ramon Xammar va ser Rafel Xammar, el síndic que la Vila de Perpinyà va enviar a la cort l'any 1627 per a exposar el projecte d'escisió dels Comtats respecte el Principat; també havia estat enviat l'any 1624 amb motiu de l'enfrontament de Perpinyà amb Barcelona per l'aprovisionament de carn de la segona. Rafel Xammar pare també havia servit molts anys les armes reials a Flandes amb el grau d'alferes, i com a capità d'infanteria un any i mig. Per aquests serveis d'armes Rafel Xammar va ser recompensat amb l'alcaidia d'Elna, ofici que serví de 1606 fins a 1613.

Un germà de Ramon Xammar va ser Rafel Xammar, que a la mort del baró Gaspar Tord va ocupar l'alcaidia del Castellet de Nostra Senyora de Perpinyà. També va servir el rei a les corts de 1626, igual com el pare també de nom Rafel Xammar. ACA, CA, 276, 55 – 279, 59.

³⁷⁴ ACA, CA, 279, 59. Consulta del Consell d'Aragó de 13 d'octubre de 1636.

2. ELS EFECTIUS MILITARS EXTRAORDINARIS

Més enllà de les tropes que la corona tenia en servei ordinari a Catalunya en els moments de conflicte bèl·lic declarat amb França li va ser necessari disposar d'un nombre suplementari de soldats.

Aquests efectius extraordinaris els va obtenir la corona a tres indrets diferents. En primer lloc a Catalunya mateix mitjançant la mobilització pels sistemes de lleva extraordinaris, que podien ser generals (usatge *Princeps Namque* i sometent general), o bé parcials, i en aquest segon cas suposaven la lleva per part dels nobles i les universitats locals. En segon lloc amb l'enviament de tropes des d'altres regnes peninsulars, sobretot de Castella, però també d'Aragó i València. En tercer lloc en una pràctica habitual en totes les monarquies de l'edat moderna la corona va contractar unitats de mercenaris per a enviar a Catalunya a reforçar el contingent propi en algunes ocasions.

2.1. Tropes d'altres estats de la monarquia hispànica.

Són les que la corona va enviar a Catalunya amb motiu de circumstàncies d'especial necessitat de tropes en els moments de guerra oberta amb França des de finals del segle XV i fins a la guerra dels segadors. La major part van arribar des de Castella, però també en van venir d'altres regnes de la Corona d'Aragó, bàsicament d'Aragó, València i, en menor nombre de Mallorca, així com fins i tot de Flandes i Nàpols.

Tot i que la relació d'aquests efectius es farà extensament en relació als allotjaments de soldats a Catalunya en el tercer capítol de la present tesi a continuació es donen dades del període en que el nombre del contingent d'aquestes tropes extraordinàries enviades per la corona a Catalunya va ser més nombrós des de principis del regnat de Felip II i fins a la guerra dels segadors. Aquest període va coincidir amb la dècada de 1630, quan l'enfrontament de la monarquia hispànica i francesa va anar creixent fins a la guerra oberta de 1635, un conflicte que amenaçà directament les terres del Rosselló, les quals es van convertir des de 1637 amb el setge de Leucata en escenari de les accions bèl·liques dels exèrcits d'un i altre contendent.

Tanmateix hi ha testimonis que permeten afirmar que la pressió de l'enfrontament entre les dues monarquies ja s'havia deixat sentir abans i tot a la frontera dels Comtats, en especial al del Rosselló, com a mínim des de 1629 amb la guerra del Montferrato al nord d'Itàlia. En aquest sentit el notari perpinyanès Pere Pasqual deixava constància en el seu dietari de l'arribada i el gravós allotjament de gran nombre de tropes des de 1630 a la vila de Perpinyà i, en general en tot el comtat del Rosselló³⁷⁵. El mateix autor feia especial referència a dos moments molt significatius pel que feia a aquesta notable presència de soldats. La primera l'estiu de 1632, quan arribà un exèrcit de més de 10.000 homes amb els que el marquès de Montenegro havia d'envair França pel Llenguadoc amb l'objectiu d'alleugerir la pressió francesa sobre Flandes, i ajudar alhora la revolta del duc d'Orleans contra

³⁷⁵ *Diari de Pere Pasqual (1595-1644)*, dins les *Cròniques del Rosselló (segles XVI-XVII)*, edició a cura d'Antoni SIMON i Pep VILA. Barcelona, 1998. Pàg. 82: "Memòria sia com des de l'any 1630 ordinàriament en la present vila y terra del Rosselló y (ha) aguda gran multitud de soldats de totes generacions, tant de cavalls com altres, estant aposentats per los llochs, destruint los pagesos, que la major part de aquells han dexades llur casas."

Lluís XIII³⁷⁶, tot i que aquesta força no va arribar a entrar en acció efectivament. El segon moment és l'acció del duc de Cardona sobre la fortalesa francesa de Leucata, entre agost i setembre de 1637, amb un exèrcit que segons el notari de Perpinyà estava format per aproximadament 15.000 homes³⁷⁷.

Tanmateix les xifres de soldats donades pel notari Pere Pasqual resulten exagerades en comparació amb les de la mostra general que es va fer el 7 de març de 1636 tan a les tropes dels presidis del Principat i els comtats, com a les companyies d'infanteria i cavalleria espanyola, valona i italiana que hi havia en el Rosselló. Segons aquesta mostra totes aquestes forces sumaven 6.012 efectius, entre oficials i soldats, dels quals 1.004 eren guarnicions de presidis de tot Catalunya, no solament de la frontera dels comtats. Per tant les tropes de campanya a sou de la corona que havien de formar l'exèrcit que s'havia d'oposar als francesos eren 5.008 homes entre infanteria i cavalleria, un nombre que sembla difícil que es tripliqués en el curs d'un any i arribés als 15.000 que esmentava el notari Pasqual.

En aquella mostra general les tropes constaven detallades en les següents categories els 5.008 soldats abans indicats:

- Regiments d'infanteria espanyola (13): 2.859 homes.
- Infanteria napolitana: 850.
- Infanteria valona: 230.
- Cavalleria de les Guardes de Castella: 666.
- Companyies de Genets de la Costa (del regne de Granada): 88.
- Companyies de cavalleria valona i napolitana: 260.
- Companyia de cavalls lleugers de Perpinyà: 55.

Dels quals encara caldria restar els homes de la companyia de cavalls lleugers de Perpinyà, que no eren tropes extraordinàries sinó ordinàries de la frontera. Per tant el total de tropes extraordinàries segons la mostra del 7 de març de 1636 era de 4.953 homes.

³⁷⁶ *Diari de Pere Pasqual (1595-1644)*, dins les *Cròniques del Rosselló (segles XVI-XVII)*, edició a cura d'Antoni SIMON i Pep VILA. Barcelona, 1998. Sobre l'exèrcit del marquès de Montenegro (pàgs. 80-81): "Memòria sia de las personas que vindran en lo món, com après de èsser passada la pesta en la present vila (Perpinyà), arribà un gran exèrcit de gent de guerra tant de peu com de cavall, que passaven de més de deu mil. Lo general del dit exèrcit és lo príncep de Montenegro. La vitoualla se alterà de manera que totes les coses se paguen triplicat, és en gran llàstima, fins la llenya y carbó. Per aver una càrrega de llenya o carbó és menester anar a comprar-l fora vila."

³⁷⁷ *Diari de Pere Pasqual (1595-1644)*, dins les *Cròniques del Rosselló (segles XVI-XVII)*, edició a cura d'Antoni SIMON i Pep VILA. Barcelona, 1998. Pàgs. 82-83: "Y avuy, que comptam a 26 de agost 1637, essent en la present vila de Perpinyà lo excel.lentíssim senyor duc de Cardona, virey de Catalunya, féu posar devant lo lloch de Bonpàs, en los camps devant las parets de Sanct Genís, tota la gent de guerra, que judicaven eren 15 mil de peu y cavall. Se'n portaren 32 artillaries y isqueren més de 100 carros, tots de monitions..."

Com es pot apreciar hi ha un clar predomini dels regiments d'infanteria espanyola, que representen un 57,7 % de les tropes extraordinàries³⁷⁸. És una dada prou significativa si es té en compte que es tractava d'unitats formades a partir de les lleves que la noblesa terratinent de Castella havia fet en compliment dels seus deures feudals de servei d'armes al rei, i que per tant confirma la tesi de Thompson sobre la refeudalització dels exèrcits de la monarquia hispànica, especialment en el regnat de Felip IV, quan Olivares va utilitzar els gran nobles castellans com agents reclutadors no retribuïts. Segons l'autor esmentat solament a través de la influència dels senyors locals podia tenir el rei l'esperança de reclutar el nombre substancial de soldats que li calien per als diversos fronts de guerra, i no es tractava solament d'un artifici fiscal encobert, sinó d'una necessitat eminentment pràctica³⁷⁹.

Tanmateix des de la cort no es va tardar gaire en incrementar els 4.953 soldats de 1636 fins als prop de 10.000 que hi va haver des de l'estiu de 1639 amb l'arribada a Catalunya de l'exèrcit que des de Cantàbria conduí el marquès dels Balbases, així com amb la incorporació d'algun contingent indeterminat pel que fa al nombre de mercenaris irlandesos sota comandament del comte Tircornell. Per tant el contingent que afegia aquest exèrcit de Cantàbria rondava els 5.000 homes.

De fet si comparem aquest exèrcit de tropes a sou del rei de 1639 amb el que va tenir sota el seu comandament el duc d'Alba l'any 1542³⁸⁰, el primer no és gaire superior en nombre:

-Tropes extraordinàries a Catalunya l'any 1639: 10.000 efectius.

-Tropes extraordinàries a Catalunya l'any 1542: 8.600 efectius.

³⁷⁸ Els regiments d'infanteria espanyola que constaven a la mostra de 1636 eren els següents, amb detall del nombre de companyies i soldats:

1-Regiment del comte-duc d'Olivares: 11 companyies, 9 oficials, 1.279 soldats.

2-Regiment del comte d'Aguilar: 11 companyies, 64 oficials, 261 soldats.

3-Regiment del duc de Pastrana: 10 companyies, 31 oficials, 74 soldats.

4-Regiment de l'almirall de Castella: 10 companyies, 31 oficials, 67 soldats.

5-Regiment del marquès de la Guarda: 2 companyies, 6 oficials, 76 soldats.

6-Regiment del duc de Medinaceli: 10 companyies, 28 oficials, 67 soldats.

7-Regiment del comte de Fuensalida: 2 companyies, 10 oficials, 136 soldats.

8-Regiment del comte de Lemos: 10 companyies, 40 oficials, 54 soldats.

9-Regiment del comte d'Oropesa: 8 companyies, 35 oficials, 146 soldats.

10-Regiment del marquès de Villena: 2 companyies, 21 oficials, 114 soldats.

11-Regiment del duc d'Osuna: 7 companyies, 21 oficials, 46 soldats.

12-Regiment del comte de Montijo: 10 companyies, 17 oficials, 70 soldats.

13-Regiment del duc del Infantado: 10 companyies, 26 oficials, 78 soldats.

³⁷⁹ THOMPSON, I.A.A. Op. Citada. Pàg. 186.

³⁸⁰ BUYREU JUAN, Jordi. *Institucions i conflictes a la Catalunya moderna*. Barcelona, 2005. Pàg. 324. Segons estima aquest autor basant-se en la correspondència de Carles I les forces sota comandament del duc d'Alba no arribaven als 10.000 o 12.000 homes, compresos tant els mercenaris alemanys, els infants castellans i les lleves de catalans que s'havien fet per a l'ocasió. Quan a partir de l'agost de 1542 va tenir lloc la invasió francesa del Rosselló Carles I va donar ordres per a l'enviament de soldats al Rosselló, que s'havien d'afegir a les forces que el duc d'Alba, que era capità general nomenat per a dirigir l'exèrcit, ja tenia entre lleves de catalans i soldats castellans que ja havien arribat.

CASALS, Àngel. *L'Emperador i els catalans. Catalunya a l'imperi de Carles V (1516-1543)*. Granollers, 2000. Pàgs. 436. Els reforços que va enviar l'emperador consistien en concret en 4.000 alemanys que l'almirall Doria havia de portar d'Itàlia amb la seva flota, 3.000 infants que vindrien a peu des de Castella i 1.200 més que ho farien des de València. A més, a l'octubre de 1541 ja havien estat enviats 400 infants castellans des de Cartagena, que segons Casals es devien tractar de les restes de la fracassada campanya d'Alger.

El de 1639 tan solament tenia 1.400 homes més, per bé que en una proporció del 50 % (els soldats de la mostra de 1636) havien estat allotjats a Catalunya d'ençà l'any 1630, de forma que des d'un punt de vista de la pressió que va exercir sobre la població i els recursos del territori l'exèrcit de 1639 va ser molt més danyós.

2.2. Tropes mercenàries.

Com tots els reis europeus de l'edat moderna els sobirans de la casa d'Àustria van contractar mercenaris estrangers com a tropes auxiliars dels exèrcits que aplegaven en els seus estats patrimonials.

Aquesta pràctica també es pot comprovar a Catalunya. En primer lloc amb els enviaments que Carles I i Felip II van fer en diverses ocasions de mercenaris alemanys.

La primera vegada en què l'emperador va fer venir a Catalunya mercenaris alemanys es va tractar d'un regiment de lansquenets alemanys comandats per Guillem de Rocandolf que van arribar des de Castella a Catalunya l'agost de 1524 i que de fet va comportar una experiència amb greus conseqüències sobre el país³⁸¹. Aquests mercenaris havien vingut amb Carles I quan aquest retornà d'Alemanya i havien participat en la recuperació d'Ondarribia a la frontera de Castella amb França per la banda del País Basc. A Catalunya després d'allotjar-se uns dies a la ciutat de Barcelona van ser enviats tot seguit a la frontera dels comtats per a reforçar les tropes ordinàries que hi havia destacades allà. A la frontera van ser a la primera línia en les accions contra els francesos i fins i tot per l'octubre de 1524 van entrar a França on van prendre localitats com Sant Pau de Fenolleda i Tuixent, posicions que no obstant van haver d'abandonar a mitjans de gener de 1525 per la contraofensiva francesa sobre el Conflent. En acabar-se les hostilitats amb França els mercenaris alemanys de Rocandolf van esdevenir un problema a Catalunya ja que es van dedicar a diverses activitats delictives i d'extorsió sobre particulars, autoritats locals i poblacions amb la finalitat d'obtenir diners en canvi, probablement com A. Casals va indicar perquè no rebien la paga que els corresponia. Per tot plegat finalment Carles I va haver de signar a l'abril de 1525 l'ordre de sortida d'aquests mercenaris, que havien de ser embarcats al Rosselló cap a Itàlia sota la supervisió de Beltran de Robles, un comissari que el rei va fer venir expressament per a coordinar l'operació. No obstant fins que no van ser efectivament embarcats – no a Itàlia sinó finalment a València – els alemanys de Rocandolf es van dedicar a saquejar i extorquir els habitants de les poblacions on van ser allotjats, la qual cosa va motivar fins i tot que la Diputació del General enviés a Lluís de Cardona, que era a la cort, un memorial i una carta dels jurats de Girona per a que exposés les malvestats causades pels mercenaris.

La segona vegada en què Carles I va enviar a Catalunya tropes mercenàries alemanyes va ser amb motiu de la invasió del Rosselló l'any 1542 i el setge de Perpinyà per un exèrcit francès sota comandament del Delfí en el que també hi havia nombrosos contingents mercenaris de piquers suïsos i lansquenets alemanys. L'emperador Carles va fer transportar amb les galeres de Gènova de l'almirall Andrea Doria una força de 4.000 soldats alemanys, dels quals un cop retirats els francesos del Rosselló a principis de gener de 1543 encara en quedaven uns 3.000, un miler dels quals van ser conduïts a Palamós per a ser enviats cap a Tunis (fort de la Goleta) i Itàlia, i encara van tenir temps mentre s'esperaven per a ser embarcats per a deixar uns deutes que no van arribar a satisfer en concepte de les provisions que havien pres a crèdit, a part de provocar desordres a la població. Pel que feia a la resta dels alemanys que van restar al Rosselló Carles I va haver de regular el seu allotjament, cosa que l'emperador va fer d'acord amb les constitucions de Catalunya, evidentment per a evitar conflictes amb les poblacions. No obstant com

³⁸¹ CASALS, Àngel. Op. citada Pàgs. 144-162.

va senyalar Casals aquestes mesures no van evitar totalment els incidents com ara els que va donar lloc la companyia d'alemanys que es va allotjar a Puigcerdà des de mitjans de desembre de 1542 fins a principis de gener de 1543.³⁸²

En temps de Felip II va tractar-se d'un regiment de 5.000 alemanys mercenaris sota comandament del comte Jeroni de Lodrón que es van afegir a l'exèrcit que entre 1590 i 1592 es va enviar en ajuda del catòlic duc de Joyeuse per a fer front als hugonots en el Llenguadoc. També integraven aquest exèrcit tres companyies d'arcabussers catalans sota comandament del mestre de camp don Hortensi d'Armengol, així com forces de cavalleria provinents de Castella a càrrec de Juan de Anaya i Solís.

De fet els alemanys van arribar a Barcelona des de Gènova amb les galeres d'Itàlia i després de ser rebuts pel governador don Pere de Cardona van ser traslladats cap al Rosselló sota el guiatge del comissari Francisco de Eraso, que va ser enviat expressament pel Consell de Guerra per a disposar la seva marxa i allotjament fins a la frontera, cosa que Felip II volia que es fes sense incidents, qui sap si per evitar la situació que en temps del seu pare havien provocat els mercenaris de Rocandolf, com demostra aquest fragment de les instruccions que van ser entregades a Eraso:

“...y procurareis que la dicha gente se contente con la comodidad que huviere y que no quiera de sus huéspedes mas de lo que fuere justo, pues si otra cosa hiziessen seria dar ocassion a muertos y otros daños...”³⁸³.

Fins i tot se li donaven instruccions concretes per a evitar danys en les vinyes, hortes i arbres, en el cas de l'allotjament en campanya, donat que en aquesta situació els soldats en trànsit solien robar raïm, hortalisses i llenya.

En les seves funcions Eraso va ser assistit per Juan Batista Vigorredo, en qualitat de pagador de la gent de guerra, precisament perquè hi havia un gran interès en assegurar des d'un primer moment la paga d'aquests mercenaris, cosa que novament sembla una prevenció dels incidents ocorreguts amb el regiment de Rocandol cinquanta anys abans. De fet es suposava que els alemanys havien arribat d'Itàlia havent cobrat la paga del mes de juliol, però per a evitar desordres en els mesos següents per falta de paga ja s'havien enviat a Barcelona 52.000 ducats de la hisenda reial de Castella a càrrec de Lope de Mantilla, corresponents a les pagues d'agost i setembre. No obstant si arribaven sense haver cobrat la paga de juliol es disposava que després d'haver procedit a fer la mostra en el moment de desembarcar fossin pagats tot seguit. Fins i tot es preveia que si havien cobrat anticipadament la paga de juliol i ja se l'havien gastat els fos donat un anticipament de la d'agost, també amb la intenció d'evitar que fessin qualsevol mal.

Igualment per a evitar qualsevol indisciplina i desordre don Pere de Cardona havia de nomenar comissaris naturals per assistir a Francisco de Eraso en el guiatge i allotjament dels mercenaris.

La participació dels mercenaris alemanys del comte Lodrón a la campanya del Llenguadoc dels anys 1590-1592 va destacar negativament perquè alguns d'ells van estar implicats en la causa de la mort del duc de Joyeuse a l'acció de Villamur, una població vora la ciutat de Tolosa, un fet que el virrei duc de Maqueda va fer investigar al cavaller rossellonés Joan Blan de Ribera, a qui va fer anar allà amb

³⁸² CASALS, op citada. Pàg. 456. Segons recull el Dietari de Puigcerdà els alemanys es van enfrontar amb els vilatans i com a resultat moriren dos lansquenets.

³⁸³ AGS, *Guerra y Marina*, registre 52, f. 91- 96 v .

aquesta missió. Finalment les investigacions van confirmar la responsabilitat dels alemanys, que per això van ser condemnats a perdre bona part del seu sou.

Quan va finalitzar la campanya i degut a la falta de diners per a pagar-los el virrei duc de Maqueda encarregà a Joan Blan de Ribera que en proveís per a que no morissin de gana els no gaires més de 1.000 alemanys que quedaven, la qual cosa aquell cavaller afirmava que va fer gastant diàriament 100 ducats durant alguns mesos³⁸⁴.

Malgrat tot no va ser fins al juny de 1594 que es van donar instruccions al virrei duc de Maqueda per a la paga i embarcació dels alemanys amb destinació a Gènova, des d'on es volien enviar a Milà. No obstant pel mes d'agost encara no havien marxat ja que encara es disposava, el dia 24, la seva paga amb 49.000 ducats de a 75 maravedis cada ducat³⁸⁵, per bé que podem suposar que no van tardar a fer-ho ja que les referències documentals als alemanys del comte Lodrón desapareixen a partir d'aquesta data.

La darrera ocasió de presència de tropes mercenàries a Catalunya abans de la guerra dels segadors no es va produir fins al regnat de Felip IV quan amb motiu de la campanya de Salses de 1639-1640 aquest va fer venir per a participar-hi un regiment de soldats catòlics irlandesos sota comandament del comte Tircornell, que es van constituir en el que es va conèixer com a Terç dels irlandesos, que va ser posat sota les ordres del marquès dels Balbases³⁸⁶.

³⁸⁴ ACA, CA, 267, 70. Memorial presentat per don Joan Blan de Ribera per a ser proveït com a governador dels comtats.

³⁸⁵ AGS, *Guerra y Marina*, registre 62, f. 292-296..

³⁸⁶ ACA, CA, 286, 53. Carta de Diego Parceró, bisbe de Girona, de 10 de maig de 1640. El bisbe esmenta aquest terç amb motiu de la seva visita d'inspecció a Santa Coloma de Farners després dels famosos fets que van tenir lloc en aquesta localitat per motiu dels allotjaments (Vegi's per a més dades sobre els mateixos el capítol 3 sobre els allotjaments).

2.3. Tropes catalanes

Quan es produïa una situació que ho requeria a més de les tropes ordinàries que tenia a Catalunya i de les que eventualment podia enviar des d'altres regnes la corona, o fins i tot de mercenaris no peninsulars, sempre podia disposar mitjançant diferents tipus de mobilització d'altres contingents de tropes extraordinaris a Catalunya mateix.

Aquestes mobilitzacions extraordinàries a Catalunya amb els mecanismes propis de cada una eren les següents:

-mobilització obligatòria:

general: usatge *Princeps Namque* i sometent general

parcial: drets de recollida, mobilitzacions de feudataris del rei

-mobilització voluntària

per estaments: universitats, nobles i eclesiàstics,

per la corona mateixa: capitans ordinaris i extraordinaris, remissions de bandolers.

Entenent-se per mobilització l'aplec d'una força militar o exèrcit per a fer front a una eventual situació de guerra, un concepte que no es pot confondre amb el de la lleva, que en tot cas s'ha d'entendre com el sistema de reclutament d'unitats militars concretes, que en els segles XVI i XVII eren bàsicament companyies d'infanteria i cavalleria per a les forces terrestres i lleves de mariners per a les forces navals. És així que a banda del tipus de mobilització les lleves presentaven aquestes modalitats:

-lleves per estaments:

universitats (braç reial)

nobles i eclesiàstics (braços militar i eclesiàstic)

-lleves per oficials de la corona

voluntàries: capitans ordinaris i extraordinaris

no voluntàries: remissions de bandolers.

Amb el primer tipus de lleva cada un dels tres estaments de la societat de l'edat moderna (estament popular o reial, estament nobiliari i estament eclesiàstic) reclutava voluntàriament les corresponents unitats militars quan els ho demanava el rei, o en nom d'aquest el seu lloctinent general. En el cas dels nobles i eclesiàstics podia ser fins i tot obligatòriament quan els era exigint en virtut de la seva condició de feudataris de la corona.

El segon tipus de lleva va aparèixer com a novetat a l'edat moderna en un resultat més del procés en el què per a imposar-se als privilegis dels estaments les monarquies van enfortir els aparells de domini estatal que tenien a les seves mans, entre els quals l'exèrcit. D'aquesta forma van aparèixer els exèrcits que depenien i eren gestionats en bona part directament pels aparells estatals centrals de les

monarquies, també de nova aparició, que en el cas de la monarquia hispànica van consistir fonamentalment en el Consell de Guerra.

Ambdós tipus de lleves van coexistir a Catalunya en els segles XVI i XVII – de forma similar a com va succeir a la resta d'estats de la monarquia hispànica – fins al canvi de model militar que es va produir després que Felip V de Borbó guanyés la guerra de Successió a principis del segle XVIII, la qual cosa va suposar la desaparició definitiva de les lleves d'origen medieval i la generalització de la lleva estatal en les seves diferents modalitats realitzades ja enterament per oficials de la corona³⁸⁷.

Per altra banda penso que aquesta novetat de la lleva a iniciativa de la corona és un bon motiu per a revisar la consideració molt estesa de què Catalunya tenia una organització militar anacrònica, heretada dels temps medievals, com va dir Víctor Ferro³⁸⁸. Perquè de fet crec que aquest autor es referia a les institucions de dret públic català que establien les formes de mobilització obligatòria, és a dir, a l'usatge *Princeps Namque*, al sometent general, els drets de recollida de determinades poblacions i el deure d'assistència militar dels feudataris del rei, les quals certament tenien un origen medieval. Ara bé, no crec que V. Ferro pensés en les formes de mobilització voluntària, en primer lloc perquè no estaven regulades per les normes d'aquell dret públic, i en segon lloc perquè es tractava, almenys pel que respecta a les lleves a iniciativa de la corona, d'una novetat introduïda per aquesta a partir del segle XVI, quan les guerres exteriors de la monarquia i les noves tàctiques militars van fer que necessités molts més soldats que els que fins aleshores havia pogut disposar amb les formes de mobilització medievals.

Malgrat tot la historiografia ha repetit aquella valoració de Víctor Ferro fins a convertir-la gairebé en un axioma³⁸⁹, sense tenir en compte que les formes de mobilització militar tradicionals no van ser les úniques que els reis de la casa d'Àustria van utilitzar a Catalunya. No ho van ser perquè certament, a la Catalunya de l'edat moderna van continuar vigents les formes tradicionals de mobilització armada, però al mateix temps, igual com a qualsevol territori de la monarquia

³⁸⁷ BAÑÓN MARTÍNEZ, Rafael; BARKER, Thomas M. (eds.) *Armed forces and society in Spain. Past and Present*. New York, 1988. "The Early Bourbons and the Military", de Pere MOLAS RIBALTA. Pàgs. 50-80. Aquest autor descriu els tres mètodes de lleva que es van posar en pràctica al llarg del segle XVIII a l'exèrcit dels Borbons espanyols. En primer lloc parla de l'allistament de voluntaris per part de cada regiment dels que formaven aquell exèrcit. A continuació i degut a la fallida d'aquell sistema es va recórrer al mètode que a la llarga havia de durar més en el temps (fins a l'any 1990), que va ser el del sorteig i quintes. I en tercer lloc també esmenta el recurs a l'allistament obligatori d'individus marginals com ara els rodamóns i els sense feina que demanaven caritat. Per altra part cal tenir en compte que a Castella es va aconseguir tenir una milícia de reservistes per a complementar l'exèrcit regular en cas de necessitat, però en cap cas va ser com les milícies de l'època dels Habsburg, ja que ara l'únic que es demanava a les autoritats provincials era que trobessin els recursos financers per a finançar les tropes, que es constituïen igualment a partir del sorteig.

³⁸⁸ FERRO, Víctor. *El Dret Públic Català. Les institucions a Catalunya fins al Decret de Nova Planta*. Vic, 1987. La cita concreta d'aquest autor és: "L'allunyament de la cort (on s'elaborava la política internacional de la Monarquia i on es prenen les decisions bàsiques en l'àmbit de les relacions exteriors), la peculiar posició de la Corona en el context del dret públic de Catalunya, i el llanguiment de les institucions del Principat en l'aspecte polític, contribueixen a explicar que, malgrat la seva situació geogràfica, el país mantingués, fins a la vetlla de la destrucció de les seves institucions pròpies, una organització militar heretada – en allò que realment en romanien – dels temps medievals." (pàg. 65).

³⁸⁹ SIMÓN TARRÉS, A., ESPINO LÓPEZ, A. "Les formes tradicionals ...". ALCOBERRO, A. "Els catalans i les guerres del rei".

hispanica – i com de fet a tota Europa occidental – es van posar en pràctica, a iniciativa dels organismes centrals de la monarquia, noves formes de mobilització armada el reclutament “administratiu”, consistent aquest en una modalitat de lleva que era encarregada per la corona a un capità, al qual s’entregava una patent o conducta que l’autoritzava a fer-la en un districte determinat que li era prèviament assignat³⁹⁰.

Des d’aquest punt de vista, per tant, Catalunya no va ser tan diferent de Castella, Nàpols o Milà, on al costat de supervivències medievals en l’organització militar també van donar-se les noves formes modernes. En aquest sentit a Castella, que normalment es posa com a exemple de forma d’organització moderna van subsistir les medievals lleves de nobles feudataris de la corona, les quals van ser reviscudes a partir de la guerra amb França iniciada l’any 1635, quan Olivares i Felip IV, davant les creixents necessitats de combatents van haver de recórrer a aquella antiga forma de mobilització militar³⁹¹. I a Castella, com a Catalunya, Aragó, València, Mallorca, Nàpols o Milà, la corona va enviar a capitans reclutadors amb patents del Consell de Guerra per aplegar les companyies d’infanteria necessàries per a Flandes, Milà o a on convingués. És per això que entenc que afirmar que Catalunya va tenir una organització militar medieval en els segles de l’edat moderna és només parcialment cert.

A més sovint una altra conseqüència d’aquests plantejaments que prenen una part per la totalitat sol ser la marginació de Catalunya del context europeu en el que s’inseria en aquelles centúries modernes, a part de portar a debats historiogràfics tan distorsionats com estèrils, com per exemple la qüestió de si Catalunya tenia o no un exèrcit a l’edat moderna³⁹².

Per la meua part crec que Catalunya va ser al mateix temps medieval i moderna pel que fa a la seva organització militar, més o menys com els altres estats de la monarquia hispanica, potser si es vol amb un protagonisme més gran de les formes medievals, però no per això va deixar de ser al mateix temps moderna. En aquest sentit cal pensar que a la Catalunya del segle XVI tan trobem la coronela de Barcelona o la milícia urbana de Perpinyà com la companyia de vassalls del senyor de Seró, i també la companyia del capità Bardoll de Montserrat aplegada amb patent del rei.

Finalment i en el mateix sentit tampoc es pot oblidar que a Catalunya arriben la majoria de les innovacions de la revolució militar en els àmbits de la poliorcètica, les armes i les tàctiques militars.

³⁹⁰ THOMPSON, I.A.A. *Guerra y decadencia de la compañía Gobierno y administración en la España de los Austrias, 1560-1620*. Barcelona, 1981. Pàg 146 i ss. A Catalunya també va tenir notable repercussió el que aquest autor anomena reclutament “intermediari” en la seva modalitat de remissions a colles de bandolers a canvi d’un període de servei sota les banderes del rei, pràctica que com Reglà ja va posar de manifest va ser començada a posar en pràctica en temps del virrei Diego Hurtado de Mendoza a causa de la falta de voluntaris catalans per a l’exèrcit que sota comanament del duc d’Alba s’enviava a Flandes. Com a Catalunya aquest reclutament intermediari, tot i que en la modalitat del noble local que s’oferia a fer la lleva sense relació amb el bandolerisme, també es va donar a Galícia, Astúries, Biscaia i Guipúscoa, mentre que el reclutament administratiu promogut pel Consell de Guerra directament va ser, almenys fins a la dècada de 1580, un procediment restringit a Castella, Navarra, València i Aragó.

³⁹¹ DOMÍNGUEZ ORTIZ, Antonio. “La movilización de la nobleza castellana en 1640”. A *Anuario de Historia del Derecho Español*, n. 25 (1955). Pàgs. 800-822.

³⁹² ESPINO LÓPEZ, A. “¿Existió un ejército catalán en la Edad Moderna?”, a *Manuscrits* n. 16 (1997), pàgs. 115-120.

2.3.1. Formes de mobilització obligatòria.

2.3.1.1. La mobilització general: l'usatge *Princeps Namque* i el sometent general.

Són les dues institucions militars d'origen medieval pròpies de les prerrogatives de la corona a Catalunya que van continuar vigents en els segles de l'edat moderna fins que després de la victòria borbònica a la guerra de Successió (1714) aquestes institucions de mobilització armada dels catalans, igual com al resta del dret públic de Catalunya, van ser abolides per Felip V.

El *Princeps Namque* era un usatge recollit a les constitucions de Catalunya³⁹³ que establia a Catalunya la mobilització general i obligatòria de tota la població masculina apta per a la guerra. Tanmateix era una norma únicament aplicable en unes circumstàncies molt concretes i d'acord amb unes condicions específiques. És així que aquest usatge establia tots els homes capaços d'utilitzar les armes estaven obligats a complir amb els seus deures militars envers el príncep en cas que es publicués la convocatòria de l'usatge *Princeps Namque*, això si es donaven les següents condicions: en primer lloc que el príncep estigués amenaçat per enemics de tenir guerra a Catalunya, i en segon lloc que el príncep, o si més no el seu primogènit, es trobés present a Catalunya³⁹⁴. L'obligació militar del *Princeps Namque* s'entenia per tant en un sentit netament defensiu i a més en cap cas més enllà dels límits de Catalunya.

Pel que feia als terminis de validesa de la convocatòria del *Princeps Namque* Ferran II havia establert a la cort de Barcelona de 1494 que la convocatòria era vàlida mentre durés la guerra o bé si es produïa la convocatòria de corts o si aquestes ja estaven obertes, i en aquest segon cas es donava fins a un termini de dos

³⁹³Originalment era un usatge del segle XI (el número LVIII), que posteriorment va ser inclòs a les constitucions de Catalunya, de les quals va passar a ser-ne la número 6 del títol "*Del dret del fisch y de las suas regalías*".

³⁹⁴ Sobre aquesta qüestió hi havia opinions diferents. Així per exemple el Consell d'Aragó (ACA, CA, 286, 93) creia que l'usatge es podia posar en pràctica per delegació quan el príncep no es trobés a Catalunya en cas d'estar impedit o patir una malaltia greu, o bé en el cas de trobar-se a altres regnes també en expedició d'armes. Per contra a la trentasisena reunida amb el consistori i els assessors i advocats fiscals de la Diputació del General el 20 de juliol de 1637 per a discutir sobre la declaració del *Princeps Namque* feta pel virrei a Barcelona el 13 de juny l'opinió era – a la vista dels precedents sobre casos similars – que la convocatòria requeria la presència del rei, de tal manera que per delegació no era procedent i que en aquest cas sempre havia estat revocada: "*Y de la mente del legislador y de las constituciones que parlan de la matèria del dit usatge, y del que scriuen los doctors pràctichs de Cathalunya acerca de aquell, y del que s'és vist en molts exemplars que són trobats y atralment, consta que la declaració, convocatòria y exequició de dit usatge requereix la presència de la real persona de sa magestat en lo present Principat, de tal manera que, sempre que dits actes se són fets, altrament que per sa magestat y aquell, estant en lo Principat, s'és quexat lo Principat y a instància sua són estats revocats per los senyors reys en Corts General...però encara exequició fahedora en absència de sa magestat, que havia de ser de necessitat per alguna persona per al dit efecte per sa magestat delegadora, cosa que sempre que se és feta, és estada revocada per los senyors reys, com se troba en los exemplars que són vistos.*" A més els casos de revocatòria en aquestes condicions van ser recopilats pels assessors i advocat fiscal de la Diputació i eren els següents: "*del senyor rey en Pere, del senyor rey don Joan, qui revocà la declaració y la convocatòria feta per la senyora Reyna dona Joana y del senyor rey Alfonso*"; també s'esmenta el cas de la declaració feta per Ferran I de Trastàmara l'any 1413, ocasió en què el consistori de la Diputació li va demanar que no fes efectiva la convocatòria, per la qual cosa van proposar al rei que es deixés assessorar per una junta formada per quatre prelats, quatre rics homes, quatre cavallers, quatre ciutadans, més els juristes "*que era la forma ab què, conforme las generals constituciones de Cathalunya, se feyan las interpretacions y declaraciones de usatges y constituciones*". (Dieteris de la Generalitat, Trienni 1635-1638, pàg. 215v-216v).

mesos de pròrroga per les corts; no obstant si es tancaven les corts el príncep sempre podia tornar a convocar el *Princeps Namque* si es tornaven a donar les circumstàncies que el motivaven.

Per altra banda cal subratllar que el servei d'armes obligatori que establia la convocatòria del *Princeps Namque* s'entenia que era a càrrec dels mateixos convocats, és a dir, sense cost per al rei, un aspecte que lògicament resultava molt interessant per a la corona donades les seves limitacions financeres³⁹⁵.

El sometent general era igualment una mobilització general de tot el territori de Catalunya, tot i que a diferència del *Princeps Namque* no requeria la presència del príncep o del seu primogènit. Tenien potestat per a convocar-lo tan el rei com el seu lloctinent general, prèvia declaració de procedència pel Reial Consell. Tanmateix el sometent general tot i tractar-se d'una institució que tenia com a objectiu la mobilització de la població per aconseguir la defensa militar del territori, pel que feia al seu funcionament era igual al sometent ordinari, el qual era una institució que tenia com a finalitat principal la col·laboració de la població en el manteniment de l'ordre públic³⁹⁶, per bé que en alguna altra ocasió també servís per a la defensa militar³⁹⁷. És així que com el sometent corrent el sometent general era precisat pels lloctinents amb la "*Crida del llibret*", un document en el que constava el nombre d'homes elegits a les diferents poblacions reials, agrupades aquestes per vegueries i sotsvegueries. Aquests homes tenien l'obligació d'estar a punt amb l'armament necessari per a quan fossin requerits pel veguer o sotsveguer, i fins i tot en alguns casos pel batlle. A part d'aquests oficials reials en el límit del seu districte el sometent ordinari també podia ser convocat pel portantveus de general governador quan hi era present, i fins i tot com passava amb el sometent general pel rei o el seu lloctinent general, prèvia declaració de procedència pel Reial Consell. En ambdós casos la manutenció dels homes afectats pel sometent anava a càrrec del rei, i no com en el cas del *Princeps Namque* a càrrec dels mateixos vassalls.

Ara bé, com ja va ser indicat per V. Ferro al llarg dels segles XVI i XVII la majoria de les convocatòries de l'auxili armat dels catalans per part de la corona no es va fer per l'usatge *Princeps namque*, sinó sota la forma del sometent general. Del segon Vidal Pla en va trobar referències per als anys 1474, 1513, 1565, 1570, 1578, 1593, 1595-1610 (les unions o germanats), 1629, 1639, 1640-1652, 1661, 1673, 1678³⁹⁸. Igualment en donava referències Carreras i Candi per a 1542, 1555 i

³⁹⁵ ACA, CA, 286, 93. Així ho veia en una consulta sobre les prevencions de guerra a Catalunya pel juny de 1639 el Consell d'Aragó que el considerava el mitjà de mobilització més avantatjós des d'un punt de vista dels costos per a la corona./ ACA, CA, 286, 28. "Instrucció al Marques de los Balbases" (23 d'agost de 1639). En aquest document consta que en els tres primers dies el sosteniment dels homes convocats amb el *Princeps Namque* anava a costa seva, i que a partir del quart aleshores anirien a càrrec del rei.

³⁹⁶ FERRO, Víctor. *El Dret públic català*. Vic, 1987. Pàg. 78. Segons aquest autor el sometent ordinari es basava en la regalia per la qual el rei o els seus oficials podien agafar delinqüents i posar-los a les presons reials, independentment del lloc on s'hagués comès el delictes o s'amaguessin aquells. Per altra part el procés de sometent es posava en marxa pels crims que no admetien esmena (ja fos remissió o composició), que eren el trencament de Pau i Treva, la violació de la salvaguarda o el guiatge del príncep, la falsificació de moneda, els crims castigats amb penes corporals, i finalment els comesos en camins i vies públiques.

³⁹⁷ ACA, CA, 286, 93. Segons la interpretació del Consell d'Aragó davant la necessitat de mobilitzar els catalans amb motiu de la campanya de Salses el sometent permetia al rei convocar la part del Principat que fos necessària (per tant el sometent ordinari), o tot ell (sometent general).

³⁹⁸ VIDAL PLA, Jordi. "Les formes tradicionals de l'organització armada a la Catalunya dels s. XVI i XVII". A *Manuscrits* n. 3, maig 1986, pàgs 105 a 116.

1559³⁹⁹. Per a 1522 també parla de sometent general Àngel Casals, en aquesta ocasió per crida del virrei arquebisbe de Tarragona Pere de Cardona per a fer front a una entrada de francesos que sota comandament de mossur de Santa Pau van assetjar Puigcerdà⁴⁰⁰.

La darrera d'aquelles mobilitzacions per mitjà del sometent general abans de la guerra dels segadors va ser la que el virrei comte de Santa Coloma va fer l'estiu de 1639 per a la campanya de Salses contra els francesos⁴⁰¹, i es va fer quan l'enemic era ja dins Catalunya, un aspecte que per a Ferro constituïa la diferència amb la convocatòria del *Princeps Namque*, unes institucions que segons aquest autor han estat confoses per molts autors. No obstant sembla cal posar de manifest que la convocatòria de 1639 no va ser l'únic mitjà que tenia la corona per aplegar forces per aquella campanya a la frontera dels comtats, i fins i tot que ni tan solament va ser el mitjà principal. En aquest sentit J.H.Elliott afirmava que la convocatòria de sometent general es va fer “*per a inflar les dimensions de l'exèrcit amb naturals del país*”, és a dir, que a la realitat va significar ben poca cosa al costat dels homes pagats – uns 12.000 – oferts voluntàriament per les universitats i la Diputació, així com les forces que es poguessin aplegar amb els 260 feudataris del rei als qui finalment havia estat reconeguda la seva obligació d'auxili militar⁴⁰². Malgrat tot potser no van ser tan pocs els soldats que es van aconseguir amb el sometent general en aquella ocasió, almenys això és el que permet pensar la lleva de 700 homes que el tresorer don Ramon Calders i Ferran va aconseguir aplegar a les poblacions de la vegueria de Girona i que ell mateix va conduir fins al camp de Salses a l'octubre de 1639⁴⁰³; el mateix tresorer afirmava en un memorial de 1641 – ja des del seu exili a la cort – que aquesta lleva havia estat inicialment de 2.500 infants, però que tot just abans de passar el port del Pertús i entrar al Rosselló una part se li va amotinar, però ell aconseguí que els 700 abans esmentats el seguissin fins a Salses, on van ser agregats al Terç de la ciutat de Barcelona, i després don Ramon encara va tornar a la ciutat de Girona a demanar provisions i farratges per a l'exèrcit i les aconseguí⁴⁰⁴.

Una altra mobilització que probablement es va fer mitjançant el sometent general va ser la de l'any 1570, quan el virrei Diego Hurtado de Mendoza, príncep de Melito, va fer front amb èxit a l'atac d'un nombrós contingent hugonot sobre Perpinyà. En aquesta ocasió Reglà afirma que els documents diuen que l'exèrcit aplegat pel lloctinent general era de 20.000 efectius, procedents de tot Catalunya⁴⁰⁵. Ara bé, segons la informació que sobre això hi ha als Dietaris de la Generalitat, cal

³⁹⁹ CARRERAS CANDI, Francesc. “Descripció política-històrica-social”. Dins *Geografia General de Catalunya*. Barcelona, 19??. Pàg. 1031. Aquest autor indicava que el 1542 es va convocar sometent general per fer front a les partides de “fascinosos” (bandolers) que assotaven Catalunya aleshores, tot i que en tractar-se d'una qüestió d'ordre públic crec que es pot pensar que en tot cas es tractava d'un sometent ordinari més o menys extens territorialment. El mateix autor deia també que el 1555 el virrei duc d'Alcalà va organitzar el sometent general de forma més permanent que fins aleshores per a cada vegueria i sotsvegueria. Finalment parlava de la convocatòria feta pel virrei Garcia de Toledo l'abril de 1559, que en aquest cas si es tractaria sens dubte d'un sometent general que era per a fer front a una possible entrada francesa en el marc de la guerra que havia començat el gener de 1557.

⁴⁰⁰ CASALS, Àngel. *L'Emperador i els catalans. Catalunya a l'imperi de Carles V (1516-1543)*. Granollers, 2000. Pàgs. 99 i ss..

⁴⁰¹ ACA, CA, 283, 8. Reproduït a l'Annex documental.

⁴⁰² ELLIOT, J.H. *La Revolta Catalana*. Barcelona, 1989 (edició catalana). Pàg. 348.

⁴⁰³ ACA, CA, 283, 58 – 286, sn.

⁴⁰⁴ ACA, CA, 288, 28 (1641).

⁴⁰⁵ REGLÀ, Joan. *Felip II i Catalunya*. Barcelona, 1956. Pàgs. 89 i 90.

tenir en compte que no tots aquests efectius eren resultat del sometent general i que entre ells molt probablement hi havia companyies aplegades per membres de l'estament militar com ara el vescomte de Rocabertí, mossèn Onofre Alentorn, senyor de Seró, don Jaume de Cardona, i altres cavallers, als qui el virrei havia encarregat la lleva de les corresponents companyies; apart que molts altres cavallers van afegir-se a les forces del lloctinent a títol individual, així per exemple el batlle general de Catalunya, don Lluís d'Icart, don Guillem de Sinisterra, el comte d'Aitona, i altres⁴⁰⁶. Per altra part als Dietaris també consta que don Diego Hurtado de Mendoza va nomenar quatre capitans de gent de guerra que van ser don Juan de Granada, don Diego de Mendoza (nebot del virrei), don Juan de Mendoza (capità de la guàrdia del virrei) i mossèn Bernat Pelegrí (de Lleida), probablement per a dirigir les forces del sometent general que s'havien de traslladar a la frontera⁴⁰⁷.

Sobre la xifra de 20.000 efectius autòctons mobilitzats el 1570 cal dir que sembla una mica exagerada o com a mínim susceptible de ser presa amb certes reserves. En efecte aquesta és la sensació que dona si es compara amb la xifra de 26.981 homes disponibles per a la defensa que va donar l'any 1635 el virrei duc de Cardona a la Junta de Defensa presidida pel comte duc d'Olivares, que volia saber aleshores quants homes mobilitzables (i armes) hi havia a Catalunya⁴⁰⁸. Una font a la que tot i les limitacions estadístiques de l'època se li pot suposar un cert grau de fiabilitat, ja que el nombre donat pel virrei es va aconseguir amb les dades que li van proporcionar els veguers sobre els homes aptes per a la guerra, ja es tractés de vassalls de barons nobles o eclesiàstics o bé de ciutadans d'alguna població de jurisdicció reial que hi hagués a la seva demarcació; cal considerar a més que havia estat demanat als veguers que comptessin els homes necessaris per a prendre les armes sense fer mal a l'agricultura.

⁴⁰⁶ FELIU DE LA PEÑA, Narcís. *Anales de Cataluña*. Aquest autor diu que l'entrada dels hugonots va començar l'any 1569 i van arribar fins a Estagell, per la qual cosa el virrei Hurtado de Mendoza, príncep de Mèlito, va aplegar un bon exèrcit i es dirigí al Rosselló, on va ocupar els passos de muntanya i després de tenir alguna escaramussa amb els enemics els va obligar a retornar a França en "infame fugida". Feliu destacava el paper dels següents membres de l'estament militar en aquesta ocasió: don Pere de Cardona, governador de Catalunya, don Lluís d'Icart, batlle general, el senyor de Sant Jordi, el comte d'Aitona, el baró d'Erill, don Jaume de Cardona, el marquès de Castellnou, don Pere de Pinós, vescomte de Canet, don Enric de Cardona, don Oonofre Maimó, don Guerau de Queralt, don Enric Despalau i els seus fills Fadric, Miquel i Albert Despalau, i finalment don Jaume de Mitjavila i el seu fill.

⁴⁰⁷ Dietaris de la Generalitat, vol. II, Trienni 1569-1572, pàg. 33v i ss. En aquesta ocasió el virrei va tenir una reunió amb una comissió de membres de l'estament militar per assessorar-se i prendre la decisió sobre el que era necessari per a l'auxili de Perpinyà.

⁴⁰⁸ ACA, CA, 233, 8. Consulta de la Junta de Defensa de 7 de novembre de 1635. Pel que feia a les armes les xifres desglossades per tipologies eren:

-arcabussos: 6.219

-mosquets: 2.934

-pedrenyals (tot i estar prohibits!): 14.004.

Fins i tot continua semblant inflada la xifra de 1570 si es té en compte el potencial demogràfic de Catalunya per aquesta data i per a la de 1635 per a la qual cosa es poden prendre de referència, malgrat correspondre estrictament a les quatre demarcacions provincials actuals de Catalunya i no a la totalitat de les vegueries que la conformaven aleshores, les dades demogràfiques donades per Jordi Nadal per als anys 1553 i 1626 corresponentment:

-1553	67.327 focs	302.000 habitants*
-1626	118.750 “	534.000 “
Increment		232.000 (+ 43,5%)

(*4,5 habitants per foc)

Aleshores es pot veure que pel que fa a efectius mobilitzables l'increment resultant queda bastant per sota de l'increment de la població absoluta:

-1570	20.000
-1635	27.000 (+26%)

Malgrat tot l'estimació donada pel duc de Cardona el 1635 té un altre argument a favor de la seva fiabilitat. Es tracta del nombre de tropes catalanes que van participar a la campanya de Salses entre juny de 1639 i gener de 1640, ja es tractés de lleves voluntàries de poblacions, de lleves senyorials o eclesiàstiques, de feudataris del rei i fins i tot de contingents que van respondre a la convocatòria de sometent general que també va tenir lloc en aquella ocasió, les quals van representar en conjunt i segons els autors entre 14.000 i 17.000 soldats⁴⁰⁹.

-1570	20.000 (efectius reals)
-1635	27.000 (efectius potencials)
-1639/40	17.000 (efectius reals)

Un nombre de soldats que, malgrat ser netament inferior a la xifra del duc de Cardona de quatre anys abans, no li és tant distant si es té en compte que els catalans que van anar a lluitar a Salses, tot i ser molt nombrosos, no eren ni molt menys tots els catalans que hi podien haver anat. Per tant penso el nombre de 27.000 efectius de l'any 1635 es pot considerar una xifra bastant indicativa del potencial militar humà de abans de la guerra dels segadors.

⁴⁰⁹ SALES, Núria. *Els segles de la decadència (segles XVI-XVIII)*. A la *Història de Catalunya* dirigida per Pierre Vilar, vol IV. Pàg. 337./ SERRA, Eva. “Notes sobre l'esforç català a la campanya de Salses, juliol 1639-febrer 1640” dins *Homenatge al Doctor Sebastià Garcia Martínez*, València, 1988, vol. II, pàgs. 7-28. Aquesta autora donava la xifra de 12.500 homes.

Com ha estat indicat abans les convocatòries per l'usatge *Princeps Namque* van ser el recurs menys utilitzat per la corona al llarg dels segles XVI i XVII, i encara caldria afegir que el més problemàtic des del punt de vista de la seva aplicació. De fet en aquells segles tan sols es va publicar en dues ocasions, la primera l'any 1634 des de Perpinyà⁴¹⁰, a on el virrei duc de Cardona s'havia traslladat per ordre del rei amb la finalitat de poder vigilar millor la frontera davant l'avinentsa de l'esclat de les hostilitats amb França, i com va dir J.H.Elliott en aquella ocasió ningú va moure un sol dit a Catalunya ja que segons aquest autor els contenciosos que la ciutat de Barcelona mantenia amb la corona per l'empresonament de membres del Consell de Cent, així com pel cobrament dels quints, impedièren una resposta positiva de la resta d'instàncies del país⁴¹¹, per la qual cosa Felip IV va haver d'escriure, pel juliol de 1634, al virrei duc de Cardona ordenant-li que reduís l'obligació de les poblacions respecte de l'usatge *Princeps Namque* a tan sols un nombre proporcionat de gent pagada (i per tant voluntària)⁴¹². Per altra banda cal tenir en compte que no hi havia encara cap amenaça efectiva d'invasió i que ni tan sols havia estat declarada la guerra, de manera que no es complia una de les condicions principals per a l'aplicació del *Princeps Namque*.

La segona vegada en què es va publicar el *Princeps Namque* va ser el 13 de juny de 1637, però tampoc va tenir més èxit que la primera. Efectivament, malgrat fer-se en plena guerra oberta amb França, en aquesta ocasió tampoc es complia una altra de les condicions essencials, que era la de la presència del rei a Catalunya⁴¹³.

Ara bé, sobre aquesta qüestió del nombre d'efectius mobilitzables de forma extraordinària a Catalunya encara hi ha una tercera font que consisteix en una relació de tropes catalanes mobilitzables per la corona l'any 1610 amb motiu de l'expulsió dels moriscos aragonesos i catalans a través del port dels Alfacs de Tortosa⁴¹⁴. El document penso que es pot atribuir almenys per dos motius a don Aleix de Marimon i Jafer, un capità veterà de Flandes que aleshores era alcaid de Salses⁴¹⁵. El primer perquè va ser ell mateix a qui la corona va encarregar la direcció d'aquella operació d'expulsió. I el segon perquè malgrat l'anonimat del

⁴¹⁰ CARRERAS CANDI, Francesc. "Descripció política-històrica-social". Dins *Geografia General de Catalunya*. Barcelona, 19???. Pàg. 999. La darrera havia estat el juliol de 1474 per Joan II amb motiu de la guerra amb França pels comtats de Rosselló i Cerdanya (1472-75).

⁴¹¹ ELLIOT, J.H. *La Revolta Catalana*. Barcelona, 1989 (edició catalana). Pàg. 282.

⁴¹² ZUDAIRE HUARTE, Eulogio. *El Conde-Duque y Cataluña*. Madrid, 1964. Pàg. 106. Davant l'ofensiva francesa que es preveia per a 1634 Felip IV va alertar els virreis dels territoris fronterers amb França i al de Catalunya, el duc de Cardona, li ordenà en concret que es traslladés a Perpinyà, que convoqués els feudataris de la corona i que reduís a servei voluntari de gent pagada per part de les ciutats l'obligació de l'usatge *Princeps Namque*. Dóna les següents referències documentals al respecte: AGS, Estado, n. 2665, i ACA, CA, 279, 4.

⁴¹³ ELLIOT, J.H. *La Revolta Catalana*. Barcelona, 1989 (edició catalana). Pàg. 309. Felip IV i Olivares volien aconseguir 6.000 soldats catalans per al pla de campanya de 1637, el qual contemplava una campanya de diversió en el Lluenguadoc amb un exèrcit de 15.000 homes (inclosos aquells catalans), que havia d'alleujar la pressió a Itàlia, Flandes i l'Imperi.

⁴¹⁴ ACA, CA, 270, 120. "*Relacion de la gente que su magestad puede sacar del principado de catalunia en la ocasion presente de los moriscos*" (1610). Per aquesta operació el Consell d'Estat volia saber quants soldats podia disposar la corona a Catalunya per a l'expulsió dels moriscos del regne d'Aragó, així com també dels de Catalunya mateix. Aquest grup de població havia de ser embarcat al port dels Alfacs de Tortosa amb destinació als ports del nord d'Àfrica. Segons J. MESTRE i V. HURTADO (dirs.), *Atles d'Història de Catalunya*, Barcelona, 1995, pàg. 153, entre el 15 de juny i el 16 de setembre de 1610 efectivament van ser embarcats 4.136 moriscos catalans i 37.816 aragonesos.

⁴¹⁵ L'any 1613 va ser proveït nou governador de Catalunya, càrrec en el que continuaria fins a la seva mort l'any 1639.

document en ell s'hi diu que l'autor va ser veguer d'Agramunt i de la Seu d'Urgell quan els francesos van entrar pels comtats de Rosselló i Cerdanya, uns oficis que havien estat ocupats efectivament per don Aleix de Marimon entre 1598 i 1599.

Segons aquesta estimació, en el Principat i els comtats de Rosselló i Cerdanya la corona podia mobilitzar un contingent extraordinari de tropes d'entre 9.000 i 10.000 homes, dels quals 4.000 homes eren els que podien aportar les vegueries i les ciutats que n'eren cap, és a dir, les poblacions de jurisdicció reial de cada vegueria, a les quals es sumaven els vassalls de la petita noblesa a raó d'un home per cada baró de deu cases. En segon lloc hi havia les lleves dels nobles de la mitjana noblesa i els grans títols, els quals per virtut d'antigues obligacions feudals podien fer en conjunt lleves de fins a 3.000 homes. Finalment hi havia les lleves dels eclesiàstics (bisbes i capítols), que per motius similars als de la noblesa podien fer lleves de fins a 2.000 homes⁴¹⁶.

Ara bé, s'aprecia una gran diferència entre la xifra total d'homes mobilitzables d'aquesta relació de 1610 amb la precedent de 1570 i la posterior de 1635:

-1570	20.000
-1610	10.000
-1635	27.000

En bona part el motiu d'aquesta diferència notable pot ser que don Aleix de Marimon contemplava solament el nombre de soldats que creia necessari per a portar a terme l'operació d'expulsió dels moriscos catalans i aragonesos pel port dels Alfacs, el qual en cap cas era el nombre total de soldats mobilitzables, a diferència de com sí es tractà almenys amb la relació de 1635. Una hipòtesi que

⁴¹⁶ Des de l'edat mitjana els senyors laïcs i eclesiàstics tenien obligacions feudals de servei militar envers el rei, una situació que com és sabut va continuar a l'edat moderna. Ara bé, com va ser destacat encertadament per Thompson referint-se a aquest darrer període la veritable importància militar de la noblesa no derivava tan de les esmentades obligacions feudals com de la seva condició de grans terratinents per una banda, i de l'altra de la seva posició social com a centres de xarxes familiars i clientelars que podien arribar a ser de gran abast, una situació privilegiada que els permetia tenir en els seus territoris una intervenció tan directa sobre els seus vassalls com la que podien tenir les poblacions de jurisdicció reial sobre els seus habitants.

A Catalunya la llista de grans títols era força més reduïda que a Castella, però tot i això tenia una capacitat de mobilització de vassalls armats considerable. En concret i segons la relació de 1610 ja esmentada podia mobilitzar més de 3.000 homes, als quals caldria afegir encara les forces que tenien obligació d'aportar a les forces locals de la seva vegueria la petita noblesa, a raó d'un home per cada baró de "deu cases".

Pel que fa als nobles titulats la relació de 1610 enumera els següents amb la consignació del nombre de vassalls que podien mobilitzar cada un:

duc de Cardona. 1000.

duc de Sesa. 300.

Conestable de Castella. 300.

marquès d'Aitona. 300.

marquès de Camarasa. 300.

comte d'Erill. 200.

comte de Villafranca. 200.

comte de Queralt. 200.

comte de Peralada. 200.

També esmenta els títols dels comtats de Rosselló i Cerdanya, tot i que no dona xifres dels seus vassalls: comte de Montagut, comte de Canet, vescomte de Jóc.

Finalment hi havia els més de 2.000 que podien aixecar els bisbes i capítols catedralicis entre els vassalls de les terres sota la seva jurisdicció, que elevaven fins a més de 5.000 homes armats els que podien aplegar els nobles i eclesiàstics en conjunt.

per altra semblava confirmar el Consell d'Aragó, que va posar en dubte davant el rei l'exactitud de les dades donades per don Aleix⁴¹⁷.

No obstant el valor relatiu de les dades quantitatives el document de 1610 té un valor historiogràfic innegable per la mena de dades que proporciona, les quals més enllà de la seva exactitud o de la finalitat amb que van se donades, són importants per la riquesa dels detalls amb que eren presentades, uns aspectes que seran comentats més endavant en parlar de les mobilitzacions voluntàries.

⁴¹⁷ ACA, CA, 270, 120. Consulta del Consell d'Aragó de 20 d'abril de 1610. Es va produir una mena de conflicte de competències entre el Consell d'Aragó i el d'Estat sobre la qüestió. En efecte, va resultar que quan va ser consultat sobre l'afer pel rei el Consell d'Aragó es va mostrar obertament disconforme amb l'anàlisi i el suggeriment que don Aleix de Marimon havia fet precisament per encàrrec del Consell d'Estat. D'entrada hi era contrari ja que l'autor de l'informe no tenia en compte els impediments constitucionals per a que els catalans servissin fora del seu territori, i aquest era un impediment que difícilment es podia ignorar perquè abans de ser embarcats als Alfacs era obvi que seria necessari conduir des d'Aragó fins a Catalunya els moriscos d'aquell regne. En segon lloc el consell feia esment a la delicada situació que aleshores hi havia a la frontera amb França, on en qualsevol moment es tenia per molt probable una entrada de les tropes que Enric IV estava preparant per atacar per alguna banda la monarquia hispànica; no obstant aquesta conjuntura s'esvaí poc després de que el Consell d'Aragó emetés aquesta consulta en ser assassinat el monarca francès. Finalment en tercer lloc crec que hi havia encara un altre motiu no explícit però perfectament presumible, i era que el Consell d'Aragó devia estar veritablement molest de veure que el Consell d'Estat plantejava al rei iniciatives que afectaven els regnes de la Corona d'Aragó sense tenir-lo en compte a ell, que precisament era el consell suprem per aquells territoris, i en certa forma el seu *consell d'estat* natural. Pel que fa a aquesta darrera implicació vegi's el que deia el Consell d'Aragó a propòsit de les dades d'homes mobilitzables presentades pel Consell d'Estat al rei: "*pues en el (en el Consejo de Aragón) se sabe mejor la gente, que del Principado se podría sacar en las occassiones del Servicio de Vmagd, y no se hizo caval dello (en el Consell d'Estat)*". Igualment són molt interessants les observacions que el Consell d'Aragó feia sobre la inoportunitat de distreure tants soldats en part fora del Principat i Comtats quan potser serien necessaris per a fer front a una entrada dels francesos, i sobretot de la bona disposició i fidelitat a la corona dels catalans: "*Y estando estas mismas razones aora enpie, y no siendo justo en occassion, que se entiendo, que el frances anda inquieto sangrar de gente aquel Principado, que tanto la ha menester para su defensa aplicandola aotras necesidades pues a todas las del servicio de Vmagd ha siempre acudido con la promptitud y fidelidad, que se ha visto, y en ellas salen los cavalleros y gente principal de sus casas con sus personas y vassallos convidandose alo que se offrezde del servicio de Vmagd contanta voluntad y liberalidad, y assi al Consejo pareze que Vmagd salva su Real clemencia, no lo deve hazer*".

Cal dir que Felip III finalment va donar la raó al Consell d'Aragó amb l'habitual anotació reial a la consulta de "esta bien", la qual cosa porta a creure que aquell projecte d'utilitzar fins a 10.000 soldats catalans en l'expulsió dels moriscos aragonesos i catalans finalment no es va portar a terme, i si se'n van utilitzar potser no va ser en un nombre ni molt menys tant elevat.

2.3.1.2. Formes de mobilització parcial.

La mobilització dels feudataris del rei.

Aquest és el tipus de mobilització més antic i els seus orígens es remunten als mateixos orígens del feudalisme. Bàsicament consistia en el deure d'*host i cavalcada* que el rei en tant que senyor feudal superior podia exigir fer complir als seus feudataris, els quals no necessàriament havien de ser nobles.

Utilitzat freqüentment a Catalunya pels comtes-reis a l'edat mitjana a l'edat moderna sembla ser que va caure en desús fins que Felip IV el va tornar a posar en pràctica almenys en dues ocasions.

La primera el 1634, per bé que la convocatòria dels feudataris no va arribar a tenir resultats efectius, ja que es va fer davant la previsió de la vinguda del rei a Catalunya per a posar-se al capdavant d'un exèrcit que s'havia d'enfrontar als francesos, una previsió que no va tenir lloc. De totes maneres sembla ser que es van arribar a enviar cartes als feudataris per a que es prepararessin amb armes i cavalls per a complir el servei al que estaven obligats, la qual cosa fins i tot va motivar una protesta del braç militar que considerava la convocatòria una contrafacció de constitucions⁴¹⁸.

La segona ocasió va ser el 1639 quan la presa de Salses i Òpol pels francesos va portar a la corona a mobilitzar els catalans per tots els mitjans possibles. De fet, si no es té en compte l'intent de 1634, segons el doctor Felip Vinyes, advocat fiscal patrimonial de l'Audiència, la darrera convocatòria efectiva de feudataris havia estat feta l'any 1474 i des d'aleshores no s'havia tornat a fer perquè en totes les corts celebrades d'ençà aquella data sempre havia estat pactat entre el rei i els braços que no es faria per més que fos urgent la necessitat⁴¹⁹. En totes les corts menys a les darreres de 1599 en què aquell pacte es va ometre, i per tant es podien fer noves convocatòries, per bé que com destacava el doctor Vinyes després de tant de temps la convocatòria va agafar per sorpresa els feudataris, els quals van contradir la convocatòria amb tots els mitjans que van poder.

Així en primer lloc aquell any 1639 van pretendre la majoria dels feudataris que no tenint "servei cert" per llurs feus calia que fos taxat i senyalat judicialment d'acord amb l'usatge "*que solidis*" i la constitució segona del títol de *feus e postats*, donada per Pere II a les corts de Barcelona de 1283, pretensió per la que el doctor Vinyes va demanar al virrei que prorrogués la convocatòria dels feudataris, que havia estat feta per al dia 12 de juny de 1639 a Figueres, on es trobava el virrei llavors, i que al mateix temps es remetés la taxació i designació del servei dels feus que no el tenien senyalat a Catalunya a la Batllia General, i en els comtats de Rosselló i Cerdanya a la Procuració Reial, ja que les causes feudals corresponien a aquestes institucions segons pragmàtiques reials. Per això el batlle general i el procurador reial van despatxar cartes als feudataris per a que compareguessin a la taxació del servei en judici summaríssim i amb la clàusula "*pronunc et donec, alter sit provissum attenta imminente belli necessitate*".

⁴¹⁸ Dietaris de la Generalitat, vol. V, Trienni 1632-1635, pàg. 153v. Ambaixada del braç militar davant el consistori de la Diputació del General de 13 de febrer de 1634. La formaven: don Joan de Peguera, de Barcelona, Jeroni Calders, donzell de Barcelona i Bertran Desvall, ciutadà honorat de Barcelona.

⁴¹⁹ ACA, CA, 276, 47. *Memorial del doctor Felip Vinyes presentat al lloctinent general comte de Santa Coloma (Figueres, 20 de juny de 1639)*. / Va ser el rei Joan II qui el 1474 va fer la convocatòria de feudataris, al mateix temps que la de somatent general, per a fer front als francesos a la guerra que hi havia als comtats de Rosselló i Cerdanya.

Malgrat tot els feudataris van posar un segon impediment. Van demanar jutges de *paribus curiae*, és a dir, privatius d'acord amb la seva condició estamental, en base tan al dret feudal comú, així com per disposició expressa de la constitució 3a del títol *de feus i postats* que és del rei Pere II (Corts de Barcelona de 1283). Per contravenció de la dita constitució els feudataris van requerir al batlle general i al procurador general en base a la constitució de la Observança, de manera que van aconseguir que s'hagués de celebrar en el Consell Reial el judici per la contrafacció d'aquella constitució. Al final el Consell Reial declarà que s'havien de tractar aquestes causes contra els feudataris a la batllia general de Catalunya i a la Procuradoria Reial dels comtats "*Por haver sucedido en lugar de los Jueces de paribus curia et consequents non esse contra factum dicta constitutioni 3^a de feus et postati*", és a dir, que la batllia i procuradoria eren les successores dels antics jutges *paribus curiae*.

Finalment malgrat tots els intents dels feudataris per a impedir la taxació del seu servei aquest es va fer amb el resultat de 136 feus taxats al Principat i 130 més en els comtats, un nombre molt exigü segons el doctor Vinyes perquè en el passat els reis havien fet moltes remissions d'aquests serveis, és a dir, que els havien deixat rescatar a canvi del pagament de diners per part dels feudataris, motiu pel qual ara no es podia exigir el mateix servei a tots els feudataris.

I encara dels que sí es va poder taxar el servei d'armes no tots van ser obligats a complir el mateix tipus de servei. Així en primer lloc hi havia els que tenien una obligació plena, els quals estaven obligats a servir amb el seu cavall i a les seves pròpies expenses mentre durés la guerra, en tant que en segon lloc hi havia els que van poder demostrar alguna minoració en la seva obligació. Entre aquests darrers calia distingir els feudataris dels comtats, els quals van ser condemnats per la procuradoria reial dels comtats a servir *suis expensis* per dos, tres o quatre mesos respectivament, i els del Principat que van ser condemnats per la batllia general de Catalunya a servir a expenses del rei, qui a més podria prendre en descàrrec la tercera part dels fruits del feu. Val a dir que en tots els casos es va permetre a les vídues, clergues, vells, pupils i malalts, que poguessin fer el servei per substitut idoni que fos de l'aprovació del lloctinent general.

Com ha estat dit abans els feudataris van ser convocats el dia 12 de juny de 1639 amb pregons que es van fer publicar per tot Catalunya. Els del Principat s'havien de presentar davant el lloctinent general a Figueres, que era on es trobava el virrei duc de Cardona fent els preparatius per anar a Perpinyà. En canvi els dels comtats s'havien de presentar al procurador reial dels mateixos, que aleshores era don Joan de Llupià i Saragossa. I com ha estat dit també abans les dificultats per a taxar els serveis dels feudataris van fer que s'ampliés a un termini de sis dies l'obligació de presentar-se, per bé que segons el mateix Vinyes deia només van comparèixer uns pocs feudataris, presumiblement molts menys dels 236 que havien estat taxats, de manera que a la resta se'ls havia declarat en contumàcia i rebelia i es va procedir a enviar les memòries i autos necessaris a la batllia general i a la procuradoria reial per a iniciar els processos per a posar els seus feus en mans del fisc reial, així com també per a que es procedís a la declaració de les penes imposades pels Usatges de Barcelona i costums escrites de Catalunya.

No obstant les amenaces judicials sembla ser que la convocatòria de feudataris continuava tenint problemes a finals de juliol de 1639 quan el virrei comte de Santa Coloma deia al rei que faria executar les penes corresponents amb "*tot el rigor*" als oficials de la batllia general; tanmateix en aquells moments Santa Coloma afirmava

que dels 10.000 infants efectius pagats per Catalaunya ja n'havien arribat 9.000 a la frontera, un esforç que segons el virrei es podia considerar realment l'esforç que podia fer Catalunya a costa pròpia⁴²⁰.

⁴²⁰ ACA, CA, 286, 7. Carta del comte de Santa Coloma al rei.

Les hosts veïnals o milícies urbanes.

Les poblacions de jurisdicció reial també van tenir durant l'edat mitjana el deure feudal d'*host i cavalcada*, una obligació de prestar auxili militar al rei que feien efectiva amb la formació de les *hosts veïnals*, unes forces militars locals o milícies urbanes integrades per tots els homes en edat de portar armes i organitzades d'acord amb l'estructura corporativa dels gremis i confraries d'oficis de la localitat. Aquest era el cas, entre altres, de la ciutat de Barcelona, la qual fins a l'onze de setembre de 1714 va tenir una host veïnal o milícia ciutadana que va aplegar un nombre canviant de companyies organitzades per oficis. Així per exemple segons unes ordinations establertes per les autoritats locals l'any 1395 l'host de Barcelona s'havia d'agrupar en 36 unitats que correponien al mateix nombre d'oficis, cadascuna sota el seu propi penó o bandera; segons A. Duran Sanpere la regulació d'aquesta qüestió li feia pensar que abans d'aquesta data l'host de la ciutat s'havia agrupat de forma més imprecisa. En canvi l'any 1555 el virrei marquès de Tarifa va establir una milícia de 16 banderes, també per oficis, dividides en quarters, els quals eren, segons unes disposicions posteriors de 1646: el de les Drassanes, el del portal de Sant Antoni, el del baluard de Llevant i el del baluard de Migdia. I encara el 1631 el Consell d'Aragó parlava de 26 companyies corresponents a altres tantes confraries d'oficis⁴²¹.

La finalitat de l'host veïnal era segons Duran Sanpere triple: en primer lloc prestar l'auxili militar al rei quan aquest ho requeria amb la publicació de l'usatge *Princeps Namque*, en segon lloc exercir represàlies contra els qui vulneraven els privilegis locals i en tercer lloc la defensa de la ciutat quan era atacada⁴²².

Pel que fa al segon cas de les represàlies segons V. Ferro algunes poblacions com Barcelona, Lleida, Girona, Perpinyà, Besalú i Manresa tenien el privilegi d'utilitzar la seva host veïnal contra els barons o les universitats culpables de violar els seus drets i exempcions i àdhuc els dels seus ciutadans; no obstant havien de respectar certs procediments en els que intervenia el veguer local. Es coneixia amb els noms de "*privilegi de la bandera*", "*de la mà armada*" o "*del veïnatge*", i com va senyalar Ferro va ser un privilegi paral·lel a la guerra privada dels barons que es va usar sovint fins a mitjans del segle XVII⁴²³.

⁴²¹ DURAN i SANPERE, Agustí. "La defensa de la ciutat", dins *Barcelona i la seva història*, vol. II, pàgs. 109-123.

⁴²²Ibidem.

⁴²³Alguns autors n'han donat exemples. SIMÓN TARRÉS, A; ESPINO LÓPEZ, A. "Les institucions i formes d'organització militar catalanes abans de la guerra dels segadors", Actes del Tercer Congrés d'Història Moderna de Catalunya, vol. VI. Publicades per la revista *Pedralbes*, núm. 13 (1993). Parlen de la bandera aixecada per Barcelona contra Tortosa el 1588./ TORRES i SANS, Xavier. *Els bandolers (s. XVI i XVII)*. Vic, 1991. Pàgs. 77-78. Per aquest autor la guerra privada coexistirà amb altres variants consuetudinàries institucionalitzades de violència privada, com ara precisament els privilegis locals de bon nombre de viles i ciutats del Principat, i fins i tot d'aglomeracions senyoriales com el comtat d'Empúries, un tipus de mobilitzacions armades que per altra banda no van ser exclusives de Catalunya. Dóna com a exemples la mobilització de Puigcerdà contra Perpinyà el 1555, la de Lleida contra Almenar el 1582 per una disputa d'aigües, la que el 1588 enfrontà Barcelona amb Tortosa per una qüestió de cerimonial i tractament, la de Perpinyà contra Vilafranca de Conflent el 1612, la de la ciutat de Girona contra el veDe Santa Colomaamtat de Cabrera el 1627 (amb prop d'un miler d'homes en peu de guerra que van dirigir-se al castell d'Hostalric per a deslliurar-hi un presoner), la de Barcelona contra Perpinyà de 1629 per un afer de proveïment de carns, la de Vic contra Sallent en plena guerra dels segadors a causa d'un problema amb la valoració dels béns d'un ciutadà de la primera, i encara la de Barcelona contra Girona i Tarragona el 1665 per les penyores aplicades a dos mercaders barcelonins.

Respecte a la finalitat de prestar l'auxili militar amb motiu del *Princeps Namque* cal dir que les poblacions de jurisdicció reial tenien el deure a la mobilització obligatòria de la seva milícia urbana. Tanmateix aquest tipus de mobilització no es va produir a l'edat moderna, i això malgrat les publicacions fetes d'aquell usatge els anys 1634 i 1637, que pels motius exposats més amunt no van tenir cap resultat efectiu. Bé que, com van indicar Simón i Espino de fet almenys des del segle XIII el compliment efectiu del *Princeps Namque* per part d'algunes ciutats ja no va tenir lloc, com es veu per exemple amb la ciutat de Barcelona que en els privilegis reconeguts per Pere II amb el *Recognoverunt Proceres* (1284) ja tenien els seus ciutadans la manera de redimir-se per a no realitzar personalment el servei militar degut al rei, que no era altra que amb el pagament de forces militars alternatives a aquell servei tal i com va passar el 1362 quan Pere III va concedir a Barcelona determinats privilegis a canvi de 250 homes a cavall en compliment del *Princeps Namque*. Fins i tot aquesta possibilitat es va acabar per imposar a nivell de tot Catalunya quan a les corts de Tarragona de 1370 els braços van acceptar la proposta de Pere III de pagar durant dos anys una força de 300 cavallers, 400 llancers i 400 ballesters, a canvi de no fer la convocatòria de l'usatge *Princeps Namque*, en una demostració que la corona i els braços coincidien en creure que per a la defensa de la terra en cas d'una invasió era més operatiu disposar d'una força militar permanent que no haver de fer la mobilització general de la població. L'anterior proposta va ser renovada i ampliada pel que fa al nombre de llances a les corts de Lleida de 1375. Semblantment amb motiu d'una invasió del Rosselló Pere III va aconseguir una altra força militar composta per 600 llances, 500 pillarts o escuders i 500 ballesters pagada durant dos mesos amb un mes de pròrroga i tot; en aquesta ocasió la ciutat de Barcelona es va comprometre a pagar 52 llances i 750 infants (la meitat dels quals ballesters), tot i que en cas d'un perill més gran podia incrementar la seva contribució fins a les 300 llances i 250 infants⁴²⁴.

El rebuig a servir amb la milícia ciutadana va continuar a l'edat moderna i va arribar fins a la campanya de Salses dels anys 1639-1640. En aquella ocasió el virrei comte de Santa Coloma va suggerir, a finals de 1639 que la ciutat de Barcelona mobilitzés la seva "Coronela" i la fes anar a servir al Rosselló sota la seva insígnia del penó de Santa Eulàlia, la qual cosa va ser rebutjada pels consellers de la ciutat.⁴²⁵

Per contra les mobilitzacions voluntàries de companyies aplegades per part de les universitats sí que van tenir lloc en diferents ocasions tal i com es veurà més endavant, i en cap cas cal confondre aquestes amb les mobilitzacions obligatòries de les milícies urbanes.

Pel que respecta a la funció d'autodefensa de la ciutat bé es pot considerar aquesta funció el veritable motiu que es trobava a l'origen de la institució de la host veïnal. Així quan era necessari es podia mobilitzar tota o una part de la milícia local. Va ser per exemple el cas de la vila de Perpinyà fins a la guerra dels segadors i de la ciutat de Barcelona fins a la desfeta de l'onze de setembre de 1714.

A Barcelona per exemple el Consell de Cent va mobilitzar pel juliol de 1636 dotze companyies de la seva milícia o coronela en ser avistada des de la torre de Montjuïc una esquadra enemiga de prop de cent naus davant el litoral de la ciutat. I novament pel maig de 1637 l'avistament d'una altra armada que es creia francesa

⁴²⁴ SIMÓN TARRÉS, A; ESPINO LÓPEZ, A. "Les institucions i formes d'organització militar catalanes abans de la guerra dels segadors", Actes del Tercer Congrés d'Història Moderna de Catalunya, vol. VI. Publicades per la revista *Pedralbes*, núm. 13 (1993).

⁴²⁵ ACA, CA, 283, 60.

va motivar que els consellers fessin pujar quatre companyies de la milícia a les muralles i posessin guàrdia als baluards⁴²⁶.

El cas de Perpinyà encara és més representatiu d'aquesta funció d'autodefensa de la host veïnal, donada la seva especial condició de plaça forta de la frontera i objectiu principal de les invasions dels francesos. Així va passar en els setges de 1542 i 1597, i també durant la campanya de Salses de 1639-40. En aquesta darrera ocasió per exemple els còsols de la vila afirmaven en un memorial que van enviar al rei que estaven fent tots els esforços que podien en la guerra contra França, entre els quals la lleva de 300 homes que participaven en el setge de Salses, i fins i tot que el juliol (el dia de Santa Anna) havien fet sortir de la vila totes les seves companyies, és a dir, tota la seva host o milícia urbana, per bé que el lloctinent general el comte de Santa Coloma les havia fet tornar a la vila, un fet que demostra que en cas de guerra aquesta milícia urbana de Perpinyà més enllà de la pròpia defensa també s'entenia – així ho van demostrar els còsols – com una força ofensiva al servei del rei. En aquest sentit també és important destacar l'ingent esforç de guerra de Perpinyà, molt superior en proporció al qualsevol altra ciutat de Catalunya, en el context de guerra de 1639, en què no només va enviar soldats a l'exèrcit que assetjava Salses, sinó que també hi havia enviat diversos operaris (fusters, manobres, gastadors) i proveïdors d'aliments “*y no puede embiar mas por no haver gente en la Villa para su defensa y mueren cada dia passados de 70 hombres: las murallas estan sin postas: los cuerpos de guardas solos por no haver quedado un Cavallero de los que pueden servir*”⁴²⁷.

Sobre el nombre d'homes que podia representar la milícia de Perpinyà en un document de principis de 1640 els còsols perpinyanesos a canvi de no haver d'allotjar els soldats d'infanteria i cavalleria dins la vila (amb el motiu oficial que eren per a llur salvaguarda) oferien al virrei comte de Santa Coloma 1.100 homes, els quals devien ser els de la seva host veïnal, per a fer les guardes així com posar centinenelles a les muralles “*des del Baluart nou de Sant Joan Batista fins detras lo monestir de Sant Francisco de Paula los dos meses vinents de febrer i mars*”⁴²⁸.

Cal destacar que pel que feia al comandament de les hosts veïnals va passar a les principals localitats d'estar en mans del veguer corresponent, o del batlle, a dependre únicament de la mateixa universitat o govern local, normalment en la persona del conseller, cònsol o jurat en cap. Així va passar a Barcelona el 1544 quan Carles I va reconèixer al conseller en cap la condició de capità i coronel nat de la seva milícia ciutadana, motiu aquest darrer que va fer que aquesta fos coneguda amb el nom popular de la “Coronela”⁴²⁹.

⁴²⁶ Dietaris de la Generalitat, vol. V, Trienni 1635-1638, pàg. 41v i 43 respectivament.

⁴²⁷ ACA, CA, 283, 72. *Memorial que el síndic de Perpinyà a la cort don Jacint de Vilanova entregà per al rei* (octubre de 1639). En el mateix document els còsols es queixaven de la duresa amb que els tractava el comte de De Santa Coloma, dels sacrificis impossibles que els imposava per a reclutar soldats, així com de la misèria en que feia tants anys en que vivien degut a la pesta, a les inundacions, als vuit anys d'allotjaments, i en darrer terme degut a la present guerra.

⁴²⁸ ACA, CA, 286, 109. “*Papel de los consules de Perpiñan para enviar al rei ntro sr*”.

⁴²⁹ FERRO, V. Op. citada. Pàg. 170.

Els drets de recollida.

Era una altra de les pervivències de l'edat mitjana pel que fa a institucions militars, en aquest cas dins de l'àmbit de les atribucions municipals. A l'edat mitjana els drets de *recollida* o recollida consistien en l'adscripció de termes o parròquies a la jurisdicció militar d'algunes viles reials emmurallades en temps de guerra⁴³⁰, la qual cosa significava per una banda que els habitants d'aquelles poblacions adscrites tenien l'obligació general de defensar la ciutat o castell del què depenien, a més de contribuir a les obres de les muralles, valls, espies, correus, i també de fer guardes a les muralles, i per altra banda els donava el dret a recollir-s'hi amb les seves famílies en cas d'invasió⁴³¹.

Tanmateix a diferència de l'usatge *Princeps Namque* i del sometent general els drets de recollida només afectaven en particular la població concreta de determinades vegueries i poblacions, i per tant es tractava d'una mobilització parcial. Així mateix cal distingir-los del sometent ordinari, amb el qual tot i coincidir en que ambdues institucions suposaven una mobilització parcial no coincidien en el motiu, ja que mentre el sometent ordinari era un procés de justícia convocat per causa d'un problema d'ordre públic els drets de recollida eren reclamats en ocasió de perill d'invasió d'enemics, i per tant en situació de guerra.

Hi ha nombrosos exemples de posada en pràctica dels drets de recollida en el segle XVI, mentre que en el segle XVII, tot i haver-hi constància del seu coneixement, aquesta institució de mobilització sembla haver caigut en desús i haver cedit el protagonisme a les mobilitzacions voluntàries i a les portades a terme mitjançant el sometent general.

Així per exemple Carles I, amb una pragmàtica de 14 de maig de 1543 va estendre a totes les vegueries de Catalunya els drets de recollida de la ciutat de Barcelona, tot i que com N. Sales va destacar això a la pràctica no va significar mai la mobilització general sinó tan solament la crida a la mobilització de les poblacions a un o dos dies de marxa de Barcelona.

Per la mateixa època van ser abolits els drets de recollida de ciutats i viles com Igualada, Vilafranca del Penedès, poblacions que ja no els necessitaven en el context bèl·lic del segle XVI, al mateix temps que seran establerts els drets de poblacions com la Seu d'Urgell, Puigcerdà o Perpinyà (i fins i tot de castells termenats de certs senyors veïns d'aquelles) les quals sí eren aleshores els objectius principals de les invasions i amenaces dels francesos. Pel que feia a la Seu d'Urgell la graduació de la recollida avisava primer els propis vassalls del capítol de la catedral, continuava amb els veïns de poblacions properes com Sanahuja i Guissona i altres de la "terra baixa", i també els vassalls de la mesa episcopal de Tremp i Vilamitjana, i quan es produïen amenaces més importants s'avisava a més les vegueries de Lleida, Balaguer, Agramunt, Tàrraga i Cervera.

A Puigcerdà, on tenien dret de recollida la majoria dels llocs de la Cerdanya – per ser gairebé tots oberts i sense defenses – s'avisava en primer lloc a la gent de la sotsvegueria de Ribes i a continuació a la de la vila de Ripoll i llocs propers, i si la situació ho requeria es cridava la vegueria de Camprodon, la de la vila de Bagà i la de Berga i la seva vegueria, i fins i tot es podia avisar la vegueria de Manresa.

⁴³⁰ CARRERAS CANDI, Francesc. "Descripció política-històrica-social". Dins *Geografia General de Catalunya*. Barcelona, 19???. Pàg. 951.

⁴³¹ SALES, Núria. *Els segles de la decadència (segles XVI-XVIII)*. A la *Història de Catalunya* dirigida per Pierre Vilar, vol I. Pàgs. 82-83.

La recollida de Perpinyà començava per la pròpia vegueria i arribava a la gent de Ceret i el Vallespir, i quan la necessitat era més gran, com va passar els anys 1595-99, per gent dels comtats de Perelada i Empúries, de la batllia de Figueres, la vegueria de Girona i sots-vegueria de Besalú⁴³².

⁴³² Ibidem. Pàg. 455. Aquesta autora es basa principalment en la informació de: ACA, CA, lligall 1626 (any 1627). També dóna altres referències: *Dietari de Puigcerdà*, pp. 72, 78 i 103, i S. Galceran Vigué, *L'antic sindicat de Cerdanya*, Girona, 1972, pp. 11-13, per a la divisió de la Cerdanya en quarts.

2.3.2. Formes de mobilització voluntària.

Les lleves de les universitats.

Com s'ha vist més amunt el compliment del deure d'auxili militar degut a la publicació de l'usatge *Princeps Namque* per les universitats no es va produir efectivament en els segles XVI i XVII. No obstant el que sí va ser freqüent, igual com a altres indrets de la monarquia hispànica⁴³³, van ser les lleves en el marc de les ciutats i viles normalment en resposta a les demandes de la corona en situacions d'amenaça de guerra o bé quan aquesta ja havia començat.

Ara bé, no es tractava pas les companyies que formaven l'host veïnal, amb les que no s'han de confondre, sinó que eren tropes reclutades voluntàriament pels governs locals entre els seus ciutadans mateixos i fins i tot entre els que no ho eren quan la corona els demanava l'aportació de soldats amb ocasió d'alguna situació d'emergència.

A part de la lleva dels soldats les poblacions es feien càrrec del cost econòmic de les tropes aplegades, que incloïen tant les despeses del seu allistament com les posteriors del seu manteniment i paga en campanya, un cost que va ser sempre difícil de suportar per a la majoria de les poblacions catalanes, que per aquest motiu van haver de cercar recursos financers en l'endeutament mitjançant diferents

⁴³³ THOMPSON, I.A.A. *Guerra y decadencia. Gobierno y administración en la España de los Austrias, 1560-1620*. Barcelona, 1981. Pàg. 152 i ss. Aquest autor de De Santa Colomariu els motius que van portar a la corona a potenciar a Castella les demandes de soldats als municipis, d'acord amb uns motius i uns pressupostos diferents als de Catalunya. De fet a Castella les aportacions municipals, com les senyorials, només s'havien utilitzat en casos d'emergència: la guerra de Navarra de 1511, l'expedició a Tunis de 1535, en el setge francès de Perpinyà el 1542, a la revolta moriDe Santa Colomaa de Granada el 1569 i a la campanya d'annexió de Portugal de 1580. Però quan el reclutament administratiu (capitans amb patent del rei) va fer fallida a partir de 1580 aleshores la corona va tornar a demanar soldats als municipis, especialment a Andalusia, on la ciutat de Sevilla sola va aportar l'any 1586 – per a l'Armada del marquès de Santa Cruz – 1.500 homes. A Andalusia, on a diferència de Castella la Nova i Castella la Vella hi havia ciutats que tenien forces de defensa organitzades pel municipi, és on la corona va trobar sempre una resposta més favorable dels senyors i els municipis a les seves demandes de soldats, per la qual cosa a partir de 1586 no va deixar de fer-ne, amb l'objectiu d'aconseguir tropes per a servir normalment fora de Castella. Malgrat tot segons Thompson el recurs a demanar tropes a les ciutats si bé va ser efectiu com a remei per a les deficiències de la recluta administrativa de la corona, en canvi va tenir la pega de transformar un sistema essencialment voluntari de reclutament (l'administratiu) en un de forçat, donat que ni els senyors ni les ciutats podien reclutar els homes sense imposar quotes als seus vassalls i ciutadans. Això darrer també és una altra diferència amb Catalunya, on el reclutament per part de les ciutats mai no va esdevenir forçat.

L'altra forma de complementar i suplir la lleva administrativa a Castella va ser la creació de la milícia, que si bé en un principi es volia voluntària, la realitat va imposar que fos obligatòria d'acord amb l'assignació d'un contingent consistent normalment en la desena part de la seva població maDe Santa Colomaulina en edat militar. Aquesta milícia a Castella, si bé va tenir un primer intent amb les ordenances de 25 de març de 1590, així com una altra prova més o menys reeixida el 1598 de fet no va ser plenament instaurada com a institució permanent en els municipis castellans fins a 1625, després del tercer assalt anglès contra Cadis. Tanmateix una ciutat com Sevilla ja no va deixar de fer lleves a partir de 1586 i el 1597 va organitzar definitivament la seva milícia, la qual segons Thompson és probable que existís de forma continuada durant els regnats de Felip III i IV amb uns efectius nominals de 10.000 homes, inclosos els comandaments i oficials administratius.

De fet Thompson subratlla que després de 1635, amb l'amenaça francesa a la frontera pirinenca i les revoltes portuguesa i catalana de 1640, les forces locals de milícies van prendre gran importància arreu, i aleshores entre 1637 i 1639 van ser consolidades i reorganitzades en terços provincials.

mitjans. Aquest esforç financer bé s'ha de considerar una contribució neta de Catalunya a l'esforç de guerra de la monarquia hispànica, junt amb les contribucions igualment que van suposar els serveis de corts com la consignació de les de 1585 per a les fortificacions, els donatius voluntaris per a despeses militars de nobles, eclesiàstics i ciutats, i finalment tots els serveis prestats a la capitania general en relació amb la fàbrica de galeres (tala i transport de fusta), així com amb l'assistència a les tropes en trànsit pel territori (bagatges).

Pel que fa al comandament aquestes companyies aplegades voluntàriament per les poblacions normalment eren comandades per capitans elegits per la mateixa ciutat, per bé que una vegada arribades al camp de batalla prenién part en les accions de guerra sota el comandament superior del lloctinent general en tant que capità general de l'exèrcit dels provincials o tropes de naturals.

El seu període de servei s'entenia que era mentre duressin les hostilitats, en acabat de les quals aquestes tropes eren llicenciades i enviades a casa seva. No obstant en les campanyes dels anys 1637 a 1640 les poblacions van negociar el període de servei amb els ministres reials que la corona enviava a les poblacions per a impulsar les lleves, ja que la durada de les hostilitats es preveia seria llarga. És així que en aquella ocasió es van acordar habitualment períodes de servei trimestrals, que si calia podien ser prorrogats per voluntat de la població que havia fet la lleva de la companyia corresponent.

Des d'un punt de vista de la seva composició les companyies de les ciutats estaven formades per homes que no havien de residir forçosament a la població i que voluntàriament prenién plaça a canvi d'una paga, la qual cal creure que els devia resultar suficientment atractiva tan si no tenien feina com si en tenien; en el primer cas perquè era una solució al seu problema, i en el segon potser no tant perquè la paga de soldat fos superior a la que ja tenien, sinó potser perquè creien que la vida de soldat podia ser més interessant que la de menestral.

Per altra banda cal subratllar que aquestes lleves ciutadanes no van ser enviades fora de Catalunya a lluitar en guerres ofensives, com si va passar amb les seves equivalents de Castella⁴³⁴, i que normalment aquesta avinentesa era una de les condicions del servei per les que les ciutats catalanes acceptaven de fer aquest servei voluntari d'armes. Aquesta era també una diferència amb les lleves dels feudataris del rei, els quals sí podien ser enviats fora.

⁴³⁴ Ibidem. El cas de Sevilla és prou significatiu en aquest sentit (vegi's la nota anterior).

A continuació es relacionen cronològicament els casos d'algunes poblacions en el marc de les diferents ocasions en que van fer lleves voluntàries.

a) Lleves per a fer front a la invasió francesa de 1597.

L'any 1608 la vila de Torroella de Montgrí van presentar un memorial on demanava l'exempció de pagament del dret del quint, del qual assegurava estar-ne exempta des de temps immemorials, una circumstància que afirmaven que podien demostrar amb diversos privilegis reials que deien ja constaven en el registre del mestre racional. De fet aquest darrer reclamava els endarreriments de "quint i sises" corregut des de les darreres corts de 1599 (en que Felip III perdonà el quint fins aleshores) fins a finals de l'any 1607, que muntaven 1.101 lliures, 11 sous i 3 diners, una quantitat que els jurats de la vila deien que no els era possible satisfer ja que "*montan mas los cargos* (el que el mestre racional els reclamava per quint) *que haze, que las rentas que cobra, por lo que se ha de empeñar forzosamente con nuevos censales como lo hizo el año pasado 1602*" quan amb motiu de la recapta que feia el virrei duc de Feria la vila va donar 2.000 lliures al rei. També hi havia altres despeses com ara el que van gastar en la fortificació de les illes Medes (que malgrat tot va ser enderrocada pels pirates berberescos), així com el que van gastar amb la fortificació de les muralles de la mateixa vila de Torroella, necessàries per ser una població del litoral exposada als atacs enemics, i finalment les despeses de manteniment d'un pont sobre el riu Fluvià.

Per a obtenir la mercè d'exempció del quint els jurats de Torroella de Montgrí tampoc s'oblidaven de recordar al rei els seus serveis militars en les ocasions que havia estat necessari, especialment l'estiu de 1597 amb motiu de l'entrada dels francesos comandats per Alfonso Corso, que va posar setge a Perpinyà, motiu pel qual es pot pensar que Torroella, que a més era una població de l'Empordà i per tant entrava dins els drets de recollida de Perpinyà hi degué enviar, ni que fos voluntàriament, alguna lleva de soldats per al seu auxili.

Per tot plegat Felip III, d'acord amb el Consell d'Aragó i la recomanació del virrei amb la junta patrimonial del Principat, va concedir a Torroella de Montgrí la condonació de la tercera part del muntant total del que la vila devia del quint⁴³⁵.

L'any 1608 els jurats de Valls demanaven l'exempció del pagament del quint a la corona. Amb aquest objectiu alegaven en primer lloc uns privilegis que els havia concedit Ferran el Catòlic, així com un privilegi específic concedit per l'arquebisbe de Tarragona, senyor de la vila, els quals facultaven a la vila per a posar drets i imposicions sense haver-ne de retre comptes pel quint a la corona. En segon lloc presentaven una detallada relació de les despeses que havien sufragat amb els fruits d'aquests drets i imposicions, els quals es podien agrupar en dos grans capítols:

-despeses ordinàries (salaris, obres públiques, educació, beneficència i manteniment de cases de religió): 2.000 lliures anuals,

-despeses extraordinàries derivades del pagament de les pensions dels censals que havien hagut de prendre amb tota probabilitat per a fer front a les càrregues dels allotjaments que patien i havien patit. Però també es pot pensar que algun d'aquests censals havia estat per al pagament dels 50 soldats que el 1597 la vila va enviar al Rosselló amb motiu del sometent general declarat aquell pel virrei duc de Feria per a fer front a l'entrada dels francesos comandats per Alfonso Corso. Per aquestes pensions necessitaven cada any 632 lliures, més 34 quarteres de civada.

⁴³⁵ ACA, CA, 267, 3 (1608).

Finalment la vila de Valls va obtenir la reducció a un terç del que devien en concepte de quint des de les corts de 1599 fins a l'any 1607. En aquesta ocasió també va ser decisiva l'opinió favorable del Consell d'Aragó, que donava per bona la proposta de la junta patrimonial del Principat amb el virrei⁴³⁶.

En un memorial que va entregar el ciutadà honorat de Girona Joan Bas a la cort l'any 1618 per a demanar un privilegi de militar explicava que havia servit de capità de la companyia de Girona en l'ocasió de l'entrada d'Alfonso Cors al Rosselló (1597), i que abans havia servit – probablement el 1584 o el 1587 – amb la mateixa companyia – en auxili de la vila de Sant Feliu de Guíxols en defensa dels atacs dels corsaris nordafricans⁴³⁷.

b) Lleves per al servei voluntari dels anys 1635-36.

Després de les dificultats amb les lleves que havia fet entre els vassalls dels seus estats patrimonials a Catalunya el duc de Cardona entre 1633 i 1634 les expectatives per a fer-ne de noves amb el recurs als nobles de Catalunya van esdevenir molt limitades, de manera la corona va necessitar posar en marxa nous mitjans. Així a partir d'abril de 1635, coincidint amb l'esclat d'hostilitats amb França van començar les demandes d'homes i també de diners a viles i ciutats del Principat, unes demandes que Felip IV ja no deixaria de fer fins que l'esclat de la guerra dels segadors les va interrompre.

Sens dubte Barcelona era la ciutat on la corona esperava obtenir més homes i diners. No obstant la ciutat no es va comprometre amb cap lleva i solament va fer un primer donatiu voluntari de 40.000 lliures l'any 1633, quantitat a la que a partir de l'estiu de 1634 es van afegir els diners del donatiu que es van demanar als particulars. Malgrat tot el donatiu dels particulars generalment va ser refusat amb l'argument de que la ciutat en conjunt ja havia fet un donatiu, així com també perquè no quedava prou clar que el rei el demanés per a gastar en el mateix Principat.

Per a la lleva de soldats que s'havia de fer a partir de 1635 el rei va comissionar al regent Maties de Bayetola i Cabanillas, del Consell d'Aragó, qui ja es trobava a Catalunya en visita d'inspecció des de 1633, per a que assistís el virrei duc de Cardona en la seva realització.

La lleva es va iniciar l'estiu de 1635 i com ja ha estat dit va ser amb la novetat de les demandes a viles i ciutats, tot i que sense tenir gaire èxit, ja que solament va ser resposta afirmativament per unes poques ciutats importants com Girona, Figueres i Balaguer, així com per altres llocs d'escassa rellevància com Prats del Rei i Masquefa. Aquestes poblacions en conjunt van oferir 356 homes armats i pagats, repartits de la següent forma:

Girona	200
Figueres	100
Balaguer	50
Prats del Rei	4
Masquefa	2

De fet la situació no va pas millorar amb el temps ja que al cap d'uns mesos, pel novembre, el regent Bayetola donava notícies descoratjadores a Felip IV, tan pel

⁴³⁶ ACA, CA, 267, 2 (1608).

⁴³⁷ ACA, CA, 271, 102 (1618).

que feia a l'escassa resposta en el donatiu com per la lleva, que tampoc anava millor. Respecte a aquesta darrera, segons Bayetola, fins i tot 54 dels soldats allistats havien hagut de ser tornats a les seves coronelies de Perpinyà, d'on havien desertat per a inscriure's a la lleva i així poder cobrar una altra vegada la paga d'allistament.

No obstant, tot i l'escàs nombre de soldats aconseguits el regent Bayetola encara es mostrava optimista i creia que se n'aconseguirien més, sobretot si es posava en pràctica la remissió per delictes a canvi de servir a l'exèrcit, un mètode que ja havia estat aplicat en altres ocasions a Catalunya i amb el que, com deia Bayetola mateix, s'aconseguiria el doble objectiu d'engrossir les lleves i netejar la terra de delinqüents: "*pues con ellas (les remissions) tambiense conseguira el limpiar esta Provin.a q.tanta necesidad tiene se aumentara la leva en mas de otro tanto numero...*"⁴³⁸.

Fins i tot les dificultats per aconseguir més homes va fer que el rei demanés a l'Audiència de Catalunya que costejés la lleva de 50 homes, una demanda que la institució es va excusar de complir alegant l'estat precari en què es trobaven els seus membres, degut als problemes del trasllat a Girona que aquest organisme havia sofert per ordre reial.

Cal posar de manifest que aquesta aportació tan escassa en nombre de soldats de Catalunya – no així en quantitat de diners – contrastava vivament, no sols amb la que feia Castella, sinó sobretot amb la que feien altres territoris de la Corona d'Aragó per les mateixes dates.

Així, segons una relació elaborada per la Junta de Defensa a partir de dades facilitades pel Consell d'Aragó⁴³⁹, fins a finals de juny de 1635 les aportacions oferides pels regnes de la Corona d'Aragó havien estat les següents:

-Aragó. El Regne s'havia compromès en corts a servir amb 2.000 homes pagats, dels quals, a finals de juny de 1635 ja n'havia aplegat 518. En diners s'havia recollit un donatiu de 16.700 rals (uns 16.000 ducats), i en bastiments havien estat oferts 100 caissos de blat.

-València El Regne s'havia compromès en corts a servir amb 1.000 infants, dels quals tan solament n'havia aplegat 12 a finals de juny. En metàl·lic s'havien recollit 196.330 rals (cap a 20.000 ducats), dels quals ja s'havien ingressat 80.000.

-Mallorca havia ofert servir amb 2.000 homes, que havien de ser enviats a Catalunya.

-Catalunya. A finals d'agost de 1635 havien estat oferts, com s'ha vist, 356 soldats de ciutats i viles. Per contra destacava l'aportació en diners que era de 458.700 rals (uns 46.000 ducats) més 40.000 lliures ofertes per la ciutat de Barcelona a títol particular, i que en conjunt eren molt superiors a les d'Aragó i València. A més els diners recaptats a Catalunya ja havien estat destinats a la fabricació d'unes barcases que s'estaven construint a les Drassanes de Barcelona per a formar una petita flota que es volia ocupar en la defensa de les costes del Principat i Comtats.

Certament, en comparació amb els altres regnes, l'aportació en homes que feia Catalunya era molt minsa. I això tenint en compte el seu potencial d'homes aptes per a la guerra, que oscil·lava entre els 4.000 infants voluntaris que el 1610 don Aleix de Marimon havia estimat que podien aplegar les viles i ciutats⁴⁴⁰ i els

⁴³⁸ ACA, CA, 284, 29. Carta de Maties Bayetola al rei, de 24 de novembre de 1635.

⁴³⁹ ACA, CA, 233, 8. Consulta de la Junta de Defensa de 7 de novembre de 1635.

⁴⁴⁰ ACA, CA, 270, 120. "*Relacion de la gente que su magestad puede sacar del principado de catalunia en la ocasion presente de los moriscos*" (1610). Es tractava de milícies d'àmbit local que mobilitzaven les poblacions de jurisdicció reial de cada vegueria, a les quals s'integraven els homes que els barons de la

26.981 en total donava el virrei duc de Cardona a la Junta de Defensa pel setembre de 1635⁴⁴¹.

Una situació poc falaguera que portava al regent Bayetola a exclamar-se al virrei duc de Cardona sobre el poc interès dels vassalls catalans de Felip IV per servir el seu rei:

“remitome a las obras y no las espero buenas de la dureza desta gente que .voy experimentando ... de todo esto podrian estar desengañados arriba (la cort) para no llegar a ver y oyr que aya persona rica que se atreva a dar un ardit que asi me lo assiguro el provincial de la Trinidad, todo lo que puede sacarse es y sera nada y solo servira de esasperar mas la provincia y dar ocasion a hoblallas muy desautorizadas para España descubriendo al enemigo mas”.

El regent també parlava clar quan desenganyava el virrei de les possibilitats d’aconseguir llesves de particulars, alhora que reconeixia que havia estat un miracle aconseguir els 300 i pocs infants que s’havien pogut aplegar fins al moment:

“es facil hallarle salida pues no ay cavallero que. quiera encargarse hazerla (la lleva) sino por su grangeria y comodidad mayormente haviendo de pagar media annata por el suplemento y en quanto a soldados havemos hecho un casi milagro en levantar los que se han embarcado y en asegurar los que hande yr a Perpiñan que todos haçen numero de 300 pocos menos”.

Afegia a més que si l’Audiència procurés fer més remissions aleshores almenys augmentarien fins a 500 els soldats de la lleva. Per altra banda el regent Bayetola

petita noblesa – els cavallers – que tenien l’obligació d’aportar i posar sota l’autoritat del corresponent veguer un home per cada baró de “deu cases”.

En aquells moments les milícies urbanes podien aplegar fins a 4.000 homes, repartits territorialment de la següent manera i sense tenir en compte els homes aportats pels barons:

Ciutat i vegueria de Barcelona	1.000
Ciutat i vegueria de Girona	500
Ciutat i vegueria de Lleida	500
Ciutat i vegueria de Manresa i sotsvegueria de Berga	200
Ciutat i vegueria de Tortosa	200
Ciutat i vegueria de Vic	200
Ciutat i vegueria de Balaguer	100
Vila i vegueria d’Agramunt i Urgell	200
Vila i vegueria de Cervera	200
Vila i vegueria de Puigcerdà	200
Vila i Sotsvegueria de Besalú	200
Vila i Vegueria de Vilafranca del Penedès	200
Governador dels vescomtats de Cabrera i Bas*	100
Sotsvegueria de Pallars	100
Vila i Vegueria de Camprodon	100
TOTAL	4.000

És curiós que don Aleix fes constar entremig de les vegueries els vescomtats de Cabrera i Bas, feus del marquès d’Aitona, un fet singular que posa de manifest la marcada personalitat i entitat territorial d’aquells, que feia que Marimon els assimilés a una vegueria sense ser-ho.

⁴⁴¹ Ala mateixa revista el virrei donava dades del nombre d’armes de foc que hi havia a Catalunya, que era de 6.219 arcabussos, 2.934 mosquets i – malgrat ser una arma prohibida – 14.004 pedrenyals

posava el dit a la llaga quan reconeixia la dificultat de convèncer els catalans a servir fora de la seva terra quan precisament l'enemic l'amenaçava directament, aspecte que els feia tan diferents de la resta de súbdits d'altres regnes de la corona:

*“no corre a mi juicio por la natural inclinacion desta gente tan diferente de otras y porq. Se escusan condecir q. teniendo ellos la guerra en sus casas como lo insinuan las prevenciones de Perpp.an no les esta bien yr a defender otras tierras dexando la suya y sus mugeres e, hijos expuestos a tan evidente peligro bien veo q.es en razon y no legitima excusa, puesto por lo quien sera el que les dara entender”*⁴⁴².

No obstant les dificultats que constatava el regent Bayetola posteriorment hi ha un autor com Narcís Feliu de la Peña que va afirmar que a l'any 1636 es va fer a Catalunya una lleva de 6.000 infants, els quals es van afegir als 2.000 que el rei ja tenia. Segons el mateix autor aquest exèrcit que havia de servir per a la defensa de la frontera amb França va ser posat sota el comandament del mestre de camp milanès i comte Juan de Cervelló⁴⁴³.

c)Lleves per al servei voluntari de 1637-1638.

Després de la derrota i el desastre de l'exèrcit comandat pel duc de Cardona davant la fortalesa francesa de Leucata el 29 de setembre de 1637 el mateix duc, davant la imminència d'un contraatac enemic sobre Catalunya va demanar com a virrei a les universitats i barons de Catalunya que fessin efectiu el servei voluntari que havien ofert per aquesta avinentesa. Així ho va fer per exemple la vila de Sabadell, el consell general de la qual va aprovar la lleva de 12 soldats que es comprometia a pagar i armar per tres mesos. Que es tracta d'un servei enterament voluntari és un fet que la mateixa corporació local no s'estava de fer constar a l'acord corresponent: *“no entenen per esta deliberació se puga traure en conseqüència lo fer soldats altra vegada, per ser esta vila franca, i fer-los esta vegada per la oprressió nos ha presentat i de nostra afició i mera voluntat”*⁴⁴⁴.

En aquella ocasió de 1637 apart de Sabadell també van respondre a les demandes del virrei duc de Cardona moltes altres universitats, tan de jurisdicció reial com baronial, que van fer les seves pròpies lleves. Cal no oblidar que al mateix temps la noblesa i els eclesiàstics també van fer les seves.

Segons un document tramés al Consell d'Aragó l'aportació voluntària de les universitats va ser aleshores de 1.813 homes i la dels nobles i eclesiàstics de 250⁴⁴⁵.

⁴⁴² ACA, CA, 280, 27. Còpia d'una carta del regent Bayetola al virrei duc de Cardona, de desembre de 1635.

⁴⁴³ FELIU DE LA PEÑA, Narcís. *Anales de Cataluña*. Llibre XX, capítol II, pàg. 251.

⁴⁴⁴ ABAD I SENTÍS, Josep. *La vila de Sabadell durant la Guerra patriòtica o dels segadors (1598-1659)*. Arxiu Històric de Sabadell. Sabadell, 2003. Pàg. 116. En el *Llibre de Cort* de Sabadell (anys 1636-38, 3-10-1637, AMH de Sabadell 2595/2) fins i tot hi consten els noms i l'edat, la procedència i en algun cas l'ofici d'aquests soldats: Joan Pau Peyort (natural de Martorelles del Vallès), Pere Joan Palmers (traginer), Miquel Panyellas, Hiacín Ros (35 anys), F. Vares (20 anys), Joan Marsà (20 anys), Ramon Llobet (30 anys), Anthoni Badia (26 anys), Matheu Remoneda (30 anys, natural de Rubí), Joan Turull (20 anys), Pere Joan Torrella (20 anys), Benet Bogunyà (20 anys). Noti's que com es pot veure, curiosament dels que en consta la procedència no eren habitants de Sabadell, un aspecte que permet diferenciar aquestes lleves voluntàries de les milícies urbanes de les poblacions, les quals sí estaven composades per habitants de les mateixes.

⁴⁴⁵ ACA, CA, 282, 59 (abril, 19 – octubre, 5 de 1638. *“Copia deRelaçion del servicio qhan hecho asu Mag.d la Ciudad deBarc.a yotras unibersidades y particulares deCataluña eOnofrecer gente*

El nombre de cada localitat va ser molt variable i va des dels 500 homes de Barcelona fins als nombrosos llocs que aportaven un sol home.

La llista de les ciutats i viles amb aportacions més nombroses és la següent:

500	Barcelona
100	Tarragona, companyia
100	Tortosa, companyia
100	Lleida, companyia
100	Girona, companyia
100	Vic, companyia
50	Reus, companyia amb oficials
50	Vila d'Olot
40	Camprodon i vegueria estreta,
25	Terrassa
24	Caldes (de Montbui)
20	Granollers
20	Vilafranca (del Penedès)
20	La Selva (del Camp)
15	Sabadell
14	Cardedeu i Vilamajor
12	Tàrraga

Malgrat tot aquesta llista sorprèn per més d'un motiu. En primer lloc perquè no hi apareix cap població dels comtats de Rosselló i Cerdanya, on evidentment per ser en plena frontera l'aportació en lleves voluntàries degué ser força destacable. En segon lloc perquè pel que fa a les poblacions del Principat hi ha alguna omisió remarcable, com per exemple la vila de Figueres, que sense anar més lluny en l'ocasió de l'entrada dels francesos l'estiu de 1598 havia servit amb una companyia de cent homes.

Per altra banda cal subratllar el caràcter voluntari d'aquestes lleves de les universitats que eren el fruit de les negociacions entre els oficials reials enviats pel virrei i les autoritats locals ja abans de l'acció de Leucata.

Un altre aspecte important que cal tenir en compte sobre aquestes lleves voluntàries és que en el cas de les universitats el servei en soldats que s'oferia estava condicionat a que el rei no usés simultàniament els mitjans de mobilització obligatòria. Així ho advertia el virrei comte de Santa Coloma al rei per al cas de la ciutat de Lleida, que havia aprovat un servei amb una companyia de 100 homes per tres mesos, sense els oficials majors ni menors, a condició de què passat aquest termini la companyia seria llicenciada, això sí amb la condició expressa que mentre durés el servei el rei no podia fer valer les regalies de l'usatge *Princeps namque*, la

pagada sacada delas Cartas yMemorias que escribieron al Duque de Sogorbe y de Cardona los ministros a quien se encargo esta diligencia". Aquesta relació inclou les lleves de les universitats de jurisdicció reial i baronial englobades per vegueries. També consten les aportacions d'alguns nobles titulats i les d'alguns eclesiàstics.

Entre les dels nobles destaca la de la comtessa de Peralada (100 homes), per bé que no es donen dades concretes de la resta de noblesa titulada principal: duc de Cardona, comte de De Santa Coloma, marquès d'Aitona, vescomte de Jòc, comte de Savallà, etc. Dels eclesiàstics les dels bisbes de Vic, Urgell i capítol de Barcelona, cada un amb 100 homes, entre altres. Vegi's a l'Annex documental la reproducció sencera de la relació.

convocació d'*host i cavalcada*, el sometent general i la del procés de Pau i Treva (sometent ordinari).

Els paers de Lleida també remarcaven que la companyia que aplegarien era solament per a la defensa, és a dir, que el rei no la podia fer sortir del Principat i comtats, una condició que malgrat tot el rei desitjava que es pogués obviar tal i com posava de manifest en l'anotació a la consulta sobre aquest servei de Lleida: "*como parece pero adbiertase al conde de Santa coloma que con destreza procure que en la ocasion sean de servicio assi para la offensiva como para la defensiva pues seria grande manquedad lo contrario (signum)*"⁴⁴⁶.

Aquesta limitació no solament afectava les lleves de les universitats, sinó també a les dels eclesiàstics com es veurà més endavant amb el cas de la lleva del bisbe d'Urgell.

Finalment les autoritats locals lleidatantes – com es veia amb les de Sabadell – remarcaven que el servei només és per a la present ocasió, sense que en cap cas es convertís en un precedent.

Com ha estat indicat abans aquestes lleves van ser posteriors a l'estiu de 1637, tot i que en algun cas ja se n'havien fet abans per a la campanya de Leucata⁴⁴⁷. És el que va fer la ciutat de Girona, que a finals de 1638 es comprometia a continuar el servei de la companyia de cent homes amb la que havia servit l'any anterior per al residu de dos mesos que restava del termini de tres per al que havia estat acordat el servei, ja que de fet la campanya de Leucata havia durat tan solament un mes (29 d'agost - 29 de setembre de 1637).

No cal dir que aquesta actitud positiva de Girona era molt ben valorada pel virrei comte de Santa Coloma, qui no estalviava elogis per a la ciutat en les cartes que escrivia al rei:

*"la Ciudad de Gerona ha servido a VMgd siempre con tal fineza que sin duda es de las primeras de aquel Principado en merezer a VMg.d toda la honra que fuere servido hazerle, y que el año pasado acudio sola con una Compañia a servir a VMg.d en el sitio de Leocata, señalandose muy particularmente en el sus soldados, y aunque havia entendido haver cumplido con lo que ofrezio viendo lo que VMg.d le manda... juzga que merezen que VMag.d se de por servido de su amor, pues segun le han referido los gastos en que se halla alcanzada, es fineza la que han hecho que acredita sus deseos"*⁴⁴⁸.

La ciutat de Barcelona també havia fet un oferiment de servir amb cinc-cents homes pagats per tres mesos el setembre de 1637, del qual en va quedar per complir un residu d'un mes. No obstant a diferència de Girona la ciutat de Barcelona no va mostrar-se disposada a acabar de complir aquest servei quan al cap d'un any el comte de Santa Coloma li ho va reclamar en nom del rei, i això era un

⁴⁴⁶ ACA, CA, 282, 61 (1638).

⁴⁴⁷ FELIU DE LA PEÑA, N. *Anales de Cataluña*. Llibre XX, capítol II, pàgs. 252-253. Aquest autor va escriure una vívida relació de la batalla final a Leucata en la que feia esment de tropes catalanes i en concret dels "terços" de la ciutat de Girona. A la mateixa es posava de manifest que malgrat la derrota, les tropes catalanes i la cavalleria de les guardes de Castella van ser destacades per Feliu de la Peña pel seu valor, ja que van ser les úniques que van mantenir-se en els seus llocs quan el dia 29 de setembre es va produir l'envestida francesa sobre les trinxeres: "*Duró el assedio hasta el dia 29 en el qual llegó el Exercito Francés, q. embistio las trincheras con grande furor. Desampararon sus puestos los Militares del Rey, mantuvieron los suyos los Catalanos, y particularmente los Tercios de Gerona, y los Ginetes de Castilla, que padecieron y murieron muchos; pero mas de los Franceses, pues pasaron de tres mil de la flor de su Exercito*".

⁴⁴⁸ ACA, CA, 282, 61 (1638).

greu impediment als desitjos de la corona per a que seguint l'exemple de Barcelona la resta de poblacions catalanes mantinguessin l'oferiment fet amb motiu de l'acció de Leucata de l'any anterior. Perquè era un fet que tradicionalment l'exemple de Barcelona havia estat decisiu per a que moltes altres universitats aprovessin serveis de consideració per a la corona, i pel mateix motiu podia ser el contrari, és a dir, que l'exemple de Barcelona desmotivés a la resta.

Els motius d'aquesta negativa de Barcelona a continuar amb el servei aprovat el setembre de 1637, i que a la pràctica significaven que el juny de l'any següent la lleva de cinc cents homes va ser reduïda a cent cinquanta, cal cercar-los d'entrada en la renovació anual dels consellers de la ciutat, la qual cosa podia significar que les decisions i manera de fer dels consellers sortints no coincidís amb les dels seus substituïts. Una situació que sens dubte degué produir-se amb el tema de la lleva dels cinc cents homes, la qual ja havia suposat en el seu moment l'endeutament amb un nou censal, una càrrega que els nous consellers consideraven excessiva per a la ciutat.

Malgrat tot els consellers no volien que aquesta reducció del servei fos interpretada pel rei com una falta de voluntat de servei, i per això es lamentaven de què per causa d'haver prestat sempre més atenció en servir al rei això havia fet que s'endeutessin per sobre de les seves pròpies possibilitats:

“per que a causa de ells (dels serveis al rei) nos veiem ab carrega de pagar pensions que no podem suportar: tot pera poder merexer de Vmag.t mayors augments de gracia y favors”.

Per altra banda cal tenir en compte que la lleva es convertia en un mitjà de pressió més en el contenciós que la ciutat mantenia amb la corona per afers tan enverinats aleshores com la pretensió de la segona de cobrar el quint endarrerit des de la remissió feta a les corts de 1599. En aquest sentit els consellers del moment devien ser més beligerants en les negociacions sobre els quints i no van dubtar a retallar la lleva acordada pels seus predecessors per a obligar a la corona a fer alguna concessió en matèria dels quints, i fins i tot en una reclamació més antiga com era el privilegi de cobertura dels consellers davant de les persones reials. De fet aquest rerefons de la qüestió és el que deixa entreveure el mateix Felip IV en les instruccions que dona per al virrei comte de Santa Coloma:

“lo que ha sido my intento y lo que se ha encargado al Conde no es que pidiesse servicio nuevo a Barcelona sino que cumpliesse con el que offrezio y esto se le buelba a escribir porque verdaderamente es materia de mala consecuencia que no admite disputas como lo ha sentido el Consejo o que pueda bolverse atras en lo que tiene offrezido y se admitira por mi y al Conde conviene darselo a entender assi y que se hecha menos que no haya escrito jamas en que funda Barcelona faltar a lo que offrezio en quanto a los quinientos hombres que en todo caso con la maña y prudencia que sabra en caminarlo abriendo la puerta a que se podra tratar de ajustar en esta ocasion con un sevicio muy relebandte lo de la cobertura y lo corrido de los quintos tomando piefixo para lo venidero”⁴⁴⁹.

No obstant, abans de rebre ordres de la cort per a exigir el compliment del servei dels cinc cents homes, el virrei comte de Santa Coloma intentava presentar davant

⁴⁴⁹ ACA, CA, 282, 58. Consulta del Consell d'Aragó de 13 de juny de 1638.

el rei el servei dels cent cinquanta com una fita rellevant en la conjuntura d'aquells moments, en la què el gest de Barcelona era necessari per aconseguir el servei d'altres poblacions:

*“Aora aunque el servició es corto para el exemplo es de gran consecuencia por que las demas Ciudades esperan lo que hara Barcelona y algunos pocos lugares que se han resuelto ha sido con condicion que ella sirviesse”*⁴⁵⁰.

Tanmateix és significatiu que abans fins i tot de què el rei li donés les instruccions esmentades el comte de Santa Coloma ja li suggeria que si volia que Barcelona votés un servei de consideració en el present calia que li fes alguna mercè en contraprestació. Al mateix temps el virrei tampoc s'oblidava d'aludir als serveis prestats per la ciutat des que Felip IV havia ocupat el tron, els quals ella mateixa relacionava minuciosament en una memòria que va preparar per a entrega al rei⁴⁵¹. Malgrat tot a mitjans de setembre de 1638 el Consell de Cent finalment va cedir a les pressions de la corona i va aprovar el servei dels cinc cents homes per un termini de tres mesos. Sens dubte en aquesta decisió va pesar decisivament la negociació del comte de Santa Coloma amb els consellers, als quals cal suposar que va fer creure en la possibilitat de rebre alguna mercè del rei pel que feia a l'afer dels quints entre altres qüestions que la ciutat de Barcelona demanava des de principis del regnat de Felip IV.

A part del cas exposat abans de Girona una altra ciutat que va oferir de bona gana servir amb homes pagats després de la derrota de Leucata va ser Vic. Va oferir en concret servir amb una companyia de cent soldats, sense els oficials de la primera plana, els quals pensava enviar tan aviat com pogués en auxili de l'exèrcit que el rei ja tenia al Rosselló. Els còsols de Vic, que afirmaven que aquesta companyia els havia de costar cada mes 1.000 ducats en pagues, confiaven ser un bon exemple per a la resta d'universitats i al mateix temps no estalviaven expressions d'entusiasme per complir amb la seva obligació de vassalls fidels del rei, de qui en contrapartida esperaven que se'n recordés per a la concessió posterior de privilegis i mercès a la ciutat:

“Apres de haver feta esta Compania y ordenat per partir Reberem la de Vmagt del 9 del passat ab quens fa merce de encarregarnos assistiam y seguiam ab gent y totes nostres forces Servint a VaMagt al duch de Cardona Locts y Capita General. Confiam que la dita n.a Companyia sera prest alli. Y Per ser tant propri de VaMagt recordarse dels qui serveixen a Sa Real corona lo supplicam se servesque tenir en memoria en totes les occasions esta Sua ciutat y vassalls y encara que no

⁴⁵⁰ ACA, CA, 282, 58. Carta del comte de De Santa Coloma al rei de 17 de juny de 1638.

⁴⁵¹ ACA, CA, 282, 58. *“Memoria delos servicios qRepresenta la Ciudad deBarcelona”*. En primer lloc posaven l'habilitació del cardenal infant don Ferran per a les corts de 1632. Tot seguit venien els serveis en diners, que sumaven per al termini de 1626 a 1632 més de 300.000 lliures:

-Prèstec (30-7-26): 50.000 lls.

-Donatiu a la Reina d'Hongria (10-6-30): 12.000

-Ajuda en les guerres del Rei (14-7-31): 12.000

-Prèstec de 110.000 lls preses a censal, i les pensions pagades des d'aleshores fins a 1638, que són 33.000 lls.

-Donatiu, entregat am Marqués de Villafranca (16.7.35): 40.000

-Donatiu, pel duc de Cardona (9.1.36): 40.500

-Despeses de la lleva dels 500 de 1637, enviats a Perpinyà per medi del comte de De Santa Coloma: 11.000 lls

*tingam lo poder desijam pera Servirlo com se deu A lo menos ninguns portara aventatge en lo amor, gana, voluntat y promptitut Pus essent nosaltres los primers estam certs donarem exemple als demes pobles fassen majors serveys a Sa Mag.t*⁴⁵².

Una altra ciutat ben disposada a servir va ser Tarragona, que va oferir servir amb una companyia de cent homes sense condició o termini de temps tal i com havien fet la resta de poblacions que havien acordat un servei similar. Efectivament els cònsols tarragonins van comunicar al virrei comte de Santa Coloma que la companyia estava sempre a la seva disposició quan la necessités: “*per a que sempre que esta ciutat tindra avis partira encontinent la Compañia per al socorro de dites fronteres, restant sempre esta ciutat molt attenta a las occasions de servir a Vmagd...*”, un oferiment extraordinari motivat segurament per l’esperança de Tarragona d’obtenir el favor del rei per a desfer-se de la jurisdicció de l’arquebisbe i esdevenir així ciutat de jurisdicció reial plena (que aleshores era compartida), la qual cosa volia dir amb representació en el braç reial de les corts.

Al mateix temps els cònsols testimonien també com havien fet prevenció de municions per a repelir qualsevol atac dels francesos per mar, ja que Tarragona “*essent esta ciutat maritima*”, quedant per aquest motiu econòmicament exhausta la ciutat. Un aspecte aquest el de les despeses en armes i municions que cal sempre considerar en les lleves de les universitat.

El cas de la ciutat de Tortosa és interessant perquè permet fer alguna comparació amb les polítiques seguides per la corona al Regne de València. La peculiaritat de Tortosa era que tot i haver format immediatament una companyia de cent homes pel setembre de 1637, la qual s’havia encaminat efectivament devers Perpinyà, en aquells moments i degut al cessament de les hostilitats el virrei duc de Cardona l’havia fet tornar abans d’arribar-hi, i que en ser-li sol·licitat novament el servei pel virrei duc de Cardona l’estiu de 1638 la ciutat va demanar de poder servir amb diners – oferia 1.000 ducats d’onze rals en moneda de Barcelona – en comptes de fer-ho amb la companyia de soldats pel residu de temps que quedava dels tres que s’havia establert l’any anterior.

Un dels motius que alegaven els jurats de Tortosa era que la ciutat restés exempta del servei amb homes per ser una població vora el litoral, de manera semblant a com s’havia fet amb les poblacions costaneres del Regne de València, on en aquells moments s’estava fent una lleva de 2.000 homes. Cal tenir en compte que en el litoral del delta de l’Ebre i zones properes, totes elles pertanyents al territori de la ciutat de Tortosa era on precisament es temia alguna acció dels pirates d’Alger, i per a la defensa de la zona la ciutat havia pres algunes mesures que li restaven potencial humà per a fer la lleva de la companyia dels cent homes, que eren en concret haver doblat a costa pròpia les guardes de les torres marítimes, així com haver allistat 200 homes per a socórrer en cas de necessitat la torre principal, que era la de Sant Joan dels Alfacs, la qual era una fortificació que tenia una guarnició ordinària a sou de la tresoreria reial, i que en realitat era del tot insuficient per a fer front a un atac consistent.

També hi havia una altra raó segons l’opinió del doctor Jeroni Guerau de l’Audiència, que era el comissari enviat pel virrei comte de Santa Coloma per a negociar amb les autoritats locals tortosines el servei. Aquesta era que la lleva dels cent homes s’afegia a la minvada població del terme molts homes de la qual havien

⁴⁵² ACA, CA, 232, 40 (1637).

anat a llogar-se per la sega a la “serrania”, la qual cosa suposava una reducció en un terç de la població masculina apta per a les feines agrícoles i d’altra mena, i això es traduïa correlativament en l’encariment dels salaris – en un terç més segons el doctor Guerau – que es pagaven per aquelles activitats i que lògicament entraven en competència directa amb les pagues d’allistament i el sou dels soldats, que cal pensar que eren menors. Per la seva part el doctor Guerau era favorable a acceptar l’oferiment en moneda de Tortosa ja que des d’una perspectiva tan raonable com pràctica per a la corona creia que si aleshores es pressionava per al servei en homes la gent de Tortosa la ciutat ja no estaria ben disposada a acceptar futurs serveis d’aquesta mena en endavant:

“La convenientia pareix que milita en favor de la Ciutat per a que reste mes animosa pera continuar los serveys que en totes ocasions ha fet à Samag.t y tinch per çert que si ab tot rigor se apretava per los soldats effectius advertits los Ciutadans que per sa oferta voluntariament feta los apretaven en ocasio que tenen tantes causes que els escusen restarien, o, desanimats, o, menys affectes pera altra ocasio”⁴⁵³.

d)Lleves per a la campanya de Salses (1639-40).

A mitjans de juny de 1639 es van perdre a mans dels francesos les forteses fronteres d’Òpol i Salses, motiu pel qual el comte de Santa Coloma va demanar a les universitats i a la Diputació que enviessin al Rosselló els 4.000 infants que havien ofert en els anys anteriors (a partir de l’acció de Leucata de setembre de 1637) per a fer front a la invasió francesa que s’estava produint. Aquesta crida va ser resposta immediatament i amb escreix, de manera que a finals de juliol de 1639 entre les universitats i la Diputació hi havia cap a 12.000 soldats en els camps de batalla de la frontera, molts dels quals havien preferit allistar-se en aquestes lleves que no pas en les dels oficials del rei i a sou d’aquest, perquè com es lamentava el mateix Consell d’Aragó els catalans preferien les companyies de les universitats i Diputació ja que cobraven una paga més substanciosa i eren millor equipats, i sobretot perquè així no s’exposaven a haver de servir fora de Catalunya, la qual cosa sí els podia passar amb les companyies a sou de la corona⁴⁵⁴.

Cal tenir en compte que dotze mil homes ja era un esforç molt gran per a les universitats i la Diputació, bó i més si es té en compte que el mateix virrei comte de Santa Coloma considerava a principis de juliol de 1639 que els 9.000 efectius que ja havien arribat a la frontera eren ja el límit del que es podia fer: *“y verdaderamente, es lo que puede haçer la probinçia a su costa”⁴⁵⁵*. No obstant aquestes xifres serien llargament sobrepassades al llarg de la campanya de Salses, durant la qual les universitats i la Diputació del General van arribar a enviar-hi segons els mateixos comissaris que el comte de Santa Coloma havia enviat per Catalunya per aconseguir les lleves la considerable xifra de 31.000 homes⁴⁵⁶.

⁴⁵³ ACA, CA, 283, 36. Carta del doctor Jeroni Guerau al virrei comte de De Santa Coloma, de 30 de juliol de 1638 (des de Tortosa).

⁴⁵⁴ ACA, CA, 283, 116 (1639).

⁴⁵⁵ ACA, CA, 286, 7 (1639).

⁴⁵⁶ ACA, CA, 286, 41. Carta dels ministres de l’Audiència al comte de De Santa Coloma (març 1640). Els ministres reials demanaven al virrei poder fer una ambaixada al rei per a defensar-se de les acusacions que havien estat fetes contra ells a la cort respecte el poc zel que havien posat en fer les lleves, els allotjaments i altres qüestions. Segons aquests ministres que havien fet de comissaris

Aquesta xifra pot semblar d'entrada una mica exagerada, tot i que no ho és tant si es té en compte que pel setembre de 1635 el virrei duc de Cardona havia donat a la Junta de Defensa la xifra de 26.981 homes aptes per a la guerra a Catalunya a partir de les dades que li havien estat proporcionades pels veguers.

El nombre de catalans que van servir a Salses fins i tot va superar amb escreix els designis de Felip IV abans de l'entrada dels francesos en el Rosselló, que eren que a Catalunya es formessin tres terços de naturals – uns 6.000 homes en total – amb les lleves de les universitats i Diputació, però això sí, el rei volia una cosa que d'acord amb les constitucions i privilegis dels catalans era impossible, que era ni més ni menys que aquestes tropes haurien de servir sense la condició de limitació de temps (normalment per tres mesos) que sempre posaven les universitats⁴⁵⁷.

Amb ocasió de la campanya de Salses les lleves de les universitats, la Diputació del General, els nobles i eclesiàstics van ser agrupades en diferents terços que van ser posats per la corona sota comandament d'uns quants mestres de camp que van ser nomenats a l'efecte per la corona.

Segons Feliu de la Peña es van formar deu terços de soldats naturals catalans:

-Terç de la Diputació del General, 1.200 homes, mestre de camp don Josep Sorribes⁴⁵⁸.

-Terç de Barcelona, 1.000 homes, mestre de camp don Antoni d'Oms⁴⁵⁹.

-Terç de don Jeroni d'Argensola, 1.000 homes.

-Terç de don Baltasar de Claramunt, 1.000 homes.

-Terç de don Lluís de Peguera, 1.000 homes.

-Terç de don Josep de Rocabertí, 1.000 homes.

-Terç de don Gabriel de Llupià, 1.000 homes.

-Terç de don Ramon Xammar: 1.000 homes.

-Terç de don Agustí Guilla, 1.000 homes.

-Terç de don Cristòfol Guardiola, 1.000 homes.

Total*: 12.270 soldats d'infanteria.

(*Inclusos els increments indicats a les corresponents notes a peu de pàgina durant la campanya per als terços de la Diputació i de Barcelona).

el nombre total de tropes catalanes arribades a Salses havia estat de 31.000 homes, repartits cronològicament així:

-al principi de la campanya més de 12.000,

-durant el setge havien arribat 5.000 homes de refresc,

-en el darrer assalt hi havia anat més de 14.000.

Firmaven la carta els següents ministres reials a Catalunya: el regent Miquel Joan Magarola, el doctor Miquel Carreres, el doctor Jaume Mir, el dr. Ramon, el Rubi de Marimon, el dr. Gabriel Berart, el dr. Josep Masso, el dr. Lluís Ramon, el dr. Rafael Puig, dr. FranciDe Santa Colomao Corts, don Miquel de Çalba i de Vallgornera (regent de la Reial Tresoreria), el dr. Jeroni Guerau, el dr. Felip Vinyes, el dr. Bernat de Pons i Turell, el dr. Joan Baptista Goy, el dr. Rafael Joli, el dr. Don OOnofre d'Argensola.

⁴⁵⁷ ACA, CA, 286, 28. "*Instrucció al Marques de los Balbases*", de 23 d'agost de 1639. El marquès va ser nomenat pel rei capità general de l'exèrcit de Cantàbria, que era enviat al Rosselló.

⁴⁵⁸ Durant la campanya aquest terç va incrementar els seus efectius en 500 infants i 70 cavalls que van arribar amb el diputat militar FranceDe Santa Coloma de Tamarit.

⁴⁵⁹ Durant la campanya aquest terç també va incrementar els seus efectius fins a 2.500 homes entre els que es van aplegar amb noves lleves i els que els gremis de la ciutat van enviar.

També hi van haver tropes de cavalleria, formades en bona part per cavallers amb els seus criats, que en total representaven 600 homes. Aquestes es van aplegar en sis companyies comandades corresponentment pel virrei comte de Santa Coloma, per don Bernat d'Oms, don Melcior Gallart, don Alonso Castany, Joan Pelaymic i N. Sitjar.

Tots ells eren cavallers catalans amb experiència de servei militar a la mateixa frontera, o fins i tot a Flandes i a Itàlia. Alguns fins i tot van continuar servint la corona durant i després de la guerra dels segadors, com ara Lluís de Peguera⁴⁶⁰, Ramon Xammar⁴⁶¹, Josep de Rocabertí⁴⁶² i Gabriel de Llupià⁴⁶³.

D'aquesta manera segons les dades recollides per Narcís Feliu de la Peña el total de tropes catalanes (infanteria més cavalleria) que va ser a Salses durant la campanya va ser de 12.870 soldats. Aquest autor que afirmava que tots els cavallers i homes de renom de Catalunya van anar a la campanya de Salses. Igualment va xifrar entre 14.000 i 15.000 infants i 5.000 cavalls els efectius de l'exèrcit francès sota comandament del príncep de Condé i del seu general el duc de Luy al Rosselló⁴⁶⁴.

Alguns dels casos de comandaments dels terços de catalans a Salses són molt ilustratius perquè mostren una carrera militar al servei de la corona des de feia molts anys. Un d'aquests va ser per exemple Agustí Guilla, que va ser posat al capdevant de les tropes aplegades en el combat de Cerdanya⁴⁶⁵. El seu cas és molt significatiu perquè des de feia deu anys estava fent lleves a Catalunya. És així que l'any 1630 el comte de Peralada, don Dalmau de Rocabertí, que el considerava "*cavallero principal desta Provincia y demuchas partes*" el va posar de capità de la nombrosa companyia que a demanda del rei havia aplegat per a enviar a Itàlia⁴⁶⁶.

⁴⁶⁰ MOLAS RIBALTA, Pere. *Catalunya i la casa d'Austria*. Barcelona, 1993. Pàg. 181. Lluís de Peguera i de Lleuders era senyor de Torrelles de Foix i cavaller de Santiago (1641). El seu pare havia estat protector del braç militar. Ell mateix es va mantenir fidel a Felip IV quan eDe Santa Colomalatà la guerra dels segadors i probablement es degué exiliar a la cort. Pàg. 65. Després de la guerra va ser nomenat l'any 1656 lloctinent de mestre racional de Catalunya.

⁴⁶¹ ACA, CA, 288, 26 (1642). Es degué mantenir fidel a Felip IV durant la guerra dels segadors perquè consta que s'exilià a la cort durant el conflicte; malgrat tot sembla ser que a diferència d'altres exiliats no va rebre ajudes del rei per a sobreviure ja que no és a les llistes de catalans que sí en rebien.

⁴⁶² MOLAS RIBALTA, Pere. *Catalunya i la casa d'Austria*. Barcelona, 1993. Pàg. 60, 191, 210-211, 224. Nascut el 1605, havia començat la seva carrera de soldat amb trenta anys l'any 1635. Durant la guerra dels segadors va rebre l'hàbit d'Alcántara (1641) i va estar a Roses (1641-1642) i posteriorment a Lleida. Memorial a la Real Academia de la Historia, Colección Salazar y Castro, núm. 71.959 / ACA, CA, 209.

ACA, CA, 288, 26. Consta a les llistes d'aliments i ajudes de costa de catalans residents a la cort (exilats allà) durant la guerra dels Segadors. Van ser elaborades pel secretari Fernando Ruiz de Contreras a demanda d'una consulta de la Junta d'Execució, que volia saber quins catalans hi havia a la Cort a Madrid vivint per compte del rei, amb la finalitat de poder saber quins podrien servir a la Infanteria i enviar-los a les fronteres de Portugal. No obstant com indicava Molas don Josep de Rocabertí degué ser enviat a Roses.

⁴⁶³ MOLAS RIBALTA, Pere. *Catalunya i la casa d'Austria*. Barcelona, 1993. Pàg. 61, 210. L'any 1636 va ser nomenat portantveus del procurador reial als comtats de Rosselló i Cerdanya. El seu pare, Joan de Llupià havia estat procurador reial als comtats (1623) i el seu oncle, Gabriel de Llupià i Saragossa també (1589), així com pel seu avi Lluís de Llupià i besavi, Francesc de Llupià i Vallgornera. L'any 1641 va obtenir l'hàbit de Santiago.

⁴⁶⁴ FELIU DE LA PEÑA, N. *Anales de Cataluña*. Llibre XX, capítol III, pàgs. 255-259.

⁴⁶⁵ ACA, CA, 285, 64 (1640). Anton Travi, burgès de Puigcerdà, deia que havia servit en el terç de don Agustí Guilla a costa pròpia fins al final de la campanya de Salses. ACA, CA, 285, 62 (1640). Igualment l'escrivà públic Jacint Montaner, que també era burgès de Puigcerdà i que havia servit a costa pròpia. ACA, CA, 285, 65. Igualment Rafel Vidal de Roda, també a costa pròpia.

⁴⁶⁶ ACA, CA, 276, 47. Van ser 350 homes efectius que van ser embarcats a Roses.

Més tard també es troba entre els cavallers catalans a qui el duc de Cardona va donar patents de capità per a completar la lleva de 2.000 infants que el rei li havia encomanat el setembre de 1636 i que de fet encara no havia estat feta del tot quan va tenir lloc la campanya de Leucata⁴⁶⁷.

Un altre cavaller català dedicat a tasques militars en els anys anteriors a Salses era Berenguer d'Oms, a qui el comte de Santa Coloma havia nomenat, pel juny de 1639, tinent de capità general a Barcelona, donat que ell havia d'anar a Perpinyà a dirigir les operacions militars a la frontera⁴⁶⁸. Don Berenguer d'Oms havia estat des de 1617 superintendent de les Drassanes de Barcelona en substitució del seu oncle, don Ramon d'Oms, qui va haver de deixar aquest ofici en ser nomenat general de les galeres de Catalunya⁴⁶⁹.

L'any 1639 l'arxidiaca de Vic Melcior Palau va formar una companyia de 170 homes a la ciutat amb la que va servir a la campanya de Salses fins i tot després de l'esgotament del termini de tres mesos pel que havien estat allistats els homes. Aquest servei de l'arxidiaca va ser destacat al rei pel comte de Santa Coloma, per a qui era "exemplo de consecuencia para las Universidades de aquel distrito sin perdonar travaxo que se ofreciesse". Amb l'arxidiaca van anar a servir en aquesta companyia els seus germans, don Francesc i don Joan Palau, que van morir en servei; el germà gran a més havia deixat dona i fills, que quedaven a cura de l'arxidiaca.

Aquest servei va suposar una despesa personal per a l'arxidiaca de més de 6.000 ducats, ja que entre altres coses va ser ell mateix qui es va fer càrrec de la paga dels soldats un cop es va esgotar el primer termini de tres mesos (en el qual la paga havia anat a càrrec de la universitat de Vic), per la qual cosa va demanar com a mercè una plaça d'inquisidor de Catalunya, i més tard també la d'arxidiaca de Barcelona, una dignitat eclesiàstica que estava vacant i que demanava perquè necessitava abandonar la ciutat de Vic, a on degut a haver-se destacat en el servei reial li havien cremat la cas i hi tenia molts enemics. Tanmateix malgrat que el rei el va recomanar a l'inquisidor general amb l'aprovació del Consell d'Aragó no consta que obtingués la plaça d'inquisidor, tot i que sí és segur, com testimonià el mateix Palau que va obtenir un augment de 1.200 ducats de la prebenda eclesiàstica que ja tenia a l'arxidiaconat de Vic⁴⁷⁰.

La ciutat de Barcelona va fer sortir el dia 1 de juny una lleva de 500 soldats amb els corresponents oficials majors i menors sota comandament del tinent coronel

⁴⁶⁷ ACA, CA, 282, sn. Còpia de la carta del duc de Cardona al rei, de 24 de febrer de 1638. Sembla ser que en principi la lleva dels 2.000 homes havia de ser feta per la Diputació del General, però com que aquesta hi va posar moltes pegues aleshores el duc de Cardona va decidir fer-la en el seu propi nom. El duc va demanar per a fer la lleva dues patents de tinent coronels, dues de sergents majors i vint de capitans, les quals va rebre el 198 de juny de 1637, quan precisament es disposava a sortir cap a Perpinyà. Tanmateix abans de marxar encara va poder pregar a don Berenguer d'Oms que acceptés una de les patents de tinent coronel, i l'altra la va donar al germà d'aquest, don Antoni d'Oms, qui havia estat durant molts anys soldat. Les conductes de capitans van ser per als cavallers don Joan d'Erill, don Josep Amat, don Josep DeDe Santa Colomaamps, don Agustí Guilla, don Joan de Marimon, don Josep d'Argensola, Joan de Belloch i Felip Riquer i Thomas Gay, als qui el duc tenia per persones adequades i amb experiència per a fer la lleva.

⁴⁶⁸ ACA, CA, 283, 139 (1639).

⁴⁶⁹ ACA, CA, 266, 180 (1609). De fet Berenguer d'Oms va ser proveït com a superintendent de les Drassanes perquè el seu cosí, don Miquel d'Oms, que era adjunt en l'ofici de don Ramon d'Oms, el seu pare, es va fer eclesiàstic.

⁴⁷⁰ ACA, CA, 283, 137 (setembre 1639) – 283, 99 (novembre 1639) – 285, 54 (gener 1640) – 286, 125 (octubre 1640).

Antoni d'Oms⁴⁷¹, abans i tot de l'entrada real de l'enemic francès en el Rosselló, de la que en tenia informacions certes i que efectivament es va acabar produint. Aquesta bona disposició i actuació ràpida va ser un bon exemple per a moltes altres poblacions, que també van enviar al Rosselló les seves lleves junt amb les de Barcelona. Posteriorment a demanda del virrei comte de Santa Coloma la ciutat va augmentar el complement del seu Terç en 200 homes que van marxar cap a Perpinyà el 24 de juny de 1639, una iniciativa que de fet responia al gest de bona voluntat dels consellers de la ciutat per l'aixecament del segrest del dret de la neu per part del virrei comte de Santa Coloma, la qual cosa demostra novament que la lleva depenia de les circumstàncies polítiques de cada moment.

No obstant des de la cort el Consell d'Aragó opinava que al mateix temps que s'havia d'agrair a la ciutat l'esforç que feia era necessari demanar-li que el seu terç arribés dels 700 homes que tenia aleshores fins als 1.000⁴⁷², un esforç que els consellers barcelonins es van apresar a deixar clar al rei que els era impossible de fer perquè les 6.000 lliures mensuals que els suposava ja eren el límit de la càrrega financera que podien sostenir: *“hins dona molt gran cuydado lo no saber de hont podrem acodir als gastos de nra Coronelia que importen cada mes sis milia lliures”*, bó i més quan el rei els demanava que el servei inicial de tres mesos per al que s'havien compromès fos prorrogat en un altre termini d'igual durada. Ateses aquestes circumstàncies els consellers imploraven al rei que els eximís d'haver de servir amb més nombre de soldats

*“pus estam impossibilitats de efectuarlo; manan considerar que aqeusta Ciutat está falta de gent persa defensa, per averne acodit molta en Rosselló, y aguerem tingut aparticular dicha, que perdent nres soldats tots, ses vidas en servey de Va.Magd se fos sustentada la fortalesa de Salses...”*⁴⁷³.

En un memorial de 22 de novembre de 1639 els consellers barcelonins detallaven l'esforç fet per la ciutat en les lleves per a Salses⁴⁷⁴, el qual els havia fet fer darrerament una tercera lleva de setanta homes – en principi havia de ser una companyia de cent mosqueters – que van ser enviats muntats a cavall per a que hi arribessin amb tota celeritat; de fet var tardar tan solament tres dies. Fins i tot per animar a allistar-se els consellers havien aprovat un augment de les pagues d'allistament, que van quedar en dotze lliures per als caps de casa, més tres rals en concepte d'auxili, i en vuit lliures per als fadrins, més dos rals d'auxili, un esforç extraordinari que com els mateixos consellers manifestaven s'afegien als donatius oferts al rei en els darrers anys, que passaven de 400.000 lliures, a més del que la ciutat havia anat gastant en fortificacions i compra d'armes per a les universitats veïnes. Tot plegat a més en un context de recessió econòmica que havia fet caure en picat els ingressos de Barcelona en relació als drets sobre el l'activitat comercial, tant la que es feia per terra com per mar a través del seu port, fins al punt que els consellers afirmaven que en aquells moments només treien virtualles i

⁴⁷¹ACA, CA, 282, sn. Carta del duc de Cardona al rei, de 28 de febrer de 1638. Don Antoni d'Oms va obtenir una de les patents de tinent coronel de mans del virrei duc de Cardona amb motiu de la lleva de dues coronelies l'estiu de 1637 per motiu de la seva dilatada experiència com a soldat. Al seu germà, don Berenguer d'Oms, el virrei va donar l'altra patent de tinent coronel.

⁴⁷²ACA, CA, 279, 10 (1639).

⁴⁷³ACA, CA, 283, 118. Carta dels consellers de Barcelona al rei, de 29 de juliol de 1639.

⁴⁷⁴ACA, CA, 283, 60.

altres mercaderies els proveïdors de les armades de mar i dels exèrcits de terra, els quals per altra part no pagaven cap dret a la ciutat.

Per altra banda la ciutat tampoc havia trobat quantitat de diner important per a prendre a censal i poder fer front així a les despeses extraordinàries de les lleves i altres.

Tot eren inconvenients, però els consellers també senyalaven que hi havia aspectes que aconsellaven no fer més lleves en una ciutat com Barcelona exposada a atacs marítims de fora i amb un nombre elevat de població d'origen francès que també podia suposar una amenaça des de dins.

Un altre argument que dificultava les lleves voluntàries era que la perspectiva d'anar a servir en ple hivern a un camp de batalla on les malalties causaven tantes baixes no motivava els ciutadans per allistar-se.

Tanmateix les crides per a refer les companyies enviades per Barcelona, la resta d'universitats i la Diputació del General no van parar per part del virrei comte de Santa Coloma, bàsicament perquè aquestes forces catalanes van disminuir notablement al llarg de la campanya. En el memorial de Barcelona abans esmentat es donen unes xifres – corresponents per tant a finals de novembre de 1639 – que permeten fer-se idea de la reducció aclaparadora d'aquell exèrcit, més per les desercions i malalties, molt més mortíferes que no pas per les baixes en accions militars. En efecte segons els consellers havien estat enviats al Rosselló:

-del conjunt de Catalunya: 11.237 homes.

-de Barcelona: 700 homes.

Els quals havien sofert les següents reduccions, o el que és el mateix, segons la mostra o revista efectuada el 18 de novembre de 1639 en faltaven:

-del conjunt de Catalunya: 9.091 homes (80,9 %)

-de Barcelona: 564 homes (80,5 %)

Val a dir que bona part d'aquests soldats que faltaven al Rosselló havien desertat i probablement tornat a les seves cases, com testimonia la col·laboració oferta pel Consell de Cent al virrei per a detenir i tornar a enviar al camp de batalla als desertors que hi hagués a la ciutat, una mesura que no s'hauria pres si no es pensés que així es podrien cobrir un nombre considerable de les vacants a l'exèrcit⁴⁷⁵.

No obstant el Consell de Cent no va voler cedir a les pressions del virrei per a formar una companyia de cent homes a partir de la lleva de vint homes que faria cada una de les confraries o gremis de la ciutat; igualment es va negar a fer sortir la Coronela per a servir amb ella a Salses. Unes negatives que van ocasionar en resposta per part del comte de Santa Coloma les ordres al canceller don Francesc d'Erill per a que actués per via de justícia contra alguns membres del Consell de Cent que s'havien resistit a la mobilització militar.

Davant aquesta reducció dels terços catalans des de la cort es van enviar instruccions al comte de Santa Coloma per a que les universitats i Diputació aconseguissin com a mínim 2.000 infants de refresc per a l'exèrcit del camp de

⁴⁷⁵ ACA, CA, 283, 60. Carta del canceller don FranceDe Santa Coloma d'Erill al virrei comte de De Santa Coloma. La 24^a de guerra de Barcelona va tractar l'afer per compte del Consell de Cent, i va nomenar a FranceDe Santa Coloma Xammar i a Josep Mora per a treballar amb els oficials reials que nomenaria el virrei per aquesta comesa.

Salses⁴⁷⁶. Cal dir que en el mateix sentit el comte duc d'Olivares va arribar a proposar a la Junta Grande d'Estat i de Guerra que Catalunya assegurés una força permanent de 3.000 infants a costa de la província per al setge de Salses, la qual havia de ser rellevada cada dos mesos o mes i mig per un nombre igual d'efectius⁴⁷⁷. A més el rei exigia que aquestes tropes de refresc fossin homes amb bones aptituds per a la guerra i no el rebuig que deia que les universitats aplegaven amb les seves lleves:

*“y embiensele Cartas a todas las Ciudades diciendo sobre todo lo dicho, que quiero la gente de provecho del Campo, travajadora, fuerte y honrada, y no lo menudo y lo que no vale para el manejo de las Armas”*⁴⁷⁸

El setembre de 1639 la universitat de Sabadell va respondre a la crida de sometent general publicada pel virrei comte de Santa Coloma i va aplegar trenta soldats (més quatre persones encarregades del transport del menjar), comandats pel conseller Joan Riera, qui en serà alhora el caporal i pagador. Per aquest sometent el consell general, que no disposava de diners, acorda signar un censal de 500 lliures i fer un tall de 120 més.

Des de la campanya de Leucata de 1637 Sabadell, igual com moltes altres poblacions catalanes, també va haver de complir altres serveis obligatoris en relació a la guerra amb França. En concret va fer les següents aportacions: qutre gastadors per a les fortificacions de Roses a càrrec de la hisenda reial (juny 1637), cinc sapadors, sis cavalcadures i tres traginers a Salses (juliol 1639), dues mules a Perpinyà i vint cavalcadures a Martorell pel trànsit de 8.000 soldats (agost 1639), provisions per a l'exèrcit (la mateixa data: dues quarteres de blat, 1 càrrega de vi, una bèstia de pes de 10 lliures per a carn), vint-i-sis cavalcadures a Esparraguera segrestades pel doctor Berart per a portar soldats a Perpinyà (setembre 1639), 10 terralloners a Perpinyà, escollits a sorts entre els homes aptes (octubre 1639)⁴⁷⁹.

Unes aportacions que sumades a les de combatents enviats a la frontera del Rosselló permeten fer-se una idea del considerable esforç bèl·lic de les poblacions de Catalunya en la guerra oberta que la monarquia hispànica de Felip IV i la monarquia francesa van mantenir a la frontera entre ambdues corones a Catalunya a partir del setge de Leucata l'estiu de 1637.

En un memorial que el síndic de la vila d'Olot va entregar a la cort pel maig de 1640 per a demanar la suspensió temporal del pagament del quint per falta de recursos es feien constar els darrers serveis prestats per la població a la reial corona, en especial amb la lleva de dues companyies que van servir al Rosselló a la campanya de Salses, de les quals es refeien contínuament les baixes i amb un cost total de 8.000 ducats. Per altra banda, tal i com el mateix mestre de camp Juan de Arce donava fe en una carta certificada que acompanyava el memorial, Olot havia assistit les seves tropes quan fugien de l'acossament a que les havien sotmés les milícies de vilatans des dels incidents de Santa Coloma de Farners ocorreguts l'abril de 1640; en concret les autoritats locals d'Olot havien assistit el Terç de

⁴⁷⁶ ACA, CA, 286, 100.

⁴⁷⁷ ACA, CA, 286, 97. Trasllat de la resolució reial en consulta de la Junta Grande sobre assistències dels regnes en el setge de Salses, de 3 de desembre de 1639. Vot particular del comte duc d'Olivares.

⁴⁷⁸ ACA, CA, 286, 100.

⁴⁷⁹ ABAD I SENTÍS, Josep. *La vila de Sabadell durant la Guerra patriòtica o dels segadors (1598-1659)*. Arxiu Històric de Sabadell. Sabadell, 2003. Pàg. 125-126.

Juan de Arce facilitant-li allotjament, proporcionant-li aliments i tenint curan dels ferits i malalts. Per tot plegat Felip IV, d'acord amb la recomanació del Consell d'Aragó, va concedir a Olot la suspensió temporal del pagament del quint per un any⁴⁸⁰.

Tarragona també va tenir una companyia lluitant a Salses, integrada sembla ser en el terç de don Josep de Rocaberti⁴⁸¹. Semblantment va passar altres poblacions com Tortosa⁴⁸² i també Vilafranca del Penedès⁴⁸³.

Les lleves dels nobles i eclesiàstics.

Des de l'edat mitjana els senyors laïcs i eclesiàstics tenien obligacions feudals de servei militar envers el rei, una situació que va continuar a l'edat moderna. Ara bé, pel que fa a aquest darrer període en concret I.A.Thompson ja va indicar que la veritable importància militar de la noblesa no derivava tan de les esmentades obligacions feudals com de la seva condició de grans terratinents per una banda, i de l'altra de la seva posició social com a centres de xarxes familiars i clientelars que podien arribar a ser de gran abast, una situació privilegiada que els permetia tenir en els seus territoris una intervenció tan directa sobre els seus vassalls com la que podien tenir els governs locals de les poblacions de jurisdicció reial sobre els seus habitants dels seus termes⁴⁸⁴. Una capacitat que des del punt de vista militar els convertia en potencials agents reclutadors que les monarquies dels segles XVI i XVII van utilitzar habitualment.

A Catalunya la corona va confiar en alguna ocasió a la noblesa la realització de lleves entre els seus vassalls, especialment a la noblesa títolada, la qual cal tenir en compte que era força més reduïda en nombre que a Castella.

Segons l'estimació feta per don Aleix de Marimon l'any 1610⁴⁸⁵ els grans títols amb possessions a Catalunya podien mobilitzar més de 3.000 homes repartits de la següent manera:

⁴⁸⁰ ACA, CA, 288, 115.

⁴⁸¹ ACA, CA, 285, 61 (1640). Notícia donada per Josep Ramon, que havia servit en aquesta companyia de Tarragona. El virrei comte de De Santa Coloma el recomanava al rei per a que fos ordenat cavaller en premi pels seus serveis i mèrits, entre els quals haver destacat el dia 20 de setembre de 1639 en les accions que van fer possible guanyar les mitges llunes i l'entrada al pont llevadís de Salses a l'enemic. Ramon va obtenir el privilegi militar de Felip IV.

⁴⁸² ACA, CA, 288, 45 (1641). En parla el capità Josep Sentís, nebot del qui havia estat bisbe de Barcelona i virrei de Catalunya, Joan Sentís, de 1622 a 1626. El capità Sentís va ser ferit a l'acció de Ribesaltes. El dia que es van guanyar les trinxeres de Salses va ser un dels que ajudaren a Juan de Arce a posar el "petardo" a la porta de la fortalesa. El dia que van matar al comte de De Santa Coloma va fugir de Barcelona amenaçat per haver-se declarat a favor del rei, i anà a Xerta, en el regne de València, on tenia propietats. Quan es produí un motí a Tortosa va anar-hi amb 50 homes i va ser fet pres pels amotinats i sentenciat; a Tortosa va evitar la crema del pont sobre l'Ebre, sortint com a sergent major de 12 o tretze homes. Amb els seus criats i familiars va impedir l'entrada del diputat militar a Tortosa. Es va afegir a l'exèrcit del marquès de los Vélez i després de la derrota de Montjuïc va anar a la cort, on s'exilià.

⁴⁸³ ACA, CA, 285, 63 (1640). Hi feia referència Diego Soler, que havia servit cinc mesos continus a Salses en una companyia de la vegueria de Vilafranca del Penedès, per la qual cosa demanava i va obtenir del rei – en compliment del pregó de la campanya de Salses – el títol de ciutadà honorat de Barcelona.

⁴⁸⁴ THOMPSON, I.A.A. *Guerra y decadencia. Gobierno y administración en la España de los Austrias, 1560-1620*. Barcelona, 1981. Pàg. 183.

⁴⁸⁵ ACA, CA, 270, 120. "Relacion de la gente que su magestad puede sacar del prinçipado de catalunia en la ocasion presente de los moriscos" (1610).

Duc de Cardona: 1.000.
Duc de Sesa: 300.
Conestable de Castella: 300.
Marquès d'Aitona: 300.
Marquès de Camarasa: 300.
Comte d'Erill: 200.
Comte de Villafranca: 200.
Comte de Queralt: 200.
Comte de Peralada: 200.

A part dels anteriors don Aleix de Marimon també esmentava els títols dels comtats de Rosselló i Cerdanya, encara que sense donar xifres dels vassalls que aquests podien mobilitzar. D'aquests darrers esmentava en concret el comte de Montagut, el comte de Canet i el vescomte de Jòc.

En el document també es deia que la petita noblesa cada baró de “deu cases” aquesta tenia l'obligació d'enviar un home a les forces de la vegueria sota comandament del veguer corresponent.

Pel que feia als eclesiàstics segons el memorial esmentat eren més de 2.000 homes els que podien reunir els bisbes i capítols catedralicis entre els vassalls de les terres sota la seva jurisdicció, una xifra que elevava fins a més de 5.000 els homes armats que podien aplegar els nobles i eclesiàstics en conjunt.

En general es pot comprovar que la contribució de la noblesa catalana a la defensa de Catalunya no va deixar de ser mai significativa al llarg dels segles de l'edat moderna. En aquest sentit Joan Lluís Palos subratllava el fet que fins als anys centrals del segle XVII l'aristocràcia catalana continuà mantenint viva la tradició guerrera, sobretot per la constant pressió francesa sobre els comtats de Rosselló i Cerdanya, que va obligar a l'estament militar a organitzar-se per a defensar la integritat del territori com no ho hagué de fer cap altra aristocràcia peninsular⁴⁸⁶. Bona prova d'això és que les activitats de la Confraria de Sant Jordi, que aplegava els membres de l'estament militar sobretot per a celebrar tornejos i justes amb la finalitat de l'ensinistrament militar dels nobles, van continuar al llarg de l'edat moderna. Un exemplar de les “Ordinacions” de la Confraria es guardava a la mateixa escrivania major de la casa de la Diputació i en ell es disposava que cada any s'havia de fer un torneig de cavall o de peu pel diumenge de la septuagèsima

*“y que dit torneig pròpiament no és festa ni demostració d'alegria, sinó exercici de art militar, y ensaig per a que los cavallers jòvens se adestren y exerciten en les armas, los quals actes y exercicis de milícia se acostumen y han acostumat fer-se en qualsevol temps, encara que sie de Quaresma, en lo qual se té dol universal...”*⁴⁸⁷.

⁴⁸⁶ PALOS, Joan Lluís. *Catalunya a l'imperi dels Àustria*. Lleida, 1994. Pàgs. 108-109.

⁴⁸⁷ Dietaris de la Generalitat, vol. III, Trienni 1611-1614, pàgs. 125 r – 126 v. Perquè resultava que feia poc havia mort la reina Margarita d'Àustria, i per això s'havia plantejat algun dubte sobre l'oportunitat de celebrar la justa. La Diputació no hi veia cap inconvenient mentre que el Consell de Cent era de l'opinió que no es celebrés, i finalment el braç militar va fer cas al segon.

Dietaris de la Generalitat, vol. III, Trienni 1599-1602, pàg. 120- 120v. Francesc de Llupià i d'Oms donava testimoni que s'havien fet les obres d'arranjament del camp de justes de Perpinyà, unes obres que s'havien fet amb els diners que el General havia lliurat a mossèn Rafel Anton Deví, que era el protector de la confraria de Sant Jordi a Perpinyà.

Sortosament per a tenir una idea de quins cavallers van servir amb motiu de les invasions franceses de 1542, 1569-1570 i 1597-1598 hi ha les llistes de noms que va donar Narcís Feliu de la Peña, a partir de les quals fins i tot és possible fer una estimació del nombre d'efectius militars que van arribar a mobilitzar aquells, ja que cal tenir en compte que a més del servei personal dels cavallers habitualment calia afegir el d'un nombre variable de criats i vassalls que els acompanyaven en l'avinentsa, cosa que en el segon cas depenia del nombre de poblacions i llocs sobre els que tenien jurisdicció.

Per a 1542 la llista de Feliu de la Peña esmenta fins a cent vint-i-sis cavallers, que són els següents:

don Bernat i don Dimes de Boxadors, don Francesc de Marimon, don Joan Terré, don Joan Burgués, don Ferran i don Onofre Maymò, don Pere, don Joan i don Jeroni d'Erill, don Joan de Guimerà, Guillem de Sinisterra, don Galceran de Senmenat, don Pere de Casteller, don Lluís i don Enric de Centelles, don Guillem i don Pere de Santcliment, don Bernat de Pinós, don Francesc de Rocabertí, don Pere Margarit, don Miquel d'Oms, Diomedes de Llordat, don Fadric de Cabrera, don Berenguer de Peguera, don Pere de Peguera, don Pere de Cruïlles, don Bernat i don Galceran de Meca, don Francesc de Cardona, don Miquel d'Alentorn, don Francesc Desbosch, don Ramon de Torrelles, don Francesc de Pinós, Don Fadric Terré, don Francesc de Marlès, N. De Biure, Guerau de Monsuar, Marc Antoni Monsuar, Onofre d'Alentorn, Guerau d'Alentorn, Riambau de Corbera, Francesc i Onofre de Çalbà, Joan de Claramunt, Enric Terrer de Picalquers, Francesc de Gualbes, Lluís Salgueda, Frederic Font, Gaspar Iborra, Frederic Pol, Jeroni Vilana, Pere i Joan de Santcliment, Jeroni Font, Enric Agullana, Francesc Agullana, "dos Caldès", "dos Espunys", N. Ferrer, Jaume Bartomeu, Felip de Sarriera, N. Agullò, Gaspar Ferran, N. Tamarit, Galceran de Sarrià, Tomàs Pujadas, Jaume Costa, Montserrat Grau, Baró de Palou, N. de Torrelles, Ramon de Torrelles, Joanot Dusay, N. Botines, Joan de Sorribes, Francesc de Sorribes, N. Torroella, N. Pons, N. Xammar, N. Sitjar, N. Agullana, N. Tafurer, N. Alemany, Joanot Almera, Rafet de Girona, "el Capitàn Pelegrí", Francesc Junyent, Pere de Sacosta, Pere Cassador, Jaume i Gaspar d'Aguilar, Pere Pau Bolet, N. Rajadell, Rajadell de Peratallada, Gabriel Cassador, N. de Cardona, Joanot Gualbes, Francesc Vidal, Lluís de Blanes, Francesc i Guerau Saiol, Boxadors de Pontons, N. Carbonell, N. de Puigpardines, Miquel Baptista Falcó, "dos Foxans", N. de Vilar, N. Ferreres, Pere Ber Codina, N. Ferreres, Onofre de Ferreres, Antoni Vilademor, N. Salavordeja, Lluís Valls, Francesc Setantí i fill, N. de Sabastida, Pere Pau de Palaudarias, Francesc de Meià, don Felip de Mallà, Lluís Salavordeja, Frederic de Barutell, Francesc de Monrodon, Jeroni Alzina, Rafel Caramany⁴⁸⁸.

Per a 1569-1570 Narcís Feliu de la Peña afegia a la llista anterior els següents noms:

don Pere de Cardona (governador de Catalunya), don Lluís d'Icart (batlle general), el senyor de Sant Jordi, el comte d'Aitona, el baró d'Erill, don Jaume de Cardona, el marquès de Castellnou, don Pere de Pinós (vescomte

⁴⁸⁸ FELIU DE LA PEÑA, Narcís. *Anales de Cataluña*. Llibre XIX, capítol IX, pàg. 187-188.

de Canet), don Enric de Cardona, don Onofre Maimó, don Guerau de Queralt, don Enric, don Fadric, don Miquel i don Albert Despalau, don Jaume de Mitjavila i el seu fill⁴⁸⁹.

Per a 1597-1598 la llista de cent setze noms entre els quals hi ha també alguns títols era:

Miquel d'Alentorn, don Joan Dança, don Grau de Marimon, Josep de Bellafilla, Jeroni Bosch, don Gaspar de Llupià, don Joan d'Aiguaviva, Pere Pau de Belloc, Bonaventura Boller, Lluís Boxadors, N. Vergós, el comte de Quirra, el baró d'Erill, el baró de Queralt, don Bernat de Boxadors, don Pere de Lanuça, don Francesc d'Erill, don N. Plegamans de Marimon, don Joan Sicart, don Anton Despalau, don Joan Burgués, don Lluís de Queralt, don Cristòfol de Centelles, don Francesc de Rocabertí, don Joan de Boxadors, don Galceran i don Climent de Cardona, don Enric de Castro, don Miquel i don Grau Despalau, don Gispert de Guimerà, don Pau Çalbà, don Rafel Agullana, don Bernat Terré, don Jaume de Sancliment, don Bernat, don Pere i don Miquel de Pinós, don Francisco Girón de Rebolledo, don Dalmau de Rocabertí, don Alexandre, don Onofre i don Jeroni d'Alentorn, don Carles de Vilademany, don Miquel de Cruïlles, don Joan, don Galceran i don Jeroni de Peguera, don Francesc Sagarriga, don Ramon de Blanes, don Guillem d'Iborra, don Bernat Campredon, don Lluís Aragall, don Pere Vilanova, don Pere Vilar, don Joan d'Erill, don Alonso Meca, don Joan de Josa, N. Tamarit, don Joan i don Miquel de Senmenat, don Jeroni Caçador, don Bernat Aimeric, don Pere Clariana, Riambau de Corbera, Ferran Oliver, Francesc d'Argensola, Marc Antoni Monsuar, Jeroni Argensola, Bernat Codina, Lluís de Claramunt, Miquel d'Oms, Francesc Masdovelles, Gaspar Pardines, Pere Reguer, Galceran Centes, Francesc i Alexandre Aguilar, Joan Baptista Falcó, Perot Ferreres, Amat de Palou, Francesc Salavardeja, Rafel Xammar, dos germans Monrodó, i Prat, i Graells, N. Rotllan, Lluís i Silvestre Saiol, N. Bas, Gener de Çalbà, Galceran Torró, Pau de Fluvià, Jeroni Vila, Miquel Junyent, Joan Despares, Hug Guimerà, Alexandre Cordellas, Joan Amat, Garcia Macip, Francesc Graneda, Francesc Granollacs, Galceran Albanell, Galceran de Sarrià, Francesc Puig, Joaquim Rasset, Josep Maduxer, Lluís Gualbes, N. Sant Martí, Joan Sella, Francesc Tafarer, Lluís Blanes i Ramon Xammar⁴⁹⁰.

⁴⁸⁹ FELIU DE LA PEÑA, Narcís. *Anales de Cataluña*. Llibre XIX, capítol X, pàg. 211.

⁴⁹⁰ FELIU DE LA PEÑA, Narcís. *Anales de Cataluña*. Llibre XIX, capítol X, pàg. 223.-224.

A continuació es donen alguns exemples de membres de l'estament militar amb la relació dels seus serveis d'armes al servei de la corona, en particular la realització de lleves a costa pròpia, els quals com va indicar Joan L. Palos malgrat tot estan basats en memorials fets elaborar pels mateixos interessats, per la qual cosa permeten tan solament una valoració parcial i subjectiva sobre la participació nobiliària catalana en les campanyes militars de la monarquia hispànica, sí que serveixen tanmateix per a trencar l'arquetip d'una noblesa catalana replegada en si mateixa i desentesa dels assumptes de l'imperi del que ells també en formaven part⁴⁹¹.

*Don Joan Blan de Ribera*⁴⁹²

Aquest cavaller natural del Rosselló afirmava haver començat el servei d'armes al rei com a soldat particular des que va tenir edat per a cenyir l'espasa.

Per a l'auxili d'Orà i Massalquívir el virrei duc d'Alcalá (virrei de Catalunya de 1554 a 1558) li va encomanar d'aixecar una companyia d'infanteria, la qual cosa va fer a costa pròpia, "*de manera que en menos de veynte dias entrò con ella en Barcelona*", tot i que donat que van arribar avisos de l'aixecament dels setges la dita companyia va haver de ser desfeta "*con grande gasto suyo y daño de su hacienda por aver les (per haver pagat els soldats) mucho dinero*".

En qualitat de lloctinent de capità es va fer càrrec de la companyia de cavalls lleugers que manava don Álvaro de Madrigal a Perpinyà quan aquest va ser proveït com a virrei de Sardenya; més tard el mateix Joan Blan de Ribera, per ordre del virrei García de Toledo (marquès de Villafranca, virrei de Catalunya de 1558-1564) va anar a servir l'ofici de lloctinent de capità general a les ordres de don Álvaro, al regne de Sardenya. En tornar de Sardenya el virrei Manrique de Lara (comte de València, virrei de 1586-1590) el va proveir interinament com a lloctinent de capità general dels comtats per mort del titular, el mestre de camp Antonio Moreno, ofici que serví fins a la provisió en don Martín de Guzmán⁴⁹³.

⁴⁹¹ PALOS, J. Ll. Op citada. Pàgs. 104 i 108.

⁴⁹² ACA, CA, 267, 70. Memorial de 1602.

⁴⁹³ ACA, CA, 267, 70. Servint aquest ofici va concertar, mitjançant un altre cavaller, amb el governador francès del comtat de Foix, Mossur de Deudò, l'entrega a Felip II de algunes places del dit comtat. Havent informat el rei aquest li manà que entretingués el negoci amb "bones paraules" i que s'infomés de quines eren les places que tenia al seu càrrec el governador Deudò, i així ho va procurar fins que va arribar el nou lloctinent de capità general titular, don Martín de Guzmán.

El 1588, quan ja s'havien fet les paus amb els francesos, va intentar la restitució del castell de Salvaterra-Òpol, a la qual cosa aquells es van oposar dient que era una plaça dins de França. De manera que don Joan va fer diligències per a buscar escriptures antigues i les va trobar, en les quals constava que el dit castell era dins Espanya, i així els francesos van haver de retornar el castell. Don Joan va anar a prendre'n possessió per ordre del virrei Manrique de Lara. Allà va trobar al castellà francès, don Fran (François) de Juneusa (Joyeuse) y de Memoransi, que tenia pres a un "español" de nom Barrera d'Illa, que volia restituir el castell, pel reDe Santa Colomaat del qual el castellà francès va demanar a don Joan Blan el pagament 4.000 ducats; don Joan es va negar a pagar cap quantitat i va aconsellar a Juneusa que demanés el reDe Santa Colomaat als familiars de Barrera, i llavors don Joan va poder prendre possessió del castell, ordenant a don Joan Esguerra, alferes entretingut, que el guardés amb 50 soldats fins que hagués consultat amb el virrei duc de Feria que s'havia de fer. I havent informat de l'estat de la fortalesa el virrei li respongué que la fes enderrocar, tot i que don Joan Blan ho va consultar amb "*personas de experiencia en aquellas cosas*", a les qui va semblar que no convenia desmantellar el castell d'Òpol, sinó que era convenient de fortificar-lo "*y la experiencia muestra que ha sido muy acertado fortificarla (la força o castell) porque no ay plaça mas importante en aquella frontera*".

Novament va ocupar interinament el càrrec anterior per provisió del duc de Fèria (1596-1602), degut a l'absència dels titulars propietaris i fins que va ser proveïda en don Carles Coloma.

Probablement en qualitat de governador dels comtats se li va fer investigar l'assassinat del duc de Joyeuse (capità general de l'exèrcit dels catòlics francesos al Llenguadoc, que rebia suport de Felip II) a Villamur, vora Tolosa, del que n'eren sospitosos els mercenaris alemanys comandats pel comte Jeroni de Lodrón que Felip II havia enviat a lluitar al costat de les tropes del duc de Joyeuse, la qual cosa en ser confirmada per Joan Blan va ser motiu de que aquells perdessin bona part del seu sou. Quan es va ordenar a aquests alemanys, en nombre d'un miler, que entressin al Rosselló i donat que no hi havia diners per a sustentar-los el virrei duc de Maqueda ordenà a don Joan Blan que el proveís, tal i com va fer gastant a raó de 100 ducats diraris durant els mesos en què aquells mercenaris van romandre al Rosselló. No va ser l'única ocasió en que va auxiliar les tropes del rei a la frontera, i per aquest concepte l'any 1602 afirmava que se li devien encara més de 500 ducats.

Don Onofre d'Alentorn, senyor de Seró.

Cal no oblidar que des de Catalunya es van dur a terme iniciatives en l'auxili de territoris veïns de la Corona d'Aragó amenaçats pels turcs. Una d'aquestes va ser la lleva que va fer don Onofre d'Alentorn, senyor de Seró, quan es va produir l'atac turc sobre Menorca l'any 1558. Aquest cavaller la va aplegar per manament del virrei Per Afán de Ribera, marquès de Tarifa, i va aconseguir d'aplegar, probablement entre els seus vassalls, familiars i clients, una companyia de 300 homes, això tot i la dificultat que suposava en aquells moments la pesta que s'havia declarat al Principat, i la va tenir formada i pagada a costa pròpia des del 28 d'abril fins al 5 d'agost d'aquell any, quan el nou virrei García de Toledo, el marquès de Villfranca, li va ordenar desfer-la perquè els turcs s'havien retirat. En aquesta lleva, que només seria la primera de les que el senyor de Seró va fer al llarg de la seva dilatada carrera al servei de la corona (de 1558 fins a la seva mort el 1606), hi gastà més de 3.000 ducats tal i com anys més tard afirmava el seu fill, don Alexandre d'Alentorn, en un memorial que elevà a Felip III demanant una renda per a poder pagar els abundants deutes que havia deixat el seu pare⁴⁹⁴. De fet don Onofre d'Alentorn, tot i no haver exercit mai cap ofici reial, es pot considerar un magnífic exponent de la petita i mitjana noblesa catalana al servei del rei en el sentit més tradicional de posar el seu patrimoni i els seus vassalls, clients i deutors a disposició de la corona tant en la defensa de les fronteres de Catalunya com en el manteniment de l'ordre públic al seu interior com es veurà més endavant.

Quan el 1570 un exèrcit de 18.000 hugonots comandats pel mateix Enric de Navarra (el futur Enric IV de França) van posar setge a Perpinyà don Onofre d'Alentorn, senyor de Seró, va anar-hi amb molts cavallers deutors i amics seus, i altra molta gent. En aquesta ocasió, a petició del virrei Diego Hurtado de Mendoza,

També quan era lloctinent de capità general als comtats li va venir a parlar un cònsol i síndic de Narbona, amb poder i carta de creença, i li va fer saber que l'hugonot duc de Memoransi els tenia molt "*apretados por causa de la Liga*" i que ells (els de Narbona) estaven disposats a posar-se en mans de Felip II per a que els amparés com a vassalls. Així ho va informar al rei, qui li va ordenar, per carta de 6 de març de 1590, que fes saber als de Narbona que tenia en compte el seus neguits i desitjos, i els demanava que es mantinguessin en la fe catòlica, i deia que els ajudaria. El mateix don Joan Blan va proveir de blat aquella ciutat amb l'aprovació del rei, i després per ordre d'aquest també se'ls va enviar 200 quintars de pólvora que demanaven.

⁴⁹⁴ ACA, CA, 269, 2 (1614).

príncep de Melito, va arribar a tenir a punt fins a 1.000 homes durant molts dies a costa pròpia; el virrei havia convocat a sometent general en aquesta ocasió i a més havia demanat a alguns membres de l'estament militar la lleva de companyies, entre els quals, apart de don Onofre d'Alentorn, al vescomte de Rocabertí i a don Jaume de Cardona⁴⁹⁵.

Quan l'any 1597 es va produir l'entrada d'Alfons Cors al Rosselló amb el breu setge sobre Perpinyà don Onofre va atendre la crida del duc de Feria i va preparar molta gent i cavalls per anar on li havia indicat el virrei. No obstant finalment només don Alexandre va anar a servir el virrei a Girona amb quatre cavalls i alguns mosqueters i arcabussers pagats pel primer mes, i allí va assistir fins que el duc de Feria el va fer tornar perquè ja s'havia retirat l'enemic.

*Don Francesc d'Ardena, baró de Darnius*⁴⁹⁶.

Des de 1568 (quan tenia vint anys d'edat) va servir en coses de la guerra a la frontera de Catalunya amb França, la qual havia defensat en diferents oficis i fins i tot quan havia calgut amb els seus propis vassalls. Així ho va fer per exemple l'any 1583, quan com ha estat dit més amunt va ser nomenat pel virrei comte de Miranda un dels quatre capitans extraordinaris que havien de contribuir a impedir l'entrada d'hugonots per la frontera dels comtats, ocasió en la que don Francesc va aplegar una companyia de 210 homes entre els seus amics i vassalls de l'Empordà en tan sols cinc dies. Amb aquesta companyia – si no tota almenys una part – va anar a servir a Puigcerdà, i una vegada passat el perill d'una acció dels hugonots aquesta unitat finalment va ser enviada pel lloctinent general al castell de Mosset, en el Rosselló, on va servir fins a 1585 perseguint lladres i bandolers que utilitzaven el pas de muntanya homònim per a cercar refugi a França després de cometre els seus robatoris.

L'any 1597, quan Alfons Cors va entrar per ordre d'Enric IV amb 5.000 infants i 800 cavalls pel Rosselló i va prendre el castell d'Òpol, don Francesc d'Ardena va alertar d'aquesta acció molts dies abans al duc de Feria. Ell mateix va anar, amb 250 infants i 30 cavalls, amb tota probabilitat com l'any 1583 vassalls i amics seus, en auxili de la vila de Millàs, que volien prendre 600 francesos, “*y llego a tiempo que tenian arriadas las escalas a la muralla y les hizo retirar y perder las escalas y un barril grande de polvora*”. De fet havien estat els de la vila de Millàs els qui havien avisat a don Francesc, qui abans de fer-se de dia arribà amb les seves forces i els francesos van decidir desistir de l'assalt a Millàs i van marxar. Des d'allí va escriure al virrei don Fernando de Toledo oferint-se per a entrar aquella nit en el fossat del castell de Perpinyà amb la gent que tenia, això no obstant que el gruix de l'exèrcit enemic – uns quants milers d'homes – estaven envoltant la ciutat, la qual cosa li agrai don Fernando, però li ordenà que es retirés a Illa, que així convenia més. Va ser nomenat per don Fernando capità d'Illa i el seu vescomtat (eren del vescomte de Canet), el qual va tenir encomanat mentre van durar les hostilitats i des d'on donava avisos i feia altres diligències.

⁴⁹⁵ REGLÀ, Joan. *Felip II i Catalunya*. Barcelona, 1956. Pàgs. 89-90. En aquesta ocasió, segons aquest autor, es van arribar a aplegar fins a 20.000 soldats catalans./ *Dietaris de la Generalitat*, vol. II, Trienni 1569-72, pàg. 33v i ss.

⁴⁹⁶ Era besnét de Dalmau de Darnius, qui pels seus bons serveis va ser nomenat per Ferran el Catòlic primer governador dels comtats de Rosselló i Cerdanya quan els va recuperar l'any 1493; a finals del segle XVI els governadors dels comtats encara juraven guardar tots els bons usos, costums i privilegis que va jurar guardar Dalmau de Darnius, primer governador dels comtats.

L'any 1598 va entrar Mossur de Fonsussa per Setmana Santa amb 3.500 infants i 300 cavalls amb els que com Alfonso Cors l'any anterior també va prendre el castell d'Òpol, per anar tot seguit sobre la vila d'Illa el dia 14 de maig de 1598, on precisament continuava com a capità de la vila don Francesc d'Ardena, que la va defensar amb la guarnició que hi comandava amb molta valentia:

“Ilego Mosur de Fonsuza a dicha Villa de Illa y antes del dia (a l'alba) derribando una Torre entraron mas de qinyentos franceses dentro dicha Villa y que por la buena sugerencia de dicho don Francisco de Ardena cap.an de dicha Villa peleando de su persona teniendo ja los franceses ganada la mitat de la Villa les sacaron della con muerte de mas de dos cientos franceses y algunos presos, y que el dicho don Francisco de Ardena quedo herido en el brasso y en la cabessa y le saquearon su casa”.

De la mateixa acció hi ha una relació similar però més detallada:

“muy acautelados y con los pertrechos necesarios fue tanta su porfia que metiendo una gran salsitcha en un torreón le bolaron y le aportillaron por donde entro Monsur de Fonsusa con mas de mil dellos y al entrar y por las calles y en la plaça se peleo dende las dos hasta las siete al fin rompieron nuestra gente y todos nuestros cuerpos de guardia y se vieron señores de la plaça y de la mayor parte de la villa retirandose nuestra gente a dos yglesias y en la casa del dicho don Franceisco a donde se retiro con dos heridas despues de aver peleado lo que se pudo y de alli como todo estava a su cargo hizo señas a la gente de las yglesias con caxas y una bandera que puso en una torre que tuviessen buen animo y se tuviessen y viendo a los enemigos algo desordenados y derramados salieron todos a una de las yglesias y su casa y con tanto valor que cargando al enemigo le hecharon fuera de la villa por el propio portillo por donde avian entrado matando a mas de 200 de ellos y otros tantos heridos y en esta ocasion perdio dos cavallos y mas de dos mil ducados de Ropa y dinero que al tiempo que peleava le saquearon la casa”⁴⁹⁷.

A més de la seva actuació com a soldat don Francesc també va tenir a veure amb l'espionatge d'aquella època i va donar avisos, aconseguits amb informadors que pagava a costa seva, als lloctinents de capità general sobre les intencions dels enemics respecte la frontera, així com de la situació general a França, especialment a partir de la coronació com a rei de França d'Enric IV.

També cal destacar que el 1604 va ser nomenat capità de la companyia de cavalls lleugers de Perpinyà per promoció del seu titular, don Joan de Queralt a la governació del Principat. En canvi no va ser el candidat triat per a ocupar el càrrec de governador dels comtats, que també deixava vacant aquell, ja que el rei va nomenar a don Jeroni d'Argensola, i novament per promoció d'aquest a la governació del Principat el 1611 tampoc ho va ser, això malgrat ser un dels candidats inclosos a la nòmina pel virrei marquès d'Almazán⁴⁹⁸.

⁴⁹⁷ ACA, CA, 267, 10 (1599). Memorial entregat per don Francesc d'Ardena.

⁴⁹⁸ ACA, CA, 267, 70. El rei proveí aleshores en don Guillem d'Iborra, que morí el mateix any, i en segona provisió a don Cristòfol Gallart i Traginer, que ho va ser fins a la seva mort el 1641.

Don Felip d'Erill, primer comte d'Erill.

El virrei duc de Feria li va encomanar dues vegades la governació del Pallars, una el 1597 quan Alfonso Cors (o d'Ornano) hi va entrar al front de 5.000 homes “*quemando lugares y haziendo grandes daños, resistióle (el baró d'Erill) la entrada, y se la estorvo, y no se partiò hasta dexar bien fortificado el passo (del Pallars)*”, resistència que cal suposar hi va oposar amb el sometent corresponent al Pallars així com amb els nombrosos vassalls que ell mateix hi tenia personalment. El 1598, quan novament van entrar els francesos pel Rosselló, el baró d'Erill va atendre la crida a somatent general del duc de Feria presentant-se a Girona, i al mateix temps va enviar 300 vassalls en auxili de la Vall d'Aran i 200 en auxili del vescomtat de Castellbó.

En premi i compensació per aquests serveis i els que seran exposats més endavant respecte la persecució de bandolers el baró d'Erill va obtenir en primer lloc el títol de comte a les corts de Barcelona de 1599, així com 4.000 ducats d'ajuda de costa i algunes pensions eclesiàstiques per als seus fills. El 1607 també va rebre l'hàbit de Calatrava i va ser proveït en l'ofici de batlle general de Catalunya, que havia deixat vacant per mort Jaume Franquesa⁴⁹⁹.

Tanmateix els conflictes bèl·lics que van tenir lloc en el regnat de Felip IV van comportar un augment de la freqüència i quantitat de les lleves de la noblesa dels seus estats. Així per exemple la pugna hispano-francesa per l'hegemonia al nord d'Itàlia (guerra del Monferrato de 1629-1631) va comportar que Felip IV demanés als nobles regnes de la Corona d'Aragó que fessin lleves per a enviar a aquell front de guerra, especialment per al setge de la fortalesa de Casale.

Per això les lleves que es fessin a València i Aragó, junt amb les de Catalunya, s'havien d'embarcar, en bona part, a Barcelona, en direcció a Gènova, des d'on havien de ser conduïdes vers el nord, al límit de la Llombardia amb el ducat de Monferrato, per a fer front a l'exèrcit que Lluís XIII de França hi havia enviat el març de 1629 per a consolidar en aquella senyoria estratègica el seu aliat, el també francès duc de Rethel, fill de Carles Gonzaga, duc de Nevers.

Aquestes tropes es destinaven a reforçar el malmés exèrcit amb el que el governador de Milà, Gonzalo de Córdoba, va posar setge a la fortalesa de Casale. Les que es van aplegar a Catalunya van ser encarregades en principi a la noblesa titulada que havia de fer la lleva com un servei voluntari a la corona. D'aquesta manera a finals de setembre de 1630 van rebre cartes amb ordres del rei a través del virrei duc de Feria els comtes de Peralada, de Santa Coloma, de Vallfogona i de Montagut. Igualment es van donar més endavant al vescomte de Jòc i al duc de Cardona, qui a part de ser el títol de més alta rang a Catalunya era també el que hi tenia les possessions més extenses.

Pel que respecta a la realització de les lleves sembla ser que a principis d'octubre ja havien començat a fer-la els comtes de Santa Coloma i el del de Peralada, i es disposava a fer-ho també el comte de Montagut, malgrat la seva pobresa.

Per a tots ells el virrei demanava a la cort l'enviament de patents de capità – expedides pel Consell de Guerra – per a la companyia que cadascun estava

⁴⁹⁹ ACA, CA, 268, 95. Aquest ofici tenia un salari francament curt, uns 6.000 rals (600 lliures) anuals, amb els que el mateix Consell d'Aragó reconeixia que “conque es imposible sustentarse con la decencia, que es raçon,...”, per la qual cosa demanava al rei que si era proveït en don Guerau Guardiola (fill del regent del consell don Miquel Guardiola) tingués a bé mantenir el complement de 500 ducats a aquell sou sobre la pròpia batllia general de Catalunya, una mercè que ja havia obtingut Jaume Franquesa.

aplegant⁵⁰⁰, perquè, no obstant tenir l'obligació d'anar ells mateixos a servir en persona a Itàlia, van demanar ser eximits de la mateixa, una petició que, per altra banda, era habitual que fessin els nobles requerits a fer aquest servei personal d'armes. De fet, al rei poc li importava un comte més o menys sempre que es comprometés a formar la companyia i a enviar-la amb un cavaller que la manés com a capità. Fins i tot des d'un punt de vista de competència militar generalment estava més ben preparat un cavaller amb experiència en la carrera de les armes que un noble de rang superior del tot inexpert en la matèria.

Pel que feia a Catalunya cal tenir en compte a més els condicionants polítics específics de la relació entre la corona i la noblesa. És així que com plantejava pragmàticament el Consell d'Aragó a Felip IV era convenient concedir als nobles feudataris catalans la mercè de no haver de servir *in personam*, ja que d'aquesta manera el rei els tindria satisfets i ben disposats a defensar els interessos de la corona a les corts:

*“Ponelo el Consejo en consideracion a VMd no solo por lo que en tanta voluntad han Servido sino porque siendo personas que lo pueden hazer en Cortes, es bien tenerlos gratos y mas con cosa de la qualidad que supplican”*⁵⁰¹.

Des d'un punt de vista de la càrrega econòmica que suposava per a un noble la prestació d'assistència militar a la corona aquesta devia ser considerable, ja que don Dalmau de Rocabertí, comte de Peralada no es va estar d'escriure a Felip IV per a expressar-li que malgrat les dificultats econòmiques per les que passava havia decidit complir amb el seu deure, igual com ho havien fet els seus avantpassats amb els predecessors del rei⁵⁰². En concret el comte recordava la implicació de la seva casa en la defensa de Perpinyà, així com la construcció, en cinc mesos, del fort de Roses per part del seu avi, dades que mostren un paper actiu considerable en la defensa de Catalunya per part de la noblesa del país, en compliment de les seves obligacions feudals, en els segles XVI i XVII. Ara ell, en la mesura de les seves possibilitats, compliria amb el servei reial, que no seria com desitjaria, ja que havia despès en els darrers deu anys fins a 6.000 ducats per armar els seus vassalls amb ocasió de les amenaces de guerra a la frontera dels comtats, així com per haver gastat una altra gran quantitat de diners en el manteniment de vint-i-cinc cavallers amb els que va procurar servir lluïdament el rei a les corts de Lleida-Barcelona el 1626.

El comte de Peralada va posar al capdevant de la seva companyia a Agustí Guilla, un cavaller bregat en temes militars, que en altres ocasions ja havia servit com a capità d'altres companyies aixecades a Catalunya.

També va excusar-se de servir en persona el comte de Santa Coloma, alegant en el seu cas un delicat estat de salut. Don Dalmau de Queralt va posar de capità de la seva companyia al seu propi primogènit, don Lluís de Queralt⁵⁰³.

Les perspectives de fer una lleva considerable a Catalunya no devien ser dolentes aquella tardor de 1630, perquè a mitjans d'octubre Felip IV va ordenar d'enviar fins a vuit patents de capità al virrei duc de Feria, qui tan solament n'havia demanat quatre. No era un nombre excessiu, ja que, en cas de sobrar patents, el virrei les

⁵⁰⁰ ACA, CA, 276, 47. Carta del virrei duc de Feria al rei, de 5 d'octubre de 1630.

⁵⁰¹ ACA, CA, 233, s.n. Consulta del Consell d'Aragó de 17 de desembre de 1630.

⁵⁰² ACA, CA, 276, 47. Carta del comte de Peralada al rei, de 5 d'octubre de 1630.

⁵⁰³ ACA, CA, 276, 47. Carta del comte de De Santa Coloma al rei, de 4 d'octubre de 1630.

podria deixar per a que les repartís com li semblés el duc de Cardona, que havia estat designat com a nou lloctinent general de Catalunya.

Per la seva part el Consell d'Aragó va suggerir al rei que també es requerís al vescomte de Jòc per a formar una companyia, ja que a més de ser un noble molt ric tenia possibilitats de formar una companyia amb els seus nombrosos vassalls⁵⁰⁴.

Val a dir que a Catalunya al mateix temps que es feien lleves també es va recaptar un donatiu extraordinari dels prelats de les diòcesis catalanes per a sufragar les despeses militars derivades d'aquelles lleves, una mostra de les contribucions directes en diners per al finançament de l'aparell de guerra de la monarquia a que van ser sotmesos en algunes ocasions els membres de l'estament eclesiàstic. Així, a finals d'octubre el virrei duc de Feria informava la cort que per aquest concepte ja havia ingressat la quantitat de 23.241 rals, és a dir, aproximadament 2.300 ducats.

La llista dels donants no era de moment gaire extensa, tot i que el virrei confiava a completar-la aviat. Destacaven pel seu considerable donatiu el bisbe de Barcelona, amb 10.000 rals i el de Vic, que era germà del regent del Consell d'Aragó Magarola, amb la mateixa quantitat, mentre que el de Girona, que havia donat 50 marcs de plata, quedava bastant lluny de l'esforç dels dos primers.

Els diners recollits del donatiu dels eclesiàstics eren entregats directament al pagador de l'exèrcit, per a que els anés usant en allò que fes falta per a l'embarcació de les tropes. No devia anar tan malament aquest sistema de finançament perquè l'èxit relatiu d'aquesta via de finançament va portar a la corona a implantar-la semblantment a la resta de regnes i territoris de la corona d'Aragó depenents de la jurisdicció del Consell d'Aragó (València, Aragó, Sardenya i Mallorca)⁵⁰⁵. De fet amb el segrest de les rendes de l'abadia vacant de Ripoll, que suposava la quantitat de 35.609 rals, el duc de Feria informava que sumada a les donacions dels eclesiàstics abans esmentades donaven un total de 58.859 rals⁵⁰⁶.

El tres de novembre de 1630 es va produir el relleu efectiu a la lloctinència general de Catalunya quan el duc de Cardona va jurar el càrrec a Lleida, la primera ciutat important del Principat que assolí en el seu viatge de la cort cap a Barcelona, on arribà al cap de quatre dies. Una vegada a Barcelona el nou virrei don Enric Folc d'Aragó i de Cardona es va posar immediatament a dirigir les operacions d'embarcació de les tropes, doncs ja eren més de 600 els infants que hi havia a les Drassanes, corresponents a les companyies aragoneses dels comtes d'Aranda (210 homes) i del de Fuentes (205 homes), així com la de la ciutat de Saragossa (200 homes). Aquest contingent havia de sortir el 10 de novembre en una vaixell gran (una urca) i altres embarcacions que l'havien de conduir a Gènova.

Devia fer poc havien embarcat a València, en dues galeres de Sicília, les companyies valencianes de don Francisco Fajardo (fill natural del virrei de València), que feien prop de 300 homes, i la de don Felip de Borja, aquesta amb 63.

A finals de novembre s'estava a la vora de completar la lleva manada pel rei en els regnes de la Corona d'Aragó. Així per exemple la companyia del català comte de Montagut, amb 136 infants "*muy lucidos y bien vestidos*" s'havia embarcat la tarda del 23 de novembre.

⁵⁰⁴ ACA, CA, 276, 47. Consulta del Consell d'Aragó de 12 d'octubre de 1630. Intgraven el consell: el bisbe-president, i els regents Fontanet, Castellví, Navarro, Fco. De Leon, Vico, Cavanillas, Magarola.

⁵⁰⁵ ACA, CA, 276, 45. Consulta del Consell d'Aragó de 11 de desembre de 1630.

⁵⁰⁶ ACA, CA, 276, 47. Consulta del Consell d'Aragó de 26 d'octubre de 1630.

Al fort de Roses, des del 23 d'octubre, hi esperava per a fer-ho la nodrida companyia de 350 infants que el comte de Peralada havia aplegat, i posat sota comanament de don Agustí Guilla, la qual probablement era la companyia més nombrosa de totes les aplegades arreu per aquesta ocasió. Tots aquests infants havien estat pagats anticipadament pel comte mateix, que ho va fer per a evitar les desercions mentre no arribés el pagador de l'exèrcit; la majoria també havien rebut vestits, armes i municions. Fins i tot, per a evitar problemes a l'hora de conservar i mantenir tanta gent el virrei duc de Cardona havia enviat dos vaixells amb els bastiments necessaris, així com el corresponent oficial reial per assegurar l'allistament (probablement un comptador per a revistar i registrar convenientment els soldats). No obstant aquesta companyia va haver d'esperar fins a principis de desembre per a ser embarcada efectivament⁵⁰⁷.

També don Francesc de Peguera, comte de Vallfogona, havia fet arribar a Barcelona una companyia de 100 homes, la qual seria embarcada juntament a la del valencià don Alonso Arcayne i Cisneros, de 130 homes.

Encara s'havien d'afegir els 300 infants que sumaven les corresponents companyies del vescomte de Jòc, de don Lluís de Monsuar i de don Joan de Rubí.

Pel que feia a don Lluís de Monsuar, que aleshores servia l'ofici de batlle general de Catalunya, aquest havia aplegat una companyia de 100 infants, la qual va posar sota comanament del seu germà, don Francesc de Monsuar, qui aleshores es trobava servint al Piemont, i a qui el Governador de Milà, el duc de Feria, va donar una patent de capità per a que anés al Principat a posar-se al capdevant de la lleva del seu germà⁵⁰⁸.

En total, el 23 de novembre de 1630 el duc de Cardona comptava, entre els embarcats a Barcelona (o Roses) i els que ho serien aviat, fins a 3.311 infants, entre catalans, valencians i aragonesos. Cal destacar que la lleva feta pels nobles de Catalunya era de 886 soldats. Cal afegir que a Mallorca s'havia fet una lleva de 900 infants, que havien estat enviats des d'allí a Gènova.

Per tant, la lleva total feta als regnes de la Corona d'Aragó era de més de 4.000 infants, dels quals els catalans ocupaven el quart lloc pel que fa a nombre d'efectius (un 22,2 % del total), lleugerament per darrera dels mallorquins (22,5 %), dels valencians (25%) i dels aragonesos (30,3%).

Les dades anteriors, més enllà de les xifres, permeten valorar les lleves fetes a Catalunya com una contribució neta a l'esforç de guerra de la monarquia hispànica certament superior al que fins al moment havia estat admés. No obstant, des d'un punt de vista quantitatiu, cal remarcar el superior esforç fet per Mallorca en comparació amb Catalunya, tot i el seu menor pes demogràfic.

Per altra banda des de la cort es valorava molt més l'esforç fet per Aragó i València que no pas el que s'estava fent a Catalunya. Aquesta preferència era deguda, bàsicament, a l'èxit relatiu dels plantejaments de la Unió d'Armes a les corts d'aquells regnes, en contrast amb el seu fracàs a Catalunya. Es tractava d'una

⁵⁰⁷ ACA, CA, 277, 16. En una certificació de l'embarcament d'aquesta companyia signada pel comptador de l'exèrcit de Catalunya, Miguel de Santiesteban Argain, consta que aquesta lleva era d'un total de 345 soldats, inclosos els oficials de la "primera plana", i que era "*toda gente bien dispuestay luçida entre losquales avia algunos Cavalleros*". I es dona fe que el comte de Peralada havia repartit vestits sencers, en nombre de 250, que constaven de: "*enque avia Ropillay calçon sombrero completo, o, Jubon camissa Balona medias y zapatos tiros Espadas dagas y bolsas de Munición Conque quedaron bien bestidos y demas desto Embarco Veintiçinco bestidos de Respeto (? per als oficials?)...*"

⁵⁰⁸ ACA, CA, 233, 20. Consulta del Consell d'Aragó de 6 de febrer de 1631.

actitud diferent que, en el cas de València va suposar que el Consell d'Aragó promogués i aconseguís del rei que el valencià don Joan de Castellví, cavaller de l'hàbit de Calatrava i experimentat en la carrera de les armes (doncs havia servit a les ordres del duc de Parma a Flandes i a les del marquès de Santa Cruz al mar⁵⁰⁹) fos promogut a regent del Consell de Guerra. Per altra banda es tractava d'una mesura que exemplifica aquella política de descastellanització dels càrrecs de la cort promesa pel comte-duc d'Olivares com a contraprestació a un major esforç fiscal i humà dels regnes no castellans de la monarquia.

Ara bé malgrat l'optimisme inicial la realitat va ser a principis de desembre van començar a faltar els recursos necessaris per anar embarcant les lleves que hi havia per ser enviades a Itàlia. La realitat era que el donatiu extraordinari que havia recollit l'anterior virrei, el duc de Feria dels bisbes, augmentat amb els 500 escuts de deu rals del bisbe d'Urgell, s'havia acabat esgotant. Igualment es devia haver gastat el muntant del segrest de les rendes de l'abadia vacant de Ripoll. Per això el Consell d'Aragó creia del tot necessari que s'escrigués al nou virrei, el duc de Cardona, per a que trobés nous mitjans financers, així com instant-lo a reclamar el donatiu als prelats que encara no l'havien aportat.

La situació va arribar al colapso quan el duc de Cardona es trobà impossibilitat per a proveir els bastiments i pagar els transports per a passar la gent a Itàlia. Sobretot perquè, a banda de l'esgotament dels recursos disposats inicialment, el seu antecessor, el duc de Feria s'havia endut, en deixar la lloctinència catalana per anar a Milà com a nou Governador d'aquell estat una "*gruessa quantidad*", en paraules del mateix duc de Cardona, sembla ser que per a cobrar anticipadament el sou de virrei del Principat que li havia de venir de la batllia de València.

Unes circumstàncies que a banda de demanar urgentment la provisió de diners des de la cort van obligar al duc de Cardona a prendre diners a préstec d'alguns mercaders barcelonins, ja que si no treia diners d'algun lloc corria el risc de no poder embarcar la gent i que les companyies comencessin a patir desercions⁵¹⁰. El virrei també va treure del compte reial a la Taula de Barcelona 12.304 rals, que immediatament va fer lliurar al pagador de l'exèrcit, provinents dels dipòsits procedents de les vendes dels béns incautats als francesos⁵¹¹.

De fet feien falta molts diners si es volia transportar les lleves que anaven arribant al Principat cap a Itàlia, bó i tenint en compte que bona part d'aquestes tropes havien de ser embarcades en naus de particulars que havien de ser pagades prèviament, degut a la impossibilitat de fer-ho en galeres del rei, simplement perquè no sempre estaven disponibles per aquest tipus de servei allà on es necessitaven. Així per exemple, la companyia que havia aplegat el virrei de València, el marquès de Lombay (uns cent trenta infants amb els seus oficials) va arribar a Barcelona en dues galeres i una sagetia, les dues primeres de la flota reial de Gènova, però l'altra amb tota seguretat una nau mercant privada, la qual, per al transport dels soldats de Barcelona a Gènova va cobrar la quantitat de 1.820 rals.

Sortosament per al duc de Cardona després de moltes negociacions, a finals de febrer de 1631, Barcelona va accedir a donar diners en préstec per a la lleva d'Itàlia, que constitueix una mostra de la seva contribució amb diners a l'esforç de guerra de la monarquia. En total va deixar la considerable suma de 120.000 rals

⁵⁰⁹ ACA, 276, 45. Consulta del Consell d'Aragó de 11 de desembre de 1630. Don Joan de Castellví era, en el moment de ser promocionat al Consell de Guerra, Portantveus de General Governador del Regne de València

⁵¹⁰ ACA, CA, 233, s.n. Consulta del Consell d'Aragó de 17 de desembre de 1630.

⁵¹¹ ACA, CA, 277,16. Carta del virrei duc de Cardona al rei, de 17 de desembre de 1630.

(uns 12.000 ducats)⁵¹², una quantitat que cal destacar que era el doble de la que havia estat recaptada entre els eclesiàstics.

Al principi de 1631 continuava la lleva dels estats de la Corona d'Aragó per a Itàlia, la qual, no obstant, Felip IV també pensava que podria servir, si calia, per a enviar a la frontera dels comtats de Rosselló i Cerdanya. Amb aquests objectius s'havia de formar un terç amb les lleves que es fessin a Catalunya, Mallorca, Aragó i València, el qual es posava a les ordres del comte d'Osona, el primogènit del virrei duc de Cardona, que en seria el Mestre de Camp.

A Catalunya el rei volia que s'aixequessin sis companyies, amb 200 infants efectius cadascuna, la qual cosa volia dir que si un terç tenia 3.000 homes de complement oficial, d'aquests un 35% serien catalans. Però el cert és que es plantejava molt difícil aconseguir aquests 1.200 soldats a Catalunya. Per aconseguir-ne una bona part el Consell d'Aragó confiava que tal com havia manifestat potser un excés d'optimisme el virrei duc de Cardona la ciutat de Barcelona posaria a disposició del rei les 26 companyies de la seva Coronela, ni que fos almenys per poder-ne usar una part⁵¹³.

Al mateix temps tampoc faltaven a Catalunya cavallers que aplegaven companyies a la seva costa particular, els quals es servien per a formar-les de les seves xarxes familiars i clientelars. Un exemple és el de Ramon Fontanet, germà del regent del Consell d'Aragó, don Salvador Fontanet, que havia tornat reformat de Milà, on havia anat com a alferes de la companyia del comte de Peralada, i que ara sollicitava una patent de capità per a formar a Catalunya una companyia pròpia. Val a dir que Ramon Fontanet feia anys que seguia la carrera militar, doncs ja havia servit abans de la lleva de 1630 a Nàpols, Sicília i a Milà mateix, i havia estat recompensat pels seus mèrits amb una paga extraordinària de 8 escuts⁵¹⁴.

Els nobles que feien les lleves a part d'aplegar els soldats també havien de donar la paga d'allistament corresponent, així com alimentar-los fins que no els entreguessin en el punt d'embarcament. En canvi, una vegada entregats els soldats al comptador les despeses de la seva manutenció, i si s'esqueia dels vestits i armes necessaris, anaven a càrrec del rei.

En aquesta ocasió Felip IV a més de bona part dels soldats també volia obtenir els diners per a l'embarcació de les lleves a Catalunya mateix, per la qual cosa va demanar al duc de Feria que li enviés propostes de finançament després de consultar el tema amb la Junta Patrimonial, que era un organisme consultiu format per ministres de les oficines del mestre racional i de la batllia general del Principat. És així que el virrei va enviar un seguit de suggeriments a la cort, els quals van ser presentats en forma de consulta al rei pel Consell d'Aragó l'octubre de 1630⁵¹⁵.

La primera proposta, que era ben vista pel Consell, era que fossin aplicades les rendes del segrest de l'abadia vacant de Ripoll, això tot i que ja havien estat destinades anteriorment per a unes joies de la corona de la imatge de la Verge de Montserrat. Val a dir que tot i que amb aquest mitjà no seria possible cobrir tota la despesa de l'embarcació de la gent, almenys si serviria per a començar a fer-ho.

La segona proposta no va agradar al Consell d'Aragó, doncs consistia en una mesura que aquell considerava del tot inapropiada. Es tractava d'aplicar algunes

⁵¹² ACA, CA, 233, 16. Consulta del Consell d'Aragó de 22 de febrer de 1631.

⁵¹³ ACA, CA, 233, 13. Consulta del Consell d'Aragó de 22 de març de 1631.

⁵¹⁴ ACA, CA, 233, 19. Consulta del Consell d'Aragó de 1 d'octubre de 1631.

⁵¹⁵ ACA, CA, 276, 47. Consulta del Consell d'Aragó de 3 d'octubre de 1630.

rendes de la batllia general de Catalunya, la qual cosa, indefectiblement – i això era el que volia evitar el consell – significava deixar de cobrir altres despeses que ja estaven consignades a les mateixes rendes. Haguera estat, no cal dubtar-ho, un mitjà efectiu a curt termini per la immediatesa de la necessitat que el trasllat de tropes requeria, però per altra banda, a mitjà i a llarg termini hauria redundat en un desprestigi de la hisenda reial que el Consell d’Aragó creia contraproductiu. Per contra el consell, després d’advertir al duc de Ferrià que en cap cas usés d’aquest mitjà, li recomanava que es valgués de l’exemple que fornien Aragó i València per aquesta ocasió a l’hora de fer les lleves respectives, i que consistia en què ambdós regnes miraven d’obtenir recursos sobretot per la via d’aconseguir diners de les principals ciutats, ni que fos a préstec; a Catalunya aquests diners interessaven obtenir-se sobretot de Barcelona.

Tanmateix la urgència de l’embarcació de les lleves feia urgent disposar a Catalunya, com més aviat millor, de 20.000 ducats més o menys, els quals el Consell d’Aragó suggeria que sortissin del servei de la ciutat de València, del que s’haurien de prendre en préstec fins a dotze mil lliures, posant de manifest una vegada més les dificultats per a trobar recursos al Principat mateix. El préstec que havia de demanar la corona a la ciutat de València s’hauria de fer mitjançant l’establiment d’un cens per aquesta quantitat, amb la seguretat de què seria tornat amb els interessos corresponents amb alguna de les rendes de la batllia del Regne, o bé de rendes procedents de les viles reials de València.

Les lleves van prosseguir a Catalunya l’estiu de 1632, quan el germà de Felip IV, el cardenal-infant don Ferran, va venir per a presidir la continuació de les corts inconcloues de 1626. En aquells moments s’estaven formant dues companyies, que eren una petita part del terç de 3.000 infants que Felip IV havia ordenat aplegar al virrei duc de Cardona i que havia d’acompanyar el seu germà a Flandes, on havia de ser enviat com a nou Governador. Tres mil homes eren un nombre molt elevat de soldats, fins i tot per al noble amb més estats patrimonials a Catalunya, motiu pel qual el duc de Cardona va escriure al rei per a posar-li de manifest, cosa que no va servir de res ja que el rei va mantenir l’ordre de fer la lleva, amb l’única concessió de què si tenia dificultats per a completar-la a Catalunya que la extengués també a València i Aragó.

De fet hi havia motius per creure en la sinceritat del duc de Cardona quan preveia dificultats per a dur a terme una lleva tan nombrosa. Cal tenir en compte d’entrada que la xifra que se li demanava gairebé igualava el nombre d’infants aplegats a Catalunya en els darreres tres anys continuats de lleves.

Per tot plegat la crua relitat va ser que a finals de 1632 la lleva no solament resultava gairebé impossible a Catalunya, sinó que també havia decaïgut molt a Aragó i València, perquè entre tots tres territoris tan solament havia estat possible formar dues companyies. Era certament una situació que feia molt difícil complir les ordres reials i que va motivar que el duc de Cardona s’excusés amb un argument difícilment discutible per a Felip IV:

*“si la poderosa mano de Vmagd en tantos Vassallos no ha abstraydo mas numero de gente, que podré yo sacar de los (estados) que tengo en esta Provincia (Catalunya) (tan repartidos y espuestos a importantes ocasiones del servicio de VMgd y cargados oy de alojamientos de galeras y Infanteria)”*⁵¹⁶

⁵¹⁶ ACA, CA, 280, 11. Carta del duc de Cardona al rei, de 6 de desembre de 1632.

Un argument per altra banda interessantíssim, ja que feia referència a la càrrega dels allotjaments que també era un pes que queia damunt les hisendes dels nobles terratinents.

Cal tenir en compte en aquest sentit que els nobles que eren compelits a fer lleves per la corona veien doblada la pressió econòmica sobre els seus patrimonis, ja que a l'obligació de fer lleves entre els seus vassalls i per tant d'haver-los de donar la paga d'allistament, s'hi afegien els allotjaments en els seus estats de les companyies que el rei tenia a Catalunya per a defensar la frontera davant un possible atac francès. En tots dos casos era una càrrega que, directament, en el cas de les lleves i, indirectament, en el dels allotjaments afectava el patrimoni d'aquests nobles, la qual cosa representava una veritable mena de fiscalitat extraordinària que la corona aplicava, per motiu de les obligacions feudals, a l'alta noblesa.

Pel que respecta a les lleves, com ja ha estat indicat més amunt, normalment era el mateix feudatari el qui havia de donar la paga d'allistament als vassalls que esdevenien infants de les noves companyies, i tot sovint també n'assumia el sosteniment – i en ocasions el vestit i l'armament – fins que eren embarcats, motiu pel qual gastaven quantitats considerables de diners per tots aquests conceptes. El mateix duc de Cardona es queixava al rei d'aquest fet, alegant que l'estat de migradesa de la seva hisenda no li permetia pagar els soldats, de manera que s'assegurés així el seu allistament i arribada als ports on s'havien d'embarcar les lleves i, per a poder-ho fer li demanava la resolució al seu favor d'alguns plets que mantenia amb la corona per qüestions patrimonials:

“Es la forma que padece menos incertidumbre (en este genero de levas) la de conducir la gente al embarcadero a peso de moneda, y si mi cassa no se viera oy con tantos empeños (y muchos deribados del servicio de Vmagd) pudiera hazer algun esfuerço pero como està, no hallo forma de poderlos emprender” i per aquest motiu demanava que se li concedissin algunes rendes i beneficis. No obstant el duc de Cardona expressava planerament la més ferma adhesió al seu sobirà malgrat totes les dificultats en què es trobava: *“y si con una pica valgo para servir à Vmagd de nuevo me ofrezco a hazerlo”*⁵¹⁷.

Felip IV havia encarregat la lleva a Catalunya al duc de Cardona semblantment a les que havia confiat a Castella als *Grandes* d'aquell regne. En tots els casos es tractava de l'exigència del compliment de l'obligació de la noblesa envers el seu sobirà, una pràctica per aplegar tropes que venia de l'edat mitjana i que a l'edat moderna continuava vigent al costat d'altres sistemes de lleva (capitans reclutadors encarregats per la corona, lleves de ciutats).

Pel que feia al cas de les lleves nobiliàries cal subratllar que era un bon moment per al noble per a demanar, a canvi del seu servei, un o més beneficis. En el cas del duc de Cardona la llista del que demanava a Felip IV era bastant llarga:

- el pagament dels endarreriments del seu sou com a virrei de Catalunya,
- un benefici eclesiàstic per valor de 4.000 ducats, la meitat en pensions eclesiàstiques i l'altra meitat en beneficis eclesiàstics (en concret l'abadia vacant de Sant Cugat) per un dels seus fills menors,
- la quantitat de 80.000 ducats de cens sobre el marquesat de Comares, a Castella, de la qual se li van concedir efectivament 50.000 ducats lliures de la mitja annata

⁵¹⁷ Ibidem.

durant vint anys (i amb possibilitats de pròrroga mentre visqués el duc); a més se l'autoritzava a treure aquesta quantitat en moneda de plata doble de Castella.

-finalment també aprofitava l'avinentesa per a reclamar les alcàbales de la vila de Espejo (uns 2.000 ducats), a Andalusia, sobre les que mantenia obert un plet amb la corona, que se les havia quedat.

A més, des d'un punt de vista pràctic per a poder realitzar la lleva el duc de Cardona també demanava algunes concessions específiques. Per exemple que no es fessin altres lleves a Catalunya mentre no acabés la seva, tret, és clar, de les que havien estat acordades prèviament. Que la lleva es pogués ampliar no solament a Aragó i València com li havia estat suggerit, sinó també a Mallorca i Andalusia, on ell –especialment a la darrera – hi tenia extenses possessions. Finalment també demanava que se li proporcionessin comissaris per a la conducció de les tropes, i que els allotjaments i els trànsits fossin lliures, és a dir, que no li fossin indicats prèviament. Al mateix temps la Junta de Lleves, que aleshores era l'organisme comissionat específicament pel Consell de Guerra per aquest afer, li imposava les seves condicions i el facultava, per exemple, per a nomenar tots els capitans i la resta d'oficials, excepte el mestre de camp, el qual havia de ser designat per la corona.

Pel que fa al nombre d'efectius, en principi, d'acord amb el nombre de patents de capità que havia disposat la Junta de Lleves, els 3.000 infants de la lleva del duc de Cardona havien d'enquadrar-se en dotze companyies d'un complement teòric de 250 homes, les quals eren distribuïdes per territoris de la següent manera:

- 4 per Catalunya,
- 3 per Aragó,
- 2 per a València,
- 1 per a Mallorca,
- 2 per Andalusia.

Respecte el termini previst per a acabar la lleva la Junta esperava que estigués llesta per la primavera de 1633, és a dir, al cap d'un any del seu inici. Malgrat tot a l'estiu de 1633 el duc de Cardona encara estava fent esforços per a completar-la, cosa que no aconseguiria, i encara parcialment, fins a l'estiu de 1634, al cap de dos anys de començar-la per tant.

De fet, a l'agost de 1633 a la Junta de Lleves no li constava que el duc de Cardona hagués aixecat més de 650 infants, dels quals uns 400 havien estat llevats per dos capitans supervisats per un dels fills del duc, els quals havien aixecat bandera en els seus estats catalans, i els 250 restants formaven una companyia que el fill primogènit del duc, el comte d'Osona, havia aixecat als seus estats andalusos, i que va ser conduïda a Màlaga per a ser embarcada. Pel que feia als altres districtes que se li havien concedit per a fer la lleva a la pràctica no va ser possible fer-la per diferents motius: a Aragó perquè ja hi estaven aixecant companyies el comte de Sástago i el Governador del Regne, a València perquè don Galceran Mercader hi feia la seva lleva, i a Mallorca perquè tot i haver-hi estat enviat pel duc de Cardona un germà d'un inquisidor d'allí per a fer-hi una companyia de 250 homes, el governador de l'illa no li havia permès d'aixecar la bandera perquè don Pere Santacília ja hi feia una lleva per a completar la companyia de 500 dragons que estava fent a Catalunya.

Uns resultats tan magres van fer que el rei donés noves ordres per a que es dugués a terme la lleva que havia d'acompanyar el seu germà a Flandes. Per això, i atès que la lleva que s'havia encarregat a Catalunya i altres territoris al duc de Cardona, no arribava al nombre de gent prevista inicialment (el febrer de 1633 només havien estat embarcades cinc companyies⁵¹⁸), Felip IV va manar escriure via el Consell d'Aragó als virreis d'Aragó i València, per a que fessin gestions encaminades a aconseguir que alguns cavallers o títols d'aquells regnes servissin aixecant, tant aviat com fos possible, fins a 1.000 o 1.500 infants, els quals s'haurien d'afegir a les tropes que ja estaven allotjades al Camp de Tarragona per a ser embarcades amb el cardenal infant don Ferran. Igualment, i amb la mateixa intenció d'incrementar la lleva el rei estava disposat a oferir les contraprestacions que demanessin el comte de Peralada i el de Santa Coloma a canvi de fer ells alguna lleva a Catalunya.

No obstant els escassos avenços de l'any 1633, pel març del següent any, el duc de Cardona va nomenar quatre capitans per a continuar la lleva a Catalunya. Un d'aquests era don Francisco de Gurrea, que havia aplegat una companyia de 145 infants, 84 dels quals van ser embarcats a Barcelona a les galeres de Gènova que transportaven la infanteria d'Andalusia que també anava a Itàlia, i els 61 restants havien de ser embarcats a Roses, per la qual cosa podem suposar que provenien dels dominis empordanesos del duc.

I el juliol de 1634 el duc, que afirmava haver enviat a Itàlia des de principis de l'any anterior, un total de 1.500 infants entre els que havia llevat a Catalunya i Andalusia, i per tant la meitat del terç que inicialment li havia estat encarregat, encara estava fent gestions per acabar d'aplegar quatre companyies més a Catalunya, i això malgrat les dificultats que suposava ser el temps de sega en aquells moments, amb la consegüent manca d'homes per a fer una lleva.

Malgrat el que es pugui pensar no hi havia unanimitat d'opinió entre els organismes centrals de la cort a l'hora de plantejar i tirar endavant les lleves en els diferents territoris de la monarquia. En concret es podien produir friccions i diferències entre el Consell de Guerra i els consells específics per a cada territori, normalment degudes a les indefinicions de jurisdicció d'un i els altres respecte un tema tan complex com la guerra.

Normalment els conflictes de competència entre el Consell de Guerra i un organisme com el Consell d'Aragó tenien lloc perquè si bé el primer prenia decisions de caire executiu com ara la necessitat d'una lleva aquí o allà, la construcció d'una fortificació o la conducció i transport de tropes, el segon havia de cercar i habilitar els recursos financers necessaris per a dur a terme aquella decisió, això sí, la majoria de les vegades amb els propis recursos de la corona en el regne o territori que es tractés, la qual cosa volia dir que s'havia de fer amb les rendes de la hisenda reial i els donatius de les corts corresponents. Val a dir que aquesta imperfecció de l'aparell estatal d'aquella època, afegida a l'absentisme reial, és una de les causes de no pocs conflictes entre la corona i els diferents territoris que conformaven la monarquia hispànica, un problema que va tenir una rellevància especial en els regnes de la Corona d'Aragó degut a la seva peculiar estructura institucional i legal.

⁵¹⁸ ACA, CA, 280, 11. Carta del duc de Cardona al secretari Juan Lorenzo de Villanueva, de 5 de febrer de 1633. El duc afirmava que ja tenia embarcades cinc companyies de la lleva que estava fent, que venien a ser més de 1.000 homes.

Així, per exemple, el Consell d'Aragó no es va estar de plantejar el seu malestar al rei per com estava portant la lleva del duc de Cardona la Junta de Lleves⁵¹⁹. En primer lloc pel fet d'haver encarregat una lleva al duc de Cardona, qui precisament era aleshores el virrei de Catalunya, motiu pel qual el consell considerava que la lleva no era una tasca compatible ni adequada per a persona amb aquest ofici principal. En segon lloc pel benefici eclesiàstic que don Enric sol·licitava per a un dels seus fills, que no era altre que l'abadia de Sant Cugat, vacant aleshores, i que el Consell d'Aragó no veia bé que fos ocupada per un menor d'edat que l'hauria de tenir *in comendam*, és a dir a través d'un administrador, circumstància que el consell creia que desprestigiaria una abadia tan rellevant. I en tercer lloc estava en desacord amb el nomenament per part de duc del seu propi fill primogènit com a mestre de camp del terç, així com del cavaller mallorquí don Pere de Santacília com a sergent major del mateix, ja que en ambdós casos eren persones sense experiència militar, per bé que en el cas del fill del duc el consell estava disposat a transigir, ja que creia que podria ser un estímulo afegit per a que el duc de Cardona fes la lleva. Tanmateix pel que feia a don Pere Santacília el Consell d'Aragó era de l'opinió que podria ser un mal precedent el nomenar amb un ofici de guerra a un cavaller que havia estat involucrat en delictes de bandolerisme a Mallorca, això tot i que havia obtingut la remissió dels mateixos, que per altra banda cal tenir en compte que era una circumstància bastant corrent aleshores.

Després de l'acció de Leucata que es va acabar amb la desfeta del 29 de setembre de 1637 davant els francesos el duc de Cardona va demanar a les universitats, als nobles i als eclesiàstics catalans que oferissin soldats pagats per a fer front a una probable entrada de l'enemic. Ell mateix ho va fer als vassalls dels seus extensos dominis a Catalunya, tot i que sense gaire èxit, ja que d'entrada es van negar i el duc va haver d'exigir per via de justícia el compliment del deure feudal d'assistència militar que tenien. Tanmateix finalment tampoc va ser possible el servei efectiu dels soldats que els vassalls del duc havien ofert donat que en deixar de ser ell el lloctinent general – i per tant el capità general – aquells van deixar d'estar obligats a prestar assistència perquè com el mateix duc explicava el servei d'assistència militar estava precisament condicionat a la circumstància de ser el duc el capità general: “*y no siendo yo Capitan Grl. Cesa el drecho de poderles obligar al cumplim.to ni atratar de lo que pensava hacer con ellos*”⁵²⁰.

El servei que finalment van oferir els vassalls del duc de Cardona és el següent que es detalla per estats:

- Ducat de Cardona (Vegueria de Segarra, Conca d'Òdena i vescomtat de Vilamur): 150 soldats vestits i pagats per dos mesos.
- Comtat d'Empúries: 100 pagats per tres mesos.
- Comtat de Prades: 50 per dos mesos.
- Baronia d'Entença: 50 per dos mesos.
- Baronies d'Arbeca, Juneda i Oriola: 20 per dos mesos.
- Marquesat de Pallars: 30 per dos mesos.

⁵¹⁹ ACA, CA, 280, 11. Consulta del Consell d'Aragó de 3 de gener de 1633.

⁵²⁰ ACA, CA, 282, 59. “*Relaciones de las universidades y particulares quehan servido aVMd con ofrecer soldados pagados por tiempo çierto para acudir ala frontera*”.

Després de la derrota davant Leucata també van oferir homes els vassalls dels seus dominis senyorialis el comte de Santa Coloma, el vescomte de Jòc, el marquès d'Aitona i el comte de Savallà, per bé que no consta en quin nombre concret. Sí hi ha dades per exemple de la comtessa de Peralada, els vassalls de la qual van oferir 100 homes, i també d'una sèrie de nobles i cavallers que tenien possessions molt més reduïdes. La llista d'aquests darrers és:

- Pierola, don Ramon Calders: 1
- Cabrera i Vallbona, don Lluís Foixà: 1
- La Nou i Sant Climent, Josep Corbera: 1
- Torrelles i Foix, de dona Clemència de Peguera i Josa: 1
- “Grabual y Fuenrrubia” de dona ? Codina?: 1
- Canyelles, de la vídua de Joaquim: 1
- Crexell i Roda, del col·legi de Betlem de Barcelona: 1
- Miquel Joan Granollacs: 10
- Don Lluís Descallar: 12
- Dona Francesca Carrera: 14
- Don Anton Vila: 7
- (vegueria de Tàrrega) dos llocs de les monges de Vallbona: 1
- (vegueria de Manresa)Don Ramon Palau pels llocs que hi tenia: 2
- (vegueria de Manresa)Don Pere Aimené servirà amb els seus vassalls

Entre els noms de la llista anterior hi havia també el de La Llacuna i Miralles, que eren llocs pertanyents marquès d'Aitona. Tots ells junt amb la comtessa de Peralada sumaven 153 soldats.

Amb motiu de la campanya de Leucata els vassalls dels eclesiàstics també van oferir en conjunt 489 soldats detallats de la següent manera:

- bisbe de Girona: 3
- bisbe de Vic: ell en persona amb llurs vassalls, com a mínim 100 (una companyia)
- bisbe d'Urgell: 100 (companyia)
- bisbe i capítol de Barcelona: 100 (companyia)
- capítol de Vic: serviria segons ho fessin la resta de capítols de Catalunya
- abat de Montserrat: 80 homes (companyia)
- abat de Ripoll (amb la vila i els seus vassalls): 100 (companyia)
- Piera, abadessa de Pedralbes: 2
- “*Las de las dignidades del Estraq*” (Caldes d'Estrac): 4

També havien d'aportar homes els vassalls de l'abat de Santes Creus i els dels dominis de l'orde de Sant Joan de Jerusalem, per bé que no hi ha constància de quin nombre havien de ser.

Entre les lleves d'eclesiàstics va destacar sens dubte, tant per la seva quantitat com per la prestesa a fer-la la lleva del bisbe d'Urgell Pau Duran (1637). Pel setembre de 1637, quan l'exèrcit comandat pel duc de Cardona va entrar a França, el bisbe d'Urgell Pau Duran va rebre una carta del rei demanant-li que fes lleva de gent per a la guarda de les fronteres. El bisbe va fer-ho de seguida i en el termini de dos mesos, anant ell en persona per tots els llocs del bisbat, va formar una companyia

de 100 homes, per als quals entre ell mateix i el clergat de la diòcesi va recaptar 4.000 escuts de deu rals per a costejar les despeses.

Malgrat tot en el que Pau Duran va tenir més dificultats va ser en trobar a la persona idònea per a nomenar-la capità, perquè amb els dos cavallers del bisbat amb els qui va negociar li posaven com a condició que la companyia no pogués ser tret fora de Catalunya, cosa que ell sí estava disposat a deixar fer. Per això una vegada exposats aquests contractes al virrei comte de Santa Coloma el bisbe i aquest van decidir – cosa que va semblar bé al rei d’acord amb el Consell d’Aragó – que seria millor aplegar la companyia a la ciutat de Barcelona, on els diners recaptats arribarien per a formar fins a dues companyies, la qual cosa indica que la paga d’allistament podia ser diferent segons el lloc del territori on es fes la lleva. Per altra part el comte de Santa Coloma ja s’encarregaria del nomenament dels oficials, els quals lògicament no havien de posar impediments per a servir fora de Catalunya. Finalment l’únic que demanava expressament el bisbe era que a la companyia o companyies se’ls donés el nom de companyies d’Urgell, de forma similar a com es va fer amb les que van aplegar el Consells d’Aragó i el Reial Consell de l’Audiència, que també van ser anomenades amb el nom d’aquestes institucions. Era una demanda perfectament comprensible donat que el servei que oferia el bisbe d’Urgell es feia amb l’esforç de tot el clergat de la seva diòcesi:

*“amb gran liberalitat no congregat en comú, que no se huviera hecho cossas sino en particular cada uno qual mas, qual menos, y llamados por el Obispo en las Villas cabezas de los catorze districtos en que se divide aquel Obispado”*⁵²¹.

Encara en una data tan tardana com el maig de 1640 la Junta de Ejecución esmentava una lleva del comte d’Aitona que havia de ser embarcada cap a Itàlia en tres vaixells de Nàpols que havien portat a Barcelona bastiments d’aquell regne.

Pot ser que aquesta lleva s’hagués fet entre els vassalls catalans del marquès, tot i que hi ha la possibilitat que no fos així ja que la Junta deia que els soldats havien de ser embarcats *“aunque no sean catalanes como se le aviso”*. També havien de ser embarcats en aquests vaixells soldats d’altres lleves que eren a les Drassanes de Barcelona. I fins i tot la Junta d’Execució volia que el virrei comte de Santa Coloma embarqués amb aquestes tropes alguns dels vilatans acusats d’haver participat en l’aixecament de Santa Coloma de Farners⁵²².

⁵²¹ ACA, CA, 282, 61 (1638).

⁵²² ACA, CA, 286, 75. Còpia de consulta de la Junta d’Execució, de maig de 1640.

Aquesta denominació comprenia diferents tipus de llesves que tenien en comú que la responsabilitat de la seva realització era confiada per la corona a un oficial reial. És així que tant hi trobaríem les llesves ordinàries encarregades als capitans reclutadors que ja han estat exposades abans⁵²³, com també les llesves que ocasionalment van ser fetes per a les dotacions de flotes que es construïen a Catalunya, i fins i tot les llesves que es van fer a partir de l'aportació de soldats que van fer alguns particulars que optaven a aconseguir determinats oficis reials així com amb les remissions de bandolers.

Pel que fa a les llesves per a dotar de tripulacions a les flotes en trobem un exemple l'any 1637. Aleshores s'estaven acabant de construir a les Drassanes de Barcelona una sèrie de vaixells que havien de formar una "*Armadilla*", o petit estol, que es volia destinar a tasques de vigilància costanera a Catalunya. Es tractava de vaixells de diferent mena, del tipus "*cahique*", fragata i barca longa, per als quals segons deia el virrei duc de Cardona eren necessaris per a governar-los 330 mariners. La lleva d'aquests darrers va ser encarregada en qualitat de comissaris al doctor don Tomàs Fontanet de l'Audiència a la costa de ponent (del Llobregat cap el sud) i al superintendent de les Drassanes don Bernardí de Marimon per a la costa de llevant (del Besós cap el nord). De fet la lleva va resultar més lenta del que el virrei esperava, ja que a principis d'agost de 1637 encara no s'arribava ni als dos cents mariners, un nombre que el mateix duc de Cardona veia difícil de superar⁵²⁴.

De fet la lleva de mariners a Catalunya devia ser bastant habitual ja que Felip IV demanava també a l'estiu de 1637 que mirés de trobar-ne per a les dues galiotes que s'estaven construint a Mallorca.

Similarment a l'anterior lleva l'estiu de 1638 el virrei comte de Santa Coloma va rebre l'ordre per a aplegar 300 a 400 infants que s'haurien d'embarcar en els galions de don Antonio de Oquendo, que venien de Mallorca amb la infanteria que allí s'havia aplegat per a enviar a Fuenterrabia, i que en ser menys dels 1.500 infants previstos en principi permetia que a Barcelona s'embarqués aquell nombre de gent⁵²⁵. El comte de Santa Coloma havia de fer la lleva en el temps rècord de vuit dies, que eren els que tardaria en arribar la flota de l'almirall Oquendo, una empresa per a la que si no trobava homes disposats a allistar-se se li deia que procurés aplegar-los amb els seus propis vassalls.

Per la seva part el virrei va respondre que aquesta lleva seria difícil de dur a terme, bó i més quan les galeres d'Espanya i les de Sicília ja estaven fent sengles llesves a la ciutat de Barcelona per a refer les seves dotacions d'infanteria. Malgrat tot el comte afirmava que faria tot el possible per a complir l'ordre.

En el regnat de Felip IV les necessitats de soldats a partir de la guerra amb França l'any 1635, així com les dificultats per a obtenir-los pels mitjans habituals, van fer que es posés en pràctica un mecanisme absolutament nou per aconseguir-los, consistent en l'establiment de l'obligació d'aportar homes per a les llesves que es va afegir a l'acostumat pagament de la taxa que s'havia d'abonar per l'expedició dels nomenaments dels oficis reials.

⁵²³ Vegi's l'apartat 1.3. al respecte.

⁵²⁴ ACA, CA, 281, 7 – 281, 32.

⁵²⁵ ACA, CA, 282, 62 (1638).

A Catalunya en trobem exemples des de principis de l'any 1636, just en el moment que les dificultats per a fer la lleva de 1.500 infants que Felip IV havia ordenat fer-hi eren més evidents. Aquesta pràctica va coincidir en el temps amb la de les remissions de delinqüents amb les que compartia el mateix objectiu d'aconseguir soldats. I també com amb les remissions el regent Bayetola va topiar igualment amb la resistència del virrei duc de Cardona a col·laborar, ja que aquest no va enviar a la cort – en concret al Consell d'Aragó - la llista dels oficis amb els que es podien aconseguir soldats. Tanmateix aquest impediment degut a les reticències del virrei no era cap obstacle, ja que com recordava el protonotari Juan Lorenzo de Villanueva aquest afer també es gestionava des del Consell d'Estat, organisme amb el que el regent Bayetola també mantenia correspondència⁵²⁶.

Un dels oficis pels que es va exigir donar soldats va ser de veguer de Barcelona, pel qual s'en demanaven aportar la considerable xifra de vint-i-cinc als dos candidats, que eren un cavaller resident a la ciutat que es deia Agustí Forés i un agutzil de cognom Rodó. Semblantment es va fer amb l'ofici de sotsveguer, que finalment va obtenir un tal Francesc Llobera. No eren els únics oficis pels que es podia exigir això, ja que com el regent Bayetola va proposar, seguint el suggeriment que li havia fet el governador don Aleix de Marimon, fins i tot es podien treure soldats dels oficis de batlle.

Per la seva part el cas d'Agustí Forés és paradigmàtic per a copsar, al mateix temps les dificultats de la lleva i les tensions que aquesta estava provocant en el si de la societat catalana d'aquell temps. Per començar cal dir que Forés era un cavaller d'origen castellà – havia nascut a Madrid – que s'havia naturalitzat català i que residia a la ciutat de Barcelona. L'any 1636, com ha estat dit, era un dels dos aspirants a obtenir l'ofici de veguer de Barcelona, per al qual va aconseguir presentar a les Drassanes de Barcelona dotze dels vint-i-cinc soldats que havien estat requerits per aquest ofici, una acció que li va costar l'entrada a casa seva d'una turba de gent que l'acusava d'haver presentat enredats a dotze segadors dels que aleshores oferien els seus serveis per la ciutat, una acusació que per altra banda costa de creure si es suposa que aquests homes sabien perfectament què anaven a fer quan van entrar a les Drassanes, que era precisament el quarter on es concentraven els reclutes. Sigui com sigui la gentada amotinada va entrar a la casa de Forés, on alguns, mentre cridaven acunsant-lo de traïdor a la terra van aprofitar per a dedicar-se al robatori més descarat, sense que, com el mateix Forés es lamentava, ni la justícia ni les autoritats de Barcelona fessin res per aturar l'aldarull, i encara pitjor, ell mateix va acabar a les presons de la ciutat. Com es veu van ser unes circumstàncies gens clares les que es van donar en el cas Forés i l'acusació de l'engany als segadors podia ben bé ser una excusa per a quelcom més, tal i com el mateix Consell d'Aragó sospitava en aventurar que el motí va ser instigat en part pels qui no volien de cap manera que hi hagués qui estigués disposat a donar soldats, i en part pels altres aspirants a l'ofici de veguer: *“que se ha entendido quan mal llevan en Cataluña el servir con soldados efectivos, y se rezela que parte de la contradición que hizieron a Fores, para que no surtiesse efecto el quedar con el officio de veguer, fue porque el dava soldados, y parte por emulacion de otros que aspiravana este officio, si bien desto, no hay informacion juridica hasta aora en el cons.o”*.

⁵²⁶ ACA, CA, 235. Resposta del protonotari a la carta del regent Bayetola de 19 d'abril de 1636.

Per tot plegat el Consell d'Aragó va desaconsellar que finalment es donés l'ofici de veguer a Forés, ja que en ser ell qui havia causat l'aldarull a la ciutat d'on havia de ser veguer es podia tèmer que o bé ell mateix emprengués algun tipus de revenja contra els que l'havien perjudicat, o bé que tornés a motivar un nou motí. Per altra banda el consell considerava que no donar-li seria mostrar-se tou davant els que havien instigat tot l'afer, a part que significaria que ningú més es refiaria de donar més soldats a canvi d'oficis: *“y si los unos,o, los otros saliessen con su intento, y se proveyesse en otro la vegueria de Barcelona, seria de mala consequençia conseguirlo por este camino, en tiempo que se procuran hazer levas, tan neçessarias para el servicio de VMgd y bien destos Reynos,...”*⁵²⁷. No obstant el consell creia de justícia que si al final Forés no era proveït en l'ofici de veguer almenys que en pagament del servei de dotze homes que havia fet se li havia de fer alguna altra mercè.

El darrer mitjà de lleva que la corona va posar en pràctica a Catalunya abans de la guerra dels segadors va ser la remissió de bandolers, un mitjà de lleva que degut a la seva doble condició com a mitjà de gràcia i justícia serà tractat extensament més endavant⁵²⁸.

⁵²⁷ ACA, CA, 235. Consulta del Consell d'Aragó de 19 de juliol de 1636.

⁵²⁸ Vegi's l'apartat 3.3.

Les lleves de la Diputació del General.

Com va dir Víctor Ferro la Diputació del General era una institució que va ser investida des de la seva creació a l'edat mitjana fins a la seva supressió a principis del segle XVIII de competències financeres, administratives i militars⁵²⁹. Tanmateix pel que fa a les darreres cal dir d'entrada que sovint han quedat en un segon pla respecte a les dues primeres. Entre aquestes competències militars no solament hi havia les relatives a la realització en temps de guerra de lleves voluntàries amb l'objectiu de formar unitats militars, sinó també altres de tipus específicament financer com ara el lliurament de diners de la consignació del donatiu de les corts de 1585 per a les fortificacions (1585 a 1637), així com el manteniment de la flota de galeres de Catalunya que havia estat acordada a les corts de 1599 (1607-1617).

En aquest sentit i pel que fa al període objecte d'investigació de la present tesi (1556-1640) cal dir que la Diputació del General va fer lleves voluntàries en tres ocasions, que van ser una els anys 1597-1598, una altra l'any 1620 i la tercera els anys 1637-1640, totes elles en similars circumstàncies d'invasió imminent, o bé ja efectiva, de Catalunya per exèrcits francesos. A partir de 1640 la institució va fer un pas endavant en aquesta qüestió perquè com ha mostrat V. Estanyol la Generalitat va establir una veritable administració de guerra durant el conflicte armat amb la monarquia de Felip IV⁵³⁰, per tornar després de la guerra, però ja en el regnat de Carles II, a fer freqüents lleves voluntàries del terç de la Diputació en el decurs de les guerres amb França del darrer quart del segle XVII⁵³¹.

En les tres ocasions abans esmentades (1597-98, 1620 i 1637-40) cal subratllar el fet que va ser la Diputació del General i no les corts la que va haver de prendre mesures de guerra d'acord amb les lleis i constitucions de Catalunya perquè aquelles no estaven reunides, la qual cosa no per ser un motiu obvi deixa de ser al mateix temps fonamental. Perquè efectivament, si les corts hagueren estat reunides aleshores aquesta responsabilitat hauria recaigut en els braços d'acord amb el rei, tal i com havia estat habitual des de la creació de la Diputació del General per Pere III l'any 1359⁵³². Per altra part també és necessari remarcar la diferència entre les competències i el marc legal de les disposicions militars que podien prendre les corts i les que podia prendre la Diputació del General, ja que mentre les primeres

⁵²⁹ FERRO, V. Op. citada. Pàg. 258.

⁵³⁰ ESTANYOL BARDERA, Vicenç. *El pactisme en guerra (L'organització militar catalana als inicis de la guerra de separació, 1640-42)*. Barcelona, 1999.

⁵³¹ DANTÍ I RIU, Jaume. *Aixecaments populars als Països Catalans (1687-1693)*. Barcelona, 1990 / ESPINO LÓPEZ, Antonio. *Guerra y gobierno en Cataluña (1688-1697)*. Barcelona, 1999.

⁵³² SIMÓN TARRÉS, A; ESPINO LÓPEZ, A. "Les institucions i formes d'organització militar catalanes abans de la guerra dels segadors", Actes del Tercer Congrés d'Història Moderna de Catalunya, vol. VI. Publicades per la revista *Pedralbes*, núm. 13 (1993). A les corts de Tarragona de 1370 els braços van acceptar la proposta de Pere III de pagar durant dos anys una força de 300 cavallers, 400 llancers i 400 ballesters, a canvi de no fer la convocatòria de l'usatge *Princeps Namque*, en una demostració que la corona i els braços coincidien en creure que per a la defensa de la terra en cas d'una invasió era més operatiu disposar d'una força militar permanent que no haver de fer la mobilització general de la població. L'anterior proposta va ser renovada i ampliada pel que fa al nombre de llances a les corts de Lleida de 1375. Semblantment amb motiu d'una invasió del Rosselló Pere III va aconseguir una altra força militar composta per 600 llances, 500 pillarts i 500 de Santa Colomauders i 500 ballesters pagada durant dos mesos amb un mes de pròrroga i tot; en aquesta ocasió la ciutat de Barcelona es va comprometre a pagar 52 llances i 750 infants (la meitat dels quals ballesters), tot i que en cas d'un perill més gran podia incrementar la seva contribució fins a les 300 llances i 250 infants d'aquesta avinentesa.

normalment responien a la crida a la mobilització obligatòria i general del rei normalment mitjançant l'usatge *Princeps Namque*, la Diputació del General per la seva part responia a la demanda del rei per a que la institució – igual com ho feien les universitats – fes lleva voluntària de soldats per a defensar Catalunya d'una invasió, una lleva que era essencialment voluntària.

Així quan va ser la Diputació la institució general de Catalunya a qui la corona va demanar la lleva de contingents militars amb els fons que aquella disposava el mecanisme per a fer-la es va desenvolupar d'acord amb un procediment i unes normes legals que no van variar fins a 1714.

Aquest començava quan el lloctinent general traslladava a la Diputació la petició del rei per a que fes la lleva. Aleshores la Diputació convocava una junta de Braços per a que en funció consultiva l'aconsellés o fins i tot per a que aprovés les seves iniciatives⁵³³. Cal dir que en darrer terme, si el tema ho requeria encara es podia formar una comissió més reduïda a partir d'aquella junta, que segons el nombre de membres – sempre proporcional als tres estaments – podia rebre el nom de novena, divuitena i trenta-sisena, la qual tenia com a objectiu continuar assessorant la Diputació en el desenvolupament dels acords presos.

Cal dir que per a la lleva d'homes la primera qüestió que necessitava aclarir la Diputació era si la institució havia de procedir a la lleva perquè l'enemic ja havia envaït efectivament Catalunya, una decisió sobre la que per exemple en les lleves dels anys 1597-98 no hi va haver dubtes sobre la seva necessitat ja que els francesos havien entrat efectivament a Catalunya, però que en canvi sí en va suscitar l'any 1637, quan la invasió encara no s'havia produït efectivament. Per altra part cal tenir en compte altres factors que influïen en la decisió efectiva de fer la lleva, com ara la conjuntura política de cada ocasió, bàsicament en relació al clima de relació entre la Diputació i la corona, que podia suposar que la primera es resistís a accedir a les demandes de la segona tal i com va fer l'any 1637, quan el clima d'enfrontament polític entre l'una i l'altra havia arribat a un punt en què feia difícil una resposta positiva de la Diputació.

Un altre factor que podia dificultar les lleves de la Diputació era l'estat de les seves finances, un aspecte que com s'ha vist era de gran importància en les lleves de les universitats.

Resulta també molt interessant comparar les competències militars de la Diputació del General amb les de les corporacions locals com ara el Consell de Cent barceloní. En aquest sentit és fonamental tenir en compte que la Diputació només podia fer lleves voluntàries a les quals pagava amb els recursos que disposava, mentre que el Consell de Cent podia fer lleves voluntàries pagades i al mateix temps tenia la milícia ciutadana o coronela, que era una institució d'autodefensa pròpia i obligatòria que si creia convenient podia mobilitzar i utilitzar. Des d'aquest punt de vista les competències de la Diputació eren molt més limitades que les del Consell de Cent, una realitat que el virrei comte de Santa Coloma no dubtava a posar de manifest amb motiu de la campanya de Salses de 1639-40, quan li era necessari obtenir soldats d'on fos:

⁵³³ FERRO, V. Op. citada. Pàg. 286. La convocatòria d'aquestes juntes de braços normalment revestia un grau d'urgència que feia que es dirigís només als membres dels braços que vivien a Barcelona o bé alskuí s'hi trobaven accidentalment, la qual cosa feia que hi predominés l'element barceloní en la seva composició, que incloïa els nombrosos ciutadans honrats de la ciutat així com els nobles que hi residien habitualment.

*“yo les voy apretando por quantos medios puedo sin perder punto, como ellos no tienen pueblo a quien mandar no pueden mas que pagarlo y hacer lo que hacen”*⁵³⁴.

Una de les ocasions en què la Diputació del General va fer lleves va ser quan va produir-se la guerra amb França de finals del segle XVI (1597-1598)⁵³⁵. Aleshores els diputats es van assementar de l'entrada dels francesos en el Rosselló per mitjà de la carta que els còsols de Perpinyà els van escriure i que els va entregar el canonge d'Elna mossèn Poncià Paulet el 21 d'agost de 1597. El mateix dia el lloctinent general duc de Feria els envià al comte de Quirra per a demanar-los que preparassin tota l'ajuda que poguessin per a l'ocasió. Tot seguit la Diputació va convocar una junta de braços, que va prendre la forma d'una dotzena, que va ser presidida en representació dels respectius estaments pel mateix comte de Quirra, el bisbe de Barcelona i el conseller en cap de la ciutat de Barcelona, la qual va intentar resoldre el dubte dels diputats sobre la pertinència de fer la lleva que li era demanada d'acord amb les normes del redreç últim de 1585, així com de la intenció del virrei de convocar sometent general sense estar present el rei.

Finalment la junta va arribar a la conclusió que no hi havia cap impediment per a que la Diputació que fes una lleva de 2.000 infants, amb els seus oficials, que havien de ser deu capitans, un sergent major i un mestre de camp o coronel, per a tots els quals s'havia de demanar al rei les patents o nomenaments acostumats. Per aquesta resolució favorable es va considerar que en el passat el Principat havia emprés la seva defensa:

*“como pedia la necesidad, fundados en los exemplares de avèr emprendido el Principado su defensa, estando los Reyes ocupados en las guerras de Cerdeña, Sicilia y Napoles”*⁵³⁶.

Al mateix temps la dotzena creia que també calia aprofitar l'avinentesa per a que la Diputació demanés la remissió per als cavallers que últimament havia fet detenir i empresonar el virrei, entre els quals el diputat militar Joan Granollacs.

Per aquesta lleva també va ser necessari demanar al Consell de Cent barceloní que deixessin 500 arcabussos i 500 piques, ja que en el dipòsit de la Diputació no hi havia prou armes per a tots els soldats que s'havien d'aplegar.

Don Frederic Meca, que era l'oïdor eclesiàstic d'aquell trienni, va ser nomenat mestre de camp del Terç de la Diputació, que es va posar en marxa cap a Perpinyà el 27 d'agost de 1597, després que dues companyies – una de la Diputació i una de la ciutat de Barcelona – haguessin fet una desfilada o “mostra” en el Born “*anant*

⁵³⁴ ACA, CA, 283, 61. Carta del virrei comte de De Santa Coloma a Felip IV, de 24 de novembre de 1639 (des del camp de Salses).

⁵³⁵ Dietaris de la Generalitat, volum III, Trienni 1596-1599, folis 41r i ss. / El mateix volum Trienni 1599-1603, foli 4v i ss.

⁵³⁶ FELIU DE LA PEÑA, Narcís. *Anales de Cataluña*. Llibre XIX, capítol XII, pàgs. 220-221. Formaven la dotzena, pel braç eclesiàstic el bisbe de Barcelona, el d'Elna, el sagristà Ferrer i el canonge Pla, pel militar don Pere de Queralt (comte de Quirra), don Berenquer de Peguera, don OOnofre d'Alentorn (senyor de Seró), don Fadric Despalau i don Guillem d'Iborra, i pel reial Fadric Pol, FranceDe Santa Coloma Cornet (conseller en cap de Barcelona), Fadric Vila, Julià de Novell, així com l'assessor N. Rovirola.

tots molt ben armats y dits capitans ab ells''⁵³⁷ . Les tropes de la lleva de la Diputació van sortir de Barcelona amb tot el cerimonial que implicava un fet d'aquesta mena per a la societat d'aquella època, és a dir, desfilant al so de música de molts menestrals, atambors i trompetes, i acompanyats pels diputats junt amb molts consellers de la ciutat precedits tots ells per tres porters a cavall vestits amb les seves cotes i portant les masses que els distingien. El coronel don Frederic Meca va sortir acompanyat de la companyia barcelonina de don Josep de Bellafilla i amb el seguici de diputats i oïdors, davant els quals anava don Felip Albert com a portaestandard de la confraria de Sant Jordi – la de la noblesa – armat en color blanc i damunt un bell cavall.

Malgrat tot el Terç de la Diputació no va tenir ni temps d'arribar a Perpinyà, ja que va ser llicenciat el 6 de setembre quan es trobava en camí pel duc de Fera perquè de moment l'amença francesa havia passat. No obstant cal considerar com a mínim precipitada la decisió del virrei i capità general, ja que al cap de dos dies del llicenciament de la lleva una nova ambaixada de Perpinyà es presentava davant la Generalitat per a fer saber la gran necessitat de la ciutat davant la sospita d'una nova entrada dels francesos.

El dia 12 de setembre fins i tot arribava davant la Diputació un ambaixador de la Diputació d'Aragó, Pedro López, que venia a oferir-se per part del regne d'Aragó amb motiu de la invasió francesa del Rosselló. També va arribar un oferiment d'ajuda des de Mallorca, presentada per fra Ramon de Berga, comanador de Sant Joan, en nom dels jurats del regne. Ambdues ofertes d'ajuda constitueixen un magnífic testimoni de fins a quin punt encara perduraven les antigues solidaritats entre els regnes de la Corona d'Aragó a finals del segle XVI.

Per tot plegat el duc de Fera va haver de tornar a demanar a les universitats catalanes i a la Diputació del General que tornessin a tenir a punt les lleves d'homes que ja havien fet. Així ho va fer per exemple el Consell de Cent barceloní, que va decidir en una vintiquatrena reunida a l'efecte fer lleva de 1.000 soldats que tot seguit envià al Rosselló, on a finals de setembre l'exèrcit enemic havia tornat a entrar i s'hi va estar almenys fins a principis de novembre, moment en que es degué retirar perquè en data de 6 de novembre els còsols de Perpinyà van enviar a mossèn Francesc Carles, cònsol quart de la vila, junt amb quatre prohoms per a donar gràcies a la Diputació per l'ajuda i l'esforç que havia fet per aturar la invasió francesa. Cal subratllar que la mateixa ambaixada, que dóna fe de l'esforç real fet per la Diputació en aquesta ocasió, es va dirigir després a la cort per a demanar al rei que disposés les mesures necessàries per a tenir la defensa de Perpinyà en les condicions que calia per a fer front a un nou atac quan es produís.

L'esforç bèl·lic de la Generalitat no va consistir únicament en la lleva eventual de soldats, sinó també en la provisió d'armes i municions per a la mateixa i fins i tot per a la resta de poblacions de Catalunya. Per això, a instàncies del braç militar la Diputació va comprar 2.000 arcabussos al Consell de Cent, els quals al seu torn va vendre a les universitats que els en demanaven.

Cal subratllar a més que en aquesta ocasió de 1597 la corona, més enllà de la demanda de tropes per a un servei temporalment limitat, va aprofitar per a demanar a principis de desembre de 1597 a la Diputació del General que es comprometessin a un servei militar permanent a la frontera dels comtats consistent en una companyia de cavalls i una altra d'infanteria. Es tractava certament d'una inusual petició que cal entendre en el context d'aquella guerra del Rosselló, que s'estava

⁵³⁷ Els capitans eren, per la companyia del General don Joan Dansa, i per la de Barcelona, el donzell Josep de Bellafilla, qui també era oficial de la bolla de la Generalitat.

convertint, tot i les seves intermitències, en un conflicte de llarga durada, davant el qual la corona tenia serioses dificultats per a enviar tropes aplegades fora de Catalunya, i per tant, li anava molt bé una implicació més permanent des de Catalunya mateix. Malgrat tot la Diputació no va fer aquest pas d'aplegar, tenir i pagar al seu càrrec una força militar permanent a la frontera dels comtats, i segurament no ho va fer perquè un servei d'aquestes característiques certament anava molt més enllà de les seves atribucions i requeria la seva aprovació en corts. No obstant el que sí va fer va ser acordar, l'abril de 1598, una nova lleva de 1.000 homes que pel maig va enviar al Rosselló per ajudar les tropes que ja hi havia concentrades per a fer fora de la fortalesa d'Òpol els francesos que se n'havien emparat a finals de febrer. El Terç de la Diputació va ser llicenciat el 27 de juny, just quatre dies després que es publicués a Perpinyà la pau amb França. Per la seva part Felip II va enviar una de les seves darreres cartes a la Generalitat agraïnt-li l'esforç realitzat.

Apart de les demandes de la corona un aspecte que cal tenir en compte a l'hora de valorar les iniciatives militars de la Diputació és el fet de què la guerra al Rosselló afectava directament i greument la recapta d'impostos que allí hi feien els seus oficials, la qual cosa és de suposar que predisposava favorablement la institució per a prendre mesures orientades a la salvaguarda dels seus propis interessos. De fet amb l'objectiu d'avaluar aquells danys en el seu sistema de recaptació en el Rosselló la Diputació va enviar-hi a finals de gener de 1598 a don Francesc de Gàver, que era l'oïdor militar, i que després de la inspecció que fa fer va redactar un detallat informe que va presentar davant el consistori⁵³⁸.

Finalment com es pot comprovar en aquesta ocasió de 1597-1598 la Diputació del General era la institució que acomplia per als governs locals la funció de referent i centre del suport més immediat, més fins i tot que el que els pogués arribar de la pròpia corona. En aquest sentit només cal veure l'abundant correspondència de les poblacions de la frontera amb la Diputació, tant per posar-la al corrent d'uns esdeveniments que els afectaven directament com per, sobretot, demanar-li ajuda. Entre aquestes, a més de les repetides cartes i ambaixades de Perpinyà també se'n troben altres de la Seu d'Urgell, del Pallars i de la Vall d'Aran.

Pel que fa a aquestes darreres és destacable que les demandes en nom de les poblacions del comtat de Pallars van ser presentades davant el consistori de la Diputació en una ambaixada en la que al costat de mossèn Martí Pallarès, que era el representant dels cònsols i regidors del Pallars, hi figurava el mateix baró d'Erill, qui també va parlar per la Vall d'Aran, cosa per altra banda gens extanya si es té en compte que el baró tenia els dominis jurisdiccionals més importants d'aquella zona⁵³⁹.

Una altra ocasió en la què la Diputació va fer lleves va ser quan l'any 1620 va tenir lloc una amenaça francesa sobre Perpinyà quan Lluís XIII de França va concentrar un nombrós exèrcit en el Llenguadoc⁵⁴⁰. Estava format per 10.000 infants i 4.000 cavalls que havien estat aplegats pel duc de Montmorancy, el comte de Rius i el

⁵³⁸ Dietaris de la Generalitat, volum III, Trienni 1596-1599, memorial insert entre els folis 66r i 67v. "Relació breu del que lo senyor FranceDe Santa Colomah de Gàver, oïdor, ha entès aserca dels danys ha patit lo General y terres del comptat de Rosselló, per les entrades dels francesos, y de les inteligències ha tingudes de les coses de França y de las majors necessitats de aquella terra". Transcrit a l'Apèndix 6 del volum III dels Dietaris, pàgs. 768-769.

⁵³⁹ Vegi's més amunt per al paper de don Felip d'Erill, primer baró d'Erill, en les lleves de la noblesa en els anys 1597-98. Don Felip va ser nomenat pel duc de Feria governador del Pallars.

⁵⁴⁰ Dietaris de la Generalitat, volum IV, Trienni 1617-1620, folis 23 v – 25 r.

baró de Pujol, tots ells sota comandament del duc de Bouillon, amb els que el monarca francès va annexionar als estats de la corona el regne de Navarra, també conegut com el Bearn, on a més va restablir el catolicisme com a religió.

Ara bé, la presència d'un exèrcit tan nombrós a les terres veïnes de l'altra banda de la frontera va ser un motiu de preocupació per al virrei duc d'Alcalá, que havia rebut algunes informacions de les segones intencions dels francesos per a marxar sobre Perpinyà quan rebessin l'ordre del seu rei. Igualment estaven preocupats els cònsols de la vila de Perpinyà i els barons de la frontera, els quals van fer plegats el 5 de novembre una solemne ambaixada davant el consistori de la Diputació del General per a exposar-li els motius de la seva preocupació, bàsicament les necessitats de soldats i reparacions a les fortaleses de la frontera, i també per a demanar-li que disposés tots els mitjans i prenguéss totes les mesures necessaris en benefici públic dels comtats i Principat. Per la seva part la Diputació va constestar que farien les consultes necessàries i que d'acord amb els capítols de cort i les lleis del Principat farien el que tenien obligació de fer.

De fet uns i altres tenien motius per a tèmer alguna acció dels francesos sobre els comtats, bó i més quan hi havia alguns indicis que així ho feien pensar, com per exemple que l'enemic havia reforçat la guarnició i havia portat armes i municions als castells de Parapertusa i Querigut, que eren els més propers a la frontera, o que per una informació donada pel germà del batlle francès de Caramany es sabia que el seu senyor els havia manat que durant uns dies estiguessin amb les armes a punt. Per altra banda si l'amenaça d'una acció francesa semblava greu encara ho era molt més la situació real de les defenses de la frontera per a fer-hi front. Això mateix és el que lamentava el protector de la confraria de Sant Jordi de Perpinyà en una carta que havia enviat al consistori de la Diputació per a exposar-li la *"molt urgent i precisa necessitat en què es trobava la frontera"*, on la falta d'efectius militars a les guarnicions era manifesta. És així que a Perpinyà el protector de la confraria dels militars perpinyanesos afirmava que la guarnició del Castell Major més la del Castellet de Nostra Senyora no arribaven ni a 40 soldats *"entre sans y malalts"*, una xifra del tot insuficient per a fer front a qualsevol atac si es té en compte que el complement oficial segons la reforma que havia estat feta l'any 1609 havia de ser de 500. Semblantment passava a Salses, on no arribaven a 12, els quals *"no tenien ni capitans ni alferes que els manés"*, i on el nombre del complement oficial de la guarnició havia de ser de 108 places. Una altra mancança comuna a totes les fortaleses de la frontera eren els bastiments.

Pel que feia a la ciutadella de Perpinyà el protector de la confraria de Sant Jordi exposava una situació molt delicada ja que les muralles que havien caigut en alguns trams no havien sigut reparades i fins i tot en alguna part era possible enfilars'hi a cavall i tot, unes deficiències per a les que la vila de Perpinyà no tenia recursos fer-les reparar. Finalment encara feia alusió al perill que suposava la població immigrada o d'origen francès present a Perpinyà, la qual també podia jugar el paper de "cinquena columna" i facilitar les coses a l'enemic en cas de produir-se un atac:

"y la gent de allí, además de ser pobríssima, la major part d'ella ser francesa, todas las quals cosas juntas faciliten la empresa de l'enemich".

Davant aquest panorama la Diputació del General va seguir el procediment habitual i va convocar una junta de braços per assessorar-se i prendre les decisions convenients. La junta es va reunir a Barcelona el 6 de novembre i va aprovar la

lleva de vuit companyies (cap a un miler d'homes) amb els seus corresponents capitans i un mestre de camp com a oficial suprem. A més la junta de Braços, segurament amb la intenció d'agilitzar la mobilització d'aquesta força quan fos necessari, va acordar donar poder als diputats per a que ho fessin “*sense haver de juntar per això altres braços*”.

No obstant al cap de tres dies el virrei duc d'Alcalá va informar a la Diputació de què semblava que el perill d'una acció dels francesos sobre Perpinyà s'havia esvaït, ja que havia rebut informacions de que l'exèrcit francès s'havia dividit en tres cossos per a emprendre la conquesta de Bearn als hugonots que allí hi havia. Per altra banda també es sabia que en aquells moments les forces franceses acantonades a la Gascunya i el Bearn eren de 16.000 infants i 4.000 cavalls, amb deu canons de batre, set dels quals eren a Tolosa, i els tres restants a la ciutadella de Bessiers, però que malgrat el perill que suposaven aquestes forces un dels comandants de l'exèrcit, el duc de Montmorancy, havia esperat en va a Pasanàs, en el Llenguadoc, les ordres de Lluís XIII per atacar Perpinyà, una avinentesa per tant que no s'arribà a produir⁵⁴¹. I per tant la Diputació no va haver de fer la lleva que havia aprovat d'acord amb l'opinió favorable de la junta de braços.

La darrera ocasió en què la Diputació va fer lleves abans de la guerra dels Segadors va ser quan va haver la guerra amb França a partir de l'any 1635, tot i que val a dir però que les primeres lleves van ser després de la campanya de Leucata, 1637-1638.

És així que amb motiu de la desfeta de Leucata (setembre de 1637) la Diputació del General va convocar una reunió dels braços per a que emetessin un vot consultiu sobre la necessitat de què la Diputació fes lleva de soldats per a fer front a una imminent invasió que es temia de part dels francesos. En aquesta ocasió, a diferència de les vistes abans, la junta de braços no va ser favorable d'entrada a respondre positivament a la petició de la corona per a que la Diputació fes la lleva. És així que per al vot afirmatiu dels braços va ser decisiva la intervenció del diputat eclesiàstic i president de la institució, el bisbe de Barcelona, que va mostrar-se clarament favorable a que la Diputació emprengués les mesures pertinents per aquella lleva, plenament justificades d'acord amb els capítols de cort 2n i 34è de les corts de 1599, segons els quals els drets del general havien de servir quan calgués per a la defensa de les generalitats, drets i llibertats de la terra.

Cal tenir en compte que la iniciativa de la Diputació del General era, com en el cas abans exposat de la ciutat de Barcelona, decisiva per a que el seu exemple fos imitat per les altres corporacions locals catalanes. Era un aspecte que el mateix bisbe de Barcelona exposava al secretari Jerónimo de Villanueva en una carta que li envià a principis d'octubre de 1638:

“y verissimilmente los Diputados y Oydores a quien toca el decidir se conformaran con el voto consultivo delos Brassos, que se redujo al mio, y haran lleva y el simil importara para que las Ciudades y demas Comunidades del Principado y Condados se animen, que afe es menester, porque segun los ultimos avisos el Exercito contrario se va engrosando, y con la artilleria armas y municiones (les

⁵⁴¹ En el Dietari de la Generalitat fins i tot s'explica que per Tots Sants estigueren durant tres dies en el camí ral que anava de Narbona a Tolosa dotze cavallers esperant l'ordre de Lluís XIII de marxar sobre Perpinyà “*mes quant saberem que per lashoras no.s posave en exequició, feren un gran sentiment de pesar*”.

que el mateix exèrcit hispànic havia abandonat en el camp de batalla) *podria ser hiziessa grande estrago en los Condados*”⁵⁴².

També va ser nombrosa la lleva que va fer per a la campanya de Salses entre juny 1639 i gener de 1640. En aquesta ocasió la Diputació del General es va mostrar disposada a fer una lleva sense qüestionar-se abans si les circumstàncies la justificaven legalment, perquè de fet en aquells moments, a diferència de la lleva de 1637, la invasió francesa ja s’havia produït efectivament. Tanmateix aquesta iniciativa es produïa en el transcurs de la darrera picabaralla entre la Diputació del General i la corona pel tema dels gèneres de contraban que els oficials de la capitania general havien intervingut en alguns magatzems d’aquella, de manera que si bé no va ser posada en qüestió l’oportunitat de la lleva, a la pràctica sí va ser utilitzada per la Diputació com a instrument de negociació per a intentar resoldre el conflicte sobre la contenció.

De fet aquesta instrumentalització de les lleves com a element de negociació política amb la corona també es un aspecte que es pot comprovar amb el Consell de Cent barceloní, tal i com ha estat exposat més amunt. Pel que fa a la Diputació en particular la realització de la lleva era el servei que oferia per a que el rei sobresseís la contenció dels contrabans, de manera que així deixessin de tenir les despeses que aquella els ocasionava i poguessin aplicar tots els seus recursos a les despeses de la lleva: “*Suplicam á, Vmag.t que essent los (les despeses) que se ofereixen per la guerra excessius y tant del servey de Vmag.t mane rellevarnos dels demes (els ocasionats per la contenció dels contrabans) porque aliviats desta carrega pugam en esta y altres occasions fer maior demonstratio de nostra voluntat y amor*”⁵⁴³.

Malgrat tot des de la cort no hi havia cap intenció de cedir a les demandes de la Diputació sobre els contrabans, almenys en la demanda principal del sobreseïment. En aquest sentit el Consell d’Aragó, considerant que la via de justícia ja donava raó suficient al rei, era partidari de què aquest com a molt fes un gest de gràcia alliberant els advocats i procuradors que la Diputació havia encarregat del tractament dels contrabans i que havien estat tancats a les presons reials.

Una vegada presa la decisió de fer la lleva la primera cosa que va fer la Diputació va ser el nomenament dels oficials de la primera plana, que eren, a judici dels diputats “*personas de valor y experimentadas en lo exercisci militar*”. Van ser don Josep Sorribes com a mestre de camp, a Francesc de Vilaplana i Agulló com a sergent major, i a don Josep Amat i Desbosch, Miquel Maduxer i Junyent, don Emmanuel Meca i Iborra (cavaller de l’hàbit de Sant Joan) i a don Anton Cassador i Bolea com a capitans de les corresponents companyies que havien de formar el Terç o coronelia que la Diputació del General havia d’enviar al camp de Salses. Tot seguit es devia començar la lleva, que es preveia pogués ser de fins a 2.000 homes, ja que el divuit de juny els diputats informaven a Felip IV que ja s’estava duent a terme i que esperaven poder fer-la efectiva en breu temps; també donaven testimoni de l’entusiasme dels homes que allistaven, tant dels nobles i cavallers com dels que no ho eren. Pel que feia a l’esforç financer que suposava aquesta lleva els diputats afirmaven que per a pagar el seu terç ells havien deixat de cobrar els salaris i havien deixat de satisfer les pagues dels censals, un altre gest que lògicament esperava com a resposta per part de la corona que la causa dels contrabans i les altres contencions que enfrontaven ambdues institucions es

⁵⁴² ACA, CA, 232, 38 (1637).

⁵⁴³ ACA, CA, 279, 19. Carta de la Diputació del General al rei, de 13 de juny de 1639.

deixessin en suspens fins a la conclusió de les primeres corts tal i com era costum en ocasions similars a la d'aquells moments⁵⁴⁴.

El gest esperat va arribar a mitjans de juliol i el virrei comte de Santa Coloma va fer sobreseure a l'Audiència el procés pels contrabans amb la Diputació. Aquesta darrera, agraïda per la mercè rebuda, va decidir intensificar la lleva en 200 homes que s'afegirien als 800 amb els corresponents oficials que ja eren servint a la frontera. De fet la primera lleva havia estat feta amb molta rapidesa, ja que quan va asseblar-se de la invasió enemiga tan sols en tretze dies la Diputació l'havia enviat a Perpinyà, i fins i tot per a engrossir-la havia donat ordres als capitans que acceptessin en el trànsit fins a la destinació tots aquells homes que volguessin assentar plaça. I per a la segona, que ja tenien a punt d'enviar, havien ofert una paga extra a qui s'allistés de 120 rals, que s'afegia a la paga ordinària en el moment de la inscripció.

Tot plegat era per als diputats un esforç i una entrega en servei del rei que no volien deixar l'ocasió per a posar a aquest de manifest. Al mateix temps reivindicaven el valor del seu exemple per a les universitats i mostraven sense temor el seu desacord amb la decisió del rei de convocar el sometent general, la qual cosa consideraven del tot inoportuna i innecessària i fins i tot injusta, perquè amb el servei obligatori que implicava el sometent es desmereixerien els serveis voluntaris que s'estaven fent:

“y se continuara per tots los demes que vullen servir sens coartarnos a, numero ni reparo en lo gasto encara que estigan las generalitats del tot exaustas y pot Vmagt estar ben segur que no repararem en lo empeño dellas, fins a vendre las alajas desta cas porque en tot se cumpla y fassa lo servey de Vmagt y experimente y tot lo mon veja lo affectuos zel que dell tenim y quant gran engany reb qui imagina o, fa relatio encontrari com tambe en imputar a, tardança de temps que se a estat en fer la leva pus no sia pogut fer mes y lo exemple de veurer fer gent a la generalitat es, estat insentiu pera las demes Universitats, per al servey que an fet ab que se a aconseguir haverse Juntat tant numeros Exercit de Catalans (sic) a gastos de la Provincia ques pot esperar molt felis exit en las victoriosas armas de Vmagt y mes vehent lo gust y gana ab ques fa aquest servey que procehint de mera voluntat podian los ministres de Vmagt de aquest Principat escusar la convocatio de somatent general per no intibiar los animos dels que voluntaris serviran vehent dislustrar sos desitgs y affectes de sa innata lealtat, donant motiu a que se impute a forços lo que tant de voluntat exequtan...”

Una altra cosa que disgustava profundament els diputats eren les calúmnies que sobre les seves actuacions havien estat dites al rei, i per això tampoc desaprofitaven l'oportunitat per a denunciar-ho davant seu:

*“Esta es Sr la puntual relatio comprovada ab las obras y afectuatio y qualsevol altre es sinistre y encaminada a, desacreditar nostres actions per intentar que no alcansam pus nostres desitgs son asertar sempre en fer lo servey de Vmagt y be de la Provincia, com ho experimentara Vmagt en la occasio present y en las demes se offeriran en demonstratio de nostra fidelitat”*⁵⁴⁵.

En termes semblants es queixaven, però en aquesta ocasió esmentaven clarament al virrei comte de Santa Coloma com un dels responsables de les calúmnies:

⁵⁴⁴ ACA, CA, 279, 19. Carta de la Diputació del General al rei, de 18 de juny de 1639.

⁵⁴⁵ ACA, CA, 283, 118. Carta dels diputats al rei de 16 de juliol de 1639.

“y no podem conieturar que aquestas calumnias pogan naxer de altre efecte que voler los ministres calificar ses actions descreditant, no sols las nostras pero encara las de tot lo Principat, que fent com fan las Universitats y provincials tant gran demonstratio en servey de Vmagt y defensa desta Provincia acudint voluntariament a la expulsio del enemich a son propri sou han volgut que aquest servey voluntari apregues forsos y violentat, manant publicar cridas de convocatio de somatent general en occasio que los provincials estavan ja ab las armas a las mans que no poch sentiment a causat a tot lo Principat vehent que los procehiments se encaminaven mes a descreditar lo bon nom y fama desta natio adquirida ab s propria sanch, que no a fer lo Servey de Vmagt al qual estimulats de sa propria naturalesa y honor acudan fervorosos y alentats, que sols se ha conegut tibiesa en los Vassalls del Comte de Sta. Coloma que havent de ser los primers pera donar exemple als demes son los ultims de tots; Confiam que Vmagt per s acostumada benignitat y clementia informat millor son real animo desta veritat se serveira tenir per accepte aquest servey y no doanara loch a que calumnias deslustren la innata fidelitat destos sos humils vassalls, com axi ho suplicam a Vmagt postrats a sos reals peus,”⁵⁴⁶.

Amb el pas dels dies el disgust de la Diputació per les acusacions del virrei Santa Coloma contra ella es convertiren en pura animadversió cap a la persona del lloctinent general, a qui no dubtaran de qualificar com a cap militar inepte i responsable de les derrotes sofertes per l'exèrcit davant els enemics, tot plegat en termes certament durs:

“pus la gent ab que es troba es bastant per aqueixa y maior empresa, com se pot creurer hauria fet qualsevol practich y expert en la militia, que es del ques necessita en lo estat present, y lo que esta provincia (attenta al servey de Vmagt al reparo de la necessitat en que es troba, y al be comu, mes que a la auctoritat de un natural) affecta y desija, conciderant ser precis per sa conservatio, defensa, y propulsió del enemich, lo tenir un cabo de auctoritat, y experientia, encara que no sie provincial, que ab consell de soldats practichs, y no de Doctors inexperts en cosas de la militia, determini y exequti lo convenient per lo bon estat de la guerra, que lo servey ques fa á Vmagt ab la gent pagada y armada y acudir la noblesa es tot en orde al amor gran y innata fidelitat que professen y aportan a Vmagt, y no per particular respecte, antes se animaran tots á maiors demonstrations, ventse regits perqui sapia emplear los brios, y nols tingui ociosos (com fins assi, ab dispendi y gasto de Vmagt y de las universitats, que ab tanta voluntat acudan al Servey de Vmagt”⁵⁴⁷.

Finalment la indignació dels diputats els portava fins i tot a demanar la substitució del virrei comte de Santa Coloma:

“volen offuscar y deslustrar publicant negligencias en los provincials sens advertir que ha mes de quinse dies que del servey tant grandios ques fa a Vmagt en la occasio present de tants soldats armats y pagats de sas propias haciendas se troban en Rosselló passats de dotse mil (12.000) soldats cathalans alentats y ganosos de quels empleen y nols tingan ociosos, ab los quals y la demes Infanteria

⁵⁴⁶ ACA, CA, 283, 118. Carta dels diputats al rei de 19 de juliol de 1639.

⁵⁴⁷ ACA, CA, 283, 118. Carta dels diputats al rei de 23 de juliol de 1639.

*y cavalleria, que alli te Vmagt a son compte y sou, y la gent del Comtat que es un copios numero y molt belicosa, se hauria pogut evitar los danys tants crescents que lo exercit françes ha donat y la occupatio del castell de Salses y de altres plassas de Rosselló ab que pren orgull y brio per a maior empresas. Cosas son estas Señor dignes de tot sentiment y pena, conciderant que allo de que Vmagt se havia de donar per servit y esperar de sa real ma copiosas merces y que havia de servir de lustre y gloria de la nació cathalana per lo mal affecte ques mostran los ministros de Vmagt se convertesca en opprobi y deshonor y que sas sinistras relaciones obliguen aVMagt a sifinificar sentiments y arguirnos de tibios y poch attents al servey de Vmagt a qui suplicam humilment per consuelo nostre en tant gran afflictio se servesca Vmagt manarse Informar de personas calificades temerosas de Deu y desapasionades als quals poram per testimonis de la veritat que en si conte tot lo que referim a Vmagt y del perill ques pot temer correra Cathaluña si se persevera en la tibiesa y modo de procehir que usa lo capita general de Vmagt en estas cosas, y quan convenient seria provehir de altre a proposit per occasio tant urgent*⁵⁴⁸.

Sens dubte cal valorar la importància d'aquest descrèdit davant del rei de les institucions catalanes (començant per la Diputació del General) per part del virrei comte de Santa Coloma, perquè serà una de les causes que contribuiran al trencament d'aquelles amb la monarquia hispànica de Felip IV l'estiu de 1640. Un descrèdit difícilment acceptable per a una Diputació del General i unes universitats que estaven fent un esforç sense precedents per a fer front a una invasió del propi territori que a la llarga va transformar la fidelitat dels vassalls catalans del rei en ressentiment per part de molts d'ells. A més cal tenir en compte que aquest esforç de guerra de l'any 1639 era un capítol més de l'esforç que s'estava fent a Catalunya des de feia almenys una dècada amb les contínues lleves, allotjaments, carretatges i altres càrregues, per a totes les quals és necessari tenir molt present que especialment les universitats s'havien endeutat fins a un punt difícilment suportable.

Per la seva part un ministre reial com el protonotari Jerónimo de Villanueva donava instruccions al cardenal Borja, president del Consell d'Aragó, per a que s'obviessin en les consultes al rei sobre les cartes anteriors de la Diputació del General, totes les acusacions de calúmnia i d'altra mena contra el comte de Santa Coloma i els ministres reials, la qual cosa certament no fa més que posar de manifest que el protonotari no tenia interès en què les queixes dels diputats arribessin a oïdes del rei:

“Respondase a Su Magd resumiendo lo que contienen estas cartas de la diputacion y Ciudad. Y diziendo que en quanto a lo que escriven del Conde de Sta. Coloma se conoze que es emulacion, nacida de lo que el conde se ha procurado adelantar el servicio de Su Md en las contenciones con los diputados de contrabandos y otras, y de lo que les ha apretado al principio de la leva quando anduvieron mas tibios, pero que el consejo (CA) tiene entera ...(cuenta)? Del proceder del conde , el qual quando se mostraron tardios les increpo de floxedad y fue motivo lo que escrivio para que Su Md escriviese a los diputados con demostracion de sentimiento pero despues con carta de escrive el conde con satisfaccion de lo que adelanta la leva la diputacion y assi en esta parte a los diputados se les podria escrivir

⁵⁴⁸ ACA, CA, 283, 118. Carta dels diputats al rei de 30 de juliol de 1639.

respondiendoles solamente a la carta que trata de continuar la leva y que la haran solamente dandoles gracias por ello y que lo continuen con los esfuerzos que pide la necesidad. Y en lo que toca a la Ciudad por lo bien que procede se le escriba muy gratamente y encargando los mucho esfuerzan la leva, (sgm del protonotari)''⁵⁴⁹.

La pressió sobre la Diputació per part de la corona va ser exercida pels ministres reials que han estat indicats, però també directament pel rei. Perquè efectivament Felip IV va demostrar tenir una consideració molt superior de les seves regalies, les quals en la situació de guerra amb França, el van portar a reconvenir durament la Diputació del General per no implicar-se de ple en l'esforç bèl·lic a Catalunya, almenys tal i com ell volia, així com a amenaçar la institució amb el segrest de les seves rendes i administració, que ell mateix posaria en mans de ministres⁵⁵⁰.

⁵⁴⁹ ACA, CA, 283, 118. Bitllet del protonotari Gerónimo de Villanueva per al cardenal president Borja del Consell d'Aragó.

⁵⁵⁰ ACA, CA, 286, sn. Minuta de cartes de Felip IV per al al virrei comte de De Santa Coloma. Reproduïda a l'Annex documental.

3.EL MANTENIMENT DE L'ORDRE PÚBLIC

Malgrat no ser estrictament una qüestió militar des dels paràmetres de l'estat liberal actual a continuació es desenvolupa aquest apartat dedicat al manteniment de l'ordre públic. El motiu d'aquesta decisió té a veure amb la participació en aquesta comesa al llarg dels segles de l'edat moderna d'unitats militars ordinàries i extraordinàries, les quals en alguns moments es van utilitzar sobretot en funcions de persecució dels bandolers. Aquestes unitats militars actuaven en suport, o a més a més, de les milícies locals que sota comandament del veguer i en resposta a la convocatòria del sometent eren les principals unitats no militars encarregades d'aquelles funcions.

Cal tenir en compte que de fet aquesta falta de separació entre l'esfera militar i la pròpiament policial era inexistente en els segles XVI i XVII i a Catalunya, on no es pot deixar de tenir present que com és sabut el bandolerisme va esdevenir un fenomen crònic i amb repercussions socials i econòmiques profundes, per la qual cosa la corona va acabar per utilitzar totes les forces armades al seu abast per a reprimir els bandolers.

És així que la corona va recórrer tant a les lleves nobiliàries extraordinàries, com a l'ús de forces ordinàries i extraordinàries de l'exèrcit, com fins i tot a promoure associacions de poblacions (les "Unions" o "Germandats"). No obstant pel que fa a les darreres no s'inclouran en l'exposició ja que van ser descrites profusament a la monografia de X. Torres sobre els bandolers a la Catalunya moderna⁵⁵¹.

3.1.Lleves de la noblesa de la terra.

Igual com en la defensa de la corona davant els enemics exteriors alguns membres de l'estament militar també ho van fer en la lluita contra els enemics interiors que pertorbaven l'ordre públic. Des d'aquest punt de vista l'esforç per a la realització d'una lleva per aplegar una companyia d'infanteria per anar a servir a Flandes o a Itàlia és perfectament assimilable a la formació d'una companyia per a perseguir bandolers a Catalunya. En ambdós casos el fet bàsic – és a dir el servei d'armes – era el mateix, , així com també suposava una despesa o minva a del patrimoni per al noble que es tractés.

Fins i tot eren similars les opcions i possibilitats per a rebre alguna compensació pel servei d'armes i per la despesa que aquest implicava habitualment, ja que tant en un com en altre cas podien significar per sol·licitant un mèrit singular que els distingia específicament dins el seu estament i que els permetia demanar alguna mercè o ofici important a la corona propis i adequats de la seva condició nobiliària. I en això els nobles catalans és evident que no van ser gens diferents dels de la resta d'estats de la monarquia hispànica, i fins i tot pel contrari es pot afirmar que gràcies al fenomen bandoler afegit al servei d'armes exterior els nobles catalans fins i tot quantitativament van gaudir de moltes més oportunitats que els d'aquells altres regnes.

A continuació s'exposen els casos d'alguns nobles que van aplegar en alguna ocasió forces armades per a perseguir bandolers. Es tracta en la seva majoria de cavallers de la petita i mitjana noblesa als qui la corona, a través del lloctinent general a Catalunya, va confiar aquesta mena de tasques en el manteniment de l'ordre públic en moments que la gran virulència del fenomen bandoler va

⁵⁵¹ TORRES i SANS, Xavier. *Els bandolers (segles XVI i XVII)*. Vic, 1991.

desbordar la capacitat de contenir-lo pels procediments tradicionals i el mitjans ordinaris.

Don Onofre d'Alentorn, senyor de Seró

En temps dels virreis ducs d'Alcalá (1556-58) i García de Toledo (marquès de Villafranca, 1558-1564) don Onofre d'Alentorn afirmava que va posar la seva persona i diners en l'afavoriment dels oficials reials contra les quadrilles de bandolers. Ho va fer fins que don García de Toledo el va tenir empresonat quinze mesos fent-li molts greuges, els quals no obstant poder ser-li reconeguts pel rei a les corts de 1564 el mateix senyor de Seró va preferir no reclamar-los, fent cas així del que li havien demanat el confessor del rei i el príncep d'Èboli, Rui Gómez de Silva, que li van dir que el rei ho tindria per servei i el desagreujaria i faria mercè, la qual cosa malgrat tot no es va fer.

No obstant el tracte rebut del marquès de Villafranca quan l'any 1564 el rei li va demanar que s'apliqués en la persecució de les quadrilles que infestaven la terra i que havien mort al senyor del Nueig (Francesc de Castellarnau), veguer de Puigcerdà, i al seu fill, també veguer, així com a molta altra gent, i don Onofre d'Alentorn va respondre a la crida, en compliment de la qual anar amb 300 homes a Puigcerdà, cosa que va fer, pagant tota la gent de la seva butxaca durant dos mesos. Després d'això amb 80 d'aquells soldats, als qui també va pagar amb recursos propis va acompanyar al virrei duc de Francavilla en la persecució del bandoler Riembaú, que tenia una quadrilla que podia aplegar entre 160 i 200 seguidors. Les forces del virrei van perseguir aquests bandolers, que tenien amagatalls a França i en el comtat de Cerdanya, on a la Vall de Querol el virrei va fer cremar i enderrocar la major part de cases de la vall, en una acció que també va continuar de forma coordinada el governador don Juan de Gurrea per la part d'Aragó. En acabat de les accions a Catalunya el senyor de Seró va enviar a Aragó els 80 soldats que tenia i els va posar a les ordres del governador Gurrea.

Més endavant també per ordre del virrei Fernando de Toledo, prior de Castella, va aplegar una companyia de 100 soldats per a perseguir bandolers, amb sou de tres ducats al mes, i el virrei li va entregar el sou del primer mes (300 ducats), per bé la resta de pagues van ser al seu propi càrrec⁵⁵². Per aquesta campanya, fins i tot Felip II li va enviar una carta el 5 de setembre de 1571 en la que li manifestava la satisfacció pels serveis prestats.

Quan ja es decidia a anar amb llicència del rei a la cort a "*besar les reials mans de SMt*" el rei li va encomanar la firma de la unió entre les vegueries de Lleida, Balaguer, Agramunt i altres d'Urgell, amb la qual cosa sembla ser que s'aconseguí lliurar Catalunya de bandolers – si més no d'uns quants – durant alguns anys.

Fins i tot el 30 de març de 1572 va ser nomenat pel rei mestre de camp de la gent de guerra de les fronteres de Catalunya amb 200 escuts de salari ordinari, per bé que va coincidir amb el nomenament que va fer el virrei Fernando de Toledo de don Ramon Torrellas mestre de camp "*en çierta parte de las fronteras*", la qual cosa va semblar un greuge al senyor de Seró, perquè se li reduïa la mercè que el rei li havia fet a ell, bó i més quan això va suposar deixar de rebre el salari que li

⁵⁵² D'aquesta campanya hi ha un episodi de la persecució que va fer del bandoler Joan Pons del que el senyor de Seró en va deixar una vivíssima descripció en un memorial. Reproduït sencer a l'ANNEX DOCUMENTAL (fotocòpies 8491/2 pàg. 4).

corresponia. El prior don Hernando de Toledo a més va deixar el càrrec de virrei sense pagar el mes i mig de salari que es devia a don Onofre d'Alentorn per la companyia de cent soldats que havia aplegat, una despesa que encara pesava sobre la seva hisenda.

A causa de la seva constant activitat el senyor de Seró acabà emmalaltint “*por los excessivos trabajos frios y aguas de dia y de noche*”... i va quedar danyat a les mans i peus (possiblement va agafar artrosi), però tot i això encara va col·laborar amb el virrei duc de Terranova (1581-82) quan aquest li demanà. No obstant en aquesta ocasió ho va fer mitjançant els seus fills perquè ell ja no podia en persona. Per això el virrei va nomenar al seu fill gran, don Lluís d'Alentorn, i per malaltia d'aquest al germà menor, don Alexandre, per a posar-se al front de les forces que havien de fer una persecució general de bandolers per les parts d'Urgell, el bosc de Comiols i el Pasnou, tasca que va complir satisfactòriament portant amb ell molts cavallers deutors, amics i molta gent; al mateix temps el virrei va encomanar per a la mateixa tasca a la part de Rosselló i Cerdanya a don Joan de Queralt, personatge per a qui va ser la primera missió en servei del rei.

Coincidint amb la celebració de les corts generals de la Corona d'Aragó a Montsó l'any 1585 el bandoler conegut com el “Vidrieret” va assaltar el monestir de Montserrat amb la seva quadrilla, motiu pel qual don Onofre d'Alentorn, senyor de Seró, va enviar al seu germà, don Guerau, amb una “bona” companyia de soldats, amb la que s'hi va quedar tot el temps que van durar les visites o inspeccions que es van fer al monestir aquell any, i amb la que també tot seguit, per ordre del lloctinent general, va perseguir i prendre dins de França el bandoler conegut com el Vidrieret⁵⁵³. És molt probable que don Guerau d'Alentorn, que també havia estat un combatent veterà a Flandes, fos un dels tres capitans extraordinaris nomenats pel virrei comte de Miranda l'any 1583 per a fer front a les entrades combinades d'hugonots i bandolers catalans per la frontera dels comtats⁵⁵⁴, una circumstància de la que el seu germà Onofre ja havia alertat en un informe que va donar al virrei amb informacions recollides a França mateix pel cavaller espia que des de feia més de dotze anys hi tenia el mateix senyor de Seró; don Onofre a més mantenia bones relacions d'amistat amb els mossurs francesos de la frontera, als qui regalava falcons i altres coses a canvi d'informacions i avisos tant sobre França com de Flandes, així com sobre traces i projectes d'entrades a Perpinyà. A part de les intencions dels hugonots del príncep de Bearn (Enric de Navarra) en el seu informe don Onofre també exposava el que tramaven els moriscos amb el soldà turc.

Devia ser tan intensa l'acció del senyor de Seró contra els bandolers que fins i tot se li van enviar lletres de cancelleria en blanc per a poder encausar-los amb celeritat. També se li va enviar una lletra, amb data de 3 de març de 1585, alçant la regalia per a que pogués fer justícia amb Joan Ginestar àlies “*lo panxut*” que don Onofre tenia pres. Tot plegat amb gran satisfacció en primer lloc del virrei comte

⁵⁵³ ACA, CA, 269, 2 (1614). Assebatat que el Vidrieret es refugiava a Aragó don Onofre d'Alentorn, el senyor de Seró, hi va enviar algunes persones per a procurar que tornés a entrar a Catalunya, i va aconseguir estretar tant l'assetjament al bandoler que aquest es va veure obligat a entrar a França. Aleshores don Onofre va donar avis als seus amics mossurs i cavallers de la frontera, i va resultar que els Durà, que eren barons de l'Arbós, van fer pres al Vidrieret, els quals van oferir-lo al senyor de Seró a canvi de l'entrega de la mà d'un pres que aquell tenia a Seró (un que havia decapitat a Vilanova, un deutor dels Durà) un cop fos executat.

⁵⁵⁴ ACA, CA, 267, 10. Un altre d'aquests capitans era don FranceDe Santa Coloma d'Ardena. / AGS, Guerra Antigua, CDS, lligall 93. El tercer era el capità Rocafort d'Orís.

de Miranda, qui en agraïment va enviar relació al rei dels diners (inclosos els interessos transcorreguts) que reclamava el senyor de Seró en concepte de les soldades que havia quedat a deure l'anterior virrei, el prior don Hernando de Toledo, per la companyia de soldats que li havia fet aplegar, un gest que sens dubte va ser decisiu per a que el Consell d'Aragó recomanés al rei una solució favorable per al plet que sobre aquesta qüestió el senyor de Seró tenia iniciat feia temps.

De 1588 a 1591 va participar activament en la lluita contra les quadrilles de bandolers que s'havien fet fortes per terres d'Urgell. Amb els cavallers deutors i amics i amb els seus veïns van afavorir la justícia fins que va ser necessari fer una companyia de 50 homes pagats amb els seus diners i els dels seus vassalls per a perseguir els bandolers. De totes maneres l'elevat nombre dels bandolers, que podien arribar a més de 400 i fins 600, va fer necessària la intervenció dels mateix senyor de Seró i dels seus cavallers i vassalls, gràcies als quals es va aconseguir prendre als bandolers el lloc d'Aguilar d'Organyà.

Fins i tot el virrei Manrique de Lara va convocar i fer la unió de les cinc vegueries de Lleida, Balaguer, Agramunt, Tàrraga i Cervera, les quals van aplegar forces que es van ajuntar a la companyia de 50 soldats del senyor de Seró i altres, i tots plegats van ser posats sota el comandament del governador de Catalunya, don Enric de Cardona per a perseguir els bandolers, tasca en la que van tenir molt èxit. Cal subratllar que fins que no es va posar en marxa la unió esmentada el senyor de Seró va tenir pagats i mantinguts a Seró mateix els 50 soldats. Per tots aquests serveis el 18 de març de 1591 el mateix Felip II va escriure personalment a don Onofre agraïnt-li l'esforç i bon zel amb que havia perseguit els bandolers i prometent que s'enrecordaria per a fer-li la mercè que convenia.

Fins al darrer moment de la seva vida el senyor de Seró va estar al servei del rei, ja que fins i tot ja des del llit i molt malalt, poc abans de morir l'any 1606 encara va atendre el prec del virrei duc de Montelelón per a que fes front a la quadrilla de bandolers que havia aplegat Francesc Santoll de Gavarra i que operava per la zona del bosc de Comiols i Pasnou, de la qual el senyor de Seró ja n'havia donat avís al virrei a través del seu fill don Alexandre. Precisament va ser aquest darrer qui amb les instruccions del seu pare es va encarregar de la persecució i repressió dels bandolers, molts dels quals van morir en la persecució (com el mateix cap Santoll) i la resta van ser penjats a la forca, dos dels quals a la forca jurisdiccional que don Onofre tenia a la pròpia vila de Seró. Pocs dies després del final d'aquesta acció don Onofre d'Alentorn va morir⁵⁵⁵.

Don Francesc d'Ardena, baró de Darnius

L'any 1583 va ser nomenat pel virrei comte de Miranda un dels tres capitans extraordinaris que havien de contribuir a impedir l'entrada d'hugonots per la frontera dels comtats, ocasió en la que don Francesc va aplegar una companyia de 210 homes entre els seus amics i vassalls de l'Empordà en tan sols cinc dies. Amb aquesta companyia – si no tota almenys una part – va anar a servir a Puigcerdà, i

⁵⁵⁵ ACA, CA, 269, 2 (1614). En el memorial que va entregar don Alexandre d'Alentorn a Felip III l'any 1614 deia del seu pare, don Onofre d'Alentorn, senyor de Seró “y puedese decir que todos los dias de su vida empleo en el Real Servicio de VMgd y que vivio y murio sirviendo, y es muy justo que VMgd le considere siempre sirviendo pues no pudo mas, consta por cartas y billetes y por una fee en forma de dicho Duque de Monteleon. Todo lo qual hizo dicho Sr de Sero sin obligacion de officio ni cargo antes bien sobre agravios recibidos de los dichos don Garçia, Prior don Hernando de Toledo, y Duque de Maqueda de los quales tuvo Su Magestad informaciones y relaciones çiertas”. En el mateix memorial consta que don Onofre deixava la seva casa i el seu fill don Alexandre empenyada en més de 30.000 ducats, tots els quals estaven carregats a censal.

una vegada passat el perill d'una acció dels hugonots aquesta unitat finalment va ser enviada al castell de Mosset, en el Rosselló, on va servir fins a 1585 perseguint lladres i bandolers que utilitzaven el pas de muntanya homònim per a cercar refugi a França després de cometre els seus robatoris.

En aquests anys a Mosset don Francesc va fer pres al bandoler Guillem Cabanes, cap de quadrilla que havia mort a l'algtzir reial Onofre de Ferreres, a qui va anar a captivar dins de França al castell de Mouilas Baxas, a llegua i mitja de Tolosa on s'havia refugiat; per aconseguir-ho don Francesc va entrar a França vestit "a la francesa" i va anar en companyia i ajuda d'un cavaller francès, per després de moltes dificultats i esforços al cap de vint-i-dos dies prendre a Guillem Cabanes i a altres de la seva quadrilla, als qui va portar al Castell Major de Perpinyà, on van ser empresonats. De la captura de Cabanes en va informar a Felip II, que aleshores era a Montsó, celebrant corts amb els regnes de la Corona d'Aragó, i assebatat el rei ordenà al el virrei comte de Miranda que enviés al regent de l'Audiència, don Joan Sabater, del Consell Criminal, que anés a Perpinyà a celebrar el judici contra els bandolers apresats per Ardena, els quals van ser condemnats a mort i desquartissats.

El 1604 va ser nomenat capità de la companyia de cavalls lleugers de Perpinyà per promoció del seu titular, don Joan de Queralt a la governació del Principat. No obstant anteriorment ja havia estat lloctinent de capità de la dita companyia, en concret quan li va ser encomanada pel seu cosí don Joan de Madrigal, qui aleshores n'era capità, ja que va ser nomenat virrei de Sardenya l'any 1583. És així que d'Ardena va tenir el comandament de la companyia de cavalls lleugers fins al juliol de 1593, quan per mort de don Joan de Madrigal es va proveir com a nou capità a don Joan de Queralt, qui ensems va ser nomenat governador dels comtats; aleshores don Francesc d'Ardena va restar com a alferes de la companyia, fins que finalment va ser proveit com a capità el 1604 per promoció de don Joan de Queralt a la governació del Principat. Sembla ser que quan Madrigal li va entregar la companyia aquesta "*estava desecha y estragada y dentro breves dias la rehizo y reparo*", i que quan va ser nomenat don Joan de Queralt nou capità a don Francesc se li va lliurar cèdula per a que se li pagués la meitat del sou del temps que havia servit com a lloctinent de capità, per bé que no el va arribar a cobrar.

Cal remarcar que amb la dita companyia de cavalls lleugers de Perpinyà don Francesc d'Ardena va anar entre els anys 1592 i 1593, per ordre del virrei duc de Maqueda, a la plana d'Urgell a perseguir els lladres i bandolers que l'assolaven, i allà hi va fer molt bona feina en prendre alguns d'aquells, la qual cosa li va valdre que "*por su diligencia y cuydado le offrecio el Duque de Maqueda de anteponer sus servicios a VMd para que les honrrara y le hiziera merced*"⁵⁵⁶.

Francesc de Moradell

Aquest cavaller barceloní era germà del capità d'infanteria Vicens Miquel Moradell. Va començar a servir el 1606 a la companyia que el seu germà va aplegar per anar a servir a Milà i va anar ascendint des de soldat fins a caporal d'esquadra, sergent i finalment alferes. També va prendre part a l'expulsió dels

⁵⁵⁶ ACA, 267, 10 (1599). Memorial entregat per don FranceDe Santa Coloma d'Ardena a la cort per a demanar alguna pensió o renda sobre la procuració reial dels comtats o la que pogués ser. Al mateix temps també demanava l'alcaidia del Castell Major de Perpinyà, que vacava per mort de don Jaume de Madrigal, o bé un altre entreteniment "*honrat conforme a la qualitat de sa persona*". De fet no consta que se li donés cap renda i sobre l'acaidia cal dir que aquesta va ser proveïda en una altra persona.

moriscos, així com a l'expedició del marquès de Santa Cruz a Larache (1611). El 1614 assentà plaça novament a la companyia que el seu germà tornava a portar a Milà, de la que en va ser alferes, i en la que va lluitar a les guerres contra Venècia, i en tornar a Catalunya – probablement l'any 1617 – va formar una companyia amb la que per ordre del virrei duc d'Alburquerque va ocupar-se en la persecució de bandolers, una tasca en la que en una topada amb una quadrilla va ser ferit i com a resultat va perdre un ull, per la qual cosa no va poder continuar servint amb la dita companyia i el rei el va nomenar veguer de Puigcerdà, ofici que va servir durant un trienni. En quedar sense ocupació el virrei duc d'Alcalà el va incloure a la nòmina per a proveir l'ofici d'alguatzir extraordinari de Catalunya, sens dubte segurament perquè va tenir molt en compte la seva experiència en la persecució de bandolers i com a soldat al llarg de tants anys⁵⁵⁷.

Els Castellarnau

Alguns membres d'aquesta antiga nissaga havien estat oficials de la reina Caterina d'Albret en el vescomtat de Castellbó, abans de la incorporació d'aquest a la monarquia de Ferran II. Així trobem per exemple que un Castellarnau que era el senyor de Nueig (Cerdanya), que va ser alcaid dels castells de Puigcerdà, Querol i Torrecerdana i veguer de Cerdanya, va rebre l'ordre del virrei duc de Francavilla (1564-1571) d'aplegar una companyia de soldats per a perseguir els bandolers que corrien per aquelles terres, la qual cosa el senyor de Nueig no va dubtar a fer, bó i mes si es té en compte que ja havia perdut dos dels seus fills en una topada precedent amb els bandolers, els quals li havien cremat el mateix lloc i castell de Nueig, per la qual cosa no va escatimar esforços i va fer una lleva de seixanta soldats, als qui va mantenir a costa seva durant deu mesos, i amb els qui segurament va perseguir enèrgicament aquells malfactors⁵⁵⁸.

També pel que fa al cas val a dir que un dels fills del senyor de Nueig, Francesc de Castellarnau, quan va morir era veguer de Cerdanya, ofici per al qui posteriorment seria nomenat el pare, i que un altre, Gaspar de Castellarnau va morir essent capità del castell de Puigcerdà en un atac hugonot que hi va haver el 1577. I encara que el fill d'aquest darrer, també de nom Francesc de Castellarnau, va arribar a ser després de 1597 governador del vescomtat de Castellbó – d'on precisament era originària la nissaga dels Castellarnau –, ofici des del qual va perseguir, prendre i fer justícia a molts bandolers, delinqüents i assassins, fins que el virrei duc de Monteleón el va incloure, l'any 1608, a la nòmina i va ser triat finalment per a la provisió de l'ofici d'alguatzir ordinari de Catalunya, que havia quedat vacant per mort del seu titular, Joan d'Encontra⁵⁵⁹. Com es pot veure els Castellarnau van mantenir inalterable una tradició de servei a la corona des d'oficis reials directament relacionats amb la defensa militar de la frontera de la frontera amb França, així com també amb el manteniment de l'ordre públic en el conjunt de Catalunya.

Don Felip d'Erill, primer comte d'Erill

Aquest noble titulat tenia en conjunt setanta viles i llocs amb una població en vassalls d'uns 2.000 veïns, i disposava d'una renda anual d'entre 7.000 i 8.000

⁵⁵⁷ ACA, CA, 271, 156 (1620). Malgrat tot Felip III va triar per a l'ofici d'alguatzir extraordinari al burgès de Perpinyà Miquel Rodó, qui no obstant no presentava mèrits d'armes.

⁵⁵⁸ ACA, CA, 268, 108.

⁵⁵⁹ ACA, CA, 268, 131.

ducats. Va ser “gentilhome de la boca” de Sa Majestat i el 1607 el rei li va fer mercè en premi pels seus serveis de l’hàbit de Calatrava⁵⁶⁰.

Un fet notable al que va contribuir decisivament el baró d’Erill va ser a la captura del bandoler gascó conegut pel “Vidrieret”, qui el 1585 va participar en l’expulsió dels monjos castellans a Montserrat, una captura que com ha estat exposat abans va ser possible gràcies als contactes de don Onofre d’Alentorn, senyor de Seró, amb els Duran, una família de mossurs francesos de la frontera que havien apresat al “Vidrieret”. Per la seva part el baró d’Erill va entregar a aquest bandoler al virrei Manrique de Lara, qui també li encarregà la persecució dels nombrosos bandolers que assolaven el Principat, una tasca a la què el baró es va lliurar amb particular dedicació aconseguint prendre, matar o expulsar a molts d’aquells.

Cal subratllar que el primer comte d’Erill es va destacar sempre – de forma similar a com ho va fer don Onofre d’Alentorn – en la persecució de bandolers, responent en moltes ocasions a les demandes dels lloctinents generals, i fins i tot a iniciativa personal. Així va ser per exemple entre els mesos de març i juny de 1592, que va ser el temps que Felip II tardà en proveir el duc de Maqueda com a nou virrei de Catalunya, en substitució del mestre de Montesa, període en el qual hi havia una quadrilla de bandolers gascons i hugonots que campaven i causaven danys pel pla d’Urgell, on precisament don Francesc d’Erill hi tenia possessions com la vila d’Anglesola. Per aquest motiu el baró va aplegar una companyia de seixanta soldats a costa pròpia per a perseguir aquells bandolers, molts dels quals va aconseguir matar, per bé que no tots ja que el nou virrei duc de Maqueda encara se’n lamentava una vegada havia ja pres possessió del càrrec⁵⁶¹. Igualment va ser el virrei Maqueda qui va encarregar la persecució dels bandolers al baró d’Erill, que ho va fer en qualitat de governador interí, ja que don Enric de Cardona, el titular, va haver d’anar a la cort per afers particulars durant més d’un any i mig; cal tenir en compte a més que ho va fer sense cobrar cap sou⁵⁶².

El 1593 va ser al setge d’Arsèguel amb una companyia dels seus vassalls al costat de les forces enviades pel virrei Maqueda des de Catalunya i des d’Aragó pel governador del regne. Fins i tot és força probable que el baró d’Erill fos el comandant de la força de 200 soldats que la Diputació del General va aprovar de pagar per a participar en aquest setge del castell d’Arsèguel⁵⁶³, ja que ell mateix va assegurar en un memorial posterior que havia estat nomenat pel virrei “*caporal de la gent de guerra*” a costes de la Diputació, ofici que amb el sou de 200 escuts

⁵⁶⁰ MOLAS RIBALTA, Pere. *Catalunya i la casa d’Àustria*. Barcelona, 1993. Pàg. 59, 157 i 208. Don Felip va ser nomenat batlle general de Catalunya l’any 1607. Els Erill eren una família originària del Pallars, en concret de la vila de Talarn.

⁵⁶¹ REGLÀ, Joan. *Felip II i Catalunya*. Barcelona, 1956. Pàgs. 119. ACA, registre 4761, foli 124. El virrei duc de Maqueda deia que aquests bandolers actuaven en el pla d’Urgell destorvant fins i tot les tasques agrícoles bàsiques, com ara la sega dels cereals: “*prohibint que los habitants de dita plana no puguin aplegar los pochos fruyts que N.S. és estat servit de donar-los-hi, ni aquells poder batre si no és ab gran perill de llurs vides*”.

⁵⁶² ACA, CA, 268, 95 (1605). Podria ser que el sou que se li havia de pagar anés a càrrec de la Diputació del General, ja que el comte d’Erill afirmava en un memorial que durant dos anys va ser governador de Catalunya, servint aquest ofici per ordre del virrei “*guardando sus fronteras, y concerto con la tierra que pagassen soldados a VMd, y para ello fue nombrado por el Virrey a costas de la Diputación por cabo de la gente (de guerra) con ducientos eDe Santa Colomaudos al mes y del sueldo de dos años que sirvio no se le ha pagado cosa alguna.*”

⁵⁶³ DIETARIS DE LA GENERALITAT, volum III, Trienni 1590-1593, foli 84r. El 15 de gener de 1593 el consistori de la Diputació amb l’assessorament d’una divuitena convocada a l’efecte acordà pagar una força de 200 soldats amb el seu cap per a participar en el setge d’Arsèguel.

afirmava haver servit durant dos anys, la qual cosa permet pensar per tant que aquella força pagada per la Diputació va estar en servei fins a 1595.

Miquel Joan de Monrodon.

El 1615 aquest cavaller va comprar a don Francesc de Castellarnau una de les dues places en l'ofici d'alguatzir ordinari del Principat per 15.000 rals, ofici que va servir fins a la seva mort i en el que va ser succeït pel seu fill, don Miquel de Monrodon⁵⁶⁴.

No obstant la carrera al servei de la corona de Monrodon pare havia començat quant tenia setze anys i com a soldat a Itàlia primer, i després a Flandes, on va estar quatre anys, fins que per mort del seu pare va haver de retornar a Catalunya per a prendre possessió de l'herència que aquell li havia deixat com a hereu de la casa. A Catalunya el virrei marquès d'Almazán (1611-1615) el proveí en l'ofici de veguer de Cerdanya, una terra amb greus dificultats degut a les parcialitats i els bandolers, els quals ja havien estat la causa de la mort de l'anterior veguer. Ho va fer per un trienni, amb gran despesa del seu patrimoni i passant per perills manifestos, fins a deixar la vegueria de Puigcerdà ben quieta

En l'ofici d'alguatzir ordinari a partir de 1615 va ser encarregat pel governador del Principat, don Aleix de Marimon, de la persecució de bandolers, per a la qual cosa don Miquel Joan de Monrodon va formar una companyia de soldats a costa pròpia amb la que perseguí bandolers famosos com en Trucafort i en Pau Català.

En compensació i premi pels seus serveis Felip III li va fer mercè, quan Monrodon era veguer de Cerdanya, de la facultat de disposar en un dels seus fills de 1.500 reals de renda sobre la procuració reial de Mallorca. També va demanar i va obtenir la facultat per a poder disposar en un fill seu del dret de guarda de prenes i ancoratge de la ciutat de Mallorca, així com privilegi militar per a un altre dels seus fills. Igualment va demanar de poder disposar de l'ofici en un fill, en consideració dels seus serveis i de la qualitat i antiguitat de llur casa, i també perquè a l'altre alguatzir ordinari, don Bernat de Cabrera quan només feia dos anys que servia l'ofici se li havia fet mercè d'aquesta facultat.

⁵⁶⁴ Aquest és el que va morir a Santa Coloma de Farners l'abril de 1640, on havia anat en qualitat de comissari de les tropes que s'hi havia d'allotjar, i on va ser cremat amb els seus ajudants pels vilatans que es van revoltar contra aquells allotjaments.

3.2. Utilització d'unitats militars ordinàries i extraordinàries de cavalleria i d'infanteria.

Com indica Pérez Latre el recurs a tropes ordinàries per a garantir la seguretat dels transports de moneda, ja fos la que transportaven els banquers genovesos per a embarcar a Barcelona o bé la que portaven els pagadors reials per a les tropes de la frontera, es va fer habitual a partir de mitjans de la dècada dels anys vuitanta del segle XVI. Normalment les escortes consistien en soldats d'infanteria que venien des de Castella, però en alguna ocasió també es va mobilitzar la companyia de cavalls lleugers de Perpinyà, que era una unitat ordinària en servei a Catalunya composta majoritàriament per soldats catalans. Fins i tot el virrei també va haver de recórrer en alguna vegada a la mobilització dels sometents locals⁵⁶⁵.

Un altre àmbit en el que també va esdevenir normal l'ús d'unitats militars ordinàries va ser en el de la persecució i repressió de les quadrilles de bandolers. El cas més representatiu d'aquesta avinentesa van ser els setges que les autoritats reials van posar al castell d'Arsèguel, pertanyent a la senyoria de Joanot Cadell, entre els anys 1587 i 1593. El primer es va produir l'any 1587 i es va acabar en el mes de desembre amb la mort del Minyó de Montellà, bandoler protegit de Joanot Cadell, en una escaramussa vora el castell. Val a dir que aquest primer setge va ser decidit pel virrei Manrique de Lara després del frustrat intent de sostreure la fortalesa del control de Cadell, i va ser organitzat pels jutges de l'Audiència misser Francesc Ubach i misser Josep Mur des de Puigcerdà i la Seu d'Urgell, els quals van demanar tropes dels sometents locals als sotsveguers de Ribes de Freser i Berga, i als veguers d'Agramunt, Vic, Manresa, Puigcerdà, així com als batlles de Cardona i de Talarn. També hi va participar el governador dels comtats, don Joan de Queralt, qui segurament ho va fer amb la companyia de cavalls lleugers de Perpinyà, unitat de la que ell aleshores n'era el capità; per la seva part el governador del Principat, don Enric de Cardona, va fer-se càrrec dels bastiments necessaris per a les tropes assetjants, que va fer arribar des de Berga⁵⁶⁶.

El segon setge d'Arsèguel va ser a principis de l'any 1593 i va ser ordenat pel virrei duc de Maqueda. Aquesta vegada es va tornar a demanar novament la mobilització dels sometents esmentats abans en el primer setge, tot i que ara la presència de tropes extraordinàries va ser molt considerable. Així per començar es va encarregar al capità d'infanteria don Jeroni d'Argensola – un oficial veterà de Flandes – que conduís un centenar de soldats arribats amb l'esquadra de galeres de Sicília i desembarcats a Barcelona expressament per a l'ocasió. També van arribar, enviades pel governador d'Aragó, don Alonso de Vargas, algunes companyies d'infanteria castellana de les que Felip II havia enviat per a ocupar aquest regne amb motiu de les alteracions que s'hi havia produït l'any 1591. Fins i tot és més que probable que també tornés a participar la companyia de cavalls lleugers de Perpinyà, doncs el virrei havia encarregat entre altres al governador dels comtats don Joan de Queralt la preparació del setge⁵⁶⁷. I encara cal destacar que en aquesta ocasió van prendre part en el setge el baró d'Erill don Francesc d'Erill amb una companyia dels seus vassalls, donat que el virrei duc de Maqueda l'havia encarregat a la seva arribada a Catalunya de la persecució de bandolers en qualitat

⁵⁶⁵ PÉREZ LATRE, Miquel. *Entre el rei i la terra. El poder polític a Catalunya al segle XVI*. Vic, 2003. Pàg. 103.

⁵⁶⁶ PÉREZ LATRE, Miquel. Op. citada. Pàg. 107.

⁵⁶⁷ PÉREZ LATRE, Miquel. Op. citada. Pàg. 108.

de governador interí de Catalunya atés que el titular, don Enric de Cardona, havia hagut d'anar a la cort per a resoldre alguns afers particulars⁵⁶⁸.

Tanmateix a partir de finals del regnat de Felip II a Catalunya es van utilitzar preferentment unitats militars de cavalleria en la persecució de bandolers, normalment per considerar-les més adequades per a una tasca com aquesta que exigia un alt grau d'agilitat en el desplaçament pel territori. Habitualment es va tractar de tropes enviades expressament de fora de Catalunya, de Castella concretament, tot i que en alguna ocasió també van servir amb aquesta finalitat soldats del contingent ordinari en servei a la frontera dels comtats de Rosselló i Cerdanya. Malgrat tot davant aquesta segona opció el Consell de Guerra va manifestar en alguna ocasió la seva oposició perquè considerava un risc el desviar unes forces necessàries per a la defensa de la frontera⁵⁶⁹.

Aquest ús de forces militars en funcions de manteniment de l'ordre públic es va deure a que des de la cort es tenia el convenciment que solament amb les forces de naturals catalans que podien mobilitzar els veguers amb el sometent no n'hi havia prou per a fer front al problema del bandolerisme. Aquesta opinió era per exemple la que expressava el Consell d'Aragó en una consulta de 1615:

*“...pues la experiencia ha mostrado que con solas las fuerças naturales del Principado ser imposible poner en perfection sus cosas”*⁵⁷⁰.

Al mateix temps hi havia un argument que potser tenia força més pes, que era la sospita de parcialitat que pesava sobre les forces dels sometents que eren aplicades en la persecució i repressió de bàndols, una avinentesa que era reconeguda des de Catalunya mateix pel governador don Jeroni d'Argensola⁵⁷¹. Potser això darrer va contribuir en part a que no tingués èxit una iniciativa com la que l'any 1612 va proposar la Diputació del General al virrei, consistent en la formació sota la seva supervisió d'una força de soldats que haurien d'aportar les universitats i els barons, una mesura que per altra banda hagués equiparat en l'àmbit de l'ordre públic les iniciatives que la institució ja prenia en el de la defensa militar del territori⁵⁷².

⁵⁶⁸ ACA, CA, 268, 95 (1605).

⁵⁶⁹ ACA, CA, 269, 15. Consulta del Consell d'Aragó de 4 d'octubre de 1612. El Governador de Catalunya don Jeroni d'Argensola va demanar que se li procurés la guàrdia de trenta infants i dotze cavalls de les forces de Perpinyà amb la que don Joan de Queralt, el seu predecessor en el càrrec, havia perseguit bandolers. Malgrat tot el Consell de Guerra no ho va autoritzar perquè creia que aquests soldats eren necessaris a Perpinyà, on l'eDe Santa Colomaassetat de forces ja era notable.

⁵⁷⁰ ACA, CA, 269, 18. Consulta del Consell d'Aragó de 25 d'abril de 1615.

⁵⁷¹ ACA, CA, 269, 15. Consulta del Consell d'Aragó de 4 d'octubre de 1612. El Governador don Jeroni d'Argensola així ho creia i per això va desaconsellar al Consell d'Aragó l'ús de forces naturals catalanes en la persecució de bandolers, ja que normalment estaven massa implicades amb els bàndols que havien de perseguir.

⁵⁷² Dietaris de la Generalitat, volum III, Trienni 1609-1612, foli 225r i ss. Degut a l'efervesència del bonadolerisme tan el braç militar com la ciutat de Barcelona van instar pel febrer de 1612 a la Generalitat per a que prengués mesures extraordinàries per a fer alguna cosa per a lluitar-hi i evitar així els danys a particulars, viles i a la mateixa Diputació del General. Per això la Generalitat va convocar una junta de braços que va resoldre formar una divuitena que va recollir les mesures en uns *“Apunctaments per la expulsió dels lladres”*, entre les quals hi havia, entre altres, el nomenament per part dels diputats de quatre persones de “qualitat” adequades per a recórrer Catalunya en quatre districtes que serien indicats a l'efecte de fer lleva de soldats. Una mesura de prevenció per a procurar la imparcialtat d'aquesta tropa de soldats respecte el bandolerisme era que seria dividida en dos sectors, que eren el de llevant i el de ponent, i que els dos contingents s'intercanviarien periòdicament la zona. Per aconseguir l'efectivitat en la repressió dels malfactors

Per altra banda i com ha estat dit anteriorment l'ús de forces militars en la repressió del bandolerisme sempre va ser una mesura alternativa, però no excloent, de la política de remissions que es va seguir en determinats períodes. Tanmateix la primera mesura sembla ser que només es va fer efectiva quan la virulència del fenomen bandoler va ser més intensa.

La primera vegada que van ser enviades a Catalunya dues companyies de cavalleria de les Guardes de Castella va ser en temps del virrei duc de Maqueda (1592-1596), i van venir sota el comandament de don Gaspar de Guevara. Aquestes unitats van servir a Catalunya empaitant bandolers durant catorze mesos. La següent ocasió va ser en temps del virrei duc de Monteleón (1603-1610) i novament van tornar a ser dues companyies manades per don Gaspar de Guevara.

La tercera ocasió és la que es va donar cap a l'abril del 1615, quan el duc d'Alburquerque va ser nomenat nou virrei de Catalunya i va demanar, per a venir a servir l'ofici i poder actuar contundentment contra els bandolers que campaven per la terra dues companyies de les Guardes de Castella:

“para que corran toda la tierra llana y las villas y lugares caminos llanos y reales della donde mas de ordinario andan los vandoleros porque es cosa clara que si estos estuviesen defendidos no podrian durar ni entretenerse muchos dias en las montañas y asperezas con la substancia dellas”.

Val a dir que precisament el duc d'Alburquerque esmentava el precedent d'aquesta pràctica en temps del virrei duc de Maqueda. Era una proposta que venia a ser una alternativa a l'ús de la companyia de cavalls lleugers de Perpinyà per aquesta tasca de lluita contra el bandolerisme, ja que el duc d'Alburquerque no creia convenient d'encomanar aquella tasca a una unitat que estava formada en la seva totalitat per soldats catalans i que per tant podien ser sospitosos de simpaties per uns o altres bàndols, a part de la consideració que aquesta companyia de cavalleria era del tot necessària a la frontera tant per a fer front a agressions exteriors com per a evitar que allà s'hi refugiessin els bandolers que fugien del Principat. Unes raons que també compartia el Consell de Guerra, que igualment creia necessari coordinar l'acció de les companyies de les Guardes que vinguessin amb la de la companyia de cavalls lleugers de Perpinyà, per a la que precisament s'acabaven de proveir des de Castella 6.000 ducats per a que pogués tornar a disposar de les muntures que per no cobrar la seva paga els soldats s'havien hagut de vendre.

es preveia que cada companyia de soldats havia de ser acompanyada per un doctor del Reial Consell que havia d'alçar totes les regalies per a facilitar la persecució i captura dels bandolers.

Aquest projecte va agradar al rei que es va comprometre a destinar 10 cavalls i 30 infants dels que ja tenia a sou al Principat, això sí, que rebrien la seva paga (300 lliures mensuals en total) dels diners que la Diputació hauria de proveir del que recaptava del servei de corts de 1599.

Malgrat tot finalment la iniciativa va ser acollida amb tebior per l'estament militar ja que pel gener de 1613 els diputats van haver de fer una ambaixada davant seu per a demanar-los que fessin les lleves de soldats, la qual cosa demostra que la iniciativa no donava fruit entre la noblesa. En canvi qui sí va acollir la iniciativa amb entusiasme va ser la ciutat de Barcelona, sobretot perquè el seu comerç estava molt afectat pel bandolerisme, de manera que va fer una lleva inicial de 26 soldats, i per l'octubre de 1613 va resoldre tenir a punt 500 homes més dels col·legis i confraries de la ciutat, comandats per 50 deseners i 10 cinquanteners, per acudir a la crida del virrei quan convingués perseguir lladres i bandolers. Sens dubte també va ser per a preservar el comerç que la Diputació del General va tirar endavant aquesta iniciativa, que des d'un punt de vista de la seva justificació legal li esqueia de prendre per a preservar el cobrament dels drets del general.

Val a dir que per a convèncer el rei de la necessitat de portar forces de cavalleria a Catalunya el nou lloctinent general encara va afegir uns altres arguments de pes. En primer lloc el de que era una bona ocasió per a que les companyies de les Guardes que hi anessin podrien fer l'exercici militar que a Castella no podien fer (allà no existia el fenomen bandoler en els mateixos termes que a Catalunya) i, en segon lloc, perquè suposaria l'estalvi del seu allotjament a Castella. Finalment fins i tot existia la possibilitat que la seva paga anés a càrrec del Principat i no de la hisenda de Castella com era corrent.

Malgrat tot l'enviament d'aquestes forces de cavalleria castellanques va tardar a fer-se efectiu, ja que a finals d'agost de 1615 el virrei duc d'Alburquerque, juntament amb el vicecanceller d'Aragó Andreu Roig, suplicaven en un memorial a Felip III que entressin a Catalunya les dues companyies de cavalls de les Guardes de Castella, més una d'arcabussers, petició a la que el rei es limitava a contestar dient que ja havia donat pressa per a que així es fes. No obstant les ordres del rei no es podien complir amb la celeritat que requeria el duc d'Alburquerque, ja que aquest tenia previst marxar cap a Catalunya a primers de setembre, una data en la que era impossible que estiguessin a punt les companyies de les guardes que havia de manar el mestre de camp don Pedro Pacheco, ja que aquestes companyies necessitaven almenys tres mesos per a tenir-ho tot a punt per marxar, i per acabar-ho d'adobar el Consell de Guerra encara no havia despatxat cap ordre al respecte, un aspecte que encara alentia més tota l'operació de mobilització.

Davant aquesta actitud passiva del Consell de Guerra, que pel maig de 1616 encara no havia fet els nomenaments necessaris de capitans, el Consell d'Aragó, preocupat per la situació, va prendre cartes en l'afer per a queixar-se al rei d'aquesta situació de bloqueig per part del de Guerra, sobretot tenint en compte que per la seva part el d'Aragó ja tenia proveïts els 8.000 ducats que feien falta per a enviar i pagar les tropes a Catalunya. En aquest sentit el Consell d'Aragó denunciava obertament la negligència dels ministres del Consell de Guerra que havien d'ocupar-se d'aquesta qüestió: *“los ministros por cuyas manos pasan estas cosas las tratan con menos calor del que pide tan urgente necesidad, como personas que no tienen la noticia della que el Consejo (d'Aragó) ...”*⁵⁷³. Al mateix temps cal subratllar que era el Consell d'Aragó el que va proveir els diners necessaris per al trasllat i la paga a Catalunya de les unitats de les Guardes, la qual cosa demostra que aquesta despesa es va sufragar, almenys en aquesta ocasió de 1616, amb recursos propis de la Corona d'Aragó i no amb els de Castella tot i tractar-se de companyies que eren d'aquest segon regne.

Més endavant ja no va ser fins al 1626, ja en el regnat de Felip IV, que es van tornar a enviar companyies de les guardes de Castella, en aquesta ocasió a càrrec de don Fradrique Enríquez probablement també per a participar en la persecució dels bandolers, tot i que al cap de pocs anys les que es van enviar ja no ho van ser principalment amb aquesta finalitat, sinó per a reforçar la seguretat de la frontera amb França amb motiu de l'esclat de les hostilitats entre Felip IV i Lluís XIII amb motiu de la guerra de Mantua. Aquestes circumstàncies van fer que la corona enviés a Catalunya catorze companyies de les Guardes Velles de Castella, que eren unitats de cavalleria, sota comandament del baró de Bativila.

⁵⁷³ ACA, CA, 270, 62. Consulta del Consell d'Aragó de 19 de febrer de 1616. Resposta per Felip III el 7 de maig a Aranjuez. El Consell d'Aragó estava integrat per: vicecanceller Roig, regents Pérez Manrique, don Felip Tallada, don Salvador Fontanet, Joan Sentís, Martín Bollín?

Aquestes companyies sumaven vora 700 homes entre oficials i soldats⁵⁷⁴ i en principi no havien de suposar una càrrega econòmica, tan perquè la seva paga havia de ser satisfeta amb diners que venien de Castella, com sobretot perquè les despeses del seu manteniment – les vitualles i els farratges – anaven a càrrec del pressupost de les mateixes companyies, que també havien de ser sufragades amb diners castellans.

No obstant la realitat va ser bastant diferent de manera que com solia passar habitualment aquestes tropes van acabar causant perjudicis econòmics i molèsties personals als habitants de les poblacions que els van haver d'allotjar, una situació que ni molt menys va ser exclusiva de Catalunya i que també va afectar a altres regnes com Aragó, el territori del qual passaven habitualment en el seu desplaçament. En aquest sentit és il·lustrativa la situació que va tenir lloc l'octubre de 1629, quan les catorze companyies de les Guardes eren a punt d'arribar a la batalla entre Castella i Aragó i el virrei d'aquest darrer regne, don Fernando de Borja, escrivia a Felip IV per informar-lo que ja havia enviat els comissaris per a que guessin les companyies en trànsit pel regne i per a demanar-li que ordenés al virrei de Catalunya, aleshores el duc de Feria, que fes el mateix per a rebre les tropes a la batalla amb el Principat, tot plegat amb la intenció d'evitar, o almenys minimitzar, les molèsties que podien ocasionar a Aragó l'allotjament d'aquestes tropes de cavalleria si es retardava la seva entrada a Catalunya. De fet els allotjaments perllongats de tropes en trànsit podien ser una situació veritablement incòmoda com la que feia poc s'havia viscut amb una companyia d'infanteria castellana que havia hagut de ser allotjada durant dos mesos a Aragó “*en gran daño de los lugares y del servicio deVMd*” tal i com el mateix virrei don Fernando de Borja recordava al rei⁵⁷⁵.

Apart dels allotjaments a Catalunya hi va haver un altre problema que va ser el pagament dels comissaris que guiaven les tropes en trànsit i les allotjaven per la terra, en primer lloc perquè sempre s'havia fet amb diners proveïts pel Consell de Guerra i no amb recursos de la tresoreria de Catalunya, i en segon lloc perquè aquesta darrera ja estava prou carregada amb altres despeses inexcusables, tal i com el virrei duc de Cardona va exposar al rei amb l'afegit d'un tercer argument que tenia a veure amb la poca predisposició dels catalans a sufragar les despeses que en principi creien que no els corresponien a ells:

*“porque la Thesoreria de Cataluña esta muy exausta y no puede acudir á las obligaciones de los cargos que sobre si tiene, Las principales de las quales, con los gastos de Justicia, y la Substancia principal de la Thesoreria, el drecho de los quintos de las Imposiciones, algunos de los quales, estan concertados, con calidad que se aplique lo que montan para gastos de Justicia, y si Viessen que se consumen en otros effectos, reusaria(n) depagar lo concertado, deque se siguirian los daños que se dexan considerar en Provincia que tanto le Infestan facinorosos (sic), y que tanpoca Substancia hay (como va dicho) en la Thesoreria para perseguirlos”*⁵⁷⁶.

⁵⁷⁴ ACA, CA, 232, 26. Segons una “Relación de la Infanteria y Cavalleria que pareçio en la muestra general que se tomo en 7 de março 1636 en la frontera de Perpp.an” en aquells moments hi havia també 14 companyies de les Guardes de Castella, que eren en total 666 homes (74 oficials i 592 soldats).

⁵⁷⁵ ACA, CA, 276, 35. Carta del virrei d'Aragó, don Fernando de Borja, al rei, de 23 d'octubre de 1629.

⁵⁷⁶ ACA, 276, 47. Consulta del Consell d'Aragó de 2 de desembre de 1630.

Val a dir que a part del reconeixement per part del virrei de què aleshores els quints eren el principal ingrès de la hisenda reial a Catalunya, Felip IV va estar d'acord amb els arguments que el seu lloctinent li havia donat i finalment va donar les ordres pertinents per a que els comissaris fossin pagats amb diners de la tresoreria castellana.

3.3. Les remissions de bandolers: un instrument de justícia/gràcia reial i un mitjà de lleva administrativa.

El perdó als bandolers a canvi de servir les armes del rei fora del regne on eren naturals va ser un dels recursos que la corona va utilitzar per aconseguir soldats per a les guerres exteriors en els regnes de la Corona d'Aragó des del regnat de Carles I fins a pocs anys abans de la guerra dels segadors⁵⁷⁷. Ho va ser sobretot perquè en aquells regnes no existia, com a Castella, cap prerrogativa reial per a enviar els súbdits a lluitar més enllà de les seves fronteres, una avinentesa que en conseqüència només hi era acceptada de forma voluntària, i per aquest mateix motiu en moments en què la corona necessitava un gran nombre de soldats la impossibilitat d'aconseguir-los voluntàriament feia que utilitzés el recurs de la remissió per a aconseguir-los de forma indirectament obligatòria. Aquest era certament el cas de Catalunya, on l'única obligació des de l'edat mitjana de respondre la crida del rei per anar a la guerra eren les que establien l'usatge *Princeps namque* i la convocatòria del sometent general, i encara no en un sentit ofensiu, sinó tan sols en defensa del propi regne. Malgrat tot cal tenir en compte que mai no van faltar catalans voluntaris al servei de les armes del rei en les guerres exteriors, ja fos a títol particular o bé de forma col·lectiva en companyies aplegades per capitans reclutadors de la corona o dels barons, per bé que el seu nombre en moments determinats no va ser suficient per atendre les necessitats de combatents per part d'una monarquia enfrontada a diversos enemics en tants camps de batalla tot al llarg de les extenses possessions de l'imperi hispànic dels Àustries. Pel que fa a la figura de la remissió de bandolers cal destacar la seva múltiple dimensió, ja que era al mateix temps una manifestació extraordinària de la gràcia reial, una figura especial de justícia i, al mateix temps, un mètode peculiar de lleva. Aquesta naturalesa tan peculiar era perfectament possible d'acord amb les coordenades político-ideològiques de l'estat de l'Antic Règim, una estructura estatal en la qual, a diferència de les actuals formacions estatals d'arrel liberal el delictes no era contra l'imperi de la llei, sinó contra la majestat del rei, de manera que aquest darrer podia ell sol, en virtut precisament de la seva potestat, anomenada regalia, perdonar el delinqüent – fins i tot sense importar que es tractés d'un homicida – i el podia convertir en un soldat al seu servei.

Malgrat tot existien determinats límits a aquesta manifestació de la gràcia reial, de manera que la remissió podia ser concedida als bandolers, els quals es dedicaven, bàsicament, al robatori i a l'assassinat, però en quedaven exclosos determinats delictes pertanyents a altres categories que per diferents motius eren severament reprovats per les autoritats d'aleshores, entre els quals darrers n'hi havia que des d'un punt de vista polític eren imperdonables, com el crim de lesa majestat, o la

⁵⁷⁷Les remissions no van ser exclusives de Catalunya. Així per exemple Joan REGLÀ, a *Felip II i Catalunya* a la pàgina 164 explica que el primer de març de 1566 Felip II va dirigir una instrucció al bisbe de Cuenca per a que concertés la remissió amb el bandoler aragonès Lorenzo Juan, que es trobava en territori de Castella aleshores, a canvi de servir a Orà. En el mateix document el rei demanava al bisbe que fes el mateix amb el bandoler català Joanot Riembau, que també era en terres de Castella. ACA, Reg. 4350, fols. 228-230.

Segons consta a ACA, CA, 234, 45 també a Aragó es va commutar, l'abril de 1636, la pena capital a Juan de Castejón i Agustín del Río, el primer a canvi d'aplegar soldats i servir personalment, el segon a canvi d'acompanyar el capità Nicolás del Río, germà seu que comandava una companyia de la lleva del comte de Fuentes. Simultàniament es feia el mateix a Catalunya amb Joan Baptista Valls, qui curiosament va ser condemnat a servir amb la lleva que el comte de Fuentes aplegava a Aragó.

falsificació de moneda, així com altres que ho eren des d'un punt de vista estrictament religiós, com l'heretgia, i fins i tot moral, com la sodomia⁵⁷⁸.

En segon lloc com a acte de justícia la remissió era una figura que resolvia la transgressió de la pau i l'ordre públics de forma extraordinària a favor del rei, qui davant la necessitat de soldats per als seus exèrcits, en comptes de fer penjar el delinqüent o de condemnar-lo a galeres, li oferia el perdó dels seus delictes a canvi d'allistar-se per a servir-lo amb les armes fora de Catalunya⁵⁷⁹, habitualment per un període de quatre anys. Quan això es produïa i per assegurar que la persona acollida a la remissió la compliria efectivament rebia un "guiatge" o salconduït, expedit normalment pel lloctinent general, que li garantia la plena immunitat fins a l'assentament de la plaça a la companyia que era incorporat. A la pràctica es tractava, per tant, d'un peculiar *quid pro quo* en el que el rei obtenia soldats tot lliurant-se de molestos bandolers i, al mateix temps, en el que aquests obtenien una oportunitat gens menyspreable per a posar fi a la seva carrera delictiva i començar-ne una de nova i honorable a l'exèrcit, una opció que potser els exigia allunyar-se de la seva terra, però que per altra banda tenia l'avantatge que no havien de deixar unes armes a l'ús de les qual probablement ja els era massa difícil de renunciar per a menar una monòtona vida de pagès o d'artesà i, si era el cas, de pacífic cavaller.

Finalment les remissions eren un sistema peculiar de lleva que permetia a la corona nogensmenys que engrosir el nombre d'homes dels seus exèrcits en moments d'especial necessitat, un mitjà que com Thompson va posar de manifest va ser especialment rellevant en territoris de la monarquia hispànica com Catalunya, on les lleves que aquest autor anomena "administratives" (les que feia un capità amb patent del rei expedida pel Consell de Guerra en un districte que li era assignat) van ser més difícils de dur a terme que no a Castella d'acord amb les previsions dels organismes centrals de la monarquia, almenys fins a partir de la dècada de 1580. Ara bé a diferència de com creia Thompson no crec que la remissió pugui ser considerada el recurs habitual per a fer lleves a Catalunya amb l'objectiu d'aplegar tropes per a servir a l'exterior⁵⁸⁰, ni tampoc que des d'un punt de vista quantitatiu les remissions fossin més importants que les lleva administratives o les que poguessin fer ocasionalment els barons i les universitats.

⁵⁷⁸ REGLÀ CAMPISTOL, Joan. *Felip II i Catalunya*. Barcelona, 1956. Pàg. 165. En aquest sentit el virrei Hurtado de Mendoza va autoritzar a don Guerau de Queralt, baró de De Santa Coloma de Queralt, a concedir guiatges i remissions a qualsevol persona, menys a les acusades dels delictes enumerats. ACA, Reg. 4733, fol. 207.

⁵⁷⁹ Amb aquest objectiu els eren concedits "guiatges", és a dir, documents acreditatius del perdó que havien obtingut i que els permetien arribar fins a l'indret on s'havien d'allistar i embarcar.

⁵⁸⁰ THOMPSON, I.A.A. *Guerra y decadencia. Gobierno y administración en la España de los Austrias, 1560-1620*. Barcelona, 1981. Pàgs. 146-147. Aquest autor afirma que el reclutament administratiu era un procediment restringit en la seva major part a Castella, Navarra, València i Aragó, mentre que no va ser important fins a la dècada de 1580 a Catalunya, Galícia, Astúries i les províncies basques. I a continuació fa aquesta afirmació que personalment trobo exagerada i fruit de la manca de documentació que sobre el particular tenia aquest autor: "*La mayoría de las compañías de Cataluña se reclutaron mediante capitulaciones de amnistía concedidas a bandas de forajidos a cambio de un período de servicio en los ejércitos reales*".

En tot cas la remissió sempre va ser un recurs extraordinari més per aconseguir soldats, però mai no va ser l'únic. Des d'aquest punt de vista i a la llum de les dades que presentem a la present tesi doctoral resulten exagerades afirmacions com les de J.H.Elliott de què en els primers setze anys del regnat de Felip IV Catalunya "no havia aportat sinó uns centenars de criminals amnistiats per al servei dins els exèrcits reials"⁵⁸¹, en una clara alusió a les remissions, ja que cal tenir en compte que almenys per al període comprès entre 1628 i 1636 van ser nombroses les lleves de feudataris de la corona que es van aplegar per a servir a Itàlia tal i com ha estat exposat més amunt.

Com a recurs per a fer lleves les remissions van ser utilitzades en major o menor mesura depenent de diferents factors. Un d'aquests factors va ser la política que el virrei de torn decidia seguir per a fer front al problema del bandolerisme i que a la pràctica va oscil·lar entre dues opcions oposades de la repressió per la força i la remissió, dues polítiques alternatives que cal aclarir d'entrada que no entraven de cap manera en les seves pròpies potestats, sinó que li eren expressament indicades a les instruccions reials que rebia amb motiu del seu nomenament.

Lògicament un altre factor que podia afavorir l'ús de les remissions tenia a veure amb les variables necessitats de soldats de la corona, un aspecte que en una monarquia com la hispànica depenia de l'activitat bèl·lica del moment en múltiples fronts, especialment quan aquesta desbordava la capacitat de fer lleves a Castella, ja que indiscutiblement aquest regne era la principal reserva humana de soldats de la monarquia hispànica a la Península Ibèrica, tan pel que feia al seu superior potencial demogràfic com gràcies a l'absència d'impediments legals per al servei militar més enllà de les seves fronteres.

També hi ha altres motius pràctics que permeten veure que la remissió de bandolers no va ser el mitjà principal de lleva a Catalunya. En aquest sentit per exemple hi ha les dades que Xavier Torres va donar dels efectius màxims assolits per algunes quadrilles de bandolers, que en cap cas sembla que resultessin suficients per aplegar les deu companyies que en vigíles de la projectada invasió d'Anglaterra es van reclutar a Catalunya l'any 1587⁵⁸², i que fins i tot són insuficients per a les dues o tres anuals que segons Thompson es van reclutar a partir d'aquella data⁵⁸³. Efectivament les xifres de quadrilles i les de contingents militars reclutats no es corresponen, ni tan solament tenint en compte un nombre d'efectius rebaixat que podia tenir aleshores una companyia d'infanteria, ja que com Thompson indicà a les conductes de capità donades pel Consell de Guerra nominalment hi constaven 250 homes, per bé que com el mateix autor exposava aquesta xifra oficial ja no s'assolia mai realment a la dècada de 1580, de manera que considerat el promig de les companyies d'infanteria embarcades en el període 1550-1620, per al que va de 1580 a 1591 correspon tan solament un promig de 161 soldats, una xifra com es veu notablement per desota dels 250 oficials que havien de tenir les companyies. Així doncs tan si prenem la xifra de 250 o de 161 homes per companyia i la multipliquem per les deu que es van fer al Principat i Comtats l'any 1587, ens

⁵⁸¹ ELLIOT, J.H. *La revolta catalana*. Barcelona, 1989 (edició catalana). Pàg. 308. Per al mateix període aquest autor contraposa el cas del Regne de València, que entre 1635 i 1636 va proveir a la corona 5.000 voluntaris per a servir a Itàlia.

⁵⁸² REGLÀ CAMPISTOL, Joan. *Felip II i Catalunya*. Barcelona, 1956. Pàg. 205. Documentació: ACA, Registre 4750, foli 206 i Registre 4754, fol. 307.

⁵⁸³ THOMPSON, I.A.A. *Guerra y decadencia. Gobierno y administración en la España de los Austrias, 1560-1620*. Barcelona, 1981. Pàgina 147.

donarà que teòricament es van reclutar entre 2.500 i 1.610 soldats, unes nombre que ni de bon tros es podia assolir amb les dimensions de les quadrilles de bandolers que donà Xavier Torres⁵⁸⁴, bó i més si a més es té en compte que habitualment no s'integraven a la companyia d'infanteria tots els membres de la banda. Així va passar per exemple l'any 1581 amb la quadrilla de Tomàs de Banyuls, que es va acollir a la remissió amb només cent cinc dels dels set cents homes que s'estimava que aquest senyor bandoler podia arribar a mobilitzar, i encara no tots els acollits al perdó van anar a servir a l'exèrcit, perquè quaranta-sis van ser simplement indultats; dels que sí van servir quinze van ser enviats a Sardenya i els quaranta-dos restants van poder triar la part d'Itàlia que volguessin, que probablement degué ser Nàpols, ja que era el lloc que el mateix Banyuls junt amb dos caps de la seva quadrilla havia triat.

Un altre aspecte de les remissions com a mitjà de lleva era que no sempre van donar com a resultat la formació de companyies completes. A la pràctica no era el mateix la formació de companyies amb un nombre més o menys variable, però cert, de soldats per part dels capitans que les aplegaven amb patent del rei (de 150 a 250 segons les èpoques), que el perdó d'un nombre sempre variable, però incert, de bandolers. És per això que es troben casos en que els bandolers perdonats s'allistaven en alguna de les companyies que en aquells moments estiguessin aplegant els capitans autoritzats per a fer-les pel Consell de Guerra. Així per exemple es pot esmentar el cas dels bandolers amb els qui pel juliol de 1570 don Joan d'Armengol, senyor de Rocafort, va acordar les remissions, fent-los allistar tot seguit a la companyia del seu germà, el capità don Hortensi d'Armengol⁵⁸⁵, que aleshores l'estava aplegant per a anar a servir el rei a la Llombardia⁵⁸⁶.

I al contrari també es troben exemples en els que la remissió d'un grup de bandolers sí que va donar lloc a la seva transformació en una companyia de soldats completa, com va passar l'any 1581 amb la quadrilla de Galceran Cadell, la qual es va convertir en una companyia d'infanteria que va ser embarcada a Cotlliure amb destinació a Itàlia⁵⁸⁷.

Des d'una perspectiva cronològica Joan Reglà ja va posar de manifest que la remissió de bandolers va ser utilitzada de forma freqüent a Catalunya a partir del virregnat de Diego Hurtado de Mendoza (1564-1571), tot i que la primera remissió que aquest autor va documentar va ser a l'any 1529 quan Carles I va ordenar al capità Felip de Cervelló que reclutés una companyia de soldats al Principat, amb destinació a Itàlia, i en la que s'hi podrien allistar tots els "*gitats de pau i de treva*", els quals obtindrien la remissió dels seus delictes. Tanmateix cal tenir en compte que aquesta remissió de 1529 es va inspirar en un fet precedent que A.Casals documenta el 1517 quan Carles I va arribar a la ciutat de Saragossa, on se

⁵⁸⁴ TORRES i SANS, Xavier. *Els bandolers (segles XVI i XVII)*. Vic, 1991. Pàg. 136, quadre 3. Per al període de 1580 a 1590 aquest autor dóna dades de les següents quadrilles, amb indicació del nombre de bandolers i seguidors corresponent:

-1580, Tomàs de Banyuls: 700.

-1588, El Minyó de Montellà: 280.

-1588, Miquel Joan Barber: 100.

-1590, el Batlle d'Alós: 200.

⁵⁸⁵ Don Hortensi d'Armengol va continuar una brillant carrera militar a Flandes, d'on en tornar li va valdre el nomenament com alcaid de Salses l'any 1583, així com el posterior nomenament com a mestre de camp d'infanteria espanyola l'any 1591, grau amb el que manà la infanteria que aquell any es va aplegar per a formar part de l'exèrcit amb el que Felip II va donar suport al bàndol catòlic en terres del Llenguadoc.

⁵⁸⁶ REGLÀ CAMPISTOL, Joan. *Felip II i Catalunya*. Barcelona, 1956. Pàgs. 165-166.

⁵⁸⁷ ACA, CA, 254, 103.

li va presentar el cavaller català Baltasar de Cardona demanant-li el perdó per a quatre cents bandolers a canvi de servir a l'Àfrica, com efectivament van fer després d'embarcar-se a Salou junt amb el propi Baltasar de Cardona, aspecte que per a Casals donava a entendre que la gestió d'aquest cavaller havia estat quelcom més que una simple intercessió⁵⁸⁸. Ara bé, cal tenir en compte que aquesta primera remissió no va ser a conseqüència de l'ofertament de la mateixa corona – com ho seran a partir de 1529 – sinó a l'inversa, és a dir, en resposta a la demanda dels bandolers.

Pel que fa al regnat de Felip II hi ha proves de remissions anteriors al virregnat de Diego Hurtado de Mendoza (1564-1571), que com ha estat dit era el moment en que Reglà deia que començava a ser freqüent. Així es veu per exemple en un document que Riba García ja va incloure en el seu recull sobre el fons del Consell d'Aragó existent en el Museu Britànic, en concret una consulta-decret sobre la provisió de la governació de l'illa de Menorca per mort del que n'era el seu titular, i on resulta que entre els candidats apareix el nom del cavaller català don Jeroni de Sosa, un senyor bandoler que es va acollir a la remissió a canvi de servir el rei, i qui entre els mèrits que feia constar al memorial que va entregar hi feia constar que anys enrera havia portat una lleva de dos cents bandolers catalans a Itàlia⁵⁸⁹. Quant temps feia d'això és possible deduir-ho del temps que feia que servia les armes reials, que era de vint-i-sis anys, que descomptats de la data del document, que és de 1587, ens porten a suposar com a bastant probable l'any 1561 per a la conducció d'aquella companyia bandolera a Itàlia, cosa bastant lògica si es té en compte que aquest fet va ser l'inici de la seva carrera al servei del rei⁵⁹⁰, i per tant es va produir abans del començament del virregnat de Diego Hurtado de Mendoza (1564). Una cronologia que encaixa perfectament si es dóna una ullada a les circumstàncies que es van produir en temps dels virregnats immediatament anteriors a aquell, que van ser successivament els de Per Afán de Ribera, marquès de Tarifa i duc d'Alcalá (1556-1568) i el de don García de Toledo, marquès de Villafranca (1558-1564). Ja que efectivament el virrei marquès de Tarifa va portar a terme una política especialment cruenta de repressió contra els bandolers i els senyors que els protegien, consistent en ni més ni menys que en l'enderrocament dels castells i de cases d'aquests cavallers bandolers, una actuació que per altra banda va provocar la indignació de l'estament militar, el qual a través del seu braç va presentar una queixa que la Diputació del General va elevar a la princesa Joana, la germana del rei, que aleshores era la lloctinent dels regnes d'Espanya. I la resposta que va donar la princesa lloctinent va ser precisament favorable a la Diputació i contrària a les ordres que havia donat el virrei, de manera que per a evitar nous conflictes en aquest afer no hauria estat gens estrany que a les instruccions que la princesa Joana va donar al nou virrei el marquès de Villafranca en ser nomenat, li plantegés expressament que la política que havia de seguir respecte al bandolerisme tingués

⁵⁸⁸ CASALS, Àngel. *L'Emperador i els catalans. Catalunya a l'imperi de Carles V (1516-1543)*. Granollers, 2000. Pàgs. 44-45.

⁵⁸⁹ RIBA y GARCÍA, Carlos. *El Consejo Supremo de Aragón en el reinado de Felipe II. Estudio y transcripción*. València, 1914. Pàg. 285. Museu Britànic, Consell d'Aragó, n. 375.

⁵⁹⁰ Segons consta en el document referenciat a la nota anterior don Jeroni de Sosa havia continuat la seva carrera d'armes a Flandes, on va ser capità de la guàrdia de cavalls lleugers del comanador don Lluís de Requesens, que va ser governador d'aquells estats de 1573 a 1576, i d'on va tornar l'any 1583 per a servir a Mallorca amb 300 ducats de sou (com a capità de la companyia de cavalls lleugers d'aquest regne?).

en compte la possibilitat de practicar les remissions de bandolers⁵⁹¹. Per tant en aquest nou context del virregnat del marquès de Villafranca pot encaixar bé la remissió de don Jeroni de Sosa i els dos cents bandolers catalans que van anar a Itàlia a servir el rei⁵⁹².

Com va posar de manifest Reglà un dels fets que va estimular notablement la concessió de remissions va ser sens dubte la guerra de Granada, o el que és el mateix, el sufocament de la revolta morisca que es va produir de 1568-1570 en aquell regne, i que a Catalunya va coincidir precisament amb el virregnat de Diego Hurtado de Mendoza, príncep de Mèlito (1564-1571). Aquest virrei va aprofitar l'avinentsa per a practicar les remissions a Catalunya, un recurs especialment útil precisament en aquell moment en què la corona també tenia necessitat de grans contingents homes per a enviar a Flandes, on des de 1566 hi estava intentant controlar la rebel·lió, i quan les lleves que es feien a Castella no donaven l'abast per a tots els fronts. Així entre els primers bandolers catalans que van acollir-se a la remissió del rei per anar a servir-lo a Granada hi va haver Guillem Peymartí, àlies "*lo Superbo*" i Tomàs Baloy, l'octubre de 1568⁵⁹³.

Una altra lleva ben coneguda que es degué fer en bona part mitjanjançant remissions va ser la dels mil homes que va fer el cavaller gironí Antic Sarriera, qui alhora va ser capità d'una de les quatre companyies en que van ser enquadrats aquells efectius, les quals van ser embarcades a la flota de dinou galeres que va sortir de Barcelona el 3 de juliol de 1569 amb destí a Andalusia. Els altres tres capitans eren Guillem Ramon de Malla, conegut pel sobrenom de "*lo guerxo Malla*", un Llupià, de les Planes, i un Puig, de Girona⁵⁹⁴.

Pel que fa als soldats sembla ser que, com va indicar Joan Reglà, un bon nombre – si no la majoria – eren de l'Empordà⁵⁹⁵. D'aquest episodi n'ha restat la descripció que d'aquells soldats catalans en va fer Diego Hurtado de Mendoza a la crònica que va escriure sobre aquella campanya:

⁵⁹¹ REGLÀ CAMPISTOL, Joan. *Els virreis de Catalunya*. Barcelona, (Primera edició). Pàgs. 98 i 102.

⁵⁹² Dietaris de la Generalitat, vol. II. En anotació de juny de 1568 consta que un cavaller bandoler de nom Guillem de Josa, que devia ser probablement germà de don Jeroni de Sosa, va ser assassinat a Barcelona pel cambrer Malars, germà del difunt Jeroni Malars, l'alguatir reial que don Guillem havia mort quan el perseguia amb la companyia de cavalls lleugers de Perpinyà. Don Guillem de Josa havia anat a Barcelona amb guiatge per a embarcar-se cap a Nàpols a les galeres de Sicília. Això darrer fa pensar que potser don Jeroni de Sosa es trobava servint a Nàpols aleshores i que per això don Guillem s'hi encaminava.

⁵⁹³ REGLÀ CAMPISTOL, Joan. *Felip II i Catalunya*. Barcelona, 1956. Pàg. 143. Probablement aquests fossin uns dels bandolers que van integrar la "gran companyia de bandoleros" que aludia Diego HURTADO DE MENDOZA a *Guerra de Granada*.

⁵⁹⁴ Generalitat, Dietaris, v. II, Trienni 1566-1569, 154 r./ ACA, CA, 265, 60. Miquel de Montagut i Vallgornera va ser alferes de la companyia de Guillem Ramon de Malla a la guerra de Granada. Posteriorment va anar a servir a Itàlia, a la companyia del capità Alonso de Sanmartín, i en tornar d'allà va ser proveït l'any 1594 un dels alguatirs ordinaris del Principat de Catalunya (ACA, CA, 265, 147)./ ACA, CA, 266, 65 (1592). FranceDe Santa Coloma Xiquit va ser caporal d'esquadra a al companyia del capità Antic Sarriera. Quan va tornar de la campanya de Granada va continuar el servei al rei perseguint bandolers y "gente facinerosa" al Principat, per bé que no aconseguí l'ofici d'alguatir extraordinari de Catalunya, que havia demanat, i que va ser per a l'alferes Jeroni Losellas.

⁵⁹⁵ REGLÀ I CAMPISTOL, Joan. *Felip II i Catalunya*. Barcelona, 1956. Aquest autor indicava com a fonts documentals ACA, Reg. 4733, fol. 235 i Dietari de l'Antic Consell Barceloní, V, 86.

*“Llegó don Sancho de Leiva a un mismo tiempo con mil y quinientos catalanes de los que llaman delados, que por las montañas andan huidos de las justicias, condenados y haciendo delitos, que por ser perdonados vinieron los más de ellos a servir en esta guerra: era su cabeza Antic Sarriera, caballero catalán; las armas sendos arcabuces largos, y dos pistoletas de que saben aprovechar”*⁵⁹⁶.

El mateix autor també va fer la relació de les seves accions, com ara la victòria de Vélez-Málaga sota comanament de don Lluís de Requesens.

No obstant un altre autor coetani dels fets, Luis de Mármol Carvajal, va donar a la seva crònica unes altres dades potser més concretes sobre el terç bandoler d'Antic Sarriera, de qui deia que era cavaller de Santiago⁵⁹⁷. En concret Mármol Carvajal va escriure que es tractava d'un miler d'homes que van arribar a Granada provinents dels Alfacos en quatre viatges, on havien estat embarcats després de ser concentrats a Tortosa; tres viatges els havien fet amb el mateix comanador don Lluís de Requesens i el darrer amb don Sancho de Leiva. En els vaixells que els van transportar portaven també bastiments i bagatges que havien estat aplegats al mateix Principat.

Un cop acabada la guerra de Granada els bandolers catalans que es van acollir a les remissions van ser enviats a altres destinacions, generalment a Flandes i a Itàlia, on normalment acceptaven d'anar, i més rarament als presidis del nord d'Àfrica⁵⁹⁸, on lògicament no volien anar perquè les condicions del servei hi eren bastant menys suportables. De fet a partir de 1570 els casos de remissions no deixen de donar-se, amb més o menys intensitat en alguns períodes i fins i tot amb algunes interrupcions destacables, fins a 1636.

El juny de 1570, va ser enviada a Itàlia la quadrilla d'un tal Molfar i probablement també hi van anar les quadrilles d'en Vidal Brunet d'en Montserrat Poch que a mitjans d'aquell any havien negociat a Solsona les seves remissions amb don Onofre d'Alentorn, senyor de Seró, com a mitjancer. El mateix any, com ja ha estat dit, pel juliol, don Joan d'Armengol, senyor de Rocafort, va acordar les remissions d'uns altres bandolers, als qui va fer assentar plaça a la companyia que el seu germà Hortensí estava formant per anar a servir a Milà.

Deu anys més tard, a principis de setembre de 1581 el virrei duc de Terranova aconseguia tancar les remissions de dos dels més famosos nobles bandolers d'aquell moment, en concret de Tomàs de Banyuls, senyor de Nyer, i de Joan de Llupià, capaç ambdós d'aplegar nombroses quadrilles de bandolers⁵⁹⁹. El primer va triar Nàpols per anar a servir, on va ser acompanyat per dos caps de quadrilla (Ascasi Còdol i Jaume Lluna), mentre que els restants cent tres homes que

⁵⁹⁶ HURTADO de MENDOZA, Diego. *Guerra de Granada*. (Edició a cura de Bernardo Blanco-González. Madrid, 1970. Pàgs. 256-257).

⁵⁹⁷ MARMOL CARVAJAL, Luis de. *Historia del rebelión y castigo de los moriscos del Reino de Granada*. Biblioteca de Autores Españoles, tom XXI.

⁵⁹⁸ ACA, CA, 261, 9. El 1581 el Consell d'Aragó, quan el virrei duc de Terranova portant a terme la remissió dels senyors bandolers Tomàs de Banyuls i Joan de Llupià junt amb els seus nombrosos seguits, en certa manera es lamentava que els bandolers perdonats no volien anar a servir a Àfrica. En canvi, com ja va posar de manifest G. Parker a *El ejército de Flandes y el Camino Español*, la destinació més sollicitada per aquells solia ser Itàlia.

No obstant he trobat un cas en el que es manifesta voler anar a Àfrica a servir. Es tracta de Joan Cadell, que acceptava el perdó a canvi d'anar a servir al presidi d'Orà (ACA, CA, 266, 16).

⁵⁹⁹ TORRES, Xavier. *El bandolerisme català del Barroc*. Pàg. 176. Per aquest autor els Alentorn, Cadell, Banyuls o Llupià, van ser veritables senyors bandolers, capaçs, sovint després del seu propi bandejament, de ser els mitjancers de les remissions de quadrilles senceres de bandolers que havien estat sota la seva protecció.

s'havien acollit al perdó quaranta-dos van poder triar d'anar a fer el soldat a la part d'Itàlia on volguessin, quinze que havien estat desterrats d'Illa (Rosselló) van ser enviats forçosament a Sardenya i, finalment, quaranta-sis van ser simplement indultats. De fet, com es pot veure no eren pas pocs individus els que van deixar de pertorbar l'ordre públic, un fet que omplia de satisfacció al virrei duc de Terranova, qui no dubtava a fer-ho avinent a Felip II amb aquestes paraules amb les que subratllava que a més era sense pèrdua de la reputació de la corona: "... y pues con esto (es referia a la colla de Banyuls), y con lo de don Juan de Lupian se viene a aquietar y limpiar esta Provincia y se haze con toda reputacion de V.M.d"⁶⁰⁰.

Malgrat tot hi va haver virreis que es van mostrar contraris a les remissions, bàsicament perquè les consideraven contraproductes. Així per exemple el marquès d'Almazán, qui l'any 1611 va manifestar la seva disconformitat amb remissions com la que el seu antecessor en el càrrec, el bisbe de Tortosa, havia fet amb Perot Rocaguinarda, una actuació que considerava que bé podia animar a altres a seguir l'exemple pensant-se que potser tindrien la mateixa sort que en Rocaguinarda:

*"pues antes (se puede decir) era el sólo con sus aliados, y después han nacido y pululado tantos que tomando ocasión de la clemencia que se usó con Guinarda (tras haber cometido los insultos que se sabe) publican se hará con ellos lo mismo, cada y cuando lo pidan"*⁶⁰¹.

En temps del virrei duc de Terranova (1581-1582) es va aconseguir la remissió del senyor bandoler Galceran Cadell, a qui es coneixia popularment com el "*bastard Cadell*", rival de Tomàs de Banyuls, un altre famós senyor bandoler. Galceran Cadell assotava les terres d'Urgell amb la seva quadrilla, per la qual cosa el bisbe d'aquella diòcesi va demanar que fossin trets de les seves terres per anar a servir les armes del rei, una petició que, de fet, venia a reconèixer la impossibilitat d'acabar per la força amb les malifetes dels bandolers, una realitat que com va indicar Reglà també es va donar amb el cas de Tomàs de Banyuls⁶⁰². Pel que fa a Cadell la remissió es va aconseguir amb la intermissió de Jeroni Galceran Sorribes, ciutadà honrat de Barcelona, el mateix que també havia acordat, no feia gaire, la remissió amb els germans Guilla, uns altres nobles bandolers de renom, uns mèrits que no va dubtar a presentar quan pel desembre de 1587 va demanar cobrar cent lliures suplementàries a més de les cent que ja cobrava de la renda que ja li havia concedit com a mercè Felip II⁶⁰³. I tal com havia estat suggerit pel bisbe d'Urgell en Cadell i la seva quadrilla van ser embarcats a principis de setembre de 1582 cap a Itàlia a Roses i Cotlliure⁶⁰⁴.

⁶⁰⁰ ACA, CA, 261, 9.

⁶⁰¹ TORRES, Xavier. *Op. citada*. Pàg. 177.

⁶⁰² REGLÀ, Joan. *El bandolerisme català del Barroc*. Barcelona, 1966. Pàg. 89.

⁶⁰³ ACA, CA, 254, 103. Malgrat l'aval a la petició de Sorribes per part del Consell d'Aragó el rei va voler tornar a demanar l'opinió al virrei Manrique de Lara sobre els mèrits que presentava el demandant. Aquests comprenien els de la seva família en conjunt, que s'havia dedicat a diversos oficis a l'administració reial, no solament al Principat, sinó fins i tot a la cort. Així per exemple el seu oncle, el doctor Maties Sorribes, havia estat regent del Consell d'Aragó, per a ser després canceller a Catalunya durant vint anys. El seu pare, Jeroni Sorribes va ser durant vint anys receptor de la Inquisició a Catalunya, ofici que ell mateix havia continuat des de en feia dinou. A banda de continuar l'ofici del pare Jeroni Galceran Sorribes havia fet de mitjancer en conflictes entre l'Audiència i la Diputació amb els Inquisidors, i com ha estat dit havia compost les remissions de la quadrilla de Galceran Cadell i del germans Guillas, accions en les que havia empleat diners de la seva pròpia hisenda i hi havia, àdhuc, arriDe Santa Colomaat la vida.

⁶⁰⁴ REGLÀ, Joan. *El bandolerisme català del Barroc*. Barcelona, 1966. Pàg. 89.

En temps del virrei Manrique de Lara, comte de València (1586-1589) va començar el cas de la remissió dels germans Valls (Lluís i Jeroni), senyors del Poal i de Gimennell i cavallers de la ciutat de Lleida, un cas curiós de remissió que es va anar complicant i allargant en el temps fins a inicis del regnat de Felip III, en temps del virrei Lorenzo Suárez de Figueroa, duc de Feria (1596-1602). És així que els germans Valls es van enfrontar amb el seu cunyat, Francesc Gilabert, per un litigi de propietats, tot i que sembla ser que van ser perdonats el març de 1589 per iniciativa del mateix Gilabert, que va lliurar al comte de Chinchón els memorials d'ell i dels Valls “*en respecto de componer y sossegar con este perdon sus vandos*”⁶⁰⁵. Ara bé, més enllà d'una solució a un problema d'ordre públic, la remissió d'aquests personatges també suposava, tal i com estava convençut el virrei Manrique de Lara una oportunitat d'aconseguir que els germans Valls apleguessin amb la gent del seu bàndol – que era el més nombrós – una companyia d'infanteria⁶⁰⁶, una avinentesa que il·lustra magníficament l'argument de Thompson consistent en què el fracàs del sistema de reclutament directe i centralitzat que havia nodrit en bona part l'exèrcit de la monarquia hispànica fins a les darreres dècades del segle XVI es va poder superar amb el recurs als nobles locals com a proveïdors d'homes per a l'exèrcit del rei⁶⁰⁷, una funció que a Catalunya van tenir en bona part els senyors bandolers que acollits a les remissions formaven amb els seus homes la corresponent companyia d'infanteria.

Però el cas dels germans Valls és també significatiu perquè demostra un altre fet, consistent en que amb les remissions de bandolers no sempre es van aconseguir objectius perseguits, ja que sovint els bandolers perdonats van continuar amb les seves activitats fora de la llei. Això és el que va succeir amb els Valls, que junt amb altres membres del seu bàndol van anar en ajuda dels bandolers que el veguer de Lleida i altres oficials tenien assetjats a Cubells, una acció que els va costar ser declarats novament “*enemics del rei*”, per bé que van tornar a demanar la remissió a Castella (probablement a la cort), on eren l'any 1595, igual com altres nou cavallers catalans també bandejats que eren allà com ells. Entre aquests cavallers catalans bandejats, no per casualitat, es troben cognoms de les més eminents nissagues de nobles bandolers de Catalunya: don Guerau i don Lluís de Cruïlles, don Joan de Llupià, don Cristòfol Barutell, don Jeroni Curtit, don Jeroni Gomar, don Joan Cadell i don Joan Foix. Tots ells es devien cansar de portar la vida que duïen i per això van demanar una cèdula o patent de perdó per a poder embarcar-se a la costa de Castella, o si més no a la de València, ja que tenien prohibit entrar a Catalunya i no s'hi podien embarcar; a més, en aquesta ocasió i donat que es

⁶⁰⁵ ACA, CA, 265, 21.

⁶⁰⁶⁶⁰⁶ Com va dir TORRES, op citada, pàg. 109, els germans Valls eren “els caps visibles d'una extensa i ben organitzada xarxa de senyors bandolers” que anava des de la ciutat de Lleida i llurs encontorns fins a les terres de la Cerdanya. Eren “socis” seus els germans Averó, una mena de procuradors senyorials de Cubells, Joan de Montsuar, senyor de Puiggrós, Nicolau Melgar, cavaller de Torrefarrera, Tomàs Calcaterra i Miquel Solanelles, de Raïmat, Martí Claverol, de Vilanova de Segrià, Jeroni Cortit, senyor de la Morana i OOnofre Jordan, senyor de la Fondarella; tots ells formaven una mena de “lliga” que donava suport als bandolers cadells d'aquelles contrades, com per exemple el Minyó de Montellà i el Batlle d'Alòs, als qui també va donar suport Joan Cadell, senyor d'Arsèguel, amb qui els germans Valls també estaven a vegades en contacte.

⁶⁰⁷ THOMPSON, I.A.A. *Guerra y decadencia Gobierno y administración en la España de los Austrias, 1560-1620*. Barcelona, 1981. Pàgina 186. Per aquest autor el noble local en funcions reclutadores es va afegir al sistema de la lleva “administrativa” (la dels capitans amb patent reial del Consell de Guerra). Solament a través de la influència dels senyors locals podia tenir el rei l'esperança de reclutar un nombre substancial de soldats quan la lleva “administrativa” no donava els resultats desitjats.

trobaven a Castella el Consell de Guerra, que era allà l'òrgan competent en cèdules de perdó o remissions va haver de demanar al Consell d'Aragó i a l'aleshores virrei de Catalunya, el comte de Maqueda, informació sobre els delictes que havien comès aquests cavallers⁶⁰⁸.

Tanmateix la història dels germans Valls no s'acabà pas amb aquesta petició de perdó, que sembla ser no els va ser concedit, i així l'any 1599 van ser acusats per l'Audiència Reial de Catalunya d'haver mort amb "*mà armada*" el seu cunyat Francesc Gilabert pel litigi de propietats que els enfrontava des de feia més de deu anys, al mateix temps també se'ls acusava de l'assassinat del comissari reial Joan Solanells. I altra vegada novament van cercar el perdó reial quan l'any 1599 van posar els seus deutors a treballar en el servei del nou monarca Felip III a les corts que aquest va celebrar a Barcelona; fins i tot en Lluís Valls va complir a costa pròpia un encàrrec de part del rei a Saragossa. I es pot afirmar que tot plegat els va sortir prou bé perquè el nou rei, d'acord amb el que li recomanava el Consell d'Aragó va prometre a ambdós germans el perdó, tot i que sense especificar si es tractaria d'una remissió a canvi de servir⁶⁰⁹. De fet en aquesta decisió va tenir una influència essencial l'opinió de l'Audiència de Catalunya, la qual creia que aquests bandolers es mereixien, com a molt, una remissió a canvi de servei d'armes⁶¹⁰.

Una situació veritablement confusa que al final va fer escriure al vicecanceller d'Aragó, el llicenciat Covarrubias, una carta al rei exposant-li els dubtes que s'havien creat entorn d'aquest cas, bó i més quan el 4 de febrer de 1601 el virrei duc de Feria va informar de la detenció a Aitona de quatre bandolers dels que havien participat amb els germans Valls en la mort de Francesc Gilabert, per la qual cosa el vicecanceller trobava una incongruència procedir per via de justícia contra aquells detinguts i al mateix temps concedir per via de gràcia als germans Valls el perdó. Una contradicció evident que Felip III va haver de reconèixer

⁶⁰⁸ ACA, CA, 265, 72.

⁶⁰⁹ ACA, CA, 266, 88. Consulta del Consell d'Aragó de 10 de febrer de 1601. El Consell d'Aragó creia que el rei podia perdonar als germans Valls d'acord amb les prerrogatives reials i les circumstàncies del cas: "Y aviendo este Consejo considerado bien todo lo que el duque (de Feria) eDe Santa Colomarive y los daños que podrian suceder de embiar al dicho Valls y a su hermano deDe Santa Colomaonsolados sin el perdon porque supplican y que seria ocasion de nuevas inquietudes y bandos en aquella tierra (Catalunya) y que el poder de VMd no esta restringido a que no pueda perdonar , y mas quando es pro bono publico y ay exemplares dello, y especificamente en Thomas de Banyuls, que havia cometido muchos graves y atroces delitos y estava publicado por enemigo del Rey".

⁶¹⁰ ACA, CA, 266, 88. Els germans Valls eren a la cort l'any 1600, on van presentar un memorial exposant els seus serveis i de la seva casa per encàrrec dels virreis de Catalunya i Aragó, així com del governador d'Aragó, document que va ser pres en consideració pel rei, que els va prometre el perdó general. De fet aquest perdó general – un costum tradicional dels sobirans en ocasions especials - va ser concedit per Felip III quan va començar a regnar a tots els cavallers de Catalunya que tinguessin causes pendents amb la justícia, tot i que els germans Valls alegaven que la justícia no els el reconeixia i que els inculpava de nous crims. Per això mateix el rei va esperar a fer efectiu el perdó i va demanar l'opinió del seu lloctinent general a Catalunya, el duc de Feria. Aquest va consultar l'afer amb els doctors de la tercera sala de l'Audiència, els quals es van oposar unànimement al perdó general per als Valls, tot i que amb matisos. Així els regents la tercera sala, don Lluís de Peguera i misser Magarola s'hi oposaven absolutament. I la resta creien que com a molt se'ls podia oferir la remissió a canvi de servir el rei a Flandes o a Itàlia per cinc anys (els doctors Oliba, Ubach, Ferrer, SeDe Santa Colomaases i Bonet), mentre que els doctors Regàs i Pineda augmentaven aquest servei fins a deu anys. Fins i tot el doctor Pineda creia necessari que per a evitar l'incompliment del servei – com ja havia passat en altres ocasions – es donés de paraula la remissió fins que els beneficiaris complissin efectivament, moment en el que ja se'ls podria donar per eDe Santa Colomarit, és a dir, en forma de privilegi de remissió.

finalment quan a la carta que li havia escrit el vicecanceller va escriure la següent anotació:

*“aprové lo que pareçio al Consejo (d’Aragó) del perdon pero pues ha sobrebenido la prision destes 4 bandoleros bien sera entretenir esto asta ver lo que resultase de la diligencia que se hara con ellos, y encarguese al Virrey que sea con brebedad, y que avise aca (sgm)”*⁶¹¹.

Un altre bandoler de qui es creia que podia posar en armes la sorprenent xifra de cinc cents homes, entre partidaris i deutors, era Joan Cadell, senyor d’Arsèguel, qui l’estiu de 1590 va demanar la remissió mitjançant el comte de Prades. Joan Cadell oferia a canvi anar a servir a Orà amb alguna gent del seu bàndol, però donada la possibilitat de què tingués lloc algun enfrontament a la frontera amb els hugonots francesos els cònsols de la Seu d’Urgell, els de Puigcerdà i altres clergues i síndics del comtat de Cerdanya van escriure al lloctinent general proposant-li que Cadell servís allí mateix amb els nombrosos homes armats que suposaven que podia reunir. No obstant la política que es seguia amb les remissions no trobava adequat que els bandolers acollits a les remissions servissin a la seva pròpia terra, on lògicament havien comés els delictes, i potser per això el Consell d’Aragó va recomanar, en aquest cas que la resolució sobre si el senyor d’Arsèguel havia de servir a la frontera dels comtats es prengués quan arribés el mestre de Montesa, que era el nou virrei que Felip II acabava de nomenar per a Catalunya⁶¹². Malgrat tot aquesta remissió no es va arribar a produir i Joan Cadell va continuar amb les seves activitats.

Malgrat que la pràctica de les remissions podia ser molt útil a la corona per a obtenir soldats per als exèrcits que tenia desplegats a tants llocs, com va posar de manifest Xavier Torres no era ben vista pels representants d’algunes universitats que les consideraven contraproductives i afirmaven que eren precisament la causa dels danys que causaven els bàndols a Catalunya i Aragó⁶¹³. En el mateix sentit es queixava en una ambaixada davant el virrei duc de Terranova la Diputació del General pel març de 1582, perquè creia que l’expectativa de la remissió aconseguida per bandolers com els germans Riera, que havien entrat a la companyia del capità Ciurana podia animar a altres a delinquir:

“bandolers famosos y públics (els germans Riera), estos dies ... havien assassinat dos homes degollant-los davant l’església de Callurs, i a altres dos que no havien pogut treure de l’església a dins mateix, i que després havien entrat a la companyia de Ciurana amb qui havien sigut vistos passejar públicament per la vila de Berga... i es temia que fossin un exemple per altres. Fins i tot s’havia avisat a Bernat Gili, de la vila de Sabadell, del perill que corria de què algú li fes mal amb l’esperança d’entrar a la companyia de Ciurana”.

Una queixa que va ser atesa pel virrei, que va retirar el guiatge o protecció de què gaudien els Riera per haver acceptat la remissió a canvi de servir a la companyia del capità Ciurana⁶¹⁴.

⁶¹¹ ACA, CA, 266, 88. Carta del vicecanceller d’Aragó al rei, de 25 de febrer de 1601.

⁶¹² ACA, CA, 266, 16.

⁶¹³ TORRES, Op citada, pàg. 177.

⁶¹⁴ Generalitat, Dietaris, v. III, Trienni 1581-1584, 52v-53r.

Una altra opinió contrària a les remissions era la del comte de Chinchón, tresorer general de la Corona d'Aragó, que no les veia bé quan podien suposar encara més problemes dels que intentaven solucionar. Així es va expressar l'any 1587, quan desaconsellava donar comissions de capità simultàniament a Pau Bardoll i a Francesc Melgar, cavallers catalans que s'oferien a fer lleva de sengles companyies d'infanteria amb quadrilles de bandolers que aleshores s'estaven acollint a la remissió; el comte de Chinchón veia perillós *“ponelles a entrambos sendas compañías debajo de su gobierno seria rebolber aquella tierra mas de lo que esta, ...”*; a part que el comte de Chinchón posava també objeccions de caire moral i religiós, ja que tampoc veia bé que es concedís el perdó a uns bandolers que havien comès sacrilegi entrant a robar dins una esglèsia. Fins i tot el Consell d'Aragó feia avinent al rei les seves reticències sobre el cas, i creia convenient que almenys s'exceptués de la remissió al cap de la quadrilla perquè aquesta havia assassinat el veguer de Tortosa i no era adequat deixar sense castigar, ni que tan sols fos un dels culpables del crim d'un oficial del rei. Tot i això el Consell d'Aragó estimava convenient que es donés la patent de capità a l'alferes Pau Bardoll per a que aixequés una companyia d'infanteria amb les quadrilles de bandolers amb les que el comissari reial Gaspar Sanz Valderrobes havia acordat la remissió en el partit de Tortosa, bó i més quan aquests bandolers havien acceptat a condició que els fos donat capità natural de Catalunya⁶¹⁵. Però en canvi el Consell d'Aragó es va oposar a que Francesc Melgar fes la lleva de tres cents homes que s'havia ofert a aplegar, així com a la reducció a la meitat de la penyora de 10.000 ducats que havia de fer per a obtenir el perdó; és més Melgar, que probablement era un senyor bandoler, no inspirava confiança al consell, que el considerava poc adequat per a fer la lleva *“por estar proveydo para esto capitanes honrados”*, i creia més convenient que anés a servir personalment a Orà per alguns anys, i en aquest cas el consell si acceptava la reducció de la penyora⁶¹⁶.

Les remissions fins i tot eren criticades per algun virrei com el marquès d'Almazán, com ja ha estat exposat més amunt, i àdhuc va ser desaconsellada del tot pel mateix Consell d'Aragó en ocasió de la remissió de Perot Rocaguinarda (1611), en aquest cas simplement per motius d'estatus social. Efectivament, el Consell d'Aragó considerava inadequat concedir la remissió a bandolers que no fossin de l'estament militar, és a dir, a plebeus, com precisament ho era Rocaguinarda, que era un simple pagès. Un rebuig que cal entendre que era de caire fonamentalment ideològic, propi de mentalitats fortament arrelades en una concepció estamental de la societat, que consideraven els plebeus com Rocaguinarda com a individus situats a l'escala social per sota els cavallers a l'hora de beneficiar-se de la gràcia del rei:

“esto (la remissió) huviera lugar quando dicho Rocaguinarda fuesse un cavallero principal y muy emparentado, que su prission y castigo fuera muy dificil, lo que no es sino un pobre labrador y sin parientes que si se pone ...”.

Tanmateix Rocaguinarda i alguns dels integrants de la seva quadrilla, que s'oferien per a servir per un gens menyspreable període de fins a deu anys a Itàlia o Flandes, finalment van obtenir l'any 1611 la remissió, que els va ser concedida en temps del

⁶¹⁵ RIBA GARCÍA, Carlos. *El Consejo Supremo de Aragón en el reinado de Felipe II*. Valencia, 1914. Pàgs. 177-178.

⁶¹⁶ RIBA GARCÍA, Carlos. Op citada. Pàg. 182.

virregnat de Pedro Manrique, bisbe de Tortosa sense tenir en compte les objeccions que havia manifestat el Consell d'Aragó⁶¹⁷.

No obstant tot sembla indicar que a partir del virregnat del duc d'Almazán (1611-1615) les remissions semblen desaparèixer a Catalunya fins a 1636, quan després de l'inici de les hostilitats entre la monarquia hispànica i la francesa (a mitjans de maig de 1635) les necessitats d'homes es veuran incrementades notablement per ambdues corones, de forma especialment carregosa per part de la monarquia hispànica, ja que feia anys que aquesta darrera estava realitzant esforços per aplegar lleva rere lleva per a Flandes i Itàlia.

Ara bé, per a explicar aquesta interrupció d'una quinzena d'anys hi ha com a mínim dues causes. En primer lloc la reducció dels efectius militars que es va dur a terme després de la signatura de la Treva dels Dotze Anys (1609- 1621), que si bé va ser firmada l'any 1609 els seus efectes sobre l'aparell militar encara van tardar un temps a notar-se, i que va comportar unes menors necessitats de soldats.

En segon lloc perquè l'opció de la repressió militar del bandolerisme sembla imposar-se com a política habitual a partir del virregnat del duc d'Alburquerque (1615-1618), qui amb aquest objectiu va arribar acompanyat de nombrosa tropa de cavalleria de les Guardes de Castella, una política a la que sens dubte va contribuir a imposar l'anterior virrei, el marquès d'Almazán, que estava convençut de què:

“sin gente forastera es imposible tener limpia la Provincia ... que siendo todos naturales no se muerden, unos por conocimientos y amistades, otros temiendo no los maten ... otras veces (porque) se hacen banderizos y no persiguen sino al de contrario bando”.

Una opinió amb la que tàcitament estava d'acord el governador de Catalunya, don Aleix de Marimon, quan demanava per a fer front al bandolerisme *“caballos e infantes”*⁶¹⁸. No obstant l'ús de la repressió per la força tampoc va ser cap cosa nova i de fet havia estat portada a terme des que Carles V va fer publicar, l'any 1539, una pragmàtica que condemnava i castigava qualsevol mena de bandolerisme, per bé que en els períodes en què aquest fenomen va assolir les seves dimensions més grans i les forces i diners amb les que els virreis van ser insuficients per a combatre'l aleshores l'opció que es va preferir va ser la de les remissions. Així va ser, per exemple en temps de Diego Hurtado de Mendoza, príncep de Melito (1564-1571), com molt bé va exposar Joan Reglà, en el de Carlo d'Aragona e de Tagliavia, duc de Terranova (1581-1582), en el de Lorenzo Suárez de Figueroa y Dormer, duc de Feria (1596-1598, 1598-1602), i fins i tot en el breu virregnat de Joan Terés i Borrull, arquebisbe de Tarragona (1602-1603). Pel que fa a aquest darrer és interessant veure com va començar amb una política de repressió armada, amb la intenció de fer front als bandolers que s'estaven aplegant a la comarca d'Urgell i comtat de Pallars, per acabar inclinant-se finalment per les remissions; en concret va concedir guiatge, a principis de juny de 1603, a Gabriel Torner, a Vicenç Tasquer, a Joan Masferrer (àlies “Barrabau”) i a altres que havien promès embarcar-se i servir el rei⁶¹⁹.

La política de les remissions encara va tenir un darrer moment destacat abans del gir dels virreis ducs d'Alburquerque i d'Alcalá. Va ser en temps del breu virregnat de Pedro Manrique, bisbe de Tortosa i arquebisbe de Saragossa, i va ser especialment profitosa durant l'estiu de 1611, sobretot perquè va ser quan es va

⁶¹⁷ ACA, CA, 269, 24.

⁶¹⁸ Ambdós testimonis són esmentats per Xavier TORRES, op. Citada (pàg. 178).

⁶¹⁹ REGLÀ CAMPISTOL, Joan. *El bandolerisme català del Barroc*. Pàgs. 103-104.

acordar la remissió del famós bandoler Perot Rocaguinarda amb els de la seva quadrilla, això sí després de ser perseguits per Dalmau Descatllar, alcaid de Puigvaledor, qui havia estat nomenat pel virrei comissari extraordinari amb aquesta comesa. Els de'n Rocaguinarda es van comprometre a sortir de Catalunya en un termini de vint-i-dos dies per anar a servir el rei o bé a Itàlia o a Flandes, per bé que finalment el destí triat va ser Nàpols, on consta que Rocaguinarda era encara capità en actiu l'any 1635⁶²⁰.

Però el recurs a les remissions de bandolers va ser oblidat, tot i que només temporalment, després de 1611. Almenys fins que amb l'ascens al tro de Felip IV l'any 1621 i, sobretot, fins que del comte-duc d'Olivares una vegada expirada la Treva dels Dotze Anys amb les Províncies Unides (abril de 1621) va posar en pràctica una política militarista amb l'objectiu de recuperar el prestigi de la monarquia hispànica com a potència de primer ordre a Europa. A partir d'aleshores la corona va tornar a necessitar soldats en abundància per als exèrcits que tenia a Flandes i el nord d'Itàlia.

A més pel que respecta a Catalunya cal tenir en compte un altre factor singular que s'afegeix a les circumstàncies abans indicades, que va ser en concret que Catalunya va ser l'únic regne peninsular de la Corona d'Aragó on el projecte d'Unió d'Armes d'Olivares no va tenir èxit, ja que com també és sabut les que l'havien d'acceptar tot i ser convocades no es van arribar a concloure. Un fet que per altra banda posava de manifest novament la dificultat de la corona per a efectuar lleves en un territori clau per a la seva defensa, ja que Catalunya precisament tenia una frontera especialment vulnerable a l'atac dels francesos.

No obstant cal reconèixer que aquesta dificultat de la corona per a fer lleves a Catalunya naixia menys de la resistència dels catalans a contribuir amb homes al projecte d'Unió d'Armes d'Olivares, que sobretot de les seves pròpies limitacions legals i en potencial humà que sempre havia tingut. Perquè des d'aquest punt de vista es pot considerar que res era nou des de la unió dinàstica dels Reis Catòlics, ni el nombre de catalans mobilitzables en cas de guerra en relació a la població total, que era molt migrada en comparació amb la populosa Castella, ni el fet que les lleis catalanes només permetien al rei mobilitzar els catalans – tret dels seus feudataris – tan solament en cas de guerra defensiva i que els que ho feien més enllà de les pròpies fronteres el servien voluntàriament.

Quan va iniciar-se la llarga guerra amb França l'any 1635 l'esgotament de les possibilitats d'aconseguir companyies d'infanteria a Catalunya mitjançant les lleves administratives i les d'alguns nobles titulats es van esgotar després de cinc anys d'utilitzar aquests recursos de forma intensiva com ha estat exposat més amunt. Per això es va posar en pràctica la política de remissions ja que com creia el regent del Consell d'Aragó Matias de Bayetola aquest era l'únic mitjà que aleshores podia ser efectiu per a fer les lleves que el rei volia que es fessin a Catalunya:

“Voy travajando en las remisiones que se huviere(n) de otorgar, que de otra suerte no ay eneste Principado vassallos que aspiren, ni quieran salir fuera de su tierra a servir a VMd ni se halla cavallero ni persona aproposito que assepte el honrarle con una patente de capitan”.

⁶²⁰ REGLÀ CAMPISTOL, Joan. *El bandolerisme català del Barroc*. Pàgs. 122-130. Malgrat tot no van respectar el termini que havia estat fixat i es van embarcar a principis d'octubre a Mataró.

Per altra banda cal tenir en compte que les condicions de vida dels reclutes tampoc eren les millors per animar a altres a seguir el seu exemple. El mateix Bayetola afirmava a principis de 1636 tenir tancats a les Drassanes de Barcelona una companyia de cent cinquanta homes, en tant pèssimes condicions que fins i tot ell mateix implorava al rei que es milloressin les condicions d'aquells soldats, ja que si no es feia no *“ha de allar quien quiera encerrarse alli porque estan como ganado de çerda y es forçoso tenerlos con paja de suerte que enferman y se mueren muchos”*.⁶²¹

De fet el regent Bayetola era a Catalunya des de l'any 1633 per a efectuar una visita als oficials reials⁶²², per la qual cosa va arribar a conèixer bé el panorama polític i social d'aquells anys. Potser per això se li va encarregar que ajudés el virrei duc de Cardona en la formació d'una lleva de 1.500 catalans que Felip IV volia embarcar amb destinació a Milà, per a reforçar el front obert al nord d'aquell estat pels francesos, i que amenaçava el “camí espanyol” que l'unia a través dels Alps i la riba del Rihn amb Flandes.

Tanmateix davant l'ús renovat de les remissions es planteja el dubte de qui va suggerir tornar a fer servir un mitjà que feia tants anys que no s'usava, una decisió que en cap cas es pot atribuir al regent Bayetola, ja que aquest oficials reial en tot moment es va limitar a complir ordres en aquesta qüestió. Ara bé, es pot pensar que potser va ser un suggeriment de la Junta d'Execució, l'organisme específic derivat del Consell de Guerra que en aquells moments s'ocupava dels aspectes pràctics de la guerra, que estava a més presidida pel comte duc d'Olivares i a les reunions de la qual també assistia el protonotari d'Aragó don Jerónimo de Villanueva. Per la seva part el regent Bayetola precisament complia ordres del rei a través de la Junta d'Execució.

No obstant aquesta vegada no es va tractar únicament de les remissions tradicionals, és a dir, les de caps bandolers i les seves quadrilles, sinó que ara eren amb tota mena d'inculpat per la justícia – per motius més o menys greus, com es veurà – als que els era ofert el perdó, i encara no pas a canvi de servir ells personalment les armes del rei, sinó a canvi d'aplegar i presentar amb aquest objectiu determinat nombre d'homes. Una altra característica, que de fet és la veritable novetat, va ser que els que obtenien el perdó havien de pagar a la tresoreria reial certa quantitat per obtenir el privilegi de remissió que els era expedit per la cancelleria, una condició que proporciona a la figura de la remissió un significat econòmic que no havia tingut fins aleshores, quan tan solament havia comportat l'obtenció de soldats per a la corona. En aquest sentit cal tenir en compte que aquesta valoració econòmica va ser una pràctica molt habitual del regnat de Felip IV, un rei que sempre que va poder va posar preu a les manifestacions tangibles del seu reial poder amb l'objectiu d'incrementar els ingressos de la seva sempre necessitada tresoreria. No obstant per al rei el preu humà sempre va primar

⁶²¹ ACA, CA, 235. Carta del regent Bayetola al rei, de 19 de gener de 1636.

⁶²² ARRIETA ALBERDI, Jon. *El Consejo Supremo de la Corona de Aragón (1494-1707)*. Zaragoza, 1994. Apèndix II, pàg. 607. Matías de Bayetola i Cavanillas era un dels dos regents aragonesos del Consell d'Aragó. Va ser fiscal del consell pels mèrits aconseguits a les Corts no concluses de Lleida-Barcelona de 1626. L'any 1646 va aDe Santa Coloma endir directament al càrrec de vicecanceller del Consell d'Aragó. Es va jubilar el maig de 1652 i morí el 2 de febrer de 1654.

per damunt del preu en metàl·lic pel que fa a les remissions, ja que va prohibir expressament que es fessin únicament per diners⁶²³.

Normalment per a fer efectives aquestes remissions era suficient la firma del lloctinent general, però va passar que el duc de Cardona es negava a a fer-ho perquè no les veia amb bons ulls, i amb la seva negativa posava en perill la posada en pràctica d'aquest sistema, ja que com es va queixar el regent Bayetola els beneficiaris de les remissions complien la seva part entregant els soldats (que eren reclosos a les Drassanes de Barcelona) sense rebre en canvi els documents signats, la qual cosa podia desencantar més d'un a acollir-se a les remissions. A més, amb la seva actitud el virrei posava en entredit la paraula del rei, com declarava enutjat el mateix Bayetola:

*“no quiero recorrer a Su Mag.d sino a mas no poder... pues no solo esta abrasada la ffe publica, la palabra del Rey, Suyas y mia sino que tenemos los soldados entregados en las Atarazanas”*⁶²⁴.

Certament no hi va haver gaire sintonia entre el duc de Cardona i el regent Bayetola, per no dir gens. Un cas il·lustra aquesta mala relació, es tracta de la remissió de Macià Marot, a qui tot i l'oposició del virrei duc de Cardona el regent Bayetola va oferir la remissió a canvi de servir ell personalment durant cinc anys i l'aportació de trenta soldats, i va passar que Marot no va estar d'acord amb l'haver d'anar ell personalment a servir. Aleshores el regent Bayetola, que també tenia plens poders en matèria de remissions, va negociar amb Marot sense informar al duc de Cardona, qui per la seva part s'indignà en assementar-se'n, per la qual cosa el regent va acabar tancant l'acord sense exigir el servei personal. A resultes d'aquesta actuació del regent el duc va demanar al rei que en endavant l'exonerés en l'afer de les remissions, segurament perquè li resultava molest acceptar les iniciatives d'un oficial reial a qui jeràrquicament i sobretot socialment considerava inferior. Malgrat tot Felip IV va contestar-li secament que sobre la matèria de les remissions ja estava tot decidit i consultat i que no calia tornar-ne a parlar⁶²⁵.

Ara bé també es van fer remissions a l'estil de les tradicionals. Així a partir del mes d'abril el regent Bayetola va demanar al rei poder fer remissions de bandolers i llurs quadrilles, tal i com estava fent el virrei de València don Fernando de Borja per aquelles dates. A més, com recordava el regent, era un mitjà que ja havia estat utilitzat anteriorment amb bons resultats i que tenia molts avantatges, com ara que els bandolers podien servir amb la seva quadrilla, o que a més de ser una manera d'engrosir les lleves serviria al mateix temps per alleugerir de gent *“inquieta”* la província, un aspecte aquest en què Bayetola afirmava que no era menor la necessitat que en tenia Catalunya.

Pel que fa a les condicions de les remissions, tot i que normalment els beneficiaris de les remissions de delinqüents ordinaris les acceptaven sense haver de servir ells en persona, el regent Bayetola, que novament carregava contra la reticència del duc

⁶²³ ACA, CA, 235. Carta del regent Bayetola al rei, de 9 d'agost de 1636. L'ordre del rei prohibint les remissions per diners va ser rebuda pel regent Bayetola amb una carta del 31 de juliol. Cal tenir en compte que es tracta d'un fet que confirma les dificultats que hi havia aleshores per a trobar soldats de la manera que fos, per la qual cosa les persones que s'acollien a les remissions oferien diners en lloc de soldats.

⁶²⁴ ACA, CA, 235. Carta del regent Bayetola al protonotari Villanueva, de 29 de març de 1636.

⁶²⁵ ACA, CA, 235. Carta del virrei duc de Cardona al rei, de 20 de març de 1636.

de Cardona en la matèria⁶²⁶, creia que en el cas de les remissions de bandolers seria molt interessant aconseguir que aquests sí ho fessin:

“y si VM me lo permitiese podriamos hazer algu(n) luzido ser.o sin reparar en los escrupulos del de Car.na conq no solo se conseguiria el maior Serv.o de VM sino qse limpiaria la Provin.a si pudiesemos revenzer q saliese(n) aservir personalm.te los delinquentes q seles haze muy difficultoso”⁶²⁷.

En aquest sentit el regent trobava especialment interessant que els caps de quadrilla servissin personalment, una petició a la que el rei finalment va acabar donant la seva aprovació a finals d'abril de 1636⁶²⁸.

De fet la relació entre el regent Bayetola i el duc de Cardona no parà d'empitjorar i el conflicte de precedència que s'havia creat entre els dos a propòsit de les remissions es va fer més intens encara. Ara bé, com ha estat indicat abans a qui incomodava realment la situació era al duc perquè no volia ser equiparat en atribucions – ni que només fos en aquest afer de les remissions – a un regent d'extracció plebea. Àdhuc el mateix regent Bayetola ironitzava sobre la superioritat que tan zelosament manifestava el duc de Cardona en una carta que adreçava al protonotari Villanueva, en la que mostrava tenir clara la reacció d'aquell si no se'l tenia en compte a l'hora de prendre decisions: *“no se yo lo que pareziera ay (a la Cort). Tractelo vm (el protonotari) con esos S.es (es referia potser a la Junta d'Execució) si bien el Sr. Duque de Cardona lo sentira vivamente porque tocalle en su deidad es hazerle a Su parecer el maior agravio del mundo”*.

A més, l'oposició del virrei duc de Cardona a les remissions era reconeguda per més persones. Així per exemple pel regent la tresoreria don Guerau de Guardiola, qui en una anotació de pròpia mà en una carta al protonotari Villanueva, sens dubte per a evitar indiscreccions de l'escrivà de manament, es feia ressó de l'actitut del lloctinent general: *“no se como se correra con su ex.a del S.r Duque de Cardona en aviendo jurado por que no sentia bien de que se hisiesen remisiones de todo genero de delitos,ni, a, todas personas. yo pienso que se abra allanado este punto consu ex.a porque de otra manera enbarasaria mucho esta leva”⁶²⁹*. Una actitut que per altra part es comprèn si es té en compte que les remissions violentaven a un duc de Cardona que pel fet de ser el virrei es trobava en la circumstància d'haver de perdonar els mateixos delinqüents i bandolers que d'una o altra manera havien lesionat els seus propis interessos patrimonials. Al mateix temps també es comprèn que al contrari les remissions no plantegessin tants escrúpols a un oficial plebeu com Bayetola, a qui tan solament interessava servir bé el seu ofici, o bé als nobles forans sense interessos patrimonials a Catalunya que tan sovint van ser-ne els virreis, i als qui perdonar un bandoler català no suposava cap perjudici per al seu patrimoni ni cap amenaça contra el seu poder, sinó en tot cas un problema menys pel que preocupar-se i un benefici per a la corona en transformar aquell delinqüent en un soldat del rei.

⁶²⁶ Sorprén bastant però el regent Bayetola estava segur que el duc de Cardona no s'imposaria i que, en aquestes qüestions hauria de fer el que disposés el protonotari Juan Lorenzo de Villanueva: *“sera razon qel Virrey se ajuste alo q.VM le mandare, como selo tengo eDe Santa Colomarito”* (ACA, CA, 235. Carta del regent Bayetola al protonotari Villanueva, de 9 d'abril de 1636).

⁶²⁷ ACA, CA, 235. Carta del regent Bayetola al secretari Pedro de Villanueva, de 29 de març de 1636.

⁶²⁸ ACA, CA, 235. Còpia de la carta del protonotari Villanueva al regent Bayetola, de 28 d'abril de 1636.

⁶²⁹ ACA, CA, 235. Carta del regent la Tresoreria al protonotari Villanueva, de 16 d'agost de 1636.

Veritablement l'oposició del duc de Cardona era una dificultat afegida per a poder dur a terme una lleva com la de 1636 que de per si ja es feia en unes condicions prou difícils, per la qual cosa el regent Bayetola, cansat de què el duc posés bastons a les rodes, va demanar llicència al rei per a que el lloctinent no hagués de firmar les remissions, la qual cosa li concedí i es va establir que en endavant arribarien firmades pel protonotari Villanueva, a qui Bayetola enviaria la memòria de les que anés pactant per a que els les retornés signades⁶³⁰.

A la pràctica les remissions es van fer de forma molt sistemàtica, perquè el regent les preparava a partir dels processos judicials que forçosament li havia de proporcionar l'Audiència. Un cop rebuts aquells el regent preparava les remissions i enviava les memòries corresponents al protonotari per a que les firmés; i encara sort que es va fer així, ja que a finals d'abril el virrei duc de Cardona, que devia estar més que enutjat amb el regent Bayetola, encara es negava a firmar ni a despatxar per cancelleria les remissions ja pactades i pagades. Al mateix temps el virrei també va demorar – injustificadament segons el regent – l'entrega de la nòmina dels oficis temporals, per a l'accés als quals, com es tractarà més endavant, també es van demanar soldats⁶³¹.

Malgrat tots els esforços fets pel regent Matias de Bayetola amb les remissions la lleva que estava fent semblava haver tocat sotre l'abril de 1636, quan ell mateix afirmava, en una carta que escrivia al protonotari Villanueva, que des de novembre de l'any anterior havia aplegat 724 soldats, la majoria dels quals havia embarcat cap a Itàlia.

En concret Bayetola donava les següents dades⁶³²:

- novembre de 1635: 207 soldats embarcats cap a Itàlia,
- havia tornat a Perpinyà 40 soldats fugitius que havien estat detinguts,
- 30 de gener de 1636: 100 soldats embarcats cap a Itàlia,
- 26 d'abril de 1636: 332 soldats (dues companyies d'infanteria “visoña”, és a dir, novella) embarcats⁶³³,
- hi havia més de 30 soldats malalts a l'hospital i ja n'havien mort 15.

Malgrat que 724 era un nombre considerable de soldats aquests tan solament eren la meitat dels 1.500 que el rei havia demanat inicialment. En tot cas cal subratllar que aquest èxit relatiu, ateses les dificultats sorgides, fins i tot sorprenia al mateix regent Bayetola, ja que quan havia començat la lleva ni ell creia que n'arribés a aplegar tants:

*“cosa que yo no esperé, y ay pocos que lo crean, segun la mala dispossission desta tierra puedo dezir que esto ya esta acavado porque no se hallan soldados por dinero y asi seran pocos los que podremos ganar con el expediente consultado (les remissions de bandolers), y no quiero encarezer a Vm lo que me questa de pesares trabajo y cuydado porque con su discurso de Vm alcanzara mas de lo que le puedo dezir”*⁶³⁴.

Per altra banda, cal tenir en compte que la majoria d'aquests soldats s'havien aconseguit amb les remissions a inculpats que no eren bandolers i que també

⁶³⁰ ACA, CA, 235. Carta del regent Bayetola al protonotari Villanueva, de 9 d'abril de 1636.

⁶³¹ ACA, CA, 235. Carta del regent Bayetola al protonotari Villanueva, de 26 d'abril de 1636.

⁶³² ACA, CA, 235. Carta del regent Bayetola al protonotari Villanueva, de 29 d'abril de 1636.

⁶³³ Aquests havien embarcat a Barcelona junt amb 244 soldats de la lleva del regne de València

⁶³⁴ ACA, CA, 235. Carta del regent Bayetola al protonotari Villanueva, de 29 d'abril de 1636.

aconseguien el perdó amb el pagament de determinada composició en diner, i pel que feia a les remissions de bandolers el regent tampoc confiava que donessin gaire fruit.

De fet les previsions pessimistes del regent es van complir perquè a principis de juliol de 1636 el nombre de soldats que havia pogut inscriure a la lleva tan solament havia sobrepassat els 800, per la qual cosa ell mateix desaconsellava plantejar una nova lleva, bó i més quan descrivia amb paraules molt dures la nula disposició dels catalans per anar a servir el rei fora de la seva terra i afirmava que els resultats obtinguts fins al moment es devien gairebé del tot en els seus bons oficis per a concloure remissions, una via que ara ja s'havia convertit en difícilment practicable degut a l'oposició que havia fet créixer entre els mateixos catalans:

“quien ha informado a Vm. (el protonotari Villanueva) que esto pueda executarse como se dessea es poco noticioso de las cosas desta Provincia porque no solo no tiene(n) inclinacion los naturales de ella a salir fuera a servir, sino que se descubre aversion y aborrecimiento innato. De suerte que es imposible segun el estado presente hazer una leva de cien soldados voluntarios y los que yo he levantado que sera(n) mas de 800 ha sido tirando la barra quanto mi industria y fuerzas han bastado y si bien con esto se ha conseguido el aver limpiado la tierra de muchas malas sabandijas con que esta mas quieta que antes, pero esto mismo pareze que ha causado a los naturales grandioso pesar de que aya quien quiera assentar plaza de soldado y no menor odio contra los que los van negociando, como se descubrio delo que passo con el pobre de Augustin Fores a vi (6) del passado, y despues aca se verifica lo mismo desuerte q no ay quien se atreva a buscarlos con publicidad y assi tengo por mas conveniente al Servicio deVm no insistir en hazer nueva leva...”⁶³⁵.

Una situació poc falaguera per als desitjos del rei a la que encara calia afegir les dificultats per a trobar qui volgués acceptar les patents de capità (en nombre de dotze) que el regent Bayetola havia rebut del Consell de Guerra, fins i tot per més que als que les acceptessin se'ls eximís del pagament de la molesta mitja *annata* o dret del segell. La veritat era que ningú es volia fer soldat i que era tan inútil continuar amb les remissions com amb el mètode tradicional de que els capitans del rei plantessin les banderes i fessin tocar la caixa públicament, tal i com va fer un capità del regiment del comte de Fuentes a Barcelona sense aconseguir inscriure cap home tot i oferir una considerable paga d'allistament de dos rals.

Realment no era fàcil per a un ministre no català del rei desenvolupar la seva feina a Catalunya. En aquest sentit el regent Bayetola tenia por de les reaccions dels catalans i per això s'afanyava a reclamar al protonotari que li enviés urgentment les remissions que tenia pendents, perquè deia que ja corria la brama que ell estava enganyant a la gent:

“Mire vm (el protonotari) que a Jua(n) Boer y a mi nos crucifican sobre estas remisiones y corre la palabra (como no ha venido ninguna) que los havemos engañado, mire vm en que estado estamos entre catalanes”⁶³⁶.

⁶³⁵ ACA, CA, 235. Carta del regent Bayetola al protonotari Villanueva, de 5 de juliol de 1636.

⁶³⁶ ACA, CA, 235. Carta del regent Bayetola al protonotari Villanueva de 2 d'agost de 1636. Les remissions a que es referia eren les de Cosme Canal, Andreu Pera i Bernat Pau.

Des d'un punt de vista pràctic si es feien bé les remissions aquestes podien suposar més d'un benefici per a la corona. En primer lloc soldats i diners, i en segon lloc el bandejament de bon nombre d'individus que eren potencialment perillosos per al manteniment de l'ordre públic. Però si no es feien bé, o si no es prenién algunes precaucions en el transport de les companyies cap a Itàlia, podien suposar un contratemps, com ara la deserció d'alguns soldats, un fet que decididament malbaratava el temps i els esforços que hi havian esmerçat els oficials reials. Això darrer precisament és el que va passar amb la lleva que el regent Bayetola va embarcar el 27 de juliol de 1636, en total 254 soldats – gairebé tots catalans – entre els quals n'hi havia vint-i-un que havia tret de la mateixa presó, als quals aquell qualificava de *“hombres valientes y de gra(n) corazo(n) q prometia(n) con su valor y animo hazer grandes cosas en serv.o de VM”*, perquè va resultar que don Felipe de Silva, el comandant de les galeres que els transportaven, els va fer desembarcar a Cotlliure, una avinentesa que va ser ràpidament aprofitada per a desertar per vint-i-set d'aquells reclutes. Una acció que el regent Bayetola temia que fos imitada per la resta, ja que per ser catalans i trobar-se a la seva terra els era fàcil continuar la seva carrera de delinqüència i bàndols tornant a pertorbar l'ordre públic⁶³⁷.

Tot i les nombroses dificultats la llista de remissions que va fer el regent Bayetola és molt llarga i en va deixar constància amb força detall. Així fins a finals de maig de 1636 havia fet les de:

Antic, Joan
Argimir, Miquel
Armengol, Joan
Barral, Antoni
Beltrana, Feliu
Bosch, Pau
Bossal, Damià
Calvet, Onofre
Casademunt, Grau
Corre(t)ja, Pantaleó
Corrons, Joan
Demat, Francesc
Dimas, Hortensi
Elies, Francesc
Fermós, Pau Francesc
Font, Joan
Gil, Juan (aragonés)
Gironella, Joan
Herm, Onofre
Illa, Francesc (32)
Illa, Joan (44)
Llobet, Simó
Martí Serralta, Jaume
Martínez, Juan (aragonés)
Mas, Vicens

⁶³⁷ ACA, CA, 235. Carta del regent Bayetola al protonotari de 13 d'agost de 1636.

Melcior, Onofre
 Miralles, Joan
 Miralles, Miquel
 Ortolà, Pau
 Pagés, Paulí
 Pagés, Pere
 Puigjaner, Joan
 Remendol, Magí
 Ribas, Ramon
 Ribes, Climent
 Riera, Josep
 Sala, Mique
 Sorribes, Miquel
 Tartas, Jacint
 Teixidor, Josep
 Vallnolguer, Josep
 Vila, Joan
 Vilar, Pere
 Vilavella, Josep

Relació de remissions i nombre de soldats

Calvet, Onofre	5
Sobrevalls, Joan de	4
Mas i Vilaseca, Lluís (i còmplices)	40
Moner, Pere	1
Dimas, Hortensi	2
Rosal, Damià	1
Santoya, Pere	1
Codina, Jaume	30
Baget, Joan	2
Roca, Pere Joan	4
Ribes, Gabriel (de Sant Feliu)	1
Font, Pere	1
Vallbona (la Vila de)	15
Ostench, Rafael	2
Canal, Cosme/ Pera, Andreu	8
Gabes, Pere/ Sayol, Joan	3
Closa, Alonso	3
Martí, Jaume	2
Rossell, Antoni	2
Tauler, Miquel	2
Malla, Cosme (gitano)	1
Cosme, Joan (gitano)	1
Escuder, Macià	1
Serralta, Joan	2
Genuí, Agustí	4
Compte, Bartolomé	2
Pelegrí, Antoni	3

Nadal, Francesc	3	
Buire (Biure?), Jacint (Granollers)	2	
Massot, Joan	3	
Riera, Josep	7	
Serra, Jaume	2 (4?)	
Martí, Ramon	3	
Llopart, Miquel	1	
Villar, Bernardí	2	
Claramunt, Josep	3	
Vilavella, Josep	1	
Alsina, Julià	1	
Xaumat, Ramon	1	
Girona, Francesc	1	
Pera, Pere	5	
Vila, Juan	4	
Beltrana, Feliu	2	
Antich, Joan	1	
Lluís Mas/Vélez, Francisco/Codina, Pere	10	
Golbardes, Francesc	1	
Badia, Domingo	1	
Rosés, Pau	4	
Bellver, Salvador	4	
Bramisachs, Pau	6	
Carbó, Josep	1	
Marot, Macià/ Marot, Pere	40	
Ribas, Lluís	3	
Gilabert, Jaume	2	
Noutrucs, Josep	3	
Ferran, Pere	2	
Farielo, Pau	2	
Franquesa, Pere Pau	1	
Rossell, Joan	2	
Solà, Miquel	1	
Ferrater, Joan (*1)	2	
Joan Gironella	2	
Miquel Sorribes	2	
Ramon Ribas	3	
Vicens Mas	1	
Onofre Melcior		2
Pau Bosch	4	
Climent Ribes	4	
Onofre Herm	2	
Miquel Argemir (*2)	4	
Francesc Illa	4	
Joan Illa	4	
Pau Prior Ba(t)lle	4	
Josep Vallnoger	4	
Joan Armengol	1	
Josep Valell	4	

1* Se li havia de commutar la pena d'anar a servir perquè havia donat els dos soldats i no s'havia pogut provar el delictes.

2* En principi n'havia de donar quatre, tot i que en data de 10 de juny havia comés un nou assassinat amb tret de pedrenyal.

La de Juan Martínez, un aragonès natural de Híjar desterrat a perpetuïtat a Catalunya, on ja feia nou anys que hi residia, a qui el regent va fer la remissió a canvi d'un sol soldat, perquè Martínez era un home pobre.

La de Jacint Tartas s'havia tancat per quinze soldats amb l'obligació d'anar ell mateix a servir el rei, "*que me a dado bien vestidos pero con obligacion de yr a servir un año en el estado de Milan*", i que per a lliurar-se d'aquella obligació personal va acabar oferint tres soldats més, tot i que Bayetola va sotmetre aquesta oferta al Consell d'Aragó. Si aquest li semblava bé aleshores el regent demanava al protonotari Villanueva el privilegi de remissió amb la clàusula de prohibició d'entrar a la vila de Puigcerdà i a quatre llegües al voltant per a Tartas, ja que hi havia comés un assassinat; fins i tot en el cas que el consell l'eximís d'anar a servir a Milà que bé ho podria fer en el mateix comtat de Cerdanya, d'on provenia, concretament en els castells de Bellver o Puigvaledor.

La de don Josep de Vilanova, de Perpinyà, es va arribar a fer per cent soldats. Aquest cavaller era senyor de Molig havia estat "gitat de pau i de treva" pel virrei duc de Cardona d'acord amb una resolució de l'Audiència ja que junt amb altres cavallers i els criats d'alguns d'ells van ser acusats de l'assassinat de don Pere de Sora, procurador del comte de Guimerà. Fins i tot en represàlia per aquesta mort es van fer allotjar en el lloc de Molig, d'unes seixanta cases (moltes d'elles pobres), a tota una companyia de dos cents soldats que van prendre el menjar i el beure que van voler, a més d'ocupar el castell del lloc, que era la residència del propi don Josep de Vilanova, "*rompent portas, obrint caxes y prenent quant en aquellas han trobat*"⁶³⁸.

Tanmateix el regent Bayetola no va ser l'únic oficial reial que va fer remissions. També en van fer el governador del Principat, don Aleix de Marimon, tot i que en aquest cas cal tenir en compte que ja eren una competència pròpia del seu ofici. I fins i tot el regent la tresoreria don Guerau de Guardiola, qui per a portar a terme aquesta tasca extraordinària va suggerir, a partir de l'experiència en el seu propi ofici, que per a evitar la dilació que es produïa per a l'entrega del privilegi de remissions (els documents arribaven de la cort, a on s'enviava la llista corresponent) bé es podria seguir el mateix procediment que hi havia amb els privilegis d'imposicions, un document que ell coneixia molt bé per raó del seu ofici i que es suposava no comportava tant retard en l'entrega.

⁶³⁸ Dietaris de la Generalitat, volum V, Trienni 1633-1636, foli 46v i 47r. Els altres cavallers eren Tomàs Banyuls i el seu germà Carles. Els criats eren els de don Josep de Vilanova, i es deien Bernat Pellicer i FranceDe Santa Coloma Ros. Es va posar preu a tots ells per la seva captura: vius 1.000 lliures pels cavallers i 400 pels criats, morts 500 lliures pels cavallers i 200 pels criats. El cas de l'acusació de Vilanova i els germans Banyuls infringia l'estatut o privilegi dels militars, recollit en el capítol 4art del títol "De acusacions" de les constitucions de Catalunya, així com també la declaració de Pere III de 26 de novembre de 1370 segons la qual no s'admetia declaració de pau i de treva per part d'informació del procurador fiDe Santa Colomaal de l'Audiència en casos que tocaven a persona particular, com de fet ho era el procurador pressumptament assassinat pels acusats. Per la seva part el braç militar va presentar davant el virrei queixa per aquest cas.

Per la seva part el regent la tresoreria sembla que va ser bastant actiu i va dur a terme remissions de personatges tan notables com Joan Cadell, senyor d'Arsèguel, qui a canvi de servir amb quatre soldats va ser perdonat de l'assassinat que feia molts anys havia comés a la vila de Castellbó un vassall seu del lloc d'Ansovall. I també les de personatges més humils, com per exemple la de Pere Joan Dot, de la parròquia d'Oristà (en el bisbat de Vic), a qui es culpava d'haver entrat a la presó reial de Vic per a treure'n un pres de nom Joan Barretó, i a que es va fer servir amb tres soldats. O la de Josep Isern, natural de la vila de Vinçà (en el bisbat d'Elna) qui havia mort en el desafiament amb espasa que va seguir a una discussió al paraire de la mateixa vila Pere Andreu Pasià, i a qui el veguer de Barcelona va detenir quan rondava de nit per la ciutat armat amb un pedrenyal prohibit de tres pams de llargada; Isern va obtenir la remissió a canvi d'anar a servir ell mateix el rei a Itàlia. Una altra remissió de don Guerau de Guardiola van ser la dels germans Guerau – Joan i Benet – de Sant Feliu de Codines, on sembla ser que havien assassinat en una brega amb armes blanques als pagesos del mateix lloc Joan Gibert i Joan Farell. I també per un motiu similar va fer la dels germans Garriga – Joan i Josep – sastres d'ofici de Perpinyà, els quals en una brega havien mort al sastre aragonès Pedro Suárez.

Després d'aquesta lleva dels 1.500 infants del regent Bayetola a l'any 1636 el recurs a les remissions per a obtenir soldats sembla esvair-se del tot a Catalunya. De fet a partir de l'any 1637 el protagonisme pel que fa a les lleves el van prendre les que voluntàriament van fer les universitats i finalment també la Diputació, al costat de les mobilitzacions obligatòries dels feudataris del rei ja a la campanya de Salses de 1639-1640.

II. LA PARTICIPACIÓ DELS CATALANS EN ELS CONFLICTES BÈLLICS DE 1556 FINS A 1640.

1. La defensa de les pròpies fronteres.

Abans de 1596

Pel que fa a les terrestres, que de fet són l'objecte d'estudi de la present tesi, en trobem repetides i sovintejades ocasions en què va ser necessari defensar-les de les entrades dels enemics que les van amenaçar, és a dir, dels francesos, per bé que com ja va ser posat de manifest per Núria Sales⁶³⁹ aquells podien ser de molt diversa condició geogràfica (gascons, foixencs) i àdhuc religiosa, com ja va remarcar Joan Reglà respecte les freqüents incursions dels hugonots fins i tot abans de les guerres de religió franceses (1562).

Com ja havia passat en el regnat de Carles I la frontera de Catalunya amb França, i especialment la dels comtats del Rosselló i la Cerdanya, va estar exposada en el regnat de Felip II a repetits atacs francesos. Primerament a causa de la guerra que es desencadenà a partir de setembre de 1556 quan el duc d'Alba, aleshores virrei de Nàpols, va envair els Estats Pontificis en resposta a l'amenaça que suposava per aquell regne el tractat secret que havien conclòs Enric II de Valois i el papa Pau IV per a permetre que les tropes franceses l'envaïssin, una acció bèl·lica que per altra part suposà el trencament de la treva de Vaucelles que tan sols set mesos abans havien acordat Carles I d'Habsburg i el monarca francès. No obstant que aquesta guerra es va desenvolupar sobretot al centre d'Itàlia i a la frontera dels Països Baixos amb França, on l'exèrcit de Felip II comandat pel duc Manuel Filibert de Savoia va obtenir la victòria de Sant Quintí sobre les tropes franceses del duc de Montmorency el 19 d'agost de 1557, també es van produir algunes accions de menor envergadura en els comtats de Rosselló i Cerdanya, per a les quals el virrei marquès de Tarifa, davant la falta de tropes en aquella frontera l'estiu de 1557 va fer publicar crides per tot Catalunya per a que les universitats i barons enviessin tropes de reforç⁶⁴⁰. Malgrat tot sembla ser que les accions bèl·liques en els comtats van perdre importància quan a requeriment de França una esquadra turca de cent cinquanta vaixells que es va fer a la mar va atacar i es va apoderar de Ciutadella a l'illa de Menorca (juliol de 1558) i es va endur més de 6.000 captius, fet pel qual des de Catalunya el marquès de Tarifa novament va fer crides per a que es fessin lleves per a enviar a Menorca socors, una crida que va ser resposta per exemple per don Onofre d'Alentorn, senyor de Seró, qui afirmava haver aplegat per aquella ocasió entre els seus vassalls, familiars i clients una companyia de 300 homes, tot i que el nou virrei García de Toledo, marquès de Villafranca, li va manar que la llicenciés perquè els turcs ja s'havien retirat⁶⁴¹. Fins i tot a causa d'aquesta escomesa turca sobre Menorca va arribar a Barcelona una companyia que la ciutat de Saragossa va enviar per afegir-se als socors que s'hi enviessin⁶⁴².

El març de 1570 es va produir una nova incursió des de França. En aquesta ocasió però es va tractar d'un exèrcit hugonot de 18.000 homes sota comandament d'Enric de Navarra (el futur Enric IV de Borbó) que va aprofitar el descurament general de

⁶³⁹ SALES, Núria. *Els segles de la decadència (segles XVI-XVIII)*. Barcelona, 2002 (1989). Pàg. 83.

⁶⁴⁰ BUYREU JUAN, Jordi. *Institucions i conflictes a la Catalunya moderna*. Barcelona, 2005. Pàg. 222.

⁶⁴¹ ACA, CA, 269, 2.

⁶⁴² REGLÀ, J. *Els virreis de Catalunya*. Barcelona, 1956. Pàg. 102.

les defenses de la frontera per entrar al Rosselló i amenaçar Perpinyà. De fet no era la primera acció dels hugonots sobre la frontera des de l'esclat de les guerres de religió a França l'any 1562⁶⁴³, però sí que va ser la més important fins a les guerres del Rosselló de 1596-1598.

Degut al nombrós exèrcit enemic l'entrada de 1570 va obligar a mobilitzar a Catalunya un nombre considerable d'efectius per a rebutjar-la atès que com era habitual amb el nombre de forces ordinàries a la frontera no era possible fer-ho. En aquest sentit Reglà va donar la xifra de 20.000 homes per a l'exèrcit que va reunir el virrei Hurtado de Mendoza, entre el contingent ordinari en servei als comtats i les lleves de les universitats i barons que s'hi van afegir. De fet es pot suposar que la proporció de tropes catalanes aplegades per a l'ocasió degué ser significativa, ja que per a comandar-les el virrei va fer "*capitans de gent de guerra*" el seu propi nebot, un tal don Diego, al capità don Juan de Granada i de Mendoza (que ho era de la seva guàrdia personal) i fins i tot a un català, mossèn Bernat Pelegrí, de Lleida. Les lleves nobiliàries van ser encarregades al vescomte de Rocafort, a don Onofre d'Alentorn, senyor de Seró, a don Jaume de Cardona, i altres. Entre aquests altres hi havia senyors de vassalls en el mateix Rosselló com Rocafort d'Orís, que va aplegar una companyia de la qual en va ser sergent Joan Torner, un veí de Prada de Conflent que assegurava haver-hi gastat molts diners propis i haver-hi perdut disset eugues i un cavall que es van emportar els francesos⁶⁴⁴.

Tanmateix cal subratllar que degueren ser molts els cavallers que van respondre a la crida del virrei Hurtado de Mendoza servint a la manera tradicional, és a dir, ells en persona amb llurs armes, cavall i criats, com per exemple Lluís Salgueda⁶⁴⁵, cavaller resident a Barcelona, i fins i tot senyors de vassalls que no eren de l'estament militar, com el senyor de Cànoves i Samalús, un tal Llaudés⁶⁴⁶. Fins i tot

⁶⁴³ REGLÀ I CAMPISTOL, Joan. *Felip II i Catalunya*. Barcelona, 1956. Pàg. 86 i ss. Aquest autor va indicar que aquestes incursions dels hugonots dins de territori català ja s'havien produït abans i tot de l'inici de les guerres de religió a França.

POUJADE, Patrice. *Identité et solidarités dans les Pyrénées*. Aspet, 2000. Pàg. 125-129. Aquest autor ha documentat totes les incursions franceses a partir de les guerres de religió. En concret van ser: l'intent hugonot d'emparar-se de la Seu d'Urgell (1562), la participació de bandolers catalans en el setge hugonot de Montauban (1562-1563), algunes incursions franceses al Rosselló (1564), les accions de pillatge de la quadrilla de Joan Fortiés àlies "lo Luterà" a la vegueria de Lleida i a Urgell, més incursions franceses al Rosselló (1567), l'atac hugonot sobre Puigcerdà (1568), noves incursions franceses al Rosselló (1569), l'entrada d'Enric de Navarra al Rosselló al front d'un exèrcit de 18.000 homes i l'amenaça de Perpinyà i altres poblacions (1570)

⁶⁴⁴ ACA, CA, 272, 11. Els Torner, de Prada de Conflent, eren una família que va participar activament en la defensa de la terra contra les invasions dels francesos. Així ho va posar de manifest Joan Torner l'any 1623 quan va demanar i va obtenir de Felip III un títol de burgès de la vila de Prada de Conflent amb els avantatges d'un títol de burgès de Perpinyà. Aleshores Joan Torner esmentava els seus oncles, Pere i Antoni, que junt amb el seu pare, de nom també Joan Torner, havien anat a l'auxili dels llocs de Molig i Campomà, que van ser incendiats pels francesos el 1596, i que van morir en una topada en el terme de Jau. El seu pare va ser nomenat capità de la gent de guerra pels cònsols de Prada de Conflent quan es va produir l'entrada d'Alfons Cors l'any 1597, i encara novament l'any 1604, quan abans de la mort d'Enric IV de França es van tornar a tenir avisos de nova entrada de francesos.

⁶⁴⁵ ACA, CA, 254, 83. Lluís Salgueda presentava entre altres aquest mèrit per a demanar al rei, l'any 1589, que li donés algun ofici vacant a la Corona d'Aragó, i si no era possible això que li concedís alguna renda sobre alguna de les procuradacions o ballies corresponents. Felip II va acabar traslladant la sollicitud al Consell de Guerra perquè el Consell d'Aragó li havia dit que no hi havia cap ofici vacant.

⁶⁴⁶ ACA, CA, 265, 11. L'any 1594 Rafel Llaudés, fill del senyor de Cànoves i Samalús que havia participat a l'auxili de Perpinyà de 1569, en atenció als mèrits del seu pare, així com als d'un germà que havia participat a l'acció dels Gelves (1560) i a Lepant, on morí, demanava al rei un privilegi de

el Dietari de la Generalitat fa referència a aquesta participació de l'estament militar quan hi consta que el comte d'Aitona va marxar de Barcelona el dia 16 de març de 1570 amb molts cavallers amb el propòsit d'unir-se a les forces que el virrei estava concentrant a Perpinyà. De fet aquesta mobilització de la noblesa catalana degué ser similar a la que s'havia produït el 1542 els francesos havien envaït el Rosselló perquè com indicava Feliu de la Peña els cavallers més destacats eren a grans trets els mateixos que ja havia anomenat en aquella ocasió⁶⁴⁷.

No obstant des d'un punt de vista temporal la mobilització del març de 1570 va ser relativament breu comparada per exemple amb la de 1542, quan l'exèrcit de 70.000 homes que manava el Delfí de França va assetjar durant uns quants mesos Perpinyà. A més, l'entrada de 1570 tot i ser un exèrcit nombrós d'infanteria i cavalleria amb artilleria grossa de campanya es va limitar a una entrada el 21 de març per Estagell, població que van saquejar, per a retirar-se al cap de quatre dies dins de França, sense ni tan sols arribar a assetjar Perpinyà, probablement gràcies a l'actuació de l'exèrcit d'Hurtado de Mendoza que els va dissuadir de fer-ho. De fet l'acció de guerra va ser tan breu que fins i tot molts cavallers que es dirigien a Perpinyà a servir amb el virrei ni tan solament hi van arribar, perquè aquest els va enviar ràpidament avís de la retirada de l'enemic, que ja era "*camí de Bessiers*"⁶⁴⁸.

ciudadà honrat de Barcelona, el qual finalment li va ser concedit malgrat que el virrei duc de Maqueda deia haver pogut comprovar poca cosa de mèrits tan reculats, però que això sí, segons el virrei Rafel Llaudés era "*home honrat*" amb suficient hisenda i ben emparentat amb cavallers.

⁶⁴⁷ FELIU DE LA PEÑA, Narcís. *Anales de Cataluña*. Llibre XIX, capítol IX, pàg. 187-188.

Per a 1542 la llista de cavallers és la següent: don Bernat i don Dimes de Boxdors, don FranceDe Santa Coloma de Marimon, don Joan Terré, don Joan Burgués, don Ferran i don OOnofre Maymò, don Pere, don Joan i don Jeroni d'Erill, don Joan de Guimerà, Guillem de Sinisterra, don Galceran de Senmenat, don Pere de Casteller, don Lluís i don Enric de Centelles, don Guillem i don Pere de Santcliment, don Bernat de Pinós, don Francescde Rocabertí, don Pere Margarit, don Miquel d'Oms, Diomedes de Llordat, don Fadric de Cabrera, don Berenguer de Peguera, don Pere de Peguera, don Pere de Cruïlles, don Bernat i don Galceran de Meca, don FranceDe Santa Coloma de Cardona, don Miquel d'Alentorn, don FranceDe Santa Coloma DesboDe Santa Colomah, don Ramon deTorrelles, don FranceDe Santa Coloma de Pinós, Don Fadric Terré, don FranceDe Santa Coloma de Marlès, N. De Biure, Guerau de Monsuar, Marc Antoni Monsuar, OOnofre d'Alentorn, Guerau d'Alentorn, Riambau de Corbera, FranceDe Santa Coloma i OOnofre de Çalbà, Joan de Claramunt, Enric Terrer de Picalquers, FranceDe Santa Coloma de Gualbes, Lluís Salgueda, Frederic Font, Gaspar Iborra, Frederic Pol, Jeroni Vilana, Pere i Joan de Santcliment, Jeroni Font, Enric Agullana, FranceDe Santa Coloma Agullana, "dos Caldès", "dos Espunys", N. Ferrer, Jaume Bartomeu, Felip de Sarriera, N. Agullò, Gaspar Ferran, N. Tamarit, Galceran de Sarrià, Tomàs Pujadas, Jaume Costa, Montserrat Grau, Baró de Palou, N. de Torrelles, Ramon de Torrelles, Joanot Dusay, N. Botines, Joan de Sorribes, FranceDe Santa Coloma de Sorribes, N. Torroella, N. Pons, N. Xammar, N. Sitjar, N. Agullana, N. Tafurer, N. Alemany, Joanot Almera, Rafet de Girona, "el Capitàn Pelegrí", FranceDe Santa Coloma Junyent, Pere de Sacosta, Pere Cassador, Jaume i Gaspar d'Aguilar, Pere Pau Bolet, N. Rajadell, Rajadell de Peratallada, Gabriel Cassador, N. de Cardona, Joanot Gualbes, FranceDe Santa Coloma Vidal, Lluís de Blanes, FranceDe Santa Coloma i Guerau Saiol, Boxadors de Pontons, N. Carbonell, N. de Puigpardines, Miquel Baptista Falcó, "dos Foxans", N. de Vilar, N. Ferreres, Pere Ber Codina, N. Ferreres, OOnofre de Ferreres, Antoni Vilademor, N. Salavordeja, Lluís Valls, FranceDe Santa Coloma Setantí i fill, N. de Sabastida, Pere Pau de Palaudarias, FranceDe Santa Coloma de Meià, don Felip de Mallà, Lluís Salavordeja, Frederic de Barutell, FranceDe Santa Coloma de Monrodon, Jeroni Alzina, Rafel Caramany. A aquesta enumeració de cavallers l'autor afegia "y todas las Veguerias de Gerona, y Perpiñán".

Llibre XIX, capítol X, pàg. 211. Per a 1569-1570 afegia a la llista anterior els següents noms: don Pere de Cardona (governador de Catalunya), don Lluís d'Icart (batlle general), el senyor de Sant Jordi, el comte d'Aitona, el baró d'Erill, don Jaume de Cardona, el marquès de Castellnou, don Pere de Pinós (veDe Santa Colomaomte de Canet), don Enric de Cardona, don OOnofre Maimó, don Guerau de Queralt, don Enric, don Fadric, don Miquel i don Albert Despalau, don Jaume de Mitjavila i el seu fill.

⁶⁴⁸Dietaris de la Generalitat, v. II, Trienni 1569-1572, 33v-37r.

Abans de la guerra de finals de segle, que novament va comportar la crida a una mobilització general, cal destacar la participació de companyies d'arcabussers catalans a l'exèrcit que entre 1590 i 1592 Felip II va enviar al Llenguadoc en suport del duc de Joyeuse, cap de les forces de la Lliga Catòlica en aquella regió. En aquest exèrcit hi van participar també un regiment de 5.000 mercenaris alemanys que van arribar d'Itàlia per a ser desembarcats a Barcelona i traslladats posteriorment als comtats així com algunes unitats castellanques de cavalleria.

Les companyies catalanes eren d'infanteria, en concret d'arcabussers, i van ser posades sota comandament del mestre de camp don Hortensi d'Armengol, qui al mateix temps era capità d'una de les companyies que ell mateix va aplegar per ordre del rei en terres del bisbat de Barcelona. Els altres dos capitans eren don Jeroni Descatllar i don Bernat de Pinós, els quals ja tenien sengles companyies en servei des de l'estiu de 1587 i que ara van integrar-se al terç de don Hortensi⁶⁴⁹.

Per la mateixa època va ser necessari fer front a algunes entrades d'hugonots en el Rosselló. Així per exemple a finals d'octubre de 1592 més de cinc-cents van entrar a la vila de Vinça però van ser rebutjats pels seus habitants, que en van matar molts. En el mateix mes va tenir lloc una altra incursió d'hugonots gascons que van ocupar i fortificar el castell d'Estagell, una acció que fins i tot va motivar la crida a sometent a les terres veïnes del Pallars i de l'Urgell, d'on segons Feliu de la Peña va arribar molta gent sota el comandament d'Alemanys de Tragó, governador del vescomtat de Castellbó⁶⁵⁰.

⁶⁴⁹ AGS, *Guerra y Marina*, reg. 52, f. 22 v-23. Nomenament de mestre de camp de don Hortensi d'Armengol, de 20 de juny de 1589.

PÉREZ LATRE, Miquel. *Entre el rei i la terra. El poder polític a la Catalunya del segle XVI*. Vic, 2004. Pàgs. 90.

⁶⁵⁰ FELIU DE LA PEÑA, Narcís. *Anales de Cataluña*. Llibre XIX, capítol XII, pàg. 206.

La guerra amb França de finals del segle XVI (1596-1598)

Aquest conflicte cal inserir-lo en el context de les hostilitats obertes entre Enric IV de França i Felip II des de gener de 1595 fins a la signatura de la pau de Vervins el juny de 1598, dins el marc més ampli de la guerra entre la monarquia hispànica i l'anomenada coalició de Greenwich, en la que al costat de França també hi participaven Anglaterra i Holanda. En aquest conflicte a Catalunya apart del Rosselló, que és on van tenir lloc les principals accions també van ser escenaris de guerra la resta de territoris de la frontera amb França, és a dir la Cerdanya, Andorra, el Pallars i la Vall d'Aran, i fora de Catalunya a Flandes i la Borgonya, que eren tots dos territoris igualment fronterers amb França.

De fet es va tractar d'un enfrontament entre les dues monarquies més que no una continuació de les guerres de religió a França, donat que el 1595 els darrers caps de la Lliga Catòlica, a la que havia donat suport Felip II, ja havien retornat a l'obediència d'Enric IV de Borbó i amb ells els territoris que controlaven; aquests caps eren, en concret, el duc de Mayenne, que controlava la Borgonya, el mariscal de Joyeuse, que ho feia al Llenguadoc i, finalment, el duc d'Épernon, que controlava la Provença.

Pel que respecta al Rosselló, les incursions de francesos van començar a ser freqüents la primavera de 1596. Es va tractar, al principi, de ràtzies fetes per bandes d'hugonots que tenien bàsicament com a objectiu el robatori de bestiar. Així va succeir, per exemple, el 18 d'abril, quan per la banda d'Estagell van entrar un grup de cinquanta arcabussers i vint soldats de cavalleria que van aconseguir endur-se uns quants caps de bestiar, per bé que van ser perseguits unes quantes llegües dins de França pel governador dels comtats, don Joan de Queralt, molt probablement al front de la companyia de cavalls lleugers de Perpinyà, que ell mateix comandava. No obstant, aquesta vegada, tal com el mateix governador va explicar al rei, no es va atrevir a continuar gaire enllà la persecució, ja que els lladres s'havien internat per terres del duc de Joyeuse, i com que aquest era un noble catòlic que havia estat aliat de Felip II durant anys, don Joan de Queralt no havia volgut causar, per aquest motiu, cap dany a les seves possessions. Així sí, en tornar de l'expedició, don Joan va escriure immediatament al duc de Joyeuse per a demanar-li que actués contra els bandits hugonots, i aquest en senyal de bones intencions es va comprometre a fer castigar els lladres i a evitar que es repetissin aquest tipus d'incursions perquè com don Joan de Queralt va manifestar el duc estava convençut que calia "*vivir en la quietut que a todos conviene y entiendo del lo cumplira assi*".

De fet el duc de Joyeuse va complir la seva paraula perquè quan al cap de ben poc es va repetir l'entrada d'una partida d'hugonots francesos, aquesta vegada en nombre de cinquanta arcabussers, que es van endur un remat sencer de dues-centes vaques, el qual van conduir precisament a través de les terres del de Joyeuse, el duc d'acord amb el compromís que havia contret va obligar els lladres a lliurar el bestiar robat en el primer poble sota la seva jurisdicció per on van passar, per tot seguit restituir-los íntegrament als seus propietaris de l'altra banda de la frontera, una acció que com manifestava don Joan de Queralt a Felip II "*a sido senyal de que quiere el de Joyosa buena Vesinda(d) y que la Tierra Paz adelante de que no vendra poco Bien a este Condado de VMd*"⁶⁵¹.

⁶⁵¹ ACA, CA, 265, 117. Carta de don Joan de Queralt, governador dels comtats de Rosselló i Cerdanya a Felip II, de 3 de maig de 1596.

La següent incursió de l'any 1596, també d'hugonots, va ser per la banda de Mosset, en terres del Conflent. En aquesta ocasió va ser un grup més nombrós que les altres vegades, en concret de dos-cents homes provinents del comtat protestant de Foix i que tenien la intenció d'entrar a la vila fortificada de Molig, que era propietat de don Joan de Vilanova, comte de Montagut, per a fer-se forts allí i així poder dedicar-se tranquil·lament a robar i cremar les cases dels llocs propers. A més sembla ser que si aquest primer grup tenia èxit en el seu intent hi havia encara un segon grup, d'igual nombre d'homes, esperant a Rocafort, que era el poble més proper per la banda de França, per a venir a donar suport als de Molig.

La notícia no va tardar a arribar a Prada de Conflent, on amb la gent de la vila i de tota la vall es va ajuntar un grup de 300 homes armats, els quals, sense esperar l'arribada de Peret de Còdol, que era el veguer de Vilafranca de Conflent, es van encaminar de seguida en direcció a Molig, on van arribar en qüestió de dues hores, i un cop allí es van trobar que els francesos no havien pogut entrar-hi, tot i que havien intentat de fer sortir els seus habitants amb l'estratagema d'enviar a una esquadra de cinquanta infants a atacar primer el lloc proper de Campomà – també de don Joan de Vilanova – on van causar destrosses i hi van robar.

Assebat també el veguer de Vilafranca de Conflent va emprendre tot seguit la marxa cap a Molig amb una força de cent arcabussers, amb la intenció d'afegir-se i dirigir el grup de càstig que s'havia aplegat a Prada, el qual li portava un avantatge de mitja hora.

Per la seva part, quan aquesta força de vilatans va arribar a Molig, encara s'hi van afegir quinze homes de la població, un nombre, per cert, bastant inferior als vuitanta i fins cent homes que, segons el veguer de Vilafranca, aquesta vila podia armar per a ocasions com la present. Aquests homes de Molig – també segons el veguer – eren, a més, els millors de la vegueria de Conflent.

En veure l'arribada de tan nombroses forces els hugonots van emprendre la fugida en direcció al coll de Jou, on un cop van tenir la rereguarda ben assegurada, es van aturar per a fer front als vilatans de Prada que els encaçaven, els quals no van dubtar a escometre'ls. Per la seva banda, en veure's atacats, els francesos van respondre amb molta fúria, i malgrat ser ells minoria, van tenir èxit, ja que van aconseguir matar, en combat cos a cos, vint-i-dos oponents, per tot seguit passar a França pel coll de Jou.

Aquestes incursions posaven sens dubte de manifest la vulnerabilitat d'aquelles terres frontereres, per la qual cosa el veguer de Vilafranca de Conflent, Peret de Còdol, demanava al governador dels Comtats, don Joan de Queralt, que per a fer front com calia a les incursions d'hugonots a la vall, intercedís davant el rei per a que enviés, tan aviat com fos possible, una companyia d'infanteria a Mosset, ja que a parer del veguer era imprescindible garantir la seguretat d'aquelles contrades per a evitar el seu probable despoblament⁶⁵².

Per altra banda cal tenir en compte que els danys que ocasionaven aquestes entrades de francesos no eren solament delictes contra la propietat, ja que ben sovint van suposar també casos contra la integritat física de les persones – alguns d'una crueltat inusitada⁶⁵³ –, normalment perquè es negaven a pagar el rescat que demanaven pelles. Només els rescats consignats sumaven 27.230 ducats, una xifra

⁶⁵² ACA, CA, 265, 117. Relació del veguer de Vilafranca de Conflent, Peret de Còdol, feta al governador don Joan de Queralt, el 29 d'abril de 1596.

⁶⁵³ A T. Comalls, del lloc de Jòc, el van captivar i se'l van endur de casa seva, però com que no podia seguir els seus segrestadors li van amputar les seves parts genitals i després el van llençar a una canal de molí.

ja de per si elevada a la que caldria afegir els robatoris de plata i ornaments dels temples, mercaderies d'embarcacions i tota mena d'objectes personals de les cases. Tot plegat va ser una onada de violència i robatoris tan notable que fins i tot els consols de la vila de Perpinyà en van voler deixar constància davant el rei amb una memòria presentada pel seu síndic a la cort el 25 de maig de 1596⁶⁵⁴ i en la que es veu fins a quin punt la població d'aquella frontera va patir en pròpia carn l'estat de guerra entre la monarquia hispànica i la francesa.

La principal entrada de francesos a Catalunya en el decurs d'aquest enfrontament finisecular de la monarquia hispànica amb França es va produir l'estiu de l'any 1597 en el comtat de Rosselló, i no es va tractar com fins aleshores d'una simple ràtzia per part de bandes d'hugonots, sinó que va ser una veritable invasió. La va portar a terme nodrit exèrcit d'entre 14.000 i 16.000 efectius⁶⁵⁵, enviat per Enric IV sota les ordres del cavaller cors Alfons d'Ornano, amb la intenció d'ocupar militarment els comtats de Rosselló i Cerdanya, i fins i tot altres territoris catalans que també feien frontera amb França, com la Vallferrera, en el vescomtat de Castellbó, un fet que posa de manifest que l'amenaça francesa no es va limitar als comtats de Rosselló i Cerdanya i que es podia fer realitat tot al llarg de la frontera que anava des de la plana rossellonesa fins a la Vall d'Aran.

Entre aquests fronts menys coneguts hi havia la Vallferrera, actualment a la comarca del Pallars Sobirà i a l'edat moderna en el vescomtat de Castellbó, un territori que aleshores eren de jurisdicció reial, motiu pel qual, pel maig de 1598, el seu síndic a la cort, de nom Pere Mallol, demanava a Felip II que per a evitar la despoblació d'aquella contrada a conseqüència de les recents entrades dels francesos concedís als habitants de la vall les rendes i quísties que la corona hi tenia, per un període de vint anys, amb la finalitat de reconstruir les vivendes cremades, ajudar la gent més pobra que havia quedat afectada i també per a construir-hi unes quantes torres per a defensar-se dels atacs francesos. El darrer havia estat l'entrada de les forces que manava Alfons d'Ornano, entrada que a la Vallferrera s'havia produït el novembre de 1597, quan 1.600 soldats es van dedicar durant una setmana sencera al pillatge i la crema de cases i, fins i tot, esglésies.

Per la seva part Felip II va demanar informació al virrei de Catalunya, que aleshores era el duc de Feria, sobre el valor anual de les rendes que li demanaven els de la Vallferrera, i aquell li va escriure tot seguit per a confirmar, en primer lloc, la gravetat dels danys que havia sofert la vall per motiu d'aquella incursió, els quals, en concret, pujaven, per a tot el vescomtat de Castellbó a 40.000 ducats. En segon lloc donava per bona la xifra de 200 ducats anuals per al valor de les rendes i, finalment, donava el seu parer sobre la conveniència de que es concedís la petició. Pel que fa a això darrer el duc de Feria li deia a Felip II que tingués per ben invertits els ducats d'aquestes rendes, diners que eren necessaris per a un territori com la Vallferrera, el qual, segons el mateix virrei testimoniava no tenia cap torre de vigilància i defensa. Un altre argument favorable a la concessió era l'esforç que

⁶⁵⁴ ACA, CA, 265, 117. "*Relacion de los robos muertas y incendios que los franceses circumvezinos a los Condados de Rossellon y Cerdaña han hecho en ellos*". Es tracta d'un document on es relacionaven, un per un, tots els segrestats particulars des del principi de les hostilitats amb els francesos, així com les esglésies que van robar. Pel que fa als segrestats hi ha persones de tota condició: des de cavallers a menestrals i pagesos, passant per menestrals, i fins i tot un síndic de Prada de Conflent. Reproduït a l'Annex documental.

⁶⁵⁵ SIMON TARRES, Antoni; VILA, Pep (eds.). *Cròniques del Rosselló (segles XVI-XVII)*. Barcelona, 1998. *Diari de Pere Pasqual (1595-1644)*, pàg. 83. Segons aquesta font eren 14.000. FELIU DE LA PEÑA, N. *Anales de Cataluña*. Llibre XIX, capítol, XII, pàg. 219. Segons aquest autor es tractava d'una força composta per 15.000 infants i 500 cavalls.

els de la vall havien demostrar per a defensar-se dels francesos, superior fins i tot, tal i com remarcava el duc, al d'altres llocs que ho podrien haver fet millor d'acord amb la seva més gran disponibilitat de recursos.

Felip II també va consultar l'afer amb el Consell d'Aragó, el qual, per la seva part, va estar d'acord amb la valoració que havia fet el duc de Feria, i per això va recomanar que fossin concedides les rendes per un període de deu anys, això sí, amb l'obligació de retre comptes de les despeses al Mestre Racional⁶⁵⁶.

De fet les principals entrades de francesos es van produir al llarg dels anys 1597 i 1598, afectant en menor o major mesura a tota la frontera de Catalunya amb França. Al mateix temps s'ha de subratllar que en aquesta ocasió Catalunya va assumir gairebé tota sola el pes de la seva pròpia defensa amb les importants mobilitzacions que van fer les universitats, la Diputació, i els nobles i eclesiàstics, ja que la corona, a part de les tropes ordinàries dels presidis, es va limitar a enviar un contingent molt reduït de tropes extraordinàries forànies. Aquestes darreres, segons Feliu de la Peña, van consistir tan solament en 400 cavalls. Malgrat tot sí va ser significatiu l'enviament per part del rei de sis galeres sota comandament de l'almirall català N. Codeny per a protegir les costes del Rosselló, que també van portar municions i provisions per a l'exèrcit que el duc de Feria havia concentrat als comtats⁶⁵⁷. En aquest sentit fins i tot és possible creure en la confiança de Felip II en els catalans a l'hora de defensar ells sols la seva terra d'una invasió enemiga, tal i com suggeria l'anècdota que recollia Roig i Jalpí de què estant el rei malalt al llit els grans de Castella li van exposar les intencions franceses contra Catalunya, i en especial que perillava Perpinyà, i que el rei els va preguntar al seu torn si ho sabien els catalans, a la qual cosa li van respondre que sí i que estaven fent prevencions, una resposta que va fer dir al rei prudent "*Pues buelvome deste otro lado à descansar*"⁶⁵⁸.

Segons relatà Feliu de la Peña en els seus "Annals" part de l'exèrcit francès es va presentar de matinada a falta de dues hores per a que despuntés el dia davant Perpinyà el 19 d'agost de 1597 creient que prendrien per sorpresa la vila per sorpresa, però va resultar que gràcies a un miracle que es va atribuir a Sant Magí es va fer de dia abans d'hora i així es va poder plantar cara a l'enemic i obligar-lo a retirar-se amb grans pèrdues.

A partir d'aquest moment van començar les lleves per part de la ciutat de Barcelona, que va formar un terç de 1.000 homes, de la Diputació, que n'aplegà 2.000, i de la resta de la terra, que n'aportà segons Feliu fins a 20.000. Amb una porció significativa d'aquestes forces el virrei duc de Feria va sortir de Barcelona en direcció a Girona. Abans de marxar el virrei havia donat ordres als alcaids i governadors per a que anessin a les seves places a preparar la defensa. Els darrers eren: don Galceran Armengol, alcaid de Salses, don Ramon d'Oms, d'Elna, don Galceran de Senmenat, de Cotlliure, N. Copons de la Manresana, de Castelló d'Empúries, don Baptista Terré, de Bellver, Joan Sorribes, de Puigcerdà, don Bernat d'Oms, de Talteüll, don Francesc de Marimon, de Castellbó, Joaquim

⁶⁵⁶ ACA, CA, 254, 127. Consulta del Consell d'Aragó de 20 de maig de 1598.

⁶⁵⁷ FELIU DE LA PEÑA, Narcís. *Anales de Cataluña*. Llibre XIX, capítol XII, pàg.220. Segons aquest autor N. Codeny era natural de Sant Feliu de Guíxols i era un mariner molt valent i intrèpid a qui Felip II havia confiat la defensa de Portugal després de la conquesta de 1580, donant-li a càrrec 12 galeres.

⁶⁵⁸ FELIU DE LA PEÑA, Narcís. *Anales de Cataluña*. Llibre XIX, capítol XII, pàg.219. La cita concreta és de Roig Jalpí, "Cataluña defendida", manuscrit, foli 597)

Setantí, de Bellaguarda, N. Tort, de València d'Àneu. El duc de Feria també va demanar que es prepararessin al duc de Cardona per a que servís amb els seus vassalls, i a altres pobles de la part del Pallars.

Quan l'exèrcit arribà al Rosselló hi va haver algunes topades amb els francesos i aquests es van retirar amb grans danys. Des de Perpinyà el virrei va escriure el 4 de setembre a l'oïdor militar don Frederic Meca, que era a Girona, per a que llicenciés la gent que encara arribava perquè els francesos ja s'havien retirat vers Narbona.

A principis de 1598 van tornar a arribar avisos de què els francesos, els quals sembla ser que en aquesta ocasió eren tropes d'hugonots, formaven una altra vegada un exèrcit amb tren d'artilleria per a entrar novament a Catalunya. El dos de febrer a Mosset, en el límit del Rosselló amb França, mossur de Vives va fer una incursió amb 500 o 600 homes que va ser rebutjada pels vilatans amb molta empenta tot i que el senyor del lloc, don Guerau de Cruïlles, estava malalt; van matar més de cent enemics i en van ferir molts.

També van entrar en gran nombre pel Pallars sota comandament de mossur de Saint Girons, però també allà van ser rebutjats pels habitants del marquesat de Pallars així com dels llocs veïns. Un altre objectiu va ser la Vall d'Aran, per bé que els habitants de la vall estaven previnguts i comptaven amb l'ajuda de les milícies que van mobilitzar el bisbe i el capítol d'Urgell, de manera que també van derrotar i posar en fuga als francesos, els quals en la seva fugida van deixar alguns cavalls, armes, bagatges i provisions.

En aquesta nova ocasió de 1598 el duc de Feria tornà a demanar a la Diputació que fes lleva de 1.000 homes, i igualment demanà que fessin lleves les universitats i vegueries. Després de superar els dubtes que tenien els diputats van procedir a fer la lleva.

El 12 de març els francesos van intentar emparar-se de Vinçà, tot i que igualment van ser rebutjats. Van tenir però més sort a Illa – almenys inicialment – ja que després de fer volar una torre adosada a la muralla de la població van entrar-hi. Tanmateix es van trobar amb la defensa aferrissada de tots els habitants (homes, dones i nens), que es van fer forts a l'església i els seus voltants, on van resistir fins a rebre l'avis de què el virrei els enviava socors. Aleshores van sortir de les seves posicions i a cops de roc van envestir l'enemic derrotant-lo i matant-ne més de vuitanta, ferint-ne altres i fent presoners, entre els quals molts cavallers. Feliu de la Peña considerarà aquesta acció un victòria realment èpica:

“libraron su Patria los de Illa, y llegò el socorro de Nuestro Exercito, quando las mugeres, los hombres, y niños avian conseguido tan insigne y gloriosa victoria a costa de veinte y dos vidas”.

Precisament en revenja per la humiliació soferta a Illa mossur de Durbaan i el vescomte de Lacur van entrar amb un nombrós exèrcit a la Cerdanya però van ser descoberts pels centinelles de la Torre Cerdana. Aleshores es van ajuntar les forces de les vegueries de la Cerdanya i Urgell i van fer front a l'enemic, amb el qui van topar a la vall de Querol desfent-lo de forma sagnant:

“rompieronles matando mas de trescientos, siguiendoles los tomaron el Bagage, recobraron los despojos y ganaron lo que havian hurtado, matando mas de mil”.

Una xifra que encara haguera estat major de no ser perquè el comandant francès va posar en pràctica una estratagema per a despistar els seus perseguïdors consistent en tocar a batalla en un lloc, per atraure l'enemic, i a retirar-se simultàniament a un altre per a fugir. En aquesta ocasió els cerdans i urgellesos van ser ajudats per una part de l'exèrcit del virrei sota comandament de Pere Descallar (tinent del veguer de Puigcerdà Joan Sorribes), que hi anà acompanyat per don Guillem d'Iborra, i tots plegats van acabar de perseguir l'enemic, fent molts presoners que van portar en gran nombre davant el virrei, mentre que la resta "*se derramaron por Cataluña pidiendo limosna*".

També deia Feliu de la Peña que aquestes victòries van ser lloades pel mateix lloctinent duc de Feria en va dir que "*eran muy importantes para Cataluña, y que revivían las memorias de las prodigiosas victorias de aquellos Catalanes antiguos*" i que a banda de la seva versemblança o exageració són un bon exponent de la consciència de la pervivència a finals del segle XVI d'unes tradicions militars dels catalans en la defensa de la seva pròpia terra que tenien les seves arrels en la reconquesta medieva⁶⁵⁹.

⁶⁵⁹ FELIU DE LA PEÑA, Narcís. *Anales de Cataluña*. Llibre XIX, capítol XII, pàgs.219-221.

De la pau de Vervins a la mort d'Enric IV de Borbó (1598-1610)

Des de la Pau de Vervins de 1598 fins a la mort d'Enric IV de Borbó el 1610 la frontera dels comtats va viure un estat latent d'amenaça de noves incursions franceses, del qual en van deixar testimoni tant les autoritats locals de Perpinyà com els lloctinents de capità general de la frontera en les seves corresponents cartes a la cort.

Per això és freqüent trobar, durant aquella primera dècada del segle XVII, cartes al rei que sovint posen de manifest al mateix temps el perill d'invasió i el mal estat de les fortificacions i les guarnicions corresponents de la frontera.

Així ho feia, per exemple, el llicenciat Covarrubias, que aleshores era vicecanceller del Consell d'Aragó, pel febrer de 1600 a partir de la informació que li havia donat el síndic que Perpinyà tenia aleshores a la cort. El vicecanceller alertava al rei del perill que es creia existia d'una nova entrada de francesos al Rosselló, una incursió que si no era per tornar a intentar de prendre novament Perpinyà almenys si podria tractar-se d'una maniobra de distracció per a treure l'atenció de la resta de fronts de guerra. Era una sospita fonamentada en algunes iniciatives per part dels francesos, com ara la provisió de bastiments vora la frontera, o la provisió de diners amb la venda d'oficis reials i beneficis eclesiàstics. El llicenciat Covarrubias també traslladava al rei la preocupació que li havia manifestat el síndic de Perpinyà pel mal estat del Castell Major de Perpinyà, on a més era necessari reforçar la guarnició, donat que en aquells moments només hi havia 212 soldats mentre que al castell hi havia capacitat per allotjar-ne fins a un miler⁶⁶⁰.

En altres ocasions eren els mateixos cònsols de Perpinyà els que escrivien directament al rei per asseblar-lo de les intencions dels francesos. Com per exemple l'octubre de 1600, quan avisaven que alguns *moissurs* francesos de la frontera (entre ells el de Miralpeix) estaven aplegant gent armada que es creia era per a entrar als comtats, per la qual cosa els cònsols demanaven al rei que enviés forces d'infanteria i cavalleria per a reforçar les que ja hi havia i així poder fer front a l'amenaça.

Pel que fa a aquest avís de les autoritats locals perpinyaneses, és remarcable que en fer-lo arribar al rei el Consell d'Aragó recalqués que ho feia no obstant tenir per segur que ja li haurien arribat per altres vies, referint-se, és clar al Consell de Guerra, en una actitud que deixa entreveure certa desconfiança del Consell d'Aragó envers el de Guerra, almenys pel que fa als afers de la frontera dels comtats del Rosselló i Cerdanya⁶⁶¹.

És així que don Carlos Coloma, aleshores lloctinent de capità general a la frontera de Perpinyà, va preferir la via del Consell d'Aragó a la del de Guerra, potser perquè confiava més en l'eficàcia del primer per atendre les seves demandes.

De fet, sembla ser que el Consell de Guerra no posava en aquells moments gaire atenció en els afers de la frontera dels comtats de Rosselló i Cerdanya. Almenys això és el que es pot inferir de les paraules de gratitud de Felip III envers el Consell

⁶⁶⁰ ACA, CA, 266, 91. Carta del vicecanceller Covarrubias al rei, de febrer de 1600. Sobre la quantitat de soldats que podia haver de guarnició al Castell Major el síndic de Perpinyà aprofitava l'avinentesa que en el moment en que es va produir la invasió d'Alfons d'Ornano dins el castell tan solament hi havia el curt nombre de 150 soldats, que disposaven igualment d'escaasses provisions (quatre càrregues).

⁶⁶¹ ACA, CA, 267, 25. Consulta del Consell d'Aragó de 12 d'octubre de 1600.

d'Aragó per haver-lo posat al corrent del que informava don Carlos Coloma, unes paraules que bé permeten suposar que el Consell de Guerra, a qui pertocava fer-ho en principi, no ho havia fet. A més, aquesta impressió de manca d'interès per part del Consell de Guerra és confirmada pel mateix Consell d'Aragó, qui a la consulta que presenta al rei sobre la carta del lloctinent Coloma diu que la presenta malgrat que no dubta que don Carlos Coloma i el virrei i capità general duc de Fera ja ho hauran fet pel Consell de Guerra *“por ser esto propriamente del”*.

Per la seva part el Consell d'Aragó va expressar sobretot la seva preocupació pel mal estat de la defensa de la frontera dels comtats i la necessitat d'evitar mals majors si es produïa una invasió francesa en aquell territori tan estratègic per als regnes de la monarquia a la Península Ibèrica:

*“... que para todo lo demas se proveera del dinero y las demas cosas necessarias para que aquello que es la principal llave de toda España este tan abuen recaudo como es menester antes que pueda suceder alguna desgracia con que metan la guerra en casa, que despues con muchos millares seria dificultoso sacarla della”*⁶⁶²

Malgrat la signatura de la pau de Vervins l'any 1598 era un fet a principis del segle XVII que la frontera dels comtats continuava estant en el punt de mira de França. Per això el gener de 1603 el comte de Montagut, amb possessions en aquelles terres, posava en coneixement del virrei arquebisbe de Tarragona el pla d'uns quants *mossurs* francesos de la frontera per a emparar-se de la vila de Vilafranca de Conflent així com de Mosset, aquesta darrera de la seva pròpia jurisdicció. Entre aquests senyors fronterers hi havia el vescomte de Miralpeix, mossur de Rius i mossur de Viver. Aquesta nova amenaça va fer que el virrei arquebisbe demanés urgentment a Felip III que enviés diners per assegurar la paga de les guarnicions ordinàries de les fortificacions de la frontera⁶⁶³.

Com es pot veure a la frontera dels comtats, de forma semblant a com totes les fronteres de la monarquia hispànica, contínuament es demanaven soldats, municions i diners per a fer front a l'enèsim intent d'invasió. El que ja no resulta tan corrent és que es demanés la presència del virrei a la frontera, tal com ho feien a finals de l'any 1605 els còsols de Perpinyà, ja que cal no oblidar que aquest era al mateix temps el capità general de Catalunya. Per això els còsols recordaven al rei que en ocasions passades de perill d'invasió de l'enemic així s'havia fet⁶⁶⁴, referint-se segurament a la presència del duc de Fera quan entre 1597 i 1598 havia tingut lloc l'entrada de francesos amb Alfons d'Ornano.

Val a dir, que com feia avinent el mateix Consell d'Aragó al rei hi havia un capítol de les instruccions que es donaven al virrei de Catalunya amb el seu nomenament que avalava la demanda que feien els còsols perpinyanesos de la seva presència a la frontera per a dirigir la defensa. Segons aquest capítol el virrei s'havia de traslladar a residir durant dos mesos a Perpinyà almenys una vegada cada dos anys, acompanyat això sí, pel Consell Criminal per assistir-lo i assessorar-lo convenientment en les seves funcions governatives⁶⁶⁵. Es tractava, per tant, d'un mandat especial i concret del rei que posa de manifest la importància per a la

⁶⁶² ACA, CA, 267, 47. Consulta del Consell d'Aragó de 8 de novembre de 1601.

⁶⁶³ ACA, CA, 267, 24 (1603).

⁶⁶⁴ ACA, CA, 268, 99. Còpia d'una carta dels còsols de Perpinyà al rei, de 29 d'octubre de 1605.

⁶⁶⁵ ACA, CA, 268, 99. Còpia d'un capítol de les instruccions que Felip III va donar al virrei duc de Monteleón el 29 de maig de 1603.

seguretat dels seus dominis peninsulars d'aquella frontera militar que eren els comtats de Rosselló i Cerdanya.

Al cap de deu anys d'alertes continuades sobre invasions de francesos que a la pràctica no s'arribaven a produir els avisos que els còsols de Perpinyà enviaven a la cort ja no eren escoltats amb la mateixa atenció. De fet dona la sensació que el record de la darrera invasió efectiva, la de 1597-98 fos ja massa llunyà. I potser per això es pugui entendre que un avís enviat pels còsols el 31 d'agost 1608 fos exposat en consulta pel Consell d'Aragó al rei el 5 de novembre, és a dir, al cap de dos mesos. Un retard considerable que fins i tot feia que el mateix consell l'excusés davant el rei dient que els avisos havien arribat una mica tard ja que ho havien fet feia dos mesos.

Pel que respecta a la provisió d'armes a les poblacions que les necessitaven i com ha estat exposat més amunt la Diputació del General en va proveir en els anys 1597-98, i igualment van fer com va indicar Núria Sales algunes corporacions locals com ara el Consell de Cent, així com la universitat de Girona amb les poblacions de la vegueria i vegueries veïnes⁶⁶⁶. Ara bé aquesta iniciativa també va ser seguida per la corona, tot i que sembla ser que amb posterioritat al conflicte indicat.

Així, per exemple, per una reial provisió despatxada per cancelleria el 30 de juliol de 1600 la vila de la Seu d'Urgell, havia rebut gratuïtament de la corona, en reconeixement dels bons serveis prestats fent front als freqüents atacs dels francesos, la quantitat de 100 arcabussos, 16 mosquets i 25 llances. Però no obstant la mercè reial va resultar que l'any 1614 alguns oficials de la capitania general de Catalunya, entre els quals el comptador Francisco Carnero, reclamaven a la vila el pagament d'aquelles armes, amb l'argument que la dita mercè no s'havia fet via el Consell de Guerra (es devia haver concedit pel Consell d'Aragó). No cal dir que el rei va donar la raó als jurats de la Seu d'Urgell, que li havien escrit per demanar-li que els fos respectat el privilegi de les armes, petició que, no cal dir-ho, immediatament va trobar el suport del Consell d'Aragó, qui per la seva part també demanà a Felip III que s'escrigués al virrei marquès d'Almazán reconvenint-lo per haver provocat un conflicte entre consells amb la seva poca cura de no fer guardar la mercè feta pel rei⁶⁶⁷.

⁶⁶⁶ SALES, Núria. *Els segles de la decadència (segles XVI-XVIII)*. A la *Història de Catalunya* dirigida per Pierre Vilar, vol I. Pàgs. 96-97. El setembre de 1597 els jurats gironins compren més de 1.200 arcabussos i mosquets a Milà a 34 rals la unitat. També els consellers barcelonins van comprar i distribuir a preu de cost i a pagar en terminis mosquets i arcabussos que igualment venen d'Itàlia; Barcelona encara proveeix arcabussos l'any 1600 a algunes poblacions dels comtats com Ceret i Illa.

⁶⁶⁷ ACA, CA, 211, 25. Consulta del Consell d'Aragó de 30 d'abril de 1614.

Una amenaça francesa (1620)

A finals de l'any 1620 Lluís XIII de França va concentrar un nombrós exèrcit en el Llenguadoc, format per 10.000 infants i 4.000 cavalls, que van ser aplegats pel duc de Montmorancy, el comte de Rius i el baró de Pujol, tots ells sota comandament del duc de Bouillon, amb els que el monarca francès va annexionar als estats de la corona el regne de Navarra, també conegut com el Bearn, on a més va restablir el catolicisme com a religió.

Ara bé, la presència d'un exèrcit tan nombrós va ser un motiu de preocupació per al virrei duc d'Alcalá, que havia rebut algunes informacions de les segones intencions dels francesos per a marxar sobre Perpinyà quan rebessin l'ordre del seu rei.

Aquesta amenaça sobre la frontera dels comtats va coincidir amb un dels freqüents conflictes entre l'autoritat militar, representada allà pel lloctinent de capità general i les autoritats locals, sobretot les de Perpinyà, que era on precisament aquell residia. Normalment eren deguts a abusos de l'autoritat militar, que s'extralimitava pel que feia a la seva jurisdicció i atribucions, la qual cosa habitualment ocasionava les corresponents queixes dels cònsols de Perpinyà al virrei o al rei.

Aquesta situació de conflicte es va produir de manera molt intensa quan va ser lloctinent de capità general don Alvaro Suárez de Quiñones, que ho va ser en substitució de don Carlos Coloma de l'u d'agost de 1611 fins al disset de desembre de 1620, data en què va morir de malaltia al Castell Major de Perpinyà⁶⁶⁸. De fet les relacions dels cònsols de Perpinyà amb aquest lloctinent es van anar enverinant amb el temps degut sobretot a l'actitud prepotent del lloctinent, que va ser poc respectuós amb els privilegis de Perpinyà.

Aquesta conjuntura es va manifestar de manera especialment intensa coincidint a finals de l'any 1620 amb una amenaça d'invasió francesa, motiu que va preocupar, per començar, al virrei duc d'Alcalá perquè les desavinences entre els de Perpinyà (i la població dels comtats en general) i el lloctinent de capità general eren tan grans que fins i tot donaven motius al virrei per a pensar que posaven en perill la bona defensa de la frontera.

Per això, en aquesta ocasió, el virrei que era també alhora capità general, i per tant el superior de don Álvaro, en una carta al rei on feia les demandes habituals es va fer ressó de fins a quin punt detestava la gent dels comtats al lloctinent:

“...como tantas veces e representado a VMd falta gente, municiones, vastimentos, i dineros para prevenir algo dello; creçe Juntamente el desconsuelo de aquellos vasallos asegurandome quantos VMd tiene en los Condados i en Cathalunia (sic) que perderan las vidas por la defensa de su patria i servicio de VM. arrimados a las murallas de Perpiñan; pero que no quieren perder la reputacion, como sera cierto, llegando a donde esté don Alvaro Xuarez i el está del mesmo parecer”.

A més un altre aspecte que preocupava al virrei duc d'Alcalà era l'estat de salut del lloctinent, que no era el millor per a fer front a una invasió, ja que des de feia uns mesos havia empitjorat sensiblement en el conjunt de les seves afeccions, que era

⁶⁶⁸ AGS, CDS, reg. 96-1. En el seu nomenament de data 30 de juny de 1611 es donen dades de la seva carrera com a militar, que va ser notable. Era cavaller de l'hàbit de Santiago i portava servint des de feia trenta quatre anys el rei amb les armes a Itàlia, Portugal i Flandes com a capità d'infanteria espanyola primer i després, segurament en reconeixement de la seva vàlua, com a mestre de camp amb un Terç sota el seu comandament. Havia servit sempre “con valor y reçiviendo heridas”.

llarga: patia el mal de la gota, per la qual cosa a vegades no podia caminar, tenia el mal de l'orina (inflamació de la pròstata), i per acabar d'adobar-ho patia de sordesa.

Per tot plegat els còsols perpinyanesos van demanar al virrei que enviés una persona que pogués servir en condicions l'ofici i aquesta vegada la petició sí va ser atesa i el duc d'Alcalá, per a solucionar la crisi, va enviar a don Jeroni d'Argensola, un cavaller que aleshores era governador de Catalunya i que tenia – i això era important per a substituir interinament a don Álvaro – experiència en afers militars⁶⁶⁹. Val a dir que aquesta iniciativa del virrei va ser aprovada, posteriorment, pel Consell de Guerra, que la degué trobar prou sensata i convenient, per bé que finalment don Álvaro va acabar morint a finals d'aquell any 1620.

Efectivament es pot dir que la frontera dels comtats l'any 1620 era una frontera desguarnida i amenaçada. El seu estat era tan deficient que, a principis de novembre de 1620, quan es temia una acció dels francesos, el virrei duc d'Alcalá deia sense embuts a Felip III *“que las fronteras de Cathalunya estan de manera que es imposible resistir al que emprendiere ocupar las”*⁶⁷⁰.

Es tractava certament d'una situació delicada que també preocupava vivament al Consell d'Aragó, el qual a partir de tots els testimonis que li havien arribat (del virrei, dels còsols de Perpinyà, de particulars de la frontera, etc) repassava tots els aspectes de la qüestió en una consulta que elevà a Felip III el 14 de novembre de 1620 i que novament confirma l'interés d'aquest organisme pels afers militars dels regnes de que s'ocupava.

En primer lloc el consell es fixava en la falta d'efectius a la guarnició del Castell Major de Perpinyà, fins al punt que els vint o trenta soldats que la composaven aleshores eren insuficients per atendre com calia els cossos de guàrdia en el perímetre de les muralles de la vila, els quals aleshores havien de ser atesos tan solament per dos o tres homes. Per altra banda, era tan escassa aquesta guarnició, que si tots els soldats s'ocupaven en els cossos de guàrdia ja no en quedava cap per a fer de centinella en els baluards i dalt la muralla, i ni tan sols a les portes del castell s'hi podia posar la guarda que calia, de manera que la majoria de vegades hi havia un sol vigilant.

Pel que fa a la guarnició el Consell d'Aragó també posava l'atenció en l'estat extrem de misèria i de gana en què havien de viure els soldats, tan gran que *“de ninguna manera se podrian sustentar sino fuesse por las limosnas que les dan los naturales compadecidos de su mucha miseria y trabajo”*.

Un altre greu problema consistia en l'estat de la muralla de Perpinyà. Aquesta havia patit recentment la caiguda d'un llenç de paret que de no ser perquè s'acabava de reparar hauria facilitat molt – tal com afirmava el mateix consell – l'entrada de l'enemic si l'hagués intentat.

Pel que feia a la fortificació del Castell Major el consell exposava els problemes que, per a la seva seguretat, plantejava la venda pública de pa i carn dins el recinte i que era un privilegi de l'alcaid amb el que obtenia uns ingressos afegits als del seu sou, però que tanmateix era una activitat que en opinió del Consell facilitava molt

⁶⁶⁹ Abans d'ocupar l'alcaidia dels Alfacs de Tortosa (1585) i de ser de ser proveït governador de Catalunya (1611) don Jeroni d'Argensola havia aplegat amb patent de capità una companyia d'infanteria a Catalunya amb la que havia anat a Flandes a lluitar.

⁶⁷⁰ ACA, CA, 270, 1. Carta del duc d'Alcalá al rei, de 4 de novembre de 1620.

l'entrada d'espies enemics disfressats, tal i com es creia que ja havia passat, ja que un religiós que era dins el castell sospitava haver vist un oficial francès que havia entrat vestit de carboner per a vendre la seva mercaderia.

Per la seva part, els habitants de Perpinyà davant aquesta situació de risc de patir un atac francès van decidir prendre mesures. Així van resoldre, per començar, formar un cos de guàrdia amb seu a la Casa del Consell, a punt per a intervenir on fos necessari per a defensar la ciutat i el Castell Major. Però va resultar que quan van oferir aquesta força armada al lloctinent don Alvaro Suárez de Quiñones, amb la intenció de reforçar l'escassa i insuficient guarnició del Castell Major quan fos necessari, aquell els va rebutjar de ple, i ni tan sols els va voler atendre personalment i va deixar l'atenció dels cònsols a mans del seu tinent. El lloctinent, a més va fer traslladar el seu enuig als cònsols perpinyanesos, als qui va fer dir que no era cosa seva la custòdia del castell.

Era una situació delicada que, tal i com volia fer veure el Consell d'Aragó al rei, independentment de l'efectivitat de l'amenaça francesa d'aquell moment, necessitava atenció i solucions urgents per a evitar que continués la despoblació de Perpinyà, un fet que ja feia anys que es produïa degut, entre d'altres coses, a aquesta inseguretats provocada per les mancances en les fortaleses i guarnicions de la frontera:

“y es sin duda Señor que se podria temer, si viniessen sobre el, qualquier mal suceso por estar sin las prevenciones necesarias, y ser por esto muy facil al enemigo escalar la muralla y entrar en la Villa y destruirla, que es de las mejores y demas poblacion de toda Cataluña, aunque de algunos años a esta parte se ha disminuido mucho con algunos trabajos que ha padecido, que no ayuda poco esto al desconsuelo que causan a sus vezinos los avisos que tienen de Francia, si bien confian que V.Mag.d ha de mandar proveer al dicho Castillo de todo lo que conviniere para su seguridad y defensa, y por la obligacion que nos corre lo supplicamos a V.Mag.d por lo mucho que importa á su servicio que se acuda á esto con brevedad aun en caso que los movimientos de Francia no fuessen con el fin que presumen los Consulos o, Jurados de la dicha Villa”.

Finalment el Consell d'Aragó no creia adequat com havia tractat don Alvaro als cònsols de Perpinyà, els quals, en opinió del consell, si havien fet l'oferiment d'ajuda al lloctinent havia estat amb el desig de complir amb el servei reial, i per tant no es mereixien ni molt menys un tracte tan desplaent per part d'aquell oficial:

“es muy digno de estimacion y proprio de lo mucho que se ha preciado siempre de fiel a la Corona Real habiendo merecido el privilegio sele diesse titulo de fidelissima con el qual la honra V.Magd. siempre que la escribe y es cierto que hara en todas ocasiones lo que hasta aqui y que el intento con que embiavan los consules o, Jurados a requerir (sic) á don Alvaro Xuarez de lo que resultava de la Informacion que se havia hecho merecia diferente acogida de la que hallaron y que pudiera muy bien dar lugar aque se hiziera con el esta diligencia y no con su Teniente, Pero son efectos de su condicion tan extraordinaria de que se ha dado

cuenta á V. Mag. d con ocasion de lo que ha escrito della el Duque de Alcala que no es lo que menos necessita de remedio”⁶⁷¹.

⁶⁷¹ ACA, CA, 270, 1. Consulta del Consell d'Aragó al rei, de 14 de novembre de 1620. Van assistir a la reunió del consell: el vicecanceller Roig i els regents don Salvador Fontanet, Pérez Manrique, Sentís, Villar i don Francesc de Castellví.

La crisi de la Valtellina (1625-1626)

Sens dubte l'arribada, l'any 1624, del cardenal Richelieu al Consell d'Estat de Lluís XIII va coincidir amb l'inici de la renovada embranzida amb la que es reprengueren les hostilitats franco-hispàniques, especialment a causa de les pretensions franceses sobre la Valtellina, un territori alpí que assegurava la comunicació de França amb Savoia i Milà. Perquè de fet va ser allí, al nord d'Itàlia, on es van desenvolupar les operacions bèl·liques a les que es va posar fi amb la Pau de Montsó (1626), per la qual els contendents van arribar a un compromís i una pau que a la pràctica eren més necessaris per a un Richelieu que a nivell intern havia de fer front als hugonots, que encara eren forts i van oferir una decidida resistència des de la seva base de la Rochelle fins a la capitulació l'any 1628.

No obstant tot i que el conflicte de la Valtellina es va desenvolupar al nord d'Itàlia també hi havia motius per a tèrmer per la seguretat de la frontera dels comtats de Rosselló i Cerdanya, de manera que Felip IV i Olivares van prendre la decisió de formar un exèrcit a Catalunya per a fer front a un possible atac francès en aquells territoris. Aquest exèrcit s'havia de formar, en bona part a partir de les lleves dels nobles titulats amb possessions a Catalunya, una mostra del fenomen de refeudalització de l'exèrcit en el regnat de Felip IV que com ha estat indicat anteriorment va ser posat de manifest per I.A. Thompson⁶⁷². Per això a principis de novembre de 1625 es va demanar al títol més important, el duc de Cardona, que acudís al servei reial amb la seva persona i vassalls, demanda a la que el duc no va tardar en respondre afirmativament.

La direcció d'aquest exèrcit va ser encomanada per Felip IV a don Pedro de Toledo, marquès de Villafranca, un noble cortesà amb experiència militar demostrada i que a més tenia algunes possessions a Catalunya, ja que l'aleshores virrei, el bisbe de Solsona, precisament per la seva condició de religiós, no era la persona idònia per a fer-se càrrec d'una campanya militar.

Malgrat tot aquesta decisió sembla ser que, com afirmava el virrei bisbe de Solsona, no va caure bé a Catalunya, en especial al duc de Cardona, ja que era ell qui, d'acord amb el costum tradicional, esperava tenir el comandament de l'exèrcit. De fet així havia estat en moltes ocasions passades i, no fer-ho així en la present, segons el virrei bisbe, constituïa un afront a la persona del duc, motiu pel qual ell recomanava que es fes igual com s'havia fet amb el duc de Medinasidonia a Andalusia, qui amb l'assistència d'un mestre de camp experimentat havia estat nomenat, en qualitat de principal noble allà, com a cap de l'exèrcit que es va aplegar per a fer front a l'atac anglès a Cadis el mateix mes de novembre de 1625. Val a dir que el Consell d'Aragó, com a organisme bon coneixedor de les preeminències nobiliàries a Catalunya, tenia la mateixa opinió que el virrei bisbe de Solsona, per la qual cosa també era favorable a nomenar cap de l'exèrcit al duc de Cardona, qui tot i no tenir experiència militar sí que tenia, per altra banda, possibilitats d'aconseguir la participació a l'exèrcit que es volia formar de molta gent, ja que en primer lloc el duc de Cardona tenia molt seguici a Catalunya i, en segon lloc, els seus estats eren els més extensos del Principat⁶⁷³.

⁶⁷² THOMPSON, I.A.A. *Guerra y decadencia. Gobierno y administración en la España de los Austrias, 1560-1620*. Barcelona, 1981. Pàg. 183.

⁶⁷³ ACA, CA, 273, 26. Consulta del Consell d'Aragó de 28 de novembre de 1625.

Pels mateixos anys es van deixar sentir a la frontera dels comtats les epercussions de la sublevació dels hugonots a França (1625-1628). Perquè efectivament el 1625 es va produir una nova sublevació dels protestants francesos, descontents amb la política que sota l'impuls del cardenal Richelieu estava seguint Lluís XIII. D'aquesta sublevació és ben conegut l'episodi del setge i resistència de la plaça protestant de la Rochelle, al nord de França, tot i que la lluita també va tenir altres escenaris més al sud del regne, concretament en terres del Llenguadoc i del comtat de Foix, arribant fins i tot en alguns moments a apropar-se molt a la frontera amb Catalunya per la banda dels comtats de Rosselló i Cerdanya (especialment en aquest segon).

Va ser en aquest front meridional on les nombroses forces de l'hugonot duc de Rouen, uns 7.000 infants i 800 cavalls, es van enfrontar i van perdre davant les del catòlic duc de Montmorency, cunyat del poderós príncep de Condé, qui aleshores era mariscal de Lluís XIII.

A causa de la derrota, el duc de Rouen es va haver de batre en retirada, per terres del comtat de Foix, on amenaçà diverses poblacions catòliques que van demanar armes a algunes poblacions catalanes de la frontera com Puigcerdà i la Seu d'Urgell. Així ho va fer, per exemple Aix, que va demanar a Puigcerdà dos quintars de pòlvora i trenta mosquets, i Tarascó, que va demanar pòlvora i corda a la Seu d'Urgell. Malgrat tot cal tenir en compte que les peticions no podien ser ateses directament per les autoritats locals, que havien d'esperar l'autorització del virrei, qui al seu torn necessitava la conformitat del rei, com així va fer amb Aix-Puigcerdà.

Val a dir que demandes d'ajuda com aquesta dels catòlics francesos no era la primera vegada que es produïen, i que s'havien repetit en diferents ocasions des de l'inici les guerres de religió a França l'any 1562⁶⁷⁴.

Però el que preocupava sobretot al virrei i bisbe de Solsona Miguel de los Santos de San Pedro, era que tenint en compte les nombroses forces que aplegaven els hugonots tan a prop de la frontera dels comtats de Rosselló i Cerdanya no intentessin algun cop de força per emparar-se d'algun castell, bó i més quan l'estat de les fortificacions de la frontera continuava amb les deficiències habituals pel que feia a soldats, municions i bastiments i, també com sempre, la tresoreria reial a Catalunya no disposava de diners per a fer front a una situació com aquesta:

“hallandose esta frontera tan desapercibida, los castillos sin municiones bastimentos ni soldados, ni hombres espertos en la guerra para hacer las prevençiones convenientes en caso que quisiessen los lutheranos intentar algun acometimiento ni haver tampoco un real para embiar socorro y acudir alo necessario para la defensa como lohe representado aVMag.d hartas vezes”⁶⁷⁵.

A més calia tenir en compte, tal com afegia el virrei bisbe el factor meteorològic de l'escassetat de neu en els passos de la muntanya a finals del mes de novembre d'aquell any, cosa que facilitava molt una possible incursió dels hugonots (els “luterans” que esmentava el virrei).

⁶⁷⁴ AGS, Guerra y Marina, registre 335. L'any 1575 els còsols de Sornia, vila francesa propera a la frontera van demanar ajuda al lloctinent de capità general don Pero Rodríguez de Salamanca per a fer front als hugonots que s'havien fet forts en el castell d'Encinan.

⁶⁷⁵ ACA, CA, 274, 71. Carta del virrei bisbe de Solsona al rei, de 27 de novembre de 1627.

En qualsevol cas per a prevenir cap atac el virrei bisbe de Solsona va escriure immediatament a totes les poblacions de la frontera, per la banda del comtat de Cerdanya, per a que tinguessin les armes a punt i, si calia, fessin les reparacions i fortificacions que poguessin. Al mateix temps també va ordenar a tots els alcaïds d'aquella zona que es dirigissin als respectius castells per estar a punt. I per a tenir la gent de la frontera ben preparada fins i tot va pensar en la conveniència d'enviar-hi alguns capitans o altres oficials entretinguts (és a dir, sense companyia) per a que instruïssin la població d'aquelles contrades en la disciplina militar, i també és clar per a dirigir-los en cas d'hostilitats. Unes mesures que crec van ser degudes segurament a les consideracions sobre les forces dels hugonots, que en aquesta ocasió no eren com tantes ocasions precedents simplement un destacament amb l'objectiu de robar bestiar, sinó que es tractava d'un exèrcit en tota regla, amb artilleria i tot. Per això el bisbe virrei va enviar a la frontera del comtat de Cerdanya al capità Joan Ximénez de Angulo, a la d'Urgell al capità Joaquim Boldó, i a Perpinyà, en qualitat de lloctinent de capità general a don Gaspar de Llupjà.

Cal tenir en compte que la situació de la guarnició del Castell Major de Perpinyà en aquells moments era lamentable, ja que només comptava amb cinquanta soldats, dels quals la meitat eren inútils per al servei per vells i malalts, una circumstància a la que calia afegir que aquests homes no havien cobrat, tal i com reconeixia el mateix virrei, des de feia molt de temps. Potser per a paliar això i amb l'esperança de que aconseguiria forces en els mateixos comtats, el virrei va nomenar a don Gaspar de Llupjà com a lloctinent de capità general, ja que era un cavaller respectat als comtats, on residia i hi tenia una bona hisenda, possessions amb vassalls i seguici de gent, una mesura que novament fa evident la impossibilitat de la corona per assegurar la defensa de Catalunya amb el recurs a les lleves ordinàries.

Pel que feia a la falta de diners a la Tresoreria el virrei bisbe de Solsona manifestava les dificultats que tenia per aconseguir-ne ni que fos a crèdit:

“...credito apurado, ni haber persona que quiera emprestar un real (escarmentados de lo mal que se les ha acudido) no se halla forma con que remediar esta tan precisa necesidad, y si yo tuviera hacienda la emplearia de bonissima gana en esta ocasion al servicio de Vmagd”.

Malgrat tot el virrei encara va aconseguir una petita quantitat que tot seguit va destinar a paliar necessitats bàsiques del Castell Major de Perpinyà, així com dels castells de Salses i Òpol:

“y para arrimar la gente de guerra particularmente la del Castillo Mayor de Perpiñan y de los de Salsas i Opul que esta al ultimo extremo de miseria sin haver para comprar leña para el cuerpo de guardia siendo precisamente necesaria en el invierno, he procurado se embie algun socorrillo que he buscado emprestado que sera de gran importancia en esta ocasión”.

Ara bé, el que feia falta, més enllà de tancar algun petit forat, tal com recordava el virrei bisbe a Felip IV era que es proveïssin els diners necessaris per a defensar com calia la frontera:

*“se sirva por su Real clemencia apiedarse de estas pobres fronteras embiando dinero con que se puedan socorrer y acudir al remedio de su necesidad, por que de otra manera es imposible dexe de suceder alguna desdicha considerable...”*⁶⁷⁶.

Tanmateix una de les coses que el virrei sí que podia fer – com efectivament va fer – en casos com el present d’amença imminent a la frontera, era mobilitzar totes les forces militars extraordinàries de naturals que la corona podia aplegar entre noblesa, eclesiàstics i universitats.

La que va requerir en primer lloc va ser la noblesa titulada per a que aplegués forces entre els seus vassalls i les tingués a punt per a intervenir quan calgués. Entre aquests el primer a rebre la demanda va ser el comte de Peralada, el títol de més importància amb possessions més a prop de la frontera de Perpinyà: *“que es el que como mas cerca suele acudir primero a los socorros de Perpiñan”*.

Al mateix temps també va demanar a la ciutat i poblacions de la vegueria de Girona, i a la de Besalú, igualment per la seva proximitat i colindància amb la frontera, condició per la qual pertanyien a la recollida de Perpinyà, que tinguessin a punt les seves milícies (és a dir els sometents corresponents). De fet la crida es va estendre a totes les poblacions que entraven dins els drets de recollida de Perpinyà. Malgrat tot el que semblava al final no es va produir la temuda entrada dels hugonots del duc de Rouen a Catalunya, els quals van ser combatuts i derrotats a França mateix per les forces del duc de Montmorency i les que el príncep de Condé havia aplegat en terres del Llenguadoc.

⁶⁷⁶ ACA, CA, 274, 55. Consulta del Consell d’Aragó al rei sobre una carta del virrei bisbe de Solsona, probablement de finals de novembre de 1627.

Pel setembre de 1632, don Pedro de Toledo, el marquès de Villafranca, que es trobava malalt al llit, va entregar al secretari Juan Luis de Villanueva un vot particular per a que el llegís a la junta d'assessors del cardenal infant a les corts, de la qual ell en formava part⁶⁷⁷.

En aquest interessant document el marquès vinculava clarament la conclusió de les corts que s'estaven celebrant aleshores a Barcelona amb la necessitat d'implicar Catalunya en l'estratègia militar de la monarquia per a fer front a l'amenaça de França, en una perspectiva que no obstant era diferent a la implicació que també buscava el comte duc d'Olivares amb el seu projecte de "Unión de Armas". Sens dubte en aquest enfocament pesava molt el millor coneixement de la realitat catalana que tenia don Pedro de Toledo.

Així, segons el marquès en aquells moments era necessari d'entrada concloure les corts davant l'estat de guerra imminent amb França:

"Por tan respectiba tengo la materia dela conclusion de las Cortes (a la de balerse Su Mag.d de este Principado y de sus socorros en orden a las prebençiones de guerra que oy parece se deben haçer con la benida del Rey de Françia) que ..."

El marquès trobava igualment necessària la presència de la persona reial de Felip IV per aconseguir l'assistència de Catalunya en cas de l'esclat de la guerra, i fins i tot – a les antípodes de les tesi del Memorial secret d'Olivares de 1624 – el marquès de Villafranca creia que a Catalunya li convenia més formar i sostenir el seu propi exèrcit que no haver d'allotjar el que el rei els fes venir de fora:

"y digo que su benida façilitara muchos yncombinientes, (pues viendole presente Juzgo que aran los catalanes el ultimo esfuerzo por servirle) y tengo por sin duda que si Su Mag.d no viene, an de yterpretar las constituciones que tratan de casos de Armas, tan enfabor de Cataluña (como lo haçen en otras muchas), ateniéndose a que solo en la presençia Real, deben salir en campaña, y con limite deque aya de ser asta su propia Raya, sin pasar della (que son çircunstançias demas embarazo, que probecho para lo que oy se puede ofrezar) Y aunque es berdad que les es a los Catalanos menos grabe y mas combiniente aplicarse a su defensa, que no haber de alojar ejerçitos forasteros, sin los quales no podría su Mag.d defender este prinçipado, si el (el Principat) se escusase de herijir y sustentar su propio ejerçito."

Finalment el marquès insistia també en la necessitat de què Felip IV arribés a temps de concloure les corts, ja que només així evitaria una nova prorrogació d'aquestes. D'aquesta forma sempre i quan respectés les constitucions pel que feia a les obligacions militars dels catalans, podria aconseguir, finalment, la seva implicació en l'esforç de guerra de la monarquia:

"Con todo dudo, que en caso de sustentarle (el Principat un exèrcit), dejase de ser con calidades de mucha dessaçon y assi benir SuMag.d luego a Barçelona, es lo que en mi opinion mas ymporta, para benzer los animos de los naturales, y con ser assi alcanzara, al plaço de las corts, y alcançandole no habra causa de tratar de

⁶⁷⁷ ACA, CA, 277, 59. Vot particular del marquès de Villafranca, de 30 de setembre de 1632.

prorrogallas (dando yncombinientes quedesto podrian ocurrir) y sera remedio para benzer el disentiemento y el Ultimo esfuerço para que este prinçipado le sirba derechamente. Ya lo dicho coadjuba la benida y veçindad del Rey de Françia, tan cerca de esta Raya, el amparo de las cosas de Italia (que oy podrian peligrar) y la protecçion de este Reyno tan propincuo a las obstilidades que el dicho Rey podria hazerle, y segun los ocursos presentes, ya no mepareçe posible que Su Mag.d dilate mas el formar ejercitos, dignos de su persona, y animarlos conella, y aora pareze que por esta parte pudieran ser dibersiba a los Pahises que tiene en el Norte (Flandes), y oposiçion a los que sin ell aquí, y enItalia se expondrian a gran riesgo”.

Unes opinions les manifestades pel marquès de Villafranca que demostren que a la cort de Felip IV també hi havia algú amb uns punts de vista i un discurs ben diferents dels que com és ben sabut Olivares va acabar fent reeixir.

Malgrat tots els intents per aconseguir la implicació de Catalunya en l'esforç de guerra contra França aquesta no es produirà de forma àmplia fins a 1637 quan, després de l'estrepitosa derrota de l'exèrcit manat pel virrei duc de Cardona davant la fortalesa francesa de Leucata⁶⁷⁸, la Diputació del General i la ciutat de Barcelona, després d'anys de reticències, faran els primers passos per a la formació de les lleves que havien d'enviar a la frontera dels comtats. No obstant cal no oblidar que algunes –poques – poblacions com Girona i Figueres ja havien enviat les seves companyies quan el duc de Cardona s'encaminà a posar setge a Leucata.

En aquest canvi d'actitud hi va tenir un paper destacat el bisbe de Barcelona Garcia Gil Manrique, qui seguint instruccions del protonotari Juan Lorenzo de Villanueva va fer gestions en el consistori de la Diputació (ell n'era el diputat eclesiàstic) i davant els consellers barcelonins per aconseguir que emprenguessin mesures per aplegar les lleves que serien enviades a auxiliar l'exèrcit que Felip IV ja tenia a Catalunya davant un possible atac francès sobre la frontera dels comtats. No obstant, cal tenir en compte que a Leucata el duc de Cardona ja havia disposat de forces catalanes⁶⁷⁹, les quals van consistir en lleves de feudataris, per una part, i en lleves d'algunes ciutats com ha estat indicat. Malgrat tot el desig de Felip IV era que aquestes forces es veiessin incrementades amb les que poguessin aixecar la Diputació i la ciutat de Barcelona, amb la qual cosa també es creia que la resta de ciutats catalanes a imitació seva farien el mateix.

Amb l'objectiu esmentat el bisbe de Barcelona va presentar-se a la reunió dels braços convocada per la Diputació del General que va tenir lloc el dia 1 d'octubre de 1637 per a exposar els seus arguments i no ho va tenir fàcil, ja que van alçar-se algunes veus a l'assemblea que es van negar d'entrada al que els demanava el bisbe perquè era contrari al que establien els capítols de cort 2 i 34 de les corts de 1599, els quals els impedièren gastar ni un sol ral dels ingressos de la Diputació per a res que no fos la defensa de les generalitats, drets i llibertats de la terra. No obstant el bisbe va aconseguir convèncer aquests elements contraris de què precisament aquestes normes que invocaven els obligaven a prestar el servei que els era sol·licitat:

“...pueden muy bien salir a la defensa de las Generalidades, derechos y libertades de la tierra, y en razon dello gastar sin riesgo ninguno todo lo q la posibilidad de la Casa (la Diputació) diere lugar enlos terminos de dichos Cap.2.y 34. y enparticular del 2. pues expressamente dispone poderse y deve se gastar en defension de la generalitats drets y llibertats dela terra (sic); pues todo esto el dia de hoy necessita del amparo y defensa deV.S. y assi q con toda promtitud (porq podria aver peligro en la tardança) V.S. como mas fuere de su servicio disponga la materia, y defiendolo q tanto importa a la conservacion de dicha generalidad,

⁶⁷⁸ En una carta que el bisbe de Barcelona envià al protonotari Juan Lorenzo de Villanueva el 3 d'octubre de 1637, el primer relatava l'acció de Leucata tot destacant la magnitud de la derrota soferta per les armes de Felip IV: “Lunes 28 del pasado una hora antes de anochecer se oppuso el exercito contrario al de SuMagd que estava trincherado y fortificado en el sitio q havia puesto un mes antes ala Plaça de Leucata: y acometiò con tanta furia q sobre averle rechaçado tres vezes con muerte demucha gente, la carga quedio fuetan grande q seentrò por el trincheron principal y obligò a q el Exercito dejasse el sitio perdidas trincheras, artilleria, municiones, y demas provisiones. Su Ex.a el S.r Duque de Cardona, q se hallava en Perpiñan, tuvo la misma noche noticia delarota, y a29 despachó dando cuenta della al Conde de S.taColoma”. ACA, CA, 232, 38.

⁶⁷⁹ Uns 6.000 homes segons Núria Sales. *Història de Catalunya* (dirigida per Pierre Vilar), vol. IV.

derechos y libertad de la Casa y de todo el Principado y Condados, y socorrer a la causa publica en necesidad tan urgente y grande, como siempre lo ha hecho”⁶⁸⁰.

Finalment el bisbe fins i tot va aconseguir convèncer els consellers de Barcelona, ja que aquests es van pronunciar favorablement al vot per escrit que els va ser presentat a instàncies del diputat del braç reial de la Diputació, que ho era precisament per Barcelona, de manera que la ciutat es va comprometre a fer lleves. Igualment esperava el bisbe que ho fes la Diputació, ja que creia que el consistori d'aquella estaria d'acord amb el vot consultiu favorable que havien votat els braços.

Però tot i els compromisos aconseguits pel bisbe de Barcelona, a la cort el Consell ple d'Estat i de Guerra, potser perquè encara no n'havia estat assebatat, en una consulta del 9 de novembre informava a Felip IV del *“infeliz suceso q aviantenido las Armas del Ex.to de la frontera de Perpiñan y de la poca asistencia que el Principado de Cataluña avia hecho”*. Evidentment aquest darrer retret es pot entendre dirigit, en especial, a les principals institucions catalanes, és a dir, a la Diputació del General i al Consell de Cent barceloní, les quals no havien mogut ni un dit per ajudar el virrei duc de Cardona contra els francesos a Leucata, un exemple que, per altra banda, havien seguit moltes poblacions catalanes.

Malgrat els compromisos de la Diputació i el Consell de Cent a finals de novembre de 1637 aquestes dues institucions encara no havien fet cap lleve. En realitat, en aquells moments, segons informava – encara des de Perpinyà - el duc de Cardona a Felip IV, havien ofert gent pagada per tres mesos moltes viles reials, així com els bisbes d'Urgell, Vic, Girona i Barcelona, mentre que s'hi havien negat el Consell de Cent barceloní i els abats de Ripoll, Montserrat, Poblet i Santes Creus, que fins i tot van instar a la Diputació del General per a que els seus assessors dictaminessin que la declaració del sometent que havia fet el virrei era en contrafacció de constitucions, requeriment al qual els assessors, influïts pel braç militar segons opinió del mateix duc de Cardona, en principi van respondre negativament, és a dir, negant que fos contrafacció, tot i que en una segona resolució sospitosament la van admetre:

“y el Cavildo della (el C100), los Abades de Ripol, Monserrate, Poblet, y S.as Cruses (sic), no solo no han ofreçido gente sino que han procurado q los Diputados hiziesen declarar a sus Asesores que la convocacion del Sometent era contra Constitucion y aunque a esto no subieron los asesores antes bien en la primera resolucion dieron por constante no ser contrafaccion movido del braço militar, handado supareçer deque quando fuese permitido encaso de invasion la convocacion del Sometent no haviendola oy actualm.te cesava la causa”.

Aquesta interpretació de les constitucions per part dels assessors de la Diputació, podia fins i tot afectar a les poblacions i eclesiàstics que havien promès tropes, de manera que el virrei duc de Cardona, preveient dificultats per a disposar a temps d'aquelles forces per fer front a una possible ofensiva francesa, va recomanar la conveniència de fixar una data per a reunir tots els soldats:

“Pero sera siempre elacudir ala invasion hecha (que es el caso de su oblig.on) a tiempo que no se podra con ella prevenir el daño, pues no ay persuadirles a lo que les importa el no esperar la guerra en sus casas y asi Juzgo sera menester darles

⁶⁸⁰ ACA, CA, 232, 38. Vot que el bisbe de Barcelona va exposar i defensar davant els braços a la sessió del 1 d'octubre de 1637.

*con tiempo dia fixo para que los que han ofreçido soldados los tengan promptos p.a el...*⁶⁸¹.

Unes declaracions que demostren que el duc coneixia bé les lleis de Catalunya i que al mateix temps era també un bon coneixedor del caràcter dels catalans, per la qual cosa sabia que abans d'obligar-los calia primer convèncer-los amb temps.

La invasió francesa del Rosselló (1639)

En portes de la invasió francesa del Rosselló les mancances de sempre a la frontera continuaven sense haver estat resoltes. Una realitat per la que el virrei comte de Santa Coloma es lamentava vivament pel febrer de 1639. Així ho va manifestar en dues cartes que envià a Felip IV el lloctinent general, que estava a punt per a dirigir-se a Perpinyà en compliment de les ordres reials que havia rebut.

El virrei es queixava en primer lloc de la falta de diners, tan necessaris per a pagar les despeses extraordinàries que sorgien, així com també per a pagar unes tropes que feia mesos que no cobraven:

“sin el qual (el diner) no puedo lograr los intentos ni animar la gente socorriendo la que assiste a la guarda de los puestos y ajustar los meses atraçados que esta tan necesitadas de todo como tengo representado a VMd y en particular la cavalleria...”.

Val a dir que també a nivell personal el comte de Santa Coloma demanava una ajuda de costa per anar a la frontera, ja que el seu sou ordinari era molt just.

En segon lloc hi havia la manca de gent, ja que en opinió del comte de Santa Coloma feien falta més soldats per a enfrontar-se a les nombroses tropes que l'enemic estava aplegant. I relacionat amb això també constituïa un problema el fet que amb els 2.000 homes oferts per les institucions catalanes (Generalitat, Consell de Cent de Barcelona i resta corporacions locals) no s'hi podia comptar d'acord amb les constitucions, fins que hagués tingut lloc efectivament la invasió, tal i com ja havia succeït quan el duc de Cardona va intentar prendre el fort de Leucata l'estiu de 1637. Per a intentar solucionar aquest darrer problema el comte va demanar al rei que li fes arribar una carta per a donar a les institucions del Principat amb la finalitat de convèncer-les de la necessitat de no esperar a que la invasió ja hagués tingut lloc, per a la qual cosa calia que els membres de les universitats

“se vean muy honrados y favorecidos con las cartas de VMd y que entiendan por VMd que este cuydado le obliga a mandarme asistir en la frontera fiado de que ellos acudiran siempre a lo que deven”.

Una altra qüestió que preocupava el comte de Santa Coloma tenia a veure amb el fet de què en cas de guerra el governador del Principat havia d'assistir al lloctinent i capità general des dels partits d'Urgell i Pallars, donat que el virrei fixava la seva residència a Girona, i per tant no podia abastar bé una frontera que s'extenia al llarg de centenars de quilòmetres, des dels comtats de Rosselló i Cerdanya fins a la Val d'Aran. Era per aquest motiu que el virrei i capità general s'havia d'ocupar de la meitat oriental, és a dir de la frontera dels comtats, mentre que el governador ho feia de l'occidental, és a dir del Pallars i l'Urgell.

⁶⁸¹ ACA, CA, 282, 64. Carta del virrei duc de Cardona al rei, de 26 de novembre de 1637.

Aquesta distribució de territoris era una mesura de vital importància el 1639, ja que en portes de la invasió francesa calia tenir la defensa ben a punt. Per això el virrei comte de Santa Coloma es va queixar a Felip IV de l'actitud del vell governador don Aleix de Marimon, perquè aquest no volia anar a complir amb les obligacions del seu càrrec al tros de frontera que li pertocava, i com era molt necessari que algú ho fes el comte va suggerir que, si continuava negant-se el governador, se n'encarregués don Lluís de Monsuar, batlle general de Catalunya, que era un oficial reial experimentat en temes militars, donat que l'any anterior ja s'havia encarregat d'assistir l'exèrcit que era a l'Empordà de manera molt satisfactòria⁶⁸².

La resposta a tantes lamentacions i demandes, en forma de despatx amb les pertinents ordres reials per al comte de Santa Coloma, només va tardar a arribar a Barcelona una setmana.⁶⁸³

Així en primer lloc Felip IV va aprovar una ajuda de costa de 4.000 ducats per al comte, a qui també manava que quan fos necessari fixés la seva residència a Girona (el virrei va rebre l'ordre el 23 d'abril), des d'on havia de dirigir la defensa de la frontera per la banda dels comtats de Rosselló i Cerdanya⁶⁸⁴.

En segon lloc, pel que feia a la qüestió del governador, va disposar que aquest anés a la frontera, a la part que li corresponia, i per si de cas això no era possible s'enviava al capità Josep Sorribes per a que el virrei el pogués encarregar de les tasques que desenvolupava el governador a Barcelona.

Sobre la gent pagada que havien donat les universitats, que eren 2.000 infants, el comte de Santa Coloma els havia de reservar per a reforçar l'exèrcit quan convingués; sens dubte es tractava una mesura que buscava incorporar els soldats catalans quan esclatessin efectivament les hostilitats, de manera que es respectessin les lleis catalanes, que tan sols obligaven els voluntaris al servei d'armes quan la guerra havia començat realment dins el territori de Catalunya. A més, si calia per aconseguir la mobilització total dels catalans Felip IV tenia la intenció de fer publicar l'usatge *Princeps Namque*, i per a poder-ho fer quan calgués, enviava ara totes les cartes necessàries al comte, a qui també instava a que es donés presa en l'afer del servei d'armes dels feudataris.

Més enllà de les disposicions que feien referència a l'exèrcit la gran mancança de la defensa de la frontera continuaven essent les fortificacions i les seves guarnicions ordinàries. Una bona mostra del gran desguarniment de les defenses de la frontera dels comtats era la situació del castell de Salses a principis de maig de 1639, a tan sols dos mesos justos de l'atac dels francesos, i això quan ja feia mesos que es sabia que s'estaven preparant per a una invasió en tota regla.

La manca de preparació a Salses era especialment greu perquè aquesta fortalesa era el bastió que havia de defensar la plana rossellonesa, que precisament era el terreny més practicable per al pas d'un exèrcit tan nombrós i amb un pesat tren d'artilleria com el que preparaven els francesos.

⁶⁸² ACA, CA, 286, 88. Carta del virrei comte de De Santa Coloma al rei, de 28 de febrer de 1639.

⁶⁸³ ACA, CA, 286, 91. Consulta del Consell d'Aragó de 5 de març de 1639.

⁶⁸⁴ Aquesta mesura la va prendre Felip IV d'acord amb el suggeriment que havia fet el Consell d'Aragó. Aquest consell va recordar el precedent de la invasió francesa de 1597-1598, en temps del virrei don Fernando de Toledo, duc de Feria. Aleshores es va resoldre que el duc restaria a Girona fins que no hagués passat el perill a Perpinya. Des de Girona, on havia de ser assistit pel Consell Reial, el virrei podria dirigir la defensa de la frontera, que era a dues passes. Al mateix temps es va ordenar al Governador de Catalunya, don Enric de Cardona, que assistís al virrei també a de la frontera.

El mateix alcaid de Salses que al cap de poc temps rendiria sense lluita la fortalesa davant els francesos, don Miguel Lorente Bravo, exposava al Consell de Guerra en un informe el lamentable i perillós estat de la fortalesa que tenia al seu càrrec, que si bé no justificava la seva actuació posterior almenys si l'explicava en part:

“Este castillo esta muy desprobehido para si le sitia el enemigo ay pocos biberes y Municiones de guerra y gente poca y muchachos y Poca Artilleria y los Artilleros no lo entienden y no ay sino seis (6), la Artilleria con el Maçizo de la Muralla sin carpintero ni herrero ni carbon ni leña a Vsa Ill. aviso para que mande Proveerlo= el Cofre? Que se deshaze esta en estado que si el enemigo pone sitio queda abierta la puerta que sale del Castillo para el Rebellin y la del Rebellin tambien, el Rebellin queda abierto esto por haver poca gente que trabajar VS Ill.ma enbie en ingeniero que lo sea”⁶⁸⁵.

Certament era molt difícil fer front a l'exèrcit enemic amb aquests mitjans del tot insuficients.

Tanmateix Salses era només un exemple de la mala situació general que el virrei comte de Santa Coloma resumia en dos factors principals que eren la manca d'homes i la de diners:

“la falta de gente y dinero es la que tengo escrito a VMd y como falta para las fortificaciones (subratllat a l'original) no se pueden adelantar como querria que aunque la Provincia va pagando en algunas partes el repartimiento de la Preumatica (la de fortificacions) los mas aguardan las execuciones con que no sera prompto este dinero y por no haver venido los despachos de las escrivanias de Mandamiento y archivo no he podido valerme del que han de dar los provehidos ni de lo demas que VMd ha mandado proveher he recebido mas que dos mil escudos (2.000 escuts) que de Valençia se remitieron de los maridajes”⁶⁸⁶.

⁶⁸⁵ ACA, CA, 283, 78. Còpia dels avisos de França i informe de l'estat del castell de Salses enviats pel seu alcaid al Consell de Guerra, don Miguel Lorente Bravo el 9 de maig de 1639.

⁶⁸⁶ ACA, CA, 287, 104. Carta del virrei comte de De Santa Coloma al rei, de 26 de maig de 1639.

2.Participació dels catalans en els conflictes exteriors.

Hi ha nombroses dades que permeten sostenir que la participació de la noblesa catalana a les guerres de la monarquia més enllà de Catalunya en els diversos fronts en què es van desenvolupar no es va estroncar en el pas de l'edat mitjana a la moderna. Aquest fet es podria comprovar no solament com afirmava Soldevila en els regnats de Carles I i de Felip II, sinó també en els seus successors fins a la guerra dels segadors⁶⁸⁷, la qual cosa mostra la continuïtat de les tradicions militars medievals de la noblesa catalana. Al mateix temps hi van participar combatents de condició social inferior a la de noble, ja fos en qualitat de vassalls en les lleves que van portar a terme alguns membres de la noblesa, o bé com a soldats a sou de la corona en les noves unitats militars d'infanteria de l'edat moderna, en les quals com es veurà era possible, a diferència dels temps medievals, fer carrera i ascendir socialment d'estament.

En aquest sentit és remarcable observar que com va dir Núria Sales, tot i el migrat potencial de la Corona d'Aragó (i de Catalunya en particular) en comparació amb el de Castella, al llarg del segle XVI no va faltar gairebé mai un contingent més o menys nombrós de soldats catalans a les diferents campanyes militars que es van dur a terme, des de la conquesta de Calàbria pel Gran Capità (1502-1503) en el regnat de Ferran II fins a les guerres de la darrera dècada del regnat de Felip II, ja a finals d'aquella centúria. Una apreciació, la de N. Sales, que com es mostrarà més endavant, bé es pot estendre, en termes generals, al segle XVII fins a la guerra dels segadors.

A continuació s'aprofundirà en les principals campanyes i fronts de guerra exteriors a Catalunya que van tenir lloc des del regnat de Felip II fins a la guerra dels segadors. Els motius de l'elecció d'aquestes fites cronològiques són els mateixos que han estat exposats abans a l'inici del capítol.

La revolta morisca de Granada (1568-1571)

La participació catalana en el sufocament de la revolta morisca de Granada va ser significativa en més d'un aspecte. En primer lloc perquè es tractava una continuació dels tradicionals auxilis a la corona en la lluita contra els musulmans, que de fet havia tingut lloc quan els Reis Catòlics havien conquerit aquell regne, i que no s'havia deixat de produir en les freqüents ocasions que al llarg del segle XVI va ser necessari defensar les places del nord d'Àfrica de l'escomesa turco-berberesca.

En segon lloc destaca el nombre de catalans que hi van anar a lluitar, ja que per ajudar el rei a la que es va conèixer com la "guerra de Granada" el cavaller gironí de l'orde de Santiago Antic Sarriera va fer una lleva d'entre 1.000 i 1.500 homes segons les fonts, aconseguida si no en la seva totalitat almenys sí en bona part mitjançant les remissions de bandolers⁶⁸⁸, la majoria dels quals eren de la mateixa ciutat de Girona i de l'Empordà. Aquest terç d'infanteria estava format per quatre companyies d'arcabussers, una a càrrec del mateix Sarriera i les altres tres sota les

⁶⁸⁷ SOLDEVILA, Ferran, *Història de Catalunya*, vol. II. Barcelona, 1962. Pàg. 949.

⁶⁸⁸ HURTADO de MENDOZA, Diego. *Guerra de Granada*. Aquest autor així ho afirma: "Llegó don Sancho de Leiva a un mismo tiempo con mil y quinientos catalanes de los que llaman delados, que por las montañas andan huidos de las justicias, condenados y haciendo delitos, que por ser perdonados vinieron los más de ellos a servir en esta guerra...".

ordres dels capitans Guillem Ramon de Malla, un Llupià de les Planes, i un Puig de Girona⁶⁸⁹.

Segons el cronista Luis Mármol de Carvajal aquestes tropes catalanes van ser concentrades a Tortosa per a ser embarcades en el port dels Alfacs probablement en direcció a Màlaga. Van arribar a Granada en quatre viatges, tres dels quals sota les ordres del comanador de Castella don Lluís de Requesens, i un quart a les de don Sancho de Leyva⁶⁹⁰. Per a les expedicions també van ser embarcades en els vaixells bastiments i bagatges que havien estat proveïts igualment a Catalunya. Una vegada a Granada van destacar per exemple en la consecució de la victòria de Vélez-Málaga a les ordres de don Lluís de Requesens⁶⁹¹.

També cal destacar que a Granada hi van participar, segurament a títol individual, altres catalans com per exemple don Joan de Sanoguera a la jornada o acció del fort d'Inox⁶⁹².

El nord d'Àfrica, la Mediterrània i Itàlia.

Com va exposar A. Casals els catalans van participar en les accions de conquesta de places fortes nordafricanas en els regnats de Ferran II i de Carles I⁶⁹³, donant així continuïtat – per bé que més modestament – a les grans empreses medievals que van eixamplar per tota la Mediterrània la Corona d'Aragó.

Aquesta activitat mediterrània dels catalans també va continuar en el regnat de Felip II. Així és que a principis d'aquest regnat se'n troba en els *Dietaris de la Generalitat*, una referència ben explícita i il·lustrativa. Hi diu en concret que el 16 de juny de 1563 tots els soldats que van ser embarcats a les tres galeres que el rei havia posat sota comanament de don Joan de Cardona per a la guarda del regne de Sicília eren catalans, i que aquests junt amb “*molts cavallers y persones senyalades*” que també s'hi van embarcar es dirigien a l'auxili de la places nordafricanas d'Orà⁶⁹⁴ i Massalquivir, assetjades pels turcs. En les accions que van tenir lloc a la darrera plaça Feliu de la Peña deia que hi van participar els capitans de la “*nació catalana*” Melcior Mora i Cristòfol Marguès⁶⁹⁵.

Cal dir que dos anys abans també hi havia hagut participació de forces santjoanistes catalanes a la defensa de Malta (1560-1562) i que el fet que les galeres de don Joan de Cardona van sortir cap a Cartagena en companyia de cinc galeres santjoanistes de Malta pot induir a pensar que les forces catalanes que aquell havia embarcat eren també dels dominis santjoanistes a Catalunya, igual com les que amb motiu del següent setge turc de Malta (1564) van ser embarcades al moll de Barcelona a la flota de dinou galeres que el comanador santjoanista de Castella Gil de Andrada portava a Sicília per afegir-se a la flota que l'almirall don Garcia de Toledo, marquès de Villafranca, estava aplegant per a l'auxili de Malta. Es tractava en

⁶⁸⁹ Generalitat, *Dietaris*, v. II, Trienni 1566-1569, 154 r.

⁶⁹⁰ MÁRMOL DE CARVAJAL, Luis de. *Historia del rebelión y castigo de los moriDe Santa Colomaos del Reino de Granada*. Biblioteca de Autores Españoles, tom XXI.

⁶⁹¹ REGLÀ, J. *Felip II i Catalunya*. Barcelona, 1956. Pàg. 62.

⁶⁹² FELIU DE LA PEÑA, N. *Anales de Cataluña*. Llibre XIX, cap. X, pàg. 209.

⁶⁹³ CASALS, A. *L'emperador i els catalans*. Granollers, 2000.

⁶⁹⁴ Generalitat, *Dietaris*, v. II, Trienni 1560-1563, 109 r. Les tres galeres de don Joan de Cardona, de la flota de galeres de Sicília, es van fer a la mar amb altres cinc galeres santjoanistes de Malta, i totes plegades s'havien d'afegir a Cartagena a l'esquadra que s'enviava en auxili d'Orà, de la que també en formaven part les galeres d'Espanya, les del duc de Florència, les del duc de Savoia i el Papa.

⁶⁹⁵ FELIU DE LA PEÑA, Narcís. *Anales de Cataluña*. Llibre XIX, cap. IX, pàg. 201.

concret d'una companyia de soldats d'infanteria sota comanament de mossèn Onofre de Marimon i de Salzells, amb la que també es van embarcar molts comanadors santjoanistes i molta altra gent catalana⁶⁹⁶, com per exemple don Berenguer Blan de Ribera⁶⁹⁷, que hi morí, o el cavaller santjoanista don Alonso de Cisterer⁶⁹⁸. De fet la implicació dels cavallers santjoanistes de Catalunya en la defensa dels interessos de la monarquia a la Mediterrània venia de lluny, perquè don Jordi d'Alentorn ja havia servit i mort a les campanyes d'Àfrica de l'emperador Carles, i anys més tard, ja en el regnat de Felip II també hi va servir el prior don Miquel d'Alentorn abans de passar a Flandes en temps del govern del comanador major don Lluís de Requesens⁶⁹⁹.

Una altra contribució catalana destacable es va produir quan don Joan d'Àustria va conquerir Tunis l'any 1573 i hi va deixar com a governador de la plaça a don Joan Sanoguera, que servia les armes del rei almenys des de la guerra de Granada. Aquest mateix cavaller va resistir fins el darrer moment junt amb cinquanta soldats dins el fort de la Goleta quan a l'any següent els turcs van tornar a recuperar Tunis; per a fer-se una idea del seu valor com a militar cal dir que Sanoguera i alguns dels soldats van ser respectats pels turcs, que els van conduir sans i estalvis fins al port sicilià de Tràpani⁷⁰⁰.

En canvi qui no va tenir tanta sort i després d'anar amb algunes companyies en auxili de la guarnició de la Goleta per ordre de don Joan d'Àustria va ser fet captiu pels turcs i portat a Constantinoble va ser Francesc Cerdà i de Rajadell, un soldat natural de la ciutat de Barcelona i veterà de la guerra de Granada, després de la qual havia continuat servint a Sicília. A la capital de l'imperi otomà Cerdà va convertir-se en hortolà d'una finca fora de la ciutat propietat de Gamat Paixà, governador general del Gran Turc, a qui l'havia lliurat l'almirall Ulueg Alí en tornar de Tunis. Des del seu captiveri Francesc Rajadell va amagar els espies que Felip II tenia entre els turcs, que estaven a les ordres de l'ambaixador Joan de Marigllany. També va organitzar la fugida de molts captius cristians que feia guiar pels espies. Ell mateix també va fer d'espia i finalment amb l'ajuda de Marigllany ell mateix també va escapar junt amb tres cavallers igualment esclaus de Baçan Baixà, rei d'Alger, travessant Grècia i Albània fins arribar a una fortalesa del sud d'Itàlia a la riba de la mar Adriàtica. Una vegada lliure va anar a la cort de Felip II i li demanà en recompensa pels seus serveis la vara de veguer de Barcelona, vacant per mort d'Onofre Ferreres, tot i que després de nou mesos l'any 1584 encara no havia obtingut resposta, i com que tenia dificultats per a mantenir-se a la cort, demanava que si no podia ser l'ofici de veguer de Barcelona que almenys se li fes alguna altra mercè al Principat; a més el seu estat físic no era gens bó degut a les

⁶⁹⁶Dietaris de la Generalitat, v. II, Trienni 1563-1566, 71 r.

⁶⁹⁷ACA, Consell d'Aragó, 257, 70. Era germà de don Joan Blan de Ribera, que entre altres oficis havia estat tinent de capità de la companyia de cavalls lleugers de Perpinyà quan don Álvaro de Madrigal va anar a servir de virrei a Sardenya, i també, ell mateix, de lloctinent de capità general de Sardenya quan li demanà don García de Toledo quan va ser el virrei d'aquell regne.

⁶⁹⁸ACA, CA, 271, 26. Els Cisterer eren una família de la petita noblesa que s'havien destacat en el servei a la monarquia. Així per exemple Pau Cisterer, avi de don Alonso, que havia servit l'emperador Carles com a secretari del Consell d'Aragó. O Enric Cisterer, germà de don Alonso, qui amb el seu fill van servir a les galeres de Nàpols, aquest darrer fins que hi morí, i don Enric fins que va demanar i va obtenir un entreteniment a les galeres de Catalunya l'any 1621. I encara l'avi de don Alonso va ser durant dos triennis veguer de Tarragona.

⁶⁹⁹ACA, CA, 269, 2.

⁷⁰⁰FELIU DE LA PEÑA, Narcís. *Anales de Cataluña*. Llibre XIX, cap. X, pàg. 209.

seqüeles del captiveri “*por estar tan molido de la esclavitud y casi çiego de las heridas que tiene de quando le prendieron en la Cabeça y...*”⁷⁰¹.

Un altre cavaller que va destacar-se en les accions que les galeres de Felip II van fer contra els turcs per tota la Mediterrània va ser don Galceran de Cardona, fill del governador de Catalunya don Enric de Cardona. Don Galceran va començar la seva carrera militar a les ordres del seu oncle don Joan de Cardona quan aquest servia a les galeres de Sicília que comandava don García de Toledo, el marquès de Villafranca. Amb aquest estol va participar a totes les campanyes des de la d’auxili als cavallers de Sant Joan a Malta l’any 1562. Quan el comandament de les galeres de Sicília passà a don Joan d’Àustria i es renovà la Lliga Cristiana amb els estats pontificis i Venècia don Galceran continuà servint i va ser a l’auxili de Xipre primer, després a la batalla de Lepant (1571) i també a l’efimera presa de Tunis (1573). Quan don Joan d’Àustria passà a Flandes com a nou governador don Galceran continuà a les galeres de Sicília sota comandament de don Joan de Cardona, qui le encomanà portar al seu càrrec les galeres, la qual cosa va fer sense cobrar cap sou i amb despesa de la seva pròpia hisenda. A continuació va haver de tornar forçosament a Barcelona i aleshores el virrei duc de Maqueda li va confiar alguna missió d’acompanyament de persones reials com ara l’emperadriu, i més tard també va acompanyar el sereníssim duc de Savoia quan va venir a Barcelona a casar-se amb la filla de Felip II. Apart de fer-ho amb les armes també va servir el rei a les corts de Montsó de 1585, i després a la cort fins a la mort de Felip II. El nou rei Felip III li va encomanar que l’acompanyés a València per a servir-lo i posteriorment a Barcelona on havia de celebrar corts l’any 1599.⁷⁰²

Des de finals del segle XV amb les campanyes italianes del Gran Capità i fins a la guerra dels segadors el servei d’armes a Itàlia va ser freqüent per part de molts catalans⁷⁰³, ja fossin nobles o no, que van formar part de les companyies

⁷⁰¹ ACA, CA, 261, 77.

⁷⁰² ACA, CA, 267, 12. Acabades les Corts de Barcelona de 1599 va anar a trobar el rei a Tarragona, on li demanà ajuda per a pagar els seus deutes i poder complir amb llurs obligacions, entre les quals mantenir l’esposa i fills. I si no li podia donar la mercè (es suposa una ajuda de costa), demanava per al seu fill, don Josep de Cardona, la comanda lde Herrera, probablement a Castella, per a poder solucionar els seus problemes i continuar els seus serveis. Aleshores Felip III li va dir que entregués memorial al vicecanceller d’Aragó, el qual sembla que es va consultar a través del Consell d’Aragó en alguna ocasió, però tot i això no havia obtingut fins al moment cap resolució reial sobre el particular.

En canvi el que sí va aconseguir don Galceran de Felip III va ser que es possessin fi a les dilacions que des de feia molts anys havia patit el procés que el seu pare don Enric havia posat contra la marquesa de Comares pels estats patrimonials de la família Cardona. A més els memorials que don Galceran presentà van ser traslladats pel duc de Lerma acompanyats d’un bitllet per al vicecanceller d’Aragó, per la qual cosa és plausible creure que el primer formava part de l’entorn clientelar del segon.

⁷⁰³ ACA, CA, 275, 2 (1622). De la primera fita valgui a tall d’exemple el cas de don Lluís d’Icart que segons contava el seu rebesnét don Cristòfol d’Icart i de Queralt en un memorial havia estat castellà de Castilnovo, en el regne de Nàpols, en els temps de la conquesta per Ferran II, on va resistir el setge dels francesos, per la qual cosa el rei catòlic li va donar en premi la ciutat de Caserta, també a Nàpols, així com l’ofici de batlle general de Catalunya, que després també van tenir el seu fill, net i besnét, el pare de don Cristòfol d’Icart. Aquest darrer va vendre a Carles I la ciutat de Caserta i es va quedar amb l’ofici de batlle general, que no obstant no va passar al seu fill sinó que va ser concedit al comte d’Erill. L’any 1622 don Cristòfol d’Icart va ser inclòs pel virrei duc d’Albuquerque a la nòmina per a proveir l’ofici de batlle general de Catalunya, que havia quedat vacant degut a que el comte d’Erill havia estat promogut a virrei de Sardenya. No obstant Felip IV trià a don Lluís de Monsuar com a nou batlle general, per bé que a don Cristòfol li concedí

d'infanteria castellanés – però també en no poques catalanes com s'ha vist – que van integrar els terços hispànics que van servir ordinàriament en els dominis italians de la monarquia.

A continuació es donen alguns exemples d'aquests combatents catalans a Itàlia, per bé que molts més seran esmentats en els apartats següents d'aquest capítol, ja que sovint el servei a Itàlia va ser una etapa més – moltes vegades la inicial – de les carreres que molts d'aquells soldats i oficials van continuar a Flandes i a molts altres territoris on la monarquia hispànica havia de fer front als seus enemics, inclosa és clar també Catalunya.

Va ser el cas de Joan Miquel Amiel, natural de Bausè a la Vall d'Aran, que va servir durant dotze anys a Itàlia, molt probablement a la companyia d'arcabussers que don Josep de Pons va aplegar a Catalunya quan hi va tornar procedent de Flandes, on havia servit abans. Aquesta unitat va servir a la Llombardia i el Piemont i va intervenir a favor del duc de Savoia, aliat de la monarquia de Felip III, en la breu guerra que va mantenir amb Enric IV de França, un conflicte al que es va posar fi amb el Tractat de Lyon l'any 1601. Posteriorment Joan Miquel Amiel i la companyia a la que servia van ser embarcats a l'esquadra de galeres del príncep Doria i van participar en l'acció que aquest dirigí contra Alger⁷⁰⁴.

Aquesta experiència de soldat segurament és la que va valdre a Joan M. Amiel per a que el virrei duc d'Alcalá l'inclogués l'any 1620 a la nòmina per a proveir l'ofici d'alguatir extraordinari de Catalunya, vacant aleshores per mort del seu titular, Joan Saló, tot i que el rei acabà nomenant al burgès de Perpinyà Miquel Rodó, que no presentava cap mèrit militar.

Un altre aspirant a ofici reial l'any 1620, en concret al de batlle de les aigües de Barcelona, era Josep Boix, que havia servit a Itàlia tres anys, i que des de la seva tornada a Catalunya servia l'ofici de tinent de verguer del regent del Consell Reial. Malgrat tot el rei va triar a Francesc Soler⁷⁰⁵.

Igualment li van servir els deu anys de servei a l'exèrcit a Itàlia per aconseguir l'any 1592 un dels oficis d'alguatir reial extraordinari de Catalunya a l'alferes Jeroni Losellas, qui a més també va participar en el setge de Lisboa l'any 1580 i més tard a la fallida invasió d'Anglaterra per l'Armada Invencible (1588), en la que va perdre-hi no obstant un germà⁷⁰⁶. Curiosament l'altre alguatir extraordinari era Miquel de Montagut i Vallgornera va servir a Itàlia a la companyia del capità Alonso de Sanmartín després d'haver començat la seva carrera d'armes a la guerra de Granada com alferes de la companyia de Guillem Ramon de Malla. De Granada li van quedar per sempre seqüeles de ferides a les cames, per la qual cosa i per la seva avançada edat l'any 1598, demanava poder renunciar a l'ofici d'alguatir en la persona que ell digués⁷⁰⁷.

Fins i tot un poeta com Lluís Gomar va servir alguns anys a Itàlia, per la qual cosa i degut a l'estretor econòmica que patia va demanar l'any 1588 una ajuda de costa al rei per a poder publicar les obres que havia escrit en tornar d'Itàlia. Felip II li

un hàbit de Calatrava o bé un d'Alcántara seguint la recomanació del Consell d'Aragó, que veia en la mercè un bon estímul per a que altres cavallers catalans imitessin els bons serveis d'Icart.

⁷⁰⁴ ACA, CA, 271, 156 i per a don Josep de Pons ACA, CA, 270, 55.

⁷⁰⁵ ACA, CA, 269, 144.

⁷⁰⁶ ACA, CA, 265, 65 (1592).

⁷⁰⁷ ACA, 265, 60.

concedí fent cas de la recomanació del Consell d'Aragó, que va confirmar els serveis d'armes de Gomar⁷⁰⁸.

Els casos de cavallers que van servir a Itàlia van ser molt nombrosos. Servirà com a magnífic exemple el cas de don Gabriel de Llupià i Saragossa. Aquest cavaller de nissaga rossellonesa va servir com a soldat privat (és a dir a costa pròpia) a partir de 1575 a les ordres de don Joan d'Àustria a Itàlia. L'any 1577 va comandar les sis companyies que van ser enviades en auxili de Melilla amb les galeres d'Espanya i l'any 1580 va participar a la conquesta de Portugal per Felip II amb una galera pròpia que havia heretat del seu oncle, l'abat Tomàs de Llupià, amb la que aquest havia servit des de 1553 fins a la seva mort aquell any mateix. Tot seguit deixà la seva galera a la costa de Portugal (i per la qual nos seria indemnitzat fins el 1606 amb 40.000 ducats) i participà a l'acció de Tercera amb l'esquadra del marquès de Santa Cruz contra l'esquadra francesa que donava suport al prior de Crato; a Tercera va destacar-se per la seva valentia, ja que *“el dia que se dió el assalto a los fuertes y trincheas de los enemigos, fue de los primeros que saltaron en tierra y herido en una pierna”* i junt amb 500 homes va anar a prendre l'illa del Pico. En tornar a Catalunya l'any 1590 don Gabriel va demanar l'ofici de procurador reial dels comtats de Rosselló i Cerdanya, que ja havien servit el seu avi i pare (don Lluís de Llupià) i Felip II li concedí fent cas de la recomanació del Consell d'Aragó que l'havia senyalat com el candidat amb més mèrits. També va demanar l'any 1620 i va obtenir de Felip III poder disposar de l'ofici de procurador reial en el seu fill Tomàs, per bé que mentre aquest va ser menor ell va continuar exercint l'ofici. A finals de l'any 1622 va succeir – primer interinament i després definitivament – en l'alcaidia del Castell Major de Perpinyà i en l'ofici de lloctinent de capità general al finat don Álvaro Suárez de Quiñones, tot i que per poc temps, ja que en una carta de 20 d'octubre de 1623 els còsols de Perpinyà deien que don Gabriel de Llupià havia mort feia poc. El cas era que la mort de Suárez de Quiñones, un lloctinent de capità general que es va guanyar l'animadversió de tothom als comtats, el Consell d'Aragó va recomanar a Felip IV que proveís l'alcaidia del Castell Major de Perpinyà amb un natural català, recomanant vivament a don Gabriel per al lloc ja que amb els seus vassalls i amb la seva hisenda podia defensar i proveir si calia la fortalesa, a més d'indicar que rebia bones informacions dels moviments dels francesos, com ja havia passat amb l'entrada d'Alfons Corso el 1597⁷⁰⁹.

Un altre cavaller de cognom il·lustre que va servir a Itàlia va ser don Guillem d'Armengol, fill del mestre de camp don Hortensi d'Armengol, el mateix que va ser alcaid de Salses en tornar de servir a Flandes com a capità d'infanteria. Don Guillem també va participar a la conquesta de Larache (1611) pel marquès de Santa Cruz. Aquest bon historial a més de la circumstància d'haver-se casat amb la neboda de Joaquim de Setantí, li va valdre poder succeir l'any 1617 aquest cavaller a l'alcaidia de Bellaguarda ja que Setantí no tenia fills i va demanar poder disposar de l'ofici d'alcaid en don Guillem⁷¹⁰.

⁷⁰⁸ ACA, CA, 254, 98.

⁷⁰⁹ ACA, CA, 271, 41.

⁷¹⁰ ACA, CA, 271, 66.

Flandes

A partir de la dècada de 1560 Flandes va ser un dels teatres d'operacions bèliques en el que trobem una considerable presència de combatents catalans, podent considerar-se juntament amb Itàlia, tant pel que fa al nombre d'individus com per a la continuïtat en el temps, les principals destinacions en el servei d'armes exterior dels catalans abans de la guerra dels segadors.

A Flandes tan hi van anar capitans amb companyies llevades a Catalunya com cavallers que hi van servir a títol personal, ja fos com a soldats particulars o bé integrats en alguna de les companyies d'infanteria espanyola que servien allà, així com els soldats que integraven aquelles o altres companyies i que no tenien la condició social de nobles.

Una estimació del nombre d'efectius de procedència catalana que servien a Flandes a principis del regnat de Felip II és la que donà Narcís Feliu de la Peña. Aquest autor, basant-se en diferents fonts, deia que l'any 1561 hi havia cap a 4.000 catalans servint-hi, els quals eren coneguts com a "espanyols valons" per la població autòctona, que els anomenava així perquè ja se n'adonaven que parlaven un idioma diferent del castellà⁷¹¹. El mateix autor destacava individualment alguns combatents catalans a Flandes: Joan de Ribas, que va ser governador de Cambray en temps del duc d'Alba (1567-1573) fins a la treva de 1577, Josep Cerdà i don Miquel de Cardona, els quals es van destacar sobretot en el setge de Grave (1586), el mestre de camp don Alexandre Cartellà, que va servir tant a Flandes com a França, el mestre de camp Gaspar Çapena, i finalment els capitans Beltran de la Peña, N. d'Armengol i Rafel Terrades, que van servir en temps d'Ernest, Arxiduc d'Àustria (1594-1595). Sobre el darrer cal dir que era un dels onze capitans que van fer lleva d'una companyia d'infanteria a Catalunya l'estiu de 1587, en concret al districte que comprenia Sabadell, Terrassa, Caldes de Montbui, Granollers i la Roca, amb la qual probablement va passar a Flandes⁷¹².

Geoffrey Parker també va esmentar el "terç del papagai", reclutat per don Lluís de Queralt entre bandolers, i que aquest cavaller va portar directament a Flandes amb la intenció de formar part de les forces que allí es concentraven per a la invasió d'Anglaterra en els anys 1587-1588. El mot li havien posat els soldats castellans que deien que quan els catalans provaven de parlar en castellà ho feien de tal manera que tan solament es podia comparar al xisclar dels papagais⁷¹³.

Tanmateix com ja va indicar en el seu dia Joan Reglà la participació dels catalans en les empreses exteriors de la monarquia es podia refer a partir de les nombroses peticions de mercès que hi ha en els fons del Consell d'Aragó⁷¹⁴.

Efectivament és possible reconstruir una part considerable de la contribució catalana a les guerres de Flandes a partir de les fonts documentals que el mestre

⁷¹¹ FELIU DE LA PEÑA, Narcís. *Anales de Cataluña*. Llibre XIX, cap. IX, pàg. 201. Aquest autor esmentava les següents fonts: Bentivollo, *Guerras de Flandes*, fol. 108. / Herrera, 2 capítols 2 i 16./ Carlos Coloma, *Guerras de Flandes*, llibre 2, fols. 29 i 62.

⁷¹² PÉREZ LATRE, Miquel. *Entre el rei i la terra. El poder polític a la Catalunya del segle XVI*. Vic, 2004. Pàg. 90.

⁷¹³ PARKER, Geoffrey. *El ejército de Flandes y el Camino Español (1567-1659)*. Madrid, 1985. Pàgs. 81-82. Aquest autor esmenta la font: Alonso Vázquez, *Los sucesos de Flandes y Francia*, CODOIN LXXIII, pàgs. 320-322).

⁷¹⁴ REGLÀ CAMPISTOL, Joan. *Felip II i Catalunya*. Barcelona, 1956. Pàg. 205. "La consulta de les peticions de mercedes per part de molts catalans demostra que varen ésser moltes les famílies que tenien llurs fills lluitant a Itàlia i a Flandes".

Reglà va indicar. Tanmateix cal posar de manifest una apreciació que en cap cas desitjem que es pugui interpretar com un menysteniment, sinó tot el contrari, i és que d'entrada cal subratllar que les limitacions quantitatives de les dades de les peticions de mercès es veuen àmpliament compensades per l'alt valor qualitatiu de la informació que contenen els memorials que es troben en aquestes fonts. En ells destaquen per la seva abundància les referències al servei militar que van fer a Flandes (i també a Itàlia en molts casos) membres de l'estament militar de Catalunya, perquè no en va eren sobretot aquests cavallers els que com a membres d'aquest estament i des de la lògica de funcionament i la mentalitat del sistema polític i la societat de la Catalunya de l'edat moderna sollicitaven la gràcia del seu sobirà en remerciament pels serveis que li prestaven., inclosos com no els d'armes, els quals no en va eren la raó de ser originària de l'estament nobiliari.

Un bon exemple de tot això el constitueix la família dels Alentorn, una nissaga de la petita noblesa del Principat, entre els qui trobem a don Guerau d'Alentorn, germà de don Onofre d'Alentorn, senyor de Seró, que hi va servir molts anys, i també de don Jeroni d'Alentorn, fill de don Onofre, que hi va ser a Flandes en temps del comanador major don Lluís de Requesens (1573-1576) i fins a l'època de don Alexandre Farnesio (1578-1592), duc de Parma, fins que degut al lamentable estat físic en què havia quedat "*tullido que casi no se valia de los muslos abaxo*" es va haver de retirar a Milà, on encara va continuar per alguns anys els seus serveis a la guarnició d'Alessandria i on suposadament va morir a causa de les seqüeles que li havien quedat dels seus anys de combatent a Flandes⁷¹⁵.

També va ser a Flandes en temps de Requesens, després d'haver servit a l'Àfrica, un altre germà de don Onofre, don Miquel d'Alentorn, prior de Catalunya de l'orde de Sant Joan, que es va destacar en accions com la presa d'Oudewater (campanya d'Holanda i Zelanda de 1575), en la que "*queriendo saltar a la muralla le atravesaron por los pechos con un picazo del qual estuvo a pique de perder la vida*", i que va ser un dels hostatges que es van entregar a Guillem d'Orange quan el 30 d'octubre de 1576 es va acordar el cessament de les hostilitats que va precedir a la signatura de la pacificació de Gant (5 de novembre).

Una altra família amb no pocs membres que van servir les armes del rei van ser la gironina dels Bas. Així ho exposava Joan Bas, ciutadà honrat de Girona, en un memorial que elevava a Felip III l'any 1618 per a demanar-li un privilegi de militar que efectivament li va ser concedit. Ell mateix havia estat nomenat capità de la companyia que la ciutat de Girona va enviar l'any 1545 en auxili de les viles de la costa amenaçades pels pirates turcs i algerins, i que va poder ajudar Sant Feliu de Guíxols. Novament tornà a ser el capità d'una de les companyies que Girona envià en auxili del Rosselló l'any 1597 quan es produí l'entrada d'Alfons Corso.

Un germà de Joan Bas, de nom Rafel, havia servit molts anys fins que morí a la guerra de Granada com alferes d'alguna de les quatre banderes o companyies que hi anaren amb el també cavaller gironí Antic Sarriera. Un altre germà havia servit a Flandes des del govern del duc d'Alba (1567) fins als anys del duc de Parma (1578-1592), quedant ferit a la cara i un braç que gairebé va perdre, per la qual cosa va ser llicenciat i després anà a servir a Mallorca com a capità de cavalls, on era encara el 1618, i on fins i tot li va ser encomanat en tres ocasions la governació de Menorca. El fill de Joan Bas, de nom Onofre, havia anat a servir a costa pròpia,

⁷¹⁵ ACA, CA, 269, 2.

és a dir, de soldat particular, a Savoia, on en el setge de Verceli (1616-1617) va ser mort d'un tret d'arcabús en ple front⁷¹⁶.

Els Costa, una família de cavallers de Tortosa, proporcionen un altre bon exemple de servei d'armes a la corona. Don Cristòfol Costa havia servit onze anys a Itàlia i altres llocs abans de tornar a Catalunya per fer de veguer de Puigcerdà i ser recompensat, finalment, amb la tinença de la torre dels Alfacs de Tortosa. El pare de don Cristòfol, que es deia igual i que era comanador santjoanista, havia servit a Alemanya i a Flandes molts anys com a soldat particular. Un oncle havia estat regent del Consell d'Aragó. I el germà de don Cristòfol, de nom Josep, abans de morir havia estat nomenat alcaid de la torre dels Alfacs just abans que Felip II la proveís en el comanador aragonés Dionisio Coscón (1575)⁷¹⁷.

També eren de Tortosa els germans Cerveró, els quals igualment van seguir la carrera de les armes al servei del rei. Un d'ells, Francesc, va morir a la fallida invasió d'Anglaterra per l'Armada Invencible (1588). I uns altres dos van servir a Flandes. En concret Jaume, que va morir a l'assalt i presa de Calais (1596), i Nicolau. Aquest darrer afirmava tenir vint anys de servei al rei a la Llombardia, Savoia, França i Flandes, i haver participat en accions tan destacables com el setge i presa d'Ostende per Ambrosi Spínola (1603-1604). Fins i tot deia que l'any 1607 – o poc abans – havia aixecat a Barcelona una companyia amb el grau d'alferes “*y por el mucho trabajo que tuvo en ello quedo malo, y ha estado quatro meses gastando lo que tenia, y se halla al presente en la Corte muy necesitado*”, per la qual cosa demanava al rei li fes mercè d'una saca de llegums de Sardenya franca de tots els drets⁷¹⁸.

Els Desclergue van ser una altra nissaga de cavallers que van servir a l'exèrcit a Flandes. Així per exemple Jeroni Desclergue, que servia des de 1588 a Flandes i que també va ser a les campanyes de França amb el duc de Parma, i a que l'octubre de 1598 demanava a través del Consell de Guerra un entreteniment a Catalunya, per bé que no se li devia concedir, ja que va tornar a Flandes, on es trobava l'any 1604 servint amb el grau de capità d'infanteria i quan va ser inclòs pel virrei de Catalunya a la nòmina per a la provisió a l'alcaidia de Salses l'any 1604⁷¹⁹.

Uns altres Desclergue que van fer carrera a l'exèrcit de Flandes van ser don Antoni i don Onofre, que probablement eren germans (i fills d'aquell Jeroni?). Pel que fa a don Antoni cal dir que va ser a l'exèrcit amb que Ambrosi Spínola va envair les regions holandeses de Frísia i Overijssel a les campanyes de 1605 i 1606, destacant en el setge i presa de les viles d'Odonzell, Lomjuen i Grol i que va ser ferit de dos trets de mosquet, un a les entranyes i un altre que li traspassà la mà esquerra, circumstància per la qual potser va haver de tornar a Catalunya, ja que l'any 1612 va entregar un memorial demanant la plaça de capità d'una de les galeres del Principat que havia deixat vacant en morir Miquel Xammar⁷²⁰.

L'altre germà, don Onofre Desclergue va servir a l'exèrcit de Flandes des de 1600, participant en accions com el setge i presa d'Ostende per Spínola (1603-1604) i a la

⁷¹⁶ ACA, CA, 271, 102 (1618).

⁷¹⁷ ACA, CA, 254, 88 – 265, 122.

⁷¹⁸ ACA, CA, 268, 125 – 267, 129. El rei li concedí la saca de llegums, però a l'any següent demanava no haver de pagar els drets del segell de cancelleria que se li exigien, la qual cosa també li va concedir finalment.

⁷¹⁹ ACA, CA, 266, 174 – AGS, Guerra y Marina, registre n. 84, pàg. 97.

⁷²⁰ ACA, CA, 270, 55 (1612). No obstant Felip III no va proveir la vacant tot fent cas del Consell d'Aragó, que li havia recomanat de no fer-ho ja que els diputats d'aquell trienni havien pres la decisió de reduir de quatre a dues les galeres de Catalunya.

campanya posterior d'aquest comandant a Frísia, així com a les campanyes dels ducats alemanys de Cleves-Jülich l'any 1614, també amb Spínola. Es va destacar quan a aquesta darrera campanya guià el terç de don Iñigo de Borja, que s'havia perdut, per la qual cosa l'arxiduc Albert li donà llicència i el posà a la llista de capitans per a que obtingués una companyia a la primera ocasió, i mentre aquesta avinentesa no es produís encara va anar a costa pròpia a servir a les galeres d'Espanya, on era el 1617 servint amb quatre escuts de paga, i quan demanava una conducta de capità per a llevar una companyia d'infanteria en els regnes de la Corona d'Aragó⁷²¹.

Una altra nissaga de cavallers catalans que van seguir la carrera de les armes en servei del rei fora de Catalunya van ser els Llordat. Un d'ells, don Josep de Llordat, deia en un memorial que va presentar l'any 1605 per a demanar una renda al rei que l'havia servit a Flandes més de deu anys, la majoria dels quals com a soldat de fortuna, és a dir, a costa pròpia, fins que l'arxiduc Albert, li va donar un entreteniment de trenta escuts mensuals. En el mateix document explicava que havia participat en totes les campanyes i accions que hi va haver en aquells anys, així per exemple a l'assalt a La Chapelle i el posterior i llarg setge d'Ostende (1601-1604), i subratllava ensems que no havia pres part en cap motí, la qual cosa podia demostrar amb els seus papers, i que era essencial poder demostrar si es volia demanar qualsevol mercè al rei. El germà de l'anterior, don Joan de Llordat, havia servit i mort a la Llombardia, i abans que ell el seu pare també havia servit les armes del rei durant molts anys⁷²².

Els Montserrat, pare i fill, són uns altres cavallers que havien servit a Flandes. El pare, don Joan de Montserrat hi va gastar molta part de la seva hisenda, va arribar a ser alferes i morí en el setge de la ciutat holandesa Bergen-op-zoom (1622). El fill, don Francesc de Montserrat havia servit set anys a Flandes, i quan tornà a Catalunya "*por no ocuparse en cosas ajenas de su calidad le ha sido fuerça tomar la auctoridad de notario Real*", una mostra de què els prejudicis de classe eren ben vius entre la petita noblesa catalana; com a notari va demanar l'ofici de procurador fiscal patrimonial, que tenia 250 lliures de salari anual⁷²³.

Un magnífic exemple de cavaller català que va servir les armes del rei a gairebé tots els fronts de guerra on van ser posades a prova va ser don Jaume de Mitjavila, qui pels mèrits que va fer va ser nomenat gentilhome de la Reial Casa i va arribar a gaudir de rendes concedides pel rei per valor de 500 ducats. Don Jaume havia començat la seva carrera de soldat a les ordres de don Lluís de Requesens a la guerra de Granada, amb tanta mala sort que es va trobar en el naufragi en el viatge d'anada per mar que van tenir les galeres del comanador major i hi va perdre totes les seves pertinences. No obstant encara va continuar servint amb don Lluís a Lepant i després va assentar plaça en el terç de la Llombardia. També va ser a l'acció contra els turcs que va tenir lloc al sud del Regne de Nàpols, a Tràpani (1572) i tot seguit a l'auxili del fort de la Goleta a Tunis (1573), tot sota les ordres de don Joan d'Àustria. Posteriorment degué tornar a la Llombardia, ja que va demanar llicència al marquès d'Ayamonte, que aleshores era el governador de Milà, per anar a la campanya d'Àfrica del rei don Sebastià de Portugal, on

⁷²¹ ACA, CA, 271, 180. Felip III va manar que el Consell de Guerra tingués en compte la petició del sol·licitant.

⁷²² ACA, CA, 268, 74. Don Josep de Llordat demanava una renda per a mantenir la seva família, cosa que afirmava no poder fer perquè havia gastat la seva hisenda en els anys de servei al rei. Aquest li va concedir una renda de cent ducats sobre la procuració reial del Rosselló.

⁷²³ ACA, 271, 157.

segurament va ser a la batalla d'Alcazarquivir (1578). Tornat a Milà encara va ser a temps per a passar a Flandes amb el terç de la Llombardia, sota les ordres d'Alexandre Farnesio, que hi conduïa els veterans que havien estat retirats per l' "Edicte Perpetu" que havia fet publicar don Joan d'Àustria el 1577, a qui precisament aquestes tropes es dirigien a auxiliar en el setge que li havien posat a Luxemburg els holandesos. A Flandes don Jaume de Mitjavila va ser a la batalla a camp obert de Gembloux (31 de gener de 1578) i d'allà va anar a servir a les galeres de Nàpols, amb un entreteniment de vint escuts al mes, amb les que va ser a Malta i va participar en accions contra els pirates de Berberia. Fins i tot va servir, en tornar a Catalunya, els interessos de la corona a les corts de Montsó de 1585. I encara l'any 1611, quan ja devia tenir una edat bastant avançada, va entregar memorial per a optar a l'ofici de governador de Catalunya, que havia quedat vacant per mort del seu titular, don Joan de Queralt, tot i que en aquella ocasió el rei trià a don Jeroni d'Argensola⁷²⁴.

Don Galceran d'Orís va ser un altre cavaller que va ascendir en l'escalafó a l'exèrcit de Flandes gràcies a destacar-se a les preses de Grol i Rimberque durant la campanya que Ambrosio Spínola va fer al ducat de Cleves a principis de 1614. Això va fer que l'Arxiduc Albert el promocionés a alferes amb un avantatge de quatre escuts i que el posés a la llista d'aspirants a capità, una recompensa a la que indubtablement també va contribuir el fet que no havia participat en cap motí. No obstant l'any 1616 encara no se l'havia promogut a capità, per la qual cosa demanava a Felip III que li fes la mercè de donar-li una companyia a la primera elecció de capitans que hi hagués, una demanda que va ser considerada amb especial interès pel Consell d'Aragó, que al seu torn recomanava al rei que li concedís la mercè, ja que això seria un estímul molt convenient per a la resta d'aspirants a mercès similars que hi havia en els regnes de la Corona d'Aragó, la qual cosa indica que el cas d'Orís no era pas l'únic⁷²⁵.

El servei d'armes a Flandes era un mèrit excel·lent per aconseguir posteriorment un ofici militar a Catalunya mateix, tal i com es veu amb el cas de don Francesc Sabater, cavaller de l'hàbit de Sant Joan, qui abans de ser nomenat alcaid de Puigcerdà, Querol i Torrecerdana, així com de tenir al seu càrrec una de les quatre galeres de Catalunya havia servit a Flandes molts anys, i fins i tot ho va fer amb una companyia de cent cinquanta soldats que li va aplegar a Catalunya l'alferes Jeroni Domingo. I segurament la seva experiència militar a Flandes va contribuir a que el virrei Pedro Manrique, bisbe de Tortosa, el considerés un home de "força i agilitat", per la qual cosa li va encomanar l'any 1611 la persecució de la força de bandolers que en Rocaguinarda i en Miquel Morell havien juntat per terres del Camp de Tarragona, i també degué ajudar a que l'inclogués a la nòmina que va enviar al rei per a proveir l'ofici de governador de Catalunya, que havia quedat vacant a finals de març per mort del seu titular, don Joan de Queralt, per bé que finalment va ser triat don Jeroni d'Argensola⁷²⁶.

També era corrent el cas de famílies de la petita i mitjana noblesa amb membres destacats en el servei al rei, ja fos a Catalunya o fins i tot a la cort, que tenien familiars que feien carrera de soldat a Flandes, Itàlia o a altres indrets més o menys llunyans. Així per exemple els dos germans de don Cristòfol Gallart i Traginer, el que va ser governador dels comtats de Rosselló i Cerdanya de 1611 fins a 1641, els quals van servir i morir a Flandes abans de la treva de 1609. Ell mateix ho

⁷²⁴ ACA, CA, 264, 44 – 265, 3 – 267, 9.

⁷²⁵ ACA, CA, 270, 98.

⁷²⁶ ACA, CA, 268, 26 (1611).

recordava al rei en el memorial que entregà aquell mateix l'any per a optar a l'ofici de regent la tresoreria del Principat, ofici que també va servir. Els germans es deien Onofre i Andreu⁷²⁷.

Un altre dels molts oficials reials que tenien familiars a l'exèrcit de Flandes va ser Joan Ivern, qui després d'estar al servei de la infanta dona Catalina a Savoia va tornar a Catalunya i va ser nomenat procurador reial dels pobres, i que tenia un fill, de nom Joan com ell, qui després de sis anys de servei a Flandes va morir en el setge que les tropes d'Ambrosio Spínola van posar a la ciutat holandesa d'Ostende entre setembre de 1603 i setembre de 1604. Cal dir que Joan Ivern fill va ser un soldat destacat, fins al punt que l'arxiduc Albert va fer donar-li un avantatge pel valor que va demostrat en el camp de batalla: "*en un encuentro que se tuvo con el enemigo matò a Vista de todo el campo un Capitan y un Alfèrez y un Soldado*"⁷²⁸.

Hi ha també un don Francesc Meià doctor en dret canònic i eclesiàstic i prior del convent de Sant Tomàs de Fluvià que l'any 1605 va demanar i va obtenir un asiento de capellà a la Capella Reial presentant com a mèrits els anys de servei del seu pare, també de nom Francesc, un cavaller que havia començat la seva carrera d'armes sota comanament de don Joan de Cardona a l'auxili d'Orà (1563) i poc després a l'auxili de Malta (1565), auxí com a les dues jornades del Peñón de los Vélez amb l'armada de García de Toledo, marquès de Villafranca, i que posteriorment va servir a Flandes a la companyia de don Diego Enríquez, on segurament hi passà el 1566 amb les tropes del duc d'Alba. També va anar a servir amb don Joan de Cardona quan aquest tenia l'encàrrec de refer les restes de l'Armada Invencible a Santander (1589-1590), per formar part tot seguit del seguici que el duc de Sessa portà quan va fer d'ambaixador durant catorze anys a la cort pontificia, d'on acabava de tornar quan el seu fill demanava la mercè esmentada a Felip III⁷²⁹. Val a dir que don Francesc pare va demanar, degut a la seva situació de pobresa i per a poder continuar els seus serveis, una renda, o bé una plaça de continuo "*de deu sous*" amb alguna ajuda de costa, demandes que tot i estar-ne a favor el Consell d'Aragó el rei preferia abans verificar els mèrits de soldat del sol·licitant⁷³⁰.

Una altra família de cavallers al servei de la corona a Catalunya i a fora van ser els Malendric, àdhuc als exèrcits de la corona, com va ser el cas de Joan Pau Malendric, que va participar a les guerres de l'emperador Carles contra Francesc I i Enric II de Valois a Flandes i Alemanya, probablement sota les ordres del duc d'Alba. Posteriorment va formar part del seguici que acompanyà i serví el príncep Felip quan anà a Anglaterra a casar-se amb la reina Maria, i quan el príncep tornà d'allí el va continuar servint a la cort, igual com el seu cosí germà, un altre Melendric que havia estat, successivament, primer doctor de la Reial Audiència de Catalunya, regent del Consell d'Aragó i finalment bisbe de Barcelona. I encara un fill de Joan Pau va ser Fèlix Melendric, que va ser gendre del regent del Consell d'Aragó Bañatos, i a qui Felip III va nomenar el 1613 alcaid de Salses per promoció de don Aleix de Marimon a la governació de Catalunya, ofici que va tenir fins a la seva mort l'any 1633, això malgrat que l'any anterior havia estat discutida la seva capacitat per a ser alcaid en una plaça fronterera de tanta importància pel fet que don Fèlix no tenia experiència directa a la guerra, un

⁷²⁷ ACA, CA, 268, 38.

⁷²⁸ ACA, CA, 268, 71 (1605).

⁷²⁹ ACA, CA, 268, 81 (1605)

⁷³⁰ ACA, CA, 266, 37.

aspecte especialment delicat en una conjuntura d'imminent obertura d'hostilitats amb França⁷³¹.

Els Pons també van ser una d'aquestes famílies amb servidors de la corona en diferents oficis. Així trobem un Pons abat de Ripoll, i un altre germà seu, de nom Gaspar de Pons que va ser membre del Consell d'Hisenda en el regnat de Felip III, els quals van ser oncles de Josep de Pons, un cavaller que va servir brillantment les armes del rei des de 1587. No és aventurat creure que don Josep va assentar plaça a la companyia que un familiar seu (germà, oncle o pare?) va aplegar l'any 1587 en el districte que comprenia Manresa, Vic, Lluçanès i els Prats de Rei, i que segurament com bona part de les deu companyies que aquell any es van formar a Catalunya van ser portades a Flandes. A Flandes don Josep de Pons va servir durant deu anys, ascendint de soldat a sergent i després a alferes, i participant en les campanyes i accions que les tropes d'Alexandre Farnesio van fer a França en suport de la Lliga Catòlica a partir de 1590.

L'any 1596 va tornar a Catalunya amb una patent de capità per a formar una companyia d'arcabussers amb la que va passar a Itàlia⁷³², on va servir durant vuit anys més a la Llombardia, el Piemont i Savoia. En aquest darrer lloc va participar en algunes accions a la breu guerra que hi va entre Enric IV i el duc de Savoia, i que es va acabar amb el Tractat de Lyon (1601), en concret va ser a la presa de la Carbonera, la recuperació de Valmoriana i a la construcció del fort de Sant Bartolomé. També va anar a l'expedició que el príncep Doria va fer contra Alger. Posteriorment Felip III el va nomenar alcaid de Salses l'any 1602 en recompensa pels seus meritoris serveis, tot i que al cap de dos anys va deixar aquest ofici a Catalunya per a ser governador de Piombino, una de les places fortes amb guarnició espanyola a Siena, i gaudir a més del salari ordinari una renda de tres cents ducats; des de Piombino també va tenir al seu càrrec la fortificació de Porto Longo, a l'illa d'Elba, així com la inspecció que per ordre del comte de Lemos va fer dels presidis de la Toscana l'any 1613. Fins i tot, quan l'any 1616 va morir don Ramon d'Oms, que era general de les galeres de Catalunya, va ser un dels candidats que es van tenir en compte per a proveir de nou l'ofici⁷³³.

Un altre cognom de nissaga il·lustre que trobem en servei a Flandes és el de Requesens, ben representada per don Miquel de Requesens i Cruïlles, baró de Púbol, qui de fet havia començat la seva carrera d'armes a la batalla naval de Lepant com a soldat particular, és a dir, sense paga del rei i a costa pròpia, en un clar exemple de soldat gentilhome amb recursos propis desitjós de conquerir honor, glòria i mercès lluitant als exèrcits del rei⁷³⁴. Don Miquel també va servir a Flandes, aquesta vegada ja amb entreteniment o paga del rei que li va ser concedit pel comanador major de Castella, don Lluís de Requesens quan hi va ser governador general. El mateix comanador major el va encomanar junt amb altres per anar a buscar a Dordrech els hostatges que s'intercanviaren amb els holandesos amb els qui inútilment va negociar la pau a Breda l'any 1575, per participar tot

⁷³¹ ACA, CA, 264, 57 – 220, 69 – 272, 51 – 277, 46 – 265, 116.

⁷³² AGS, Guerra y Marina, reg. 72, pàgs. 128v131. Amb la de don Josep de Pons van ser enviades a Itàlia tres companyies més sota comanament dels capitans FranceDe Santa Coloma d'Esplugues, Joan d'Encontra i Joan Maurici de Vallseca.

⁷³³ ACA, CA, 270, 55 – 270, 48.

⁷³⁴ PUDDU, Raffaele. *El soldado gentilhomme*. Aquest autor distingeix molt bé els diferents objectius de nobles i plebeus a l'hora de seguir per pròpia voluntat la carrera d'armes a l'exèrcit, de manera que per als primers es tractava del prestigi com a membres de la classe social superior i l'expectativa de beneficiar-se del patronatge reial, mentre que per als plebeus l'interès radicava en la possibilitat de l'ascens social mitjançant l'obtenció dels títols o privilegis que els ho permetrien.

seguit en l'ofensiva que va assolir les preses d'Oudewater, Schoonhoven i Buren, així com les illes de St. Philipsland, Duiveland i Schowen. Val a dir que don Miquel de Requesens va ser ferit greument a les cames a la presa de la ciutat de Zierikzee, que era el darrer reducte de les tropes de Guillem d'Orange a l'illa de Schowen i que es rendí el 2 de juliol de 1576, la qual cosa li va causar unes lesions que van tardar tres anys a curar-se. No obstant encara es degué recuperar prou satisfactòriament com per a continuar la seva carrera, en aquesta ocasió a Nàpols, on serví l'ofici de regent la vicaria en temps del virregnat de don Juan de Zúñiga i Requesens (1576-1586), germà del comanador major don Lluís de Requesens. Per tots aquests anys de servei i dedicació de la seva persona i patrimoni don Miquel va demanar i va obtenir una renda de 400 ducats sobre la batllia reial de València, així com un hàbit de Santiago, el qual ja havia estat concedit al seu germà, tal i com recordava el Consell d'Aragó a Felip II, i igualment va figurar en dues ocasions entre els aspirants per a proveir un ofici d'alt rang com el de governador dels comtats de Rosselló i Cerdanya, en concret l'any 1603 i més tard l'any 1611⁷³⁵.

Els Sacosta també pertanyien a aquesta categoria de famílies de la petita noblesa, ennoblits precisament pels seus serveis de la corona, ja fos en oficis a l'administració reial com ara el de batlle general del Principat, el qual havien tingut per espai de dos cents anys, com àdhuc en el servei d'armes a l'exèrcit, tal i com havien fet els tres germans de don Miquel Sacosta, els quals ell mateix, amb motiu de demanar un privilegi militar l'any 1616, recordava al rei que havien mort servint de capitans d'infanteria a Flandes. A la mateixa petició don Miquel també afirmava que de la seva casa hi havia hagut un Gran Mestre de la Religió de Sant Joan a Rodas, i des d'aleshores sempre hi ha hagut cavallers d'aquest hàbit a la seva família⁷³⁶.

Els Setantí eren una nissaga de ciutadans de Barcelona que van excel·lir en el servei a la corona en tots els àmbits, especialment en el de la carrera de les armes⁷³⁷. Així trobem per exemple la branca de Francesc de Setantí, qui si bé no havia seguit directament la carrera de les armes sí que havia servit, en els regnats de Carles I i principis de Felip II oficis rellevants relacionats amb l'administració de l'exèrcit a Catalunya, en concret els de comissari de la gent de guerra i castells de la frontera del Principat i Comtats, a més dels de comissari de la fàbrica de les galeres i lloctinent de la tresoreria general del Principat. Els seus fills sí van ser soldats, començant pel més rellevant, Joan de Setantí, que havia començat a servir a costa pròpia a la flota amb la què l'any 1564 don García de Toledo s'apoderà del Peñón de los Vélez, per continuar l'any següent a l'auxili de Malta, i posteriorment a la guerra de Granada amb don Joan d'Àustria i finalment a la expedició de l'Armada Invencible a Anglaterra l'any 1588⁷³⁸, acció aquesta en la que va morir, serveis tots els quals li van merèixer a ell mateix en vida rendes per valor de quatre

⁷³⁵ ACA, CA, 261, 119 – 267, 70 – 268, 24.

⁷³⁶ ACA, CA, 270, 51. El rei li concedí d'acord amb l'opinió favorable del Consell d'Aragó, que deia eren tan "*calificados*" els serveis del suplicant i de llur casa, i "*tan notoria su calidad*". També en atenció a que un germà petit ja tenia el privilegi de noblesa.

⁷³⁷ Per als Setantí hi ha la monografia de Cristià CORTÉS, *Els Setantí*, Barcelona, 1973, que el professor Pere MOLAS esmenta a la seva obra *Catalunya i la Casa d'Àustria*, pàg. 79, nota a peu de pàgina 17.

⁷³⁸ FELIU DE LA PEÑA, Narcís. *Añales de Cataluña*. Llibre XIX, Capítol XII, pàg. 216. Aquest autor esmenta a un don Jaume de Setantí que va morir després de la derrota de l'Armada Invencible a causa de les ferides rebudes, igual com don Hug de Montcada i don Joan de Cardona "*porque solo pelearon los Navios Catalanes*".

cents ducats, i un cop mort van suposar per a la seva vídua una renda de cinquanta lliures i encara una altra renda d'igual import per a la seva germana, dona Anna de Setantí.

També va servir a l'exèrcit Carles Setantí, germà de l'anterior, que va ser a Lepant (1571) i a l'acció posterior del port de Modon, a la badia de Navarino (1572) a les ordres de don Joan d'Àustria, i que va passar després a Flandes, on serví d'alferes a la companyia de don Miquel de Cardona, per acabar morint a la batalla naval que el juliol de 1582 el marquès de Santa Cruz va lliurar contra la flota francesa de l'almirall Strozzi davant les illes Açores, una força naval que havia estat enviada per la reina Catalina de Mèdicis en suport de don Antonio, prior de Crato. I encara hi ha un tercer germà, de nom Francesc Setantí, que va servir a Itàlia, on morí a la que es va conèixer com a "guerra de Siena" de 1552 a 1555 contra les forces franceses d'Enric II que comanava el mariscal florentí Piero Strozzi⁷³⁹.

Una altra branca notable de la família Setantí en el camp del servei d'armes a la corona és la del germà del Francesc Setantí pare esmentat més amunt, en concret la de Lluís Antoni Setantí, que havia servit molts anys a Nàpols com a capità d'infanteria espanyola i que hi havia estat governador de les places fortes de Gaeta de l'Aquila i de Lanciano, i que era nét d'un mestre racional de Catalunya. El seu fill va ser Joaquim Setantí, cavaller de Montesa i alcaid de Bellaguarda, el qual va protagonitzar una llarga i admirable carrera militar iniciada l'any 1566 quan passà amb l'exèrcit que el duc d'Alba conduí d'Itàlia a Flandes, on es quedà a servir fins que retornà a Catalunya l'any 1572 proveït com a nou alcaid del castell de Bellaguarda, a la frontera del Rosselló. Per aquest ofici cobrava, a la procuració reial del Rosselló, un salari anual de mil cinc cents rals (unes cent cinquanta lliures per tant) al mateix temps que hi gastava bona part de la seva hisenda mantenint i pagant els soldats de la guarnició del castell, i en el què ensems va haver de tenir cura del manteniment de l'ordre públic tot perseguint els lladres i bandolers que sovint utilitzaven els passos veïns dels colls del Pertús i de Panissars que aquell castell de Bellaguarda dominava. A més a més Joaquim Setantí era des de 1585 un dels capitans extraordinaris que proveïen els virreis de Catalunya per a la defensa del territori, un ofici que va servir sempre amb la corresponent companyia extraordinària que havia de reclutar que es presentava l'avinentsa. És així que per tot plegat l'any 1603 va obtenir una renda de cent cinquanta lliures a Catalunya, per bé que no va aconseguir ser rellevat de l'alcaidia de Bellaguarda com ell havia demanat alegant trobar-se físicament impedit ja que a parer del Consell d'Aragó encara va ser considerat apte per a servir el aquest ofici, en el què que de fet va romandre fins a 1617, quan també a petició seva – i pel mateix motiu – ara sí li va ser concedida la mercè de ser rellevat i de disposar de l'alcaidia de Bellaguarda en don Guillem d'Armengol, fill del mestre de camp don Hortensi d'Armengol, que s'havia casat amb una neboda seva i a qui per motiu de no haver tingut ell mateix fills considerava el seu hereu legítim. Cal subratllar a més que Joaquim Setantí va ser també diputat militar a la Generalitat en el trienni 1603-1605 i que finalment va ser nomenat cavaller de l'orde de Montesa l'any 1607, una mercè que la corona reservava per als seus servidors més fidels i esforçats i amb la què també ell va aconseguir la promesa d'una pensió eclesiàstica de dos cents ducats sobre

⁷³⁹ ACA, CA, 261, 37 (1582) per a Joan Setantí, Carles Setantí i Francesc de Setantí pare i fill. ACA, CA, 266, 182 (1601) per a Anna de Setantí. I encara ACA, CA, 266, 88 (1595) per a Enric Setantí, germà dels anteriors que seguí la carrera eclesiàstica i va ser capellà de Felip II, així com jutge del Breu Apostòlic de Catalunya i procurador general reial a Tarragona.

l'esmentat hàbit, tot i que cal consignar que mai no va tenir efecte perquè el papat va impedir que els beneficis eclesiàstics recaiguessin en homes casats⁷⁴⁰.

Entre els plebeus tampoc és estrany trobar casos de membres de famílies dedicades al servei de la corona ja fos en l'àmbit de l'administració civil com en el de l'exèrcit. Així per exemple els Vilanova, una família de servidors de la corona que justament va ser ennoblida a les corts de 1599 per Felip III en concedir el privilegi militar a don Gaspar de Vilanova. Aquest cavaller va servir durant cinquanta anys en diferents oficis reials, entre els quals el de lloctinent de mestre racional des de 1569 fins a la seva mort, quan el va succeir en el dit ofici el seu fill, don Pere de Vilanova i Perves, baró de Perves, tot i que per poc temps, ja que l'any 1607 el rei el destituí sembla ser, segons Pere Molas, per algun afer relacionat amb l'administració dels quints de Figueres i en el seu lloc hi posà a Guerau de Guardiola i Ferrer⁷⁴¹. Doncs bé, precisament un germà d'aquest don Pere de Vilanova baró de Perves, de nom don Jofre, havia servit les armes del rei a Flandes, això sense oblidar que ell mateix es va presentar amb vuitanta vassalls armats a Perpinyà davant el duc de Feria quan l'any 1597 es produí la incursió francesa d'Alfons Cors sobre el Rosselló. A més a més don Pere estava vinculat familiarment amb els Armengol, una altra de les famílies de la petita noblesa dedicada a l'ofici de les armes en els exèrcits del rei, donat que era gendre del mestre de camp i alcaid de Salses don Hortensi d'Armengol⁷⁴².

Un altra família al servei de la corona van ser els Vilaseca, de Perpinyà, un membre de la qual, don Francesc de Vilaseca i Pompadour, que havia servit de secretari dels virreis Diego Hurtado de Mendoza, príncep de Mèlito, i de Juan de Zúñiga, comte de Miranda, va obtenir el privilegi militar de Felip II l'any 1592, presentant entre altres el mèrit de tenir dos germans que servien les armes reials, un dels quals d'alferes a la mateixa frontera del Rosselló i l'altre de capità a Flandes⁷⁴³.

Tanmateix els casos de soldats de condició social inferior a la de cavallers que van lluitar a l'exèrcit de Flandes també són abundants. Un d'ells va ser Antoni Llong, que havia estat fet captiu a Tunis després de l'efímera presa per les tropes de don Joan d'Àustria l'any 1576, tot i que al cap d'uns anys va ser rescatat per un mercader català pel preu de dos cents vuit escuts d'or, i que posteriorment va tornar a fer de soldat servint a la jornada del marquès de Santa Cruz a Tercera (1583) i a Flandes, d'on va tornar amb llicència per a demanar al rei el permís per a poder fer una saca de vuit mil arrobes d'oli de l'arquebisbat de Tarragona, amb la intenció d'obtenir diners amb els que pagar el deute que encara tenia amb el mercader pel seu rescat, una llicència que Felip III li va donar efectivament⁷⁴⁴.

També va servir i morir a Flandes estant a l'exèrcit per espai de quinze anys Jeroni Mallol, fill de Pere Mallol, que va ser síndic de la Vallferrera a la cort i que amb la seva família havia fortificat i defensat el port Negre a la frontera de la dita vall amb França, especialment quan es van produir les incursions franceses de 1597-1598⁷⁴⁵.

El 1599 Brancacio Oliver era a la cort per a demanar una ajuda de costa amb la que poder continuar els seus serveis. Aquest soldat natural de Barcelona havia servit des de 1587 a Flandes a la companyia d'infanteria italiana del capità Ambrosio

⁷⁴⁰ ACA, CA, 266, 181 (1603) – 269, 86 (1610) – 271, 66 (1617).

⁷⁴¹ MOLAS i RIBALTA, Pere. *Catalunya i la Casa d'Àustria*. Barcelona, 1996. Pàg. 64.

⁷⁴² ACA, CA, 269, 4 – 270, 78 – 271, 70.

⁷⁴³ ACA, CA, 266, 68.

⁷⁴⁴ ACA CA, 264, 112.

⁷⁴⁵ ACA, 268, 113 (1606).

Landriano, amb la que va participar a totes les campanyes i accions d'Alexandre Farnesio, destacant-se especialment en diverses ocasions. Així per exemple en el setge de Frete, en el que va ser ferit greument, a l'assalt de Dorlan, quan en presència del capità Landriano va fer caure del cavall a un capità de cuirasses enemic i va apresar a mossor de Canonvila, governador de Provença, també al setge de Cambrai, quan en una acció contra la cavalleria enemiga va matar a un cavaller francès i ell va sortir-ne ferit d'un tret de pistola a la cuixa esquerra, i finalment en el setge de Hulst, quan en un reconeixement de les defenses de l'enemic va perdre el braç dret sencer per un tret d'artilleria. Precisament per haver quedat sense braç era a la cort demanant una ajuda de costa, ja que segurament havia estat llicenciat de l'exèrcit de Flandes⁷⁴⁶.

És el cas per exemple dels Rialp, de Girona, dels quals hi va haver un doctor en lleis de nom Francesc Rialp que va ser advocat del fisc reial a la ciutat fins que Felip II l'envià a Sardenya per a formar part del Consell Reial d'aquell regne en qualitat de regent del mateix, i on morí després de servir uns quants anys l'ofici esmentat. I encara els fills d'aquest doctor Rialp van seguir la carrera de soldats, morint el major a la batalla naval de Lepant i el menor, de nom Joan de Rialp, que va servir des de 1579 i per espai de vint-i-un anys a Flandes, participant entre d'altres accions famoses a les campanyes d'Alexandre Farnesio a França, i fins i tot a les Açores a la presa de l'illa Terceira per l'Armada de don Alvaro de Bazán, marquès de Santa Cruz. (1583). Pels seus mèrits a la guerra don Joan de Rialp, que afirmava i presentava certificacions de no haver participat en cap motí de l'exèrcit, demanava al rei a través del Consell d'Aragó l'any 1600 una renda en algun dels regnes de la Corona d'Aragó "*conforme a su calidad y servicios*", així com una ajuda de costa "*para que remedie la necesidad con que se halla*", les quals coses li van ser negades per Felip III, que l'instà a demanar-ho via el Consell de Guerra, per la raó que era en aquest on havia estat servint específicament; això malgrat que el Consell d'Aragó recomanava al rei que es donés al sol·licitant almenys una ajuda de costa sobre la procuració reial dels comtats ja que el mateix Consell de Guerra havia considerat favorablement els seus mèrits amb les certificacions de no haver pres part en cap motí⁷⁴⁷.

Una altra família que es destacà al servei de la corona van ser els Sala. Un d'ells, Bernat Sala era doctor en lleis i advocat fiscal de la Reial Audiència de Catalunya a principis del segle XVII i el seu germà havia servit les armes reials a Itàlia primer i després a Flandes, on morí en el setge d'Ostende a les ordres d'Ambrosio Spínola (setembre 1603-setembre 1604). Tots dos germans eren fills d'Agustí Sala, que havia estat assessor dels consellers de Barcelona⁷⁴⁸.

Sens dubte quan tornaven a Catalunya els que havien combatut a Flandes eren soldats amb experiència que podien continuar servint molt bé en la defensa de la frontera davant els francesos. En aquest sentit abunden els exemples com els de Jaume Bofill, un soldat català que havia servit a Flandes i França a les campanyes que des de 1589 s'hi havia dut a terme i que en tornar a Catalunya l'any 1598 havia

⁷⁴⁶ ACA, CA, 254, 116 – 264, 52.

⁷⁴⁷ ACA, CA, 267, 37 (1600).

⁷⁴⁸ ACA, CA 267, 138 (1608).

participat en la defensa dels comtats de les entrades dels francesos que hi va haver aquell any⁷⁴⁹.

També podia passar que els combatents que eren a Flandes volguessin continuar allí la seva carrera, com va ser el cas del sergent major Sebastià Botines, que havia tornat a Catalunya l'any 1605 després de vint anys de servei a la infanteria embarcada a l'Armada de Flandes, amb l'esperança que se li concedís patent per aixecar una companyia, però com no se li va concedir demanava una ajuda de costa al rei per a tornar a Flandes a acabar la seva carrera de servei d'armes, igual com ho havien fet el seu pare i germans; Felip III li concedí una ajuda de tres cents ducats a consignar a la batllia general de Catalunya⁷⁵⁰.

Qui també va demanar una patent de capità d'infanteria va ser l'alferes Jeroni Fuster, natural de Tortosa, que havia començat servint les armes reials a Itàlia, probablement en el terç de la Llombardia, participant en accions a Llevant com ara la presa i crema de la ciutat veneciana de Durrazzo, a les costes de Dalmàcia. També va anar amb l'expedició del marquès de Santa Cruz a Larache (1611), i després s'embarcà a l'esquadra de galions que sota comandament de l'almirall Francisco de Ribera va lluitar contra l'esquadra veneciana a l'Adriàtic. Després passà a Flandes, on va servir des de 1621 a les ordres del governador general Ambrosio Spínola i va participar en accions com la presa de Breda (1624) i després havia tornat a Catalunya, des d'on com ha estat dit demanava una conducta de capità per a tornar a Flandes⁷⁵¹.

També demanava una ajuda de costa per a poder continuar els seus serveis Josep Vicent, soldat natural de Lleida, i això no obstant que patia asma i a més havia quedat curt de vista a conseqüència d'una ferida al cap que va rebre l'any 1595 a Urlan, al nord de França, en el front que el comte de Fuentes, governador dels Països Baixos, hi va mantenir obert amb les tropes d'Enric IV. Per la seva part el sodat Vicent havia servit durant vint-i-quatre anys a Itàlia i Flandes, participant entre altres a les campanyes franceses que des de 1590 havia dirigit el governador Alexandre Farnesio, el duc de Parma, destacant-se en els setges de París i Ruan, així com les accions dels seus successors fins arribar al comte de Fuentes, com ja ha estat indicat, una carrera de servei prou extensa que li va merèixer la concessió per part de Felip III, via el Consell d'Aragó, d'una ajuda de costa de 100 ducats sobre la procuració reial de Mallorca. Això sí, cal subratllar que el rei va demanar que en endavant aquest tipus de peticions de soldats es veiessin no en el Consell d'Aragó, sinó en el Consell de Guerra, per considerar-lo més adequat per al tractament d'aquests afers, una decisió que cal subratllar-ho, posava per davant de la condició de naturals de la Corona d'Aragó la seva condició de soldats a sou de la corona, un canvi de formes i sensibilitats que certament no era tan insubstancial com podia semblar⁷⁵².

De fet era més habitual que les ajudes de costa es demanessin perquè les malalties, ferides i corresponents seqüeles a causa dels seus anys de guerra impediessin als soldats de continuar el seu servei. Aquest era per exemple el cas del soldat gironí Francesc de la Creu, qui havia servit quatre anys a Flandes i després vuit més a

⁷⁴⁹ ACA, CA, 264, 52 (1599). Jaume Bofill era a la cort, on havia anat amb llicència, i demanava una ajuda de costa o un entreteniment que li permetessin continuar els seus serveis d'armes. Felip III li va concedir una ajuda de costa sobre la procuració reial de Mallorca.

⁷⁵⁰ ACA, CA, 268, 87.

⁷⁵¹ ACA, CA, 293, 24 (1625).

⁷⁵² ACA, CA, 264, 52 (1600). Les paraules del rei a l'anotació de la consulta del Consell d'Aragó eren en concret aquestes: "*y de aqui adelante se remitan todos los que ubieren servido en la guerra a aquel Cons.o (el Cguerra), donde se terna mejor noticia dello*".

Nàpols, d'on l'any 1600 havia anat amb llicència a la cort per a demanar una ajuda de costa amb la que poder continuar els seus serveis, ja que després de quedar sense braç i coix de la cama dreta li era forçós retirar-se a la seva terra perquè no era apte per al servei a l'exèrcit⁷⁵³.

Un altre soldat que demanava una ajuda de costa per a tornar a Catalunya després d'anys de servei a Flandes era Jeroni Martí, que havia quedat impossibilitat per al servei després de rebre durant el setge de Hulst l'impacte d'una pedrada en el braç dret, per la qual cosa va ser llicenciat i amb permís de l'arxiduc Albert va anar a la cort a demanar la mercè esmentada⁷⁵⁴.

Normalment les ajudes de costa eren concedides pel rei via el Consell d'Aragó, tot i que en el regnat de Felip III es troba alguna concedida via el Consell d'Estat per mediació del duc de Lerma. És el cas de la que es va donar l'any 1605 a l'alferes Jaume Cuberta, que aleshores feia quaranta-cinc anys que servia, la majoria a Flandes, Piemont i la Llombardia sota les ordres de capitans generals tan il·lustres com el duc d'Alba, el marquès de Pescara i el duc de Sessa, i almenys des de 1595 a la fortalesa de Salses com a tenidor de bastiments de la mateixa⁷⁵⁵.

Una altra modalitat d'ajuda de costa que sollicitaven els soldats al rei prenia la forma del dret d'exportació de productes en espècie, que habitualment solia ser blat o oli de Catalunya mateix, o bé llegums de Sardenya, uns drets – especialment dels segons – que no devia ser difícil de vendre a algun comerciant disposat a pagar-ne una considerable suma a compte dels elevats beneficis que en podria obtenir en el mercat corresponent. És el cas per exemple del capità Jeroni Domingo, que l'any 1606 va aconseguir els drets sobre una saca de 3.300 estarels de llegums, quantitat que segons estimava el Consell d'Aragó, podia reportar al beneficiari la suma de 300 ducats de benefici – un ral per estarel de llegums – amb la venda del dret d'exportació a algun comerciant⁷⁵⁶.

Similarment Salvador de Senés, un soldat que feia divuit anys que es trobava a Flandes, va obtenir l'any 1618, una ajuda de costa per a tornar-li consistent en una saca de 1.000 estarels de llegums francs de drets del Regne de Sardenya, però per motiu de la seva pobresa encara va demanar no haver de pagar el dret de segell pel privilegi corresponent, que eren 100 rals, la qual cosa també li va ser concedida per Felip III⁷⁵⁷.

Joan Francesc Romeu va servir de capellà dels terços enviats a Flandes durant sis anys a partir de 1593, estant present fins i tot a la campanya francesa del príncep de Parma en suport de la Lliga Catòlica, per la qual cosa va demanar un dels beneficis eclesiàstics de patronatge reial que hi havia a Cotlliure, tot i que aquest finalment va recaure en Antoni Puigverd, un altre clergue també català que havia assistit a la capella reial en els darrers anys de la vida de Felip II⁷⁵⁸.

També van ser nombrosos els catalans, ja fossin cavallers o plebeus, que van aplegar companyies senceres a Catalunya per a servir a Flandes. Ho va fer per exemple don Jeroni d'Argensola en dues ocasions. La primera per anar a servir a

⁷⁵³ ACA, CA, 264, 52. Felip III li concedí una ajuda de costa de 100 lliures barceloneses sobre la procuració reial de Mallorca.

⁷⁵⁴ ACA, CA, 254, 119 (1598).

⁷⁵⁵ ACA, CA, 268, 69 – AGS, Guerra y Marina, registre n. 72, pàgs. 106 i 106v, 317-318v, i registre n. 87, pàgs. 22v i 93-93v. El 28 de maig de 1595 li era concedit un avantatge de quatre escuts que podia acumular al sou ordinari de tenidor de bastiments.

⁷⁵⁶ ACA, CA, 268, 106. Jeroni Domingo es trobava a la cort i acabava de ser nomenat capità d'infanteria i li havia estat donada una companyia a Flandes, motiu pel qual demanava aquesta ajuda.

⁷⁵⁷ ACA, CA, 271, 96.

⁷⁵⁸ ACA, CA, 267, 87 (1599).

Flandes, la qual cosa li va valdre, quan en va tornar, ser nomenat per Felip II alcaid dels Alfacs de Tortosa l'any 1585, i la segona va ser quan el 1589 se li va donar instrucció de formar una companyia de catalans, que junt amb la del capità Marcel Cerdà, havia de formar part amb altres unitats llevades a Aragó i València del terç de tretze banderes o companyies que Felip II volia posar sota comandament del prior de Castella don Hernando de Toledo, el mateix que uns anys abans havia estat virrei de Catalunya (1571-1580). Cal destacar que aquest terç s'aplegava amb la intenció d'intervenir a França des de Catalunya, en uns moments en què el rei prudent ja devia sospesar la necessitat de donar suport a la Lliga Catòlica, aleshores en formació, degut la depuració que Enric III de Valois va fer, poc abans de morir assassinat (1 d'agost de 1589), de la família del duc de Guisa, de qui temia que li podia prendre el poder. Pel que fa a don Jeroni d'Argensola cal dir que aquestes lleves de companyies d'infanteria van ser amb tota seguretat un mèrit decisiu quan va optar i va ser elegit posteriorment i successiva governador dels comtats de Rosselló i Cerdanya (1603) i governador del Principat (1611).

Don Hortensi d'Armengol va ser un altre cavaller que va servir a Flandes almenys des de l'any en què el duc d'Alba hi passà des d'Itàlia amb un exèrcit (1566). Segons afirmaven la seva vídua i fill en un memorial de 1610 don Hortensi havia estat dues vegades capità d'infanteria a Flandes, és a dir, en dues ocasions hi havia portat sengles companyies⁷⁵⁹. Una d'aquestes ocasions va ser el 1570 i en principi la portava a la Llombardia, des d'on segurament a través del "camí espanyol" que des del Milanesat atravessava els Alps i continuava per la Riba del Rihn, el Franc Comtat i Borgonya la conduiria fins a Flandes. En tornar de Flandes don Hortensi va ser nomenat alcaid de la fortalesa de Salses en el comtat de Rosselló, un ofici per al que l'experiència militar i l'esperit de servei d'aquest cavaller degueren ser molt ben valorats, tant que fins i tot li van valdre la concessió d'un privilegi de militar per Felip II, un privilegi que anys més tard el seu germà Galceran, que a la seva mort el va succeir a l'alcaidia de Salses, també va demanar per a ell⁷⁶⁰. Fins i tot don Hortensi va ser nomenat mestre de camp el juny de 1589⁷⁶¹ per a fer-se càrrec del comanament del terç que Felip II estava aplegant a Catalunya i València per a enviar al Llenguadoc, campanya durant la qual va morir l'any 1592.

Don Galceran d'Armengol també havia servit com el seu germà a Flandes durant molts anys, i en tornar-ne havia estat nomenat pel virrei comte d'Aitona (1580-1581) capità de les Drassanes Reials de Barcelona, tot i que el següent virrei duc de Terranova (1581-1582) proveí aquest ofici en una altra persona, de manera que va anar a Mallorca, on va ocupar altres oficis fins a tornar a Catalunya l'any 1591 quan morí el seu germà Hortensi per a succeir-lo a l'alcaidia de Salses fins a la seva mort el 1602⁷⁶².

Uns altres germans que es van destacar en el servei d'armes fora de Catalunya van ser els Bardoll de Montserrat, Pau i Jaume, els quals tots dos van lluitar a Flandes i van aplegar companyies d'infanteria com a capitans.

⁷⁵⁹ ACA, CA, 269, 88.

⁷⁶⁰ ACA, CA, 265, 80 (1593).

⁷⁶¹ AGS, Guerra y Marina, registre 52, 22v-23. Nomenament de mestre de camp d'infanteria espanyola de don don Hortensi d'Armengol.

⁷⁶² ACA, CA, 265, 80 – 265, 104 – 266, 76 – 267, 54 – 264, 37. A Mallorca va ser capità de cavalls i comissari de la costa. També consta que el 1589 el comte d'Aitona, que aleshores ocupava la lloctinència general a Catalunya, el va recomanar al rei per a ocupar l'alcaidia del Castell Major de Perpinyà, la qual cosa suggereix que don Galceran podia formar part del cercle clientelar del comte.

Pel que fa al gran, Jaume, cal dir que havia començat la seva carrera militar a la guerra de Granada (1569), allistat probablement a una de les quatre companyies que sota comandament del cavaller gironí Antic Sarriera hi van prendre part, per continuar sota les ordres de don Joan d'Àustria a Lepant (1571) i a la presa de Tunis (1573). Posteriorment va passar a Flandes, on va ser al setge i presa de Maastricht per les tropes d'Alexandre Farnesio (juliol de 1579), i encara hi era quan aquest mateix comandant va prendre Anvers el 17 d'agost de 1585. Malgrat tot després sembla ser que va passar a servir a Itàlia, en concret al presidí de la vila de Mortara, a l'estat de Milà, per tornar a Flandes en temps del cardenal Albert, arxiduc d'Àustria i nebot de Felip II, que va ser-ne el governador i capità general entre desembre de 1595 i agost de 1598, i on participà a les preses d'Ardes, Hulst i Calais (1596), aquesta darrera a Enric IV de França. Fins i tot sembla que canvià el servei a terra pel de mar, ja que en data indeterminada, tot i que posterior a la presa de Calais, es va embarcar en el galió "Nostra Senyora de la Mercè" per ordre del Adelantado de la Corunya, i el 1602 feia poc que havia aplegat una companyia a Catalunya amb la que servia a l'Armada Reial (a l'Atlàntic, per tant). Com es veu un historial brillant pel qual Jaume Bardoll havia obtingut del rei la mercè d'una renda de 200 ducats a Nàpols⁷⁶³.

El germà petit dels Bardoll, Pau, també va esforçar-se en una carrera de servei d'armes que havia fet en bona part al costat del seu germà gran Jaume començant de soldat a la guerra de Granada, participant a Lepant, on va ser un dels primers que van entrar a la galera turca que va rendir la seva companyia, i posteriorment a Flandes ja com alferes, primer en el terç de Julián Romero i després en el de Lope de Figueroa. A Flandes el governador don Lluís de Requesens el va nomenar governador de la infanteria espanyola amb seixanta-cinc escuts de sou al mes, i es va destacar en l'auxili de la ciutat de Besançon (1575), que havia estat presa per forces d'hugonots francesos, i on va impedir que els reforços enviats pels enemics poguessin entrar-hi i obligant a retirar-se la guarnició que hi havia, per la qual cosa don Lluís de Requesens li va fer mercè de quaranta escuts d'entreteniment al més que s'afegien al salari que ja tenia. Encara a Flandes va participar a la campanya militar que Alexandre Farnesio va fer a la zona oriental d'Holanda fins a la presa de la ciutat de Maastricht (juliol 1579), unes accions militars en les que certament la valentia i destresa militar de Pau Bardoll van ser considerables atès el que ell mateix relatava en un memorial que va entregar el 1609 per a demanar a Felip III la mercè d'un privilegi militar que finalment li va ser efectivament concedit⁷⁶⁴. Així per exemple a la derrota dels holandesos per don Joan d'Àustria a la batalla de Gembloux (gener de 1578) Pau Bardoll

"gano dos banderas de Infanteria, matando uno de los alfereses y rindiendo el otro", i a l'assalt de Siquen "subio por la bateria y entro en la villa de los primeros y habiendole herido de un arcabuzazo al en el brazo al entrar, mato al enemigo que le hirio de un bote de pica", i encara a l'assalt de Maastricht per la bateria de St. Anton "despues de herido el Alferes de don Lope de Figueroa tomo la bandera y la subio arbol y sustento en lo mas alto de la muralla hasta que le derribaron della de dos arcabuzazos".

Trobem també a Pau Bardoll a les forces d'infanteria que portà el marquès de Santa Cruz a la batalla naval que hi va haver a les illes Açores amb la flota francesa de l'almirall Strozzi, que havia estat enviada per la reina Catalina de Mèdicis en

⁷⁶³ ACA, CA, 266, 173 – 267, 50.

⁷⁶⁴ ACA, CA, 266, 149.

suport de don Antonio, prior de Crato (juliol de 1582), i en la que Bardoll “*fue uno de los nuebe (sic)soldados y de los primeros que entraron en la Nave que su compañía rindio del enemigo*”. I encara havia passat a Itàlia on es trobava servint el 1609 els oficis de governador de la plaça de Barletta i comissari general de la campanya en el Regne de Nàpols.

Pel que respecta als germans Bardoll només cal dir que tots dos van ser candidats a ocupar l'alcaidia de Salses en dues ocasions, la primera quan va caldre proveir-la l'agost de 1602 per mort del seu titular, don Galceran d'Armengol, i la segona quan Josep de Pons la va deixar vacant el 1604 per promoció al govern de Piombino⁷⁶⁵.

Cal destacar que com a capità d'infanteria Pau Bardoll havia rebut en tres ocasions patent del Consell de Guerra per a formar companyies d'infanteria. Una l'estiu de l'any 1587 a Catalunya, quan li va ser assignat per a fer la lleva un districte que comprenia Lleida, Cervera, Balaguer, Tàrraga i Agramunt⁷⁶⁶, per bé que no obstant aquesta assignació territorial una part d'aquesta companyia la van integrar els bandolers amb els qui el comissari reial Gaspar Sanz Valderrobes havia negociat al partit de Tortosa la remissió a canvi del servei d'armes⁷⁶⁷, i que per tant procedien d'una zona distinta a la del districte de lleva. En fer la lleva d'aquesta companyia i portar-la a Flandes a servir Pau Bardoll afirmava haver-hi gastat la gens menyspreable suma de 2.000 ducats⁷⁶⁸.

Aquesta companyia de Pau Bardoll va ser una de les deu que Reglà ja va dir que Felip II havia fet aplegar a Catalunya l'estiu d'aquell any 1587⁷⁶⁹ en els corresponents deu districtes en que havien estat dividits el Principat i els Comtats; a cada districte era enviat un capità amb la patent que li era donada pel rei a través del Consell de Guerra, i que el facultava per a fer la lleva a les ciutats i poblacions de jurisdicció reial del districte assignat⁷⁷⁰.

Per altra banda cal subratllar que la companyia de Bardoll no va ser l'única que va anar a Flandes a incorporar-se a l'exèrcit que sota les ordres d'Alexandre Farnesio s'hi estava aplegant almenys en principi per a la invasió d'Anglaterra prevista per a 1588. Així trobem per exemple que les companyies dels capitans don Bernat de Pinós i la de don Lluís de Queralt també hi van servir durant alguns anys.

Pel que fa al primer cal dir que don Bernat de Pinós era fill del segon vescomte de Canet. Aquest capità havia fet la seva lleva en el districte que comprenia Puigcerdà, Olot, Ripoll, Berga i Bagà, i amb la companyia que va formar, de la qual en va ser alferes el seu germà don Francesc de Pinós, va passar a Flandes, on va servir i morir a la campanya que va fer Alexandre Farnesio a França des de 1590 fins a 1598 (pau de Vervins). Don Francesc de Pinós va aplegar una companyia d'infanteria a Catalunya l'any 1601 amb la que s'incorporà a l'exèrcit que Felip III va enviar a Irlanda en suport de Hugh O'Neill, comte de Tyrone, qui des de 1594

⁷⁶⁵ ACA, CA, 266, 173. En aquesta ocasió Pau Bardoll va ser descartat perquè era a la presó per ordre del virrei de Nàpols, on servia aleshores.

⁷⁶⁶ PÉREZ LATRE, Miquel. *Entre el rei i la terra. El poder polític a la Catalunya del segle XVI*. Vic, 2004. Pàgs. 89 i 90. Font: AGS, Guerra y Marina, lligall 206, doc. 601.

⁷⁶⁷ RIBA y GARCÍA, Carlos. *El Consejo Supremo de Aragón en el reinado de Felipe II. Estudio y tranDe Santa Colomaripción*. València, 1914. Pàgs 177-178. Museu Britànic, Consell d'Aragó, n. 214. En el mateix document s'esmenta a un altre cavaller, Francesc de Melgar, a qui sembla ser també es donà comissió per aplegar una companyia d'infanteria formada també en part per bandolers; ell mateix era un senyor bandoler, enemic o almenys rival de Pau Bardoll.

⁷⁶⁸ ACA, CA, 267, 149 (1609).

⁷⁶⁹ REGLÀ CAMPISTOL, Joan. *Felip II i Catalunya*. Barcelona, 1956. Pàg. 205. Documentació: ACA, Registre 4750, foli 206 i Registre 4754. fol. 307.

⁷⁷⁰ PÉREZ LATRE, Miquel. *Entre el rei i la terra. El poder polític a la Catalunya del segle XVI*. Vic, 2004. Pàgs. 89-90. Font esmentada per l'autor: AGS, Consell de Guerra, llig. 206, d. 601.

encapçalava una revolta contra Anglaterra. Amb aquesta lleva i en el seu manteniment don Francesc afirmava haver gastat tot el seu patrimoni i haver quedat amb molta necessitat, per la qual cosa va demanar i el rei li va concedir una ajuda de costa, la qual va consistir finalment en cent ducats sobre la procuració reial de Mallorca. I encara hi va haver uns altres dos fills del segon vescomte de Canet, don Joan i don Felip, que també van servir a l'exèrcit al rei⁷⁷¹.

Un altre dels cavallers capitans de la lleva de 1587 que van portar la seva companyia a servir a Flandes va ser don Lluís de Queralt i d'Icard, cavaller de l'orde castellà de Calatrava i germà de don Pere de Queralt, el que va ser primer comte de Santa Coloma (1600)⁷⁷². Don Lluís de Queralt a més va ser nomenat mestre de camp de les tropes d'infanteria espanyola que aquell any 1587 van ser enviades a Flandes des de la Península Ibèrica⁷⁷³, de les quals lògicament en devien formar part si no totes almenys unes quantes de les deu companyies catalanes que com la de don Lluís havien estat aplegades l'estiu d'aquell any al Principat. Segons la crònica coetània d'Alonso Vázquez, la companyia de don Lluís de Queralt va ser coneguda a Flandes entre els soldats castellans com el "*tercio del papagayo*" per la singularitat dels seus integrants catalans quan parlaven en castellà. El mateix autor la qualificava de "*tercio bandolero*", i així mateix la considerava Geoffrey Parker, per bé que penso que cal no agafar al peu de la lletra les paraules del cronista, ja que potser estava usant un tòpic de la imatge que es tenia aleshores a Castella dels catalans, un tòpic que certament ja es trobava – i podia ser la primera vegada que es publicava – a la crònica de la guerra de Granada de 1569-1571, on Diego Hurtado de Mendoza va usar idèntic terme per a referir-se al terç d'un miler de soldats catalans aplegat per Antic Sarriera, una xifra veritablement molt elevada per a considerar-los tots bandolers, bó i més quan hi ha casos de cavallers com el de don Jeroni Çagarriga, que hi va servir a costa pròpia i que per aquest motiu es fa difícil creure que es tractés d'un bandoler⁷⁷⁴.

A més cal tenir en compte que la lleva de don Lluís la va fer amb patent de capità en un districte concret que comprenia el Camp de Tarragona i la vegueria de Vilafranca del Penedès, i per tant la majoria dels soldats eren voluntaris que van ser allistats en alguna de les poblacions per on es va fer la lleva, semblantment a com va passar amb la lleva del capità Pau Bardoll, en la què com ha estat dit més amunt els bandolers que hi havia eren d'una zona diferent a la del districte de lleva que inicialment li va ser assignat.

Per altra banda és curiós comprovar que abans de 1587 ja hi havia Pinós i Queralts capitans que servien amb les seves companyies el rei. Així per exemple trobem que a la mostra que el pagador de la gent de guerra va fer a Perpinyà el 28 d'agost de 1558 consta que el capità don Pere de Pinós servia amb la seva companyia

⁷⁷¹ ACA, CA, 264, 51 (1603).

⁷⁷² MOLAS i RIBALTA, Pere. *Catalunya i la Casa d'Àustria*. Barcelona, 1996. Pàg. 207. Un altre membre del llinatge dels comtes de Queralt era Joan de Queralt, baró de Puigverd, que va ser governador dels Comtats i posteriorment governador del Principat.

⁷⁷³ PARKER, Geoffrey. *El Ejército de Flandes y el Camino Español (1567-1659)*. Madrid, 1985. Pàg. 323, Apèndix C: "Tropas españolas e italianas enviadas a los Países Bajos, 1567-1640". Aquest autor dona com a referència documental: Archivo General de Simancas, Estado 596/87.

⁷⁷⁴ ACA, CA, 288, 5. En un memorial que l'any 1640 va entregar per al rei don Ramon Çagarriga i Alemany hi relacionava els serveis que els seus avantpassats havien fet en servei de la corona, remuntant-se fins als de Francesc Çagarriga, que havia format part del Consell Reial de Pere III el Cerimoniós, i que havia servit especialment en la defensa dels comtats de Rosselló i Cerdanya contra els francesos i el seu aliat, el rei Jaume III de Mallorca, als qui havia contribuït a impedir l'entrada; també va ser governador de Mallorca en temps de Pere III durant molts anys.

d'arcabussers catalans a la frontera del Rosselló, i a la mateixa mostra hi figura el capità don Jaume de Queralt amb la seva companyia també d'arcabussers catalans, la qual cosa sembla posar de manifest que l'ocupació com a capitans reclutadors per servir al rei a l'exèrcit era una pràctica molt més habitual del que s'ha cregut fins ara per part de fills segons de nissagues de la petita i mitjana noblesa de Catalunya, per als qui indubtablement la carrera de les armes podia oferir moltes oportunitats de destacar-se com a individus dins del seu estament i a la societat en general, a més de l'oportunitat de dedicar-se a una tasca honorable d'acord amb la seva condició de nobles, i com no, els donava també l'expectativa d'obtenir el reconeixement de la corona en forma de rendes i oficis.

En més d'una ocasió el servei d'armes fora de Catalunya va suposar la concessió d'un privilegi militar, tal i com va fer Felip III amb el capità Jeroni Domingo. Val a dir que en aquest cas el rei va ser aconsellat favorablement pel Consell d'Aragó, que creia que mesures com aquesta podien ser un bon estímul no solament per al sol·licitant sinó igualment per a altres: *“que estara muy bien empleada en su persona la merced porque supplica, y sera ocasion muy grande para que otros le imiten, y el pueda mejor continuarlos, como dessea”*⁷⁷⁵.

De fet Jeroni Domingo, que era natural de Barcelona, va fer com a soldat mèrits suficients per a merèixer la mercè reial d'un privilegi de noblesa. Efectivament tenia un brillant historial com a soldat al llarg de tretze anys, deu dels quals continus a la guerra de Flandes, on va ser promocionat a alferes i finalment a capità d'una companyia d'infanteria. Era certament l'estampa del soldat veterà de Flandes que havia participat a diverses campanyes i accions des de 1594 fins a 1604: *“fue aventajado de sus generales siete vezes”*.... va ser a: la Jornada de Frisa (Frísia), en el setge de “Berqelrin”

y en las demas tierras y castillos que se ganaron en aquella Provincia de Frisa y en todas las escaramuças de la Isla de Bomel (1599) y tambien en la salida que hizo el enemigo para ganar el trincheron del dique de la dicha Villa estuvo en su compañía de vanguardia peleando pica a pica, defendiendo y sustentando dicho puesto, hasta hazer retirar al enemigo y en el renquentro que su Alteza el Archiduque Alberto tuvo con el contrario en dos de julio de mil y seiscientos (2 de juliol de 1600), le dieron veinte y dos heridas de picaços y arcabuçaços y le sacaron todas las tripas, y quedo dos dias en queros con los muertos, y en el sitio de Ostende (Ambrosio Spínola, 1603-1604), fue herido tres vezes, y en el socorro de Bolduque fue herido quatro vezes, y en el sitio de Hulst reconociò un puesto de mucha importancia de donde saliò herido y passando todo el campo delante de su Alteza (l'Arxiduc Albert), le diò quatro escudos de ventaja por el mas bien armado de todo el exercito”.

El 1604 tornà a Catalunya per aplegar la companyia per a la que s'havia donat patent a don Francesc Sabater, de la qual ell en seria l'alferes. El mateix Jeroni Domingo va pagar els cent cinquanta soldats d'aquesta companyia i els va portar a Flandes. I encara va tornar una segona vegada l'any 1606 degut a que s'havia convertit en l'hereu de la seva casa, moment en el que demanà el privilegi de militar que li va ser concedit, que va ser també quan va ser promocionat a capità i el rei li donà una companyia d'infanteria a Flandes, però com que Jeroni Domingo

⁷⁷⁵ ACA, CA, 268, 115 (1606). A part dels mèrits de soldat el Consell d'Aragó també va tenir en compte que Jeroni Domingo tenia suficient qualitat, és a dir, d'una família ben emparentada i situada socialment i econòmicament, així com descendent de gent neta, és a dir, descendent de cristians vells.

era a la cort sense diners per al viatge va haver de demanar una ajuda de costa, que finalment va consistir en una ajuda que sovint es concedia als soldats, consistent en una saca de llegums del Regne de Sardènia⁷⁷⁶.

Qui sí va estar molts anys servint a Flandes i a les campanyes que des d'allí va fer el governador Alexandre Farnesio a França va ser el capità Joan Maurici Vallseca, un cavaller natural de Barcelona que havia començat la seva carrera d'armes a la invasió de Portugal (1580), per a continuar-la tot seguit a les seqüeles d'aquella campanya a les illes Açores, és a dir, a la batalla naval contra la flota francesa de l'almirall Strozzi (juliol de 1582) i a la presa de les illes Terceiras (1583), ambdues accions contra les aspiracions de don Antonio, el prior de Crato, i ambdues també sota les ordres de don Álvaro de Bazán, el marquès de Santa Cruz.

Posteriorment va passar a servir a Flandes, primer com a soldat, a la companyia del capità don Miquel de Cardona, la mateixa de la que en va ser alferes Carles Setantí, participant amb aquesta unitat a la reconquesta que el governador general Alexandre Farnesio va fer del nord de Flandes, un territori que des de l'any 1579 havia quedat integrat a la calvinista Unió d'Utrecht. En aquesta campanya va destacar l'actuació de Joan Maurici de Vallseca en el setge d'Anvers (1585), en el que ell va ser *“una de las picas que rompieron al enemigo del Contradique de Amberes, cerrando en la Vanguardia con su capitán don Miguel de Cardona”*, i semblantment en els setges de Grave i Venloo (1586) i especialment en el de l'Esclusa (1587), en el que Vallseca va sortir a fer front a l'enemic *“delante de su General el Marques de Barambon”*.

També va anar amb l'exèrcit que des dels Països Baixos el duc de Parma conduí fins a París el setembre de 1590 per a trencar el setge a que Enric IV de Borbó l'havia sotmès després de la victòria d'Ivry (març de 1590) contra les forces de la Lliga Catòlica, acció que igual com el setge de Ruan van fracassar davant la intervenció de Farnesio, que trencà finalment el setge l'abril de 1592. En aquesta campanya Joan Maurici de Vallseca, que ja havia ascendit de soldat a sergent i successivament a alferes, van tornar a demostrar la seva entrega i valentia militars en accions com la de Chateautéry, en la que *“fue una de las picas que se señalaron para ganar un torreón el qual ganaron y sustentaron la tierra con ello”*, i com en la presa de Vervins, en la que *“se le dio orden que con 40 soldados fuesse a asaltar la batería, lo qual hizo y se aventuró aviendo dentro 800 soldados”*.

No obstant una vegada acabada aquesta campanya de França Joan Maurici de Vallseca degué tornar a Catalunya entre 1592 i 1594, on era en aquesta segona data i demanava l'ofici d'alguatir extraordinari de Catalunya, vacant aleshores per mort del seu titular, tot i que no se li va donar, sobretot per l'opinió del virrei duc de Maqueda, que malgrat tenir-lo per una bona persona no el considerava adequat al perfil d'un ofici per al que *“conviene que sea hombre de confianza y determinacion, y de alguna calidad que obligue a que le tengan respecto”*⁷⁷⁷, qui sap per quin motiu que s'endevina certament personal, ja que com es veurà Vallseca va arribar a formar unes quantes companyies d'infanteria i per tant alguna bona qualitat de comandament se li pot suposar. Quatre anys més tard era a la cort,

⁷⁷⁶ ACA, CA, 268, 106. La saca o dret a exportar que es va concedir al capità Domingo va ser per la quantitat de 3.300 estarels de llegums, que segons estimava el Consell d'Aragó, podia reportar al beneficiari 300 ducats de benefici – un ral per estarel de llegums – amb la venda del dret d'exportació a algun comerciant.

⁷⁷⁷ Felip II acabà nomenant a Miquel Montagut de Vallgornera, que era qui ja estava servint interinament l'ofici i que a més de l'experiència també tenia *“calidad”* i era *“cavallero de los antiguos que ay en aquel Principado”*.

on presentava un memorial on es detallaven els seus serveis per a demanar una renda, o almenys una ajuda de costa, la qual suggeria que podia ser sobre la batllia general de València, “*para entretenerse y remediar la necesidad que padece por lo mucho que ha gastado*”. Perquè efectivament devia haver gastat molts diners en la formació de tres companyies d’infanteria que va embarcar cap a Itàlia, una l’any 1596 i les altres dues el 1597, la qual cosa volia dir que se l’havia nomenat capità i que se li havia donat la instrucció o conducta corresponent per a fer la lleva.

La de l’estiu de 1596 era una de les quatre companyies que el rei va manar fer a Catalunya, en el marc de les diferents lleves que s’hi van realitzar per a la formació i manteniment de les forces que entre 1595 i 1598 (pau de Vervins) van lluitar contra els exèrcits d’Enric IV de França en diversos fronts. La companyia del capità Vallseca i les altres tres restants havien d’embarcar junt amb altres set companyies més formades a Aragó, València i Mallorca a les galeres d’Itàlia – les del príncep Giovanni Andrea Doria – que les havien de portar fins a Gènova, probablement per a servir a la Llombardia en substitució de les tropes de veterans que des d’allí eren trameses via el “camí espanyol” fins als Països Baixos, on eren necessàries per al front obert allà amb la monarquia francesa d’Enric IV de Borbó⁷⁷⁸. La lleva de juliol de 1597 també era per a Itàlia i va consistir en una companyia de cent i pocs homes que havia format a la mateixa ciutat de Barcelona, d’on ell era natural, i en acabat va demanar de poder aplegar-ne una altra, la qual cosa sembla ser que se li va concedir, ja que quan l’any 1604 va ser un dels candidats proposats pel Consell d’Aragó per a l’alcaidia de Salses es deia que havia format tres companyies d’infanteria⁷⁷⁹. Uns mèrits, els de les lleves que Vallseca havia fet, que li van merèixer la concessió, l’any 1599, d’una ajuda de costa de cent ducats sobre la batllia general de Catalunya o la procuració reial del Rosselló.

El servei d’armes a Flandes era un mèrit molt ben valorat per la corona quan soldats que en tornaven demanaven un ofici reial a Catalunya. Els exemples són nombrosos. Així per exemple trobem que l’alferes Jaume Bellver, que havia guanyat aquest grau militar a Flandes, va demanar i va obtenir de Felip III un dels entreteniments a les galeres de Catalunya⁷⁸⁰, el mateix ofici que va obtenir don Onofre Vila, un cavaller que també havia servit allà.

Un altre ofici per al que comptava el servei d’armes fora de Catalunya era el de veguer, una experiència en l’ús de les armes i en les tàctiques militars que devia ser molt útil per a un ofici que tenia com una de les tasques principals el manteniment de l’ordre públic i per tant la persecució dels delinqüents. Un d’aquests veguers va ser Francesc Calasans, que havia estat a Flandes quatre anys de soldat, i que en tornar-ne l’any 1599 va ser durant un trienni veguer d’Agramunt i posteriorment des de 1612 fins a 1620 va ser algtzir extraordinari i comissari reial, i finalment va aconseguir l’any 1622 un entreteniment a les galeres de Catalunya. Un germà seu,

⁷⁷⁸ L’any 1595 el comte de Fuentes, governador dels Països Baixos, s’apoderà de Doullens i Cambray, i l’any següent – el de la lleva indicada – el cardenal arxiduc Albert s’emparava de Calais i posteriorment d’Amiens (1597), tot i que aquesta darrera plaça va ser reconquerida per les tropes d’Enric IV al cap d’un setge de sis mesos.

⁷⁷⁹ ACA, CA, 254, 123 – 265, 147 – 266, 174 – 267, 50 i AGS, Guerra y Marina, reg. 72, pàgs. 333v-334.

⁷⁸⁰ ACA, CA, 271, 27.

de nom Rafel, havia mort en servei d'armes a Milà, on havia anat com a sergent de la companyia del capità Joan Marquès⁷⁸¹.

Un altre cas similar als anteriors va ser el de Galceran Desllor, un cavaller que l'any 1589, quan es va declarar la pesta a Barcelona, va ser sergent major de la companyia que es va posar per a guarda de la ciutat, i que posteriorment també va ser nomenat veguer de Vilafranca del Penedès. L'any 1602 ser proveït per a l'ofici d'alguatzir extraordinari de Catalunya pels seus propis mèrits, però també en atenció als del seu pare, el capità Francesc Desllor, que havia servit a Flandes molts anys⁷⁸².

El cas de don Miquel Joan de Monrodon, el pare de l'alguatzir reial que va morir en els aldarulls de Santa Coloma de Farners l'any 1640, també il·lustra molt bé el fet que els veguers tenien moltes vegades experiència com a soldats fora de Catalunya. Aquest cavaller havia començat a servir les armes reials a Itàlia a la primerenca edat de setze anys, i després va passar a Flandes, on serví per espai de quatre anys, fins que per mort del seu pare va haver de tornar a Catalunya a reclamar la hisenda que li pertocava com a hereu. A Catalunya el virrei marquès d'Almazán (1611-1615) el proveï en l'ofici de veguer de Puigcerdà, on els bandolers i les parcialitats havien estat la causa de la mort de l'anterior veguer. Va servir aquest ofici de veguer de Puigcerdà durant un trienni amb molt de zel i amb gran despesa per al seu patrimoni, ja que per a netejar la terra de malfactors fins i tot aplegà i costejà una companyia de soldats amb la que perseguí bandolers tant famosos com en Trucafort i en Pau Català, un esforç que no va passar desapercbut per a Felip III, que li concedí, l'any 1619, una renda de mil cinc-cents rals (150 lliures) sobre el dret de guarda de prendes i ancoratge de la ciutat de Mallorca que podia deixar en herència en un fill seu, així com la mercè d'un privilegi militar per a un altre dels seus fills. Tanmateix la seva carrera de servei al rei va continuar, ja que després de veguer de Puigcerdà l'any 1615 va comprar a don Francesc de Castellarnau l'ofici d'alguatzir ordinari del Principat, un ofici que serví fins a la seva mort l'any 1639 i en el que continuà amb èxit la persecució de bandolers⁷⁸³.

Un ofici rellevant i per al qual l'experiència militar a Flandes podia ser un gran avantatge era el de portantveus de general governador. Van ser el casos de don Jeroni d'Argensola i de don Aleix de Marimon i Jafer. El primer ho va ser de 1611 a 1613, i abans havia estat governador dels comtats des de 1603, i don Aleix va succeir a don Jeroni a la governació de Catalunya i va servir l'ofici fins a la seva mort l'any 1639. Pel que fa a don Aleix de Marimon el seu cas és significatiu perquè representa molt bé el perfil que es buscava des de la cort per un ofici, el de governador, que tenia a les seves mans el manteniment de l'ordre públic a Catalunya, la qual cosa consistia aleshores en bona part en la persecució de les quadrilles de bandolers que campaven per aquí i per allà. En aquest sentit el perfil de don Aleix tenia tots els elements que es podien desitjar, en primer lloc era noble, i fins i tot cavaller de Santiago (des de 1582), en segon lloc es tractava d'un soldat amb experiència a la guerra, i en tercer lloc tenia a més dues de les qualitats que s'apreciaven molt per a servir un ofici reial de rellevància com el de governador de Catalunya, en concret disposar d'hisenda suficient i tenir bones relacions familiars i clientelars.

⁷⁸¹ ACA, CA, 269, 144 – 274, 26. Francesc Calasans era natural de Barcelona, tot i que ell deia que descendia d'una família originària del comtat de Ribagorça, en el Regne d'Aragó.

⁷⁸² ACA, CA, 268, 107 – 271, 64 – 271, 58.

⁷⁸³ ACA, CA, 271, 172 – 274, 59.

Com a soldat don Aleix havia començat de molt jove la seva carrera a Flandes, on havia anat amb la companyia d'infanteria que el seu pare, el capità don Francesc de Marimon, havia format a Catalunya l'any 1587; amb els anys ell mateix arribà a ser capità d'infanteria. També va ser a la campanya que el duc de Parma va fer a França entre 1590 i 1593, i va participar en algunes de les armades que des de Flandes es van preparar, per a tornar finalment a Catalunya. Hi era l'any 1597 servint l'ofici de veguer de Puigcerdà i d'Agramunt per encàrrec del virrei duc de Feria, que segurament tenia plena confiança en les aptituds militars d'aquest excombatent de Flandes. A més el virrei també li va encomanar la formació d'una companyia per a defensar aquella zona de la frontera de l'entrada imminent dels francesos, una invasió que es va produir el mes d'agost d'aquell any en nombre de quinze mil enemics sota comandament d'Alfons Cors; tanmateix aquesta companyia de cent deu homes no la va dirigir Marimon en persona, sinó que ho va fer per ell el cavaller Joan de Tord, qui fins i tot la va pagar durant sis mesos, ja que es de suposar que com a veguer don Aleix de Marimon havia de posar-se al capdevant de les milícies de tota la vegueria.

L'any 1604 Felip II va reconèixer els mèrits de la carrera militar de Marimon, tant fora com a Catalunya mateix, i el va nomenar alcaid de la fortalesa de Salses, una de les claus de la frontera amb França quan va morir el seu titular, don Galceran d'Armengol.

El cas de Marimon és particularment interessant ja que el 1609 el virrei de Catalunya li donà el títol de capità general amb el que va manar els 10.000 infants que sembla ser que es van aplegar a càrrec de les universitats i barons per a l'expulsió dels moriscos, una missió que degué fer prou bé, perquè fins i tot va ser enviat a Andalusia a "perfeccionar" allà l'expulsió que també s'estava fent.

L'any 1611 el virrei duc d'Almazán el va incloure a la nòmina per a proveir l'ofici de governador del Principat, un ofici que va servir fins a la seva mort el setembre de 1639 i en el què el succeí don Ramon de Calders i Ferran. Felip III el va triar, això sí, a condició que deixés la renda de dos cents ducats que tenia a Nàpols, així com l'alcaidia de Salses, que va ser proveïda amb don Fèlix Melendric⁷⁸⁴.

A més de don Aleix hi van haver altres Marimon que van fer carrera a l'exèrcit. Per començar el seu pare, don Francesc de Marimon, un dels capitans que com ha estat dit abans van fer la lleva d'una de les deu companyies d'infanteria a Catalunya l'any 1587, en concret en el districte que comprenia Vic, la Segarra, Manresa i el Lluçanés⁷⁸⁵. Amb aquesta companyia va passar a Flandes, on serví fins a la seva mort gastant en el seu manteniment tot el patrimoni, que consistia sobretot en herència del seu sogre, don Joan de Comallonga, el que havia estat al llarg de vint anys secretari del Consell d'Aragó en temps de l'emperador Carles i també de Felip II. Abans de passar a Flandes don Francesc també havia anat en defensa de la frontera en les ocasions que havia calgut, igual com va fer el seu germà, don Plegamans de Marimon, qui l'any 1569 va respondre la crida dels virrei Diego Hurtado de Mendoza per a la defensa del Rosselló, i que el 1597 hi va tornar junt amb altres cavallers per a reconèixer per encàrrec de la Generalitat el castell d'Òpol. Tanmateix don Plegamans havia començat servint a costa pròpia a la

⁷⁸⁴ ACA, CA, 268, 26 – 272, 51 – 288, 28 - 266, 174 - 272, 51 – 288, 26.

⁷⁸⁵ PÉREZ LATRE, Miquel. Entre *el rei i la terra. El poder polític a la Catalunya del segle XVI*. Vic, 2004. Pàgs. 89 i 90. Font: AGS, Guerra y Marina, lligall 206, doc. 601.

guerra de Granada i fins i tot va afavorir els interessos de la corona a les corts de 1599⁷⁸⁶.

⁷⁸⁶ ACA, CA, 267, 91.

El germà gran de don Aleix, don Juli de Marimon, també es va destacar com a soldat. Va servir sis anys de soldat a la Llombardia en totes les accions i campanyes de mar i de terra, al servei del duc de Savoia i de Giovanni Andrea Doria. Després va assentar plaça d'alferes a la companyia d'infanteria que el capità Jeroni Descallar va aplegar per al terç que sota comanament del mestre de camp don Hortensi d'Armengol va enviar Felip II en suport de la Lliga Catòlica en terres del Llenguadoc entre els anys 1589 i 1591. Més tard va anar com a soldat particular a l'auxili de Cadis el juny de 1596, quan es produí l'atac anglès del duc d'Essex. I també es va embarcar amb l'armada de don Joan de Cardona⁷⁸⁷.

Finalment hi ha encara un últim Marimon, que probablement era germà de don Francesc i de don Plegamans, de nom Nadal, que l'any 1592 era un dels candidats proposats pel virrei per a proveir l'ofici d'alguetir extraordinari de Catalunya, i que havia tornat de Flandes, on havia lluitat com a caporal d'esquadra a la companyia que don Lluís de Queralt hi va porta l'any 1587, una unitat que va participar en accions com la rendició de l'Esclusa sota les ordres del capità general el duc de Parma. Abans d'anar a Flandes Nadal de Marimon havia servit l'ofici de comissari reial de Barcelona des de 1569⁷⁸⁸.

També hi havia altres oficis de menor importància que suposaven un mèrit molt apreciat per la corona en els casos dels soldats no nobles que els demanaven. Així per exemple els quatre anys de servei a Itàlia i divuit a Flandes segurament van ser decisius per a que l'any 1624 Felip IV triés per a l'ofici de coper major dels blats de Barcelona a l'alferes Pere Comes, que havia tornat d'allà amb llicència sense haver participat en cap motí i amb un historial de servei acreditat durant tots aquests anys⁷⁸⁹. Semblantment va passar amb el successor de Comes, l'alferes Antoni Ruiz de Ferreras, que amb vint-i-quatre anys de servei a Itàlia i a Flandes va obtenir l'ofici amb la possibilitat de servir-lo per substitut si ell tornava a Flandes a servir, on gaudia d'un avantatge de deu escuts⁷⁹⁰.

Un altre ofici per al que el mèrit de servei a la guerra va ser estimat va ser el de batlle de les aigües de Barcelona, que l'any 1620 va ser proveït amb Francesc Soler, un soldat natural de Barcelona que havia estat una dotzena d'anys servint a Flandes, Nàpols i Milà amb satisfacció dels seus superiors⁷⁹¹. L'ofici era vacant per mort de Gregorio de Molina i malgrat que el batlle general de Catalunya, don Lluís de Monsuar considerava que no valia més de 695 rals anuals, en realitat tal i com indicava el virrei duc d'Alcalá el salari podia arribar a ser-ne de fins 800, a més d'altres "aprovechamientos" consistents en les multes que el batlle de les aigües de Barcelona podia imposar als regants que fessin un ús indegut de l'aigua del Rec Comtal, que que podien suposar fins a un total de 1.500 rals anuals, és a dir, cap a cent cinquanta lliures, que si es té en compte que era la quantitat que tenia assignada pel mateix període de temps l'alcaid de Bellaguarda don Guillem d'Armengol, potser no s'hauria de bé s'ha de considerar un ofici tan menor per a plebeus.

⁷⁸⁷ ACA, CA, 266, 128 – 267, 86.

⁷⁸⁸ ACA, CA, 266, 65 (1592).

⁷⁸⁹ ACA, CA 274, 47. L'ofici de coper major dels blats de Barcelona era un dels oficis de la ciutat de designació reial i valia 400 rals anuals (unes 40 lliures).

⁷⁹⁰ ACA, 274, 16 (1627).

⁷⁹¹ ACA, CA, 269, 144.

En un sentit semblant el servei d'armes dins o fora de Catalunya, ja fos propi o el d'algun familiar, si bé no era l'únic, sí que era un mèrit de molta consideració per a obtenir del rei el títol de ciutadà honrat o fins i tot un privilegi militar a través de la petició que es tractava i el rei resolvia en el Consell d'Aragó. Els altres mèrits que se solien tenir en compte a partir de la informació favorable o desfavorable que donava el virrei de Catalunya eren el de la qualitat de la família del sol·licitant, mesurada normalment en relació a la puresa de sang, i la seva riquesa o hisenda, que havien d'estar a l'alçada del títol que es demanava.

Els casos són abundants entre la documentació del Consell d'Aragó. Així per exemple Francesc Bou, que l'any 1617 demanava a Felip III que li fos reconegut el privilegi de militar que deia ja li havia estat concedit a les corts de 1599, o almenys un de ciutadà honrat de Barcelona, per la qual cosa exposava que ell mateix havia servit en totes les ocasions que hi havia hagut en el Principat, i que un germà seu havia servit molts anys a la guerra de Flandes i a altres indrets⁷⁹².

A qui sí li va concedir un privilegi de ciutadà honrat de Barcelona Felip III va ser a Montserrat Navarro, que havia servit ell personalment a Flandes i en altres indrets durant quinze anys. En aquesta ocasió va tenir una influència decisiva per a la concessió reial la informació del virrei marquès d'Almazán sobre la qualitat i la hisenda, així com la seva creença de què per als plebeus com en Montserrat Navarro que servien a la guerra el privilegi de ciutadà honrat era la recompensa més adient que els podia donar el rei⁷⁹³.

Com ha estat dit més amunt el servei d'armes fins i tot podia suposar l'obtenció del preuat privilegi militar. Així va ser per a Joan Pau Foleras, senyor de l'Aranyó. Aquest senyor de vassalls havia anat a servir com a soldat particular a l'exèrcit de Flandes l'any 1605, aleshores sota comanament d'Ambrosio Spínola, qui després de la presa d'Ostende s'estava ocupant de la invasió d'Overijssel, una campanya en la que Foleras es va destacar i va obtenir un avantatge de vuit ducats mensuals. No obstant el privilegi militar li va ser concedit bastants anys més tard per Felip IV (1622), i això malgrat que només havia estat tres anys a Flandes, d'on havia hagut de tornar perquè es convertí en l'hereu de la seva casa a la mort del seu germà gran⁷⁹⁴.

⁷⁹² ACA, 271, 57. El rei finalment li concedí el títol de ciutadà honrat de Barcelona.

⁷⁹³ ACA, 270, 26.

⁷⁹⁴ ACA, CA, 272, 41. Un argument per a que se li donés el privilegi militar va ser també que el seu germà gran l'havia obtingut quan només era carlà d'Anglesola, mentre que ell era senyor de l'Aranyó, que es considerava un títol de més qualitat.

CAPÍTOL 3. ELS ALLOTJAMENTS

INTRODUCCIÓ

Com es veurà en aquest capítol no solament abans de la guerra dels Segadors, sinó almenys fins a la fi de la monarquia dels Àustria els allotjaments van ser una càrrega fiscal indirecta de primera magnitud a Catalunya. El manteniment de les tropes que la monarquia tenia en servei al Principat i, sobretot, als comtats de Rosselló i Cerdanya, va constituir efectivament una contribució econòmica constant que va pesar molt sobre les espatlles dels catalans dels segles XVI i XVII, fins a tal punt feixuga que sens dubte es pot senyalar com una de les causes que van conduir a l'esclat del conflicte bèl·lic dels Segadors. En aquest sentit no obstant cal remarcar que el sosteniment dels exèrcits de la monarquia, a banda de les quantitats en metàl·lic que feien falta per a la seva paga, va consistir sobretot en el seu sosteniment material més bàsic, és a dir, en la provisió dels aliments, farratges i altres pertrets que eren necessaris per a la manutenció diària de soldats, cavalcadures i resta d'animals de càrrega. Així mateix mentre l'efectiu per a la paga dels soldats va ser habitualment satisfet amb els recursos de la hisenda reial, normalment des de Castella, tot i que en bastantes ocasions des de Catalunya mateix amb els ingressos que es feien a la hisenda reial provinents dels serveis o donatius de les corts catalanes, el proveïment dels productes per a la subsistència d'aquells soldats va ser íntegrament satisfet amb els propis recursos de Catalunya. Per tant la contribució de Catalunya al manteniment de l'exèrcit de la monarquia va ser doble.

Per altra banda tampoc es pot oblidar de remarcar que pel que feia a les quantitats en metàl·lic fornides per Catalunya per a la paga de l'exèrcit aquestes sempre van ser inferiors a les que la corona va usar dels recursos dels altres regnes de la monarquia, entre els quals sempre van ser especialment abundants els de Castella, almenys des de la implantació del servei dels *millones* en el regnat de Felip II. No es pot dir el mateix amb la contribució indirecta en proveïments alimentaris i materials, que com és obvi van haver de ser els del mateix Principat i comtats, als quals encara caldria afegir la sostracció violenta de no pas poques quantitats en metàl·lic per part dels soldats que com és prou sabut habitualment no cobraven puntualment les pagues o bé quan les cobraven no era mai en el total que els pertocava. En tot cas la suma d'unes i altres contribucions mostren a bastament l'elevat grau d'implicació de Catalunya en el manteniment dels exèrcits de la monarquia, no tan sols els que aquesta tenia en la defensa de les seves pròpies fronteres, sinó també les que hi aplegava per a enviar més enllà en la defensa de la resta de fronteres a Europa i Àfrica. Una implicació econòmica en la que, pels factors esmentats, Catalunya va destacar molt més del que generalment ha estat acceptat per sectors de la historiografia que s'han fixat únicament en la limitació constitucional que impedia a la monarquia fer lleves forçoses per a enviar fora del Principat i comtats – com sí podia fer a Castella per exemple – de manera que han infravalorat la contribució catalana a l'aparell bèl·lic de la monarquia hispànica. Bó i més quan Catalunya era una de les fronteres d'aquella monarquia amb varis dels seus enemics més acèrrims, és a dir, amb la monarquia francesa, amb els hugonots francesos, i finalment amb els turcs i els seus aliats corsaris nordafricans, una situació realment singular dins la monarquia hispànica que requeria per part de la corona el manteniment continuat de tropes ordinàries en servei als diferents presidis i places fortes de les fronteres terrestres i marítimes catalanes, i àduc de la formació i enviament excepcional de contingents de tropes extraordinàries en les conjuntures d'imminent o obert enfrontament bèl·lic amb els enemics esmentats. A aquesta situació caldria encara afegir una segona particularitat de Catalunya en relació a la especial intensitat en el seu sòl del

fenomen del bandolerisme, en la lluita contra el qual la monarquia va haver de tenir, a partir del començament del regnat de Felip II i fins a la dècada del 1630 un destacable nombre de soldats, sobretot de cavalleria, però també en alguns moments d'infanteria. Per tot plegat és així que com es veurà tot seguit certament es pot considerar qualitativament important i quantitativament gens menyspreable la contribució de Catalunya al manteniment de l'aparell de guerra de la monarquia hispànica en comparació amb la de Castella, el regne que tradicionalment ha estat considerat el seu principal sostenidor, i també perquè no amb la resta de regnes d'aquella monarquia.

En segon lloc el present capítol aprofundirà en el conegut conflicte legal que van suposar els allotjaments a la Catalunya dels Àustries. Ho farà fent una exposició cronològica àmplia des de la manifestació d'aquest conflicte a principis del segle XVI i fins a l'esclat de la guerra dels Segadors, de la qual aquell n'és sens dubte una causa principal. Amb aquesta intenció es farà l'exposició dels innombrables actes de violència i extorsió que van protagonitzar les tropes a tants indrets del Principat i comtats de Rosselló i Cerdanya amb la consegüent acumulació de sofriment i animadversió envers els soldats per part d'un considerable nombre de població catalana. Igualment s'exposarà el tractament polític de la qüestió a través de l'enfrontament que per la mateixa van tenir la corona i els estaments i institucions catalanes, així com el seu acotament legal en base a les consitucions i privilegis de Catalunya per part sobretot de la Diputació del General, però també per el Consell de Cent de la ciutat de Barcelona per la banda catalana, i de la banda de la corona per la Reial Audiència. Una conflicte polític que en no poques ocasions va ser portat judicialment davant l'Audiència i que la seva no resolució satisfactòria per a la part agraviada va contribuir decisivament al desafecte de molts catalans d'un i altre estament envers Felip IV i la seva monarquia.

1.ALLOTJAMENTS EN RELACIÓ A LA CONSERVACIÓ I DEFENSA DELS COMTATS DAVANT L'AMENAÇA FRANCESA.

El primer allotjament de tropes enviades de fora de Catalunya es va produir l'any 1496, poc després de la recuperació dels comtats de Rosselló i Cerdanya en virtut del tractat de Barcelona signat amb Carles VIII de França (gener 1493), i quan Ferran II els va haver de defensar d'un nou intent francès per tornar a quedar-se'ls, una situació que es va produir coincidint amb la guerra pel Regne de Nàpols entre Carles VIII de França i els Reis Catòlics. Va ser aleshores que els segons van enviar, presumiblement des de Castella, forces d'infanteria organitzades i sobretot armades d'acord amb el nou model d'unitat militar que la Revolució Militar moderna estava estenent ràpidament per Europa, un model que combinava les piques i les espingardes (un precedent de l'arcabús) sota el comandament de don Enrique de Guzmán, qui també en aquella ocasió va ser nomenat lloctinent de capità general del Rosselló⁷⁹⁵.

A la pràctica amb aquesta acció es volia atraure sobre els comtats de Rosselló i Cerdanya una part de l'exèrcit francès que Carles VIII de Valois tenia a punt per a reforçar els efectius que ja tenia destacats a Nàpols, una tàctica de diversió de l'enemic que amb idèntic objectiu va ser posat en pràctica a la frontera del País Basc amb França, per Fuenterrabía, on s'hi va enviar un altre exèrcit sota comandament del duc de Nájera.

Tanmateix les tropes enviades des de Castella, en nombre de 2.000 efectius, no van ser les úniques, ja que amb l'objectiu de reforçar les que ja tenia al Rosselló, que eren bàsicament catalanes, Ferran II va donar ordres per aplegar 4.000 efectius més a Catalunya, així com 500 a Aragó⁷⁹⁶. Un exèrcit que es degué allotjar al Rosselló fins que no iniciés les accions per aconseguir el seu objectiu, que era l'entrada en territori francès per amenaçar la Narbonesa⁷⁹⁷,

Pel que fa a l'allotjament dels contingents indicats de tropes de Castella i d'Aragó cal subratllar que bé es poden considerar com el primer que es va produir a Catalunya de tropes foranies des de la unió dinàstica amb Castella pel matrimoni de Ferran II d'Aragó amb Isabel I de Castella.

Cal tenir en compte que des d'un primer moment els allotjaments de tropes foranies van resultar una càrrega feixuga sobre les espatlles de la població obligada a allotjar els sodats. A més les topades entre uns i altres van sovintejar també des d'un principi. Potser una de les primeres – sinó la primera – és la que va tenir lloc a Perpinyà l'any 1497 entre els soldats forans que el rei havia deixat com a reforç de la guarnició i els naturals de la població, i es va produir a causa de l'assassinat del mercader local N. Serra per un soldat de nom Alvaro de Sosa. L'incident degué ser de consideració ja que va haver de ser el mateix capità general don Enrique de Guzmán qui va haver de posar

⁷⁹⁵ BAYROU, Lucien; FAUCHERRE, Nicolas; QUATREFAGES, René. *La fortaleza de Salses*. París, 1998. Pàgs. 10-11.

⁷⁹⁶ FELIU DE LA PEÑA, Narcís. *Anales de Cataluña*. Llibre XVIII, Cap. IV, pàg. 101.

⁷⁹⁷ BAYROU, Lucien; FAUCHERRE, Nicolas; QUATREFAGES, René. Op. Citada. Pàg. 34. De totes formes abans que les forces de don Enrique de Guzmán entressin a la Narbonesa, per l'octubre de 1496 els francesos van enviar un exèrcit d'uns 18.000 homes i unes 30 peces grosses d'artilleria comandats pel mariscal de Saint André que el vuit d'octubre de 1496 va posar setge a la petita població i al vell castell de Salses, a escassa distància de la frontera, defensats per 700 infants amb armament tradicional, 200 espingarders i 29 peces d'artilleria. El dia vint-i-vuit i després d'intensos combats entre assetjants i assetjats els segons es rendeixen i la guarnició, comandada pel català Pere Blanca, és passada a fil d'espasa.

pau entre els soldats i els perpinyanesos, els quals havien anat a buscar l'assassí a casa de Juan de Leyva i on van enfrontar-se amb aquells. Fins i tot en l'aldarull va rebre una pedrada el capità general, a conseqüència de la qual va morir al cap d'uns dies, per la qual cosa i per a evitar nous enfrontaments el rei va manar castigar els culpables i va fer traslladar a l'Empordà, per bé que abans de marxar encara hi va haver més incidents, una situació de tensió que va haver de ser calmada pel comte de Ribagorça, per don Pere de Cardona i pel governador Lluís d'Oms. Malgrat tot el principal culpable, Álvaro de Sosa, no va poder ser castigat perquè va fugir a França⁷⁹⁸. També cal tenir en compte que els allotjaments de tropes enviades de fora per la corona per a la defensa de Catalunya, i en especial de la frontera dels comtats de Rosselló i Cerdanya esdevindrien a partir de 1496 un fenomen habitual fins al començament de la guerra dels Segadors. Ferran II per exemple va tornar a portar-hi tropes quan l'any 1503 un exèrcit francès de 20.000 efectius, entre els quals molts piquers suïssos i altres auxiliars, van arribar davant Salses en el mes d'agost. Aleshores el rei va enviar el duc d'Alba al Rosselló, que s'hi va encaminar des de Barcelona amb algunes companyies castellanes que devia haver portat amb ell, així com amb tropes catalanes a les que s'havien d'afegir els homes mobilitzats a l'Empordà i al mateix Rosselló. A mitjans del mes d'octubre el mateix Ferran II va anar a Girona amb les tropes catalanes que s'havien reunit i els auxiliars que havien arribat des d'Aragó, València i Castella. Amb aquests reforços portats pel rei l'exèrcit del duc d'Alba va arribar a estar format per 20.000 infants i 5.000 cavalls amb els que apart de rebutjar l'exèrcit francès a Salses també va entrar dins França arribant fins a vora la ciutat de Narbona⁷⁹⁹.

⁷⁹⁸ FELIU DE LA PEÑA, Narcís. *Anales de Cataluña*. Llibre XVIII, Cap. V, pàg. 103.

⁷⁹⁹ FELIU DE LA PEÑA, Narcís. *Anales de Cataluña*. Llibre XVIII, Cap. VII, pàg. 115.

2.ALLOTJAMENTS A CAUSA DE LES CONSTANTS GUERRES CONTRA LA MONARQUIA FRANCESA DELS VALOIS.

La següent ocasió en què van arribar tropes castellanques va ser l'any 1522 amb motiu de les hostilitats obertes l'any anterior entre Carles I d'Habsburg i Francesc I de Valois que van tenir com a repercussió a Catalunya el setge de Puigcerdà per una força d'entre cinc i set mil francesos que van entrar a finals d'octubre per la vall de Querol⁸⁰⁰. A principis d'aquell any van arribar dos centenars de llances de Castella sota comandament de Pedro Manríquez de Lara en resposta a les demandes tant del Consell de Cent i la Diputació del General com del virrei arquebisbe de Tarragona, Pere Folc de Cardona. Aquestes tropes d'infanteria van arribar a Barcelona a finals de juny i d'allí van continuar el viatge fins al Rosselló, on es va produir el segon conflicte documentable en relació als allotjaments de tropes, degut a que els còsols de Perpinyà es van negar a allotjar aquests dos-cents infants castellans dins la Vila. Cal tenir en compte que el recinte de la ciutadella de Perpinyà encara no s'havia començat a construir i la única fortalesa de la ciutat era el seu Castell Major, que en aquells moments era encara una construcció vella i sobretot sense suficient capacitat per allotjar en condicions una tropa nombrosa; per a fer-se una idea de la seva escassa capacitat cal tenir en compte que aquesta fortalesa en aquells moments tenia una guarnició de només cinquanta-tres homes.

Al mateix temps el comandant de les tropes castellanques, que com s'ha dit era Pedro Manríquez de Lara, va ser nomenat per Carles I lloctinent de capità general dels comtats, un acte arrel del que A. Casals va plantejar la "castellanització" militar de la frontera, un procés que no obstant cal manifestar que no era nou, i que ja havia iniciat Ferran II quan com s'ha dit va nomenar en el mateix ofici (per bé que amb la denominació de capità general de la frontera) a don Enrique de Guzmán l'any 1496. Cal subratllar per altra banda que aquests nomenaments de lloctinent de capità general dels comtats no van molestar tant a les autoritats locals de la frontera pel fet de que es proveïssin amb nobles estrangers com pel fet que aquest ofici militar fos aliè a l'ordenament constitucional de Catalunya: "*car los capitans de la guerra no seguexen lorde de les constitucions y los Reys son en possessió de fer capitans de guerra estrangers, car aquests dos officis no són compresos en constitucions*"⁸⁰¹". En aquest sentit es pot comprovar que les queixes abans expressades van ser plenament justificades al llarg del temps per les freqüents actuacions contra – o al marge de – les constitucions que van tenir tan els capitans generals com els seus lloctinents de capità general dels comtats, una realitat de la que els Dietaris de la Generalitat en contenen abundosos exemples.

En el regnat de Carles I trobem també la primera mostra de l'allotjament a Catalunya de tropes no ibèriques. Es va tractar en concret d'un regiment mercenari de lansquenets alemanys que el rei havia portat amb ell quan tornà d'Alemanya després de la seva elecció i proclamació com a nou emperador. En desembarcar a Castella aquests soldats

⁸⁰⁰CASALS, Àngel. *L'emperador i els catalans. Catalunya a l'imperi de Carles V (1516-1543)*. Granollers, 2.000. Pàg.- 101 De fet era una força de pagesos vassalls dels senyors de la frontera francesos, molts dels quals desarmats, que van fugir quan el comte de Canet va arribar a Perpinyà amb el miler d'homes que havia pogut aplegar amb el lloctinent general l'arquebisbe de Tarragona. En revenja aquesta força catalana va atacar la Gascunya per a recuperar el bestiar que els francesos havien pres, així com per a prendre les represàlies corresponents.

La relació d'allotjaments que es fa a partir d'aquí segueix en bona mesura l'obra esmentada d'aquest autor.

⁸⁰¹ CASALS, op. citada. Cita de ACA, Cancelleria, reg. 4216, f. 70.

van participar en la recuperació de la plaça d'Ondarribia a la frontera amb França per les Províncies Basques.

Aquests alemanys, que estaven comandats per un coronel que en els documents catalans coetanis apareix com a Guillem de Rocandolf, van ser enviats a Catalunya l'any 1524 per Carles I per a reforçar la defensa dels comtats de Rosselló i Cerdanya, on es pot suposar que els infants castellans que hi havia enviat l'any 1522 encara hi romanien.

El regiment de lansquenets va arribar a Barcelona cap a la fi d'agost de 1524, on la seva presència sembla ser que no fou ben considerada pels consellers de la ciutat atesos els dubtes que expressaven en una carta que van escriure aleshores a l'emperador: "*Lo que de present nos es stat refferit és la venguda de la gent de peu alemanya y que deuen passar per aquesta Ciutat y dubtam essent axí nos seguís algun dan o inconvenient en deservy de Sa Cesàrea Magestat*". Una actitud reticent que degué ser decisiva per a que els mercenaris alemanys no es quedessin a la ciutat de Barcelona i continuessin tot seguit el seu camí cap als comtats, on anaven a servir i on per tant havien de ser allotjats.

Per altra banda la desconfiança de les autoritats de la ciutat de Barcelona era deguda segurament a la mala fama dels lansquenets alemanys, unes tropes mercenàries que en aquells temps ja eren conegudes per la seva indisciplina i comportament violent quan no cobraven amb puntualitat el sou. De fet això darrer és el que va succeir entre maig i setembre de 1524 i per això mateix tal i com exposà A.Casals el coronel alemany Guillem de Rocandolf va haver de buscar-se fonts d'ingressos alternatives a la no arribada de la paga per al seu regiment. Ara bé, els mètodes que va posar en pràctica Rocandolf no van ser gens respectuosos amb la legalitat de Catalunya. De fet la llista d'accions il·legals que van ser atribuïdes als lansquenets va ser força llarga i va afectar a interessos corresponents a persones, col·lectius i institucions també ben diversos que van anar des de la comtessa de Palamós, el duc de Cardona, a alguns mercaders, a la Diputació del General i al Consell de Cent, per la qual cosa no és d'estranyar que uns i altres a través de la Diputació, que no per casualitat era la institució més representativa de tots els estaments catalans, uns i altres fessin arribar les corresponents queixes a Carles I, per bé que el rei tan sols es va limitar a reconvenir al coronel alemany i a recordar-li l'obligació que tenia de complir amb les lleis catalanes.

En un altre ordre de coses cal dir que en comparació amb els maldecaps que va suposar per a Catalunya el rendiment militar del regiment alemany de Rocandolf a la frontera dels comtats es pot considerar bastant limitat, ja que a la pràctica es va limitar a prendre a partir d'octubre de 1525 alguna població fronterera francesa d'escassa importància estratègica com Sant Pau de Fenollet i Tuixén. Potser per això l'emperador va decidir-se per fer-los marxar de Catalunya cap a Itàlia i va signar l'ordre corresponent l'abril de l'any 1526.

Els alemanys havien de ser embarcats a l'Empordà – potser a Roses o a Palamós – i per a supervisar l'operació fins i tot Carles I va enviar expressament a Beltran de Robles, qui s'havia d'encarregar de facilitar amb els barons de la zona l'allotjament d'aquesta tropa. Malgrat totes les disposicions els mercenaris de Rocandolf, segurament perquè continuaven sense cobrar, es van dedicar a saquejar i a extorquir els habitants i les autoritats de les poblacions on s'havien d'allotjar, una actuació per la que la Diputació del General va designar a Lluís de Cardona, que era a la cort, per a informar el rei de la situació i entregar-li un memorial on es detallaven es destrosses causades pels lansquenets, així com una carta dels jurats de Girona, que va ser una de les ciutats perjudicades no obstant la resistència que va oposar. Finalment l'emperador va canviar

la seva decisió inicial i va enviar els alemanys a València, potser perquè va considerar que allí ocasionarien menys problemes i podrien ser embarcats amb més celeritat.

Sens dubte els allotjaments de soldats estrangers ens els primers anys del regnat de Carles I no van ser admesos de bon grat pels catalans. Així es va posar de manifest a les corts de Montsó de 1528 quan la vint-i-quatrena de Barcelona va acceptar que en el si de la reunió es parlés del donatiu sempre i quan aquest fos per a reclutar tropes per a la defensa de Catalunya i no pas per a la defensa de Sicília, Sardenya i Nàpols, i això sí, sempre i quan es tractés de soldats catalans. En el mateix sentit també es va expressar el braç militar per a fer patent a l'emperador que els soldats estrangers que fins a la data havia enviat havien costat molts diners i al mateix temps havien causat grans danys a Catalunya: *“axí com trametre una volta espanyols e altra volta alamanys ultra que Sa Magestat hi despenia molt feren grandíssim dan en lo present principat”*. Unes declaracions que com subratlla Casals deixaven entendre clarament que la majoria dels nobles catalans a part de voler evitar els perjudicis de l'allotjament de tropes estrangeres estaven disposats alhora a acceptar la proposta del rei amb un interès purament econòmic, ja que si aquest en endavant els encarregava a ells les lleves de tropes necessàries per a la defensa de la frontera també serien ells qui es beneficiarien del pagament dels costos de manteniment d'aquelles tropes i no els nobles forans.

Fins i tot el braç eclesiàstic va mostrar-se decidit a acceptar la proposta reial amb la condició de que els diners del donatiu que es destinessin per a la defensa servissin tan solament per a reclutar soldats catalans.

Ara bé, malgrat les opinions favorables a l'ús del donatiu de les corts en la pròpia defensa de Catalunya i si podia ser amb soldats catalans, finalment el donatiu de 290.000 lliures aprovat no tindria en compte aquesta demanda concreta. Això va ser així degut a que Carles va plantejar amb urgència un acord davant la renovada amenaça de Nàpols per un exèrcit francès i de Sicília per les galeres genoveses d'Andrea Doria, una situació que va deixar en segon terme la necessitat de la defensa de Catalunya amb tropes catalanes i que va acabar propiciant la resolució favorable dels braços a les demandes de l'emperador. No obstant cal dir que del donatiu, apart de la reserva d'un terç per a satisfacció dels greuges, sí es destinarien uns quants diners per a necessitats que també es poden considerar relacionades més o menys directament amb la defensa de Catalunya, en concret per a la construcció de galeres a les Drassanes Reials de Barcelona i per al pagament dels deutes de les fortaleses de la frontera amb França.

D'aquesta forma es va perdre una oportunitat immillorable per a que la defensa de Catalunya fos assumida, pel que feia a l'element humà dels soldats, pella mateixa. Al mateix temps el recurs a tropes no catalanes restava obert per a la corona, que en qualsevol moment el podia tornar a utilitzar, i que de fet no el va deixar d'utilitzar fins a la fi del segle XVII, una realitat que com és sabut va donar lloc als corresponents conflictes per l'allotjament d'aquestes tropes.

Un nou enviament de tropes castellanes a la frontera dels comtats de Rosselló i Cerdanya es va produir l'any 1536 amb motiu de la invasió pel juny d'aquell any de la Provença pels exèrcits de Carles I d'acord amb el pla d'Andrea Doria, segons el qual al mateix temps es volia fer una maniobra de distracció des del Rosselló. Allà hi havia aleshores el navarrès cavaller de Santiago don Francés de Beaumont, en qualitat de capità general de la frontera, ofici en el que havia estat proveït per l'emperador el juliol de 1529, i en el que tan sols una breu interrupció entre 1532 i 1534 es trobava servint el 1536.

Tanmateix la projectada operació des dels comtats es va retardar sobretot per la falta d'efectius a les ordres del capità general Beaumont, que no va parar de demanar-ne al virrei i a la cort. El motiu d'aquesta escassetat de soldats cal dir que era la deserció, tant

dels que ja hi havia als comtats com dels pocs que hi van ser enviats des de Castella per l'emperadriu Isabel.

No obstant a finals d'agost de 1536 les repetides peticions de don Francés de Beaumont van ser satisfetes amb les ordres per a que 4.000 infants i 500 homes d'armes es dirigessin de Castella cap als comtats de Rosselló i Cerdanya, una decisió per la que sembla ser que va pesar el temor a una contraofensiva francesa pel Rosselló després del fracàs de la incursió imperial a la Provença. Fins i tot a aquestes forces que es concentraven al Rosselló i que arribat el cas serien posades sota comandament del duc d'Alburquerque s'hi podrien afegir si convenia un contingent de mercenaris alemanys.

Malgrat tot la invasió francesa es va reduir a una simple entrada de vassalls dels mossurs de la frontera amb l'objectiu tradicional del robatori de bestiar i el saqueig i crema de cases. De fet al cap de dos dies d'aquesta petita incursió enemiga d'aquelles tropes castellanques que s'havia ordenat anar a Catalunya només van arribar els 4.000 infants, i a la pràctica la seva presència ja no va ser necessària, ja que pel contrari eren un problema perquè calia allotjar-los en algun lloc. En principi el Consell d'Estat va pensar a allotjar-los a l'Empordà però finalment van restar en el mateix comtat de Rosselló com ho va aconsellar el virrei Frederic de Portugal, ja que creia que allà seria més fàcil controlar-los per la presència en el mateix territori del capità general dels comtats Francès de Beaumont. Aquest darrer encara va aprofitar la disposició de tan nodrida tropa i va fer algunes entrades en territori francès, tot i que les desercions van anar en augment, per la qual cosa des de la cort es va decidir embarcar dos mil dels soldats a la flota d'Andrea Doria, que els transportaria a Itàlia, i de la resta mil dos-cents romandrien al Rosselló i dos mil serien acomiadats.

No obstant a l'any següent van ser enviades des de Castella vuit noves companyies per a ocupar el lloc que havien deixat els soldats embarcats cap a Itàlia. Precisament algunes d'aquestes unitats, en concret les companyies sota les ordres dels capitans Bernaldino de Guevara i Saldaña, va donar lloc a l'agost d'aquell any 1537 a el que potser es pugui considerar el primer conflicte violent entre tropes castellanques i població catalana en terres del Principat. Aquests fets van tenir lloc a Barberà de la Conca, població que era feu del priorat de Catalunya de l'orde de Sant Joan de Jerusalem i van consistir en l'entrada dels soldats a la vila, on es van dedicar al robatori, la violació i l'assassinat dels habitants degut a que no van voler esperar que els portessin provisions fora de la població. I no tenint-ne prou amb el botí aquestes tropes fins i tot van marxar amb quaranta hostatges de la població.

Ara bé cal subratllar que aquesta primera topada seriosa deguda al sempre problemàtic allotjament de soldats en trànsit per Catalunya va merèixer la ràpida reacció del virrei Frederic de Portugal i de l'Audiència, que no van dubtar a donar la culpa als soldats, ja que es temia una ràpida reacció en cadena que donés lloc a múltiples enfrontaments entre els catalans i les companyies castellanques en trànsit pel Principat vers els comtats de Rosselló i Cerdanya. Fins i tot Carles I, atenent els precés que li van fer els braços a les corts de Montsó de 1537, va enviar a Catalunya al doctor Castillo per a encarregar-se de la resolució d'aquest i d'altres temes relatius a la justícia militar. Pel que feia als fets de Barberà de la Conca aquest oficial va enviar al rei un informe en el que deixava clara la més que raonable responsabilitat conjunta de soldats i habitants de la població, una situació que per altra banda cal tenir en compte que es repetirà successivament fins als allotjaments previs a la guerra dels Segadors:

“Quéxasse los de Barberà que las compañías de Guevara y Saldaña los saquearon y mataron cinco dellos y herieron otros muchos, también se quexan los capitanes que no

*le quisieron aposentar y que les acometieron con ballestas y lanças y les mataron dos soldados y herieron mas de veynte y algunos dellos están tan peligrosos y que los de la tierra fueron los agresores y causa de todo*⁸⁰².

Al final la solució posada en pràctica per a evitar les topades dels soldats amb la població va ser la concentració dels primers – en nombre de 3.000 – en els comtats de Rosselló i Cerdanya, on el capità general don Francés de Beaumont els va utilitzar en una acció que va tenir èxit sobre la població francesa de Sant Pau de Fenolleda, que era una plaça forta francesa propera a la frontera on a més es refugiaven nombrosos bandolers; en aquesta acció cal destacar que també hi va participar un contingent de cinc cents soldats catalans, probablement fruit de les lleves de nobles amb propietats vora la frontera.

Malgrat tot la signatura entre Carles I i Francesc I de la pau de Niça amb França pel juny de 1538 va fer que el primer retirés 1.200 dels soldats que tenia als comtats, els quals van ser enviats com era habitual a Itàlia. En van restar cap a un miler, cinc cents dels quals havien d'allotjar-se dins la ciutadella de Perpinyà. Val a dir sobre aquests soldats de la guarnició del Castell Major de Perpinyà sota les ordres directes del capità general Francés de Beaumont que, degut a la falta de paga, es van dedicar a cometre tot tipus d'actuacions irregulars que van donar lloc a freqüents topades amb la població de la vila, entre les quals destacà la que es produí a principis de juny de 1539 i que acabà amb el bombardeig de la població des de la ciutadella, la qual va ser assetjada durant tres dies pels habitants de Perpinyà, enfurismats per les víctimes i els danys en habitatges i esglésies que van causar els trets d'artilleria, una situació que no s'apaivagà fins a l'arribada del governador dels comtats don Carles d'Oms. Per la seva part Carles I va haver d'ordenar que la població de Perpinyà proveís d'aliments les afamades tropes fins que no arribessin de Castella queviures i diners per a pagar els endarreriments que se'ls devia.

Com es pot veure amb els exemples del regnat de Carles I a banda dels conflictes que es van generar el cost real de l'allotjament de les tropes va acabar per recaure sobre la mateixa població de Catalunya, un fet que com ja va indicar A. Casals es va deure bàsicament a la irregularitat en el pagament de les tropes, una comesa que cal subratllar que s'havia de fer per una administració reial que es mostrava incapaç per al manteniment d'aquelles amb els recursos que hi podia destinar la corona.

L'any 1541 la renovació de les hostilitats amb França va fer que Carles I decidís revisar l'estat de les defenses de la frontera dels comtats. Amb aquest objectiu va enviar allà a l'enginyer Baltasar de Pàdua acompanyat per l'oficial reial Luis de la Cueva, que es van dedicar a visitar les principals fortaleses, és a dir, la ciutadella de Perpinyà, la fortalesa de Salses i la força reial de Cotlliure, les quals eren considerades aleshores les principals places fortes. També les va visitar el lloctinent de capità general als comtats, Juan de Acuña, qui per la seva part en passar revista a les corresponents guarnicions es va trobar amb la sorpresa de comprovar que la de Salses, que era de vuitanta-dos soldats, només quatre eren castellans, mentre que la resta eren catalans de l'Empordà o del mateix Rosselló, una composició majoritàriament catalana de la guarnició que bé es pot suposar encara podia ser superior a Cotlliure, on hi havia quaranta-quatre homes sota les ordres de l'alcaid català Berenguer d'Oms,. Potser no devia ser així a Perpinyà si es té en compte que la guarnició del Castell Major estava a les ordres del propi Juan de Acuña.

⁸⁰² CASALS, op. citada. Pàg. 335. En nota a peu de pàgina n. 181: AGS, Estado K 1692, doc. 80-1,

Davant aquesta manifesta falta d'efectius Carles I va enviar, per l'octubre de 1541 quatre cents soldats d'infanteria que havien d'arribar per mar des de Cartagena, que segons A. Casals es devien tractar de les restes de la fracassada campanya d'Alger. Es tractava d'unes forces escasses que arribaven per afegir-se a les lleves de soldats que ja s'estaven fent a Catalunya, però que tanmateix tornaven a plantejar el problema dels allotjaments.

Quan a partir de l'agost de 1542 va tenir lloc la invasió francesa del Rosselló amb un exèrcit de 40.000 homes, entre els quals nombrosos contingents de piquers suïssos i de lansquenets alemanys, Carles I va donar ordres per a l'enviament de soldats al Rosselló, que s'havien d'afegir a les forces que el duc d'Alba, que era el capità general nomenat per a dirigir l'exèrcit, ja tenia entre lleves de catalans i soldats castellans que havien arribat⁸⁰³. Els reforços que enviava l'emperador consistien en concret en 4.000 alemanys que l'almirall Doria havia de portar d'Itàlia amb la seva flota, 3.000 infants que vindrien a peu des de Castella i 1.200 més que ho farien des de València⁸⁰⁴. D'aquestes tropes hispàniques a principis de gener de 1543, un cop retirats els francesos, en quedaven als comtats uns 5.000 soldats, tres mil dels quals alemanys i la resta castellans. Dels alemanys un miler van ser conduïts a Palamós per a ser enviats cap a Tunis (a la guarnició del fort de la Goleta) i Itàlia, i encara van tenir temps mentre s'esperaven per a ser embarcats per a deixar uns deutes que no van arribar a satisfer en concepte de les provisions que havien pres a crèdit, a part de provocar desordres a la població.

Pel que feia als soldats que restaven al Rosselló, Carles I va haver de regular el seu allotjament, cosa que cal subratllar que, a diferència del que va fer gairebé un segle més endavant Felip IV, l'emperador ho va fer d'acord amb les constitucions de Catalunya, evidentment per a evitar conflictes amb les poblacions afectades, és a dir, les tropes allotjades només tindrien llit i foc i se'ls facilitaria el menjar, que haurien de pagar. No obstant com va senyalar Casals aquestes mesures no van evitar totalment els incidents com ara els que va donar lloc la companyia d'alemanys que es va allotjar a Puigcerdà des de mitjans de desembre de 1542 fins a principis de gener de 1543⁸⁰⁵.

Una altra mostra evident de la impossibilitat d'evitar els conflictes derivats dels allotjaments és la que proporcionen les queixes presentades per la vila de Perpinyà a les corts de 1547 i 1552 per aquesta qüestió que l'afectava de ple, ja que per la seva condició de principal plaça forta dels comtats era la població de Catalunya que va haver de suportar de forma continuada l'allotjament més massiu de soldats. És així que a les corts de Montsó de 1547 els síndics de Perpinyà van interposar un dissentiment que va paralitzar el desenvolupament de la reunió, motivat pels greuges que les tropes que s'hi allotjaven havien comès des de feia anys, bàsicament degut als excessos per l'allotjament en domicilis de particulars no privilegiats i pel no pagament dels impostos generals sobre les provisions que havien de comprar. Uns greuges que finalment van ser satisfets pel príncep Felip i que donaren lloc a l'aprovació del capítol de cort n. 39 en el què s'establí que els soldats s'havien d'allotjar en ciutadelles militars a les poblacions que en tinguessin, mentre que a les que no fos així els soldats tan solament

⁸⁰³ BUYREU JUAN, Jordi. *Institucions i conflictes a la Catalunya moderna*. Barcelona, 2005. Pàg. 324. Segons estima aquest autor basant-se en la correspondència de Carles I les forces sota comandament del duc d'Alba no arribaven als 10.000 o 12.000 homes, compresos tant els mercenaris alemanys, els infants castellans i les lleves de catalans que es van fer per a l'ocasió.

⁸⁰⁴ CASALS, op citada. Pàg. 436.

⁸⁰⁵ CASALS, op citada. Pàg. 456. Segons recull el Dietari de Puigcerdà els alemanys es van enfrontar amb els vilatans i com a resultat moriren dos lansquenets.

podrien utilitzar un terç de la casa on s'allotgessin i els vilatans no tindrien cap altra obligació sobre els militars⁸⁰⁶.

Malgrat tot el lloctinent de capità general als comtats, Juan Muñoz de Salazar i el mateix virrei i capità general marquès d'Aguilar, que eren els principals oficials militars del rei a Catalunya no van veure amb bons ulls aquest acord del príncep amb els braços. El marquès d'Aguilar per exemple va enviar un informe a la cort on explicava el seu desacord amb arguments com ara el fet que la minsa – i sovint inexistent – retribució dels soldats feia que els soldats necessitessin de l'ajuda de la població per a subsistir, una ajuda que difícilment tindrien si eren obligats a allotjar-se dins la ciutadella i a més a pagar els corresponents impostos pels aliments que compressin. Per altra banda els cònsols de Perpinyà no van complir en bones condicions amb el compromís que havien assumit respecte a proveir els llits i la roba necessàries per a que els soldats es traslladessin a residir a la ciutadella, tan pel nombre insuficient de llits com per l'estat deficient dels que van aportar.

Per tot plegat va haver de ser el mateix rei Carles I qui pel maig de 1549 i des de Brussel·les acabés imposant una solució al conflicte entre els militars i la vila de Perpinyà, que no va ser altra que l'ordre per a que es tornés a la situació anterior a la cort de 1547, una ordre que va ser efectivament aplicada a Catalunya pel virrei marquès d'Aguilar a principis de l'any 1550.

Ara bé el contenciós no es va acabar i novament arribà a les corts de 1552 en les que s'aprovaren dos nous capítols de cort. El primer va ser el n. 16 i demanava que es revoqués l'ordre de l'emperador Carles que permetia que els soldats s'allotgessin una altra vegada en cases particulars a Perpinyà, cosa que efectivament es va fer i que significà la restitució dels acords presos sobre la matèria a les anteriors corts de 1547, per bé que a la pràctica va ser en els termes del pacte tàcit a que van arribar el príncep Felip i les autoritats locals perpinyaneses. Aquest pacte establia que els soldats fins al nombre de set cents s'haurien de poder allotjar en òptimes condicions dins la ciutadella militar, i els que excedissin d'aquella xifra s'haurien de repartir entre les cases dels particulars com fins a 1547. El segon capítol de cort aprovat el 1552 va ser per a instar a que s'accelerés la resolució del procés que s'estava seguint a la Reial Audiència sobre la controvèrsia de si els soldats havien o no de pagar els impostos sobre els aliments de la població, tal i com efectivament va passar el desembre d'aquell mateix any a favor dels interessos de Perpinyà; malgrat tot cal dir que al cap de poc temps la l'absència de virrei a que va donar lloc mort del marquès d'Aguilar va fer que la corona acabés impugnant la sentència alegant per aquest motiu un defecte formal, de manera que la resolució d'aquest contenciós tornà a ser plantejada una altra vegada a les corts de 1563-1564⁸⁰⁷.

Cal no oblidar que una altra conseqüència no menys greu dels allotjaments intensius en aquests anys de guerra va ser com ja va indicar Casals la despoblació del territori, en especial la del propi teatre de les operacions bèl·liques, és a dir dels comtats del Rosselló i Cerdanya, però també de zones properes com ara l'Empordà, que tant per la seva orografia com per la seva abundància de recursos cerealístics eren de les preferides per a l'allotjament de tropes. Per altra banda cal consignar que l'Empordà a part d'allotjar tropes havia hagut de fornir homes per a l'exèrcit, tal com testimoniava el vescomte de Rocabertí a principis de febrer de 1543 quan intentà aplegar-hi reforços per a fer front a una nova incursió francesa: “*me responden que están destruydos por haver*

⁸⁰⁶ BUYREU JUAN, Jordi. Op. citada. Pàgs 112 i ss. / Pàgs. 375 i ss.

⁸⁰⁷ BUYREU JUAN, Jordi. Op. citada. Pàgs 122 i . 380.

byvido a discreción sobre sus casas los soldados españoles y tudescos todo el tiempo que aquy an stado”⁸⁰⁸.

Els anys que van des de la renovació de les hostilitats amb França a partir de 1551 i fins a la signatura a principis de 1556 de la treva de Vaucelles a la frontera dels comtats de Rosselló i Cerdanya van ser-hi enviades pel príncep Felip alguns contingents de tropes de cavalleria i d’infanteria des de Castella, Aragó i València. A partir d’aquella treva la princesa Joana, que aleshores era la lloctinent general en els regnes peninsulars, va ordenar redistribuir el contingent militar d’aquella frontera i es va decidir reduir fins a 626 el nombre de tropes permanents que hi havia de restar⁸⁰⁹. Era una decisió que perseguia la reducció dels enormes costos militars en un moment que es suposava propici per a emprendre-la, tot i que el virrei de Catalunya, el marquès de Tarifa, discrepava d’aquesta política perquè recelava de les bones intencions dels francesos.

⁸⁰⁸ CASALS, op citada. Pàg. 458.

⁸⁰⁹ BUYREU JUAN, Jordi. Op. citada. Pàgs 330 i ss.

3.ALLOTJAMENTS PER MOTIUS DIVERSOS (LA GUERRA CONTRA FRANÇA A PRINCIPIS I FINALS DEL REGNAT DE FELIP II, LA PERSECUCIÓ DEL BANDOLERISME, LA INTERVENCIÓ A LES GUERRES DE RELIGIÓ A FRANÇA)

De fet el marquès de Tarifa no anava tan errat en desconfiar de les bones intencions dels francesos ja que a principis de 1557 tornà a haver-hi guerra amb la monarquia francesa i el virrei advertí a la princesa Joana de la falta de mitjans militars a la frontera dels comtats, i com que des de la cort no li van enviar ajuda ell va haver de fer les corresponents crides a les ciutats i viles – en especial les de les terres properes a la frontera – per a que estiguessin preparades per a fer front a una possible invasió.

Tanmateix aquesta tendència a la reducció dels efectius militars a la frontera dels comtats de Rosselló i Cerdanya va ser verificada ja en el regnat de Felip II a partir de la pau de Cateau-Cambrésis (abril de 1559), consolidant-se com va senyalar I.A. Thompson a partir d'aleshores un contingent oficial de 1.200 homes, almenys fins a la darrera dècada del segle, en què la intervenció de Felip II a les guerres de religió a França, així com la posterior guerra finisecular contra la monarquia francesa d'Enric IV de Borbó va incrementar novament el nombre de tropes presents en els comtats de Rosselló i Cerdanya.

Ara bé, malgrat tot aquesta menor presència de soldats a partir de 1559 no significà de cap manera una desaparició dels problemes derivats del seu allotjament, és més, fins i tot cal tenir en compte que la seva utilització en la persecució de les quadrilles de bandolers va fer que la seva mobilitat en el territori fos molt gran i que per aquest fet es multipliquessin els conflictes. De fet per això mateix a les corts de 1563-1564 es va aprovar el capítol de cort XXI, que va establir que els soldats en tasques de persecució de bandolers s'havien d'allotjar en edificis del patrimoni reial, i que a més tenien l'obligació de pagar les despeses que ocasionessin als habitants de les poblacions per on passessin. Era una mesura que com va subratllar Jordi Buyreu seguia la mateixa línia que la norma aprovada a les corts de 1552 pel feia a l'allotjament dels soldats en relació a la frontera dels comtats⁸¹⁰.

De fet la primera ocasió documentada de la utilització de soldats en la persecució de bandolers per al període (1542-1564) va tenir lloc pel gener de 1555 quan el virrei marquès de Tarifa va emprar trenta soldats de cavalleria junt amb quaranta més d'infanteria per aquella tasca. Abans però hi havia el precedent del capità general dels comtats, Francés de Beaumont, qui pel juliol de 1544 havia nomenat un comissari reial que acompanyat d'uns quants soldats havia de vigilar el contraban que els habitants de la Seu d'Urgell feien amb França. I fins i tot alguna demanda com la del marquès d'Aguilar, qui pel gener de 1553 va demanar per a fer front als bandolers que s'amagaven a les muntanyes d'Urgell que se li enviés una companyia de cavalleria i un grup de soldats d'infanteria⁸¹¹.

Hi ha encara més dades de la utilització de soldats per a la repressió del bandolerisme abans de 1555. Així per exemple Jeroni Mallars, un antic bandoler convertit pel virrei comte d'Aguilar primer en comissari reial, i després al començament del virregnat del marquès de Tarifa nomenat algtzuir reial, va morir a finals de 1554 en una topada a la frontera dels comtats amb la quadrilla de don Guillem de Josa acompanyat d'almenys una de les companyies de cavalls lleugers de Perpinyà⁸¹². Un fet que permet pensar que

⁸¹⁰ BUYREU JUAN, Jordi. Op. citada. Pàgs 146-147.

⁸¹¹ BUYREU JUAN, Jordi. Op. citada. Pàgs 292.

⁸¹² *Dietaris de la Generalitat*, vol. II, pàg. 211.

des de la seva creació l'any 1552⁸¹³ les dues companyies de cavalls lleugers de la frontera van ser utilitzades també, apart de les tasques defensives militars contra eventuals amenaces franceses, en tasques de suport al manteniment de l'ordre públic per part dels oficials reials ordinaris com l'esmentat algtzuir reial Jeroni Mallars. Un fet que es torna a confirmar amb les dades que J. Buyreu dona per a l'any 1564, ja que diu que aquell any van ser mobilitzats cent soldats de la frontera del Rosselló per acompanyar el portantveus de governador general en la persecució de bandolers, i precisament aquest nombre de cent efectius era el de la dotació de les dues companyies de cavalls lleugers, la qual cosa permet creure que van ser aquestes unitats les que van acompanyar el governador de Catalunya.

De fet hi ha indicis que tot i ser força posteriors fan pensar que les companyies de cavalls lleugers, si no en la seva totalitat almenys en part, van ser utilitzades habitualment en tasques de manteniment de l'ordre públic tant pel governador dels comtats com pel del Principat. Es tracta de la demanda que feia el governador de Catalunya don Jeroni d'Argençola a l'octubre de 1612 per a que amb la finalitat de poder perseguir com calia els bandolers se li procurés de les forces de Perpinyà una guàrdia de trenta infants i dotze cavalls que el seu predecessor en l'ofici, don Joan de Queralt, havia tingut⁸¹⁴. En aquest sentit cal aclarir que abans de promocionar a governador de Catalunya (1604) don Joan de Queralt havia estat governador dels comtats (1593-1604) i al mateix temps capità de la companyia de cavalls lleugers de Perpinyà, unitat que va utilitzar per a perseguir bandolers ja en aquest ofici, i que cal pensar que ho va continuar fent en part com es veia per la referència als dotze cavalls que formaven part de la seva guàrdia com a governador de Catalunya.

Tanmateix a partir del virregnat del duc de Maqueda (1592-1596) també van ser enviades a Catalunya companyies de cavalleria de Castella, de les anomenades de les "guardes" de Castella, per a desenvolupar específicament tasques relacionades amb la persecució del bandolerisme en un moment d'especial intensitat d'aquest fenomen. Sobre la seva necessitat trobem per exemple es va expressar l'any 1615 el virrei acabat de nomenar, el duc d'Albuquerque, que creia que serien útils:

*"para que corran toda la tierra llana y las villas y lugares caminos llanos y reales della donde mas de ordinario andan los vandoleros porque es cosa clara que si estos estuviesen defendidos no podrian durar ni entretenerse muchos dias en las montañas y asperezas con la substancia dellas"*⁸¹⁵.

Malgrat tot també hi ha motius que fan pensar que el motiu de l'enviament de tropes castellanes va ser sobretot la desconfiança que pesava sobre les unitats de cavalls lleugers de Perpinyà, que com ha estat dit estaven formades amb naturals catalans,

⁸¹³ AGS, Contaduría del Sueldo, llig. 95-1. Còpia de les ordenances dels cavalls lleugers de Perpinyà donades per Carles I i firmades pel príncep Felip en el curs de les corts generals de Montsó, el 10 de setembre de 1552. Els seus capitans eren don Álvaro de Madrigal i don Fadrique de Cardona. Segons consta a una mostra efectuada al Castell Major de Perpinyà el 28 d'agost de 1557 la del primer era una companyia de llances i la del segon d'arcabussers muntats.

A l'ordenança 5a consta expressament que el sou dels integrants d'aquesta companyia seria el mateix que el de les unitats similars de les guardes de Castella, que també era una unitat de cavalleria.

⁸¹⁴ ACA, CA, 269, 15. Consulta del Consell d'Aragó de 4 d'octubre de 1612. Malgrat tot el Consell de Guerra, que era l'òrgan competent per autoritzar aquest ús de les forces militars de la frontera dels comtats no el va autoritzar perquè creia que aquests soldats que demanava el governador de Catalunya eren necessaris a la frontera per atendre les necessitats defensives militars atès l'escàs nombre de forces que allí hi havia.

⁸¹⁵ ACA, CA, 269, 18. Consultes del Consell d'Aragó d'entre 25 abril i 26 de juliol de 1615.

condició que els devia convertir per tant en sospitoses de connivència amb els bandolers als ulls dels lloctinents generals estrangers enviats a Catalunya per la corona. Era per altra banda una impressió que el virrei Alburquerque feia extensiva a tots els catalans quan afirmava que estava clar que l'experiència havia demostrat que amb només les soles forces del Principat els bandolers continuaven actuant sense gaires problemes, ja que els catalans o bé no actuaven amb la contundència que calia o bé es decantaven per un o altre bàndol. També és significatiu que en darrer terme el virrei duc d'Alburquerque posés l'argument de què no era convenient allunyar excessivament aquestes companyies de cavalls lleugers de la frontera que havien de defensar dels atacs dels francesos, un aspecte que certament mai fins aleshores havia estat impediment per a la seva utilització habitual en tasques de manteniment de l'ordre públic.

Cal subratllar que Felip III va donar llum verda a l'enviament de les dues companyies de les guardes que li demanava el seu lloctinent general, i no sols això, sinó que a més va donar ordres per a que una companyia d'infanteria de les que ja prestaven servei a Perpinyà acompanyessin i donessin suport a aquelles quan arribessin a Catalunya en les tasques de persecució dels bandolers, una prova que certament demostra que l'argument abans esmentat del virrei Alburquerque sobre la necessitat dels cavalls lleugers a la mateixa frontera per a funcions defensives era molt menor en comparació amb el de la sospita de la connivència amb els bandolers.

Però encara hi havia uns altres arguments a favor de l'enviament d'unitats de les guardes a Catalunya en relació als avantatges que podria suposar per a Castella aquesta avinentesa. Com ho va exposar el virrei duc d'Alburquerque consistia en què en primer lloc aquestes companyies podrien estar en actiu, és a dir, fent l'exercici militar que a Castella no podien fer, degut bàsicament a la inexistència de quadrilles de bandolers a l'estil i en la intensitat de les que sí hi havia a Catalunya. Per altra banda en segon lloc tot i que de la hisenda de Castella la corona continuaria pagant els sous d'aquests soldats, el regne deixaria de tenir la despesa – i perquè no la molèstia – que comportava el seu allotjament⁸¹⁶.

Els allotjaments es van veure intensificats a Catalunya quan principis de la darrera dècada del segle XVI va utilitzar sobretot els comtats de Rosselló i Cerdanya, però també l'Empordà, com una de les bases d'operacions per a la seva intervenció a les guerres de religió franceses a favor dels catòlics i amb l'objectiu d'aconseguir posar en el tron de França després de la mort de Carles X la seva pròpia filla, la infanta Isabel Clara Eugènia, que era néta d'Enric II de França; l'altra base d'operacions va ser Flandes, des d'on el governador Alexandre Farnesio va arribar fins a París i aconseguí fer llevar el setge de la ciutat a Enric IV (1592).

Des de Catalunya Felip II volia donar ajuda al governador de la Lliga Catòlica en el Llenguadoc, el duc de Joyeuse, que dirigia les accions dels catòlics des de la ciutat de Tolosa i també controlava l'estratègica plaça de Narbona, i que s'enfrontava al hugonot duc de Montmorancy, que actuava des de la ciutat de Besiers, així com també a les forces hugonotes del Bearn. L'ajuda del rei prudent va consistir en la concentració d'un exèrcit de 6.600 homes que havien de donar suport a les forces de Joyeuse. Aquestes tropes expedicionàries van atravesar a peu el Principat en el seu trànsit fins als comtats i una vegada allà hi van haver de ser allotjades fins que no van entrar a França per a lluitar a favor dels catòlics.

⁸¹⁶ PI CORRALES, M.P. "Aspectos de una difícil convivencia: las guardas y los vecinos de los aposentamientos", dins de *Las sociedades ibéricas y el mar a finales del siglo XVI*, vol II, Madrid, 1998, pàgs. 513-530. Aquesta autora va mostrar que a Castella l'allotjament de tropes també va comportar problemes en el segle XVI, uns problemes que bé es pot creure que van continuar a principis del següent segle.

Pel que fa a la seva composició aquest exèrcit consistia en primer lloc en un contingent de 5.000 alemanys que van ser transportats per les galeres d'Itàlia fins a Barcelona, des d'on van ser conduïts per terra fins a Cotlliure, on van romandre allotjats fins que van entrar a França. El segon contingent en orde d'importància numèrica era un terç d'infanteria catalana que havia de llevar l'alcaid de Salses, don Hortensi d'Armengol, i que finalment van formar tres companyies que sumaven cap a un miler d'arcabussers. I el tercer eren varies companyies de cavalleria castellana, entre cavalls lleugers i arcabussers muntats, uns 600 homes que havien d'arribar fins als comtats a les ordres del comissari general de la cavalleria, el cavaller salmantí Juan Anaya i Solís⁸¹⁷.

Precisament d'aquest darrer militar i de la companyia que ell mateix conduí fins al Rosselló hi ha abundoses notícies, la majoria relatives a les agressions i dificultats que havia trobat a les poblacions en el seu camí vers a la frontera. Sobre l'itinerari seguit cal dir que amb tota probabilitat venia d'atravessar Aragó i que un cop a Catalunya havia seguit el camí ral que de Lleida passava per Arbeca, Tàrrega, Cervera i Santa Coloma de Queralt per a continuar després cap Vic, Granollers i segurament Girona, des d'on la ruta habitual era cap a Figueres i d'allí fins al Rosselló.

A algunes d'aquestes poblacions Anaya va tenir topades serioses amb els seus habitants. Així per exemple a Arbeca els vilatans van matar un soldat amb arma blanca mentre dormia i a un altre li van aixafar el cap amb una pedra de dues arroves de pes que van llençar des d'una finestra. A Ciutadilla i a Santa Coloma de Queralt els soldats van ser rebuts amb el toc a sometent com si es tractés d'un exèrcit enemic o de bandolers. A Granollers el batlle i altres oficials locals van disparar contra el cos de guàrdia de la companyia i van matar un soldat. Es tractava com es pot veure d'accions violentes que posaven de manifest la irritació dels naturals per les molèsties que havien de suportar pel pas d'uns soldats que per la seva part feien el que havien fet al llarg de tot el segle els soldats en trànsit per Catalunya, és a dir, prendre aliments i animals de càrrega sense pagar, unes molèsties i perjudicis econòmics que tanmateix eren minimitzades per Juan Anaya, qui assegurava que havia tingut especial atenció en la prevenció dels excessos dels seus homes⁸¹⁸.

Pel que fa als alemanys enviats al Llenguadoc cal dir que en acabar les hostilitats a França cap a mitjans de 1593 en quedaven cap a un miler que van ser traslladats al Rosselló, on van haver de tornar a ser allotjats fins que probablement a finals de l'estiu de l'any següent van ser embarcats amb destinació a Gènova, des d'on havien de ser portats a Milà. Fins que no van ser embarcats aquest contingent de lansquenets va ser mantingut pel cavaller rossellonès Joan Blan de Ribera, a qui el virrei duc de Maqueda ho va encarregar per a evitar que els alemanys patissin gana degut a la falta de diners per a pagar-los, tot i que el veritable motiu de tal encàrrec es pot pensar que va ser per a evitar que cometessin actes de violència i robatoris com era previsible que fessin. Don Joan Blan de Ribera afirmava anys després en un memorial que havia hagut de gastar diàriament 100 ducats durant alguns mesos per a proveir aquests mercenaris alemanys i potser per això es van evitar les males conseqüències abans esmentades⁸¹⁹. A més aquesta provisió privada de diners per part d'aquest cavaller rossellonès exemplifica

⁸¹⁷ Notícies sobre aquestes tropes i la seva actuació a :

CABRERA DE CÓRDOBA, Luis. *Felipe Segundo, rey de España*. Tom III. Madrid 1877. Llibre IV, capítol XIII, pàgs. 441-442.

AGS, *Guerra y Marina*, registre 52, f. 91- 96 v .

⁸¹⁸ PÉREZ LATRE, Miquel. *Entre el rei i la terra. El poder polític a la Catalunya del segle XVI*. Vic, 2003. Pàgs. 81-82.

⁸¹⁹ ACA, CA, 267, 70. Memorial presentat per don Joan Blan de Ribera per a ser proveït com a governador dels comtats.

magníficament la contribució econòmica directa de la noblesa catalana a l'esforç de guerra de la monarquia, una contribució ocasional però que no pot ser en cap cas negligida.

L'acabament de la guerra civil a França i la consolidació en el seu tron d'Enric IV de Borbó van fer que el Llenguadoc tornés a l'obediència d'aquell monarca i que novament es pogués deixar sentir l'amenaça francesa sobre la frontera catalana. Aquesta possibilitat encara va esdevenir més probable a partir de la declaració d'hostilitats feta per Enric IV contra Felip II a mitjans de gener de 1595, moment en que les dues monarquies inicien un període d'enfrontaments bèl·lics que s'estendrà fins a la signatura de la pau de Vervins a finals d'abril de 1598.

En aquesta nova conjuntura de guerra a part del nord de França proper a Flandes l'altre front d'aquesta guerra va ser la frontera catalana en la seva totalitat, ja que entre 1596 i 1598 les entrades de francesos van produir-se en diferents moments en els comtats de Rosselló i Cerdanya, però també a Andorra, el Pallars i fins i tot la Vall d'Aran.

Tanmateix aquesta escalada bèl·lica tan sols comportà puntualment problemes pel que fa a l'allotjament de tropes, sobretot perquè les que van ser mobilitzades van ser-ho en la seva majoria a Catalunya mateix, de manera que era molt més fàcil llicenciar-les quan ja no feien falta i fer tornar els soldats a casa seva, la qual cosa indubtablement va estalviar els maldecaps i les càrregues d'uns allotjaments perllongats. De fet tal i com apunta Pérez Latre de fora de Catalunya tan sols sembla que va arribar una sola companyia d'infanteria castellana des de Conca⁸²⁰.

A la pràctica tan sols en alguns moments de l'estiu de 1597 i de la primavera de l'any següent l'acumulació de tropes provinents de tot Catalunya als comtats hi va donar lloc a dificultats pel que fa a la seva alimentació i allotjament, i encara no gaires perquè en tractar-se de soldats pagats o mantinguts per les universitats o els senyors laics i eclesiàstics la veritat és que eren pagats força puntualment, de manera que els problemes per aquest motiu, que certament eren més habituals de les tropes ordinàries pagades pel rei, es degueren minimitzar. Potser per això una de les úniques queixes que es troben relacionades amb aquesta guerra finisecular amb França és la que va presentar don Guerau de Cruïlles, comte de Montagut, a la Diputació del General, a causa de la gran quantitat de soldats a que va ser obligat a allotjar l'any 1596 en el seu castell de Mosset, en el comtat de Rosselló, els quals entre altres desperfectes havien cremat portes i finestres de la fortalesa que era també la seva residència privada. Es tractava en concret d'una companyia d'infanteria, enviada probablement de les que residien en el Castell Major de Perpinyà, i per tant a sou del rei, que el veguer de Cerdanya, Peret de Còdol, havia suggerit que seria útil de tenir a Mosset, des d'on podria garantir la seguretat d'aquelles terres del Conflent i la Cerdanya⁸²¹.

A més de l'acció de càstig sobre la residència de don Guerau de Cruïlles aquests soldats es van dedicar a cobrar imposicions als comerciants i altra gent que passava per allí amb mercaderies, una acció molt habitual en tots els destacaments fronterers d'aquella època per a subsistir degut a la falta de paga, però que lesionava directament els interessos de la Diputació del General. Aquesta última, a banda de considerar-la contra les constitucions considerava aquesta pràctica dels soldats molt perjudicial per a la

⁸²⁰ PÉREZ LATRE, Miquel. Op. citada. Pàg. 242. Tanmateix aquest autor dona aquesta dada a partir de les fonts catalanes que va consultar, que eren bàsicament del Consell de Cent de Barcelona (AHCB) i de la Reial Cancelleria (ACA), per la qual cosa adverteix que caldria un estudi més detallat de la documentació del Consell de Guerra sobre la qüestió.

⁸²¹ ACA, CA, 265, 117. Relació del veguer de Vilafranca de Conflent, Peret de Còdol, feta al governador don Joan de Queralt, el 29 d'abril de 1596.

llibertat i seguretat del comerç amb França, perquè efectivament, la disminució dels intercanvis interfronterers suposava al mateix temps una disminució en el dret d'entrades i eixides que aquella cobrava, i que era, no es pot oblidar, un dels principals ingressos de la institució.

Cal subratllar també que en aquesta ocasió el perjudici personal del comte de Montagut i l'institucional de la Diputació van coincidir plenament i així van ser presentats per l'ambaixada de tres síndics que la Generalitat va enviar amb aquesta finalitat a la Cort la primavera de 1596⁸²².

4.ALLOTJAMENTS EN RELACIÓ ALS PROBLEMES EN EL MANTENIMENT DE L'ORDRE PÚBLIC I OCASIONALMENT DE TROPES EN TRÀNSIT CAP A ITÀLIA.

En el regnat de Felip III els conflictes a causa dels allotjaments de soldats van ser causats en gran part per les unitats de cavalleria castellana que com ha estat dit més amunt van ser enviades a partir del virregnat del duc de Maqueda (1592-1596) a Catalunya amb la finalitat de ser utilitzades específicament en la persecució de bandolers. N'hi ha uns quants testimonis en el Dietaris de la Generalitat corresponents a l'any 1603.

El primer és del mes de maig i consisteix en l'ambaixada que la Diputació del General va fer davant el virrei arquebisbe de Tarragona Joan Terés per queixar-se dels danys que causaven les dues companyies de cavalls sota comandament de don Gaspar de Guevara que recorrien aleshores l'Empordà⁸²³. En concret es denunciava que aquestes tropes no solament s'havien fet mantenir gratuïtament, sinó el que es considerava encara pitjor, havien cobrat imposicions il·legals als habitants de les poblacions que els havien d'allotjar, una pràctica que havia afectat més d'un lloc de senyor, com ara Biosca (de don Bernat Camporrells), Segur (de don Miquel de Calders), Bellvei (de don Francesc d'Aguiló) i Estaràs (de Francesc de Vilallonga)⁸²⁴. De fet ambdues acusacions tenien a veure amb disposicions establertes amb recents capítols de cort, que eren en primer lloc el n. 21 de la cort de 1564, en el què s'establí que els soldats que anessin per Catalunya havien d'allotjar-se allà on fos possible en castells reials o hostals aptes per aquesta funció, i si no ho era aleshores es podien allotjar en cases de particulars havent de pagar per la seva manutenció. I en segon lloc hi havia la constitució n. 29 de la cort de Montsó de 1552-1553, coneguda com la dels "nous vectigals", per la qual es prohibia expressament al capità general i a qualsevol oficial de guerra que exigissin, amb qualsevol motiu o potestat, cap dret o imposició als habitants del Principat.

Per la seva part la Diputació demanava al virrei la revocació dels procediments realitzats i la reparació dels danys causats pels soldats, a la qual cosa el virrei arquebisbe de Tarragona va respondre que estava al corrent del comportament d'aquells i que ja havia escrit al rei per a que li enviés diners per a pagar les companyies, perquè com el virrei donava a entendre la falta de paga era el motiu que els feia actuar d'aquella forma. Per altra banda sembla ser que a l'arquebisbe Joan Terés no el

⁸²² ACA, CA, 266, 115. Consulta del Consell d'Aragó de 26 de maig de 1596.

⁸²³ *Dietaris de la Generalitat*, vol. III, Trienni 1602-1605, fols. 68r-68v.

⁸²⁴ De fet l'ambaixada de la Generalitat es va fer a resultes d'una queixa que li havia presentat abans el braç militar, ja que els allotjaments d'aquestes companyies de cavalleria havien perjudicat sobretot als senyors de viles i vassalls per on havien passat. La queixa del braç militar la van exposar davant el consistori de la Diputació del General, don Miquel de Cruïlles (comte de Montagut), mossèn Bernat Romeu i Magí Grau.

deixava indiferent aquest conflicte ja que afirmava que *“no tenia cosa que més pena li donàs, després era virrei, que era aquexas cosas fa dit Gaspar de Guevara”*, en un to que sembla bastant sincer.

A començaments d'octubre d'aquell mateix any 1603 la Diputació va tornar a enviar una ambaixada davant el nou virrei, el duc de Monteleón, per a queixar-se una altra volta entre altres coses dels molt *“grans y excessius agravis”* fets pels soldats a cavall per tot el Principat, i en particular pels que havien comès darrerament a la vila de Sarrià, obtenint com a resposta el diplomàtic compromís del duc de què sempre que es demostrassin els excessos dels soldats ell se n'ocuparia amb cura⁸²⁵. Per a tractar el mateix tema la Diputació encara tornà a enviar una ambaixada a mitjans de desembre i la resposta del virrei també tornà a ser la mateixa.

Al final la no satisfacció de les demandes de reparació dels greuges comesos pels soldats va fer que la Generalitat convoqués una junta de braços per a tractar el tema, una iniciativa extraordinària – per bé que no inusual – que demostra fins a quin punt de preocupació s'havia arribat. De fet es pot considerar aquesta iniciativa era alhora un mitjà d'assessorament extern a la institució i al mateix temps funcionava com un element de pressió suplementari a la negociació ordinària que ella ja mantenia amb el lloctinent general.

Pel que fa a la discussió que va tenir lloc en aquella junta de braços cal dir que aquesta va considerar com una *“cosa nova”* que els soldats composessin les viles i particulars entre altres extorsions, i que a més no volguessin pagar res pel seu hospedatge i manutenció, una manera de qualificar l'afer que sense que s'hagi de prendre literalment sí que dona a entendre que pel que respectava a les composicions, aquesta era una pràctica que no s'havia produït com a mínim des de feia molt temps (tant que ja ni tan solament se'n conservava el record), potser des de principis del regnat de Carles I, en que els mercenaris alemanys del coronel Rocandolf es van dedicar a extorquir les poblacions on s'havien allotjat els anys 1525 i 1526 per falta de paga.

Tanmateix la junta va acabar delegant el tractament i seguiment de l'afer en una reunió o junta més reduïda de membres dels tres estaments, que va ser de l'opinió que calia fer respectar la constitució dels “nous vectigals”, és a dir, la n. 29 de la cort de 1552-1553 esmentada més amunt, cosa que a la pràctica no aportava gaire res al que el consistori de la Diputació ja havia tractat anteriorment sobre el tema. Certament dona tota la impressió que aquesta comissió de la junta de braços no es va voler mullar massa i finalment va limitar-se a recomanar que s'enviés algun membre del consistori a recollir més informació sobre els excessos dels soldats i que després ja es veuria què era el millor que es podia fer⁸²⁶.

Ara bé en realitat potser no calia que la Diputació enviés cap comissionat a recopilar informació perquè a la pràctica la informació ja li arribava prou mitjançant les cartes que habitualment li enviaven les autoritats locals de nombroses poblacions o fins i tot presencialment per boca dels mateixos afectats. Entre els d'aquest segon grup hi ha per exemple la compareixença que va fer a principis de gener de 1604 davant el consistori de fra don Antic de Cabrera, comanador de l'orde de Sant Joan de l'Espluga de Francolí, qui va explicar als diputats i oïdors que a aquella població hi havia aposentada una tropa de cavalls *“menjant y bevent dels bens dels pobres y habitants de la dita vila y sens pagar, havent-hy hostals en dita vila, lo que es contra constitucions del present*

⁸²⁵ *Dietaris de la Generalitat*, vol. III, Trienni 1602-1605, fol. 124v.

⁸²⁶ *Dietaris de la Generalitat*, vol. III, Trienni 1602-1605, fol. 177v.

Principat...”⁸²⁷, per la qual cosa demanava al consistori que reclamés per aquesta contrafacció. Una denúncia per uns fets que sens dubte es devien repetir a tants llocs de forma similar que per això sorprèn una mica que fos el mateix comanador qui anés a Barcelona per a exposar-la en persona a la Diputació, però que alhora demostrés que fra Antic de Cabrera era un senyor sensible al patiment i a la desesperació que els vassalls que tenia encomanats en nom de l’orde de Sant Joan li havien expressat amb la carta que ell mateix va ensenyar al consistori, una demostració que exemplifica molt bé la situació i els sentiments de les poblacions de tants llocs de Catalunya en aquells moments:

“... ací son arribats una companyia de soldats de cavall a on nos inquieten... molt lo poble en moltes occasions y may no estan contents. Supplicam a vostra senyoria (al comanador), puix està en mans de senyoria en veure ab lo ardiu de la religió si haurie alguns privilegis fossen ab defensa dels vassalls de la religió (de l’orde de Sant Joan), en què no fossam axí vexats dels soldats, y si acàs ni ha senyoria nos fassa tota mercè de enviar, per lo present portador tot l’orde, com y de què manera nos podem regir y governar, y si acàs no y havie res ab lo archiu de la religió, los senyors de jurats y tot lo consell supplica a senyoria ne comunicàs al senyor virey en què los soldats isquen d’esi de la vila, perquè ya vuit dies ha que estan ací, ab molt gran dany dels vassalls de senyoria, y si acàs senyoria no u remedie està en camí d’esrar ací (la tropa de cavalleria) molts dies”.

Per altra banda potser sigui lògic creure que fra Antic de Cabrera degué pensar que ell sol poca cosa aconseguiria del virrei i que per tant seria millor demanar ajuda a la Diputació en la seva condició de membre del braç militar.

En temps del virrei duc de Monteleón la problemàtica derivada dels allotjaments de tropes de cavalleria i infanteria, tant les que estaven destacades permanentment com les que només hi transitaven cap algun port d’embarcament no va deixar de fer-se present. Així per exemple es pot veure amb la ambaixada que per a tractar aquest afer li va fer la Diputació del General el juliol de 1607 i a la que el duc va contestar amb un to que tenia un marcat punt d’ironia dient que sempre que sapigués dels excessos dels soldats els procuraria castigar, igual com havia fet amb els que havia conegut, i que satisfaria els agreujats, i afegint que havia donat ordre per a fer publicar a les poblacions on s’havien d’allotjar soldats una crida en la que es detallaven les obligacions que tenien els habitants dels llocs respecte el que havien de donar als soldats per constitucions de Catalunya:

*“perquè, per error o ignorància, no ls donassen mes del què per constitucions y capitols de cort ere disposat, refferint en particular alguns càstics fets per excessos fets per capitans y soldats de algunes companyies, sens voler perdonar-los, no obstant ho supplicàs la gent agraviada”*⁸²⁸.

Com es pot apreciar per les paraules subratllades el virrei sobrepassava la ironia i arribava certament fins i tot al sarcasme.

Fins al moment els exemples esmentats sobre els excessos dels soldats, especialment pel que tocava al cobrament de composicions als particulars i poblacions, eren comesos bàsicament per les unitats de cavalleria de les guardes de Castella destacades a Catalunya en funcions de manteniment de l’ordre públic. No obstant hi ha alguna notícia que permet pensar que aquest comportament no era exclusiu de les tropes

⁸²⁷ *Dietaris de la Generalitat*, vol. III, Trienni 1602-1605, fol. 178v.

⁸²⁸ *Dietaris de la Generalitat*, vol. III, Trienni 1605-1608, fol. 147v.

vingudes de fora de Catalunya, i que a la realitat era normal en tot tipus de soldats, incloses les companyies que alguns capitans reclutadors aplegaven a Catalunya mateix en nom i a sou del rei. Va ser el cas per exemple de la companyia d'infanteria del capità Moradell, que en el seu trànsit cap al port d'embarcació a la primavera de 1614 va compondre i maltractar els habitants de les viles i els llocs per on passà, una conducta que va ser denunciada per la Diputació davant el virrei marquès d'Almazán, qui per la seva part es limità a justificar aquella actuació dels soldats dient que en cap cas havia donat ordre al capità Moradell⁸²⁹ sobre el cobrament de composicions, per bé que sí li havia manat d'allotjar els soldats en llocs on es sabia que s'hi recollien bandolers “*que allí, en pena de son delictes, que y fes aposentar dits soldats, menjant allí, i que com és cosa de soldats no se'ls pot tenir axí la mà, y que prest haurien de embarcar per a llevant*”⁸³⁰.

En els anys del virregnat del duc d'Alburquerque (abril de 1616 – abril de 1619) reapareix la problemàtica de l'allotjament d'unitats de les guardes de Castella arribades específicament per a la persecució de bandolers, una tasca a la que aquest lloctinent es va aplicar amb molta energia i en la que va obtenir uns bons resultats. Efectivament el duc d'Alburquerque va demanar quan el rei li va comunicar que seria el nou virrei de Catalunya que hi fossin enviades dues companyies de les guardes de Castella igual com s'havia fet en temps dels seus antecessors els ducs de Maqueda i de Monteleón, la qual cosa sembla indicar que aquestes unitats havien marxat de Catalunya en algun moment després del virregnat del duc de Monteleón, que va ser substituït en el càrrec a mitjans de l'any 1610. Per tant és plausible pensar que entre 1610 i 1616 no hi va haver companyies de les guardes de Castella destacades a Catalunya, una suposició que el mateix duc d'Alburquerque sembla confirmar quan deia que no creia convenient utilitzar la tasca de la persecució dels bandolers a la companyia de cavalls lleugers de Perpinyà, almenys fora de la frontera, ja que aquesta unitat era molt més necessària per a la defensa d'aquesta, una opinió que cal consignar que compartia el Consell de Guerra⁸³¹.

De fet hi ha fonts locals que permeten creure que la companyia de cavalls lleugers de Perpinyà tornà a ser utilitzada contra els bandolers. Una d'elles és el llibre d'“Ordinacions” de la vila de Sabadell, on en concret es fa referència a l'allotjament de soldats “*de Perpinyà*” entre gener i març de 1610, els quals eren probablement els de la companyia de cavalls lleugers. Aquesta tropa anava acompanyada pel comissari Oliver i sembla ser que tot i la càrrega que suposava el seu allotjament durant dos mesos i mig aquest es va fer d'acord amb les constitucions de Catalunya, un fet poc habitual en els allotjaments de les guardes de Castella, que habitualment no respectaven gaire les constitucions, i que també seria un indicatiu de què aquests soldats eren de la companyia de cavalls lleugers de Perpinyà.

A més tot sembla indicar que en el mes de maig aquests soldats de cavalleria van tornar a Sabadell, on consta que don Pedro Soler, que devia ser l'oficial que els comandava,

⁸²⁹ ACA, CA, 274, 88 – 271, 156. El capità Vicenç Miquel Moradell era fill gran d'un cavaller de Barcelona. Va començar a servir de soldat l'any 1597 fins que va ser nomenat capità l'any 1606 i se li donà la corresponent conducta per a formar una companyia d'infanteria a Catalunya (va aplegar 200 homes) amb la que se li va manar de passar a Milà i hi serví fins que fou llicenciada l'any 1611 per ordre del governador don Pedro de Toledo, marquès de Villafranca. Novament aplegà una altra companyia a Catalunya, precisament la que conduïa la primavera de 1614, i amb la que també passà a Itàlia per a integrar-la en el Terç de la Llombardia en el temps que hi hagué la guerra contra Venècia.

⁸³⁰ *Dietaris de la Generalitat*, vol. IV, Trienni 1611-1614, fol. 147v.

⁸³¹ ACA, CA, 26, 269. Consulta del Consell d'Aragó de 26 de juliol de 1616.

va manar als consellers de la universitat que fessin butlletes d'allotjament per a cinquanta homes, que com en l'ocasió anterior seran acomodats a l'hostal⁸³².

Els anys 1611 i 1612 Sabadell no va haver d'allotjar soldats, un fet inusual des de feia molts anys, tot i que es comprèn perquè aquest període coincideix en bona part amb els mesos en què va ocupar la lloctinència general Pedro Manrique, bisbe de Tortosa, un virrei que com va destacar Joan Reglà justament va posar en pràctica la política de les remissions a canvi de servir a l'exèrcit i deixà de banda la persecució de bandolers, un canvi d'estratègia que per cert va resultar tenir notable èxit ja que entre moltes altres remissions va aconseguir per exemple que en Perot Rocaguinarda s'acollís al perdó a canvi de servir el rei a Itàlia (juny de 1611)⁸³³.

Potser per això a Sabadell, i en general a tot Catalunya, van cessar els allotjaments de les tropes en funcions de manteniment de l'ordre públic, que no es tornaran a produir fins al virregnat del marquès d'Almazán, que no va jurar el càrrec fins el primer de setembre de l'any 1612.

Precisament una de les primeres actuacions del virrei esmentat va ser tornar a la política de persecució dels bandolers, per a la qual cosa tal i com el rei havia ordenat l'octubre d'aquell any es va fer venir de la frontera dels comtats de Rosselló i Cerdanya una força militar composta per trenta infants i dotze genets; aquests darrers sens dubte havien de ser de la companyia de cavalls lleugers de Perpinyà, que aleshores era la única unitat militar de cavalleria en servei a la frontera⁸³⁴. Eren segurament els soldats que van ser allotjats d'acord amb la patent del virrei i sense incidents en els hostals de la vila de Sabadell l'octubre de 1613. I també devien ser-ho els soldats de cavalleria que acompanyava el comissari Sebastià Torrent que també van ser-hi allotjats pel desembre de 1614, tot i que en aquesta ocasió es va produir un greu incident, ja que aquest comissari no portava cap patent del virrei i va procedir a aposentar els soldats sense ni tan sols admetre com era preceptiu la intervenció del procurador reial a la vila per a fer-ho. Apart d'aquesta actuació ja prou irregular el comissari va fer prendre el conseller en cap i el conseller terç de la vila, i fins i tot el mateix procurador reial, als qui va imposar una pena de 500 ducats que havien de satisfer compareixent en persona davant el virrei, que llavors es trobava a la vila de Sant Cugat del Vallès. Una actuació la del comissari Torrent que lògicament va trobar fora de mida el consell de la universitat sabadellenca, que indignat pel procediment de l'oficial reial tot seguit va enviar a defensar els seus interessos davant el virrei a l'advocat Joan Feu. Malauradament les fonts no permeten saber el desenllaç d'aquest afer tot i que sembla ser que les gestions de la universitat de

⁸³² ABAD I SENTÍS, Josep. *La vila de Sabadell davant la guerra patriòtica o dels Segadors (1598-1659)*. Sabadell, 2003. Pàgs. 61-63. Aquest autor extreu la informació de la següent font, *Ordinacions de la Universitat de la Vila i Terme de Sabadell*, segle XVII-II, Sabadell, 1968 i 1971. Pàgs. 231-245.

⁸³³ REGLÀ i CAMPISTOL, Joan. *Els virreis de Catalunya*. Barcelona, 1956. Pàg. 125.

⁸³⁴ ELLIOTT, J.H. *La revolta catalana 1598-1640*. Barcelona, 1989 (1a. Edició, 1966). Pàg. 89. La font esmentada per aquest autor és

Arxiu Arxidiocesà de Tarragona, Concili Provincial, 1613, llibre 27, foli. 141 v. Carta del marquès d'Almazán al Concili Provincial Tarraconense.

També es fa referència d'això a,

Dietaris de la Generalitat, vol. III, Trienni 1611-1614, fol. 238v. En concret consta que l'octubre de 1612 la Diputació, aconsellada per una setzena sorgida d'una Junta de Braços convocada a l'efecte, va considerar l'oportunitat de fer lleves per tot Catalunya, tant en els llocs de jurisdicció reial com en els de senyors laïcs i eclesiàstics, per a fer front als bandolers que infestaven Catalunya. A resultes d'aquesta iniciativa de la Diputació el rei va decidir destinar 10 cavalls i 30 infants dels que tenia a sou a Catalunya (es suposa que dels que tenia a la frontera de Perpinyà) amb aquell mateix objectiu; aquestes tropes havien de ser pagades amb diners dels que restaven en poder de la Diputació del servei de corts de 1599. Els soldats que el rei aportava costarien en concepte de pagues mensuals 300 lliures.

Sabadell degueren aconseguir alguna cosa perquè quan pel setembre de 1615 el comissari Torrent tornà a Sabadell amb més soldats l'allotjament es va fer amb les formalitats habituals, començant per la presentació de la patent corresponent expedida pel lloctinent general⁸³⁵.

Com ha esta indicat més amunt en els anys del virregnat del duc d'Alburquerque (abril de 1616 – abril de 1619) van ser enviades a Catalunya dues companyies de les guardes de Castella després d'anys de no ser-hi presents. Es tractava d'una mesura que des de la cort s'havia jutjat del tot necessària per acarar amb energia el problema del bandolerisme que tant s'havia descontrolat en els darrers temps del virregnat del virrei duc d'Almazán. No obstant com va indicar Elliott l'enviament d'aquestes tropes a Catalunya plantejava a alguns ministres de la cort de Madrid dubtes sobre quina podia ser la reacció dels catalans a la presència d'aquest contingent foraster, uns dubtes que no obstant van ser aclarits pel vice-canceller del Consell d'Aragó don Andreu Roig, que estava convençut de què en les circumstàncies d'aleshores, que eren de veritable desbordament del fenomen bandoler, els catalans acceptarien de bon grat l'allotjament dels soldats, sobretot els de l'estament popular, que com ell mateix recordava era el que – per no estar-ne exempt s'entén – n'havia de suportar tot el pes damunt les seves espatlles:

*“... en este caso y ocasión no hay que temer ni recelar así porque comúnmente la gente popular, que es la que padece la incomodidad y trabajos que causan los alojamientos de los soldados, está tan afligida y deseosa del remedio que no sólo no mostrará sentimiento, sino por lo contrario mucho contento, ayudando y favoreciendo la comodidad y asistencia de dichos soldados y alojamiento de ellos, como aún porque de esto tenemos experiencia del tiempo del duque de Maqueda”*⁸³⁶.

Cal dir que no per casualitat esmentava el vice-canceller d'Aragó els temps del duc de Maqueda, ja que va ser durant el seu virregnat (1592-1596) en què van ser enviades per primera vegada dues companyies de les guardes de Castella sota comandament de don Gaspar de Guevara amb l'objectiu de lluitar contra les quadrilles de bandolers que en aquells anys campaven per arreu, les quals des del mandat del seu antecessor el mestre de Montesa s'havien convertit – com en el temps del virrei duc d'Almazán – en un greu problema per a tothom, fet pel qual també en aquella ocasió van ser ben rebudes i acceptades per molts les tropes arribades de Castella.

Tanmateix la presència i actuació de les dues companyies de les guardes de Castella arribades en els primers mesos del virregnat del duc d'Alburquerque (juliol de 1616) no va ser ben considerada per molts barons laics i eclesiàstics. Aquests veien com aquelles tropes s'allotjaven en els llocs de la seva jurisdicció i causaven greus perjudicis als seus interessos econòmics, ja que normalment prenien per la força, més del que les constitucions de Catalunya els donaven dret, i per tant empobrien les comunitats que els havien d'allotjar, i també perquè aquells soldats moltes vegades cobraven composicions absolutament gravoses i il·legals que eren un espoli directe considerable dels vilatans. A més també calia tenir en compte que les corporacions locals havien d'acabar endeutant-se per a fer front a les despeses que comportaven els allotjaments.

Un dels llocs on hi va haver un conflicte a causa de l'actuació de les guardes de Castella va ser a Sitges, que era una baronia sota la jurisdicció del capítol de la Seu de Barcelona, i on s'hi va allotjar una companyia d'aquelles guardes. En concret va passar

⁸³⁵ ABAD I SENTÍS, Josep. Op citada. Pàgs. 65-68.

⁸³⁶ ELLIOTT, J.H. Op. citada. Pàgs. 110-111. Font esmentada per l'autor ACA, CA, 269, 18. Carta de don Andreu Roig al rei, de 26 de juliol de 1615.

que a principis del mes de desembre de 1616 s'hi va produir una topada entre els soldats de la companyia de cavalls i els homes de la Unió d'aquelles contrades, aquests últims sota comandament del sots-batlle de Sitges, a qui els soldats van detenir. En conseqüència els de la Unió van oferir resistència i fins i tot van arribar a disparar els arcabussos, amb el lamentable resultat de la mort de l'alferes de la companyia de les guardes i un soldat ferit.

Per a investigar l'afer i fer justícia el capítol de la Seu de Barcelona envià a Sitges a dos dels seus capitulars i al seu procurador, Joan Baptista Baró, i el virrei duc d'Alburquerque hi envià al doctor Nadal de Prats, que era jutge de reclams i de de la Capitania General, acompanyat dels corresponents oficials. I va resultar que el doctor Nadal tot just arribat a Sitges va fer prendre el procurador enviat pel capítol de la Seu i el va tancar en el castell de la població imposant-li a més una pena de 2.000 ducats.

Per tot plegat el capítol de la Seu barcelonina es va queixar immediatament a la Diputació del General per aquest procediment expeditiu i directe dels oficials de la Capitania General, que lògicament consideraven contra constitucions, i la Diputació tampoc va tardar gens a demanar la reparació dels greuges comesos al virrei i capità general amb una ambaixada en la que a més van aprofitar l'avinentesa per a recordar-li els danys i contrafurs que comportaven els allotjaments tal i com s'estaven fent darrerament per exemple a les baronies de Gavà i Castelldefels:

“E, axí mateix, tenen entès com los soldats que se alojan per Cathalunya fan als provincials molts agravis y perjudicis, compel.lint-los en fer-los donar a menjar de totes les coses que.ls done de gust y.ls appar. Y si dits provincials com consenten a llur voluntat, y no.ls donen molt més del que de dret y per constitucions de aquest Principat estan obligats, los fan notables vexacions y agravis. Y com ditas cosas sian en violació de les constitucions de aquest Principat y.s pujan seguir d'ellas molts danys irreparables (...), y que de ací al devant no se excedesca al que per constitucions los està permès”⁸³⁷.

La resposta del duc d'Alburquerque va estar en la línia del que es coneix d'aquest virrei, que sempre va tenir una mentalitat i una actuació fermes i sense concessions a les lleis de la terra. Això es veu sobretot pel que va dir respecte a la contrafacció que es plantejava respecte a l'actuació de la Capitania General en el cas de Sitges, amb unes paraules que no podien ser més clares:

“Y que com a capità general, no havia menester a ningú per fer lo que li appar se deu fer, que al que le duele la muela, com diu lo refrany, se la guita (sic) luego”.

I sobre els problemes dels allotjaments deia que si li presentaven informacions d'on es produïen ell manaria castigar a qui correspongués, tot i que al mateix temps deixava clar que ell posava el manteniment de l'ordre públic per damunt del respecte a les constitucions, i que per aconseguir això havien vingut els soldats des de Castella:

“Que son desig (el del virrei) no és sinó que la terra estiga ab molta pau y quietut, y que los soldats estavan per la terra per servir a sa magestat y ajudar als poblats en ella en la persecució dels malfactors”⁸³⁸.

⁸³⁷ *Dietaris de la Generalitat*, vol. IV, Trienni 1614-1617, fol. 247 r.

⁸³⁸ *Dietaris de la Generalitat*, vol. IV, Trienni 1614-1617, fol. 247 v.

Malgrat la poca consideració del virrei per les constitucions de Catalunya els diputats van recordar-li en una segona ambaixada que per constitució de Carles I a la cort de 1529 el capità general únicament tenia sobre els provincials (els no soldats) la jurisdicció que li permetia el dret comú, de forma que per aquesta via i no per la de la capitania general li corresponia fer justícia en l'afer de l'empresonament del sots-batlle de Sitges.

Al final gràcies a la mediació del bisbe de Barcelona el capítol de la Seu barcelonina va recuperar la jurisdicció sobre el cas de Sitges, per bé que va passa que els culpables de la mort de l'alferes es van refugiar en llocs on el capítol no hi tenia jurisdicció, per la qual cosa va demanar al virrei duc d'Albuquerque que donés comissió secreta a la persona que li suggeririen per a que pogués detenir els culpables. Però el virrei no ho va voler fer i tornant a usar de la seva potestat com a capità general va enviar a Sitges les dues companyies de cavalls de les guardes amb ordre d'enderrocar-hi les cases dels culpables, una cosa que el capítol encara intentà impedir enviant a la vila un notari i un procurador fiscal que requerissin l'oficial militar encarregat de fer complir les ordres. Tanmateix aquesta iniciativa del capítol no reeixí i va caldre novament la mediació del bisbe de Barcelona, qui finalment va aconseguir que el duc d'Albuquerque reduís a una les cases que volia fer enderrocar a Sitges, en concret la del sots-batlle que el jutge de la capitania havia fet empresonar com a principal culpable. Cal senyalar que per aquelles mateixes dates els oficials de la capitania també havien fet semblants procediments per a enderrocar cases a Vilafranca del Penedès.

Unes actuacions com aquestes per part dels soldats i els oficials de la capitania general van continuar constituint motiu de queixa per a la Diputació del General, que apart dels danys materials que provocaven també veia amb gran preocupació que eren violació flagrant de totes les normes i els procediments legals establerts per les constitucions de Catalunya. En aquest sentit s'expressava per exemple el diputat militar don Alexandre d'Alentorn, senyor de Seró, a la reunió del consistori que va tenir lloc a finals de març de 1617:

“... en la prossecució de anar com van totes les companyias y gent que aportan sots nom pe /r/ sercar factors sens ordre ni provisions de la Real Audiència, firmat del canceller o regent, devorant quant troban per les cases, causant danys irreparables, composant arreu; y senyaladament, manant llevar y revocar les comissions fetes tant a don Francisco de Atienza (el capità que comandava les dues companyies de les guardes de Castella) com a altres qualsevol estrangers incapaces de tenir offici algú de jurisdicció, en comissions per les pròpies patents que dexen per les cases a on ex /e/ cuten lo que ls appar sens provisió de jutge ni firma de dits canceller o regent”⁸³⁹.

L'allotjament de companyies de cavalleria de les guardes de Castella ja no s'interromprà a partir de la seva vinguda l'any 1616. Fins i tot pel que fa al nombre d'unitats s'incrementarà quan l'any 1629 la creixent tibantor amb la monarquia francesa farà que Felip IV mani venir a Catalunya catorze companyies de les guardes per a reforçar la defensa de la frontera, per bé que aquestes unitats van continuar essent utilitzades almenys fins a la detenció i execució de'n Joan de Serrallonga (1634) en la persecució i repressió del bandolerisme⁸⁴⁰.

⁸³⁹ *Dietaris de de la Generalitat*, vol. IV, Trienni 1614-1617, fol. 292 r.

⁸⁴⁰ *Dietaris de la Generalitat*, vol. IV, Trienni 1632-1635, fol. 159 r - 160. El divendres 10 de març de 1634 la Diputació envia una ambaixada davant el virrei duc de Cardona per a queixar-se de l'actuació del capità de cavalls Diego de Brisuela, que amb la seva companyia va tapiar la casa del batlle de Sant Boi (de Llobregat), així com la de Miquel Pallarols, de la que se n'endugueren moltes càrregues de vi, i des de

De totes formes apart de les tropes de cavalleria al llarg d'aquests anys també hi va haver allotjament de nombroses unitats d'infanteria que la corona enviava a Itàlia, la majoria de les quals venien des Castella, i algunes altres d'Aragó i fins i tot de València, les quals seguien el camí que travessava aquest darrer regne fins a la seva embarcació en algun dels ports catalans que habitualment s'utilitzaven a l'efecte, que eren bàsicament els Alfacs de Tortosa i Barcelona, i en menor mesura Roses i Palamós. Val a dir que a Catalunya mateix també es van fer nombroses lleves per a enviar a Itàlia⁸⁴¹.

Algunes d'aquestes tropes que venien de Castella i dels regnes peninsulars de la Corona d'Aragó probablement van ser de les que es van allotjar a la vila de Sabadell, que devia ser un dels llocs per on passaven habitualment camí de la seva embarcació a Barcelona. És així que en els llibres d'ordinacions del Consell sabadellenc entre els anys 1616 i 1633 consten allotjaments de companyies d'infanteria que semblen estar de pas⁸⁴². Cal tenir en compte que a l'any 1633 van ser embarcades a Barcelona nombroses tropes que van acompanyar el cardenal infant don Ferran a Milà primer i després a Flandes, on es dirigia per a ser el nou governador general.

Tanmateix abans de 1629 els allotjaments de soldats no sempre van comportar excessos i contrafacció de constitucions. En aquest sentit cal veure per exemple la comissió absolutament respectuosa amb les constitucions que el virrei duc d'Alburquerque va donar el novembre de 1616 al capità Joan Vilanova per a que guiés i allotgés unes companyies d'infanteria que anaven a càrrec de don Gaspar de Balboa. Una instrucció en la que es manava al capità que allotgés les dites companyies a cada lloc compellint a les justícies (regidors i procuradors de les poblacions) que senyalaven i donaven el servei ordinari de llit, foc i taula de franc, i pagant els bastiments necessaris per a

les finestres de la qual van llençar tota la roba que hi havia i també s'emportaren moltes quarteres d'ordi i civada. El capità també va fer crides públiques prohibint que ningú gosés acostar-se a les cases tapiades. Unes accions que deien realitzar en compliment de les ordres rebudes del lloctinent general el duc de Cardona, probablement relacionades amb la persecució de bandolers.

⁸⁴¹ De fet sembla lògic pensar que aquestes tropes de pas per Catalunya fossin destinades a Itàlia ja que precisament va ser allà on es van donar molts dels conflictes bèl·lics anteriors a l'esclat de la guerra amb França l'any 1635. La relació d'aquests conflictes és per cert bastant llarga. El primer es va produir en el regnat de Felip III que va intervenir a favor del duc Fernando Gonzaga en el contenciós suscitat a partir de la successió en el ducat de Mantua (1614) quan el duc Carles Manuel de Savoia reivindicà el territori de Monferrato per a la seva néta, que era justament la filla del difunt duc de Mantua Francesc II Gonzaga, amb l'argument de què la llei sàlica que impedia a aquella succeir el seu pare a Mantua no regia a Monferrato. Un conflicte aquest del Monferrato en el que sota la influència del duc de Lerma Felip III va firmar en un primer moment la pau d'Asti amb el duc de Savoia, per la que reconeixia les seves reivindicacions successòries, però que ulteriorment va suposar un nou enfrontament armat en el que don Pedro de Toledo, el marquès de Villafranca, nou governador de Milà va atacar les posicions savoianes i va conquerir l'estratègica plaça forta de Vercelli (1617) per acabar signant des d'una posició més honorable la pau de Madrid. Al mateix temps en què el marquès de Villafranca contraatacava a la Llombardia des de Nàpols el virrei duc d'Osuna va atacar Venècia (1617-1618) per a trencar el monopoli comercial que aquesta república exercia a la mar Adriàtica i donar suport als uscocs de la costa dàlmata, súbdits del recent elegit rei de Bohèmia, l'arxiduc Ferran d'Estíria.

En el regnat de Felip III també hi va haver la intervenció dels terços des de Flandes i el Minalsat en suport de Ferran d'Estíria, que havia estat elegit el nou emperador d'Alemanya (1619), en la repressió de la revolta bohèmia, contribuint a la victòria imperial de Muntanya Blanca (novembre de 1620). Va ser aleshores en què l'exèrcit hispànic comandat per Ambrosio Spínola va aprofitar per arrabassar al derrotat elector Frederic V el Palatinat, per a controlar des d'allí la ruta del camí "espanyol" que des d'Itàlia fins a Flandes ascendia per la vall del riu Rin. També va ser el 1620 en què el duc de Feria, antic virrei de Catalunya i aleshores governador del Milanesat, aprofités l'avinentsa del malestar dels catòlics que vivien en els cantons grisons per a ocupar militarment la Valtellina, de manera que pel sud el camí "espanyol" també quedava lliure d'amenaces.

⁸⁴² ABAD I SENTÍS, Josep. Op citada. Pàgs. 69-102.

sustentar els soldats, però això sí, sense consentir que el preu dels bastiments fos encarat més del que anava als preus corrents.

5.ALLOTJAMENTS INCREMENTATS I CONTINUATS AMB MOTIU DEL CREIXENT ENFRONTAMENT AMB FRANÇA A PARTIR DE 1635.

En el regnat de Felip IV hi va tornar a haver un conflicte per la successió de Mantua i el Monferrato a la mort del duc Vincenzo II Gonzaga. En aquesta ocasió la necessitat de mantenir el camí “espanyol” lliure d’amenaces van fer que Felip IV i el comte duc d’Olivares consideressin necessària la intervenció contra el duc de Nevers, el francès Carles de Rethel, que havia pogut convertir-se en el nou duc de Mantua gràcies al casament amb la darrera descendent directa del difunt duc Vincenzo II de la dinastia italiana dels Visconti. Per això el governador hispànic de Milà Gonzalo de Córdoba va posar i mantenir un llarg setge a la fortalesa de la plaça forta de Casale (1628-1630), una acció a la què Lluís XIII de França i el cardenal Richelieu van respondre enviant un exèrcit per a donar suport a l’agredit duc de Nevers.

Els renovats enfrontaments bèl·lics amb França al nord d’Itàlia, als que caldria afegir les hostilitats renovades amb els holandesos a partir de l’acabament de la treva dels Dotze Anys (9 d’abril de 1621), i fins i tot amb els anglesos a partir de 1625 (atac a Cadis), van fer que sobretot a Castella, i en menor mesura en els regnes ibèrics de la Corona d’Aragó (inclosa Catalunya) les lletes d’homes per a enviar a Itàlia i el trànsit de moltes d’aquestes tropes fins als centres d’embarcació mediterrànies fos freqüent.

Per això a les pàgines dels Dietaris de la Generalitat es troba per exemple la referència a la companyia del capità Diego de Higuera, que a l’estiu de 1622 es trobava allotjada al Principat per falta d’embarcacions que la poguessin portar a Gènova.

Aquestes tropes que eren embarcades en ports catalans amb destinació a Itàlia sovint van ocasionar conflictes en el seu recorregut i allotjament a Catalunya. Aquests incidents van prendre notable rellevància a partir de mitjans de dècada de 1620⁸⁴³, quan Felip IV va incrementar el nombre i la freqüència d’aquestes forces que, provinents generalment de Castella (però també d’Aragó i València), es dirigien a peu als ports dels Alfacs de Tortosa i Barcelona per a ser embarcats cap a Gènova, des d’on eren enviats a Milà per a servir normalment a l’estat de Milà en els terços de Llombardia.

De totes formes a Catalunya no serà fins a 1629 en què l’arribada de considerables contingents de tropes va comportar un increment notable dels conflictes pel seu allotjament, donant lloc a una situació de conflicte continu que en comptes d’apaivagar-se com havia passat en èpoques anteriors en aquesta ocasió no deixaria d’agreujar-se. Sobretot a partir del moment en què la monarquia hispànica de Felip IV i la francesa de Lluís XIII van iniciar l’any 1635 una guerra oberta que no s’acabaria del tot fins a l’any 1659 amb la signatura de la pau dels Pirineus. Tanmateix no es pot oblidar que aquesta conjuntura d’enfrontament obert entre les dues monarquies va tenir lloc en el context general de la guerra europea dels Trenta Anys, de la què Catalunya va esdevenir un dels principals camps de batalla a partir de 1637, un conflicte general que a nivell local es superposà a la coneguda com a “guerra dels segadors” o “guerra de separació” (1640-1652) durant la qual un bon nombre de catalans – no pas tots – van lluitar contra Felip IV i la monarquia hispànica.

⁸⁴³ ACA, CA, 280,13. Un memorial que la Diputació del General va dirigir al rei l’any 1637 indicava que Catalunya havia estat patint excessos de tropes en trànsit des de 1626. De fet el pas d’aquestes tropes s’havia incrementat des que el conflicte per la Valtellina havia enfrontat la monarquia hispànica de Felip IV i Olivares amb la francesa de Lluís XIII i Richelieu els anys 1625-1626 i que acabà en aquest segon any amb la firma entre els dos contendents de la pau de Montsó.

Una de les primeres queixes del període que s'inicià l'any 1629 va ser la que tal i com va aconsellar una junta de braços convocada a l'efecte va presentar Generalitat en una ambaixada davant el virrei duc de Feria pel gener de 1630. En aquella ocasió els diputats van exposar al lloctinent els excessos que van cometre a les poblacions per on van passar els cinc-cents soldats de les companyies del comte de Fuenc Lara i en van demanar la corresponent reparació⁸⁴⁴. Aquesta tropa havia entrat des d'Aragó i els primers llocs de Catalunya per on va passar van ser Horta (de Sant Joan), Flix i altres propers a la ratlla d'Aragó, on ja van fer algunes composicions i altres violències. A Horta fins i tot van matar d'un tret d'arcabús un home de la població. Després van continuar fent camí i arribaren vora Barcelona passant per Castelldefels, Sant Boi (de Llobregat) i Hospitalet, on van continuar amb les mateixes violències, vexacions i contrafaccions, i encara:

“no accontentant-se del que los pobles los donaven, passant encara los limits de lur obligació, segons las leys de la terra, se feyen donar moltons, capons y gallinas, nos sols en los dies que es menja carn, però en los dies que per constitucions i precepte de Santa Mare Iglésia és prohibit y que, ofenent-se de açò molts los poblats en dits lochs y dient-los no feyen bé de menjar carn en dies prohibits, los dits soldats los tractaven mal de paraulas y de obras, donant-los molts colps...”

L'itinerari i els greuges dels soldats van continuar després per Sant Andreu (de Palomar) i Granollers, moment en el què la Diputació ja va exposar el problema al governador del Principat, don Aleix de Marimon, ja que el virrei era a Perpinyà, per bé que les promeses del vell governador respecte el càstig i reparació no seria com volien els diputats. El següent lloc on van cometre les seves actuacions les companyies del comte de Fuenc Lara va ser a Santa Coloma (de Farners), i d'allí tot seguit es van dirigir a la vegueria de Vic, on van passar per molts llocs d'aquelles contrades com ara la vila de Moià, Sant Julià, Manlleu, Sant Hipòlit de Voltregà i Taradell, on van continuar amb les contrafaccions i amb el seu capteniment violent, dedicant-se per exemple a detenir presos alguns particulars i a desarmar-ne i maltractar-ne altres, a més de matar d'un tret d'arcabús un altre home.

Tots aquests abusos, actes de violència i contrafaccions de constitucions van ser convenientment descrits en un vot (o dictamen) elaborat pels assessors i l'advocat fiscal de la Diputació conjuntament amb els advocats de la ciutat de Barcelona i que va ser presentat al consistori de la Diputació el 25 de febrer de 1630⁸⁴⁵. També s'hi va fer constar totes les constitucions i capítols de cort violats en les seves actuacions pels soldats, per la qual cosa el document resultant va ser, amb lleus retocs, la base dels posteriors vots que sobre aquesta qüestió dels allotjaments van ser elaborats en diferents ocasions pels juristes de la Diputació i de la ciutat fins a 1640.

El primer excés que es considerava era que els soldats s'havien aposentat en les cases dels particulars de les viles i llocs sense esperar les ordres per a fer-ho dels cònsols, jurats o regidors corresponents, contravenint en això vàries normes de corts. La primera el capítol de cort n. 38 de les corts celebrades pel príncep Felip com a lloctinent general del seu pare Carles I a Montsó l'any 1547, en el que es deia que:

⁸⁴⁴ *Dietaris de la Generalitat*, vol. V, Trienni 1629-1632, fol. 44 r – 46 r.

⁸⁴⁵ *Dietaris de la Generalitat*, vol. V, Trienni 1629-1632, fol. 61 v – 65 v. Signaven el vot l'assessor de la Diputació Bernat Sala, l'assessor (Felip) Vinyes, el fiscal general Miquel Joan Magarola, i els advocats de la ciutat (Francesc) Gilabert i (Ramon) Xammar

“Mana sa alteza sien tractats (els soldats) conforme a justícia y que també en los soldados y gent de guerra los sia guardada la constitució de la reyna Maria que parla de aposentos y lo dret comú”.

Aquesta darrera norma esmentada era la n. 15 de les corts que aquella reina, esposa d'Alfons IV, va celebrar a Barcelona l'any 1422, i en la què es disposava que els aposentaments dels soldats fossin donats segons arbitri dels regidor de les ciutats, viles o llocs, els quals no havien de cobrar res a aquells per aquesta funció, mentre que l'allotjament (la “posada”) sí s'havia de satisfer en coneixement dels que l'oferien (“posaders”) i dels regidors.

La segona norma era el capítol de cort n. 23 de les corts celebrades a Montsó per Joan II l'any 1470, en què es confirmava un capítol ja aprovat pel Parlament que havia tingut a Tarragona el 1467. D'acord amb aquest capítol de cort es prohibia que cap alcaid, capità, algutzir, porter o altres prenguessin palles, vitualles, llenyes o qualsevol altra mena de provisió a cap persona del Principat.

La tercera norma infringida era la constitució n. 15 de les corts de Montsó de 1553, celebrades també pel príncep Felip en nom del seu pare, i segons la qual s'ordenava que els capitans i soldats o qualsevol altra gent de guerra no poguessin prendre dels particulars provincials per cap via, directa o indirecta, en els portals de les ciutats, viles i llocs del Principat de Catalunya i els seus comtats (de Rosselló i Cerdanya) on es trobessin allotjats cap llenya, carbó, hortalisses, fruites i altres qualsevol coses de qualsevol mena o espècie que fos, encara que els que les portessin les volguessin donar voluntàriament.

La quarta era la constitució n. 21 de les corts celebrades per Felip II a Barcelona l'any 1564, per la que s'establia i ordenava que els soldats que anaven per la terra només es podien allotjar en casa de particulars tan solament en defecte d'hostals i castells del senyor rei, i encara si en aquests no hi havia lloc suficient. Si s'havien d'allotjar en cases de particulars els soldats estaven obligats a pagar pel que hi gastessin.

En darrer terme els advocats i assessors afegien que aquest primer excés de l'hostatjament gratuït en domicilis particulars també era contra usos i costums antics de Catalunya, els quals s'havien de respectar i guardar com si fossin constitució general, en la forma que deien aquells estava expressament disposat en moltes constitucions del títol 16è *“De observança de constitucions”* en el llibre primer de la compilació aleshores vigent. L'ús i costum en aquest cas consistia en què els provincials (és a dir, civils) que per falta d'hostals i castells del senyor rei havien d'apostar a casa seva soldats per manament dels regidors de les ciutats, viles i llocs, no havien de donar-los res ni proveir-los de vitualles sinó que els soldats sempre les havien de pagar amb els seus propis diners.

El segon excés dels soldats de les companyies del comte de Fuenc Lara indicat en el vot dels juristes de la Diputació i ciutat de Barcelona de febrer de 1630 era que en molts llocs del Principat havien desarmat els provincials traient-los les armes lícites que portaven, les quals els havien retingut i compostat per pagaments en diner. També que havien compostat a molts particulars que havien detingut, fet presos i retinguts lligats durant molt temps en el cos de guàrdia, composicions que no solament havien hagut de satisfer els particulars sinó també moltes universitats en moltes i grans sumes de diners. A part d'aquests actes de jurisdicció també n'havien comès altres, contravenint diverses constitucions. En primer lloc totes les del títol 58 del llibre primer, *“Que tots oficials en Cathalunya y en Mallorca sien cathalans”*, ja que els soldats esmentats eren estrangers i per tant no tenien dret a exercir cap mena de jurisdicció a Cathalunya. En segon lloc les del títol 60, *“Que novells oficials no sien posats”*, també en el llibre

primer, per les que es prohibia la creació a Catalunya de nous oficials més enllà dels que van ser establerts en temps del rei Pere III el Cerimoniós. Del darrer títol esmentat els advocats i assessors en destacaven la constitució n. 29 de les corts celebrades per la reina Maria a Barcelona l'any 1422, que era la segona del títol 60, per la qual s'establia que aquells oficials creats indegudament *ex novo* no poguessin enviar algú amb un títol qualsevol, o amb qualsevol nom, i per qualsevol circumstància, necessitat o manera, i que en tot cas la jurisdicció i totes les provisions fetes es consideressin il·lícites i nul·les, i els dits comissaris fossin tinguts tan solament per persones privades, i com a tals no se'ls havia d'obeir i per contra se'ls podia oferir resistència sense por a cap reprendiment per això.

En tercer lloc en cometre actes de jurisdicció els soldats també havien contrafet la constitució n. 2 de les corts tingudes per Carles I a Montsó l'any 1534, que establia que els capitans de guerra, així generals com particulars, només podien usar de la jurisdicció que els permetés el dret i les constitucions del Principat de Catalunya.

El tercer excés que havien fet les tropes del comte de Fuenclara era que havien cobrat composicions tant a universitats com a particulars en diverses sumes i quantitats de diners, la qual cosa era una extorsió per a que els soldats no s'allotgessin a les poblacions, o bé per a que en marxessin més aviat i deixessin de fer-hi vexacions. Aquesta actuació anava contra diverses constitucions, en primer lloc la que prohibia a Catalunya la confiscació de béns, i en segon lloc les constitucions que establien que no es podia imposar ni exigir nous vectigals o impostos. Entre aquestes darreres la constitució n. 13 de les corts de Montsó de 1553, anomenava als actes comesos pels soldats de Fuenclara i a altres de semblants que feia la gent de guerra amb els provincials nous vectigals, i semblantment la constitució n. 29 de les mateixes corts de 1553, que era la n. 20 del títol "De vectigals", i que establia un procediment de revocació i reparació de tals actes.

El mateix dia que va ser presentat el vot que hem acabat de comentar es va tornar a reunir la junta de braços que la Diputació havia convocat a principis de gener de 1630 per a tractar l'afer dels excessos i contrafaccions comesos pels soldats del comte de Fuenclara. En aquesta segona reunió el bisbe de Lleida, en qualitat de diputat eclesiàstic d'aquell trienni, va exposar l'estat de la qüestió i les iniciatives preses fins al moment. El bisbe també va esmentar un precedent que els assessors de la Diputació havien trobat en els dietaris de la institució a les anotacions del dia 29 de novembre de 1616, segons el qual el virrei duc d'Alburquerque havia donat una comissió al capità Joan Vilanova per a que guiés i allotgés unes companyies d'infanteria que anaven a càrrec de don Gaspar de Balboa, una comissió en la que es manava al dit capità que allotgés les dites companyies a cada lloc compellint a les justícies (regidors i procuradors de les poblacions) que senyalaven i donaven el servei ordinari de llit, foc i taula de franc, i pagant els bastiments necessaris per a sustentar els soldats, però això sí, sense consentir que el preu dels bastiments fos encarit més del que anava als preus corrents.

Per descomptat els braços van creure convenient que la Diputació procedís contra el comportament i les corresponents contrafaccions comeses per la tropa del comte de Fuenclara. Al mateix temps també van recomanar una iniciativa molt pràctica consistent en què la Diputació estampés un paper amb la relació de les obligacions dels provincials i que l'enviés a totes les ciutats, viles i llocs del Principat i comtats de Rosselló i Cerdanya, per a evitar que hi hagués llocs que cedissin a les demandes dels soldats i que per tant cometessin per això contrafacció de constitucions. Per això mateix la junta de braços creia que la Diputació havia de procedir contra els consellers de la

vila de Granollers, els quals amb crida pública havien manat als habitants que donessin aliments, beguda i provisions als soldats, es suposa que de franc⁸⁴⁶.

Tanmateix aquest paper on havien de constar les obligacions dels provincials no s'arribà a estampar efectivament en aquesta ocasió de 1630 ja que el virrei finalment va accedir a castigar els soldats culpables dels excessos en els allotjaments. De fet no s'arribaria a estampar efectivament fins al cap de deu anys més tard, pel febrer de 1640, quan la situació creada per l'allotjament de l'exèrcit després de la recuperació de Salses es va fer insostenible.

Ara bé, tot i no arribar-se a publicar el 1630 els assessors i advocats de la Diputació i la ciutat de Barcelona van deixar escrit un vot o dictamen sobre la qüestió⁸⁴⁷, segons el qual d'acord amb les generals constitucions del Principat i comtats, així com la pràctica, usos i observança de les mateixes els provincials estaven obligats a:

1r) Aposentar i allotjar en les seves cases els capitans, soldats i gent de guerra, tant de peu com de cavall, que anaven per Catalunya per ordre del rei, i a donar-los les posades o allotjaments els regidors de les ciutats, viles o llocs a on els dits capitans, soldats i gent de guerra s'haurien d'allotjar per ordre i arbitri dels dits regidors. No obstant els soldats s'havien d'allotjar en els hostals i castells del rei si n'hi havia i estaven en condicions per a fer-ho.

2n) Donar, a instància dels regidors de les poblacions, als soldats posada o allotjament, sal, vinagre, foc, llit, taula i servei, tot "graciosament", és a dir, de franc i sense interès, i conforme a les possibilitats de cadascú. Apart d'això els capitans, soldats i gent de guerra havien de pagar tot el que consumissin per al seu sustentament així com dels seus cavalls si els tenien, i també per les atzembles que demanessin (aquestes per als bagatges), tot segons els preus comuns, sense que en aquests preus els provincials poguessin fer alteracions o apujar-los en excés. Igualment la gent de guerra tampoc podia prendre, per via directa o indirecta als provincials en els portals de les ciutats, viles i llocs on es trobessin allotjats, ni en cap altre indret, llenyes, carbó, palles, hortalisses, fruites, vitualles, atzembles i qualsevol altra cosa de la mena o espècie que es tractés, encara que aquells que les portessin les volguessin donar voluntàriament.

Per la seva part el virrei duc de Feria prometé ràpides reparacions i càstics per aquests excessos de la companyia del comte de Fuenclara i finalment acabà per fer el corresponent acte de revocació el 17 d'abril d'aquell any 1630⁸⁴⁸. Malgrat tot el virrei no va poder complir el que deia que faria sobre el càstig dels culpables dels excessos ja que les companyies del comte de Fuenclara van ser embarcades cap a Itàlia, d'on no obstant el propi comte i alguns oficials inculpats van retornar a Catalunya al cap de tres

⁸⁴⁶ *Dietaris de la Generalitat*, vol. V, Trienni 1629-1632, fol. 83v – 84 r.

⁸⁴⁷ *Dietaris de la Generalitat*, vol. V, Trienni 1629-1632, fol. 82 v – 83 r. Van signar el vol els assessors de la Diputació Bernat Sala, (Felip) Vinyes i l'advocat fiscal general Miquel Joan Magarola. Per part de la ciutat de Barcelona ho van fer els cònsols Francesc Roig de Mendoça, (Tomàs) Càncer, (Francesc) Fontanella, Ximenis, l'advocat de la ciutat (Ramon) Xammar, l'advocat suplent Congost, i finalment els cònsols Lenes i Francesc Soler.

⁸⁴⁸ *Dietaris de la Generalitat*, vol. V, Trienni 1629-1632, fol. 81 v – 82 r. L'acte de revocació va ser entregat pel secretari del virrei, mossèn Miquel Pérez, a la casa de la Diputació al consistori. El seu contingut era el següent: "Haviendo entendido que el conde de Fuenclara y los oficiales y soldados de su compañía estando alojados en esta provincia han hecho algunas desórdenes y excessos, mandé recibir información y, resultando haver contravenido a constituciones de Cathaluña, haciéndome instancia los diputados del dicho Principado, he acordado revocar, según que por la presente revoco y doy por nulos, los dichos excessos y mandaré proceder contra los culpados en ellos y en no haver cumplido mis órdenes, castigándoles según merecieren sus culpas".

anys, motiu pel qual la Diputació va tornar a reclamar el maig de 1633 davant el virrei duc de Cardona l'execució de la revocació dictada pel seu predecessor una pretensió a la qual el duc va contestar que ho faria mirar, com de fet així va fer, per bé que la manca de referències posteriors sobre l'afer fan pensar que el càstig del comte de Fuenclara i dels altres inculpats mai no es va portar a terme⁸⁴⁹.

L'any 1631 van continuar els problemes derivats dels allotjaments. Al mateix temps la Diputació continuà fent ambaixades davant el virrei, en aquest cas davant el duc de Cardona, que ho era des de novembre de l'any anterior. Una d'aquestes ambaixades va tenir lloc el primer dia de juliol i va ser per protestar i demanar càstig i reparació pels excessos comesos pels soldats que en el seu trànsit pel Principat s'havien allotjat a Banyoles, a la llista habitual dels quals n'apareixien en aquesta ocasió de nous. Es tractava en concret del robatori de béns mobles de tota mena, en especial de joies, uns objectes que després eren empenyorats pels soldats a les fleques, tavernes i carnisseries, una prova de què els soldats en ocasions sí pagaven conforme a les constitucions el que necessitaven per al seu sosteniment, però que tanmateix ho feien amb objectes robats⁸⁵⁰.

A l'octubre d'aquell mateix any els diputats es presentaven davant el duc de Cardona per a denunciar el comportament abusiu i contra constitucions de dues companyies de cavalls – probablement de les catorze que hi havia de les guardes de Castella – sota comandament dels capitans don Gregorio Mercado i don Joan Frixo, que havien estat allotjades a Vacarisses, Rellinars, Castellbell i el Vilar. En aquest cas els excessos eren els acostumats, és a dir, que els soldats s'havien fet donar tota mena de provisions per a ells i llurs cavalls sense voler-los pagar, i això malgrat que els síndics dels llocs esmentats els havien requerit per a que els paguessin⁸⁵¹.

Fins i tot l'afer dels allotjaments va arribar a les corts de 1632, quan el 16 d'agost el consistori de la Diputació va enviar una ambaixada davant els tres estaments reunits en el convent de Sant Francesc de Barcelona per a demanar-los que com els corresponia per estar reunits en corts s'ocupessin de posar remei a a les opressions que els van exposar. Aquestes eren en concret les que patien la universitat i particulars de la parròquia de Teià, on una companyia de cavalls sota comandament del capità Rodrigo T^a ? els estava fent donar tot el que volien i deien que necessitaven per a ells i els seus cavalls, apart d'amenaçar-los amb l'allotjament d'una altra companyia, cosa que significaria la ruïna total per a la població⁸⁵².

Cal subratllar que les contrafaccions de constitucions no sempre van ser comeses exclusivament per part dels soldats. En aquest sentit ja ha estat esmentat abans el cas dels consellers de Granollers que havien comminat als habitants de la població per a donar més del que les constitucions disposaven per als soldats. Tanmateix la contrafacció que degué ser més corrent per part dels provincials va ser la d'apujar abusivament els preus dels articles que venien als soldats, tal i com sembla ser que va passar pel setembre de 1632, quan precisament per aquest motiu hi va haver una topada entre els habitants i els soldats que hi havia allotjats a les posades i hostals de la ciutat de Barcelona. També per això el virrei cardenal infant va fer publicar unes crides públiques prohibint que els provincials fessin ús de les espases en venjança contra els soldats, crides que la Diputació va trobar també contra constitucions, una acusació

⁸⁴⁹ *Dietaris de la Generalitat*, vol. V, Trienni 1632-1635, fol. 85 v – 87 v. El duc de Cardona va posar al regent la Reial Cancelleria, a l'advocat fiscal i a un jutge de cort a cercar i mirar els processos que havien estat fet tres anys abans contra el comte de Fuenclara i els seus soldats.

⁸⁵⁰ *Dietaris de la Generalitat*, vol. V, Trienni 1629-1632, fol. 193 r – 194 v.

⁸⁵¹ *Dietaris de la Generalitat*, vol. V, Trienni 1629-1632, fol. 216 v.

⁸⁵² *Dietaris de la Generalitat*, vol. V, Trienni 1632-1635, fol. 11 r – 12 v.

davant la que el virrei cardenal infant don Ferran no va dubtar a etzibar als diputats que aquelles bregues no s'haurien produït si els provincials no haguessin alterat els preus de les provisions que havien de comprar precisament en respecte de les constitucions els soldats allotjats⁸⁵³.

La presència dels soldats a les poblacions en ocasions es degué dilatar força en el temps, pel que el seu allotjament i manteniment més enllà del que establien les constitucions es convertia en insuportable per a unes comunitats que habitualment disposaven de recursos molt limitats per a fer front a una situació excepcional d'aquesta magnitud. Això almenys és el que deixa veure la queixa presentada per la Diputació a causa de l'allotjament i els abusos comesos per tres companyies de cavalls manades pels capitans Gregorio Mercado, Juan Bustamante i T^a ... Rojas a la parròquia de Vilassar, ja que apart de l'habitual demanda de càstig i reparació en aquest cas els diputats i oïdors de comptes també demanaven al virrei cardenal infant que aquelles unitats militars abandonessin la població per anar a una altra a allotjar-se. Una demanda que fa pensar que la els diputats del trienni corresponent van preferir ser més possibilistes i demanar una cosa que sí podien aconseguir més ràpidament que no una reparació dels danys i càstig de les contrafaccions que normalment sabien que no es produïa efectivament⁸⁵⁴.

Els anys 1632 i 1633 l'arribada de tropes a Catalunya va ser molt intensa. Al mateix temps Felip IV va ordenar fer una lleva de fins a 3.000 infants al duc de Cardona, bona part dels quals van ser aplegats en els estats catalans del duc⁸⁵⁵. Les companyies que venien de fora van ser igualment fruit de les lleves que el rei havia manat fer als nobles i magnats eclesiàstics a Castella, per bé que per a completar el nombre de soldats que es necessitaven també es van fer venir tropes llevades als regnes d'Aragó i València. Molts d'aquests efectius es van concentrar a Catalunya, on un bon nombre van ser allotjats al Camp de Tarragona, restant a l'espera de ser embarcats cap a Itàlia, a on eren destinats per a servir a les ordres del germà del rei, el cardenal infant don Ferran, que quan acabessin les corts amb els catalans també s'havia d'embarcar cap a Milà, des d'on havia d'anar finalment a Flandes com a nou governador general.

La presència d'aquest gran nombre de tropes foranies allotjades en el Camp de Tarragona va comportar alguna topada entre els soldats i la població d'aquelles terres, les quals van tenir lloc perquè algú va fer circular uns pregons anònims en els que es cridava als vilatans a proveir-se d'armes. Ara bé, tal i com va discutir la junta de ministres reials que assessorava el virrei cardenal infant a les corts de 1632 hi havia dubtes sobre si calia castigar els autors d'aquestes proclames perquè com deia don Manuel de Guzmán, marquès de Este, no estava clar si els pregons havien començat a circular abans o després del desembarcament de les tropes. Si havia estat abans es podia pensar que la gent no sabia si les tropes que venien eren amigues o enemigues i per tant tenien dret a estar previnguts. Si havia estat amb posterioritat al desembarcament calia castigar els culpables, i en aquest cas s'havia de donar ordres a l'agutzil ordinari de Catalunya, don Bernat de Cabrera, que aleshores es trobava al Penedès guiant i allotjant les tropes per a que procedís contra els culpables⁸⁵⁶.

⁸⁵³ *Dietaris de la Generalitat*, vol. V, Trienni 1632-1635, fol. 19 v – 24 r.

⁸⁵⁴ *Dietaris de la Generalitat*, vol. V, Trienni 1632-1635, fol. 58 r – 59 r.

⁸⁵⁵ ACA, CA, 280, 11. Malgrat tot el duc va tenir serioses dificultats per aplegar un nombre tan elevat de soldats. De fet pel febrer de 1633 afirmava haver embarcat ja cinc companyies, que eren un miler d'homes, la meitat dels quals a Catalunya (a Roses) i l'altra a Andalusia, on també tenia considerables estats patrimonials.

⁸⁵⁶ ACA, CA, 282, 32. Consulta decret de 24 d'agost de 1632.

Finalment sembla ser que la població s'havia armat després del desembarcament dels soldats, i per tant, ho havia fet en prevenció de l'amenaça que aquests suposaven i que tothom coneixia molt bé després d'anys de conflictius allotjaments a tot Catalunya. Per això el mateix cardenal infant don Ferran va respondre a una ambaixada de la Diputació per a denunciar el comportament dels soldats dient-los que si les autoritats locals haguessin col·laborat amb els comissaris i jutges enviats per a detenir els culpables de les crides a armar-se i de les morts de soldats que les van seguir, probablement tots s'haguessin estalviat els desordres i molèsties que es van produir, però que tanmateix ell donaria ordre per a que les tropes guardessin bona disciplina i per a que les constitucions del Principat fossin respectades en tot el que fos possible d'acord amb el procedir dels llocs⁸⁵⁷.

La junta d'assessors del cardenal infant també estava preocupada per un segon problema. Es tractava de les "butlletes de salut" que donaven els batlles de les poblacions per on passaven als soldats, oportunitat que aquests aprofitaven per abandonar l'exèrcit i tornar a casa seva. Es devien tractar d'una mena de certificats que els declaraven no aptes per al servei d'armes per motius de salut, i bé es pot pensar que més d'un batlle de les poblacions per on passaven els soldats va utilitzar les butlletes per afavorir les desercions i així haver de mantenir menys soldats. Per això la junta va proposar al virrei que prohibís als batlles que donessin cap butlleta, sota la pena corresponent si ho feien.⁸⁵⁸

A finals de desembre de 1633 hi havia tot un terç allotjat a Vilafranca del Penedès. Es tractava de tropes fetes venir del Regne de Nàpols per a prevenir un eventual atac francès per la frontera dels comtats, on a l'any 1632 havien estat allotjades – en concret en el comtat de Rosselló – abans de ser traslladades al Penedès⁸⁵⁹. Eren en concret els terços dels marquès de Santa Lucita i del marquès de Compolatara. Tanmateix aleshores i per absència del segon el comandament de la segona unitat l'exercia el sergent major del terç, que era Leonardo Moles, qui a la pràctica sembla ser que també comandava el terç del marquès de Santa Lucita. Moles tenia d'ajudant a Leonardo Franc, i l'acompanyaven entre altres el capità Cèsar Carraffa i altres oficials i ministres.

⁸⁵⁷ *Dietaris de la Generalitat*, vol. V, Trienni 1632-1635, fol. 59 v.

⁸⁵⁸ ACA, CA, 282, 32. Consulta de la Junta de ministres reials que assessorava el virrei cardenal-infant don Ferran, amb data de 24 d'agost de 1632. Aquesta junta estava formada per el canceller president de la Reial Audiència de Catalunya, pel regents Fontanet i Sala, també doctors de l'Audiència i, finalment, per don Manuel de Guzmán, marquès d'Este.

⁸⁵⁹ ACA, CA, 279, 27. Consulta del Consell d'Aragó de 26 de juny de 1635.

Aquests soldats es van estar vuit mesos a Vilafranca, on es van allotjar sense esperar a ser aposentats pels regidors de la població d'acord amb les constitucions i es van fer donar menjar i beure amb violència, a més de fer-se seves les portes de la vila, a on exigien diners als provincials que volien entrar o sortir. No obstant els seus excessos van anar més enllà dels habituals i van assolir un grau de violència extraordinari que certament no s'havia vist fins aleshores, ja que van cremar cases i talar hortes, tant de Vilafranca com de la comarca circumvehina, i fins i tot van matar gent, apart de cometre robatoris “*de manera que aquella terra se vio a pique de total ruyna*”⁸⁶⁰.

Tot plegat va ser exposat per la Diputació al virrei duc de Cardona, qui els va respondre com era habitual en tots els virreis fins a la data, és a dir que ho faria mirar, però que tanmateix com a bon català que era el duc va afegir que “*desijava summament la observança de las generals constitucions, privilegis y altres drets d'aquesta província*”⁸⁶¹.

A partir de 1630 el creixent enfrontament entre la monarquia hispànica i la francesa va fer que Felip IV enviés tropes amb destinació a la frontera de Perpinyà, és a dir, bàsicament al comtat del Rosselló on no es podia descartar en qualsevol moment un atac francès.

En bona part eren unitats formades a Castella, per bé que també van arribar tropes de territoris bastant més llunyans de la monarquia hispànica com ara el regne de Nàpols i fins i tot Flandes. Pel que feia a les companyies castellanques cal destacar que aquestes patien un alt índex de desercions en el seu camí que travessant Aragó i el Principat de Catalunya arribava fins al comtat del Rosselló. Un dels motius era en opinió del Consell de Guerra la falta d'assistència i proveïment per part de les poblacions que els havien d'allotjar al llarg del seu itinerari. Per dir-ho amb les pròpies paraules del Consell de Guerra, la gent de la lleva que s'enviava des de Castella als presidis de Catalunya es “*deshazia*” (desfeia), degut a la manca de sosteniment que se'ls donava; el secretari del consell deia fins i tot que no se'ls donava “*cosa alguna*”. El consell també creia que la causa d'aquesta situació era deguda a que el virrei de Catalunya no havia enviat comissaris naturals a la ratlla d'Aragó per a conduir i allotjar les tropes convenientment.

Per a solucionar aquestes mancances al Consell de Guerra li va semblar necessari que es donessin ordres al virrei i capità general duc de Cardona per a que ell ordenés als batlles i veguers dels llocs per on passava aquella infanteria que procuressin als soldats tota la comoditat que els fos possible, ja que com argumentava el consell aquells soldats anaven “*à servir al mesmo Principado en la guardia y defensa del*” i per això creia que es mereixien les atencions necessàries per part dels naturals⁸⁶².

Val a dir que aquest argument, que objectivament es pot considerar cert, va estar repetidament en boca dels oficials reials a l'hora de convèncer els vassalls catalans de Felip IV per a que acceptessin de bon grat els allotjaments. Malgrat tot la majoria de catalans no van posar mai en primer lloc aquest argument de què les tropes que enviava el rei eren en el seu propi benefici, de manera que habitualment es van fixar més en els aspectes negatius de la qüestió, ja es tractés de les despeses i els maltractes que comportaven els soldats, o bé de la contrafacció de les constitucions.

En aquest sentit es pot pensar que si Felip IV hagués tingut i acabat més corts amb els catalans probablement hagués pogut encarrilar per la via constitucional els allotjaments de les tropes, de manera que hagués pogut aconseguir una resposta més positiva dels

⁸⁶⁰ ACA, CA, 281, 2. Memorial de la Diputació, desembre de 1637.

⁸⁶¹ *Dietaris de la Generalitat*, vol. V, Trienni 1632-1635, fol. 146 r–147 v.

⁸⁶² ACA, CA, 233, 21. Consulta del Consell d'Aragó de 22 d'agost de 1634, sobre el que el secretari Gaspar Ruiz de Escaray, traslladava de la deliberació del Consell de Guerra.

catalans. No obstant la realitat va ser una altra, i igual com va passar amb les fortificacions la corona va tenir a Catalunya serioses dificultats per atendre de manera efectiva la seva defensa com calia, ben al contrari del que va passar a Aragó i València, on Felip IV sí va celebrar corts i hi va reeixir a resoldre força satisfactòriament les necessitats militars, i on fins i tot aconseguí que contribuïssin a les necessitats militars generals de la monarquia.

És clar que, deixant de banda dels aspectes constitucionals, i des d'un punt de vista estrictament militar, ni Aragó ni València estaven amenaçades de patir un atac francès de la mateixa manera a com ho estava Catalunya, que ho estava tan per terra com per mar (i en aquest cas també caldria afegir que pels pirates berberescos), i per tan les necessitats defensives d'aquells regnes eren sensiblement menors a les de Catalunya.

L'acumulació de tropes allotjades a Catalunya no solament va esdevenir un malson per als habitants de les poblacions i un problema per a les corresponents corporacions locals, moltes d'elles pertanyents a la jurisdicció reial i representades per tant a l'estament o braç reial. Efectivament també va ser un motiu de greu preocupació per al braç militar, ja que no en va la meitat del territori es trobava sota la jurisdicció dels seus membres i com és lògic també van ser perjudicats pels allotjaments de les tropes en trànsit pel Principat i comtats. En aquest sentit es va expressar don Francisco de Gravalosa i Amat, el síndic que el braç militar va enviar davant el consistori de la Diputació a mitjans de juny de 1634 per a demanar que la Diputació actués immediatament exigint el compliment de les constitucions i la reparació dels danys. Pel que fa a la seva exposició és significatiu que aquest síndic apart de la queixa pels excessos corrents dels soldats es va lamentar especialment de les morts que el comportament violent d'aquells estava causant, així com dels ultratges a l'honor que comportava l'assetjament dels soldats a les dones:

“Los excessos comesos per las companyas dels soldats, allotjades en lo present Principat, ab los naturals y provincials de aquell.... són tant violents y llastimosos que molts dels naturals, per a voler defensar son dret y propulsar la vexació, han patit mort violenta a las mans de dits soldats, y altres, per aquells invadits y robats en ses pròpies cases, no sols han perdut la hacienda però encara han estat a perill de son honor en les persones de les mullers, filles y germanes”⁸⁶³.

Precisament aquesta al·lusió a les morts que estaven cometent els soldats deixa ben clar que els allotjaments havien arribat a un grau de violència extrema per part dels soldats, així com a un grau de resistència també molt elevat per part dels naturals, molts dels quals, segurament desesperats per la situació d'indefensió en què es trobaven, estaven disposats a arriscar la vida enfrontant-se si calia amb les armes a la mà als soldats. Per tant la resistència armada als soldats bé es pot considerar un fenomen de llarga durada que no s'hauria de reduir només a la revolta popular contra els soldats en els mesos anteriors al Corpus de Sang (juny de 1640) sinó que en una perspectiva temporal força més àmplia es podria veure com un fenomen que ja va començar – tot i que a una escala menor – des dels allotjaments de 1630, perquè com ha estat exposat més abans els soldats del comte de Fuenc Lara ja van causar algunes morts entre els habitants de les poblacions per on van passar. Per altra banda aquesta violència de llarga durada ajuda a comprendre millor l'esclat de violència final just abans de l'inici de la guerra dels Segadors.

⁸⁶³ *Dietaris de la Generalitat*, vol. V, Trienni 1632-1635, fol. 190 v –191 v.

En les ambaixades de la Diputació també es troben referències explícites a aquest increment de la violència que generaven les topades entre naturals i soldats degudes als allotjaments. En aquest sentit exposaven al duc de Cardona la situació que es vivia a principis de juny de 1634 a Granollers, on aleshores s'allotjaven algunes de les companyies que hi havia transitant per Catalunya. Els diputats aludien repetidament a la violència dels soldats i a les conseqüències d'aquesta:

“... cohexant y extorquint ab violència las ditas vilas y llochs y los singulares y poblats en elles, saquejant les cases, fent-se, ab dita violència y per forsa, donar tot lo que volen hi.ls apar, ultra de que per constitucions generals y altres drets de aquesta terra és licit y permès y està disposat haver-los de donar per llurs manteniments. Y maltractant los naturals y habitants en ditas vilas y llochs, posant las mans y armes en ells, y axí mateix, violentant per actes il.lícits a molts donas en gran offensa de Déu nostre senyor y desonrra de les persones interessades, ocasionant-les a sinistres successos y desgràcias llastimosas...”⁸⁶⁴.

Per tot plegat finalment la Diputació no es va limitar a les ambaixades davant el virrei i fent cas de les demandes d'una actuació més contundent que li havia fet el braç militar va fer recollir informació a les poblacions i llocs afectats pels actes de violència dels soldats, una informació que havia de servir per a que els seus assessors i advocat fiscal preparassin la denúncia i la reclamació dels danys ocasionats de forma absolutament fonamentada.

I va resultar que la majoria d'aquestes informacions coincidien a senyalar que unes de les unitats militars que estaven ocasionant tant mal arreu eren les companyies d'infanteria napolitana dels terços dels marquès de Santa Lucita i del marquès de Compolalara, els quals com ha estat dit abans eren manats pel sergent major del segon, Leonardo Moles.

I malgrat ser la segona vegada que la Diputació denunciava els excessos de les tropes napolitanes la resposta del virrei duc de Cardona als requeriments de la Diputació es tornà a limitar al pur formalisme de dir que:

“siempre que le constará de tales contrafacciones y excessos, mandará repararlo todo, restituyendo al debido estado, para la qual tiene mandado tomar información la qual, y todo lo que vuestras senyorias presentare visto, procurará y mandará proveer conforme a justicia, guardando las constituciones deste Principado”⁸⁶⁵.

El braç militar va continuar instant a la Diputació del General per a que actués decididament en la denúncia davant el virrei dels greuges derivats dels allotjaments que s'estaven produïnt aleshores en moltes zones del Principat. Per això el 10 de juliol de 1634 tornà a enviar una ambaixada davant el consistori en la que es va centrar sobretot en els multiplicats casos de composicions que la Diputació podia demanar la reparació per mitjà de la constitució n. 20 (la dels “nous vectigals”). El síndic del braç militar va esmentar en aquest sentit els casos de les viles de Sant Julià d'Altarriba, l'Esquirol, Sanahuja, Guissona i Oliana, que donen fe de l'extensió geogràfica del problema ja que les dues primeres poblacions eren de la vegueria de Vic i les tres restants del marquesat de Pallars⁸⁶⁶.

⁸⁶⁴ *Dietaris de la Generalitat*, vol. V, Trienni 1632-1635, fol. 185 v.

⁸⁶⁵ *Dietaris de la Generalitat*, vol. V, Trienni 1632-1635, fol. 203 v.

⁸⁶⁶ *Dietaris de la Generalitat*, vol. V, Trienni 1632-1635, fol. 205 r.

A finals de juliol de 1634 i poc abans de què per ordre del rei hagués de marxar a Perpinyà el virrei duc de Cardona va dictar l'acte de revocació dels excessos i contrafaccions de constitucions, drets i privilegis del Principat comesos pels terços de napolitans del marquès de Santo Lucito i del marquès de Campoletano, així com d'un tercer terç sota les ordres del príncep de Conca, que també s'allotjava en aquells moments a Catalunya, tots els quals sumaven fins a 850 homes⁸⁶⁷. No obstant aquesta declaració del duc tampoc no va anar més enllà del pur formulisme acostumat perquè a principis del mes següent la Diputació se li va queixar de què els oficials implicats en aquells fets encara no havien estat castigats tal i com també constava en l'acte de revocació.

Cal aclarir que el càstig que disposaven les constitucions, en particular la dels nous vectigals abans esmentada era que els culpables havien de fer front a la reparació amb les seves pròpies persones i béns, és a dir, amb penes de presó i d'indemnització amb béns materials, per la qual cosa la Diputació demanava que el lloctinent general manés:

“capturar i castigar aquells (oficials militars) ab penes condignes y legals, segons la gravetat de sos delictes y restitució dels danys que han donat y causat aquells a las ditas universitats y singulars, naturals y poblats de aquestos Principat y comtats, a fi y effecte que se alcanse lo disposat ab dites constitucions”⁸⁶⁸.

Malgrat tot aquesta resolució de l'afer en els termes que exigia la Diputació no s'arribà a produir i aquella encara va fer, inútilment per cert, a principis d'abril de 1635 el darrer intent per aconseguir-ho amb una ambaixada que va enviar davant el duc de Cardona a Perpinyà, on encara era disposant la defensa de la frontera per a fer front a un atac francès que es creia imminent⁸⁶⁹.

Segurament cansats de les bones formes del duc de Cardona, que es limitava a reconèixer els danys i contrafaccions dels soldats però sense arribar a fer res per a redreçar efectivament la situació, tal i com havien pogut comprovar amb el cas dels terços napolitans, els diputats van enviar una ambaixada a la cort per a tractar aquesta qüestió dels allotjaments i altres per les que també reclamaven a la corona. Aquests altres conflictes que també van ser tractats pels ambaixadors eren en concret el de la pragmàtica que feta publicar l'any 1630 sobre les causes feudals i patrimonials, i una altra de més recent sobre l'empresonament contra constitucions d'uns oficials de la ciutat de Barcelona per ordre del virrei.

Com és lògic aquests afers van ser tractats en el Consell d'Aragó i mentre els dos darrers esmentats van ser considerats conforme a constitucions en el dels allotjaments sorprenentment el consell va dir que no li constaven els fets dels que el virrei deia que hi havia queixa. Una declaració que certament sorprèn però que tanmateix es pot entendre com una manera de dir que els allotjaments eren una matèria de la incumbència del Consell de Guerra i que per tant el d'Aragó no havia estat informat.

⁸⁶⁷ *Dietaris de la Generalitat*, vol. V, Trienni 1632-1635, fol. 213 v – 214 v.

La xifra dels efectius d'aquests tres terços de napolitans a

ACA, CA, 232, 26. *“Relación de la Gente de Guerra que efectivamente pareçio en la muestra General que se tomo en siete deste presente mes de março en los presidios del principado de Cataluña y sus Fronteras y en los regimientos de la Infanteria Española Y napolitana y Valona y artilleros de dichos presidios y en las catorze Compañias de las Guardas de Castilla y Ginetes de la Costa Y en las seis Valonas y napolitanas a cavallo”*.

⁸⁶⁸ *Dietaris de la Generalitat*, vol. V, Trienni 1632-1635, fol. 218 r – 219 r.

⁸⁶⁹ *Dietaris de la Generalitat*, vol. V, Trienni 1632-1635, fol. 318 v.

No obstant aquesta resposta del Consell d'Aragó no deixa de mostrar una evident desenteniment per la seva part sobre el tema.

A partir de l'any 1635 la denúncia de la Generalitat pel que fa als allotjaments va posar en primer lloc la contrafacció de la constitució n. 20 dels nous vectigals, que tenia a veure amb el cobrament de composicions a les universitats i particulars. Alhora van quedar en segon terme la contrafacció de la resta de normes que constaven en el vot de 1630 sobre els excessos comesos per la companyia del comte de Fuenc Lara, que eren el de l'allotjament en cases particulars i no en els hostals i castells del senyor rei, el del sosteniment dels soldats més enllà del que estaven obligats els provincials, i també l'apropiació sense pagar de les propietats dels provincials per part dels soldats. Tanmateix això no vol dir que el cobrament de composicions, com la resta d'excessos, no es fes utilitzant la violència, que és un element que de cap manera va desaparèixer.

La importància que sembla agafar el tema de les composicions fa pensar que potser fos que els soldats s'havien resignat a complir amb més freqüència amb les constitucions sobre l'aposemament, és a dir, a rebre només el que els provincials estaven obligats a proveir-los i a pagar els articles que necessitaven. Però tanmateix la realitat restava lluny d'aquesta situació ideal perquè els soldats continuaven tan escurats com sempre, ja que com era habitual en aquells temps la seva paga no es feia mai quan tocava o ni tan solament l'arribaven a cobrar en molt de temps, i encara quan ho feien els donaven una misèria amb la que difícilment podien comprar allò que necessitaven en compliment de les constitucions catalanes. I per això potser la única solució que veien – que sens dubte era la que tenien més a mà – era procurar-se els diners (i les provisions) que necessitaven per mitjà de l'extorsió directa dels provincials. De fet era un cercle viciós difícilment superable per ningú. Per als soldats perquè d'alguna manera havien de viure, i per als provincials perquè el respecte de les constitucions els portava a una situació d'incomoditat permanent. I pel que fa a la corona per la seva demostrada incapacitat per a pagar puntualment les tropes evitant així el conflicte dels allotjaments, així com per la seva més que demostrada falta de voluntat per a fer respectar les constitucions, especialment la dels nous vectigals, ja que segurament era conscient de què fer-ho era impossible.

Tanmateix com ja va indicar J. Sanabre els excessos dels soldats no solament es van deure a la falta de paga, sinó també a que aquesta els va ser molt freqüentment defraudada pels seus propis comandaments. En aquest sentit l'autor esmentat aporta el testimoni que d'això en donà el doctor de l'Audiència Francesc Joan Magarola, a qui el duc de Cardona va enviar l'any 1638 a investigar els delictes comesos pels soldats a la Vall d'Aro⁸⁷⁰. En aquest sentit cal tenir en compte que fins i tot en alguna ocasió els va ser escatimat el pa de munició que els havia de donar els oficials reials, com testimoniava l'auditor general Francesc Çalbà des de Perpinyà pel març de 1639 quan comunicava al virrei comte de Santa Coloma que el comandant de l'exèrcit, el marquès Geri de la Rena, li demanava que investigués els abusos que cometien els capitans i altres oficials que retenien el pa de munició per a vendre'l després, una actuació veritablement indigna amb la que acabaven obligant als pagesos a mantenir els soldats⁸⁷¹.

⁸⁷⁰ SANABRE, Josep. *La acción de Francia en Cataluña*. Barcelona, 1956. Pàg. 40. La font que dóna aquest autor és: ACA, CA, Generalitat correspondència rebuda, caixa 6. Carta del doctor Magarola al virrei duc de Cardona, de 2 d'abril de 1638 (Girona). El doctor Magarola acusava els capitans d'embutxacar-se tota o bona part de la paga, i fins i tot senyalava la connivència entre aquests capitans i els pagadors del sou encarregats de la distribució dels diners de les pagues dels soldats.

⁸⁷¹ SANABRE, Josep. Op citada. Pàg. 44. La font que dóna aquest autor és: ACA, CA, Generalitat correspondència rebuda, caixa 13. Carta del doctor Francesc Çalbà al virrei comte de Santa Coloma, de 10 de març de 1639 (Perpinyà).

A més entre els acusats d'infringir la constitució de nous vectigals ja no constaran solament els noms dels napolitans Leonardo de Moles, sergent major, i dels capitans Hèrcules Turell, Cèsar Carraffa, Chiffren Filomarino, sinó també noms d'oficials castellans com Joan Frisón, Gerónimo Díez, Domingo Graso, el capità Briñán, Gaspar Calvillo Medina, don Diego Brujello, don Francisco Plaza, el capità don Sancho de Londoño, Juan de Valejo, don Juan de Bustamante i altres⁸⁷². Per altra banda aquesta llarga enumeració d'oficials dóna idea del gran nombre d'unitats que aleshores hi havia en trànsit per Catalunya.

En aquests anys es van tornar a utilitzar els allotjaments de tropes com a instrument de represàlia contra nobles *gitats* de pau i de treva en relació a la seva participació en accions de bàndols. Un d'aquestes va produir pel maig de 1634 arrel de l'intent de linxament a Vic del bisbe de Girona, que aleshores era el comissari encarregat del cobrament de la dècima als eclesiàstics, un fet que va motivar que el duc de Cardona enviés a dos membres de l'Audiència acompanyats de vuit companyies de cavalls per a restablir l'ordre a Vic⁸⁷³, unes tropes que per tant es van haver d'allotjar a la població i a la seva rodalia.

A finals de l'any següent també es va donar el cas de l'allotjament a finals d'una companyia de dos-cents efectius en el lloc i castell de Molig, que pertanyia a la jurisdicció de don Josep de Vilanova, que va ser posat en coneixement de la Diputació pel braç militar per a que presentés la corresponent queixa davant el virrei. En aquesta petita població de seixanta cases del comtat de Rosselló, moltes de les quals pobres, els soldats van prendre les provisions que volgueren, i fins i tot van ocupar el castell, que era la residència de don Josep de Vilanova, a on van cometre tot tipus de malvestats "*rompent portas, obrint caxes y prenent quan en aquellas han trobat*", en un robatori que també anava contra la constitució dels nous vectigals. No obstant en aquest cas de Molig el motiu va tenir a veure amb un delicte d'homicidi del que don Josep de Vilanova i altres dos cavallers estaven acusats⁸⁷⁴.

També van ser allotjades al Rosselló les onze companyies d'infanteria espanyola de la coronelia del comte duc d'Olivares (un miler d'homes), sota comandament del mestre de camp don Antonio de Oteiza, probablement des de la seva arribada a finals de l'any 1634. Aquestes unitats van ser repartides entre les poblacions d'Illa, vila de la jurisdicció del marquès d'Aitona, i Estagell, que ho era de l'abat de la Grassa, i ben aviat van provocar la queixa dels veïns al virrei duc de Cardona degut a la pretensió dels capitans de tenir a la seva disposició les claus de la vila, amb la finalitat van dir de poder fer sortir sentinelles de nit – quan es tancaven les portes dels recintes – si els semblava necessari. Les corporacions locals d'ambdues poblacions es van queixar perquè afirmaven que el que els demanaven els oficials militars anava contra un costum immemorial reconegut per la corresponent mercè reial que a Catalunya tenia força legal de privilegi. A més també recordaven al duc que quan va tenir lloc la invasió francesa

⁸⁷² *Dietaris de la Generalitat*, vol. V, Trienni 1635-1638, fol. 44 r - 47 r.

⁸⁷³ SANABRE, Josep. Op citada. Pàg. 35. Font esmentada per l'autor: ACA, CA, 280, 4.

⁸⁷⁴ *Dietaris de la Generalitat*, vol. V, Trienni 1635-1638, fol. 63 r - 63 v. Aquest militar havia estat declarat fora de la llei d'acord amb una resolució del Reial Consell junt amb els germans Tomàs i Carles de Banyuls, així com amb els seus criats, Bernat Pellicer i Francesc Ros, acusats tots ells de la mort de Pere de Sora, que era procurador del comte de Guimerà. Fins i tot es va posar preu a la seva captura, mil lliures per als militars (cinc-centes morts) i quatre-centes pels criats (dues-centes morts). El cas infringia l'estatut o privilegi dels militars (capítol de cort n. 4 del títol "De acusacions") així com la declaració de Pere III de 26 de novembre de 1370 segons la qual no s'admetia declaració de pau i de treva per part d'informació del procurador fiscal en els casos que tocaven a persona particular, cosa que per tant es complia ja que el procurador Pere de Sora era persona particular.

de 1597-1598 en temps del lloctinent general duc de Feria aquest costum havia sigut respectat.

A la frontera dels comtats sens dubte és on es va deixar sentir amb plena intensitat tot el pes dels allotjaments. De fet bona part de la cavalleria de les guardes de Castella que havia estat enviada a Catalunya l'any 1629 sota el comandament del seu comissari general don Fadrique Enríquez, el baró de Lisaga, es va allotjar sobretot en el Rosselló, on va arribar a principis de l'any 1630. Aquestes unitats es consideraven especialment útils al Rosselló per a fer front a una entrada enemiga per un terreny orogràficament molt pla.

Com ha estat dit abans també van ser allotjats en el Rosselló des de la seva arribada l'any 1632 els terços de napolitans manats per don Leonardo Moles. Aquestes unitats d'infanteria i de cavalleria van cremar allà algunes cases a les poblacions de Maurellà i Cotlliure, van usurpar a molts llocs la jurisdicció tan si era del rei com dels barons, van cobrar composicions quantioses a la ciutat d'Elna i a altres, van segar els camps sembrats per a donar de menjar als cavalls “*y haziendoles pascen los panes en hierba*”, de forma que van perjudicar les collites i “*reduziendo aquel Condado (de Rosselló) a extrema misseria*” en comptes de conservar-lo en òptimes condicions per a fer front a l'enemic quan fes falta com era d'esperar per la seva condició de frontera.

A Sant Esteve la mort de dos soldats que s'havien barallat sense intervenció dels naturals no va ser impediment per a que el baró de Lisaga, com a càstig a la població per l'incident, hi fes allotjar quatre companyies de cavalls, que s'hi van instal·lar a raó de deu i dotze soldats per casa i s'hi van quedar fins que van acabar totes les provisions i aliments que hi havia. Al lloc de Sureda, també en el Rosselló els soldats van arribar fins a l'extrem de vendre en pública subhasta el botí que havien obtingut després de saquejar el lloc “*con escandalosa hostilidad*”, una expressió que deixa ben patent que aquestes tropes no tenien cap escrúpol a l'hora de fer mal a la població de la frontera que en principi venien per a defensar⁸⁷⁵.

Per la seva part el virrei duc de Cardona va demanar assessorament a una junta particular, que va escoltar soldats i provincials i que finalment va resoldre el conflicte a favor d'aquelles poblacions rosselloneses⁸⁷⁶. Els ministres i oficials reials que la van formar van admetre que efectivament era costum immemorial amb força de privilegi el fet que els jurats, cònsols o paers del Principat de Catalunya i comtats de Rosselló i Cerdanya tinguessin les claus de les viles i llocs en el seu poder. Aquests representants locals tenien igualment l'obligació de reparar les muralles i fortificacions dels pobles, tan en viles de jurisdicció reial com en els llocs de barons, eclesiàstics i seglars, on aquests havien encomanat aquesta comesa als cònsols o regidors en la manera que els havia semblat. Ara bé, segons la junta l'atribució de les claus no estava contemplada per cap constitució, tal i com pretenien els qui havien presentat les queixes, els quals no obstant cal dir que no s'havien referit a cap constitució sinó a un privilegi.

⁸⁷⁵ ACA, CA, 281, 2. Memorial de la Diputació per al rei sobre els allotjaments, de 4 de desembre de 1637.

⁸⁷⁶ ACA, CA, 279, 27. Consulta del Consell d'Aragó de 26 de juny de 1635. Aquesta junta va estar formada pels doctors de l'Audiència Jaume Mir Miquel Joan Magarola, Josep Massó i Felip Viñes, així com per el tresorer del Principat, don Guerau de Guardiola, el Governador dels comtats Cristòfol Gallart i Traginer i, finalment, el lloctinent de governador dels Comtats, don Joan Llupià i Saragossa.

Ara bé malgrat tot la junta admetia una excepció al privilegi. Es tractava de la situació de “guerra viva i efectiva”, quan per a la bona direcció de la guerra era convenient que les claus de les portes i fortaleses dels llocs on hi hagués guerra sí estiguessin en mans dels capitans. Això era obligatori tan en llocs de jurisdicció baronial, tal i com ho reconeixien les “Commemoracions de Pere Albert” en el verset que comença “*secundus est si Dominus habet guerram*”, com per a la resta de llocs, inclosos els alodials, en aquests casos per la jurisdicció i universal sobirania del rei, tal i com ho recollia el jurista Socarrats a la consuetut “*sivero aliqui allodiarum*”. Aquesta circumstància de guerra viva i efectiva, recordava la junta, fins i tot permetia al rei, per motiu de comú utilitat del Principat i comtats, poder fer edictes generals a lliure disposició, sense l’aprovació de la cort general, els quals edictes tenien efecte mentre dures la guerra, tal i com ho disposava la constitució “*Revocant*” del títol del dret del fisc. No obstant la junta considerava que aquesta facultat extraordinària l’havia d’usar el príncep només quan fos molt convenient, i encara si podia ser amb l’acord dels pobles. Per això darrer mateix els assessors de la junta creien que no calia ofendre més els pobles exigint-los que entreguessin als capitans les claus dels llocs, bo i més quan ja es sentien prou ofesos perquè el rei confiava més en els soldats forasters que en ells mateixos.

Ara bé, malgrat la facultat del rei en temps de guerra oberta no es recordava de cap ocasió que s’hagués fet efectiva, ni tan sols en les darreres ocasions de 1597 i 1598, quan els francesos van entrar a la plana del Rosselló i es van haver d’allotjar companyies de soldats en els pobles. Tampoc més recentment quan l’any 1632 – en aquest cas sense guerra declarada – els terços de napolitans dels marquesos de Campolataro i de Santa Lucita en cap cas van rebre dels cònsols les claus de les viles rosselloneses on es van allotjar.

Una situació com la descrita, similar per altra banda a la que s’havia viscut a causa dels allotjaments a Perpinyà a mitjans del segle XVI, feia córrer el risc de despoblació dels comtats de Rosselló i Cerdanya. En donaven fe al consistori de la Diputació els síndics de la “terra de Cerdanya” que a finals d’octubre de 1636 es queixaven que des de feia temps havien d’allotjar companyies d’infanteria i de cavalls, les quals es feien donar menjar i beure sense pagar, els extorquien i maltractaven, motius pels quals afirmaven que haurien de desemparrar les seves cases i terres, per la qual cosa pregaven als diputats que demanessin al lloctinent general que ordenés als capitans d’aquelles tropes que no fessin les extorsions i opressions esmentades. Tanmateix la resposta del duc de Cardona va ser el mateix formulisme de sempre, és a dir, que ho faria mirar i que si es comprovava cap excés que el faria castigar i que faria respectar en tot les constitucions del Principat⁸⁷⁷.

Certament la pressió sobre la població i el territori de Catalunya d’un exèrcit de 5.008 homes (als que encara calia afegir cap a un miler d’efectius ordinaris de les guarnicions dels presidis) degué ser d’una magnitud formidable. A més cal tenir en compte la llarga durada dels allotjaments d’un nombre tan considerable d’efectius militars, ja que molts es trobaven a Catalunya des de l’estiu de 1633 com a mínim. Van destacar com a especialment gravosos per a unes comunitats essencialment rurals els allotjaments de les nombroses unitats de cavalleria, les quals necessitaven a més del sosteniment dels soldats el dels cavalls corresponents, un aspecte que sens dubte escatimava uns recursos que habitualment ja eren prou limitats per alimentar els propis animals de càrrega i de treball en el camp.

⁸⁷⁷ *Dietaris de la Generalitat*, vol. V, Trienni 1635-1638, fol. 141 v.

Per això fent l'anàlisi de la llista que donen els diputats a l'ambaixada que van fer davant el virrei duc de Cardona el 23 de juliol de 1637, d'una mostra que té en compte vint-i-set dels quaranta quatre noms d'oficials senyalats com a culpables dels excessos i contrafaccions es pot comprovar una proporció lleument més elevada dels de cavalleria, ja es tractés de les guardes de Castella, dels genets de la costa del Regne de Granada o de la cavalleria valona i napolitana⁸⁷⁸:

Cavalleria (14 oficials) : 51, 8 %

Infanteria (13 oficials) : 48, 2 %

Una proporció que malgrat tot és significativa si es té en compte que en el conjunt d'efectius de l'exèrcit les unitats de cavalleria tan solament representaven el 20 % dels efectius totals.

Pel que respecta a la infanteria molts dels oficials de la llista esmentada ho eren de les companyies de la infanteria napolitana dels terços que manava don Leonardo Moles, i altres de les companyies del regiment del comte duc d'Olivares⁸⁷⁹

⁸⁷⁸ ACA, CA, 232, 26. "*Relaçion de la Gente de Guerra que efectivament pareçio en la muestra General que se tomo en siete deste presente mes de março en los presidios del principado de Cataluña y sus Fronteras y en los regimientos de la Infanteria Española Y napolitana y Valona y artilleros de dichos presidios y en las catorze Compañias de las Guardas de Castilla y Ginetes de la Costa Y en las seis Valonas y napolitanas a cavallo*".

⁸⁷⁹ *Dietaris de la Generalitat*, vol. V, Trienni 1635-1638, fol. 255 r. Per a la llista d'oficials culpables presentada pels diputats.

ACA, CA, 232, 26. "*Relaçion de la Gente de Guerra...*". Per a les dades de les unitats, els seus oficials i nombre d'efectius.

En base a aquestes dues fonts la llista d'oficials culpables dels Dietaris que també es troben a la "*Relaçion...*" és la següent, amb indicació del seu grau militar i unitat:

a)Cavalleria:

<i>Dietaris</i>	–	<i>Relació</i>
1. Juan de Bustamante, alferes	–	CGC, cia de Juan de Herrera (Cduc Oliv)
2. Francisco Plaza, capità	–	CV
3. Juan Terraza, capità	–	CV
4. Gerónimo Díez, capità	–	CV
5. Don Luis de Villanueva, capità	–	CGiC, cia. del marquès de Mondéjar
6. Don Sebastián Medina, capità	–	CGC, cia. de don Luis Bravo
7. Don Fernando Gallo	–	CGC, cia maq Leganés
8. Don Sancho de Londoño	–	CGC, tinent cia. del marquès de Canete
9. Andrea Filamarino	–	capità CN
10. Don Alonso de Alarcón	–	alferes, CGC cia. del marquès d'Alcañizar
11. Pamos, capità	–	CGC, Francisco Pamo, cia. del comte d'Oñate
12. Don Cristóbal León	–	tingent, CGC cia. del comte de Colmenar
13. Albeyar, alferes	–	Diego de Albear, CGC cia. del comte duc d'Olivares
14. Don Pedro Rosal, capità	–	de ginets – (no consta)

b)Infanteria:

1. Leonardo Moles, sergent major - IN
2. Fabricio Priniano, capità – IN
3. Diego Salcedo, capità – cia. del RCD
4. Cèsar Garraffa, alferes i sergent de la cia. del cap. Turell - IN
5. Don Antonio Biaxar, capità – Antonio de Béjar, cia. del RCD
6. Don Hércules Turell, capità - IN
7. Tomás, capità – Tomás de la Torre, RDI
8. Torres – Don Francisco de Torres, capità cia. del RCD
9. Simón, capità – Simón Sánchez, IV
10. Don Josep d'Oms, caporal (mallorquins) – (capità CLLP)*
11. Diego de Prado, capità d'infanteria – Juan Jiménez de Prado, cap. cia. del comte d'Aguilar

En aquests anys de la guerra amb França novament es troba un exemple del fet que el comportament dels soldats era el mateix fos tant si eren naturals catalans com estrangers. Es tracta del regiment de cavalleria que va aplegar durant els primers cinc mesos de 1637 a Catalunya mateix el cavaller bandoler mallorquí don Pere Santacília. Aquesta era una unitat de cavalleria cuirassada, que en aquells temps es coneixia amb el nom de “dragons”, bastant corrent per exemple a les guerres de Flandes, però que aquí era la primera vegada que es formava. Aquest regiment havia d'estar compost per un contingent de 500 efectius per als que el duc de Cardona finalment va aconseguir que fossin pagats durant quatre mesos per la ciutat de Barcelona, que a canvi de desencallar l'afer dels quintos va accedir a posar els 40.500 escuts que es necessitaven⁸⁸⁰.

Aquesta unitat, que en principi es volia enviar al “país de Labord” es trobava encara a Catalunya l'estiu de 1637, on també va cometre excessos i va cobrar composicions als habitants de Caldes de Montbui, on era allotjada en el mes de juliol. Per les mateixes dates es van dedicar a fer a Badalona semblants actes els soldats de la companyia de cavalleria valona comandada pel capità Francisco Plaza⁸⁸¹

Que a l'any 1637 s'havia arribat a un punt àlgid en el conflicte dels allotjaments és un fet que mostren a bastament les informacions que via el Consell d'Aragó li van arribar a Felip IV a través de diferents institucions catalanes.

Així ho van fer per exemple el capítol de la seu vacant d'Elna, els canonges del qual van escriure una carta al rei pel novembre de 1637⁸⁸², on per començar l'informaven que havien complert amb l'obligació d'assistir amb els seus vassalls el lloctinent general duc de Cardona a la recent acció de Leucata, fins i tot abans que aquell els fes arribar la demanda reial per a que ho fessin. A continuació descrivien la despoblació i la ruïna econòmica que estaven causant els allotjaments en el Rosselló:

“la continua carga que detantos años aca llevamos con el alojamiento de soldados y gente de Guerra y las presiones vejaciones y daños que padecemos los quales son tales que muchos de los lugares quedan ya despoblados los quales son tales y cassi del todo perdidos por desanparar los moradores sus casas y labranças por no bivar a la dereccion de los soldados ni poder sustentar sus ganados entrellos y por consistir los averes ntros y de todos los moradores en lo que se saca de la labrança quedan por

12. Don Bernardo Bravo – cia. del RCD

CGC: cavalleria de les guardes de Castella

CV: cavalleria valona

CN: cavalleria napolitana

CgiC: cavalleria dels genets de la costa del Regne de Granada

IN: infanteria napolitana

IV: infanteria valona

RCD: infanteria espanyola, Regiment del Comte Duc

RDI: infanteria espanyola, Regiment del Duc del Infantado

CLLP: cavalls lleugers de Perpinyà

(*A la llista dels Dietaris don Josep d'Oms consta com a caporal d'una companyia de mallorquins, mentre que un any després a la Relació consta com a capità de la companyia de cavalls lleugers de Perpinyà. Entre una i altra data degué ser nomenat capità dels cavalls.)

⁸⁸⁰ ACA, CA, 279, 6. Carta del virrei duc de Cardona a Felip IV, de 25 de gener de 1637.

⁸⁸¹ *Dietaris de la Generalitat*, vol. V, Trienni 1635-1638, fol. 255 r – 256 v.

⁸⁸² ACA, CA, 281, 2. Carta dels canonges d'Elna al rei, de 3 de novembre de 1637

falta della el clero mendigo los Cavalleros y demas totalmente destruydos y lo que peor es el serv.o de VMd muy defraudado y ...”.

Un estat de tensió contínua al que fins i tot els canonges atribuïen en part l'atac d'apoplexia que va provocar la mort del bisbe difunt de la diòcesi, el frare Gaspar Prieto, ja que l'atac li va sobrevenir després d'haver reprès pels excessos de la soldadesca el capità don Fernando Gallo, que s'allotjava en terres d'Elna amb la seva companyia de cavalleria, per la qual cosa el capità va reaccionar amb molta virulència envers el frare-bisbe, a qui va provocar el fatal atac. Per tot plegat els canonges, en qualitat de dipositaris de la jurisdicció ordinària del bisbat d'Elna dirigien aquesta carta al rei demanant-li que intervingués per a redreçar la situació.

Una altra corporació que tenia motius sobrats de queixa eren els cònsols de Perpinyà, que també van escriure la seva carta al rei per a descriure-li els fets i implorar-li ajuda⁸⁸³:

“Muchos anyos ha que esta frontera esta llena de Soldados de Vrmagd los qules no Contentos con lo que se les deve dar han echo y cometido contralos naturales muchos excessos, ja hurtando lo poco que tenian, ja maltratandoles sus personas y haciendas obligandoles ha desemparrar sus Casas y andan las Cosas de manera que queda la tierra pobrissima y del todo accabada; tanto que ni trigo y Cavalgaduras con que aran la tierra del que resulta gran deservicio a v magd pues deste modo no abra que comer ni para los Soldados, ni para los naturales, y aunque se h han tomado Informaciones conque se ha procurado atayar dichos excessos, Con todo por ser tales y tan Continuos no esperamos efficas remedio sino es dela mano piadosa de v magd y assi le supplicamos humilmente postrados a Sus Reales pies sea de Su Real servicio como ha padre y Sor (:Señor) nuestro apiedarse de nosotros en la conformidad que los serenissimos progenitores de v magd en semeyantes Casos han acostumbrado hazer por la Innata fidelidad y devocion que siempre conocieron y han experimentado en nosotros ...”.

Des de Perpinyà Gastó de Bearn i de Foix, protector de la Confraria de Sant Jordi que aplegava els militars la Vila, també va escriure a Felip IV. Alertava el rei que els allotjaments havien acabat amb les possibilitats dels nobles per a servir-lo, ja que les seves rendes i ingressos en general estaven greument afectats pels efectes dels allotjaments, de manera que no els resultaria possible assistir el lloctinent general de la manera com ho havien fet a requeriment del duc de Cardona en el passat setge de Leucata. Els militars acabaven la seva carta demanant ajuda al seu rei *“pare i senyor”* com a *“fills i vassalls afligits”* que es sentien⁸⁸⁴.

Des del Principat també van escriure a Felip IV els canonges del capítol catedral de la Seu de Barcelona, que havien estat informats per la Diputació de les contrafaccions de constitucions causades pels soldats i ministres del rei, a qui igualment acabaven demanant que intervingués⁸⁸⁵.

El Consell de Cent va escriure també la seva carta al rei en un sentit semblant als canonges de Barcelona, per bé que la demanda que feien no era tan submissa com les anteriors i deixava ben clar que calia que els soldats respectessin les constitucions: *“vol*

⁸⁸³ ACA, CA, 281, 2. Carta dels cònsols de Perpinyà al rei, de 7 de novembre de 1637. És inusual que els cònsols de Perpinyà s'adrecessin al rei en castellà quan, normalment, ho feien en català.

⁸⁸⁴ ACA, CA, 281, 2. Carta de Gastó de Bearn i de Foix, protector de la Confraria de Sant Jordi de Perpinyà al rei, de 8 de novembre de 1637.

⁸⁸⁵ ACA, CA, 281, 2. Carta del capítol catedral de la seu de Barcelona al rei, de 3 de desembre de 1637.

(Déu, que ha concedit al rei de regir la monarquia) *la temperansa y rectitut en totes disposicions de gent (dels soldats), y que se ajusten ses actions a las leys que ha manat V Mag.t concedirnos*”⁸⁸⁶.

Finalment hi ha una carta del protector i braç militar del Principat de Catalunya i Comtats de Rosselló i Cerdanya en la que es relataven els esforços que sempre havia fet la noblesa catalana en l’assistència al rei a les fronteres de França. Tot seguit es queixava de la gravosa càrrega que havien esdevingut els allotjaments, remarcant que així havia estat especialment per al comtat de Rosselló, on es deia que s’hi estaven allotjant “*copiosissim*” nombre de soldats des de feia vuit anys (per tant des de 1629). El braç militar carregava en particular contra l’acció dels ministres reials encarregats de l’allotjament i cura de les tropes:

*“se servesca provehir de convenient Remey als irreparables mals aque les poch conciderades actionsdels ministres precipiten esta provincia: no recelant que lo veurer lleys mal observades, privilegis romputs, prerrogatives y honors deslustrats, pervertit lo cursde la Justicia ocupats los ministres axi dela civil com dela criminal en lo maneig de les coses de guerra, atrossos delictes perdonats sens satisfer les parts offeses (les remissions de delictes a canvi de servir el rei)...”*⁸⁸⁷.

Per la seva part la Diputació va amenaçar, per consell dels seus assessors i advocat fiscal, a mitjans de setembre de 1637 de no pagar els salaris dels ministres del Reial Consell com a mesura de protesta – i de pressió – perquè no es satisfieia la reparació de cap de les contrafaccions de constitucions que des de feia temps estava plantejant a la corona, entre les quals les relatives als allotjaments⁸⁸⁸. No obstant aquesta amenaça no es va arribar a portar a terme i els diputats van tornar a escriure al rei a principis de desembre de 1637, a instàncies tant de les queixes que havien rebut en general com en particular de distintes poblacions que havien patit allotjaments, entre les quals ho havia fet darrerament la vila de Perpinyà. En aquesta ocasió però no va ser una simple carta de queixa sinó tot un memorial en el que es passava revista als “llastimosos” esdeveniments que per espai d’onze anys havien afligit la província.

L’exposició dels diputats començà pels excessos comesos per les companyies del comte de Fuenc Lara l’any 1630 i continua amb els dels terços de napolitans comandats per don Leonardo Moles, que van estar allotjats durant vuit mesos a Vilafranca del Penedès l’any 1633.

Les mateixes malifetes van cometre a partir de 1630 en el comtat del Rosselló les tropes de cavalleria sota comandament del seu comissari general el baró de Lisaga, així com també les companyies d’infanteria de la coronelia del comte duc sota comandament dels capitans don Rodrigo de Herrera i don Juan de Bustamante, les quals van cremar algunes cases en els llocs de Maurellà i Cotlliure, el primer de jurisdicció baronial i el segon de jurisdicció reial, circumstància aquesta darrera que tampoc els va aturar en les seves accions. Aquestes tropes van causar ingents danys a Elna, on van robar i talar sembrats per a sustentar els cavalls

“y haziendoles pascen los panes en hierba, con que se retardavan los naturales en la sementera reduziendo aquel condado aestrema misseria q por estar en la frontera devieran conservar pingue para la occassion”.

⁸⁸⁶ ACA, CA, 281, 2. Carta dels consellers de Barcelona al rei, de 4 de desembre de 1637.

⁸⁸⁷ ACA, CA, 281, 2. Carta del duc de Cardona, protector del braç militar de Catalunya al rei, de 4 de desembre de 1637.

⁸⁸⁸ *Dietaris de la Generalitat*, vol. V, Trienni 1635-1638, fol. 279 v.

Els diputats també recordaven les extralimitacions que a l'estiu del mateix any 1637 havien fet a Caldes de Montbui i a Badalona, corresponentment, les companyies de cavalls del cavaller mallorquí don Pere de Santacília i de Francisco Plaza. Cal tenir en compte a més que la primera era de composició majoritàriament catalana.

A banda dels excessos dels soldats allotjats hi ha una altra qüestió que preocupava de manera molt especial a la Diputació del General. I era així perquè afectava de manera directa a la seva capacitat de recaptació dels tributs que tenia atribuïts. Es tractava de l'acusació que feien els diputats a alguns comandaments de l'exèrcit de Catalunya d'estar fent contraban amb França, així com de l'extracció il·legal de moneda, contravenint en primer lloc la pròpia prohibició del rei de comerciar amb França i, en segon lloc defraudant el pagament dels drets corresponents del General.

Els oficials militars cometien el frau guardant els productes de contraban en magatzems sota jurisdicció militar, en els quals, per descomptat, no hi podien entrar els oficials del General per a cobrar els drets, en especial el de la *bolla*, cosa que per altra banda mostra que el contraban era bàsicament de productes tèxtils introduïts des de França. Per altra banda els beneficis en moneda d'aquest comerç il·legal eren evidentment extrets de Catalunya sense declarar-los, de manera que s'incorria en una segona il·legalitat, que defraudava igualment els drets sobre la saca de moneda de la Diputació del General.

La Diputació a més donava els noms dels oficials que s'enriquien amb aquestes operacions il·legals. Eren en concret el caporal de la gent de guerra que servia en el Rosselló, don Felipe de Silva, el baró de Lisaga, i els capitans don Rodrigo de Herrera, don Juan de Bustamante, don Fernando Gallo, i altres. Tots ells es dedicaven al contraban i a oferir a canvi de diners llicències a provincials per a que el practiquessin pel seu compte; aquests darrers fins i tot aconseguien soldats d'escorta per a passar la ratlla fronterera, que els eren proporcionats pels oficials que els havien venut les llicències.

Una altra qüestió destacada pels diputats per als qui no solament constituïa un tracte de mala fe envers els provincials, sinó que anava absolutament en contra del servei reial va ser l'afer dels bagatges i dels gastadors. Els primers eren carros i bestiar corresponent amb el seu conductor, necessaris per a transportar l'artilleria; formaven el que s'anomenava el "tren de l'artilleria". Els segons eren els provincials que les universitats proveïen per a treballar en l'acondicionament de les defenses en el camp de batalla. Respecte a aquests dos serveis imprescindibles va passar que els oficials reials els van fer tornar abans d'arribar al front a l'acció de Leucata de l'estiu de 1637, donant-los, a més, llargues a l'hora de pagar-los, de manera que es pot suposar que més d'un oficial es va embutxacar els diners proveïts per a bagatges i gastadors:

“cohechados de muchos dexaron que se bolviesen a sus casas, y posponiendo asu codiçia el R.l Servicio deVMagd dissimulavan los que les pagavan, porque no les llevassen sus carros y animales; conque ni aquellos llegaron atiempo de trabajar en, la obra (els gastadors), ni estos deconduzir la artilleria al puesto necessario, y en oportuna sazon”.

Es tractava, sens dubte, d'una acusació greu de corrupció que senyalava de ple la responsabilitat dels oficials militars de Felip IV en el desastre de Leucata (1637).

També era motiu de preocupació per a la Generalitat l'estat de suspensió patia l'administració de la justícia a Catalunya degut a què la totalitat dels ministres de l'Audiència s'ocupaven principalment de l'allotjament i cura de les tropes, descurant

per tant les tasques pròpies de la justícia. Els diputats consideraven aquesta situació un altre contrafur, ja que legalment quan el virrei marxava de Barcelona només es podia emportar el regent de l'Audiència, l'advocat fiscal i els jutges de Cort (o de la Sala Criminal), mentre que la resta de doctors havien de continuar atenent les seves obligacions judicials a Barcelona. En aquest punt la Diputació retreia al rei que no hagués ocupat altres ministres en les tasques militars, donat que amb aquella situació s'estaven acumulant les causes de justícia i al mateix temps els ministres de l'Audiència s'estaven desprestigiant amb llur actuació en els allotjaments:

“para cosas q(ue) tenia Cataluña sujetos abtos, y aproposito, y de quien huviera Vmagd quedado muy Servido, y se evitarian algunas indecensias a la autoridad de tales ministros, y no se impidiera, como se a inpedido el curso de la administracion de la Justicia, y declaracion de contenciones entan evidente daño de las Iglesias, Universidades, Pupilos, y Viudas que por estas dilaciones no salen con sus causas, dexan decobrar sus haziendas, y muchos inocentes padecen en las carçeles no gozando de las inmunidades que pretenden”.

Relacionat amb el tema de la justícia hi havia encara un altra tema especialment preocupant per als diputats. Era el de les remissions de delictes a canvi del servei a l'exèrcit, una pràctica usual almenys des de temps del virrei Hurtado de Mendoza⁸⁸⁹ i que des de 1630 havia estat utilitzada habitualment per aconseguir soldats amb destinació a Itàlia, sobretot, i en menor grau a Flandes i a alguns presidis africans. Els diputats la consideraven una pràctica totalment contraproductent, ja que la impunitat que prometia animava als delinqüents en les seves accions, i això era molt perillós des del punt de vista de l'ordre públic:

“Que con el infinito numero de remisiones de delitos, espezialmente de homizidios sin satisfacer la parte ofendida ni obligar a los delinquentes a estar ausentes de los lugares a donde se perpetraron por el tiempo, que segun su calidad ordenan las Constituciones, no solo se ha contravenido a ellas, pero dado incentivo a los malos, para proseguir enotros mas inormes, y atroçes hierros”.

En darrer lloc la Diputació clamava al rei pel comportament indigne dels oficials reials que havien aprofitat l'avinentesa de la declaració del sometent general, amb motiu de l'acció de Leucata i de la ofensiva francesa posterior, per a obtenir redempcions en diners dels vassalls que no volien haver de fer cas de la crida a les armes. Així segons explicaven els diputats un cop desapareguda l'amenaça d'invasió francesa els ministres reials havien persistit en l'exigència del compliment de les obligacions del sometent, tot i que les circumstàncies ja no justificaven el seu manteniment, i causant a més un greu perjudici a l'agricultura:

“contentandose con dexar en los lugares, y plazas dela frontera moderada guarniçion (els francesos), con todo prosiguieron (els ministres reials) en llamar para ciertos puestos atodos los Provinziales, assi Vassallos deVMagd como de Barones con graves penas pecuniarias, y delaVida, pro temor de las quales acudian, aunque Sabian que era Infructuoso, dexando la labranza en tiempo de Vindimia, y Sementera; conque perdida la sazon queda la mayor parte de Cataluña, Ruissellon, y Cerdaña sin esperanzas de reparo”.

⁸⁸⁹ Reglà, J. Felip II i Cat. Els virreis...

Els diputats van considerar el manteniment injustificat del sometent com una exigència amb mala fe amb l'únic objectiu d'aconseguir diners dels qui no havien fet cas de la crida de sometent:

“Llegados alla con el pretexto de Somatent se pedia a cada pueblo diese cierto numero de gente pagada, no para la prosecucion del, sino para el tiempo, ocasion, y faccion que se le señalava, valiendose de esta opresion para que redimiessen la comminada partida a la plaza de armas (a Figueres)”.

Per altra banda, amb aquest comportament els oficials reials van fer que les poblacions que estaven formant lleves voluntàries per a complir amb el sometent les van deixar de fer, perquè van tèmper que igualment serien obligades a pagar la commutació del servei:

“impidiendo las levas que tan voluntarias estaban haciendo las Universidades, mas tambien el desconsuelo de todos los Provinziales viendo que en contra la forma de las consitituciones (que solo permiten el somatent en diferentes casos) quisieron forçarles a lo que voluntarios ofrezian, deslustrandolos a terminos,o, denegar lo que se les pedia, o, de confessar la obligacion, uno, y otro, tan inpropio del Zelo, que yguualmente tienen del servicio de Vmagd, y de la observanzia de sus leyes”.

Un despropòsit darrera un altre despropòsit era el panorama que descrivien els diputats al rei. De tot plegat n'havien anat presentant al llarg dels anys queixa davant el virrei duc de Cardona, qui si bé va procedir a algunes revocacions dels procediments que havien ocasionat els danys i contrafaccions de constitucions, en tot cas aquestes revocacions no van tenir cap conseqüència pràctica, tot al contrari del que passava amb els càstics a les poblacions, tal i com exposaven amb evident enuig els diputats:

“que han sido solamente verbales porque aunque en ellas decia que se ofrecia castigar los delinquentes, y rehazer los daños, no se ha visto hasta oy soldado castigado por graves y atroçes delitos que aya cometido, ni universidad restituyda, ni particular satisfecho; antes bien se han hecho a la Villa de Prada lugares de S.Cebria y Catllar, y otros muchos notables gravamenes, pues por aver sucedido alguna pendenza entre algun vezino, y algun soldado, quedando este libre y sin castigo, los cargavan de compañías que los afligiesen, y maltratassen, lastando los inocentes las culpas de los reos”.

Al final del memorial els diputats demanaven a Felip IV que restaurés la situació d'acord amb les constitucions que ell mateix havia jurat observar en esdevenir sobirà de Catalunya. I ho feien en un to que transmet més resignació als mals que els tocava suportar que no esperances de redreçament de la situació :

“Esta es Señores, la summa de lo que al Princip.do de Cataluña, Condados de Ruissellon, y Cerdaña se ofrece representar aVMagd con todo obsequio y humildad por medio de sus Diputados esperando de su catholico Zelo y Real clemenzia se servira mandar el reparo a tantas contrafacciones a sus leyes: la emmienda de tantos y tan comunes daños: el remedio al evidente riesgo a que sus debilitadas fuerças quedan expuestas, y la expedicion al curso dela Justicia; para que desahogados detan prolijos males puedan acudir mas libres al servicio de Vmagd, atender a la defensa de sus fronteras y costas, estimar tan señalada merced, procurar mereçer otras mayores, y

rogar a Dios nro Señor Le de muy largos, y muy felices años de Vida, y que en todos para exaltación de Su S.taFe, las Catholicas Vanderas deVMagd Cuenten en su dilatada Monarquía, aun menos dias, que Vitorias”.

Una desesperança que en certa manera ja contenia el germen de la reacció que farien els diputats del següent trienni a l'estiu de 1640, quan emprendrien decididament la via d'intentar solucionar la situació pel seu propi compte, tot i que després de la revolta la impossibilitat de resistir l'atac dels exèrcits de Felip IV els acabà llençant en braços de la monarquia tradicionalment rival de Lluís XIII i Richelieu.

A finals de 1637 des de la cort es preveia augmentar les tropes allotjades a Catalunya fins a 10.000 soldats d'infanteria, una xifra que seria major si es compten també els que hi hauria de cavalleria. Es tractava de tropes que van ser enviades de diversos indrets de la monarquia hispànica: Castella, Aragó, València, Mallorca, Nàpols i les províncies valones de Flandes. Naturalment un nombre tan elevat d'efectius militars per allotjar preocupava molt al Consell de Guerra, el qual temia les previsibles desercions motivades per la incomoditat en l'allotjament. Aquesta preocupació la va traslladar el secretari d'aquell consell, don Fernando Ruiz de Contreras, al Consell d'Aragó, a qui el de Guerra demanava que l'ajudés en la recerca de mitjans per a conservar i allotjar adequadament l'exèrcit que es concentrava a Catalunya.

El Consell d'Aragó no va tardar a elevar una consulta a Felip IV sobre l'allotjament, una qüestió que s'havia d'atendre amb la màxima atenció per un doble motiu:

“por la falta de gente que ay en España y por lo que cuesta un hombre de poner en Perpiñan demas de las molestias y vexaciones que reciben los lugares por donde se conduce”.

Un punt de vista que va satisfer de tal manera al rei que, a més d'estar-hi d'acord fins i tot va donar:

“muchas gracias a este (al Consell d'Aragó) por el cuydado y celo con que mira estas materias y acude a ellas por su parte”⁸⁹⁰.

La primera proposta del Consell d'Aragó era que calia allotjar els soldats a la part més propera a França, en concret de Barcelona cap el nord, cap els comtats, des d'on seria fàcil enviar-los on l'enemic escometés, una cosa que si convenia es podia fer fins i tot per mar des dels ports d'aquesta meitat de Catalunya.

En segon lloc proposava dividir en cinc cossos les tropes d'infanteria, que es podrien encomanar a igual nombre de ministres reials de Catalunya, els quals haurien de tenir cura del seu allotjament i conservació.

Les tropes a més s'havien d'allotjar en llocs emmurallats (viles tancades), tan per a una millor defensa com per a evitar la seva dispersió així com la seva deserció. El Consell d'Aragó fins i tot donava la idea d'allotjar combinadament infanteria amb tropa de cavalleria, de manera que els infants tinguessin por de fugir ja que els podria perseguir la cavalleria. Per a evitar aquest problema de les desercions era convenient que es fessin mostres o revistes de tropes freqüents.

El consell també recomanava que es posés especial cura per a que els soldats es conformessin amb el que els provincials tenien obligació de donar-los en els

⁸⁹⁰ ACA, CA, 281, 24. Consulta de 17 d'octubre de 1637.

allotjaments, ja que d'aquesta manera es podrien evitar molts conflictes, els quals al seu torn eren motiu de dispersió de les tropes. Al mateix temps era necessari que el rei no tardés a pagar els soldats, cosa que indubtablement podia contribuir molt al manteniment de la disciplina.

Finalment el Consell d'Aragó tocava un aspecte molt delicat. Es tractava de la jurisdicció de tribunals a l'hora de jutjar els conflictes derivats dels allotjaments de tropes. Per la seva part el consell era partidari que fossin els ministres ordinaris a qui s'encomanés la custòdia de les tropes la que entengués en aquelles causes. Els cinc ministres que proposava el consell per a tenir cura dels corresponents cossos d'exèrcit eren: els dos governadors, el del Principat i el dels comtats, el batlle general o el seu lloctinent, i dos doctors de la Reial Audiència del Principat. Una proposició que es feia malgrat que des de 1599 havia quedat establerta per capítol de cort que el Tribunal de la Capitania General tenia jurisdicció sobre els soldats en tot cas, i sobre els provincials en temps de guerra, per bé que ara el Consell d'Aragó creia que en aquesta ocasió seria convenient no dividir la jurisdicció sobre les tropes allotjades entre justícia ordinària i justícia militar:

“y assi pareçe q.siendo los ministros prinçipales de la provinçia a quien se ha de cometer la Custodia de la gente se les podria dar Comission para que conoçiesen de los exçessos que cometieren los soldados en los aloxamientos con que podra(n) tenerlos mas aJustados no estando divisa la Jurisdiccion”.

A finals de 1637 el virrei duc de Cardona devia estar ja tan cansat de rebre queixes dels allotjaments que va nomenar com a superintendents en aquesta qüestió a don Lluís de Monsuar, batlle general de Catalunya i al doctor Francesc Joan Magarola, assessor de la Batllia General. Tenien la doble missió de “conservar” les tropes, és a dir, evitar les fugues, i alhora, d'evitar les topades amb els provincials.

El virrei va establir que els dos superintendents cobressin per a la seva comesa unes dietes, que sumades ambdues eren 125 rals diaris, a raó de 60 rals diaris per al batlle general, i trenta per a l'assessor de la Batllia. Cada un dels dos havia de ser acompanyat i assistit per un comissari i dos porters, els quals havien de cobrar corresponentment vuit i mig rals diaris i quatre rals al dia. El duc de Cardona volia que els diners per a pagar aquests superintendents i els seus auxiliars sortissin dels fons per a la paga de la gent de guerra, tot i que des de la cort la junta d'Execució no va ser del mateix parer ja que considerava que la tasca dels superintendents era a benefici de les poblacions de Catalunya, i per tant creia que els diners havien de sortir dels recursos de Catalunya mateix.

Fins i tot la junta va acabar preguntant la seva opinió al Consell d'Aragó⁸⁹¹. La resposta d'aquest va ser que l'únic lloc d'on podien sortir els diners a Catalunya era de la tresoreria de Catalunya, per bé que donat que aquesta estava tan carregada de pagaments el consell creia que hi hauria dificultats per a pagar les dietes, per la qual cosa demanava al rei que donés instruccions sobre el particular⁸⁹².

Els qui també estaven cansats però en el seu cas de no rebre resposta ni satisfacció a les seves queixes eren els diputats. Per a fer-se una idea de fins a quin punt només cal veure que la carta que aquells havien enviat al rei el dia 4 de desembre de 1637 amb el memorial inclòs que més amunt ha estat comentat no va ser contestada per Felip IV fins al 2 de març de l'any següent, és a dir, al cap de tres mesos. Certament era una dilació

⁸⁹¹ ACA, CA, 281, 74. Consulta de la Junta d'Execució de 4 de gener de 1638. S'havien reunit a la junta el Comte-duc d'Olivares, el duc de Villahermosa, el marquès de Castrofuerte i Pedro de Iscurza.

⁸⁹² ACA, CA, 281, 74. Trasllat de la consulta anterior de la Junta d'Execució al Consell d'Aragó.

que demostrava la falta de voluntat de la corona per a solucionar els problemes dels allotjaments de l'exèrcit a Catalunya. I encara la resposta del rei es va limitar a dir que els excessos dels soldats serien investigats pel Consell de Guerra, que al mateix temps seria l'encarregat de castigar-los "*y así os lo aviso y que el castigo será condigno de ellos*". Era una resposta que lògicament no va satisfer els diputats, ja que veritablement no es podien refiar d'una institució que a diferència del Consell d'Aragó era aliena a l'ordenament polític i institucional de Catalunya.

Per això tot seguit van fer una ambaixada davant el virrei comte de Santa Coloma per a posar-lo al corrent de la resposta que els havia donat el rei i per a instar-lo a actuar deseguida. Els diputats fins i tot li van recordar els actes de revocació dictats pel seu antecessor el duc de Cardona el 15 de maig de 1636 i el 5 de desembre de 1637, per a demanar-li ara a ell una nova revocació pels excessos que els soldats estaven cometent a molts llocs, especialment en el Rosselló a Elna i a Perpinyà.

Per la seva part el comte de Santa Coloma trobava de justícia el que demanaven els diputats i de fet ell ja havia manat castigar els culpables segons la justícia i que quan li arribessin ordres del rei ell ja actuaria tot respectant les generals constitucions del Principat⁸⁹³.

Al llarg de l'any 1638 van continuar els problemes dels allotjaments de les tropes, que aleshores es trobaven sobretot als comtats de Rosselló i Cerdanya i a les vegueries veïnes en previsió d'un possible atac francès sobre la frontera.

Una de les zones més afectades pels allotjaments va ser la vegueria de Girona, on sembla ser que s'hi allotjava una part de la cavalleria, probablement perquè era una terra on el conreu de cereals permetia assegurar l'alimentació dels cavalls. Així es veu amb el relat dels excessos comesos pels soldats a la parròquia de Sant Gregori, un lloc veí de la ciutat de Girona, que els ambaixadors de la Diputació van fer a finals de maig de 1638, en el que es diu que els soldats feien pasturar els cavalls pels camps de blat i altres fruits. A banda d'això també consten els abusos habituals d'apostar-se a les cases on volien, de les que en feien fora els seus inquilins i se'n feien ells els amos, de menjar el que els venia de gust sense pagar res, de compondre la universitat i els veïns detinguts i retinguts en el cos de guàrdia, de les agressions violentes als provincials que es resistien⁸⁹⁴.

Aquestes tropes de cavalleria també van fer molt mal a altres llocs de la vegueria com Santa Eugènia i a les poblacions de la Vall d'Aro, on a més de viure a costa dels pagesos els van cobrar, a ells i a les universitats, fortes sumes en concepte de composicions. Així per exemple don Luis Trejo (o de Frejo), capità de cavalls i tinent de comissari general de la cavalleria va compondre les universitats de la Vall d'Aro en 600 lliures, i fins i tot en va demanar 50 pel seu capellà Lluís Coll. També van causar molts danys materials els prop de dos-cents cavalls que anaven amb don Cristóbal López, tinent de la companyia del comte de Molina, i Lluís Gispert, tinent de la companyia de don Gregorio Mercado, que van arruïnar els amos de les cases on es van allotjar i fer donar de beure i menjar a discreció⁸⁹⁵.

Una de les poblacions on els perjudicis derivats de les accions d'aquestes unitats de cavalleria van ser especialment greus va ser a Palafrugell, a l'extrem d'aquella Vall d'Aro que toca al mar, i on els soldats que s'hi van allotjar en el mes de juliol de 1638 van arribar a l'enfrontament armat amb els vilatans, amb el resultat de la mort de dos capitans i alguns soldats, per la qual cosa en represàlia hi van ser enviades unes companyies que es van dedicar a cometre tot tipus de malvestats: robatoris d'or, plata i

⁸⁹³ *Dietaris de la Generalitat*, vol. V, Trienni 1635-1638, fols. 354 r 356 v.

⁸⁹⁴ *Dietaris de la Generalitat*, vol. V, Trienni 1635-1638, fol. 364 r.

⁸⁹⁵ *Dietaris de la Generalitat*, vol. V, Trienni 1635-1638, fols. 384 r 384 v.

tot tipus d'objectes de valor, apart d'emportar-se les armes (arcabussos, mosquets i altres) que eren tan necessaris per a la defensa d'una població litoral. També van cremar cases, van robar a les esglésies, van vessar el vi dels cellers, van donar per menjar als cavalls el blat. Una llarga llista d'accions violentes, expoliadores i destructives per les que els habitants van acabar fugint i desenant les seves cases, que van quedar a mans dels soldats, els quals van causar un mal que segons la Diputació es tardaria anys a reparar⁸⁹⁶. Uns fets que també van merèixer la condemna per part del bisbe de Girona, horroritzat pels actes de violència i sacrilegi en una població que era de la seva diòcesi⁸⁹⁷.

Uns fets pels que sorprenentment el virrei comte de Santa Coloma va afirmar davant els diputats que havia fet detenir i empresonar a don Luis Trejo, assegurant-los a més que si el trobava culpable seria castigat i que els perjudicats per les seves actuacions serien restituïts. No obstant al cap d'uns dies el comte es va excusar de continuar endavant amb el càstig i revocació dels excessos comesos per don Luis Trejo ja que la informació sobre aquest afer la estava fent la Capitania General, de manera que ell no podia fer una revocació que en tot cas havia de ser a instància de la Cancelleria, però que no obstant ho havia encarregat al doctor Francesc Joan Magarola per a fer-ho. Un fet que demostra que la via del Consell de Guerra, és a dir, de la Capitania General que en depenia, va ser la que com el rei havia dit es va utilitzar per a tractar els greuges atribuïts als soldats, una via que es va preferir a la via de l'Audiència i la cancelleria. Òbviament les instàncies militars eren més favorables a l'exèrcit que no als provincials, una situació que no hauria estat possible si els excessos i contrafaccions dels soldats hagués arribat a la via judicial ordinària de l'Audiència, la qual no hauria pogut fer altra cosa que reconèixer aquells excessos i contrafaccions i condemnar els soldats en conseqüència, un desenllaç que com es veu la corona volia evitar de totes passades. És evident que amb aquesta estratègia Felip IV avantposava la llei de la guerra i els interessos militars a les lleis de la terra i als interessos dels provincials.

Tanmateix els excessos dels soldats no van arribar mai a ser castigats efectivament pels oficials reials, ni per la via del virrei ni per la de la capitania general. Com a molt van ser reconeguts per un acte de revocació del virrei, que en el mateix deia – sense concretar com – que els culpables serien castigats i els perjudicats restituïts en els danys rebuts. Així va passar amb els excessos i contrafaccions abans exposats de Palafrugell, l'acte de revocació dels quals es va fer el 17 de novembre de 1638, i dels que s'havia culpats formalment al baró de Lisaga, comissari general de la cavalleria, i als capitans Diego Brisuela, Murcio Brufo Patafoca, Jeroni Cabanilles, Colmenar i Francesco Sandi, així com a l'alferes de la companyia de Brisuela, a Marc Ferriol, soldat de la companyia de Murcio Patafoca, i a altres soldats i oficials⁸⁹⁸.

Per altra banda cal tenir en compte que els allotjaments eren una de les reclamacions que la Diputació del General va fer tot al llarg de la dècada que va de 1630 a 1640 sense obtenir mai la reparació efectiva corresponent. De fet tal i com subratllava Pere Molas a partir de 1630 i fins a la guerra dels Segadors la qüestió dels allotjaments ja no

⁸⁹⁶ *Dietaris de la Generalitat*, vol. V, Trienni 1635-1638, fols. 108 r 109 r. Ambaixada de la Diputació davant el comte de Santa Coloma, de 12 d'octubre de 1638.

⁸⁹⁷ SANABRE, Josep. Op citada. Pàgs 40-41. La font que dona aquest autor és: ACA, CA, Generalitat correspondència rebuda, caixa 9. Carta del bisbe de Girona al virrei duc de Cardona de 30 d'agost de 1638 (Girona).

⁸⁹⁸ *Dietaris de la Generalitat*, vol. V, Trienni 1635-1638. Acte de revocació intercalada entre els fols. 124 v 125 r. Pàgs. 1814-1815 de l'edició dels dietaris).

abandona les planes del Dietari de la Generalitat⁸⁹⁹. En el mateix sentit es pot considerar un memorial de la Diputació de maig de 1639 que recull totes les reclamacions no resoltes en una llista de fins a onze en la què significativament apareix en primer lloc la dels excessos dels soldats⁹⁰⁰, un lloc principal que segurament es devia a que aquells excessos van afectar, directament o indirecta, a gent de tots els estaments, així com a poblacions tant de jurisdicció reial com senyorial.

Per a recuperar Salses i fer front a l'amenaça francesa a partir de l'estiu de 1639 es va enviar al Rosselló l'exèrcit que s'havia format a Cantàbria i que Felip IV va posar sota comandament del marquès dels Balbases. Per a l'allotjament d'aquestes tropes el Consell de Guerra (amb la Junta d'Execució) va voler que el marquès tingués plena independència respecte el virrei i capità general de Catalunya, segurament perquè es considerava que el comte de Santa Coloma ja tenia prou maldecaps amb les tropes que tenia sota la seva responsabilitat.

Amb aquesta intenció el virrei va rebre instruccions per a nomenar dos ministres que, sense dependre d'ell passarien a estar sota les disposicions del marquès dels Balbases. Igualment havia de donar instruccions al governador dels comtats i als cònsols de Perpinyà per a que obeïssin el marquès en tot el que els demanés pel que feia als allotjaments.

Per a la campanya de Salses Felip IV també va fer venir una unitat de mercenaris irlandesos sota comandament del comte Tircornel, que es van constituir formalment en un terç conegut com el dels irlandesos.

Entre els uns i els altres probablement es degué arribar a la xifra dels 10.000 efectius a sou de la corona prevista pels organismes centrals de la cort a finals de l'any 1637. A aquests contingents es van afegir al llarg de la campanya de Salses (de juliol de 1639 a gener de 1640) entre 12.000 i 17.000 combatents catalans entre lleves voluntàries de les universitats, mobilització obligatòria de feudataris i convocatòria de sometent general. Per tant en alguns moments hi va haver en terres dels comtats de Rosselló i Cerdanya un exèrcit que fàcilment podia rondar la xifra de 20.000 efectius, un elevat nombre de soldats, dels quals una bona part òbviament van haver de ser allotjats en els campaments de les immediacions de la fortalesa que estaven assetjant, tot i que la resta de tropes més a la reraguarda es degueren allotjar o bé a Perpinyà, o bé a les poblacions de la rodalia.

En aquests mesos de guerra oberta els excessos dels soldats allotjats de cap manera van deixar de tenir el protagonisme que havien tingut fins aleshores, i s'afegiren als efectes habituals de l'activitat bèl·lica sobre un territori que era camp de batalla. Aquests conflictes dels allotjaments un cop iniciada la guerra amb França van ser molt ben descrits per J. Sanabre. Aquest autor indicava el grau de devastació dels recursos del

⁸⁹⁹ MOLAS RIBALTA, Pere. "De la defensa de les lleis al canvi de sobirania", pròleg al vol. V dels *Dietaris de la Generalitat*, anys 1623-1644, pàg. XII.

⁹⁰⁰ *Dietaris de la Generalitat*, vol. V, Trienni 1635-1638. Acte de revocació intercalada entre els fols. 196 v – 197 r. Pàgs. 1834-1838 de l'edició dels dietaris). Les altres reclamacions eren, per l'ordre en que apareixen en el document, les següents: contrafacció de les constitucions que prohibien que els estrangers poguessin tenir beneficis i pensions, contrafacció de la mitja *annata*, contrafacció arrel de la publicació a Madrid de la pragmàtica de les causes feudals, contrafacció d'una crida del virrei prohibint balls i actes festius, contrafacció a la constitució 5a. Del títol "*De acusacions*" per les captures de Jaume Pi i Rafel Matalí, contrafacció dels pares inquisidors, contrafacció del usatge *Princeps Namque*, contrafacció d'una sentència de mort de quatre soldats executada a les Drassanes l'u de febrer de 1638, contrafacció per l'extracció fora de Catalunya d'uns presos, contrafacció dels contrabans, contrafacció dels forçats a galeres.

Rosselló del que en donaven testimoni els cònsols de Perpinyà ja a finals de juny de 1639. També els fets que van tenir lloc a la Cerdanya, on la resistència als allotjaments va acabar en una revolta oberta dels habitants. I a Cotlliure, on com va informar l'alcaid don Anton de Senmenat al virrei es va produir un intent de saqueig i crema de la població per part dels soldats que hi van anar a allotjar-s'hi, un tipus d'incidents que de forma similar van tenir lloc en els mesos de juliol i agost a altres poblacions de la frontera com Perpinyà, Ceret, Illa, Figueres, Roses i fins i tot del Principat estricte, com per exemple a Cervera⁹⁰¹.

En canvi després de la recuperació de Salses (6 de gener de 1640) mentre les tropes catalanes aplegades per a l'ocasió van ser llicenciades i retornaren a casa, les tropes a sou del rei es van continuar mantenint amb la intenció de tenir-les a punt per a la campanya que es preveia per a la primavera següent amb l'objectiu prioritari de recuperar els castells d'Òpol i Talteüll, que encara eren a mans dels francesos. No obstant es va decidir que no hivernarien al Rosselló, on la pressió tan intensa que havien exercit sobre els seus recursos i població no es podia suportar més temps, per la qual cosa unes i altres unitats van ser repartides en diferents quarters d'hivern que els van ser assignats a diferents indrets del Principat.

Així acabat el setge de Salses la cavalleria va ser traslladada als voltants de la ciutat de Girona, per passar, més o menys a principis de febrer, a la zona del Vallès, prop de Barcelona, on també es va esgotar el menjar per als cavalls, de manera que novament va caldre cercar-li una zona d'allotjament que, en aquest cas van ser dues simultàniament, el Pla d'Urgell i el Camp de Tarragona, ja que probablement es va pensar que dividint la tropa s'allargaria el temps que tardaria a esgotar una altra vegada els recursos. Per aquest darrer allotjament el virrei comte de Santa Coloma va enviar dos ministres reials per a fer-se'n càrrec, que van ser en concret el doctor Francesc Joan Magarola, assessor de la Batllia general al Pla d'Urgell, i el doctor Jaume Martí, assessor de la capitania general, al Camp de Tarragona

Cal tenir en compte que la pràctica l'alimentació dels cavalls era un maldecap considerable, ja que suposava tenir, sobretot, civada suficient a l'abast per alimentar un nombrós nombre d'animals concentrats, bo i més quan aquests s'afegien a la zona on eren, als caps de bestiar propietat dels pagesos, de manera que els recursos que en principi havien estat pensats per alimentar a un determinat nombre de caps de cop havien de servir per a un nombre molt superior. El resultat era que aquesta cavalleria literalment depredava en poc temps la civada de la contrada on era allotjada i necessitava traslladar-se – en un moviment de veritable transhumància – a cercar terres on trobar el seu sosteniment en una altra banda⁹⁰².

La infanteria sota comandament del marquès Geri de la Rena va ser allotjada en una ampla franja litoral que anava des de Palamós a la vegueria de Girona fins a Arenys de Mar en terres del vescomtat de Cabrera.

Ara bé, malgrat aquesta voluntat de no carregar amb excés de soldats la frontera era inevitable que n'hi hagués un cert nombre en alguns punts estratègics.

Un d'aquests era Perpinyà, on en principi va ser allotjat el tren de l'artilleria, el terç d'Aragó i una cinquantena de soldats de cavalleria, per bé que, després van ser preses en consideració les queixes dels cònsols de la vila, i finalment només s'hi va fer quedar el tren de l'artilleria, que era servit per un nombre escàs de soldats. I és que Perpinyà i en general a tota la frontera, tal i com testimoniaven dos dies abans de la rendició francesa a Salses els cònsols de la vila la situació havia arribat a uns límits intolerables de degradació i misèria:

⁹⁰¹ SANABRE, Josep. Op. citada. Pàg. 44-47.

⁹⁰² ACA, CA, 286, sn. Carta del virrei comte de Santa Coloma al rei de 5 de març de 1640.

“... que han visto devastadas sus casas y cosechas por los soldados, dejando esta tierra sin sustento y forrajes, imposibilitada la sementera, de modo que si no viene trigo extranjero será fuerza perecer de hambre”⁹⁰³.

Era una situació que el mateix comte de Santa Coloma corroborava tot subratllant que Perpinyà es trobava molt despoblada i empobrida, de manera que no hagués suportat un allotjament massa nombrós:

“por estar el lugar tan destruydo y despoblado, habiendo muerto mas de quatro mil personas naturales del, con las grandes enfermedades que ha havido, y todavia continuan, y mueren muchos, y dejandoles con este alivio, volveran en sí, y acudira gente que es lo mas seguro para su custodia, y ellos offrezan hazer las guardias y poner las çentinelas”.

El comte tenia clar que calia deixar que Perpinyà es refés, ja que en cas contrari no tindria forces per a servir més en endavant:

“quedar la villa por causa del alojamiento, tan destruyda que no tenga sustançia quando la hayamos menester, pues alojando en ella no vendra gente de fuera y la poca que ay se acabara de consumir”.

El virrei també considerava necessàries al mateix temps algunes obres per a reforçar algunes deficiències a les muralles i portes de la ciutat:

“para mayor seguridad se añadia el terraplenar la puerta de Elna, y en la de San Martin hazer dos estacadas, que çerrasen el primer rastrillo, por no estar aquello con la seguridad que es menester no habiendo foso, y otra estacada en dos grandes pedaços de Muralla que hay a una parte y a otra de la puerta de Ntra. Señora para que no puedan arrimar las escalas por ser la muralla vaja,”⁹⁰⁴

Unes obres que si es volia es podien fer ràpidament per a sortir del pas amb sorra i fusta.

Pel que fa a Perpinyà val a dir en primer lloc que, més enllà de l'opinió favorable del comte de Santa Coloma a no carregar-la amb allotjaments, la ciutat era una de les que tenia privilegis ben clars pel que feia a aquesta qüestió, els quals malgrat tot en aquesta ocasió no s'estaven respectant, i que consistien en estar únicament obligats els seus habitants a oferir habitació – i res més – a la gent de guerra que s'hagués d'allotjar fora del Castell Major⁹⁰⁵, el qual tenia capacitat per allotjar en els dormitoris que s'hi havien edificat temps enrere entre quatre-cents i cinc-cents soldats.

De fet no era poca cosa si es té en compte que això significava l'excepció a la norma general dels allotjaments segons les constitucions catalanes, aquella que obligava a donar a les tropes allotjades, a més de l'habitació o llit, vinagre, oli, sal, foc i llum. En segon lloc els cònsols perpinyanesos es queixaven que no hi havia suficients cases disponibles per allotjar tanta tropa, degut a les nombroses exempcions d'allotjar soldats de què gaudien els membres dels estaments privilegiats. Tampoc els semblava decent

⁹⁰³ SANABRE, Josep. Op. citada. Pàg. 55. La font que esmenta l'autor és: ACA, Generalitat, Cartes rebudes, caixa 28.

⁹⁰⁴ ACA, CA, 186, 109. Consulta del Consell d'Aragó de 8 de febrer de 1640.

⁹⁰⁵ ACA, CA, 286, 39. Sentència reial de 1553 a favor de les pretensions de la Vila de Perpinyà i carta dels cònsols de la mateixa Vila al comte de Santa Coloma de 27 de febrer de 1640.

haver d'allotjar soldats en els domicilis dels ciutadans que havien de servir cada nit a la guarda de nit, ja que aquells es quedarien sols amb llurs esposes i filles, una consideració moral que també tenien amb les cases de vídues.

Tanmateix el Consell d'Aragó no compartia l'opinió favorable del virrei Santa Coloma respecte a Perpinyà i recomanava que mentre el rei no veiés la sentència de 1553 que havia reconegut als perpinyanesos la única obligació de donar habitació als soldats s'havien de continuar complint les ordres reials respecte els allotjaments⁹⁰⁶, la qual cosa equivalia ni més ni menys a continuar exigint que les tropes s'alimentessin i hostatgessin sense restriccions, sense respectar ni tan solament les generals constitucions de Catalunya per les que els provincials havien de donar foc, taula, llit, oli, sal i vinagre en la mesura de les seves possibilitats als soldats.

Finalment va prevaldre el punt de vista del Consell d'Aragó, donant lloc a una situació en la que els habitants de Perpinyà van obeir de mala gana les ordres del rei, fins al punt que a mitjans d'abril de 1640 el virrei comte de Santa Coloma va haver d'escriure al Consell d'Aragó informant-lo del mal tractament que es donava a Perpinyà a la gent de guerra que s'hi allotjava, i demanant-li alhora, que el rei escrivís una carta als cònsols per a que es rectificqués aquesta actitud.

Així el 12 d'abril es va ordenar, via la Junta d'Execució, al comte de Santa Coloma que enviés ordres als cònsols de Perpinyà per a que fos donat a la cavalleria i a la resta de gent que hi havia allotjada a la vila el que estava establert per igual a totes les poblacions, a la qual cosa el Consell d'Aragó va afegir que s'advertís als cònsols perpinyanesos que per cada soldat que fugís de Perpinyà, la vila n'hauria de posar en el seu lloc quatre, una mesura que sembla ser que va ser comunicada efectivament al síndic que Perpinyà tenia a la cort⁹⁰⁷.

Sens dubte un altre lloc estratègic de la frontera era la tot just recuperada fortalesa de Salses, on hi van quedar de cinc-cents a sis-cents homes, als que es va afegir un reforç de dos soldats "reformats"⁹⁰⁸ de cada terç d'infanteria i vint capitans dels regiments que havien quedat sense gent.

Fora de Perpinyà i de Salses la resta del comtat de Rosselló es trobava en una situació límit que no permetia pensar a allotjar-hi soldats, motiu pel qual havia estat forçós allotjar la infanteria i la cavalleria que s'havien deixat per a la guarda de la frontera a les immediates contrades del Conflent i de la Cerdanya. Aquestes tropes desplaçades consistien en una força reduïda de cent-cinquanta cavalls, més algunes unitats d'infanteria repartides en diferents indrets; eren en concret el terç dels irlandesos, el d'Aragó i el de catalans del mestre de camp don Cristòfol de Guardiola.

En els nous allotjaments dels comtats o bé del Principat els soldats no van trigar a cometre noves accions violentes com havien fet en els anys anteriors a la campanya de Salses, la qual cosa va motivar novament l'inici d'una llarga sèrie de queixes dels diputats al virrei comte de Santa Coloma per aquest motiu. Una de les primeres veus a aixecar-se per a denunciar la situació va ser la de Pau Claris, canonge de la Seu d'Urgell i diputat eclesiàstic d'aquell trienni, que va enviar la següent carta al comte de Santa Coloma, en la que feia una extensa i detallada relació de la situació:

"De tal manera van cundint los excessos, opressions, y violentias, que fan y exequant los Capitans, y soldados, per todas las Vilas, y Lochs desta Provincia, y en sos provincials, robant palesament lurs haciendas, maltractant y matantlos, amb la maior

⁹⁰⁶ ACA, CA, 286, 39. Consulta del Consell d'Aragó de 22 de març de 1640.

⁹⁰⁷ ACA, CA, 286, 145. Consulta del Consell d'Aragó de 30 d'abril de 1640.

⁹⁰⁸ En aquest cas "reformats" significava que se'ls havia donat una nova unitat de destinació.

*crueltat ques pot pensar, que apar esta tota esta terra en lo ultim estat de ser del tot destruïda y acabada, entre los molts excessos que dits soldats han comesos, tindra VEx (ia) notitia del robo de la Iglesia de la Garriga, y del que han perpetrat en la persona de don Anton de Fluvià haventlo mort á ell y á quatre, o, sinch criats seus dins la Iglesia, rompent violentment las portas de aquella, robant y saquejant lo castell de dit don Anton ab tal furia y rabia com si fossen alarps (àrabs, és a dir, infidels), y ab aquesta mateixa proceheixen, en totas las parts per hont passen perpetrant innumerables morts forsant y violant las donas, captivant personas, robant y desperdisiant las haciendas, sens consideratio, ni respecte algu. Lo remediar estos excessos toca directament a VEx (ia) qui en nom de Sa Mag (t) presideix en esta provincia, á nosaltres toca representar ho a VEx (ia) com ho fem ab esta per nostron descarrech, manifestant a VEx (ia) lo imminent perill en que esta tota la terra, y estan los mateixos soldats, tots los provincials, y nosaltres en nom de aquell proclamam lo remey, lo qual esperam de VEx (ia) ab la promptitut que manifestament se veu es menester, perque altrament dubtam del reparo del dany ques pot succehir en notable deservey de Deu y de Sa Mag (t); Guarde Deu á VEx (ia) com per estos sos maiors servidors es desitjat. Barcelona, y febrer á iiii de M D C X X X X.
Lo Canonge Pau Claris”*

Pau Claris es feia ressò de les malvestats que estaven cometent algunes companyies de la cavalleria allotjada en el Vallès, com per exemple l'assalt al castell de Sant Esteve de Palautordera, residència de don Anton de Fluvià, un succés que per l'alt grau de violència que van usar els soldats que el van perpetrar, va representar un impacte emocional que sens dubte va quedar gravat a l'imaginari col·lectiu de la gent d'aquella època. Per a fer-se una idea d'això només cal veure que Pau Claris va qualificar el comportament dels soldats que van assaltar el castell de Fluvià com propi d' "àrabs", una expressió que cal tenir en compte que aleshores era un dels pitjors insults que es podien proferir contra cristians.

Com va indicar Sanabre una de les repercussions d'aquells esdeveniments va ser que es trenqués la treva tàcita entre la Diputació del General i el virrei comte de Santa Coloma, així com que la primera junt amb el Consell de Cent reiniciessin el seu enfrontament amb la cort de forma més virulenta encara que abans⁹⁰⁹.

La gravetat dels esdeveniments, així com la impossibilitat de restar-los importància va fer que fins i tot el comte de Santa Coloma mostrés una ferma voluntat d'aclarir-los i demanés per doble via sengles informes al doctor Gaspar Riera, assessor de la Capitania General, i al doctor Josep Massó, de l'Audiència, als qui va enviar a recollir informació sobre el terreny⁹¹⁰.

A més dels fets de Palautordera la llista de poblacions en terres del bisbat de Barcelona on els soldats allotjats havien comès malifetes era bastant llarga. Les recollia la Diputació en un memorial que comprenia les que havien tingut lloc des de finals de gener fins a finals de febrer de 1640⁹¹¹.

La relació començava a Vilamajor on el 31 de gener s'hi havien presentat quatre companyies de cavalleria, comandades per don Felip Icart i per don Pedro Pacheco. Aquests soldats, a banda de l'acostumada apropiació i impagament de beure i menjar havien cobrat composicions a particulars i a la universitat en concepte de bagatges (12 lliures), i a més es van emportar armes i algunes cavalcadures.

⁹⁰⁹ SANABRE, Josep. Op. citada. Pàg. 55.

⁹¹⁰ ACA, CA, 286, 45. Informe de l'assessor de la capitania general, el doctor Gaspar Riera. ACA, CA, 286, 119. Informe del doctor de l'Audiència Josep Masó. El primer reproduït a l'Apèndix documental.

⁹¹¹ ACA, CA, 286, 117. Veure transcripció a l'Apèndix documental.

Les mateixes unitats van continuar amb les seves extorsions i excessos a Cardedeu, on a més es van dedicar a foragitar violentament de casa seva els habitants. També van forçar la porta de l'església que el rector els havia tancat, i un cop el van prendre es van dedicar atonyinar-lo, i encara l'haguessin llençat daltabaix del campanar si no hagués estat perquè l'esvalot que van provocar entre els vilatans els ho va impedir.

A la Roca, Mollet, Sant Pere de Gavà, Rubí i Castellbisbal, es van produir escenes semblants, mentre que a la Garriga cal afegir que van fiblonar tantes botes com els va semblar fins a trobar els millors vins, rentant fins i tot amb vi els cavalls. Aquests soldats que van passar per la Garriga, en una nit i una matinada van causar més de 1.500 lliures de danys, entre menjar, beure, composicions, robatoris i trencadissa d'objectes, a part del robatori dels canelobres, casulla, i altres ornaments d'una església, objectes que van trobar amagats en una de les cases.

A Sant Esteve de Palautordera hi van arribar l'últim dia de gener els nou-cents soldats de cavalleria, entre napolitans i valons, comandats pels capitans Murcio Spatafora, don Luis de Villanueva (aquest dels valons) i Fabricio Priniano, que a banda dels excessos habituals es van dedicar a robar armes i cavalcadures, els quals després oferien als seus propietaris a canvi de diners per recuperar-les. En aquesta població tampoc no van faltar els habituals casos de maltractament físic als vilatans. Així per exemple el memorial recull el cas d'un pagès del terme, de nom Jaume Nét, qui en no donar tot els diners que li demanaven per composició va ser lligat primer amb els braços darrere molta estona, i després el van lligar a una escala, per ser bastonejat allí amb els canons de les carrabines fins a deixar-lo quasi mort. Però el pobre pagès no havia acabat aquí els seus patiments, ja que en demanar-li més gallines els soldats ell els va respondre que ja les havien mortes totes, i aleshores aquells van prendre un fill seu de tres anys dient que el volien matar i rostir al forn, arribant fins i tot a encendre el foc, però per sort la muller del pagès s'endugué la criatura per una porta falsa. A Palautordera també va haver un assassinat. Va ser el d'un fadrí de la casa del pagès Joan Carreres, que va ser abatut d'un tret de carrabina perquè no s'havia afanyat a donar tota la civada.

El memorial de la Diputació també parla dels fets que van passar en el terme de Palautordera. Els seus habitants, temerosos de l'arribada dels soldats que anaven per la comarca es van anar a refugiar, amb tot el que van poder arreplegar, al castell de la població que era propietat de don Anton de Fluvià. Per això aquesta edificació va ser assetjat pels soldats quan van arribar cap a les onze del matí de la vigília de la Maredeu de la Candelera. Els soldats van calar foc a les portes del castell, motiu pel qual don Anton de Fluvià els va dir que els obriria la porta de església si li donaven paraula de no fer mal a ningú, cosa que en entrar no van respectar ni de bon tros, doncs la soldadesca va entrar a sang i foc matant a escopetades i tall d'espases i ganivets a don Anton i la seva família, així com a molta de la gent que s'havia refugiat en el castell, sense oblidar-se a continuació de robar tot el que trobaren i es pogueren endur, que es valorava en 3.000 lliures més o menys.

Un altre lloc on l'allotjament va ser especialment gravós va ser a Granollers, que va haver d'allotjar el terç dels valons, que entre soldats i llurs famílies arribaven a la elevada xifra d'un miler de persones. Una gernació que es va ensenyorir de les cases atemorint a la població de tal forma que prop de dues-centes famílies van acabar abandonant les seves cases, i les que no ho van fer es van determinar a demanar llicència al bisbe per endur-se el Santíssim Sagrament i abandonar la vila al saqueig dels soldats, tot per a salvar si més no les seves vides.

La darrera població que s'esmentava en el memorial era Sant Pere de Gavà, on la soldadesca va violar una dona damunt del seu marit mateix, que jeia quasi mort de la pallissa a terra, i fins i tot van intentar abusar sexualment d'un menor, un minyó de nou

o deu anys a qui volgueren sodomitzar, el qual va aconseguir escapolir-se abans de les seves mans.

De fins a quin punt van afectar les consciències els actes violents de les tropes ens en dona testimoni la resolució que va aprovar el Consell de Cent a finals de febrer d'aquell 1640 en plena celebració del Carnestoltes, consistent precisament a treure les tradicionals lluminàries que engalanaven la ciutat mentre duraven les festes així com el vestir de dol els consellers, en protesta, evidentment, per la situació que estaven vivint les poblacions que havien de suportar els allotjaments⁹¹². Una actitud certament desafiant que va molestar molt a la cort, arribant fins i tot el Consell d'Aragó a recomanar que, malgrat estar-ne exempta, també s'allotjessin tropes a la ciutat de Barcelona.⁹¹³

Per altra banda el comportament dels soldats va fer que a més d'una població la rebuda i el tractament dels habitants comencessin a ser sinó hostils sí almenys recelosos, motiu pel qual el virrei comte de Santa Coloma va haver d'escriure una carta als llocs que va saber no tractaven bé als soldats comminant-los a fer-ho com tenien el deure de fer, bó i més quan els deïa que aquestes tropes venien per assegurar la seva defensa. En cas contrari els amenaçava amb enviar un nombre encara més gran de soldats⁹¹⁴.

Els conflictes que es produïen cada dia arreu de Catalunya entre poblacions i companyies de soldats va plantejar a la Diputació la necessitat d'aclarir per escrit els límits constitucionals dels allotjaments. Paral·lelament va presentar una queixa en ambaixada davant el virrei, abans de presentar finalment i per primera vegada des de l'aparició dels conflictes pels allotjaments, una reclamació formal davant l'Audiència. Pel que fa a l'escrit on es van delimitar els termes del contenciós val a dir que va consistir bàsicament el que havia elaborat l'any 1630 una comissió conjunta d'assessors de la Diputació i del Consell de Cent de Barcelona arrel de la reclamació que aleshores s'havia fet dels excessos i contrafaccions comesos pels soldats de la companyia del comte de Fuenc Lara⁹¹⁵.

Els fulls que es van imprimir per a donar a les viles que havien d'allotjar tropes feien referència en primer lloc a les bases legals dels allotjaments a Catalunya, que eren les següents:

- Capítol XXIII de les Corts de 1470,
- Capítol XXXIII de les Corts de 1537,
- Constitució XV de les Corts de 1553,
- Constitució XXI de les Corts de 1564,

corresponents a les constitucions III, XII, XIII i final del títol de l'ofici d'Alcaïds a la *Nova Recopilació*, a més de

- Constitució XV de les Corts celebrades per la Reina Maria, lloctinent d'Alfons IV, l'any 1422,
- Capítol de Cort XXXV (XLV) de les Corts de 1599.

I encara, segons la constitució XII, a falta del que disposés el dret local s'hauria de recórrer al dret comú.

D'acord amb l'anterior base legal i segons la pràctica que sobre els allotjaments havia estat usual d'observar, els provincials estaven obligats a aposentar i allotjar les tropes

⁹¹² ACA, CA, 263, 48. Memorial del Consell d'Aragó de 27 de febrer de 1640. També a ACA, CA, 285, 7. Consulta del Consell d'Aragó de 27 de febrer de 1640.

⁹¹³ ACA, CA, 285, 7. Consulta del Consell d'Aragó de 27 de febrer de 1640.

⁹¹⁴ ACA, CA, 286, 115.

⁹¹⁵ ACA, CA, 286, 112. Veure Apèndix documental per a la transcripció completa.

que anessin per Catalunya per ordre i mandat del rei de manera que no suposés en cap cas un nou vectigal, és a dir, un impost no aprovat pel rei i els braços en corts, qüestió aquesta que recollia, en concret, la constitució XX, del títol de “*Vectigals*” de l’aleshores vigent recopilació de les constitucions de Catalunya.

Era així que les constitucions catalanes, d’acord amb les normes aplicables esmentades abans, establien el següent règim general per als allotjaments (ja que cal recordar que Perpinyà gaudia des de 1553 d’un règim especial) :

- 1) Les tropes havien de ser aposentades a les poblacions pels seus regidors, segons les disposicions i arbitri d’aquests regidors. Els regidors actuaven a instància dels aposentadors de l’exèrcit, als quals els era prohibit de cobrar cap diner per l’apostatament, ja que la disposició de l’allotjament la feien els regidors i no ells.
- 2) L’allotjament incloïa els següents serveis: la posada o casa, la sal, el vinagre, el foc, el llit i la taula (aquesta darrera amb el servei corresponent).
- 3) Tot l’anterior s’havia de donar sense cobrar res i sense interès, segons les possibilitats de cada persona.
- 4) Per la seva part els soldats havien de pagar tot el que gastessin per a llur sosteniment, tan el seu propi com el dels cavalls si es que en duïen, així com per a les bèsties de càrrega que demanessin, segons els preus que fossin corrents.
- 5) Era prohibit als soldats de prendre als provincials llenya, carbó, palla, hortalisses, fruites, o altra qualsevol vitualla i animal de càrrega, ja fos de manera directa o indirecta. Fins i tot es contemplava que igualment no ho poguessin fer en cas de que els ho donessin de manera voluntària, sens dubte amb la intenció d’evitar qualsevol coacció dels soldats als particulars per a que ho declarassin així.

Com es pot veure, les reclamacions presentades contra els allotjaments de tropes sempre van tenir com un dels seus elements principals la constitució n. 20 de nous vectigals, ja que els abusos dels soldats sempre implicaven d’una o altra manera una imposició no establerta per llei.

Ara bé, la definició dels límits dels allotjaments no es feia únicament per a que les víctimes potencials dels abusos de les tropes sabessin fins on arribaven les seves obligacions. De fet ells ja les coneixien, però en canvi sí els era necessari tenir un document que les acotés per poder mostrar-lo als comandaments militars o als ministres reials que disposaven els allotjaments.

Al mateix temps cal tenir en compte que la definició de les obligacions constitucionals en la matèria dels allotjaments era el primer pas per a poder iniciar el procés de reclamació davant el virrei. Es tractava d’un procés que tenia sempre com a marc general l’obligació dels diputats de fer complir la constitució de l’observança als oficials reials, i que es desenvolupava normalment en dues fases. La primera era la presentació d’un escrit de protesta, que rebia el nom de “declaració”, que era lliurat per una ambaixada dels diputats (normalment tres, un per cada braç). A partir d’aquell moment el lloctinent general disposava de tres dies per a revocar les accions il·legals i restituir els danys causats. Si no ho feia així aleshores començava la segona fase, en la que els diputats denunciaven els fets davant l’Audiència i aleshores s’iniciava un procés judicial de contrafació de constitucions que podia tenir una durada considerable.

En la present ocasió els diputats van entregar la declaració en una ambaixada davant el virrei comte de Santa Coloma que va tenir lloc el 22 de febrer de 1640⁹¹⁶. I no tenint-ne prou amb aquesta protesta, en el seu zel per fer complir la llei, van arribar a denunciar davant la justícia fins i tot les poblacions que havien allotjat els soldats tal com els havia estat requerit, per haver incorregut, precisament, en contrafacció de nous vectigals, una acció que també havien fet els diputats del trienni corresponent a l'any 1630 contra els regidors de Granollers.

Aquesta denúncia de les poblacions que no s'havien ajustat als allotjaments segons les constitucions va indignar la Junta d'Execució, la qual va retreure al comte de Santa Coloma que no les emparés sota la seva protecció. Igualment estava indignada perquè els ministres de l'Audiència no manifestessin als diputats que no emetrien sentència conforme als seus punts de vista. Per això es va arribar a l'extrem de forçar l'Audiència sota amenaces d'haver de respondre davant la cort a emetre una sentència contrària a les pretensions de la Diputació⁹¹⁷.

Finalment la Junta va proposar, a un nivell més pràctic, que es donessin instruccions al virrei comte de Santa Coloma per a que alleugés en el que fos possible a aquestes viles que havien complert amb els allotjaments sense restriccions, al mateix temps que carregués més les que n'havien posat⁹¹⁸.

A banda de la repressió de les poblacions resistents és remarcable que al mateix temps la Junta d'Execució tenia la intenció de repartir la càrrega dels allotjaments amb criteris d'igualtat, repartint-ne per dir-ho en paraules seves la “graveza de ellos”, una demostració de què malgrat tot era plenament conscient de la càrrega feixuga que aquells suposaven.

Amb aquesta finalitat volia saber quines tropes havien estat allotjades en terres de barons, esmentant entre d'altres els estats del duc de Cardona i els del comte de Santa Coloma⁹¹⁹, una informació que va ser donada pel segon. En concret el virrei deia que l'exèrcit de Cantàbria, quan atravessà Catalunya havia passat pels seus estats i havia estat allotjada a Santa Coloma de Queralt i a d'altres llocs:

“que todos son passo para la gente y en algunos estuvo efectivamente alojando y que assi como les va tocando su tanda se ba haçiendo lo mismo en los del Duque de Cardona”.

La única nota discordant que aportava el comte era sobre la cavalleria, que en deixar el comtat d'Empúries - a on havia anat procedent del Rosselló - per dirigir-se al Camp d'Urgell i la Segarra, va ser quan s'havien produït “tantas desordenes con que destruyeron todos aquellos lugares”. No obstant, pel que feia a la preocupació principal de la Junta el comte de Santa Coloma afirmava que no hi havia hagut cap excepció entre els barons a l'hora d'allotjar tropes en els llocs de les seves terres⁹²⁰, per bé que sí s'havia produït un cas d'incompliment de les ordres reials. Es tractava, en concret, del baró de Ribelles, a la vegueria d'Agramunt, que s'havia negat a donar més del que marcaven les constitucions als vint soldats de cavalleria que es van presentar en

⁹¹⁶ ACA, CA, 286, 117. Ambaixada dels diputats davant el comte de Santa Coloma, de 22 de febrer de 1640. Transcripció a l'Apèndix documental.

⁹¹⁷ ACA, CA, 286, 43. Declaració del Reial Consell de 19 de març de 1640. Es tracta d'un document que, suposadament abans de la seva publicació, el virrei comte de Santa Coloma enviava a Felip IV, amb la finalitat, òbviament, de sotmetre el contingut del text a la conformitat del sobirà. TRANSCRIPCIÓ ÍNTEGRA A L'APÈNDIX DOCUMENTAL.

⁹¹⁸ ACA, CA, 286, 107. Consulta de la Junta d'Execució de 13 de març de 1640.

⁹¹⁹ ACA, CA, 286, 107. Consulta de la Junta d'Execució de 13 de març de 1640.

⁹²⁰ ACA, CA, 286, 42. Consulta del Consell d'Aragó de 28 d'abril de 1640.

el lloc del mateix nom per allotjar-s'hi, motiu pel qual el virrei havia ordenat al veguer que prengués al baró i el portés pres a Barcelona⁹²¹.

Els mateixos criteris de la Junta d'Execució eren expressats pel Consell d'Aragó per les mateixes dates, en una demostració de que el primer organisme marcava la línia al segon; de fet el protonotari Jerónimo de Villanueva tenia al seu germà Joaquin de secretari del Consell d'Aragó i per aquesta via li feia arribar les directrius que marcava el comte duc d'Olivares.

Així doncs el Consell d'Aragó afirmava que els vassalls catalans de Felip IV no es podien negar al servei que el rei els demanava en defensa de Catalunya mateixa, i sobretot, no ho podien fer en nom de les seves lleis, que segons el consell no s'ajustaven a les especials circumstàncies d'aleshores:

“por ver tan desencaminados estos vassallos y con tanto olvido de su obligacion natural, cediendo al bien comun de su propia defensa por Inteligencias de sus leyes que ni se ajustan al caso presente ni les pueden dar derecho para obrar contra su mesma conveniencia; porque siendo la suprema ley la defensa de la provincia y de la Religion ninguna otra puede impedir lo que mirare a la Causa publica”.

Certament es tractava d'un raonament sorprenent si es té en compte que el Consell d'Aragó tenia l'obligació de fer veure al rei que havia de respectar les lleis de Catalunya que havia jurat al principi del seu regnat.

El punt de vista expressat pel Consell d'Aragó estava directament relacionat amb la política del comte-duc d'Olivares, a qui molestava que les lleis particulars de Catalunya impedisin la realització d'una política reial sense gaires límits tal i com sí es podia fer a Castella.

No obstant per a evitar que la persistència en aquesta actitud reàcia dels catalans els portés a un extrem difícilment rectificable el Consell d'Aragó veia del tot necessari l'adopció de mesures per redreçar tan com es pogués la situació:

“...las apariencias son de tan mala calidad y de tan sumo descredito para la autoridad real que deven en la prudencia de VMd ser motivo de que se discurra en el remedio efectivo pues lo consentido que se hallan aquellos Vassallos si se continua puede ser que les traiga al ultimo precipicio y el consejo sin faltar a su obligacion no puede dexar de representar esto a VMd insistentemente”⁹²², unes paraules prepotents i alhora curiosament premonitòries del Corpus de Sang i de l'oferiment de la corona a Lluís XIII de França.

Aquesta actitud obertament contrària als allotjaments, basada a més en una declaració de contrafacció de constitucions, va acabar d'irritar la cort. Així el Consell d'Aragó estava convençut que els diputats no tenien raó de declarar contra constitucions els allotjaments, considerant-los nou vectigal. Per al consell els allotjaments de la manera que els volia el rei, estaven plenament justificats per les circumstàncies de guerra oberta d'aleshores, que invalidaven el poder recórrer a la constitució de nous vectigals:

“siendo la justificacion la causa de la defensa de la misma Provincia y hallandose en Cataluña actualmente las armas de Francia y con guerra Viva, o, temor della de

⁹²¹ ACA, CA, 286, 42. Carta del virrei comte de Sant Coloma al rei de 24 d'abril de 1640.

⁹²² ACA, CA, 286, 108. Consulta del Consell d'Aragó de 14 de març de 1640.

proximo, con lo qual es constante que no estamos en caso de la constitucion (de nous vectigals) ni hay razon para que se puedan valer della ⁹²³.

Per això condemnaven amb un to evident d'enuig el pregó que els diputats havien publicat per a repartir per les poblacions sobre els límits constitucionals dels allotjaments: *“es abominable y indigno de Vasallos fieles de VMd y que mereze severo y exemplar castigo”*. I per a castigar aquestes mostres de gosadia el consell no dubtava a recomanar que, igual com ja havia fet el duc de Feria en el seu mandat com a virrei, el comte de Santa Coloma fes prendre un diputat i li obrís un procés, una idea que també expressava en termes semblants la Junta d'Execució⁹²⁴. Al mateix temps tot i que en un to menys agressiu també creia necessari enviar a la Diputació un escrit de protesta per la seva actitud contrària al servei reial, donat que els allotjaments eren en:

*“beneficio suyo proprio pues se trata de su mayor defensa, poniendose asi mesmos nota entre las demas naciones en su proçeder, y que VMd no puede consentir cosssa que sea contra el bien publico ni contra la seguridad dellos mismos”*⁹²⁵.

El Consell d'Aragó estava plenament convençut que amb la resistència a complir amb els allotjaments s'estaven vulnerant les regalies de Felip IV. Fins i tot va llençar un dur advertiment als ministres de l'Audiència del Principat, donat que considerava que si es pronunciava a favor de la Diputació del General no afavoriria els interessos reials de manera prou clara:

“lo que se apartan de lo que devieran inclinarse a quanto es beneficio de las regalias de VMd y que entendiendose, como se entiende, en este consejo, por constante y llano que no es esta en el caso de la constitucion (de vectigals), deven ellos seguir esta opinion, pues la aseguran los pareceres deste Consejo”.

Fins i tot amenaçava els jutges reials que si no canviaven actitud i executaven totes les ordres del virrei sobre l'exèrcit sense fer cas de les constitucions, s'haurien de presentar en el termini de vint dies davant el Consell d'Aragó, donant a entendre que restarien exposats al càstig del rei⁹²⁶. En aquesta qüestió però els ministres de l'Audiència van rebre l'ajuda del virrei comte de Santa Coloma, que coneixia de sobre els esforços que estaven fent i la pressió que suportaven en les tasques dels allotjaments. El virrei en concret va intentar evitar que, com els havia estat demanat pels diputats, haguessin de fer una declaració de contrafacció de constitucions sobre els allotjaments, una maniobra que el comte de Santa Coloma pretenia aconseguir fent dir als jutges que la responsabilitat d'aquella actuació era únicament seva, ja que ell es limitava a complir les ordres del rei, i que, per tant, només a ell se li havien de demanar explicacions:

“me ha parezido darles camino para que se puedan salir, respondiendole a la protesta de los diputados, que obrava yo conforme las ordenes de VMd como su lugarteniente conque tienen vastante evasion no allanandose a sentir bien (como les veo siempre

⁹²³ ACA, CA, 285, 7. Consulta del Consell d'Aragó de 27 de febrer de 1640.

⁹²⁴ ACA, CA, 286, 107. Consulta de la Junta d'Execució de 13 de març de 1640. S'hi diu que per a la conservació de l'exèrcit de Catalunya era convenient que el virrei ordenés prendre alguns diputats i els fes castigar. Suggeria igualment la Junta que es preguntés al Consell d'Aragó si seria possible enviar algun diputat a la Cort, per a fer demostració amb ell.

⁹²⁵ ACA, CA, 285, 7. Consulta del Consell d'Aragó de 27 de febrer de 1640.

⁹²⁶ ACA, CA, 285, 7. Consulta del Consell d'Aragó de 27 de febrer de 1640.

encaminados) a declarar que no es de aquel juyçio, que por ser lo que les causa mas embaraço la constitucion de los nuevos vectigales, me ha parezido cargarmelo yo a cuestras, par que se puedan salir y no hazer una declaracion que seria de tan mala consecuencia, como lo vera VMd, por el acto de protesta que va con esta,⁹²⁷

El comte de Santa Coloma volia, com es pot veure, evitar de totes totes una declaració de l'Audiència que, com es temia, donaria la raó a la Diputació del General.

Per la seva part els ministres de l'Audiència⁹²⁸ van seguir per la via que els havia indicat el virrei comte Santa Coloma. Per això a finals de març van fer arribar a través del virrei una carta al rei, que havia de ser el precedent escrit d'una ambaixada que volien enviar a la cort, tot plegat amb la intenció de destacar els esforços i el zel que havien posat en les tasques que els havien estat encomanades en relació als allotjaments. Malgrat tot aquesta iniciativa de l'ambaixada a la cort no va ser ben considerada pel Consell d'Aragó, qui aconsellà el rei que no s'arribés a efectuar, ja que en coincidir amb la que la Diputació i ciutat de Barcelona havien enviat en protesta per la presó del diputat militar Francesc de Tamarit, temia que això encara decantés més l'Audiència a favor de la Diputació i Consell de Cent, una cosa que lògicament tant el Consell d'Aragó com el protonotari i el comte duc d'Olivares degueren veure contraproductiu per als interessos reials a Catalunya⁹²⁹.

A part dels jocs d'interessos i del ball d'amenaçes ens podem preguntar per què els ministres de l'Audiència estaven disposats a emetre una sentència favorable a les reclamacions de la Diputació. En aquest sentit cal tenir en compte que els jutges de l'Audiència només podien emetre una sentència conforme al dret que havien d'aplicar, que no era altre que les constitucions catalanes, de manera que acabarien per donar la raó a la Diputació.

No obstant hi ha un segon motiu no menys important pel que fa al cas, i és que els jutges de l'Audiència eren funcionaris reials de naturalesa catalana. Un motiu que precisament no passava desapercebut al mateix Felip IV, qui a propòsit del cas del doctor Guillem Meca afirmava sense embuts el següent:

“porque de lo que toca a naturales hay experiencia de lo poco que obran los Juezes que lo son”,⁹³⁰.

Una suspicàcia, la del rei, que lluny de ser infundada, es pot pel contrari comprovar amb actituds com la del doctor Joan Pau Xammar, que era un dels jutges comissionats pel virrei per a investigar la repercussió dels fets de Santa Coloma de Farners en i que a mitjans de maig de 1640 escrivia al comte de Santa Coloma per a fer-li avinent que no havia sentit res sobre aquells successos, però pel contrari si moltes coses sobre les violències que cometien els soldats i el cansament dels pobles per haver d'allotjar-los⁹³¹.

⁹²⁷ ACA, CA, 286, 40. Carta del virrei comte de Santa Coloma al rei, de 15 de març de 1640.

⁹²⁸ ACA, CA, 286, 41. Signaven aquesta carta els ministres següents: el regent Miquel Joan Magarola, el doctor Miquel Carreres, el doctor Jaume Mir, el doctor Ramon Rubi de Marimon, el doctor Gabriel Berart, el doctor Josep Massó, el doctor Geroni Guerau, el doctor Felip Vinyes, el doctor Bernat Pons i Turell, el doctor Joan Baptista Goy, el doctor Rafael Joli, el doctor don Onofre d'Argensola i el regent de la reial tresoreria don Miquel de Çalbà i de Vallgornera.

⁹²⁹ ACA, CA, 286, 41. Consulta del Consell d'Aragó de 1 d'abril de 1640.

⁹³⁰ ACA, CA, 286, 42. Consulta del Consell d'Aragó de 28 d'abril de 1640.

⁹³¹ ACA, CA, 287, 113. Carta del doctor Joan Pau Xammar al comte de Santa Coloma, de 18 de maig de 1640.

Pel que fa a Guillem Meca cal dir que aquest era un jutge de l'Audiència que a l'abril de 1640 es trobava assistint el terç de don Juan de Arce i que va ser acusat pel virrei comte de Santa Coloma de no complir bé aquest servei que li havia encomanat ell mateix, especialment quan les tropes van haver de ser allotjades a Amer i a Sant Feliu de Guíxols, poblacions que no havien volgut complir més enllà de les obligacions establertes per les constitucions i en les que els vilatans van rebutjar violentament els soldats. El doctor Guillem Meca i d'Ivorra era un dels jutges de l'Audiència a qui el virrei comte de Santa Coloma havia encarregat les tasques de suport als allotjaments, en concret en el districte comprés per la costa entre Blanes i Sant Feliu de Guíxols i per l'interior fins arribar a una línia entre Girona i Olot, on hi havia quatre terços en total. Un d'aquests terços era com ha estat indicat el de Juan de Arce, que havia causat problemes a Sant Feliu de Guíxols i a Llagostera, població aquesta segona on els soldats es dedicaren al pillatge indiscriminat i on segons el doctor Meca *“dexaron el lugar harto afligido y en llegando a sus quarteles an sido peor que antes”*.

Un altre terç era el de napolitans don Leonardo de Moles els oficials del qual cobraven composicions d'entre vuitanta i vint-i-quatre rals als vilatans, a part de dedicar-se també al robatori. Una altra de les actuacions dels soldats denunciada pel doctor Meca era que amb les anomenades butlletes “volants” els soldats es podien presentar en més d'una població i demanar de ser-hi allotjats, de manera que podien exigir composicions i aliments a totes alhora. Per part dels vilatans el doctor Meca esmentava en els seus informes que robaven armes als soldats.

Tanmateix aquestes acusacions contra els soldats les atribuïa el comte de Santa Coloma a la debilitat de don Guillem Meca, a qui acusava d'haver estat massa tou en la seva actuació:

*“y todo viene de la flogedad deste Ministro que es grandissima culpa, como de sus mismas cartas se conoze, pues deviendo prender a los jurados y todos los que se hallavan culpados embiandomelos aqui maniatados como tenia orden, no ha hecho nada,”*⁹³².

El jutge Meca també era acusat per l'allotjament de les tropes del marquès dels Balbases als voltants de Girona i, finalment, també se li recriminava no haver seguit els regiments de la guarda del rei que manava don Felipe de Guevara quan aquests van ser enviats a l'auxili del terç de don Juan de Arce, quan aquest estava essent assetjat a Amer⁹³³. Per tot això fins i tot el Consell d'Aragó recomanava al rei que es nomenés una altra persona en el lloc de Meca, a qui sens dubte creia que caldria castigar. Al mateix temps el consell també creia que calia castigar exemplarment les poblacions d'Amer i Sant Feliu de Guíxols, carregant-les amb més gent per allotjar.

Per la seva part el rei va aprovar el que li suggerien els ministres del Consell d'Aragó i va ordenar que es despatxessin les ordres oportunes per a fer anar el doctor Meca a la cort, així com per a posar en el seu lloc al doctor Valonga, un regent del Consell d'Aragó que feia temps havia estat enviat a Catalunya per a investigar els excessos dels soldats. Fins i tot Felip IV manava, en demostració de la més absoluta desconfiança, que el doctor Jacinto Valonga anés acompanyat d'algun altre ministre que indicava que tampoc havia de ser català *“porque de lo que toca a naturales hay experiencia de lo poco que obran los Juezes que lo son”*.

⁹³² ACA, CA, 286, 42. Carta del comte de Santa Coloma al rei de 24 d'abril de 1640.

⁹³³ ACA, CA, 285, 18. Carta del comte de Santa Coloma al rei de 16 de maig de 1640.

El cas del jutge Meca no era l'únic. També van ser objecte d'acusacions de negligència per part del virrei comte de Santa Coloma altres membres de l'Audiència, els quals:

“andan omisos y floxos es menester castigarles de modo que escarmienten porque de otra manera no es posible sacar fruto dellos ni yo solo puedo executar lo que conviene”.

Així per exemple el doctor Miquel Carreras, qui a mitjans de maig de 1640 era a Martorell per a disposar l'allotjament d'algunes companyies de cavalleria sota comandament del capità don Francisco de Velasco també va provocar l'enuig del virrei per la seva actuació. Un altre jutge que es guanyà una esbroncada del virrei va ser don Bernat Pons, a qui el comte de Santa Coloma havia encarregat la investigació de la participació de don Lluís Descallar i del cavaller Prats en els aldarulls dels revoltats a Santa Coloma de Farners. Al mateix temps cal dir que el virrei no s'oblidava de demanar que s'agraís i honorés els ministres que sí complien amb diligència les tasques que tenien encomanades, una actitud que demostra, una vegada més, un desig cert de ser objectiu per part del comte de Santa Coloma, i això malgrat les pressions que patia tan per part de la cort com de les institucions catalanes⁹³⁴.

A propòsit del cas del doctor Carreras resulta estrany pensar que el virrei s'hi hagués d'enfadar tenint en compte el que el mateix doctor explicava sobre la seva actuació a Martorell, una població ben representativa de la situació que es devia viure a moltes poblacions que també van haver d'allotjar tropes repetidament.

Perquè efectivament sorprèn que el comte de Santa Coloma tingués motius per a retreure alguna cosa al septuagenari doctor, qui malgrat el seu delicat estat de salut (patia una feridura que li afectava la part esquerra del cos) va evitar un enfrontament entre els vilatans armats i els soldats. Fins i tot el vell demanava per això al lloctinent que tingués compassió d'ell i que el deixés tornar-se'n a casa i, que en el seu lloc hi posés algú que tingués millors condicions físiques.

Pel que feia a la situació a Martorell el doctor Carreras explicava al virrei que a continuació del terç dels modenesos hi arribà, el 14 de maig de 1640, la cavalleria de don Francisco de Velázquez, que eren uns 300 homes amb els corresponents cavalls, més les bèsties que carregaven els bagatges. Aquesta tropa no va entrar a la vila i el seu comandant hi va fer anar al comissari que demanà al batlle i els jurats allotjament segons les condicions habituals, és a dir, habitació per als soldats i menjar i beure per aquests i llurs cavalcadures, petició a la que, en un primer moment es van negar alegant que la població no tenia recursos i es trobava exhausta pels allotjaments tant seguits. A més mentre es produïa la negociació s'havien acostat un centenar de vilatans armats amb pedrenyals, amb la intenció expressa de pressionar el batlle i els jurats per a que rebutgessin l'allotjament, tot i que en el moment que ho anaven a fer va intervenir el doctor Carreras, que es posà entremig de la gent, els jurats i el comissari, i que juntament amb el capità Velázquez, així com amb alguns capellans i altres coneguts seus que eren presents, va aconseguir dominar aquell conat d'avalot. Un cop calmats els ànims, el batlle i el jurat van accedir a donar als soldats el que poguessin, obtenint ells al seu torn la paraula del capità Velázquez de què, malgrat la incomoditat els soldats acamparien fora la vila, sota una arbreda propera, per a evitar d'aquesta manera mals majors.

Per la seva part les autoritats locals de Martorell van comprar dos camps de farratges per alimentar els cavalls, i també van procurar palla, pa, vi i altres vitualles a la tropa,

⁹³⁴ ACA, CA, 285, 18. Carta del comte de Santa Coloma al rei de 16 de maig de 1640.

de manera que com deia Carreras “*tots son restats contents*”; ni tan solament es va produir, com era habitual cap dany, com per exemple la tala de llenya que solien fer els soldats fora les poblacions.

Tanmateix com aventurava el mateix doctor Carreras la causa d'aquest avalot a Martorell va ser el rumor que s'escampà de què les despeses de l'allotjament anirien a càrrec dels particulars (segurament mitjançant alguna talla, que era un procediment habitual en aquests casos), un motiu prou versemblant si es té en compte que moltes comunitats locals estaven endeutades pels allotjaments des de feia molts anys.

Els soldats van abandonar Martorell el vespre del 15 de maig o bé la matinada del 16 i tan solament es va haver de lamentar una topada de poca importància dels vilatans amb dos soldats, els quals havien desobeït les ordres i havien entrat dins la vila, amb el resultat d'un d'ells ferit lleu d'una punyalada en una cuixa. Finalment com escrivia el doctor Carreres la tropa “*Sen es anada ab quietut*”.

Fets a banda crec que encara són més importants les consideracions que sobre els mateixos fets feia el vell magistrat Carreres. Així, per exemple de la pobresa de la població de Martorell escrivia el següent al comte de Santa Coloma:

“La gent de aquesta vila, Ex^m. Señor esta tan pobre, y miserable, que es la major llastima y compassio del mon, y no u puch encarir mes porque si no u hagues vist de mos ulls, no u gozaria dir, y fonch forsos lo vespre, que passaren los modenessos per assi, que fonch de present que io de mos diners donas cent pans a las pobras cassas, porque tinguessen pa que donar a menjar als soldats, que tenian aposentats en ellas”.

O sobre la reacció popular que suscitaven els allotjaments continus en feia aquesta anàlisi tan lúcida:

“De aquest excés, que an fet, la gent popular en esta vila, sen ha de fer sentiment, porque si no sen fa, sera pitjor la primera occasio que passaran soldats de peu, o, de cavall, porque pensar, que los habitants los pujan donar a menjar a sos gastos, ho tinch per molt difficultos, tant per sa pobressa, com porque me an referit alguns capellans, que lo humor que va entre ells, es molt dolent, y que si an de esser tractats desta manera, tant se estiman anar sen, o, fer algun desastre. Y sino es, que la vila del comú, (ab que esta molt exhaust, y disminuït) los dona a menjar, o, que los soldats se fassen lo gasto de sos diners (si ni aportan) se te per impossible que pujan tenir bon allotjament.”

Finalment el vell jutge demanava al virrei Santa Coloma que enviés a Martorell a mossèn Millet i a Antic Serrat – probablement també ministres de l'Audiència – per a que:

“perque prengan la informasiò, que convinga, y porque previngan lo necessari per lo esdevenidor, a effecte, que passat altras tropas, se tropia en esta vila lo necessari, tant de ordis, y civadas, y pallas, o, herbatges, com per lo demes, altrament passara molt grans perills, las tropas no patescan molt, o, que no succehesca un desastre”.

Fins i tot suggeria que hi anés el tresorer don Ramon de Calders, segurament amb la intenció de portar diners per a distribuir entre els soldats⁹³⁵.

⁹³⁵ ACA, CA, 286, 59. Cartes del doctor Miquel Carreres al virrei, del 14 al 16 de maig de 1640.

Davant aquesta insuperable resistència als allotjaments per part de la majoria de poblacions de Catalunya va prosperar a la cort una iniciativa per establir una contribució amb la que els catalans haurien de finançar l'exèrcit a sou del rei que aquest hi tenia aplegat per a la seva pròpia defensa. Des del punt de vista de la cort era una mesura del tot legítima i a més necessària, no solament perquè l'esgotament de la hisenda reial a nivell general de la monarquia era un fet, sinó perquè sobretot s'havia pogut comprovar a Catalunya fins a quin punt era difícil que sobre el terreny les tropes obtinguessin pel seu compte els recursos necessaris per al seu sosteniment.

La presència i allotjament d'aquest exèrcit era estava plenament justificada per a la cort donada la persistència de l'amenaça francesa, ja que malgrat la recuperació de Salses pel gener de 1640 encara quedaven per recuperar els petits castells de Talteüll i Òpol, que si bé eren fortaleses modestes no deixaven de ser estratègicament importants per a controlar novament la frontera dels comtats, a part de la possibilitat d'una nova ofensiva enemiga a gran escala en qualsevol moment.

Probablement la idea de la contribució per a l'exèrcit, igual com la de les fortificacions abans (gener de 1639), va ser del comte-duc d'Olivares, que la va desenvolupar en un memorial que el protonotari Gerónimo de Villanueva – la seva mà dreta – va llegir en el Consell d'Aragó a finals de febrer de 1640.

Val a dir que, al contrari del que es pot pensar, no es tractava d'una mesura excepcional, ja que la cort considerava que els allotjaments que s'estaven fent a Catalunya entraven dins la categoria usual en els regnes ibèrics de la monarquia hispànica⁹³⁶, una modalitat que era diferent de la que es practicava en altres territoris com Flandes o Itàlia⁹³⁷, i que consistien en que l'exèrcit visqués gratuïtament sobre el terreny dels recursos del propi país on es trobava:

*“Y porque esta materia de los alojamientos se considera que no puede ser en España como es en Flandes y otras Provincias, parece que se devia executar revençendose que se de lo necesario y habiendo de ser en dinero se les podria advertir, que lo regulasen segun una memoria que el Protonotario ha leydo en el consejo remitiendosela (al virrei, el marques de Villafranca i al dels Balbases, es suposa), y volviendo a advertir al Virrey que lo que convendria es que se guarde la disposicion y forma que se le ha ordenado, repartiendose por toda la Provincia el coste”*⁹³⁸.

No obstant aquesta iniciativa no va tenir el suport dels principals caps de l'exèrcit que el rei tenia a Catalunya, que no eren altres que el mateix virrei i capità general comte de Santa Coloma, i del marquès dels Balbases, aquest darrer en tant que capità general de les tropes enviades des de Cantàbria. Aquests comandants no veien necessari l'establiment d'una contribució i creien que el manteniment de l'exèrcit es podia aconseguir igualment de la manera que s'havia fet fins aleshores, és a dir, amb el constant realotjament de tropes en trànsit pel territori⁹³⁹, obtenint a cada nova població d'allotjament els recursos necessaris. Aquesta darrera era l'opinió dels caps militars, dels quals es pot pensar que tenien un bon coneixement de la situació sobre el terreny, tot i que la que s'imposà finalment va ser la dels ministres reials de la cort. Els primers confiaven més en la força superior dels soldats a l'hora d'aconseguir aliment a les viles

⁹³⁶ ACA, CA, 285, 7. O tal com es diu en el document i en un sentit purament geogràfic, a “Espanya”.

⁹³⁷ A Itàlia aquest tipus d'allotjaments eren coneguts com allotjaments “a la llombarda”.

⁹³⁸ ACA, CA, 285, 7. Consulta del Consell d'Aragó de 27 de febrer de 1640.

⁹³⁹ ACA, CA, 286, 40. Consulta del Consell d'Aragó de 22 de març de 1640.

per on passaven i desconfiaven d'un impost que creien seria molt difícil de cobrar, cosa que, lògicament no solucionaria la situació. Els segons en canvi confiaven més en imposar una mesura d'àmbit general que assegurés un manteniment efectiu de l'exèrcit i que amb força de regalia acabés amb les alteracions que s'estaven produïnt ara aquí ara allà.

L'argument principal que es donava des de la cort per a justificar una mesura d'aquesta mena era, purament i simple, la consideració que l'exèrcit que hi havia a Catalunya s'havia format específicament per a la defensa de Catalunya, i per tant s'inferia que era Catalunya mateixa que l'havia de mantenir. En aquesta línia s'expressava la Junta d'Execució, que era tant com dir que era la mateixa opinió del comte-duc d'Olivares, ja que era ell qui controlava aquest organisme:

*“Y en admitiendo en todos los lugares la gente de Guerra se podria haçer Repartimiento General y supuesto que el exercito que VMd tiene en Cataluña sea formado para su defensa y sea ocupado en ella para mantenerlo en paz y quietud librarla de las ostilidades del enemigo”*⁹⁴⁰.

De manera similar s'expressava el Consell d'Aragó, que considerava la contribució necessària per al sosteniment de l'exèrcit i alhora per al manteniment de l'ordre públic a Catalunya, ja que en repartir de forma general el pes dels allotjaments s'evitaria la desigualtat amb que aquests s'havien fet fins aleshores:

“Esto hasta aora no parece tiene estado pero siempre insistira el consejo en suplicar a VMd que mande se ponga en execucion por que no solamente es util para el mesmo exercito sino para la mesma Provincia, pues no seria razon que siendo igualmente interesadas todas las Universidades en la defensa publica fuessen mas graciadas unas que otras, ni de buen exemplo que la que obedece y cumple con su obligacion fuesse de peor calidad que la que se resiste y falta a ella”.

Es tractava d'una mesura que com es veu tenia l'objectiu d'implicar a totes les poblacions per igual i, fins i tot – i això era una destacable novetat respecte l'anàloga contribució per a les fortificacions – havia d'afectar les rendes de la Diputació del General, que també es pensaven destinar (amb amenaces de pena de mort incloses) al manteniment de l'exèrcit:

*“Y supuesto que por Justo este medio se deve continuar Parece al consejo que se embie orden precisa al Conde de Sta. Coloma para que en la forma que platico el repartimiento para la fortificacion en quanto a la igualdad de la contribucion execute otro en lo que fuere menester sin otra solemnidad para sustentar la gente del exercito en su aloxamiento con tal brevedad y penas que sea irremediable y prompta la execucion llegando a ocupar las Rentas de las Universidades y de los particulares sin que en esto haga mas replica ni consulta pues ninguna le admitira VMd que suspenda el efecto desta orden. Tambien parece se le ordene precissamente ocupe las rentas de la Generalidad mandando a los mismos exactores con las penas que le pareciere mas rigurossas sin excluir la de muerte que no acudan con ellas (les rendes) a la diputacion sino a la persona que el (el lloctinent) señalare durante la ocasion de la presente necesidad”*⁹⁴¹.

⁹⁴⁰ ACA, CA, 286, 107. Consulta de la Junta d'Execució de 13 de març de 1640.

⁹⁴¹ ACA, CA, 286, 108. Consulta del Consell d'Aragó de 14 de març de 1640.

En aquests primers mesos de 1640 la Diputació va entregar l'enèsim escrit de protesta al comte de Santa Coloma en el que es queixaven de la violació de la constitució vintena, la dels "nous vectigals" que ja estaven fent les tropes de l'exèrcit de Cantàbria, que sota comandament del marquès dels Balbases havien arribat per a defensar el Principat i els Comtats de la invasió de l'enemic francès. Per la seva part el virrei demanava als diputats que els catalans fossin agraïts amb aquests soldats que havien lluitat per a preservar la seva seguretat:

*"que mereix (l'exèrcit) per totes les consideracions y no poch per lo del agraiment trobar bona correspondentia en los naturals della y descans de les fatigues passades presas per a conservar las mateixas cosas ahont avuy seran lo sustento de sas vidas (es refereix a les vides dels soldats) y que han de tornar ha aventurarles molt prest... i aci ningu pot dubtar que lo benefici publich de aquest principat no concistesca en la conservatio de aquest exercit y que en sustentarlo no sustente la maior part de sa defensa"*⁹⁴².

A aquest primer argument el comte de Santa Coloma n'afegia un segon, segurament molt més pràctic, consistent en què el patrimoni reial es trobava exhaust davant la càrrega d'haver de sustentar tants exèrcits arreu de la monarquia. Tanmateix segurament, atesa la pròpia condició de català, el mateix comte potser confiava més en l'efecte del primer argument que no del segon, el qual com es pot suposar, devia deixar bastant indiferents els seus connaturals.

Una mesura que establia una nova imposició era d'esperar que seria rebutjada des d'un primer moment per la Diputació del General, que amb tota probabilitat presentaria davant l'Audiència un recurs per contrafacció de la constitució vintena, la dels nous vectigals. D'això n'estava convençut el Consell d'Aragó, el qual, en presentar a l'aprovació del rei l'esborrany de pragmàtica que havia d'establir la contribució, ja l'advertia que calia escriure al virrei comte de Santa Coloma apremiant-lo per a que posés tota la cura a executar la recaptació del nou impost, així com en prevenir l'Audiència per a que declarés a favor del rei a la competència que presentessin els diputats⁹⁴³. No era la primera vegada que des de la cort s'instava al virrei de Catalunya perquè en els recursos de la Generalitat en matèria d'allotjaments dissuadís a l'Audiència de fallar en contra dels interessos del rei, per més que això suposés emetre una sentència disconforme amb les lleis catalanes, les quals cal no oblidar que eren les mateixes que els jutges i el propi Felip IV havien jurat observar.

L'esborrany de la contribució que el protonotari Gerónimo de Villanueva va portar al Consell d'Aragó per a la seva consideració i oportuna consulta era bastant llarg i s'estructurava en tres parts⁹⁴⁴. La primera era un llarg preàmbul en el que Felip IV argumentava la necessitat d'establir la contribució. La segona una detallada relació de les quantitats en metàl·lic i en espècie que s'havia de donar a cada soldat i oficial de l'exèrcit que el rei tenia a Catalunya. I finalment es concretava quin havia de ser el sistema de recaptació i qui l'havia d'executar.

En el preàmbul el rei recordava que des de feia molts anys mantenia pel seu propi compte un exèrcit a Catalunya, per a la defensa de la frontera amb França, i que la

⁹⁴² ACA, CA, 286, 44. Requesta que els diputats van entregar al virrei el 26 de març de 1640, amb la resposta del segon.

⁹⁴³ ACA, CA, 286, 118. Consulta del Consell d'Aragó de 30 de març de 1640.

⁹⁴⁴ ACA, CA, 286, 118. "Pragmatica que manda VMd publicar en Cataluña para la contribucion gral. De la Provincia para el sustento de la gente del exercito que hay en ella". Transcripció a l'Apèndix documental.

invasió de 1639 l'havia obligat a reforçar-lo amb més tropes que havia fet aplegar a Cantàbria, entre els soldats de les seves Armades i també d'altres parts d'Espanya". A continuació planteja la necessitat de mantenir aquestes forces per a les contraofensives que es preveien per a la primavera de 1640, amb la intenció de recuperar els castells d'Òpol i Talteüll, on encara romanien tropes franceses, i també reconeixia planerament la impossibilitat amb que es troba per a poder pagar aquestes tropes amb els recursos que fins ara ho havia fet. Aquests recursos no eren altres que les rendes del seu propi patrimoni, començant per les que tenia al Principat mateix, on – ho afirmava el mateix rei – no arribaven ni per a les despeses ordinàries de l'administració de justícia; i tampoc podia comptar com havia estat habitual amb els patrimonis que tenia a la resta de territoris, ja que es trobaven exhaustos. Aquesta situació extraordinària d'amenaça justificava, en opinió del rei, la seva suprema regalia per a l'obtenció per via de col·lecta i contribució el que era menester per a la "*defensa y bien publico de la Provincia*", la qual cosa significava, per tant, la legitimitat de l'actuació del rei al marge de les Corts i, fins i tot, l'excepció temporal en el respecte per les constitucions i privilegis que poguessin posar entrebancs a aquesta actuació del rei en defensa del bé públic de Catalunya.

Uns arguments que evidentment les institucions de govern catalanes, des dels més insignificants governs locals fins al Consell de Cent i la Diputació del General, malgrat el respecte que poguessin tenir per les prerrogatives del seu sobirà, no estaven disposades a acceptar. Per a totes elles era inadmissible que el seu sobirà, aprofitant l'avinentesa de la darrera guerra, ignorés unes lleis i privilegis que existien des de feia segles i que mai havien estat violentats ni en aquestes especials circumstàncies. Des d'aquest punt de vista els conflictes constitucionals entre la corona i les institucions catalanes deguts de la necessitat d'obtenir recursos per a fer front a despeses militars creixents a Catalunya van contribuir decididament i intensament al trencament d'aquelles institucions amb la sobirania de Felip IV en començar la guerra dels segadors.

Com dèiem més amunt la pragmàtica també detallava quina paga volia el rei que fos donada a cada soldat i oficial, distingint-se entre infanteria i cavalleria.

Així en primer lloc als d'infanteria els seria donat el següent en relació als graus de l'escalafó de l'exèrcit:

-Soldat ras (de "*paga sencilla*", que eren sis escuts): se li havien de donar un ral i mig diaris, inclòs el pa de munició, per bé que si el cap de casa on estava allotjat el soldat, en comptes de donar el diner en metàl·lic al soldat li volgués donar menjar, aleshores només rebria mig ral per a les despeses més indispensables.

-Per als oficials reformats, així com per als que tenien concedit un avantatge o plus a la paga ordinària, els quals cobraven lògicament més de sis escuts, s'establia una mitja paga (mensual?) i mig ral de pa diari; per als entretinguts amb grau de capità o més els entreteniments eren a càrrec de l'exèrcit mateix, però el pa i l'allotjament anaven a càrrec del país, com els soldats.

-Els capitans, alferesos i sergents novells (els "*bisoños*") havien de rebre dos terços de la paga i el mig ral de pa diari.

-Als mestres de camp, sergents majors i ajudants s'havia de donar llur paga sencera sense pa. Per als cavalls del maestre de camp es donaria menjar fins al nombre de vuit, als del sergent major fins a quatre, als dels ajudants fins a dos i, finalment, per a cada oficial menor fins a un cavall; la quantitat d'aliment per als cavalls era la mateixa que la dels cavalls de les companyies.

-La resta d'oficials majors del Terç de llocs inferiors als anteriors mitja paga i el pa.

Finalment també es contemplava que per a cada companyia d'infanteria es donés menjar a sis rosins, si els tenia, inclosos els dels capitans reformats i els dels novells. Això volia dir la palla que necessitessin i un “*celemin*” de civada, que era la meitat que es donava a cada soldat de cavalleria.

Als de cavalleria se'ls havia de donar:

-Al soldat ras se li havia de donar el menjar per al cavall, que era un “*quartan*” de civada diari. Pel seu propi sosteniment li corresponien dos rals diaris, sense pa, i en el cas que el cap de casa el volgués alimentar, només havia de rebre la quantitat en metàl·lic de tres “*quartillos*”, per a les despeses més indispensables.

-Per als capitans i oficials novells es donaria a cadascun dos terços de paga.

-Als capitans el sosteniment per a quatre cavalls, tres pel tinent i dos als alferesos, sempre en les quantitats establertes per als soldats

-Per als oficials reformats mitja paga i aliment per a dos cavalls si els tenien.

Aquesta concreció per escrit de les pagues a què tenien dret els soldats era del tot necessària per a evitar els continuats incidents que s'havien estat produint des de gener de 1640. De fet hi havia testimonis que posaven de manifest l'encert d'aquesta mesura, alguns dels quals van ser esmentats pel Consell d'Aragó en una consulta del 20 d'abril de 1640⁹⁴⁵. En el document s'afirmava que els soldats havien millorat la seva situació, especialment els de cavalleria, la qual també es diu que comptava amb l'assistència de ministres reials enviats pel virrei als seus quarters del Pla d'Urgell-Segarra i Camp de Tarragona-Penedès. Així els caporals d'aquestes unitats de cavalleria afirmaven que els naturals feien bé tot el que els era possible, malgrat la pobresa que patien en molts llocs. No obstant el Consell d'Aragó alertava el rei de les desercions que hi havia d'alguns soldats que es dirigien a Aragó per a entrar a les lleves que s'hi estaven fent (i així cobrar novament la paga d'allistament), la qual cosa era molt difícil d'evitar atesa la longitud de la ratlla fronterera entre Catalunya i Aragó. Per a evitar aquestes fugues interessades el Consell d'Aragó deia que s'havien enviat ordres molt precises el governador d'Aragó per a que posés en pràctica algunes mesures.

En darrer terme es detallava com i qui havia de procedir el cobrament de la contribució. En primer lloc, pel que fa el com, la primera cosa que es deixava clara era que el rei volia que fos tot el Principat i comtats els que contribuïssin. El repartiment de les quantitats a pagar s'havia de fer de la manera acostumada, és a dir, mitjançant una col·lecta o talla en base als focs reconeguts de cada lloc, en la mateixa manera a com s'havia procedit amb la contribució per a les fortificacions (gener de 1639).

El muntant que fos recaptat havia de ser usat en la conservació de l'exèrcit, per bé que, en previsió de possibles sobrants, s'introduïa una clàusula específica per a que pogués ser destinat a altres efectes.

L'encarregada del cobrament havia de ser en principi i per desig del rei la Diputació del General. Aquesta havia de nomenar, en el breu termini de sis dies a partir de la publicació de la pragmàtica, una persona responsable, la qual un cop recollits els diners els havia d'entregar el lloctinent i capità general; pel cas més que probable que la Generalitat no executés aquest mandat es preveia una clàusula per la qual el mateix virrei procediria a nomenar la persona responsable.

Cal subratllar que finalment l'establiment d'aquesta contribució expressa pel manteniment de l'exèrcit es va portar a terme i es va publicar en forma de pragmàtica el 30 de març de 1640. El cobrament es degué portar a terme almenys fins a finals de maig de 1640, quan el virrei comte de Santa Coloma va escriure el rei per a informar-lo

⁹⁴⁵ ACA, CA, 286, 58.

que, ateses les circumstàncies d'agitació a Catalunya havia cregut convenient aturar l'execució del cobrament de les dues contribucions, és a dir, tan la de les fortificacions com la dels allotjaments. Malauradament el virrei no deia si la recaptació era tota la que havia estat prevista, ni a quins llocs o zones s'havia ja cobrat efectivament⁹⁴⁶.

Una altre testimoni en aquest sentit és el que proporciona el Consell d'Aragó, que en una consulta emesa poc després que la carta anterior del lloctinent manifestava el rei que creia molt necessari el manteniment de l'exèrcit a càrrec de la corona, ja que no es podia dependre en això de la falta d'assistència del Principat, tot i que això si, ja hi hauria temps per a que el rei recuperés el que hauria despès en aquells moments: "*supuesto que despues podra VMd mandar se cobre lo que se deviere*"⁹⁴⁷.

Paral·lelament a la mesures fiscals de les noves contribucions d'allotjaments i fortificacions, basades en una situació excepcional de guerra oberta que justificava a ulls de la corona el seu establiment, van ser suggerides altres mesures de caire polític. També les va exposar el Consell d'Aragó i consistien en l'empresonament del diputat militar, el cavaller Francesc Tamarit, així com de l'eclésiàstic, el canonge Pau Claris, en escarment per actitud obertament bel·ligerant de la Diputació del General contra els desitjos del rei, especialment en matèria dels allotjaments. El consell, i segurament la cort sencera, consideraven la Generalitat l'origen de les crides que feien que els catalans es neguessin a sostenir els soldats.

El diputat Tamarit havia de ser pres i conduït pel marquès de Villafranca en una de les seves galeres a Cotlliure, d'on havia de ser dut el Castell Major de Perpinyà, per ser-hi tancat en una cel·la. El motiu de no empresonar-lo a Barcelona mateix, que era la pràctica habitual, era per a tenir-lo incomunicat a Perpinyà i, per tant, per a impedir que fos socorregut amb diners per la Diputació, tal i com era costum de fer-se amb els oficials de la institució. Així es creia que el càstig seria més sonat, i efectivament ho va ser, ja que la Diputació va enviar immediatament a la cort el frare caputxí Bernardí Manlleu per a protestar per la detenció, a qui no tardaren en afegir-se nou ambaixadors més, als que encara se n'afegiren tres en representació de la ciutat de Barcelona⁹⁴⁸. Com és sabut també s'esvalotà el poble de Barcelona, on la situació contrastava, per exemple, amb una altra ciutat com Girona, on sembla ser que les autoritats locals estaven en bones relacions amb el governador de Catalunya, don Ramon de Calders, que hi era aleshores per motiu de la concentració de les tropes que havien de fer front als revoltats de Santa Coloma de Farners i comarca. Aquesta bona sintonia dels jurats gironins amb el governador significava una bona disposició a servir el rei, una actitud que el Consell d'Aragó va saber apreciar en aquelles circumstàncies difícils per als interessos de Felip IV, per la qual cosa li demanà que escrivís als jurats felicitant-los per la seva bona disposició⁹⁴⁹.

Tanmateix pel que feia el canonge Pau Claris la condició d'eclésiàstic feia una mica més difícil la seva detenció. Així calia, en primer lloc, fer que el jutge del tribunal eclésiàstic conegut com del Breu Apostòlic iniciés un procés amb l'acusació que Claris estava fomentant la inobediència dels vassalls catalans el rei, per a tot seguit aconseguir

⁹⁴⁶ ACA, CA, 285, 18. Carta del comte de Santa Coloma al rei, de 20 de maig de 1640.

⁹⁴⁷ ACA, CA, 285, 18. Consulta del Consell d'Aragó de 24 de maig de 1640.

⁹⁴⁸ ACA, CA, 286, 41. La llista dels ambaixadors per la Diputació del General era, pel braç eclésiàstic: don Francesc Oluja, deà i canonge de la Seu de Lleida, don Francesc Sans, arxidiaca i canonge de la Seu de Barcelona i el doctor Francesc Taverner, canonge de la Seu de Barcelona. Pel braç militar: don Francesc de Cartellà i de Malla, don Joan de Peguera. Pel braç reial: Jeroni de Calders, Geroni de Navel, Joan Baptista Codina i Bernat Vallencàs, tots ells ciutadans honrats de Barcelona. Aquesta darrera envià al doctor i cavaller Joan Pau Boquet, al ciutadà honrat Raimon Romeu i al doctor Miquel Vilanera.

⁹⁴⁹ ACA, CA, 285, 18. Consulta del Consell d'Aragó de 24 de maig de 1640.

que aquell jutge eclesiàstic el fes empresonar. Val a dir que es pretenia impedir que com Tamarit tampoc pogués ser assistit per la Diputació. Per aconseguir aquestes detencions i empresonaments dels diputats el Consell d'Aragó suggeria a més, que s'escrigués el Consell de Cent per a que, en compliment del deure de fidelitat degut el rei, assistís el lloctinent en tot l'afer, cosa que a la realitat era més que impossible, ja que la ciutat de Barcelona s'havia alineat amb la Diputació del General en el pols que mantenia aquesta amb la corona. No cal dir que Felip IV va estar d'acord amb els suggeriments del Consell d'Aragó, a qui va agrair expressament l'atenció amb què havia tractat l'afer.⁹⁵⁰

Es pot pensar que segurament el virrei comte de Santa Coloma no va conèixer un sol moment de repòs des que Felip IV l'encarregà de la cura de l'exèrcit de Catalunya. La seva actuació en aquesta comesa li va valer, com la historiografia sempre ha destacat, un paper decisiu en el desenllaç dels esdeveniments que van conduir el *Corpus de Sang* i a la seva pròpia mort. Tanmateix moltes vegades només ha estat posat de relleu que don Dalmau de Queralt va contribuir a fer més gros l'abisme que va separar Felip IV (i la cort de Madrid) dels seus vassalls catalans, descuidant – potser fins i tot en ocasions ignorant – que el comte de Santa Coloma va haver de caminar per la corda fluixa d'un fràgil equilibri entre el servei a la corona, en tant que oficial reial, i la solidaritat amb els seus conveïns, en tant que català.

En aquest sentit es pot veure que no va actuar igual el final que el principi de la crisi. Al principi, per exemple, era capaç de destacar el rei el servei considerable fet pels catalans en la campanya de recuperació de Salses, així com advertir-lo tot seguit de les limitacions que oferia Catalunya als designis reials sobre l'allotjament de les tropes:

*“y no siendo el pais grueso, las enfermedades y muertes tantas, y ahora los alojamientos y las fortificaciones, y no haver este año sembrado en el Condado (de Rosselló) y no haber quien lo hiziese, con que estan todos los lugares acavadisimos, espero que no sera posible llenarle (de soldats allotjats), como lo veen todos, y el Marques de los Balbases, que escrivira a VMd sobre ello”*⁹⁵¹.

No es devia tractar d'un advertiment gratuït, ja que el comte el va tornar en fer presonat novament per a disposar els allotjaments de la manera com Felip IV insistia que es fessin:

*“y no puedo dejar de representar a VMd que esto (Catalunya) no es grueso para poder sustentar un exercito sin darle algun socorro principalmente a la cavalleria y cada dia se va conoziendo mas la imposibilidad y pobreza como el Marques de los Balbases lo experimentara llegado aqui y dara quenta dello a VMd haviendolo tocado con las manos”*⁹⁵².

El comte de Santa Coloma aludia com es pot veure el marquès dels Balbases, que aleshores ja era el capità general de l'exèrcit, el que precisament estava cometent tots els abusos, menys dels provincials, que havien quedat sota el comandament del comte. Una divisió de comandaments que crec que és important tenir en compte, ja que en aquells moments del començament de l'espiral de violència que va portar el *Corpus de Sang* el virrei mantenia posicions divergents respecte com s'havien de fer els allotjaments amb el marquès dels Balbases.

⁹⁵⁰ ACA, CA, 286, 108. Consulta del Consell d'Aragó de 14 de març de 1640.

⁹⁵¹ ACA, CA, 286, 109. Consulta del Consell d'Aragó de 8 de febrer de 1640.

⁹⁵² ACA, CA, 286, 112. Carta del virrei comte de Santa Coloma al rei, de 14 de febrer de 1640.

Així si el primer era de l'opinió que calia aconseguir la bona disposició dels catalans als allotjaments de forma gradual, començant amb blanura i demanant només el menjar, per a continuació anar aconseguint més a poc a poc. Per la seva part el dels Balbases mantenia criteris molt allunyats de la moderació de Santa Coloma, ja que pretenia que els allotjaments es portessin a terme sense cap mena de limitació inicial, de la mateixa manera que, precisament, s'estaven fent a França, tal i com reconeixia i aprovava la Junta d'Execució⁹⁵³. A més, el marquès dels Balbases dubtava de la capacitat del comte de Santa Coloma per aconseguir disposar els allotjaments com volia el rei, principalment per la pròpia condició de català del virrei: *“Pero que teme de la condición de la gente del Pais que toda la autoridad y maña del conde de Sancta Coloma no a de vastar a conseguirlo”*⁹⁵⁴.

Certament eren opinions diferents que es poden atribuir efectivament el diferent angle de visió d'un i altre derivat específicament de la condició personal de cadascun. Així mentre el comte de Santa Coloma es mirava la qüestió des de la seva pròpia terra i, per tant, amb molta més precaució i moderació que el marquès dels Balbases, que es mirava les coses de la mateixa manera que si l'haguessin enviat a Flandes o a Itàlia, és a dir, des d'un territori estranger on havia estat enviat pel rei a complir un servei. Una diferència de punts de vista, que era la mateixa que, en essència, separava el virrei del rei i bona part dels ministres de la cort, començant pel comte-duc d'Olivares. Una diferència que s'aniria fent més prima per part del comte de Santa Coloma a mesura que la pressió a que era sotmès des de la cort es va anar incrementant fins a límits insospitats, malgrat que fins el final de la seva existència es pot dir que el malaurat virrei no va deixar d'intercedir en alguna ocasió pels seus connacionals catalans.

El comte de Santa Coloma estava convençut que el seguiment dels criteris del marquès dels Balbases havia estat la causa del conflicte dels allotjaments, ja que els soldats *“conque se fueron tomando mucha liçença cometiendo desordenes, y exçesos notables, y la provincia se alboroto y començo a revolver”*. Ell mateix va haver de tornar ràpidament des de Perpinyà a Barcelona per a intentar calmar els diputats, als qui no paraven d'arribar inquietants notícies sobre els conflictes provocats pels soldats per allà on passaven. Els virrei els va dir que els allotjaments no s'estaven fent com desitjava el rei – cosa que no era cert – i, segons ell, va aconseguir que estiguessin en bona disposició pel que feia a proveir “moderadament” les tropes amb menjar; el mateix temps va enviar cartes als jurats de les poblacions per a que com a mínim donessin carn, pa i vi als soldats, així com palla i civada per a la cavalleria, afegint, això sí, que on calgués s'usaria la força, fórmula aquesta darrera que ens dóna idea de fins a quin punt el comte de Santa Coloma sabia de les dificultats per aconseguir el servei dels catalans de bon grat.

Mentrestant don Dalmau de Queralt, convençut que la disposició de diners pels soldats podia alleujar molt la tensió, havia aconseguit 4.000 ducats per a pagar alguna cosa a la cavalleria, que estava sofrint molt. En els regiments de la de Cantàbria fins i tot s'havien produït, a part de les desercions de soldats, algunes de soldats amb llurs pròpies cavalcadures. En aquest punt el virrei va escriure alguna cosa sobre l'estat d'ànim d'aquests soldats de cavalleria, diu en concret que *“con los desordenes que han hecho en los transitos que son de manera que a ellos mismos les tiene atonitos”*,

⁹⁵³ ACA, CA, 286, 120. Consulta del Consell d'Aragó de 24 de febrer de 1640 sobre la consulta del 1 de febrer, traslladada per la Junta d'Execució. Aquesta darrera era de l'opinió que els allotjaments sense limitacions, tal com també els estaven practicant els francesos, era el més convenient: “Que la forma que VMd se sirve disponer en los quarteles y modo de conservar tanto el Pais como la gente de guerra es el mas Justo y combeniente que puede ser, Y el que Verdaderamente estan platicando los franceses”

⁹⁵⁴ ACA, CA, 286, 120.

comentari que ens permet tenir una idea de la desorientació i perplexitat d'aquests homes enviats a lluitar lluny en una terra estrangera on eren rebuts i tractats amb extraordinària i ferotge hostilitat.

Malgrat les anteriors divergències cal dir que els esforços del virrei eren molt ben valorats pel Consell d'Aragó, que creia necessari que se li agrais el que estava fent per aconseguir els allotjaments en bones condicions. Coincidia plenament amb ell sobre la necessitat d'enviar alguna quantitat de diners per a pagar l'exèrcit. I sobre els delictes comesos per les tropes en trànsit era de l'opinió que el rei havia de manar que fossin castigats rigorosament i exemplarment, amb la ferma convicció que no es podien consentir atrocitats com les que havien comès alguns soldats "*ndignos (actos) de personas que tienen el nombre de christianos y que militan en las Banderas de VMt*", en una clara asusió a les cremes i robatoris esglésies. Al mateix temps creia que calia escriure el Consell de Cent i a la Diputació en protesta per la difusió dels papers impresos sobre les condicions constitucionals dels allotjaments.

No obstant Felip IV no es va mostrar d'acord amb agrair el comte de Santa Coloma la seva dedicació, almenys no fins que no hagués complert les ordres que li havia donat per a la bona disposició dels allotjaments, cosa que segons ell creia no s'havia aconseguit encara perquè el virrei no havia encarregat a algun ministre que en tingués cura. Sobre les cartes sí que li semblava bé que s'escriguessin, per bé que amb més urgència a la Diputació, a la qual calia instar a complir el que se li havia manat pel manteniment de l'exèrcit. Pel que feia el càstig dels excessos de soldats ja s'havia comissionat el doctor Valonga, regent del Consell d'Aragó, per a que els anés a investigar i remetés les causes particulars a una junta de ministres, a la que per part del Consell d'Aragó hi entrarien els regents Bayetola i Sisternes. Finalment recordava que s'havien de reiterar les ordres per a que a tota la província es fes el repartiment per a la gent de guerra, és a dir, el repartiment d'una contribució *ad hoc* pel sosteniment de les tropes⁹⁵⁵.

Pel març de 1640, poc abans de que li arribés la pragmàtica per a publicar a Barcelona, el virrei comte de Santa Coloma encara va advertir el rei i als ministres de la cort de la impossibilitat d'allotjar l'exèrcit a Catalunya de la mateixa manera com era habitual a Flandes i a la Llombardia, sobretot perquè les limitacions legals eren molt més àmplies aquí. Ell mateix sabia prou bé per pròpia experiència fins a quin punt era difícil era aconseguir que els catalans mantinguessin els soldats, el mateix temps que recordava el fet que d'acord amb les seves lleis seria impossible que s'avinguessin a pagar un sol ral de composicions de bon grat: "*aunque los cavos como esto (l'alimentació) no puede ser con la largueça que en Ytalia y Flandes por la diferençia que hay en la sustança del pais no estan contentos ni es possible que la provinçia pueda llevar la contribucion que piden de dinero ni que se pueda en los prinçipios yntroduçir como he dado quenta a Vmagd*"⁹⁵⁶.

En aquestes condicions indicades pel virrei era certament difícil mantenir un exèrcit a Catalunya, almenys de la manera en què s'acostumava a fer a Flandes i a Itàlia, i insistir en el contrari era atiar la foguera del conflicte polític entre la corona i les institucions catalanes i com no l'espiral de l'agitació social. Un conflicte provocat perquè la primera no es va cansar d'insistir, fins a l'esclat de la revolta del *Corpus de Sang* de 1640, a fer complir als seus vassalls catalans les regalies que estava convençuda de

⁹⁵⁵ ACA, CA, 286, 112. Consulta del Consell d'Aragó de febrer de 1640

⁹⁵⁶ ACA, CA, 285, 18. Un advertiment que repetirà encara en una carta que el 22 de maig de 1640 va enviar al secretari del Consell d'Aragó, Pedro de Villanueva. En concret el comte de Santa Coloma reconeixia la impossibilitat de tirar endavant els allotjaments i les lleves a Catalunya "*donde no hay fuerças ni modo para sacarles de sus fueros*".

posseir i tenir dret a exigir en aquelles circumstàncies d'especial necessitat, i les segones – bàsicament la Diputació del General i el Consell de Cent – perquè es van negar a veure conculcats els privilegis i les constitucions de Catalunya per accedir a complir la voluntat reial que no els volia respectar.

En aquestes circumstàncies la posició del comte de Santa Coloma no va ser gens fàcil, ja que havia de complir amb les obligacions del seu càrrec de principal oficial reial a Catalunya, per la qual cosa havia de reprendre durament l'actitud de poblacions i Diputació del General. A aquesta darrera sobretot perquè el consell que donava a les poblacions de no allotjar tropes més enllà de les obligacions constitucionals era absolutament en contra del servei el rei.

A les poblacions que mostraven resistència o rebutjaven els allotjaments el comte de Santa Coloma, seguint les instruccions que des de la cort se li donaven pel cas, les castigava amb allotjaments redoblats:

“que en ocassion donde reçive tanto daño en servicio de Vmagd que quando lo dispuesiese el drecho no devieran aconsejar el rigor del sino alentar a que todos acudan a una obligacion tan preçissa como sustentar los soldados que han defendido esta provincia, y la han de defender, y (ara ve l'amenaça) el que se haveriguare, que con esto no se reportare se hara con el la demostracion que conviene y con estos lugares que no lo hacen ha preçido Usar de la fuerça que es lo que yo quise al principio, y no se executo como Di quenta a Vmagd por no haverse determinado, entonces el Marques de los Balbases a tomar esta resoluçion hora biendo que en esto se caminava mal ha venido en ello y asi he enbiado los terçios de don leonardo Moles, y don Francisco de Castilla”.

Com es pot veure el virrei usava abans l'argument habitual de la cort per a justificar els allotjaments, és a dir, el que aquests soldats eren per a defensar Catalunya, la qual cosa convertia en una deslleialtat la resistència dels catalans a allotjar les tropes del rei. Per altra banda també és interessant parar esment en al·lusió que feia el marquès dels Balbases, qui sembla ser no era partidari en principi, del càstig amb allotjaments incrementats a les poblacions renuents, cosa bastant sorprenent si es té en compte que poc temps abans era el comte de Santa Coloma el qui no volia usar dels mètodes més expeditius que suggeria el marquès dels Balbases; en tot cas potser fos que el comte es volia destacar per davant del marquès en l'aplicació de mesures més dures, tal i com les volia Felip IV.

Els terços que esmentava abans don Dalmau de Queralt van ser enviats, corresponentment a Sant Feliu de Guíxols i a Llagostera, dues de les poblacions que no havien complert amb l'allotjament que els havia estat demanat del regiment de la guàrdia del rei, comandat pel mestre de camp don Juan de Arce. Es tractava evidentment d'una mesura evidentment punitiva però alhora exemplar, amb l'objectiu d'aconseguir que altres poblacions no fessin el mateix. També es va fer semblantment amb Sitges i Vilanova i la Geltrú, on havien estat adreçats els terços dels valons i el de don Diego Caballero després d'haver-se negat a allotjar el terç dels modenesos. En aquests darrers casos els jurats de les viles van ser requerits a presentar-se davant el virrei, segurament per a rebre una sonada reprovació i com no segurament també les consegüents amenaces.

La resistència oposada a la majoria de llocs a allotjar els soldats va acabar reportant algun resultat. Així en primer lloc va aconseguir que es limitessin en bona part les desorbitades exigències en metàl·lic que les companyies havien estat fent als vilatans, i en segon lloc va obligar a disposar per part del Consell de Guerra el repartiment del pa

de munició als soldats. No obstant pel que fa el pa de munició la impossibilitat de portar-lo des dels llocs on era elaborat a quarters molt dispersos en el territori va fer que el marquès dels Balbases el convertís en la paga de mig ral diari per als soldats de cavalleria, i en un terç de la paga per als d'infanteria, per la qual cosa es va prendre mostra⁹⁵⁷ de totes les tropes que hi tenien dret. Val a dir que el rei hi va estar d'acord, això sí, en el benentès que el ral que ja percebien diàriament els soldats més el pa de munició – o el seu mig ral equivalent en metàl·lic – anés a càrrec dels vilatans que havien d'allotjar les tropes⁹⁵⁸.

Com ha estat comentat més amunt un dels greuges comesos pels soldats que més van afectar la consciència col·lectiva dels catalans d'aquella època va ser la manca de respecte pels edificis i símbols religiosos, una actitud i una conducta que es consideraven aleshores impròpies de soldats de Sa Magestat Catòlica Felip IV. Fins i tot als soldats que es comportaven així se'ls tractava, amb una intenció més insultant que no descriptiva, de musulmans infidels o d'holandesos heretges.

Aquesta acusació d'irreverència dels soldats devia ser si més no molesta per a un rei que sempre que podia recordava als seus súbdits que la seva causa més important era la defensa de la religió catòlica, davant els enemics en bona part infidels de la seva monarquia. Per això Felip IV va tenir especial cura de donar instruccions el virrei comte de Santa Coloma per a que fes totes les prevencions per a evitar que els soldats fessin causessin cap dany a les esglésies, el mateix temps que va intentar evitar la detenció dels culpables de l'incendi de església de Riudarenes⁹⁵⁹.

Al mateix temps va donar ordre de que es restaressin immediatament els danys causats als temples malmesos, com per exemple el de Riudarenes, un fet del que n'ha quedat el relat que en va fer Diego Parceró, aleshores bisbe de Girona, en una carta que des de Riudarenes estant va enviar el Consell d'Aragó. Relatava el bisbe que havia anat a Riudarenes atenent la demanda de protecció que li havia fet el sergent major del terç dels irlandesos, Nellano O'Boyl (o potser Neill O'Boyle), que havien estat atacats per una multitud enfurismada als afores de la població, poc després dels incendis que havien cremat església, dinou cases del lloc i tres masos de la rodalia, provocat presumiblement per alguns homes del terç de napolitans de don Leonardo de Moles. Un cop allí el bisbe havia estat testimoni del grau de destrucció – física i simbòlica – que havia afectat l'edifici i a causa de la qual fins i tot s'havia derretit la plata de la creu principal, restant únicament reconeixibles i relativament senceres les formes sagrades: *“quiso la misericordia de Dios milagrosamente conservar su cuerpo sacramentado hallose entero el baso donde estan las formas y ellas (segun me dizen) quemadas aunque bueltas seniza pero encogidas tanto que con ser de buen tamaño no quedaron mayores que en dinerillo”*.

Es tractava veritablement d'unes accions sense precedents en els allotjaments de tropes a Catalunya, i fins i tot en tots els països catòlics de l'Europa d'aquells temps, bo i més donat que van ser protagonitzats per soldats catòlics en la seva majoria. Per això no ha de sorprendre que els soldats de Felip IV fossin comparats amb els pirates turcs i

⁹⁵⁷ Un recompte dels soldats que efectivament estaven en aquells moments en servei. Avui en dia s'anomenaria passar revista a les tropes.

⁹⁵⁸ ACA, CA, 286, 40. Consulta del Consell d'Aragó de 22 de març de 1640.

⁹⁵⁹ ACA, CA, 286, 69. Consulta de la Junta Grande d'Estat i de Guerra de 18 de maig de 1640. La Junta suggeria al rei que es demanés al bisbe de Girona que evités, en primer lloc, de procedir a detenir cap soldat i, en segon lloc que procurés declarar que els soldats d'aquell Terç de napolitans no havien tingut cap responsabilitat en l'incendi del temple, un fet que, per altra banda havia de ser presentat, com a simplement fortuït. Aquesta idea va ser donada per bona per Felip IV, qui, per la seva part va insistir a recalcar que ell ja havia donat les ordres pertinents al virrei comte de Santa Coloma per a que els expressament inculpatos fossin castigats de manera exemplar.

berberescos que en les seves incursions el litoral també solien cremar les esglésies de les poblacions. Per això tampoc és d'estranyar la reacció que van tenir molts rectors de parròquies de la diòcesi de Girona, que segons el seu bisbe van cuitar a portar els objectes sagrats de les seves esglésies – especialment els de plata – a la seu de Girona, per a posar-los lluny de l'abast de la soldadesca. A part de lamentar els actes vandàlics de les tropes el bisbe Diego Parceró també estava molt preocupat per la mala fama que aquest comportament indigne suposaria per a les armes del rei⁹⁶⁰.

Per a recuperar de les cendres de l'incendi els objectes de culte el bisbe de Girona va enviar uns frares caputxins, coses que efectivament van trobar, tot i que com deia el mateix virrei comte de Santa Coloma el rei *“todo algo quemado”*. Els caputxins van portar el convent del seu orde que tenien a Blanes el que havien recuperat, i on sembla ser que va anar el bisbe de Girona després de visitar Riudarenes. Val a dir que a conseqüència de la consternació que li va produir la visita va fer que no dubtés a excomulgar els soldats sacrílegs que havien incendiat església de Riudarenes. A Blanes la presència dels caputxins amb els objectes sagrats recuperats de Riudarenes tampoc va passar inadvertida per a la població, una indiscreció que no va agradar gens el bisbe de Girona, que va enviar una carta als caputxins reprenent-los per la seva manca de cura i manant-los que no ensenyessin a ningú el que havien portat, amb la intenció de no provocar més agitació entre el poble⁹⁶¹.

Tanmateix malgrat totes les ordres de Felip IV per a evitar els aldarulls els soldats van continuar amb el seu capteniment violent i l'únic que es podia mirar de fer tal i com creia el virrei comte de Santa Coloma era reparar-los: *“Todo esto es una maquina de tal pesso y calidad que de noche y de dia no se puede haçer otra cossa sino tratar del reparo de desordenes de los soldados, y de la gente del país con que los unos y los otros se hallan descontentos”*.

Al mateix temps el virrei senyalava les desercions de soldats com un altre problema derivat dels conflictius allotjaments que calia resoldre immediatament si no es volia perdre l'exèrcit:

“y conviene sumamente que Vmagd se sirva de tomar resolucìon con toda brevedad como le he suplicado a Vmagd porque el ex/erci/.to parte presto y parte por la opinion de lo que se da en las levas que se haçen en Castilla se va deshaçiendo y tambien la Cavalleria por la falta que hay de çevada”.

És a dir, els soldats desertaven per a cobrar l'elevada paga d'allistament que ja s'havia de pagar per a fer noves lleves a Castella, on començament a escassejar els homes disposats a assentar plaça a les companyies.

De fet va arribar un moment en que l'alt nombre de desertors de l'exèrcit de Catalunya, directament relacionat amb la manca de paga i les dificultats dels allotjaments, va ser un motiu principal de preocupació per a les autoritats reials. Eren tants els desertors que es veia fins i tot contraproductiu castigar tan elevat nombre d'homes aptes per a la guerra enviant-los a galeres en aplicació de la justícia militar. Amb aquesta contradicció es trobava per exemple el duc de Nochera, que era aleshores virrei a Aragó, on precisament arribaven molts d'aquells soldats fugitius. El duc es preguntava si no seria actuar amb massa rigor complir amb la pena de galeres quan podien ser allistats novament, a la qual cosa la Junta d'Execució li va respondre que els primers desertors que havien estat presos fossin enviats efectivament a galeres, conforme als bans i a manera d'escarment, però que la resta que es detinguessin fossin tancats per a ser enviats on el rei els necessités, i que fins i tot, si arribaven a ser un nombre considerable

⁹⁶⁰ ACA, CA, 286, 53. Carta de Diego Parceró, bisbe de Girona, de 10 de maig de 1640.

⁹⁶¹ ACA, CA, 286, 127. Carta del comte de Santa Coloma al rei, de 8 de maig de 1640.

s'intercanviessin amb les lleves que s'estaven fent a Aragó per a enviar a Itàlia, perquè el que es volia era evitar que aquests desertors tornessin precisament a servir el lloc d'on havien fugit. Amb aquesta intenció s'ordenava igualment que a les lleves que es feien a compte de particulars a Aragó, per a enviar també a Itàlia, no s'admetessin en cap cas fugitius de l'exèrcit de Catalunya⁹⁶².

En el mes de maig de 1640 els incidents més o menys dispersos i inconnexos a causa dels allotjaments van convertir-se en enfrontament obert i generalitzat entre els vilatans d'extenses zones de Catalunya i les tropes de l'exèrcit. Els llocs on primer es desfermar aquesta situació van ser a Santa Coloma de Farners i a Riudarenes, ambdues poblacions de la vegueria de Girona. Els fets que hi van tenir lloc han estat considerats tradicionalment com el detonant del que tradicionalment la historiografia ha considerat una veritable revolta popular contra les tropes de Felip IV.

De fet va ser la primera vegada des de l'inici de la crisi dels allotjaments després de la recuperació de Salses (gener de 1640) que de forma organitzada una part considerable dels habitants d'una població van prendre les armes per a plantar cara obertament als soldats, una acció que a més va tenir un efecte multiplicador fortíssim, ja que immediatament el seu exemple es va estendre no sols les poblacions i llocs de les contrades veïnes, sinó fins i tot pels d'algunes bastant més allunyades.

Per altra banda cal tenir en compte que la revolta armada que es va iniciar a les vegueries de Girona i el Vallès contra els terços ja no s'aturaria i que desembocaria en els aldarulls que van protagonitzar els segadors que van entrar a Barcelona el dia del Corpus a finals de maig d'aquell any 1640, amb el conegut resultat de la mort del virrei comte de Santa Coloma després de ser perseguit fins als peus de la muntanya de Montjuïc pels segadors i elements del poble de Barcelona.

Vist des d'una perspectiva temporal àmplia tot plegat forma part d'una mateixa seqüència de fets que es pot considerar que tenia les seves arrels en els allotjaments de tropes a partir sobretot del regnat de Carles V, i que des d'una seqüència temporal més pròxima va ser el resultat dels conflictes pels allotjaments continuats a partir de 1629, ja en el regnat de Felip IV, per a finalment iniciar el seu esclat final amb els allotjaments i excessos comesos pels soldats després de la recuperació de Salses (gener de 1640) fins arribar a la revolta armada que va començar amb els fets de Santa Coloma de Farners i va culminar amb els fets del Corpus de Sang a Barcelona. El que seguiria després ja seria obertament la guerra contra la monarquia de Felip IV.

A principis de maig de 1640 a Santa Coloma en concret hi va arribar en primer lloc per allotjar-s'hi el regiment de la guàrdia reial, comandat per don Felipe de Guevara, la qual cosa li va ser negat per part dels seus habitants. Tot seguit hi va arribar el terç de napolitans comandat per don Leonardo de Moles, però com que aquest sabia el que havia passat amb el regiment de la guàrdia reial va enviar abans a l'algutzir reial Miquel de Monrodon, per tal que disposés l'allotjament. Quan va arribar l'agutzil, acompanyat dels seus criats – tots ells lògicament armats – és quan es va produir l'avalot que va provocar la mort de tots ells cremats dins una casa de la població on en recerca de refugi van ser assetjats.

La reacció dels habitants de Santa Coloma de Farners als fets que van trasbalsar la seva existència quotidiana han estat tractats tradicionalment per la historiografia catalana, sobretot la d'inspiració romàntica, de forma excessivament monolítica, presentant la

⁹⁶² ACA, CA, 286, 107. Consulta de la Junta d'Execució de 13 de març de 1640. Formaven aquesta junta el Comte-duc d'Olivares, el duc de Villahermosa, el marquès de Castrofuerte, don Cristóbal de Benavente i Pedro de Arce.

revolta popular com la reacció dels catalans contra les tropes estrangeres que els oprimien.

Tanmateix cal tenir en compte que aquells fets, tot i que sí es refereixen a la mateixa causa, no van despertar els mateixos sentiments ni van atiar les mateixes reaccions per part de tots els estaments socials ni tan solament per totes les persones d'un mateix estament. Cal subratllar que aquesta realitat ja va ser copsada en aquells mateixos temps per don Ramon de Carders i Ferran, el regent de la Tresoreria, qui aleshores estava assistint per encàrrec del comte de Santa Coloma les tropes que s'estaven concentrant als voltants de Girona per a reprimir i controlar precisament la revolta que s'estava produïnt a bona part de la vegueria del mateix nom.

En aquest sentit segons don Ramon Calders, els grans propietaris, és a dir, els cavallers i els pagesos benestants, així i la gent de professions liberals (notari, metge, apotecari, etc,... "*gente de capa negra*"), es mostraven "apassionats" en el servei el rei, i aquests eren segurament els que el tresorer afirmava que estaven disposats a allotjar la tropa i que demanaven de no ser tractats com els avalotats que havien abandonat el lloc. En canvi, entre els eclesiàstics hi havia divisió, probablement segons la seva extracció social, de manera que els que provenien de les capes superiors feien com els seus familiars de la noblesa i es mantenien a favor del rei, mentre que els que provenien del poble baix – que segons Calders eren la majoria – en seguien les consignes perquè comprenien i es solidaritzaven amb el seu patiment⁹⁶³.

Ni tan solament a l'estament militar tampoc va ser unànime la reacció davant els esdeveniments. Entre els seus membres es van donar els casos de don Lluís Descallar i el del cavaller Prats, els quals, com s'ha dit més amunt van estar entre els revoltats, motiu pel qual el virrei comte de Santa Coloma els va fer investigar pel jutge Bernat Pons.

Del primer en donava notícies el virrei en una carta que amb data de 11 de maig de 1640 enviava el rei, a qui informava que don Lluís Descallar era un cavaller que residia el castell de Besora, i que s'havia excusat de complir amb l'obligació que com a feudatari tenia de presentar-se per a la campanya de Salses, amb el pretext de tenir mala salut, un motiu que, per altra banda, el virrei posava en dubte⁹⁶⁴.

Fins i tot el si de l'estament eclesiàstic, i entre els membres de l'alt clergat, que en principi, pel fet de ser beneficiats del patronatge reial, eren més propensos a servir els interessos del rei, també es van donar sorprenentment actituds dissidents. Així, per exemple, es van mostrar obertament a favor del rei el bisbe de Barcelona i el prior del monestir de Santa Anna, que en el Capítol provincial van negar-se a secundar les demandes fetes pel Consell de Cent i la Diputació del General respecte el tema dels allotjaments i les alteracions que provocaven. Per contra no va ser el cas del bisbe de Vic, a qui el virrei comte de Santa Coloma posava com a exemple negatiu el rei⁹⁶⁵.

Per ajudar els familiars de l'alguet mort a Santa Coloma de Farners la Junta d'Execució, igual com el Consell d'Aragó, van demanar el rei que fes mercè als seus familiars d'una sèrie de compensacions. Els ministres reials de la cort ho consideraven adequat i necessari per a que l'exemple del servei de l'alguet Miquel de Monrodon fos seguit per Monrodon un títol (de marquès o comte), més 2.000 ducats de renda perpètua, a situar en els béns que s'havien de confiscar a Santa Coloma de Farners. Pel fill segon, que anava per clergue, es donava la xifra de 1.500 ducats de renda eclesiàstica. Per a l'esposa havien de ser 100 ducats mensuals "*librados en parte*

⁹⁶³ ACA, CA, 286, 68. Carta del tresorer don Ramon de Calders al virrei, de 11 de maig de 1640.

⁹⁶⁴ ACA, CA, 286, 69. Carta del virrei comte de Santa Coloma al rei, de 11 de maig de 1640.

⁹⁶⁵ ACA, CA, 286, 69. Carta del virrei comte de Santa Coloma al rei, de 11 de maig de 1640.

efectiba por su Vida”, i per a les filles, que havien d’ingressar en un convent, es pensava a donar les corresponents dots⁹⁶⁶.

A l’altre costat de la balança la Junta d’Execució volia que els vilatans que s’havien aixecat en armes a Santa Coloma de Farners i que havien cremat dins una casa l’agutzil Monrodon i els seus criats havien de ser castigats sense misericòrdia, ja que havien incorregut en delictes de lesa magestat “*in primo capite*”. Se’ls acusava a més d’haver lluitat contra els soldats del rei. Per tot plegat a més de les penes corresponents havien perdut tots els privilegis que tenien per constitucions de Catalunya, i per tant podien ser tractats sense miraments per part dels oficials reials encarregats de perseguir aquests delictes.

Per començar la repressió dels revoltats el rei va ordenar l’enderrocament de totes les cases de Santa Coloma de Farners, una tasca que va ser encomanada al capità català don Josep d’Oms, i que immediatament va comportar la protesta del vescomte de Jóc, senyor de la vila. El vescomte va presentar un memorial al lloctinent general comte de Santa Coloma, exposant els greus perjudicis que ocasionaria, a ell mateix i als habitants innocents del lloc, l’arrasament de les cases de la vila⁹⁶⁷. Fins i tot en aquesta ocasió el Consell d’Aragó va recomanar certa moderació al rei recordant-li entre d’altres l’exemple que havia senyalat el governador de Catalunya de l’obrer de església de Santa Coloma de Farners, que s’havia comportat bé⁹⁶⁸. Una altra veu que es va deixar sentir a favor de no enderrocar totes les cases del lloc, tot i que no per compadiment sinó per un simple motiu d’ordre pràctic, va ser la dels membres de la Junta gran d’Estat i de Guerra, encapçalats pel comte-duc d’Olivares, els quals van fer veure a Felip IV que si s’arrasava tot el poble aleshores es perdria la possibilitat d’allotjar-hi tropes a les cases de la gent que sí s’hi havia mostrat disposada. Al mateix temps la Junta gran recordava que a les poblacions on majoritàriament els habitants es neguessin als allotjaments calia que fossin castigades amb altres redoblats en nombre de soldats i duresa d’exigències.

Un enfocament el de la Junta gran que demostra fins a quin punt havia esdevingut aguda la necessitat per aconseguir l’allotjament allà on fos possible, fins i tot a Santa Coloma de Farners, deixant ben clar el mateix temps que els qui no es neguessin als allotjaments no havien de tèmer res.

Finalment el rei va fer cas d’unes i altres propostes i suggeriments, els quals en darrer terme coincidien en la necessitat d’aconseguir explotar a favor de la corona la divisió entre les poblacions que acceptaven els allotjaments i les que s’hi resistien, evitant d’aquesta manera la formació d’un front comú dels catalans en contra de l’allotjament de l’exèrcit. Vegis en aquest sentit el que sibilinantment manifestava la Junta gran d’Estat i de Guerra:

“Ninguna cosa importa tanto como mantener el alojamiento den aquella Provincia por que si esto no se governase con grande maña y destreza se vendria a caer en el inconveniente que tanto se ha procurado escusar de (1) que entienda aquella Provincia que en el acçidente de la guerra esta obligada a mantener el exercito alojado y si con estos movimientos (la revolta armada contra els allotjaments) consiguiesse lo que dessea los tendria por provechosos y continuaria el usar dellos , y assi Pareze que si bien convendra que no pudiendosse passar por otro camino a los que estuvieren doblados mientras la necesidad obliga a tenerlos se le socorra (a

⁹⁶⁶ ACA, CA, 286, 122. Consulta de la Junta d’Execució de 9 de maig de 1640.

⁹⁶⁷ ACA, CA, 285, 23. Memorial presentat pel vescomte de Jóc al virrei comte de Santa Coloma, amb data de 12 de maig de 1640.

⁹⁶⁸ ACA, CA, 286, 60. Consulta del Consell d’Aragó de 16 de maig de 1640.

l'exercit) entera mente (sic) por cuenta de VMd declarando que lo que se gastare en esto se ha de repetir de los bienes de los seçiiosos pero se ha de entender tambien que toda la gente que no fuere necessario para assistir a esto se ha de alojar ene el Principado en la forma que esta mandado,

(2) y assi mismo se podria ordenar que la gente que ha de assistir a lo que se offreçiese se ponga en los lugares alterados mas o menos segun la disposiçion de la tierra procurando que los terçios tomen puesto bueno y donde puedan darse la mano acomodandose devaxo de cubierta y haziendose contribuir de los de donde estavan aloxados o de donde pareçiere procediendo el cargar los lugares alborotados”.

Malgrat aquests intents per perdonar a alguns habitants de Santa Coloma de Farners i en general per tractar bé les poblacions que acceptessin bé els allotjaments aquesta política de divisió va acabar fracassant i va ser desbordada amb pels esdeveniments que van tenir lloc a partir del Corpus de Sang, quan la mort del virrei comte de Santa Coloma i el posterior lideratge de la Diputació del General en la lluita contra l'exèrcit van donar lloc a les condicions propícies per a que els catalans que van fer costat a la revolta contra Felip IV s'imposessin a la resta que de moment no s'hi adherien i arribessin a controlar la situació.

No obstant la gravetat del crim de rebel·lió contra la seva sobirania Felip IV encara estar disposat a concedir perdó als revoltats (menys els caps, que havien de ser castigats amb severitat extraordinària) a canvi del servei d'armes sota les banderes reials a Itàlia i Flandes per un termini gens menyspreable de deu anys. Això sí, el rei exigia com a condició per aquesta remissió que l'apenediment i el reconeixement de la culpa fossin manifestos. Per altra banda aquesta oportunitat de salvar-se dels càstics que normalment s'aplicaven a aquesta mena de delictes contra la sobirania (la força o les galeres), demostra fins a quin punt tenia la corona dificultats per a enviar soldats des dels seus regnes de la Península Ibèrica per a lluitar en fronts més llunyans, ja que sense aquesta necessitat probablement el rei no hauria estat tant condescendent⁹⁶⁹.

En darrer terme la Junta proposava la creació d'un Consell a la “Raya”, de composició mixta de naturals catalans i estrangers, que hauria d'estar “*a la mira para acudir a lo que se ofreçiere del servicio de VMd*”, expressió genèrica que no dóna gaire idea de les atribucions específiques d'aquest tribunal especial, que no obstant es pot suposar que havia de tenir la missió de jutjar els conflictes produïts entre soldats i catalans arrel dels allotjaments. Es tractava d'una proposta que imitava el que ja s'havia fet a Cantàbria, on es pot pensar que s'hi estaven produïnt algun tipus de conflicte anàleg per motiu de les lleves i allotjament de tropes. Malgrat tot Felip IV no creia convenient establir un tribunal d'aquesta mena a Catalunya, ja que “*pues oy seria haçer mas caso del que conviene de esta materia*”⁹⁷⁰, o el que és el mateix, hauria equivalgut a sobredimensionar el conflicte a Catalunya.

El ministre reial que va ser comissionat per la Junta d'Execució per anar a disposar el càstig dels revoltats de Santa Coloma de Farners va ser el doctor Jacinto Valonga, un dels dos regents aragonesos del Consell d'Aragó, sense perjudici de les mesures que també podria adoptar el mateix consell, competent en el càstig dels vassalls catalans de Felip IV que s'havien declarat en rebel·lia amb la sobirania del rei. El regent Valonga era enviat des de la cort per a tractar la qüestió ja que fins i tot es desconfiava dels ministres del Reial Consell de Catalunya, ja que aquests no eren altres que els membres

⁹⁶⁹ ACA, CA, 285, 21. Consulta del Consell d'Aragó de 13 de maig de 1640.

⁹⁷⁰ ACA, CA, 286, 122. Consulta de la Junta d'Execució de 9 de maig de 1640.

de la Sala primera de l'Audiència, i la seva condició de catalans ja feia temps que els posava sota sospita des de la cort :

“Dr. Don Jaçinto Valonga que en estos casos ha de proçeder como se espera porque VMd esta muy a la mira de lo que se hiciere y no ay que pensar que por los del consejo que reside en Cathaluña se ha de haçer cosa de Importancia”.

Perquè efectivament, des de la cort els ministres de l'Audiència de Catalunya eren vistos excessivament proclius a veure els conflictes de la corona amb els catalans de forma excessivament respectuosa amb els seus privilegis i constitucions, en una actitud que el comte-duc d'Olivares no estava disposat en cap manera a admetre.

Aquesta desconfiança envers alguns dels ministres reials a Catalunya ja venia de temps enrera. El mateix rei la va manifestar amb virulència en una anotació a una consulta de la Junta d'Execució de 13 de març de 1640, on no en tenia prou de carregar contra els jutges de l'Audiència sinó que fins i tot ho feia contra el Consell d'Aragó per proveir els oficis de justícia de Catalunya en persones massa afectes a respectar les constitucions de Catalunya abans que a fer prevaldre les seves regalies:

“...y advirtiendo el consejo (Consell d'Aragó) que el daño todo naçe enteramente de los ministros de Justicia de aquel Prinçipado, consejeros y oidores del ablando uno que se llama Salva con tal insolencia y desberguenza que pudiera muy bien justificarse un Garrote o echarle a la mar con una pesa al pescuezo. Y si aquel Consejo belara en que no fueran los Patricios los proveidos sino los afiçionados a mi servicio (,) no suçedieran estos casos”⁹⁷¹.

Els fets de Riudarenes i Santa Coloma de Farners van motivar la formació de grups armats de vilatans en aquelles contrades que no van deixar d'hostigar l'exèrcit amb duresa. De l'amenaça que suposava aquell aixecament armat en donava testimoni el doctor Puig de l'Audiència, que havia estat encarregat pel comte de Santa Coloma de l'assistència a les tropes que s'allotjaven en terres del vescomtat de Cabrera, veïnes a les de la vegueria de Girona on s'havien produït els incidents. I és que certament el doctor Puig li va semblar una amenaça prou important, ja que fins i tot va instar les autoritats locals del vescomtat a mobilitzar el sometent⁹⁷², una mesura que segurament va adoptar després que els revoltats “de la muntanya” que cada cop creixien en nombre, van arribar fins als encontorns de Tordera, una població ja dins el vescomtat de Cabrera on hi havia allotjat el terç del comte d'Aguilar, atrevint-se fins a amenaçar de degollar els soldats si no marxaven de la població. Una amenaça que bé es van prendre seriosament els capitans del terç, que per a evitar alguna desagradable sorpresa van procedir tot seguit a repartir la tropa entre Pineda i Malgrat, poblacions veïnes de Tordera per la banda de mar. Tanmateix els revoltats no es van limitar a les amenaces i van arribar a produir-se topades entre els soldats i grups de revoltats, una situació que va jutjar prou perillosa el mateix mestre de camp don Leonardo Moles, ja que es va dirigir a Tordera amb un bon esquadró de soldats d'entre tres-cents i quatre-cents d'infanteria i vint de cavalleria del seu propi terç que estava acampat vora Girona, per a ajudar les tropes acossades del terç del comte d'Aguilar.

⁹⁷¹ACA, CA, 286, 107. Consulta de la Junta d'Execució de 13 de març de 1640.

⁹⁷²ACA, CA, 285, 16. Carta del doctor Puig al comte de Santa Coloma, de 3 de maig de 1640.

Aquesta intervenció de don Leonardo Moles amb soldats del seu terç va ser relatada pel sergent major del mateix, Juan Ramírez de Arellano, que va participar a l'acció⁹⁷³. Segons aquest testimoni en arribar a Tordera les forces de Moles van ser rebudes amb trets d'arcabús pels vilatans emboscats, que mataren tres soldats. L'hostigament amb foc d'arcabús va continuar quan les tropes assetjades, juntament amb les que havien arribat de suport es van retirar a Blanes, produïnt-se aleshores durant la marxa un atac molt violent contra un soldat de dotze anys (probablement un atambor o un pífan) que s'havia quedat rессagat del cos de la tropa:

“Partiamos los demas y en el camino quedando algo atras un muchacho de doçe años le tiraron un pistoletazo y no aviendo dado fuego le cojieron entre dos villanos y le dieron muchas puñaladas y cuchilladas que aun entre Bar Baros (sic) no se le diera credito”.

Certament es tracta d'una narració molt vívida que ens permet fer-nos una idea del nivell de violència i de la crueltat que mostraven els vilatans contra els soldats⁹⁷⁴, perquè cal subratllar-ho l'exercici de la violència a gran escala tenia lloc igualment per part de tots dos bàndols en aquests moments.

Un altre testimoni de la resposta violenta de la gent que s'havia aixecat en armes contra els soldats és el que va deixar el sergent major del terç dels irlandesos, de nom Nellan Oboil, que va escriure una carta al bisbe de Girona, l'eclesiàstic galleg Diego Parceró, demanant-li que intervingués per aturar els atacs dels vilatans contra els soldats del rei i relatant la situació que s'havia trobat el seu terç quan el 9 de maig de 1640 de camí cap a la ratlla del regne de València, van arribar poc després de l'incendi de església i algunes cases el petit lloc de Riudarenes amb la intenció d'allotjar-s'hi.

El sergent major O'Boyle explicava que en arribar havien trobat molta gent armada, que els van impedir entrar a la població i els van fer anar el camp de les rodalies a allotjar-se. Tanmateix, tot i aquesta mala rebuda els vilatans van dir que procurarien allotjament en una casa pel comte Tyrconell, que comandava el terç. Poc després, malgrat haver-se dirigit el camp, i trobant-se disposats a acampar, els va sortir una munió de gent armada que va disparar contra ells *“no teniendo respeto á ningun capitan sino tratarles como moros”*, amb el resultat d'un mort i dos ferits. A resultes d'aquest atac, que per atemorir tot un terç de soldats degué ser per força aferrissat i dut a terme per molta gent, el sergent major va enviar a través d'un frare aquesta carta al bisbe, demanant-li que intercedís ja que ells, els irlandesos, eren innocents dels fets que havien enfurismat el poble:

“y aviendo entendido que mas adelante en la tierra estan muy arborotados por lo de Sta. Coloma (de Farners) de que estamos (nosotros) inocentes, nos ponemos el Emparo

⁹⁷³ ACA, CA, 285, 20. Carta de Juan Ramírez de Arellano al comte de Santa Coloma de 8 de maig de 1640. És curiós que aquest sergent major es queixés al virrei comte de Santa Coloma de què li hagués ordenat posar-se a les ordres del Mestre de Camp Leonardo de Moles, servint en el seu Terç de napolitans, considerant que ell, per ser espanyol, no s'havia de posar a les ordres d'un napolità, actitud que ens demostra fins a quin punt els soldats castellans, en tant que espanyols (en el sentit de pertanyents a un territori de la monarquia hispànica a la Península Ibèrica), es consideraven per damunt dels soldats de “nacions” (els dels regnes no ibèrics de la monarquia hispànica, inclosos els mercenaris). La cita sencera és aquesta: “pues siendolo de ytalianos no se acostumbra gobiernar a Sargento Major de españoles y el mismo Maestro de Campo lo conoce y por no servir yo de ejemplar doy parte a V.Exa. Y tomo una pica en mi regimiento para con ella servir en todo lo que se ofreciere en el de su Magd asta que V.Exa disponga lo que mas combiniere”

⁹⁷⁴ ACA, CA, 285, 20. Carta de Juan Ramírez de Arellano de 5 de maig de 1640.

*de V.S^a. Ilma. Á quien esparamos lo remediera, como tan gran ministro de la Sta. Iglesia, que no permittira que los christianos, y vasallos, y soldados de su Magd se maten unos, a otros, y á esse effecto embio este portador el Padre fray Hilario quien podra deçir mas á V.Sa. Ima....*⁹⁷⁵.

Veritablement són paraules que mostren la perplexitat d'aquests soldats en veure que els mateixos vassalls de Felip IV, catòlics com ells, començaven a disparar-los sense més miraments.

A part del nombre, que com hem vist era capaç d'infondre temor als soldats, cal tenir en compte també l'extensió pel territori de la revolta dels vilatans armats, que va arribar a ser considerable, doncs segons el doctor Puig havien impedit que les provisions que s'enviaven des de Girona a Tordera (dotze càrregues de pa) no poguessin passar de Caldes de Malavella, que es troba a tan sols vint-i-cinc quilòmetres de Girona⁹⁷⁶. Els revoltats es van estendre en concret per la zona muntanyosa a l'oest de la vegueria de Girona (des del massís de les Guilleries fins a la plana de la Selva), i d'allí van arribar fins a les muntanyes orientals de la veïna vegueria de Vic; més tard – cap a mitjans de maig de 1640 – la revolta es va estendre també a l'Empordà, on precisament va ser enviat a allotjar-s'hi l'exèrcit que el comte de Santa Coloma havia fet aplegar per a sufocar la revolta.

També són molt interessants les notícies que el doctor Puig donava de com s'estaven fent els allotjaments el vescomtat de Cabrera, que precisament era una de les zones de Catalunya on els allotjaments no estaven essent conflictius aleshores. Així, a la part interior i muntanyosa d'aquests dominis del marquès d'Aitona, la que va de la serra de les Guilleries fins a Hostalric, hi havia hagut més dificultats degut a la pobresa de la terra. Però a la part marítima del vescomtat, en concret la que s'estén entre Arenys de Mar/Arenys de Munt i Blanes⁹⁷⁷, sembla ser que els allotjaments sorprenentment s'estaven fent de forma excepcionalment tranquil·la, la qual cosa fa pensar en què els habitants d'aquestes poblacions potser van tenir una actitud pragmàtica de tolerància envers les tropes allotjades, segurament amb l'objectiu d'evitar els danys i vexacions que aquests soldats ja havien fet a tants altres indrets abans.

⁹⁷⁵ ACA, CA, 286, 53. Carta de Nellano O'Boyll (o Nellan O'Boyle), sergent major del Terç dels irlandesos, a Diego Parceró, bisbe de Girona, de 10 de maig de 1640.

⁹⁷⁶ ACA, CA, 285, 16. Carta del doctor Puig al comte de Santa Coloma, de 5 de maig de 1640.

⁹⁷⁷ ACA, CA, 285, 18. Carta del mestre de camp don Juan de Arce al comte de Santa Coloma, de 21 de maig de 1640. Hi ha una relació de les unitats d'infanteria i cavalleria segons el repartiment que s'havia fet per allotjar-los en diverses poblacions, totes elles (menys Tossa) pertanyents al marquès d'Aitona: "Relacion del Modo que se han dispuesto los quarteles para la Cavalleria i Yfanteria que esta Junta en esta Villa de Blanes y en san celoni

1-Lloret: Terç del comte de Tircornel (irlandesos). Cavalleria: don Felipe Françes y el marquès de Tabara.

2-Blanes: Terç del comte d'Aguilar. Cavalleria: marquès de Mondejar i don Bernave de Velasco

3-Pineda ("Pineta"): don Felipe de Guevara. Cavalleria: don Bernardo Chacón y marquès de Leganés.

4-Malgrat: Terç de Tutavila. Cavalleria: cap unitat.

5-Canet i Sant Pol: Terç de don Leonardo de Moles. Cavalleria: don Fernando de Murga i Don Felipe de Quiñones.

6-Tossa: Terç de Valosn de Molinguen. Cavalleria: 3 cies amb el Comissari don Gregorio de Vela.

7-Arenys de Munt i de Mar ("Arenas de munt y de ball"): Terç de modenesos. Cavalleria: el comissari don Fernando Chirino amb el restant de la cavalleria.

Arce també feia referència a la falta de corda per a les armes de foc, queixant-se que havia arribat a a Blanes, amb una urca que transportava 400 modenesos, la quantitat de 500 barrils de póvora sense gens de corda.

En aquest sentit vegi's el comentari que feia el doctor Puig sobre els habitants de les poblacions de Pineda i Malgrat, on com s'ha dit, s'hi van repartir les tropes del terç del comte d'Aguilar:

“Los de Pineda y Malgrat han ydo muy galantes en el servicio de Su Magd diziendoles no se moviessen que quando viniessen gente a hazelles daño perderian primero todos sus vidas, conque me es forçoso dezir a VE que todos estos vassallos del Sr. Marqués de Aytona acuden al servicio de Su Magd con mucha fineza y con la venida del Dr. Coll (un membre dels Coll propietaris de la notaria de Montpalau, a Pineda) que esta ya aca desde medio dia se adelantara esto mucho mas”.

Àdhuc el doctor Puig deia, potser tant solament de forma emfàtica, que de tantes provisions que els estaven donant els habitants d'aquests pobles (a més de Tordera i Blanes), fins i tot n'estaven sobrant⁹⁷⁸

Segurament un motiu que va poder afavorir aquesta contenció dels conflictes arrel dels allotjaments en aquests pobles de la marina del vescomtat de Cabrera es podia deure a que aquestes poblacions costaneres tenien una situació econòmica molt més bona que les de l'interior del mateix vescomtat o de la vegueria de Girona, gràcies en bona part a l'agricultura vitivinícola que es dedicava sobretot a l'exportació, així com a les activitats comercials – marítimes sobretot – que s'hi desenvolupaven, que les convertien en una de les zones més dinàmiques econòmicament parlant del Principat. I probablement aquesta relativa major riques és la que les va fer mantenir una actitud de resignació i tolerància forçoses enfront l'allotjament dels soldats, donat que hi tenien molt a perdre si aquests es comportaven igual que a les poblacions de l'interior.

La bona opinió del doctor Puig sobre el capteniment dels vassalls del marquès d'Aitona fins i tot va ser transmesa pel virrei comte de Santa Coloma a la cort, amb una carta el rei on afirmava que *“todos los Vasallos del Marques de Aytona han hecho lo que han podido y sido el amparo en estas ocasiones de los 3os.”*⁹⁷⁹, una opinió que sens dubte va fer que el Consell d'Aragó demanés el rei que agrais el marquès el bon capteniment i servei que els seus vassalls havien tingut amb els soldats que havien allotjat⁹⁸⁰.

A la carta abans esmentada del comte de Santa Coloma també donava notícies sobre la sort del terç de don Juan de Arce, que sembla ser que després de ser alliberat del setge a que havia estat sotmès a Amer es va dirigir igualment cap a la costa, cap a Blanes, població que també era del vescomtat de Cabrera, on va rebre l'auxili en diners i municions que el virrei els envià, i on una vegada més la bona disposició mostrada pels habitants en l'allotjament de les tropes va fer que el comte de Santa Coloma no s'ho pensés dues vegades i fes detenir el fill del duc de Nochera – tot un cavaller! - per haver donat una plantofada el jurat en cap de Blanes, amb la intenció de conduir-lo pres, quan fos possible, el Castell Major de Perpinyà. En aquest cas, cal remarcar-ho, també es va produir un càstig exemplar en la persona d'un oficial militar, una acció que en aquells moments el virrei segurament va considerar absolutament necessària per a donar una imatge de justícia objectiva, ja que en cas contrari es corria el risc de tornar en dolenta la bona disposició excepcionalment positiva mostrada fins el moment pels vassalls del marquès d'Aitona en el servei del rei⁹⁸¹.

⁹⁷⁸ ACA, CA, 285, 16. Carta del doctor Puig al comte de Santa Coloma, de 5 de maig de 1640.

⁹⁷⁹ ACA, CA, 285, 18. Carta del comte de Santa Coloma al rei, de 19 de maig de 1640. L'auxili en diners consistí en mitja paga a raó de la següent quantitat diària: cinc rals per als maestres de camp i sergents majors, quatre per als alferesos, tres per als sergents, un per als soldats.

⁹⁸⁰ ACA, CA, 285, 18. Consulta del Consell d'Aragó de 24 de maig de 1640.

⁹⁸¹ ACA, CA, 285, 18. Carta del comte de Santa Coloma al rei, de 20 de maig de 1640.

Tanmateix actituds com les de les anteriors poblacions del marquès d'Aitona no van ser de cap forma les habituals, de manera que davant l'extensió de la revolta el comte de Santa Coloma va haver de fer publicar un pregó amenaçant amb aplicar severes penes als qui obstaculitzessin la marxa dels terços o prestessin auxili als vilans de Santa Coloma de Farners⁹⁸². I és que el virrei, quan el terç del mestre de camp don Juan de Arce va ser assetjat el monestir d'Amer a principis de maig, donava la xifra gens menyspreable de 3.000 vilans en armes, i encara es creia que podien ser més, i això tenint en compte per a comparar que aquell terç no devia passar tirant llarg del miler de soldats.

Per a fer front a aquesta nodrida força de vilatans el comte de Santa Coloma va rebre ordres d'enviar tropes de suport per trencar el setge a que aquells estaven sometent a la infanteria de Arce. De moment va aplegar bona part de la infanteria, en primer lloc el terç de don Felipe de Guevara, que es trobava acampat als afores de Girona, complementat aquest amb les assistències de gent armada que pogués donar la mateixa ciutat de Girona i altres poblacions veïnes per via de convocatòria del sometent, i en segon lloc els terços del comte d'Aguilar, el de don Leonardo de Moles i el del duc de Tutavila, que ja s'havien agrupat a Blanes, i que juntament amb cent cavalls del terç dels irlandesos havien de ser conduïts pel governador de Catalunya, don Ramon de Calders i Ferran.

Per a sustentar tanta tropa reunida el virrei va advertir que hi hauria dificultats ateses les perspectives de la propera collita, que eren francament dolentes, motiu pel qual va demanar que li fossin donades dues galeres del marquès de Villafranca per a poder assistir-la amb les provisions necessàries. Malgrat tot aquesta demanda va ser desaconsellada pel Consell d'Aragó, ja que es considerava prioritari que la flota del marquès s'ocupés en l'embarcació de gent als ports d'Andalusia amb destinació a Itàlia, i per això va suggerir el comte de Santa Coloma que utilitzés alguns vaixells de la costa (és a dir, de particulars) amb aquella finalitat, així com que reparés les dues galeres que havien hagut de restar a Barcelona⁹⁸³.

Val a dir que el comte de Santa Coloma es mostrava esperançat que els socors que enviava a Arce arribessin a temps, i confiava, igualment, en la solidesa del convent d'Amer, així com en l'abundància d'aliments i municions que tenia el terç de don Juan de Arce⁹⁸⁴.

Com ha estat dit més amunt també es va intentar, sense èxit, posar en marxa la convocatòria del sometent a les vegueries de Girona i veïnes, amb la intenció d'engrossir les tropes que s'enviaven a castigar els amotinats, tot i que el virrei comte de Santa Coloma no considerava que hagués de ser una mesura eficaç⁹⁸⁵, segurament per la dificultat de fer sortir als habitants d'uns llocs contra els d'uns altres. Al mateix temps el virrei deia va enviar ministres reials per tot Catalunya, per a estar atents i observar qualsevol moviment a favor dels amotinats. Ell per la seva part sortiria tan bon punt fos possible amb el Consell Criminal per a castigar els amotinats, una cosa que sembla ser que no podia ser fins que els ministres del criminal acabessin d'aplegar la cavalleria que estava el Camp d'Urgell amb la del camp de Tarragona, uns quatre-cents cavalls a cada comarca, que serien igualment enviats a reprimir els amotinats de Santa Coloma

⁹⁸² ACA, CA, 285, 24. Pregó del comte de Santa Coloma publicat el 8 de maig de 1640.

⁹⁸³ ACA, CA, 285, 18. Consulta del CA de 21 de maig de 1640.

⁹⁸⁴ ACA, CA, 286, 127. Carta del comte de Santa Coloma al rei, de 8 de maig de 1640.

⁹⁸⁵ ACA, CA, 286, 147. Carta del veguer de Girona, Felip Llorens al virrei comte de Santa Coloma, de 10 de maig de 1640. El veguer excusava d'alçar el sometent general per les raons que ja havia exposat al virrei anteriorment.

de Farners i rodalies, en una iniciativa que comptava amb l'aprovació del marquès de Villafranca i els caporals de l'exèrcit, que eren de l'opinió que calia aturar immediatament la revolta.

Aquest estat d'agitació i violència continuats no solament era motiu de preocupació pel virrei i la cort, sinó que també ho eren per a la Diputació del General i el Consell de Cent. Per això ambdues institucions van enviar sengles ambaixades davant el virrei per a exposar els seus punts de vista i les seves demandes. Així, la Diputació del General en concret, va enviar el 8 de maig de 1640 a don Enric Alemany, sagristà major i canonge de església de Vic, el cavaller don Josep Calvo i el ciutadà honrat de Barcelona Antoni Carçer, els quals van demanar el comte de Santa Coloma que posés remei el "*miserable estat en que es troba esta província*"⁹⁸⁶.

La situació general també era motiu de neguit per a les corporacions religioses, com la de l'orde de Sant Benet, ja que el monestir on s'havia encastellat el terç de don Juan de Arce a Amer era precisament benedictí. Per això els benedictins, més enllà de l'alarma per l'alteració de viles i llocs en general, temien, en concret, per la reacció popular a les viles on tenien monestirs, la qual cosa podia reportar-los perjudicis econòmics en les seves jurisdiccions. Aquesta preocupació la van exposar en ambaixada davant el virrei aprofitant l'avinentsa de la presència dels principals representants el Concili Provincial de la Província eclesiàstica Tarraconense, que per casualitat s'estava celebrant aleshores a Barcelona, a banda de mostrar-se disposats en servir el rei en el que calgués⁹⁸⁷. Semblantment es va presentar davant el virrei una ambaixada del capítol de la Seu de Barcelona, encapçalada per don Joaquim Carbonell i don Galceran de Senmenat.

Fins i tot el virrei havia rebut l'oferiment particular d'algunes universitats, així com d'alguns militars catalans per a servir el rei en aquesta ocasió de la repressió dels amotinats. Entre els segons en concret es van oferir: Don Cristòfol Icart, don Berenguer d'Oms, el senyor de Llinars, don Jeroni d'Argensola i Blanes, don Ramon Çagarriga, Jeroni Torres, don Fadrich (Enric) Meca, don Joan Argensola, don Enric Senmenat, Francesc Pasqual i de Caldes, Don Pere Vila, Francesc Carter de Perpinyà⁹⁸⁸. Són mostres, totes elles que fan patent un cop més l'existència malgrat tot d'una actitud encara favorable al manteniment de la fidelitat a Felip IV per part d'algunes institucions i particulars.

En aquells moments aquests oferiments van ser molt ben rebuts per unes autoritats reials que desitjaven vivament sufocar la incipient rebel·lió que s'estava produïnt a Catalunya contra el rei. En aquest sentit la Junta gran d'Estat i de Guerra, que aleshores feia les funcions del que avui en dia en diríem "gabinet de crisi" del govern, era de l'opinió que calia donar instruccions el virrei comte de Santa Coloma per a que enviés en demostració de gratitud unes cartes firmades pel rei a les universitats i als cavallers que havien fet el seu oferiment per ajudar el seu lloctinent general a controlar la revolta. Val a dir que amb aquest gest la Junta gran segurament pretenia el mateix temps fer patent el reconeixement manifest de la fidelitat d'uns vassalls, alhora que posar de manifest la manca de fidelitat dels altres, els quals havien tingut la gosadia d'aixecar-se en armes contra l'exèrcit del rei⁹⁸⁹.

⁹⁸⁶ ACA, CA, 286, 67. Ambaixada dels diputats del General al comte de Santa Coloma.

⁹⁸⁷ ACA, CA, 286, 67. Ambaixada del President i Junta de l'orde de Sant Benet al virrei. La formaven: l'abat de Sant Miquel de Cuixà, l'abat de Sant Pau, el Paborde de Caldes i un monjo de nom Monfar.

⁹⁸⁸ ACA, CA, 286, 67. Llista dels "cavalleros que se han offreçido".

⁹⁸⁹ ACA, CA, 286, 69. Consulta de la Junta gran d'Estat i de Guerra de 18 de maig de 1640. Es van reunir: el comte duc d'Olivares, el comte de Monterrey, el marquès de Sta. Cruz, el marquès de Mirabel, el marquès dels Balbases, el marquès de Castrofuerte, Joseph Gonçalez, don Gerónimo de Villanueva, don Nicolas Çid, Pedro de Arçe.

Tornant a les tropes que van ser enviades a castigar i reprimir els vilatans revoltats cal dir que la seva actuació no es pot dir que fos mesurada. Almenys això és el que deixa veure el gens suspecte testimoni del doctor Jacinto Valonga, que era precisament el regent del Consell d'Aragó que Felip IV havia nomenat auditor general de l'exèrcit amb la comesa d'investigar els excessos de què eren acusats els soldats. En aquest sentit el doctor Valonga escrivia el 13 de maig de 1640 des de Girona una carta al comte de Santa Coloma on exposava la indiscriminada violència que gastaven aquelles tropes amb la població, i on – i això encara té més valor, pensem – demostrava que comprenia els motius que provocaven l'odi dels vilatans envers els soldats, aconsellant així mateix que les tropes evitessin en la mesura del possible els excessos en l'ús de la força i que era necessari que no atropellessin la gent més feble:

“los tercios que van a castigar hazen grandes daños aun a los mas pobres y viudas de que naze tanto sentimiento que aunque por entonces se muestra quietud no la ay sino un odio grande, con atencion a prevenir por todos caminos el daño o, vengar el que se hubiere recibido y assi creeria que seria conveniente escusarlo quanto se pueda y usarlo solamente quando no ocurre otro”⁹⁹⁰.

Unes opinions que en boca d'un ministre reial de la cort són molt significatives, ja que demostren que un ministre reial enviat a complir una missió a Catalunya mateix es podia formar una opinió dels esdeveniments molt menys parcial que la que es podia formar si no es movia de la cort, arribant fins i tot a comprendre els mecanismes que generaven l'odi cap als soldats. Per contra moltes vegades dona la sensació que des de la cort no s'arribaven a creure els excessos dels soldats, de manera que els feien investigar, mentre que el mal comportament dels vassalls catalans del rei en contra de les seves tropes no es posava mai en dubte, i per això els feien castigar immediatament. Aquests vassalls rebels van arribar, fins i tot, a ser acusats pel regent valencià del Consell d'Aragó Melchor Sisternes de comportar-se com els enemics francesos, una acusació que segurament volia posar de manifest la seva infidelitat a la monarquia, el mateix temps que justificar la repressió violenta a la que havien de ser sotmesos:

“alzadose y coadunandose embistiendo y peleando con las banderas de VMd y sitiado el Maestre de Campo Juan de Arze de la misma manera que si fueran franceses y enemigos de VMd.”⁹⁹¹.

Cal dir que els resultats de la investigació i les opinions del doctor Valonga van ser escoltats amb atenció a la cort. Allà van ser presos amb consideració pel Consell d'Aragó el que el ministre pertanyia, en una actitud gens gratuïta ni condescendent, el contrari del que es podria pensar, ja que cal tenir en compte que en aquells moments el consell estava molt influït i dirigit pel protonotari Gerónimo de Villanueva, la mà dreta del comte-duc d'Olivares. Així doncs el Consell d'Aragó va reconèixer com afirmava el doctor Valonga que l'acció abusiva i els excessos dels soldats s'havia produït efectivament i que era necessari adoptar les mesures necessàries per a castigar els culpables entre els soldats i els seus oficials. Fins i tot s'atrevia a dir que creia convenient aturar l'enderroc de la totalitat de cases a Santa Coloma de Farners, opinió que fa pensar que potser trobava excessiu el càstig imposat pel rei. El consell també era partidari de tractar per via de justícia ordinària – i no militar – la implicació de don

⁹⁹⁰ ACA, CA, 285, 22. Carta del doctor Jacinto Valonga al comte de Santa Coloma., amb data de 13 de maig de 1640.

⁹⁹¹ ACA, CA, 285, 18. Consulta del Consell d'Aragó de 24 de maig de 1640.

Gregori d'Oms i de don Ramon Farners en l'ajuda als vilatans revoltats; de fet finalment s'havia comprovat que el primer hauria exhortat la gent a defensar-se i el segon hauria enviat armes.

Pel que feia a reprovar i castigar la fluixesa d'alguns ministres reials a Catalunya en les seves tasques de suport en els allotjaments de tropes, el consell era del parer d'esperar a que s'apaivagués la situació per a procedir tot seguit a depurar responsabilitats, ja que en aquells moments considerava que tots els oficials reials eren necessaris⁹⁹². Una altra mesura que també creia necessària el Consell d'Aragó era que els senyors que tinguessin vassalls a Catalunya i es trobessin a la cort havien de tornar a les seves terres per assistir i garantir el bon allotjament de les tropes, aspecte aquest que permet suposar que un nombre significatiu de nobles tampoc estaven fent el que havien de fer pel servei del rei⁹⁹³.

Val a dir que totes aquestes recomanacions del Consell d'Aragó van ser ben considerades i aprovades per Felip IV, el qual per un instant semblava haver confiat en la sensatesa d'aquell consell i no en la rauxa d'Olivares, just en un moment que haver posat en pràctica una política de repressió excessivament radical hauria significat llençar més llenya a un foc que ja cremava prou per si sol.

La inquietud pels allotjaments sembla ser que també va afectar amb intensitat l'Empordà quan a mitjans de maig de 1640 hi va ser enviat el gruix de l'exèrcit que com ha estat exposat més amunt havia estat concentrat als encontorns de la ciutat de Girona per a sufocar la revolta de Santa Coloma de Farners i la seva contrada. Aquestes forces, que consistien entre quatre i cinc-mil infants i uns cinc-cents de cavalleria, tots ells, sembla ser, sota comandament del mestre de camp don Juan de Arce, havien provocat aldarulls a Girona el dia de l'Ascensió i la vigília de la Pentecosta⁹⁹⁴, per la qual cosa tot seguit havien estat traslladades a Blanes, on havien estat acampades fora muralla de la vila, per a marxar després cap a Roses pel camí que resseguia el litoral, camí pel que això sí van deixar un macabre rastre de violència i destrucció que va ser recollit en un detallat memorial que la Diputació del General va fer arribar al Consell d'Aragó⁹⁹⁵, probablement a principis de juny de 1640.

Segons l'esmentat memorial els soldats van cometre robatoris tan als masos aïllats com als llocs oberts, és a dir, a les poblacions sense muralla, a més d'assassinar aquí i allà fins i tot a gent que no els oposava cap resistència. Un dels casos, en concret un que es va donar el terme de Calonge, va ser destacat pels diputats com a mostra de la crueltat i l'ensanyament dels soldats, que van despullar dinou homes, els quals van ser lligats de mans per a ser morts a trets d'arcabussos tot seguit cremar les seves despulles. Al mateix temps en el memorial apareixen les habituals acusacions als soldats per fer-se donar de beure i menjar de qualsevol cosa que desitjaven per la força, en lesió de les constitucions corresponents.

Els soldats novament també són acusats de cremar esglésies, com passar per exemple el petit llogarret de Montiró, que els seus habitants havien abandonat abans que hi arribessin els terços en trànsit. I d'arrasar els sembrats, o de talar els arbres, com per exemple a Roses, on acampats fora les muralles van tallar "*fins a les arrels*" mil oliveres.

Un danys materials que veritablement van ser de gran consideració i que la Diputació va quantificar pel comtat d'Empúries sol en 50.000 ducats, però que per a tot

⁹⁹² ACA, CA, 285, 18. Consulta del CA de 21 de maig de 1640.

⁹⁹³ ACA, CA, 285, 18. Consulta del Consell d'Aragó de 18 de maig de 1640.

⁹⁹⁴ ACA, CA, 287, 2. Carta del doctor Jacinto Valong al rei, de 2 de juny de 1640. El doctor Valonga, que era regent del Consell d'Aragó, acompanyava aquestes tropes.

⁹⁹⁵ ACA, CA, 287, 128. Consulta del Consell d'Aragó s.d. Reproduït a l'ANNEX DOCUMENTAL.

l'Empordà ascendien a 150.000, una xifra que equivalia a 165.000 lliures, i que cal subratllar que superava amb escreix les 100.000 lliures que mitjançant la pragmàtica de fortificacions de gener de 1639 es volien recaptar.

Al final del memorial els diputats suplicaven el rei que treies de Catalunya aquelles tropes sense respecte per la religió i que estaven devastant la terra, donat que l'enuig entre la gent estava arribant a un grau que ni ells ni els consellers de Barcelona podrien evitar fets com el que havien intentat evitar – sense èxit el dia de Corpus a Barcelona i que van costar la vida el virrei comte de Santa Coloma:

“... y la insolencia de los dichos soldados ba tan adelante que si VMd no fuera servido de mandar los sacar de Cataluña se puede temer que cada dia suçederan nuebas desdichas por que la gente ofendida por los grandes agravios que se les han hecho yaçen en las vidas y haçiendas irritados del poco respecto tienen a Dios nuestro Señor prophanando y quemando sus Iglesias y el santissimo sacramento, tienen por mejor morir de una vez que tantas y por esta raçon se exponen a cualquiera aconteçimiento para ber si por un camino, o por otro su pueden librar de tantas vexaçiones y trabajos sin que los diputados de Cataluña ni conselleres de Barcelona puedan poner bastante remedio como lo ha enseñado el ynfeliz suçeso del día del Corpus no haviendo sido poderosos para aquietar aquella alteraçion sin envargo que evidentemente aventuraron sus vidas poniendose en medio della como se represento a VMd con otro memorial”.

Era un clar advertiment a Felip IV de que la fidelitat dels seus vassalls catalans perillava si un exèrcit com el que tenia a Catalunya continuava amb aquest comportament insuportable. Al mateix temps coincidint amb aquesta escalada la violència pels allotjaments a l'Empordà, semblava com si la Diputació preparés el camí per a justificar el seu imminent trencament de l'obediència el rei, perquè probablement sense aquesta situació creada pels allotjaments, la Diputació potser no hauria arribat fins on va arribar l'estiu de 1640 amb el suport majoritari d'una població aclaparada per la pressió que sobre ella exercia l'exèrcit.

Potser també per això la Junta gran d'Estat i de Guerra finalment s'adonà de la gravetat de la situació i en un darrer intent per a redreçar-la va proposar el rei que s'escrivís el duc de Cardona i el marquès d'Aitona, que no per casualitat eren els dos grans magnats de la noblesa catalana – i segurament els que es consideraven més fidels a la causa de la corona – per a que procuressin, en els nombrosos llocs sota la seva jurisdicció, els mitjans convenients per a procurar la tranquil·litat i la bona disposició per a servir el rei allotjant bé l'exèrcit. Una altra mesura que també proposava aquell organisme era que es fes ús del sometent, que conjuntament amb l'exèrcit hauria d'encalçar i apressar els vilatans rebels, probablement amb la intenció de què aquests fossin vistos com a simples bandolers per la resta de la població, i d'aquesta forma evitar l'extensió de la revolta.

I per què no, potser així els membres de la Junta, i especialment el comte duc d'Olivares, creien que es podria aconseguir l'enfrontament, i per tant la divisió, dels catalans entre ells, aconseguint l'enfrontament dels súbdits fidels a la corona contra els súbdits rebels, i no el de la població catalana contra exèrcit del rei que s'havia produït fins aleshores⁹⁹⁶. En tot cas és evident la preocupació de les autoritats centrals de la monarquia per a cercar suports a Catalunya mateix, ni que fos per via de la convocatòria

⁹⁹⁶ ACA, CA, 286, 69. Consulta de la Junta Grande d'Estat i de Guerra de 18 de maig de 1640. Es van reunir: el comte duc d'Olivares, el comte de Monterrey, el marquès de Sta. Cruz, el marquès de Mirabel, el marquès dels Balbases, el marquès de Castrofuerte, Joseph Gonçalez, don Gerónimo de Villanueva, don Nicolas Çid, Pedro de Arçe.

del sometent, donat que la revolta que s'hi estava desenvolupant cada cop era més difícil de controlar amb els únics mitjans d'autoritat que Felip IV tenia el Principat i als comtats, és a dir, amb els ministres de l'administració reial encapçalats pel virrei i amb aquell exèrcit que s'estava desfent per l'hostigament continu dels vilatans, per les desercions cada vegada més nombroses dels seus soldats, i per les dificultats per a mantenir-se sobre un país que o no tenia els recursos suficients o bé els hi negava.

Ara bé, aquesta proposta de convocar el sometent era una mesura que en aquells moments de maig de 1640 només semblava factible sobre el paper. I així ho donava a entendre el comte de Santa Coloma des del seu districte el doctor Francisco Corts quan afirmava la inconveniència d'executar l'ordre d'aixecar el sometent, ja que estimava que la gent no hi aniria per la indignació que els havien causat els successos de Santa Coloma de Farners així com la resta d'atropellaments comesos pels soldats⁹⁹⁷.

Tanmateix no a tot arreu es va reaccionar igual davant els fets de Riudarenes i Santa Coloma de Farners. Així hi va haver zones del Principat on malgrat arribar-hi el coneixement dels fets i les seves causes, en general la situació va ser relativament més tranquil·la, o si més no continguda.

Així va ser per exemple el Camp de Tarragona, on en conèixer-s'hi els fets “de la muntanya” es va estendre un ampli sentiment de consternació que malgrat tot no va arribar a desembocar en cap estat d'opinió desfavorable a la causa del rei. Almenys això és el que testimonia el doctor Jaume Martí, el jutge de l'Audiència que el virrei Santa Coloma havia enviat a aquest districte, que afirmava que com a molt estaven commosos més de quaranta llocs d'aquella comarca⁹⁹⁸.

Des de Tortosa informava semblantment el virrei el jutge de cort Rafael Joli, qui constatava que, allà, eren corrents els comentaris sobre els fets de Santa Coloma, els quals en general eren atribuïts als excessos comesos pels soldats contra les propietats i l'honor, tot i que això no havia provocat cap alteració⁹⁹⁹.

Un altre lloc d'on arribava informació era de Camprodon, on a finals de maig de 1640 es trobava el jutge don Onofre d'Argensola i Clariana, qui donava fe de la manca d'incidents en aquesta vegueria “estreta” o sotsvegueria, on hi havia allotjat sense conflictes el terç de don Diego Caballero:

“y aqui (Camprodon) como esta alojado el tercio de Don Diego Cavallero, y tienen casi todos alojados soldados del sustentandolos llegan a dezir que estando aqui mucho tiempo el tercio habran de deixar sus casas. Verdad es Sr que con la prudencia del Sargento mayor que assiste aqui, y de los capitanes y buena inclinacion de estos soldados no he tenido casi quexa ninguna dellos antes se lastiman de la pobreza de los patrones, y estos de la poca comodidad que tienen de poder sustentar su soldado, y tales en conformidad juntos me vienen a pedir se les mude el alojamiento, o la villa de algo de socorro al patron, con esto aunque con trabajo vienen todos en buena conformidad y tanto que los soldados se entretienen y entretienen al pueblo con fiestas y el pueblo con bailes, con que se olvidan los rumores de Sta Coloma, y procurando ya saber si estas iuntas de fiestas y bailes podian tener inconveniente para mandar, y procurar se excusassen, he hallado, que por ahora segun los animos de todos no le tiene”.

⁹⁹⁷ ACA, CA, 287, 92. Carta del doctor Francesc Corts al comte de Santa Coloma, de 29 de maig de 1640.

⁹⁹⁸ ACA, CA, 287, 101. Carta del doctor Jaume Martí al comte de Santa Coloma, de 20 de maig de 1640.

⁹⁹⁹ ACA, CA, 287, 111. Carta del jutge de cort Rafael Joli, de Tortosa, al comte de Santa Coloma, de 20 de maig de 1640.

Com es pot veure a Camprodon, de forma semblant a com s'ha indicat a les poblacions de la marina de la Selva en el vescomtat de Cabrera, en comparació amb altres zones, la situació bé es podia qualificar d'idíl·lica, i segons Argensola es podria mantenir amb tota probabilitat:

*“Digo por menor esto a VE para que vea desto lo que se puede colegir de los animos de la gente, y que parece que no ha llegado aca el contagio de aquellas partes (de Santa Coloma), y que representando al pueblo la obligacion que tienen, y alentandolos con esperansas de que presto mandara VE desalojar de aqui el tercio tengo por segura la quietud”*¹⁰⁰⁰.

Pel contrari també hi ha testimonis que denoten l'estat de convulsió i incertesa que es vivia aleshores a tants llocs de Catalunya. Així, per exemple, tot i trobar-se lluny de la revolta de la muntanya el doctor Gabriel Berart – el mateix que també havia de morir a la revolta del Corpus el cap de pocs dies – escrivia el comte de Santa Coloma sol·licitant llicència per a tornar-se'n a casa des de Castelldefels, on havia esperat inútilment les tropes que venien d'Aragó, ja que temia per la seva vida en les circumstàncies d'agitació popular que es donaven aleshores¹⁰⁰¹.

La pressió que els esdeveniments de Santa Coloma de Farners i Riudarenes, així com de la revolta popular subsegüent, van fer sobre l'exèrcit i en especial els seus comandaments va ser molt forta. Tant que fins i tot el mestre de camp don Leonardo de Moles escrivia el 10 de maig de 1640 el comte de Santa Coloma informant-lo de les pesquises fetes en el seu terç de napolitans per a trobar indicis de culpabilitat entre els soldats. En concret deia que havia fet una revisió de les armes i robes i tan sols va trobar *“un tafeta/n/ del calis”* a un pobre soldat que tot seguit va fer arcabussejar, per bé que costa de creure, en primer lloc, que un soldat guardés una prova de tan poc valor de la seva salvatjada com era un tros de tela fina de seda, i en segon lloc, que efectivament Moles fes ajusticiar el presumpte culpable. Tanmateix a part de les consideracions sobre la versemblança dels fets, sembla més aviat que don Leonardo de Moles procurava guardar les formes davant el virrei comte de Santa Coloma, ja que el seu terç era el centre de la diana de la culpabilitat per uns fets que havien esgarriat no solament a la població, sinó a totes les autoritats. I si no vegis en quins termes s'expressava davant el virrei el veterà Maestre de camp:

*“y prometo a VE que qualquiera otra cosa fuera descubriendo se hara lo mismo asta acabar con el terçio que sera mejor no tener terçio huydo que tenerlo y culpado en cosas tocante al poco respeto de la iglesia de dios el quel es testigo que no feron los soldados lorigen (sic) desta quema (Riudarenes) y suplico a VE que se fia de mi...”*¹⁰⁰².

Finalment la revolta desencadenada amb els allotjaments va arribar a Barcelona. La hi van portar els anomenats tradicionalment segadors, uns pagesos jornalers molts dels quals arribaven de les contrades cerealistes de l'interior on s'estava produïnt la revolta contra els terços. De fet, tal i com el mateix comte de Santa Coloma explicava, els segadors van entrar a la ciutat després de perseguir els soldats de la cavalleria del capità

¹⁰⁰⁰ ACA, CA, 287, 100. Carta d'Onofre d'Argensola i Clariana al comte de Santa Coloma de 21 de maig de 1640.

¹⁰⁰¹ ACA, CA, 287, 97. Carta del doctor Gabriel Berart al comte de Santa Coloma, de 26 de maig de 1640.

¹⁰⁰² ACA, CA, 286, 68. Carta de Leonardo de Moles al virrei comte de Santa Coloma, de 10 de maig de 1640.

italià Chirinos, que fugien del seu encaç. Òbviament no haurien aconseguit entrar sense la connivència de les autoritats de la ciutat, que es van negar a atendre la petició del lloctinent per a que el lloguer d'homes per a la sega es fes aquell any fora de la ciutat amb l'objectiu d'evitar més que possibles aldarulls.

El 22 de maig, pocs dies abans del seu assassinat, don Dalmau de Queralt, comte de Santa Coloma, encara va enviar a la cort una carta on relatava l'entrada que aquell mateix dia havien fet dels segadors a Barcelona, on junt amb bon nombre dels habitants de la ciutat van protagonitzar, el cap de pocs dies, els fets coneguts tradicionalment com el Corpus de Sang.

Així, segons el lloctinent uns dos mil segadors havien entrat a la ciutat en persecució de la cavalleria dels modenesos de don Fernando de Chirinos, a la que venien seguint pel Vallès. Un cop dins la ciutat i amb la col·laboració de nombrosos ciutadans, descontents aquests per la detenció del diputat militar Francesc Tamarit i de dos dels consellers de Barcelona, van continuar hostigant la cavalleria, fins el punt que molts soldats, per evitar ser degollats com ja havia succeït amb bastants dels seus companys, van arribar a descavalcar per llençar-se el mar i, tot nedant, acostar-se fins a les galeres del marquès de Villafranca que estaven atracades el moll. Durant l'episodi la multitud també va assaltar la presó reial i va alliberar-ne els presos, entre els quals hi havia precisament el diputat Tamarit, qui per cert, encara no havia estat traslladat a Perpinyà com es tenia intenció de fer inicialment. Per la seva part l'avalot va obligar el virrei a refugiar-se junt amb el marquès de Villafranca a les Drassanes, des d'on, presumiblement degué escriure aquesta carta¹⁰⁰³.

Aquests fets també van ser explicats, en carta adreçada al protonotari¹⁰⁰⁴, pel doctor Felip Vinyes, aleshores l'advocat fiscal patrimonial de l'Audiència que com la resta de ministres havien estat mobilitzats pel virrei en l'afer dels allotjaments i que mentre es van produir els aldarulls romangué amagat per prudència a Barcelona. El doctor Vinyes, el final del seu relat, es veia encara amb cor de proposar unes quantes mesures per a reconduir la crisi a Catalunya, les quals passaven, en darrer terme, per redreçar l'afer dels allotjaments com a causa principal de la revolta.

Així el doctor Vinyes en primer lloc creia necessari que el rei manifestés que es donava per servit dels consellers i gent honrada de Barcelona, així com dels diputats, això no obstant que no havien fet gaire res per a impedir la revolta. També calia que s'escrivís als jurats i "bona gent" de Girona, Vic i altres poblacions cartes "*de mucha ponderación y amor*", la qual cosa indica que bona part de les classes dirigents urbanes en general no secundaven la revolta.

En segon lloc el doctor Vinyes demanava el protonotari que es fes venir un nou virrei capaç de dominar i reconduir la situació, per a la qual cosa havia de tenir les següents qualitats, d'entre les que cal destacar el suggeriment de què no fos natural català com el comte de Santa Coloma:

"el qual sea grande en su casa y tambien que tenga mucha autoridad y grande experiencia en tratar estas cosas con paciencia y moderacion, y que no este mal visto en Cataluña por negocios que haya tratado en ella, y que no sea natural ni tenga estados en esta Provincia".

En tercer lloc el rei havia de convocar corts pel proper hivern, amb clàusula expressa a les lletres de convocatòria, de què serien per a la pacificació dels aldarulls i de les causes

¹⁰⁰³ ACA, CA, 285, 18. Consulta del Consell d'Estat i de la Junta d'Execució de 27 de maig de 1640.

¹⁰⁰⁴ ACA, CA, 286, 83. Carta del doctor Felip Vinyes al protonotari Jerónimo de Villanueva, de 11 de juny de 1640.

que els provocaven, que no eren altres que els allotjaments. Precisament el doctor Vinyes demanava, en concret, que els terços de don Juan de Arce i de don Leonardo de Moles, els dos que més s'havien significat en els greuges comesos contra la població, fossin trets de Catalunya, i que a la resta de forces que quedarien fossin donades ordres precises per a que no danyessin més la població.

L'exèrcit que Felip IV va concentrar i fer allotjar a Catalunya des de 1629 estava compost pel que aleshores s'anomenaven soldats de "nacions" i per soldats espanyols. Com ha estat posat de manifest per autors com G. Parker i I.A. Thompson l'exèrcit dels Habsburg hispànics era de composició multinacional, més o menys com ho eren els altres exèrcits de l'Europa moderna. Era una característica deguda en primer lloc el reclutament de tropes a tants diversos territoris de la monarquia i, en segon lloc, a la contractació de cossos mercenaris de diversa procedència.

És així que l'exèrcit de Catalunya constituïa un bon exemple de la condició abans esmentada ja que hi havia tropes llevades a Castella, València, Aragó, Mallorca, Nàpols, Llombardia i Flandes, i per descomptat a Catalunya mateix, territoris tots ells sota sobirania de Felip IV. A aquestes calia afegir algunes unitats mercenàries provinents d'Irlanda i d'Alemanya, els dos centres més importants pel que feia a la contractació de tropes en aquella època¹⁰⁰⁵.

No obstant en aquells temps el criteri que s'emprava per a classificar uns i altres soldats era un criteri diguem-ne més geogràfic, que dividia l'exèrcit en tropes de "nacions" i en tropes espanyoles. Les de nacions eren les de fora la Península Ibèrica (napolitans, llombards, modenesos, valons, alemanys i irlandesos), mentre que les segones es referien a les nacions de la Península Ibèrica sota sobirania de Felip IV (aragonesos, valencians, castellans i catalans). No obstant l'adjectivació d'"espanyols" es referia a Espanya com a entitat geogràfica, corresponent a la Hispània dels romans, i no pas com una entitat político-territorial tal i com es defineix actualment; entendre-ho en el segon sentit és, des d'un punt de vista històric, incórrer en un greu anacronisme, que malgrat tot és habitual veure en no pocs autors de l'actualitat¹⁰⁰⁶.

L'abril de 1640 la Junta d'Execució va proposar una distribució de les tropes de l'exèrcit de Catalunya que es basava en la divisió de tropes de "nacions i tropes espanyoles"¹⁰⁰⁷. Val a dir que va ser acceptada pel rei, que es limità a afegir a la cavalleria de "nacions" les unitats d'alemanys que hi hagués, ja que la Junta les havia oblidat en la seva enumeració de nacions.

La motivació d'aquesta disposició era eminentment pràctica. Es tractava sobretot d'evitar, en la mesura del possible, la deserció de soldats, que era una de les màximes preocupacions dels organismes de govern de la cort. Així es dividia el territori de Catalunya en dues grans meitats que anaven vers Aragó i cap als comtats a partir d'un eix perpendicular a la costa, el qual el seu torn anava des de la ciutat de Barcelona fins a la Vall d'Aran més o menys, de forma que a grans trets els soldats de "nacions" eren enviats a la meitat sud i els espanyols a la meitat nord.

¹⁰⁰⁵ A Anglaterra el 1640 Carles II Estuard també contractà tropes catòliques irlandeses en la seva lluita contra l'exèrcit del Parlament. També és conegut el cas de les Províncies Unides, que comptava amb mercenaris alemanys entre les tropes que s'enfrontaven a la Monarquia Hispànica.

¹⁰⁰⁶ SALES, Núria. "Les vegueries del Rosselló- Vallespir i el Conflent-Capcir dins les monarquies pluriestatals (segles XIII-XVII)". Dins De Tuïr a Catarroja. Estudis sobre institucions catalanes i de la Corona d'Aragó (segles XV-XVIII). Editorial Afers. Catarroja-Barcelona, 2002. Pp. 35-54. Aquesta autora fa en aquest article una magnífica reflexió sobre aquesta qüestió.

¹⁰⁰⁷ ACA, CA, 286, 78. Consulta de la Junta d'Execució de 23 d'abril de 1640.

Aquesta distribució es feia perquè la Junta d'Execució era de l'opinió que enviant els de "nacions" cap Aragó seria més pràctic per a tenir-los a disposició per enviar-los més ràpidament a la frontera que aquest regne també tenia amb França en cas d'una invasió. També pensava en l'eventualitat de que passés el mateix a Navarra i a Guipúscoa.

Pel que feia als soldats espanyols el fet d'establir-los de Barcelona cap a la frontera dels comtats tenia com a finalitat concreta evitar que desertessin, sobretot amb la intenció d'anar a assentar novament plaça a les lleves que s'estaven fent a Aragó, picaresca amb la qual aconseguien tornar a cobrar la paga d'allistament.

Aquest repartiment valia igualment per a la infanteria que per a la cavalleria.

Sobre el terreny aquest pla d'allotjaments en dos districtes segons la condició indicada de les unitats va ser executada pel comte de Santa Coloma, no sense alguna petita dificultat amb les tropes de "nacions", de les que va ser necessari vèncer algun recel amb l'argúcia d'encaminar-les primer en direcció als comtats "*dandoles a entender que el enemigo acia algunos movimientos en la frontera y que asi se queda executando en esta conformidad*"¹⁰⁰⁸. No obstant a finals de maig el virrei ja volia traslladar els terços de nacions amb les galeres del marquès de Villafranca, des del Rosselló on eren cap a Vinaròs en el Regne de València, ja que degut als maltractaments infligits per la població dels comtats i la poca comoditat en l'allotjament s'estaven donant molts casos de desercions de soldats que fugien a França per allistar-se a l'exèrcit de l'enemic. Al mateix temps es volia concentrar els terços d'espanyols a les principals places fortificades de la frontera, que eren Roses, Perpinyà, Salses i Cotlliure¹⁰⁰⁹.

Tanmateix cal pensar que la mort del comte de Santa Coloma va aturar l'execució d'aquest trasllat dels terços de nacions (més de 3.000 homes), una iniciativa que per altra banda desaprovava la Junta d'Execució, que creia imprescindible que aquests terços romanguessin el Rosselló, això sí, ben proveïts del que necessitessin, tan per a oposar-se a una nova incursió dels francesos com per a fer front als vilatans revoltats. De fet aquesta forma de veure la situació per part de la Junta d'Execució s'inspirava en la política que el comte-duc d'Olivares ja havia proposat a Felip IV amb el famós "Gran Memorial" del 1624, en el que precisament li suggeria que per a aconseguir reduir a les lleis de Castella territoris com Catalunya podia enviar-hi un gros exèrcit amb l'excusa d'un aldarull de consideració i així poder imposar les seves regalies sense limitacions constitucionals.

Finalment no només es van mantenir el Rosselló els terços de nacions, sinó que es va disposar que fos engrossit amb 2.500 soldats més de les lleves que s'estaven fent a Aragó i València, que havien de ser traslladats des dels Alfacs – on eren concentrades per a passar a passar a Itàlia – per les galeres de Juanetin Doria¹⁰¹⁰.

A finals de maig de 1640 l'espiral de guerra que absorbia la monarquia de Felip IV va portar el comte-duc d'Olivares a mirar d'incrementar com fos el nombre de soldats que aquella tenia en els diversos fronts de guerra europeus. Amb aquest objectiu Felip IV va donar ordres als lloctinents i governadors corresponents per a que fossin enviades tropes des de Nàpols i Sicília als ports de Cotlliure o el de Roses, així com des d'Alemanya a Galícia i, finalment de Flandes i Irlanda als ports del Cantàbric.

Fins i tot a finals de maig de 1640 entre les previsions de la Junta d'Execució hi havia la d'enviar i allotjar a Catalunya 6.000 soldats de la lleva que es volia fer a Portugal, els quals en principi no es destinaven a l'exèrcit de Catalunya, sinó que s'enviaven a Itàlia. Aquests portuguesos s'haurien d'allotjar als voltants de Barcelona, i també dins la

¹⁰⁰⁸ ACA, CA, 286, 78. Consulta del Consell d'Aragó de 30 d'abril de 1640.

¹⁰⁰⁹ ACA, CA, 287, 33. Carta del comte de Santa Coloma al rei, de 27 de maig de 1640.

¹⁰¹⁰ ACA, CA, 287, 35. Consultes de la Junta d'Execució de 3 i 4 de juny de 1640.

ciutat, a les Drassanes, que feien habitualment de quarter de les tropes que s'embarcaven en el port de la ciutat cap a Gènova.

No obstant el Consell d'Aragó va desaconsellar aquesta localització i va recomanar que fossin allotjats entre els Pirineus i el mar:

*“en los lugares de aquella Cordillera a la marina de donde con facilidad puedan ir a la embarcacion quando haya de ser”*¹⁰¹¹.

Finalment el rei resolgué, d'acord amb el Consell d'Estat i la Junta d'Execució, que els portuguesos que venien per mar, en comptes de ser portats a Barcelona fossin desembarcats als Alfacs de Tortosa, a on ja s'estaven concentrant tropes per a ser transportades a Itàlia amb les galeres del marquès de Villafranca¹⁰¹², les quals estaven ocupades aleshores en l'embarcació de gent als ports de Cartagena i Málaga amb aquella mateixa destinació¹⁰¹³.

Tot aquest considerable moviment de tropes d'uns territoris a uns altres seguia la pràctica acostumada a la monarquia hispànica pel que feia a la destinació de contingents de tropes d'origen divers. És així que no era gens estrany que els italians fossin enviats a Catalunya, mentre que els portuguesos ho fossin a Itàlia, perquè el que interessava a les autoritats centrals era que els homes que s'havien enrolat anessin a lluitar lluny de casa seva, on probablement els seria més difícil desertar si com acostumava a passar no eren pagats ni amb puntualitat ni amb regularitat¹⁰¹⁴.

A més dels portuguesos com ha estat dit abans també s'estaven fent lleves a Aragó i València, les quals es feien encaminar fins el port dels Alfacs, que era una mena de base naval des d'on les galeres d'Espanya les transportaven a Itàlia, on eren desembarcades normalment el port de Gènova i, des d'allí, conduïdes terra endins a la Llombardia, un territori on l'exèrcit que hi tenia Felip IV també necessitava reforços per a fer front als atacs dels francesos en aquell altre front de guerra.

Per a fer-se càrrec dels terços de València i Aragó, que s'estaven concentrant entre Tortosa i els Alfacs la Junta d'Execució va enviar a don Juan de Garay, un dels seus membres amb més experiència militar, qui junt amb el marquès de Mortara s'havia d'encarregar de rebre i mantenir aquestes forces – uns 4.000 infants i 300 cavalls – sense pèrdues fins a la seva embarcació efectiva.

Cal dir que malgrat ser tropes que s'estaven aplegant amb la intenció d'enviar a Itàlia, hi va haver una proposta per a que es quedessin a Catalunya, per a intervenir si calia en la repressió de la revolta que s'hi estava produïnt en algunes zones contra l'exèrcit, tot i que aquesta possibilitat va ser rebutjada per la Junta d'Execució, que com a organisme especialitzat en temes militars va aconsellar de seguir amb el pla inicial, ja que considerava aquestes forces molt necessàries per a reforçar l'exèrcit de la Llombardia¹⁰¹⁵.

¹⁰¹¹ ACA, CA, 285, 118 . Consulta del Consell d'Aragó de 21 de maig de 1640.

¹⁰¹² ACA, CA, 285, 118 . Consulta del Consell d'Estat i Junta d'Execució de 27 de maig de 1640. Van assistir a la sessió conjunta: el comte duc d'Olivares, el comte de Monterrey, el marquès de Santa Cruz, el marquès de Miravel, el duc de Villahermosa, el comte d'Oñate (aquests potser pel Consell d'Estat). El comte de Castrillo, el marquès dels Balbases, el marquès de Castrofuerte, Josep Gonzalez, don Gerónimo de Villanueva (el protonotari), don Nicolás Çid i Pedro de Arçe.

¹⁰¹³ ACA, CA, 285, 18. Consulta del CA de 21 de maig de 1640.

¹⁰¹⁴ THOMPSON, I.A. *Guerra y decadencia*.

¹⁰¹⁵ ACA, CA, 286, 143. Consulta de la Junta d'Execució de 11 de maig de 1640. Hi assistiren: el president del Consell d'Aragó, el cardenal Borja, l'Inquisidor General, el comte-duc Olivares, el marquès de Sta. Cruz, el marquès dels Balbases, el marquès de Castrofuerte, el protonotari don Gerónimo de Villanueva, don Nicolas Çid.

Una de les darreres conseqüències dels allotjaments abans de la guerra dels Segadors va ser els bombardejos de Perpinyà des del Castell Major pels terços espanyols i napolitans comandats corresponent ment per don Juan de Arce i don Leonardo Moles, unes tropes que havien arribat als comtats després d'estar allotjats a l'Empordà, a on com ha estat dit abans van devastar el territori i van causar moltes molèsties a la població.

Un primer bombardeig va tenir lloc a mitjans de maig de 1640. La causa va ser segons el síndic de Perpinyà a la cort, don Jacint de Vilanova, la negativa d'un pobre oficial artesà de la vila a allotjar a casa seva una "*muger mala*", és a dir, presumiblement una prostituta, per ordre de l'alcaid del Castell Major, don Martin de los Arcos. No obstant és probable que aquest fet fos tan solament la gota que va vessar el vas de la indignació de l'alcaid, qui alhora, cal recordar-ho, era també el lloctinent de capità general als comtats, davant les continuades queixes i de la població de Perpinyà pels allotjaments a les cases particulars de les tropes que s'hi havia deixat després de la recuperació de Salses en el mes de gener.

Per la seva part el síndic don Jacint de Vilanova es queixava el rei del lamentable estat en què es trobava Perpinyà, recordant-li el mateix temps tots els serveis prestats des dels temps de Felip II fins a la present guerra (només el setge de Salses deia que hi havien perdut la vida 4.000 perpinyanesos), i demanant-li finalment que aturés els allotjaments fora del Castell Major, és a dir, en cases de la vila, ja que si no aquesta quedaria despoblada¹⁰¹⁶. Al mateix temps demanava privilegi per a que la ciutat pogués fabricar moneda, com Barcelona, cosa que ens dóna idea de fins a quin punt estava afectant l'estat de guerra i els allotjaments a l'economia dels comtats.

Assebat del bombardeig de Perpinyà el Consell d'Aragó va encarregar el doctor Jacinto Valonga, un dels seus regents que des de feia mesos era a Catalunya investigant els excessos dels soldats, que també ho investigués¹⁰¹⁷.

El segon bombardeig es va produir entre el dimarts 14 i el divendres 17 de juny de 1640, i va suposar el mateix temps l'enfrontament armat de les milícies de la vila amb els terços de Juan de Arce i de Leonardo de Moles, arribats feia poc a Perpinyà amb la intenció d'allotjar-se dins la vila.

La notícia d'aquests greus fets no va tardar a arribar a la Diputació a través d'avisos enviats pels jurats de Girona i pels còsols de les viles de Figueres i de Ceret, aquesta darrera del mateix comtat de Rosselló, els quals havien rebut les desesperades demandes d'ajuda que els habitants de Perpinyà que s'estaven enfrontant als soldats del rei havien fet a tot el Principat i comtats. Al mateix temps, la Diputació, davant la gravetat dels successos va convocar immediatament la junta de braços per a deliberar què calia fer.

Quan ja estava reunida la Junta aquesta va rebre avís del duc de Cardona informant-la del seu nomenament com a nou lloctinent general així com de les ordres que tenia per anar a Perpinyà a calmar la situació. Els braços van decidir posar-se el servei del nou virrei i fer lleva de 700 homes per acompanyar-lo a Perpinyà a restablir l'ordre. Per la seva part els diputats demostraven ser conscients de l'alt valor estratègic d'una plaça com Perpinyà per assegurar la defensa de Catalunya, i encara més, de tots els regnes ibèrics de Felip IV:

¹⁰¹⁶ ACA, CA, 285, 37. Carta del síndic de Perpinyà, don Jacint de Vilanova, al rei. D'entre 18 i 23 de maig de 1640.

¹⁰¹⁷ ACA, CA, 285, 37. Consulta del Consell d'Aragó de 23 de maig de 1640.

*“que tant importa el Servey de Vmagt per ser no sols la clau de aquesta Provincia, pero encara de tota España y la que en tantes ocasions ab tanta fidelitat ha acudit el Servey de Vmagt”*¹⁰¹⁸.

El grau de destrucció ocasionat per aquest segon bombardeig va ser considerable. Almenys així ho exposaven els consellers de Barcelona el rei, quan recollien el testimoni de l'ús de bombes incendiàries per l'exèrcit i deien que els desperfectes havien suposat l'enderrocament de mitja església del convent de Sant Francesc, així com d'un carrer sencer amb totes les seves cases. Els consellers, a més, també oferien posar el servei del nou virrei una lleva de cinc-cents homes per acompanyar-lo a Perpinyà¹⁰¹⁹, que es sumarien als set-cents homes oferts pels diputats.

Tanmateix cal consignar que amb anterioritat al bombardeig ja s'havien produït aldarulls a Perpinyà, i en aquella ocasió els que van córrer el risc major van ser els mateixos cònsols de la població. Ells mateixos explicaven que els aldarulls havien començat el dia quatre de juny, quan es trobaven reunits en Consell General per a parlar de la reedificació d'una casa (convent) per a les monges “*arrepentidas*”,

“ymbidioso el demonio de tan Sta. Obra hizo creer a algunos soldados naturales del Paiz gente Inquieta que el consejo era para alojar de nuevo los soldados de Vmagd en esta Villa que Dellos tan acabada esta”

De manera que en sortir del Consell aquests revoltats, que com es diu eren de Perpinyà mateix (segurament membres de la seva milícia urbana) van voler matar el cònsol en cap i el cònsol quart. Aleshores el cònsol en cap va haver de fugir de casa seva i també el cònsol segon. El cònsol cinquè fou tret de casa seva per la força i el van dur a la casa consular. En l'aldarull els revoltats van causar danys a les cases dels cònsols i van fer pujar els soldats que hi havia al castell, motiu pel qual, per apaivagar els ànims encesos, va ser necessari treure de les parròquies i convents el Santíssim Sacrament en processó pels carrers, iniciativa que finalment va tenir èxit.

Malgrat tot els revoltats, que “*era todo gente tahura y soldados Del Paiz*”, i per tant pertanyien al poble baix, abans de fer-se fosc entraren en una escaramussa amb els soldats de la porta de Sant Martí:

“y se encendia gran fuego aumentadose los muchos tiros de Artilleria que dispero el Castillo contra la villa con los quales hizo mucho Daño en las casas de la parrochia de San Matheo y en las Iglesias De San Francisco y San Anton...”.

Val a dir que, en aquests incidents, els cònsols de Perpinyà van agrair en tot moment l'actuació de l'alcaid del Castell Major, Martín de los Arcos, que va fer sortir de la ciutadella el prebost general Pallairac, qui amb els seus soldats va acabar amb la lluita als carrers. També destacaven el fet que “*gente principal*”, menestrals “*y lo bueno de la Villa*” no havien participat en els aldarulls i, pel contrari, van ajudar els cònsols a sortir dels llocs on s'havien hagut d'amagar i a tornar a la casa consular. No obstant, malgrat aquest desenllaç final, els cònsols afirmaven que es quedaven amb dues grans afliccions. La primera l'ensurt d'haver estat escamesos per la turba dels revoltats i la segona el que, a mitjans de maig, des del Castell Major l'artilleria hagués bombardejat Perpinyà a despit de la seva “*innata fidelitat*” a la monarquia¹⁰²⁰.

¹⁰¹⁸ ACA, CA, 287, 130. Carta dels diputats al rei de 19 de juny de 1640.

¹⁰¹⁹ ACA, CA, 287, 130. Carta dels consellers de Barcelona al rei de 19 de juny de 1640.

¹⁰²⁰ ACA, CA, 287, 130. Carta dels cònsols de Perpinyà al rei de 5 de juny de 1640.

Tots aquests successos de Perpinyà van ser relatats pels seus còsols als consellers de Barcelona en una carta de 22 de juny de 1640, en la qual no deixaven de mostrar la seva gran perplexitat per haver estat atacats i maltractats de manera tan cruel i sanguinària pel propi exèrcit del seu rei Felip IV. Realment és una carta que permet fer-se la idea de fins a quin punt d'enverinament havia arribat el conflicte dels allotjaments a Catalunya en el moment en que va començar la guerra dels Segadors¹⁰²¹.

¹⁰²¹ ACA, CA, 286, 123. Còpia de la carta que els còsols de Perpinyà van dirigir als consellers de Barcelona, de 22 de juny de 1640. Transcripció a l'Apèndix documental.

CONCLUSIONS

Els catalans van haver de contribuir significativament a les despeses militars de la monarquia des de finals del segle XV, quan Ferran II va haver de defensar els recuperats comtats de Rosselló i Cerdanya de nous intents francesos per tornar-se'n a emparar, i fins a l'inici de la guerra dels Segadors, quan el Principat i els comtats van passar a estar temporalment sota sobirania de la monarquia francesa.

Aquesta contribució va ser contínua i es va anar incrementant tot al llarg del període, ja fos perquè els conflictes bèl·lics que es van declarar o bé la situació sempre permanent d'amenaça latent sobre les fronteres terrestres i marítimes de Catalunya així ho van requerir. En primer lloc Catalunya va contribuir diversament a la seva pròpia defensa. Ho va fer d'una manera gairebé total amb les despeses per a la construcció i el manteniment de les fortificacions que protegien les seves fronteres de les incursions dels enemics, tant de les tradicionals entrades dels francesos pel nord pirinenc, com dels nous atacs dels estols navals de turcs i pirates nordafricans tot al llarg del seu extens litoral mediterrani. En aquest sentit cal no oblidar que també a nivell interior va contribuir enormement a la persecució dels bandolers que campaven d'una banda a l'altre del territori, ja fos amb l'allotjament de les tropes – la majoria vingudes de fora – que la corona va posar a complir amb aquesta tasca, com igualment amb la lleva i manteniment de tropes autòctones que en més d'una ocasió també van ocupar-se en el manteniment de l'ordre públic.

En segon lloc els catalans també van tenir, malgrat la coneguda prohibició constitucional sobre el particular, el seu paper en l'esforç de guerra de la monarquia hispànica més enllà de les fronteres de Catalunya. No obstant cal subratllar que l'esmentada prohibició tan sols va afectar les formes obligatòries de servei d'armes i que en cap cas ho va fer sobre les que constituïen un servei voluntari. Un aspecte aquest que és cert almenys pel que fa al servei individual, tant de nobles com de no nobles, i també en el servei col·lectiu de les lleves nobiliàries, però que tanmateix no ho és pel que fa al servei col·lectiu de les lleves de les universitats, les quals normalment el feien sota la condició expressa de no haver de servir més enllà de les fronteres del Principat i comtats. Malgrat tot val a dir que la contribució amb soldats de Catalunya a la defensa exterior va constituir un paper modest en comparació amb el de Castella, i fins i tot amb altres regnes ibèrics de la Corona d'Aragó com Aragó i València, per bé que des d'inicis del segle XVI i fins a la guerra dels Segadors no va deixar de produir-se, arribant fins i tot en alguns moments, com per exemple en les guerres italianes de començaments de la dècada de 1630, o com en els preparatius de la invasió d'Anglaterra en el regnat de Felip II, a ser quantitativament destacable.

En tercer lloc no es pot oblidar la feixuga contribució de Catalunya a l'allotjament de les tropes que la corona va tenir en servei a Catalunya, tant en temps de pau com en temps de guerra oberta, ja es tractés de tropes que hi romanien en defensa de les seves fronteres com de les que només hi estaven de pas en el seu camí cap a la defensa d'altres regnes i possessions de la monarquia hispànica a la Mediterrània, Itàlia i Flandes. Els catalans, tant els dels estaments privilegiats com dels no privilegiats, van patir d'una o altra forma, el pes d'aquests allotjaments gairebé continus des de finals del segle XV i fins a la guerra dels Segadors, per bé que evidentment van ser els no privilegiats els que d'una forma més directa i punyent van patir-ne les conseqüències. Perquè de fet els allotjaments van ser un dels mitjans de drenatge fiscal indirecte – i fins i tot en algun moment directe – més importants als que van estar sotmesos bon nombre dels catalans al llarg dels segles XVI i XVII, un mitjà amb el que de la mateixa forma que amb els carretatges de fusta per a la construcció de galeres a les Drassanes de Barcelona, la corona va obtenir bona part dels recursos que necessitava per a fer front a bona part de les seves ingents despeses militars a Catalunya.

Des d'una perspectiva més àmplia i començant per les fortificacions cal dir d'entrada que en els segles XVI i XVII Catalunya tenia una doble frontera per defensar. Una era la que limitava al nord amb França i l'altra la que limitava a l'est tot al llarg del seu extens litoral amb la mar Mediterrània. A totes dues s'hi van edificar fortificacions de nova construcció per a fer front a les noves necessitats que la Revolució Militar va comportar.

Tanmateix cal senyalar que l'atenció de la corona a la frontera amb França va ser bastant més gran. Com s'ha mostrat en el capítol primer la corona va destinar més recursos a les fortificacions de la frontera pirinenca que a les del litoral, on va ser més habitual que les hisendes locals es fessin càrrec de les despeses en defensa, normalment consistents en la construcció de muralles i torres.

De fet la frontera nord ja havia estat una zona molt exposada als atacs francesos a l'edat mitjana, per bé que a l'edat moderna les transformacions militars que va introduir la Revolució Militar, especialment la potència de foc de l'artilleria i les noves unitats d'infanteria, van convertir bona part dels conflictes bèl·lics en guerra de setge, de manera que aquestes noves circumstàncies van obligar a la corona a invertir considerables quantitats de recursos en la construcció de noves fortaleses adequades per a fer front a aquelles innovacions, i al mateix temps per adequar les velles edificacions militars que encara subsistien de l'edat mitjana. Per això es pot considerar que aquesta amenaça terrestre sempre va ser considerada potencialment més perillosa per a la seguretat dels comtats i Principat que no els atacs esporàdics i relativament menys ben organitzats i armats dels pirates sobre les poblacions del litoral. Per altra banda cal tenir en compte que per a lluitar contra aquests pirates la corona va invertir molt més en la construcció i manteniment de flotes de galeres que no pas en l'edificació de defenses litorals.

Ara bé, davant la necessitat d'aconseguir els ingents recursos necessaris per a la construcció de les noves fortificacions el patrimoni reial va resultar del tot insuficient, per la qual cosa la corona va haver de cercar mètodes de finançament alternatius.

Així mentre que fins a 1542 Carles I va destinar a més dels ingressos ordinaris del patrimoni reial algunes sumes dels donatius de les corts, a partir d'aquella data les incrementades necessitats de recursos per les fortificacions, degudes sobretot a la intensa amenaça francesa sobre els comtats, va fer que es veiés forçat a posar en pràctica les contribucions mitjançant pragmàtiques reials. Es tractava d'una iniciativa unilateral per part de la corona que no va tardar a va topar amb les constitucions i privilegis dels catalans, per acabar convertint-se en greuges presentats a les corts de 1564 i 1585 després d'anys d'abusos per part dels oficials reials i de les queixes consegüents, per la qual cosa la corona hi va haver d'acabar renunciant.

Malgrat tot el que es pugui pensar les deficiències d'aquest sistema no solament van ser degudes a la impossibilitat del cobrament efectiu i regular de les contribucions davant la resistència dels que estaven obligats a pagar-les, que lògicament eren els membres de l'estament popular. També cal remarcar que la corona hi va tenir la seva part de responsabilitat, perquè com senyalava el virrei Fernando de Toledo l'any 1573 els diners recaptats per a les fortificacions sovint van ser desviats per la mateixa corona cap a altres despeses.

El segon mitjà que es va aplicar va haver de ser consensuat en corts entre la corona i els braços per a evitar els problemes que havien generat les pragmàtiques de contribucions i va consistir en l'establiment d'un mecanisme que permetia a la corona la consignació per a les fortificacions d'una part del donatiu de les corts. Tanmateix aquest nou mitjà va comportar una novetat especialment significativa ja que la Diputació del General va

assumir un paper essencial en el finançament de les fortificacions que la corona volia fer a Catalunya en tant que institució encarregada de la recaptació del servei de corts. Aquest paper a la pràctica la va convertir en la institució que va controlar la despesa real d'aquests recursos en les fortificacions per part dels oficials reials així com en la dipositària efectiva d'aquests recursos. Cal posar de manifest que aquesta avinentesa va acabar convertint-se en un nou focus de conflictes entre la corona i la Diputació, bàsicament pel fet que la segona sovint va utilitzar com a instrument de pressió la negativa o l'endarreriment en el lliurament dels diners de la consignació per a fortificacions. A banda dels conflictes institucionals tampoc es poden oblidar els conflictes ocasionals sobre la interpretació de l'acord de les corts de Montsó de 1585 que va establir aquella consignació, així com sobre els convenis que amb posterioritat a aquelles corts van desenvolupar l'acord esmentat.

Cal destacar que la consignació de 1585 va ser establerta en principi literalment per a les torres i fortaleses del litoral, tot i que a la pràctica sempre s'hi van entendre compresa les principals fortaleses de la frontera nord que no entraven en aquesta condició de litorals, i que eren en concret el Castell Major de Perpinyà i Salses. Aquestes dues edificacions tenien un valor geoestratègic de primer ordre per a la corona, ja que a l'edat moderna la veritable amenaça d'invasió del territori no va deixar de ser, com ho havia estat majorment a l'edat mitjana, la que podia venir de França a la frontera nord.

A més dels esmentats també es van posar en pràctica altres expedients financers. Un d'ells va ser la consignació unilateral per la corona de part de les pagues del servei de corts a posteriori d'aquestes. Va ser una iniciativa que Carles I va utilitzar freqüentment fins a la cort de 1542, i que no va ser tornada a utilitzar fins als primers anys del segle XVII per Felip III amb el donatiu de corts de 1599 a conseqüència de la insuficiència dels recursos de la consignació de les corts de Montsó de 1585 per a fortificacions.

Altres mitjans van ser de menor entitat i la seva posada en pràctica es va limitar a algunes obres concretes com ara les torres del port dels Alfacs de Tortosa i les torres del port de Salou. Sembla ser que van ser suggerits pel virrei duc de Terranova i consistien bàsicament en drets que s'havien d'imposar sobre la pesca i sobre el tràfic comercial marítim que hi havia en els dos ports esmentats, una solució que molt probablement aquest virrei podia conèixer de la seva aplicació a les construccions de fortaleses al regne de Nàpols, d'on ell n'era originari, un territori que com Catalunya també tenia unes extenses fronteres litorals i terrestres i que ja feia anys que patia problemes en el finançament de les seves fortificacions¹⁰²².

Com es pot veure la insuficiència de recursos de la corona per atendre les necessitats defensives en fortificacions de Catalunya va ser habitual des de finals del segle XV fins abans de la guerra dels Segadors. No obstant aquesta situació va ser especialment

¹⁰²² DÍAZ CAPMANY, Carlos. *La fortificación abaluartada. Una arquitectura militar y política*. Madrid, 2004. Pàgs 120-121. Segons explica aquest autor a partir de 1532, quan don Pedro de Toledo va ser virrei de Nàpols, es va posar en marxa un ampli programa de fortificacions en aquest regne, que tant va contemplar les fronteres litorals com a la terrestre que tenia al nord amb els Estats Pontificis. Tanmateix aquest programa de construcció i condicionament d'edificacions militars, en el que fins i tot l'emperador Carles hi va contribuir decisivament amb la instrucció que va donar sobre les obres necessàries i les places fortes que s'havien d'abandonar quan va ser a Nàpols l'hivern de 1535-1536, va portar-se a terme lentament degut als problemes en el seu finançament.

A més en el regnat de Felip II, i de forma similar a com es va fer a partir de la dècada de 1570 a tots els regnes de la monarquia hispànica amb costes a la Mediterrània (València, Mallorca, Sardenya i àdhuc Catalunya), en el de Nàpols es van construir les conegudes torres de defensa litoral, de forma que és versemblant pensar que a Catalunya es possessin en pràctica solucions financeres com la que el duc de Terranova va proposar en els anys del seu mandat com a virrei (1581-1582) per al finançament de les torres dels Alfacs de Tortosa i del port de Salou.

patent en determinats moments, com per exemple el regnat de Felip III en general i el de Felip IV a partir de la guerra amb França l'any 1635, en que aquella insuficiència crònica va esdevenir veritable incapacitat. Per altra banda i des d'una perspectiva més àmplia és necessari tenir en compte que com s'ha dit abans aquest fenomen ni molt menys va ser exclusiu de Catalunya i que va ser comú a altres regnes de la monarquia hispànica amb fronteres militars similars, com per exemple Nàpols.

En el regnat de Felip II les contribucions per pragmàtiques van aportar uns recursos irregulars que malgrat tot van servir per a tirar endavant les obres en fortificacions sense arribar a ser però suficients. Amb la consignació de 1585 es va solucionar el problema de la contrafacció de constitucions i dels greuges pels abusos en el cobrament de les contribucions establertes per pragmàtiques, però no obstant les irregularitats en el primer lliurament de 1587 van paralitzar fins a 1598 la disposició dels diners de la consignació.

En el regnat de Felip III ja no hi va haver problemes per a disposar dels diners de la consignació de 1585 una vegada la Diputació del General va aconseguir controlar la gestió i despesa del fons amb el vist-i-plau de la corona. Malgrat tot des de començaments del segle XVII la necessitat de gran quantitat de recursos per a posar en bon estat de defensa la frontera van fer que la consignació de 1585 resultés insuficient per aconseguir-ho i la corona va haver de posar en pràctica la consignació, en aquest cas unilateral i a posteriori de les corts, de part del donatiu del servei de les corts de 1599, el qual també va ser utilitzat al mateix temps per a la paga de la gent de guerra dels presidis de Catalunya. No obstant aquesta iniciativa la frontera va continuar tenint mancances força considerables i això en una època en què el Consell de Guerra semblava restar passiu davant la situació, en viu contrast amb l'actitud activa i de responsabilitat que va tenir el Consell d'Aragó. Per això aquest darrer va promoure davant Felip III algunes iniciatives per a millorar la defensa de la frontera amb França que demostraven la seva capacitat per a tractar i atendre afers militars dels regnes que entraven dins la seva jurisdicció.

En el regnat de Felip IV la insuficiència es va deure en primer lloc a l'exhauriment de la consignació de 1585. En segon lloc per la manca d'entesa amb la Diputació en la interpretació de les modificacions de l'acord de les corts que havia establert aquella, en especial el conveni de 1598, una situació que va ser força enverinada en el transcurs de les corts inacabades de 1632, quan a més les demandes de diners per a fortificacions van acabar per vincular-se al famós conflicte per la cobertura dels consellers barcelonins en presència de les persones reials. Aquestes diferències d'interpretació van impossibilitar el desig de Felip IV d'obtenir recursos de la consignació de 1585 per a reedificar el derruït baluard reial de la muralla de Barcelona, que precisament era la defensa des de les muralles de les vitals Drassanes reials cap a l'exterior, però que no es pot oblidar que al mateix temps cap a l'interior era una posició de control militar indispensable de la corona enfront de la ciutat, sobretot si es té en compte que el Consell de Cent tenia el domini de tota la resta de muralles amb els seus baluards de manera que la guarnició reial de les Drassanes es trobava en clara inferioritat defensiva respecte a la Coronela barcelonina, i això molestava profundament a un monarca com Felip IV profundament convençut de la preeminència de la seva sobirania per damunt de les institucions de qualsevol dels regnes de la seva monarquia.

Finalment el renovament del recurs a les pragmàtiques reials que establien contribucions extraordinàries per a les fortificacions en el regnat de Felip IV es va produir en unes circumstàncies molt diferents a les que havien tingut lloc quan es va usar el mateix mitjà en el regnat de Felip II.

D'entrada cal remarcar que en el regnat de Felip IV el recurs a les pragmàtiques era l'únic que li quedava a la corona per a intentar obtenir recursos per a les fortificacions donat que la no conclusió de les corts de 1626-32 havia fet impossible cap acord amb els braços per a l'establiment d'alguna mena de consignació per a quan s'esgotés l'exigua suma que restava de la consignació de 1585. Per altra banda era l'únic recurs després del fracàs de la negociació amb les universitats per a l'obtenció d'una aportació voluntària, sobretot per la manca d'acord en l'afer dels quints i dels privilegis municipals per al cobrament d'imposicions.

En aquesta conjuntura es van configurar contraposadament dues actituds que recomanaven al rei dues línies d'actuació també oposades. Per una banda hi havia l'opinió del virrei comte de Santa Coloma, que recomanava a Felip IV l'ús de la negociació i el desplegament d'una tàctica conciliadora amb els catalans, mentre que a l'altre extrem hi havia el Consell d'Aragó i la resta d'organismes centrals de la cort dominats tots ells pel comte-duc d'Olivares, partidaris d'una línia d'actuació molt més expeditiva i en absolut conciliadora, sinó pel contrari consistent en exigir als catalans el compliment dels deures d'assistència a la corona en tant que vassalls d'aquesta en les circumstàncies d'amenaça de l'enemic francès que hi havia aleshores. Com és sabut al final va imposar-se aquesta segona línia d'actuació, que es va materialitzar en la publicació, el gener de 1639, d'una pragmàtica amb la que Felip IV establia a Catalunya una contribució extraordinària per a les fortificacions, en una línia política i una mesura semblants que cal subratllar que al cap d'un any es repetirien amb la pragmàtica per a la contribució del manteniment de l'exèrcit, la qual justament feia referència als allotjaments, que cal no oblidar que era l'altre gran focus de conflicte entre la corona i els catalans en aquells moments.

De fet les contribucions extraordinàries per a les fortificacions suposaven clarament un augment de la pressió fiscal sobre unes hisendes locals ja sobrecarregades des de feia molts anys per altres motius com ara els perllongats allotjaments de l'exèrcit.

En línies generals des d'un punt de vista financer es pot afirmar que Catalunya va assumir en la seva major part el cost de la construcció i manteniment de les seves fortificacions des de principis del segle XVI fins a la guerra dels Segadors, ja fos via contribucions establertes per pragmàtica i satisfetes en metàl·lic o bé en jornals, ja fos via el finançament amb diners del donatiu de corts en una o amb alguna altra de les modalitats que es van usar.

Tanmateix cal no oblidar que ocasionalment hi va haver alguna excepció a aquest autofinançament, especialment amb la construcció de la fortalesa nova de Salses (1497-1503) que es va fer amb diners procedents de la hisenda castellana, així com algun enviament per a obres del Castell Major de Perpinyà com el que va ordenar Carles I l'any 1538 de 25.000 ducats de moneda castellana encunyada amb plata acabada d'arribar d'Amèrica, i també amb una partida de diners que el Consell de Guerra va fer arribar l'any 1573 també per a la ciutadella de Perpinyà.

Pel que fa a la qüestió dels soldats que Catalunya va aportar a l'esforç de guerra de la monarquia hispànica és corrent trobar, a la historiografia que ha tractat temes militars dels segles XVI i XVII a Catalunya, la distinció entre exèrcit del rei o reial en referència a les tropes a sou de la corona, normalment fruit de lleves realitzades fora de Catalunya, i unitats militars catalanes al marge d'aquell exèrcit reial, fruit de lleves dutes a terme per les ciutats i els senyors laïcs o eclesiàstics a Catalunya mateix. Es tracta d'una distinció que crec que porta a la confusió i que presenta Catalunya com un

territori estrany a l'organització militar de la monarquia hispànica de la qual com és obvi en formava part a l'edat moderna.

Tanmateix sí crec que és més útil a efectes metodològics distingir entre tropes a sou de la corona i tropes a sou de les universitats i barons, sense deixar de tenir en compte que totes elles eren exèrcit del rei o reial, perquè naturalment el rei era sobirà d'uns i altres.

D'altra banda crec que és més ajustada a les circumstàncies històriques dels segles XVI i XVII, així com més pràctica a efectes descriptius, una classificació de conjunt de les tropes que en aquells segles hi havia a Catalunya en termes relatius a la temporalitat del seu servei, que en definitiva era el que distingia una companyia d'infanteria a sou del rei d'una altra a sou de la Diputació del General per exemple, ja que la primera podia estar en servei sense límit de temps i fins que fos llicenciada, així com àdhuc ser enviada a servir fora de Catalunya, mentre que la segona habitualment era aplegada exclusivament en moments d'especial necessitat de defensa de les pròpies fronteres i normalment per un període de servei limitat.

Així i seguint el model descriptiu indicat crec que és més aclaridora la classificació de les unitats militars de l'exèrcit presents a Catalunya en els segles de l'edat moderna en unitats en servei ordinari, que serien les de les guarnicions dels presidis o fortaleses, i entre les quals també hi hauria efectius autòctons, i unitats militars extraordinàries, que serien les que la corona aplegava no només a Catalunya sinó també a qualsevol dels seus regnes per pròpia iniciativa en un moment donat d'emergència bèl·lica. A més a Catalunya, de forma similar a com passava a tots els regnes de la monarquia hispànica, existia la possibilitat que la corona fes realitzar les lleves a algun altre organisme com ara les universitats i fins i tot a la Diputació del General, a més de les habituals lleves que en compliment del seu deure feudal d'assistència militar al rei podia demanar als membres dels estaments nobiliari i eclesiàstic.

Es tracta d'un model que vull insistir que en cap cas extreu Catalunya de l'organització militar de la monarquia hispànica, i que sense renunciar a explicar les seves particularitats explica el funcionament de les seves pròpies estructures militars en el si d'aquella. D'aquesta forma deixen de tenir sentit debats presentistes com ara els de si Catalunya va tenir o no un exèrcit propi, o de si els catalans van estar o no interessats per les guerres del rei, perquè els catalans, igual com els napolitans, sards, valons, portuguesos i castellans – per esmentar algunes de les nacionalitats que conformaven la multinacional monarquia hispànica – eren part de l'exèrcit de la monarquia hispànica i ja fos a nivell col·lectiu o a nivell individual, i deixant de banda la consideració del seu grau d'implicació, les guerres dels seus sobirans, tant si tenien lloc a Catalunya mateix com si es produïen més enllà de les seves fronteres, sempre van ser les seves pròpies guerres. És innegable que des de l'Edat Mitjana els enemics del príncep havien estat els enemics de Catalunya, i això no va canviar substancialment a l'Edat Moderna malgrat les diferents circumstàncies polítiques, socials, econòmiques i militars que van tenir lloc.

Entre les tropes ordinàries hi havia unitats específicament catalanes. Així per exemple les unitats de cavalls lleugers de Perpinyà, que malgrat tot van acabar essent reduïdes a una. Pel que fa a la infanteria a començaments del regnat de Felip II hi havia companyies d'arcabussers catalans aplegades en els territoris respectius de la *recollida* de Perpinyà i Puigcerdà, amb una dotació fixa d'entre setanta i noranta efectius cadascuna. Aquestes unitats d'arcabussers van desaparèixer en el darrer quart del segle XVI, almenys nominalment, quan les unitats catalanes ordinàries que consten a la documentació van rebre el nom de companyies de capitans extraordinaris, tot i que també ho van fer físicament en certa manera.

Aquestes darreres van ser creades per iniciativa del virrei don Hernando de Toledo i la seva lleva i comandament va ser encarregat a nobles de la frontera amb possibilitats d'aplegar-les entre els seus propis vassalls i seguici. Entre aquests és possible documentar els casos de Rocafort d'Orís i de don Francesc d'Ardena.

Les companyies extraordinàries, malgrat poder ser considerades unitats ordinàries de l'exèrcit, no ho eren almenys pel que fa a la totalitat dels seus components. Efectivament, a diferència de les anteriors companyies d'arcabussers no estaven permanentment en servei en la totalitat dels seus efectius. Així mentre que el seu capità, els oficials majors i l'atambor sí ho estaven i percebien el sou corresponent des del seu nomenament, la resta de la companyia, és a dir, els soldats i els oficials menors només eren aplegats quan el capità extraordinari rebia del lloctinent general l'ordre de fer-ne la lleva, normalment en cas de guerra oberta o imminent, o d'alguna altra circumstància especial que ho requerís. Els avantatges d'aquest sistema eren múltiples, començant pels econòmics, ja que així s'aconseguia un estalvi notable en sous dels soldats, i en segon lloc militars, ja que així es disposava d'uns comandaments de les companyies que estaven efectivament en servei i a punt per a formar-les al complet en qualsevol moment que fos necessari.

Malgrat ser destinades a territoris de la frontera, les companyies dels capitans extraordinaris no van tenir en un principi una missió defensiva ordinària en aquesta, sinó que es van destinar bàsicament, si més no al llarg de la dècada de 1580, per a la persecució dels bandolers, ja fossin catalans o hugonots francesos, que hi transitaven d'una banda a l'altra i que hi operaven. En canvi a partir de mitjans de la dècada de 1590 les companyies d'aquesta mena que es van formar sí van tenir missions de defensa ordinària de la frontera, sobretot perquè a partir de 1596 i fins a 1598 va tenir lloc un seguit d'anys d'enfrontament armat obert entre la monarquia hispànica i la francesa.

De 1599 fins a 1632 els lloctinents generals van continuar nomenant capitans extraordinaris, els quals cal pensar que donada la manca d'enfrontaments bèl·lics oberts entre la monarquia hispànica i la francesa es van limitar una altra vegada a tasques de repressió i persecució dels bandolers.

Tot i que desapareix l'any 1632 la menció documental als capitans extraordinaris al cap d'un temps, en concret a l'any 1639 el virrei comte de Santa Coloma va impulsar la iniciativa de l'establiment a Catalunya de dotze districtes de lleva, que no pas per casualitat era el mateix nombre que havien estat assignats als capitans extraordinaris a finals del segle anterior. De totes formes la diferència fonamental era que ara el lloctinent general assignava la iniciativa de realitzar la lleva de cada districte a alguns ministres reials (doctors de l'Audiència, el tresorer) en comptes de fer-ho a alguns cavallers en funcions d'oficials de l'exèrcit; malgrat tot, cal subratlla que per al comandament de les forces que d'aquesta manera volia aplegar el virrei comte de Santa Coloma sí parlava del nomenament de cavallers com a mestres de camp i capitans. Tot plegat mostra la pervivència des de 1575 i fins a poc abans de la guerra dels Segadors de la mobilització en dotze districtes de lleva d'unitats que van ser posades sota el comandament de capitans extraordinaris, la gran majoria dels quals van ser catalans.

Pel que fa als oficials principals de l'exèrcit cal destacar que els alcaids que comandaven les guarnicions ordinàries dels presidis eren en la seva majoria catalans, tal i com establien les constitucions. Ara bé, des d'un punt de vista qualitatiu a les fortaleses manades edificar per la corona, és a dir, Castell Major de Perpinyà, Salses i Roses, van acabar per ser-hi castellans. Així per exemple a la primera d'aquestes no va deixar de ser-ho des de la tercera dècada del segle XVI, un fet que posa de manifest que els alcaids castellans van gaudir de més confiança per part de la corona que no els

catalans, i que amb ells volia aconseguir un control més fort de les principals guarnicions de la frontera dels comtats. En el mateix sentit cal destacar que a nivell dels soldats de les guarnicions abans esmentades la corona va posar una cura especial en evitar que fossin catalans, degut sobretot a la desconfiança que va tenir en aquests soldats naturals que va tenir a partir de les guerres de religió a França i de la consegüent amenaça protestant sobre la frontera catalana. Malgrat tot a la pràctica la corona no va poder evitar que una proporció gens menyspreable dels soldats que servien en els presidis i fortalises de la frontera amb França fossin naturals catalans. En aquest fet crec que hi van tenir molt a veure les dificultats per a evitar les desercions dels soldats que venien de fora de Catalunya a les unitats que servien a la frontera, la qual cosa obligava als comandaments militars a omplir les baixes amb catalans, freqüentment amb homes de la mateixa zona propera al presidi, una avinentesa que en teoria també s'havia d'evitar si es volia que els soldats no abandonessin les seves tasques militars per l'habitual falta de paga per a tornar a les seves ocupacions anteriors. També es pot tenir en compte que fer llevés fora de Catalunya i conduir-les fins a la frontera dels comtats tenia un cost econòmic força superior a les dels soldats que es podien obtenir fent una lleva a Catalunya mateix, ni que fos per a omplir vacants en les companyies arribades de fora.

Les institucions centrals de la monarquia amb competències en afers militars a Catalunya van ser el Consell de Guerra i el Consell d'Aragó al mateix temps. No obstant el Consell de Guerra va tenir des de la seva aparició competències exclusives en la selecció de les persones amb les que es van proveir els oficis militars, tant els comandaments dels exèrcits i armades com els més pròpiament administratius i de gestió econòmica.

El Consell d'Aragó per la seva part no es pot dir que tingués competències exclusives en afers militars. En tot cas la seva actuació en aquest àmbit va ser compartida amb el Consell de Guerra, a qui assessorava sobretot en aspectes financers i constitucionals necessaris per a la realització d'objectius militars. Un exemple il·lustratiu d'això és el de la realització de llevés en els territoris de la Corona d'Aragó, per a les quals si bé la iniciativa de la corona sortia del Consell de Guerra, era al mateix temps habitual el concurs del Consell d'Aragó.

Una altra cosa era que, com s'ha vist en el primer capítol de les fortificacions el Consell d'Aragó expressés al rei la seva opinió sobre les mancances i les necessitats de les infraestructures militars de Catalunya, així com de les tropes que hi havia en servei en un moment determinat. En aquest cas el Consell d'Aragó podia tenir – com de fet va passar algunes vegades – iniciativa pròpia i independent del Consell de Guerra, ja que no es pot oblidar que el primer entenia dels afers generals dels regnes de la Corona d'Aragó, entre els quals també s'entenien inclosos àdhuc els afers militars. En aquest sentit fins i tot en determinades ocasions el Consell d'Aragó no va dubtar a destacar davant del rei els esforços fets per a la seva defensa per part de les poblacions de la frontera dels comtats, especialment de Perpinyà, contraposant-la fins i tot a la falta d'atenció o la tebiesa d'algun lloctinent de capità general als comtats, un ofici militar que cal tenir en compte que depenia directament del Consell de Guerra. Així va passar per exemple amb ocasió de l'amenaça d'invasió francesa que va produir-se l'any 1620 i amb el lloctinent de capità general don Álvaro Suárez de Quiñones. Una intensa dedicació del Consell d'Aragó en els afers militars de Catalunya, que mostra que almenys fins al nomenament del cardenal Borja com a president seu en temps de Felip IV i el comte-duc Olivares la institució va vetllar per la bona defensa de Catalunya i al mateix temps va fer avinent davant la corona els esforços dels catalans en la seva defensa.

Fins i tot a l'hora de demanar mercès i ajudes de costa al rei la majoria dels soldats i oficials catalans ho van fer habitualment a través del Consell d'Aragó, com a soldats naturals d'un dels regnes de la Corona d'Aragó. Es pot veure que així va ser fins a finals del regnat de Felip II, perquè a principis del de Felip III aquest rei va ordenar que semblant tipus de peticions, almenys pel que fa a la valoració dels mèrits militars alegats pels sol·licitants, fossin tractades pel Consell de Guerra.

En línies generals a Catalunya és possible resseguir a la llum de les dades disponibles l'evolució del model d'administració militar descrit per I.A. Thompson per al conjunt de la monarquia hispànica. Aquest autor distingia entre el mètode d'administració indirecta del "*asiento*" de l'època de Carles V i el del control administratiu directe de l'aparell militar per part dels organismes centrals de la monarquia en el regnat de Felip II, un model que hauria evolucionat amb el temps fins al regnat de Felip IV, en què va patir una transformació radical que el va portar al retorn als sistemes d'administració indirecta¹⁰²³.

És així que almenys des de 1569 es van reclutar companyies a Catalunya amb destinació a l'exèrcit de Flandes, i des de 1587 va ser normal que se'n reclutessin varies amb destinació a aquell territori i a Itàlia. A partir de la segona data aquestes lleves es van fer d'acord amb el sistema de l'administració militar directa, per bé que en una de les seves variants, aquella en la que els nobles havien estat incorporats al sistema administratiu de lleva en funcions de capitans reclutadors per compte de la corona. Per altra banda cal destacar que això va passar com va senyalar Reglà en un moment en que s'estaven fent els preparatius de l'empresa d'Anglaterra i quan Felip II no trobava a Castella el suficient nombre de soldats per al contingent que necessitava, degut sobretot a l'esgotament del potencial humà que s'havia anat produïnt en aquell regne des de l'inici del conflicte a Flandes l'any 1569. D'acord amb aquests pressupostos les lleves a Catalunya en el regnat de Felip II van ser continuades i abundants fins a 1598.

En el regnat de Felip III sembla haver-hi una menor freqüència i nombre de lleves que en el precedent, segurament per la reducció en despeses militars portada a terme en temps del duc de Lerma.

En el regnat de Felip IV la manca de recursos financers de la corona va ser decisiva per a que les lleves ordinàries pròpies de l'administració militar directa fossin l'excepció al predomini de les lleves nobiliàries i de les universitats locals, junt amb la reparició dels "*asientos*", tot plegat en un clar basculament cap al sistema d'administració militar indirecta, al qual es retorna en bona part. Aquest canvi del sistema també es va notar a Catalunya, on les lleves nobiliàries primer i després les de les universitats van ser molt superiors a les portades a terme pels mètodes de la lleva ordinària. Tanmateix a Catalunya la revitalització de les lleves nobiliàries no va ser tan extraordinària com a Castella, ja que mentre a Catalunya la noblesa mai no havia deixat de desenvolupar funcions militars en defensa del propi territori, que des de l'edat mitjana no havia deixat de ser frontera activa o latent amb França, a Castella les tradicions i implicacions militars de la noblesa s'havien anat difuminant amb la fi de la reconquesta peninsular i tret de participacions a títol individual normalment per a servir a l'exterior (a Flandes o a Itàlia) o bé de lleves esporàdiques – bàsicament a Andalusia – per a la defensa del

¹⁰²³ THOMPSON, I.A.A. *Guerra y decadencia. Gobierno y administración en la España de los Austrias, 1560-1620*. Barcelona, 1981. Pàgs. 11-16. Per aquest autor hi va haver tres factors que van determinar la transformació de l'administració militar. En primer lloc les exigències que la situació internacional i els requisits que la política governamental van plantejar a la institució militar. En segon que els recursos administratius de l'estat, l'estructura del seu aparell, les tècniques del govern i l'efectivitat dels controls exercits per la corona sobre els ministres i agents encarregats de portar la seva política a la pràctica. I en tercer lloc els recursos financers de l'estat, la disponibilitat de fons per al manteniment de la institució militar, així com els mètodes administratius en els que es basava.

propi territori o per a realitzar accions sobre el nord d'Àfrica la noblesa castellana havia passat a tenir un paper militar bastant menys actiu.

Encara pel que respecta a Catalunya cal destacar com a particularitat la competència que hi va haver a partir de 1637 entre la lleva ordinària per part de la corona i les lleves voluntàries per part de les corporacions locals, que es va resoldre a favor de les segones ja que els catalans lògicament van preferir les companyies de les universitats i Diputació, en les que cobraven una paga més substanciosa, eren millor equipats, i sobretot perquè així servien per temps limitat i no s'exposaven a haver de servir fora de Catalunya, la qual cosa sí els podia passar en les companyies a sou de la corona.

Ocasionalment la corona va necessitar a Catalunya augmentar el nombre del contingent ordinari de tropes. Va ser bàsicament en els moments d'enfrontament obert amb la monarquia francesa. Els soldats suplementaris es van aconseguir a Catalunya mateix amb les formes de mobilització extraordinària, però també a fora, normalment en els altres regnes de la monarquia hispànica, començant pels més propers (Castella, Aragó, València) però en ocasions també en altres més allunyats (Nàpols, Flandes), i en darrer terme també es van aconseguir amb un recurs habitual a tots els estats europeus de l'edat moderna com era la contractació de tropes mercenàries.

En aquest punt dels sistemes de mobilització i mètodes de lleva és necessària la revisió de la tesi del suposat encarcament de l'organització militar catalana de l'edat moderna en les formes medievals. És així que en certa manera i pel contrari crec que sense deixar de ser medieval Catalunya va ser també al mateix temps moderna pel que fa a la seva organització militar, de forma per altra banda bastant similar a com va passar en els altres estats de la monarquia hispànica, això sí potser si es vol amb un protagonisme més gran a Catalunya de les formes medievals, la qual cosa no obstant no significa que tingués al mateix temps evidents trets de modernitat.

A la Catalunya dels segles XVI i XVII, com ja va dir V. Ferro, es troben certament institucions de dret públic que des de l'edat mitjana establien determinades formes de mobilització obligatòria, bàsicament l'usatge *Princeps Namque*, el sometent general, els drets de recollida de determinades poblacions i el deure d'assistència militar dels feudataris del rei, però cal no oblidar que simultàniament s'hi troba la lleva ordinària a iniciativa de la corona, que precisament era una forma de mobilització voluntària introduïda com a novetat per la mateixa corona a partir de la segona meitat del segle XVI, i per tant era una nova forma de mobilització.

Tampoc es pot ignorar que la corona va desenvolupar a Catalunya, com arreu dels seus estats, els sistemes d'administració militar centralitzats, apareguts també a principis de l'edat moderna, i depenents a partir de la seva creació a mitjan segle XVI del Consell de Guerra a la cort i de la figura del capità general a Catalunya mateix, així com dels seus lloctinents presents en determinades zones d'importància estratègica en el territori, especialment – per bé que no exclusivament – a la frontera dels comtats de Rosselló i Cerdanya¹⁰²⁴.

Finalment crec que un altre tret de la modernitat de l'organització i les estructures militars de Catalunya és el fet que també hi van arribar la majoria de les innovacions de la revolució militar en els àmbits de la poliorcètica, les armes i les tàctiques militars. Pel que respecta a les mobilitzacions dels catalans per part de la corona, es pot veure que des de principis del segle XVI no es van fer per l'usatge *Princeps Namque*, el qual només va ser publicat en dues ocasions (1634 i 1637), sinó que es van fer amb la

¹⁰²⁴ També hi havia un lloctinent de capità general al partit de Tortosa. La persona que el desenvolupava era al mateix temps l'alcaid de les torres dels Alfacs de Tortosa, en un clar paral·lelisme a com el lloctinent de capità general dels comtats de Rosselló i Cerdanya era simultàniament l'alcaid del Castell Major de Perpinyà.

modalitat del sometent general (en concret en els anys 1513, 1565, 1570, 1578, 1593, 1595-1610, 1629, 1639, 1640-1652, 1661, 1673, 1678). Va ser així sobretot per motius pràctics, ja que la convocatòria amb el *Princeps Namque* requeria unes condicions molt més difícils de complir que no la del sometent general, començant per la necessària presència del príncep o del seu primogènit a Catalunya, un aspecte que no requeria el sometent general, i també pel que fa als terminis de validesa de la mobilització, molt menys acotats en el sometent general que en el *Princeps Namque*.

Malgrat tot, hi ha dades corresponents a moments determinats que mostren que la mobilització amb el sometent general sembla ser que va suposar, en proporció al nombre de soldats, menys efectius que no les mobilitzacions extraordinàries usuals que també es posaren en pràctica al mateix temps. Això és el que va passar per exemple amb la convocatòria de 1639 per a la campanya de Salses en què les tropes del sometent general que van arribar al camp de batalla no degueren passar del miler de soldats, mentre que les que van oferir voluntàriament les universitats i la Diputació del General van arribar als 12.000, a les que encara caldria sumar els efectius aportats per un nombre significatiu dels 260 feudataris catalans del rei als qui finalment s'havia reconegut la procedència de la seva obligació d'auxili militar.

De les mobilitzacions obligatòries parcials, així com de la totalitat de les modalitats de mobilització extraordinària, la dels feudataris del rei era la més antiga, i els seus orígens es remuntaven a la mateixa aparició i formació del feudalisme. Tanmateix pel que respecta a l'edat moderna la mobilització dels feudataris del rei només va tenir lloc de forma generalitzada dues vegades a Catalunya en el període anterior a la guerra dels Segadors, una l'any 1634 i la segona el 1639. En totes dues ocasions va provocar protestes del braç militar per la convocatòria, donant lloc a en la segona ocasió a un llarg procés de declaració judicial davant l'Audiència, òrgan que finalment va dictaminar que les causes dels feudataris s'havien de tractar en els corresponents tribunals de la batllia general de Catalunya i de la procuradoria reial dels comtats de Rosselló i Cerdanya per entendre que aquestes instàncies judicials eren les successores dels antics jutges "*paribus curiae*" que reclamaven els feudataris. Aquesta resolució judicial va portar finalment al reconeixement de l'obligació de servei militar a 266 feus entre el Principat i els comtats, per bé que tot i l'amenaça d'executar les penes corresponents per incompliment de la dita obligació molts d'aquells feudataris no el van arribar a complir. Una altra cosa van ser els requeriments singulars a determinats nobles titulats els quals sí es van donar freqüentment en el període abans esmentat, com per exemple a inicis de la dècada de 1630 quan Felip IV va demanar la realització de lleves a uns quants nobles titulats de Catalunya, de forma similar a com ho va fer aleshores a Castella, Aragó i València.

Ja des de l'edat mitjana les mobilitzacions obligatòries de la milícia urbana en compliment del deure d'orígens feudals d'host i cavalcada van ser commutades sempre que van poder per un servei pagat amb força armada per les poblacions afectades. A l'edat moderna de fet aquest deure mai no va ser exigit oficialment i per tant aquest tipus de mobilització no va tenir cap mena de rellevància. Sí que en va tenir per contra les mobilitzacions voluntàries de companyies aplegades per part de les universitats, les quals en cap cas s'haurien de confondre amb les mobilitzacions obligatòries de les milícies urbanes. Perquè efectivament en nombroses ocasions les milícies urbanes sí que van ser mobilitzades obligatòriament i per pròpia iniciativa, en el marc de les competències de les pròpies autoritats locals d'algunes poblacions en funcions d'autodefensa, com van ser els casos de la Coronela de Barcelona i de la milícia local de Perpinyà, per citar les dues més nombroses i actives.

Pel contrari els drets de recollida, una forma de mobilització també d'origen medieval que imposava a determinades poblacions unes obligacions d'anar en ajuda d'altres poblacions estratègicament més importants, encara van ser sovint posats en pràctica en el segle XVI mentre que en el XVII semblen haver caigut en desús. Així va passar per exemple en les guerres de finals del segle XVI contra els invasors francesos amb els drets de recollida de Perpinyà.

Les dades disponibles mostren que les lleves voluntàries en general van ser les que al llarg dels segles XVI i XVII van aportar major nombre de tropes extraordinàries per a la corona a Catalunya. En primer lloc les de les universitats, que van ser aplegades per a fer front a les invasions franceses en tres ocasions durant el període esmentat, en concret, la primera els anys 1597-1598, la segona abans i després del setge fracassat de Leucata l'any 1637, i la tercera i darrera abans de la guerra dels Segadors amb motiu de la campanya per a recuperar Salses de juny de 1639 a gener de 1640.

Des d'un punt de vista numèric cal subratllar que el nombre de soldats catalans que es van aplegar en algunes de les ocasions en que la corona va concentrar contingents extraordinaris de tropes a Catalunya va ser a partir de 1570 superior al nombre de soldats de fora que la corona tenia en campanya en el mateix moment. Fins i tot si no va ser del 100 % sí que si va acostar en les mobilitzacions de 1570 i 1597-1598.

CONTINGENTS EXTRAORDINARIS

	Tropes catalanes	%	Tropes forànies	%	<i>Total</i>
1542*	1.400-2.400	14-20	8.600	80-96	<i>10.000-12.000</i>
1570**	20.000	100	-	0	<i>20.000</i>
1597-1598***	20.000	98	400	2	<i>20.400</i>
1637-1639****	12.000-17.000	54,5-62,9	10.000	45,5-57,1	<i>22.000-27.000</i>

*Dades de J. Buyreu i A. Casals.

**Dades de J. Reglà.

***Dades de N. F. de la Peña

****Dades extretes de documents del Consell d'Aragó.

Aquesta superioritat numèrica dels contingents catalans a l'exèrcit de la monarquia hispànica a Catalunya a partir de la mobilització de 1570, demostra que des de la segona meitat del segle XVI i fins a la guerra dels Segadors Catalunya va assumir sempre com a mínim més de la meitat de l'esforç en la mobilització de contingents extraordinaris de tropes per a la seva pròpia defensa, i això tenint en compte la suposable inexactitud de les dades de Narcís Feliu de la Peña pel que fa a la mobilització de 1597-1598.

En les ocasions d'invasió efectiva del territori de Catalunya els governs locals van assumir les tasques de realització de nombroses lleves, l'armament dels soldats, la paga que aquests rebien en el moment d'allistar-se i les despeses globals del seu manteniment i conducció fins al front de guerra o allà on els fos indicat pel capità general. El cost de tot plegat degué ser considerable, i es va afegir com un element més a la pressió financera que en ocasions patien les poblacions catalanes des de feia molts

anys pels allotjaments de tropes en trànsit pel territori. Com les despeses en allotjaments les de les lleves van portar a l'endeutament a les corporacions locals, un pes que va recaure directament sobre els habitants no privilegiats de les poblacions. En el conjunt de Catalunya la suma de l'esforç econòmic fet per les universitats per a fer front als allotjaments i a les lleves s'ha de considerar una veritable contribució neta a l'esforç de guerra de la monarquia hispànica, dins el qual caldria incloure també els serveis de corts com la consignació de les de 1585 per a les fortificacions, els donatius voluntaris per a despeses militars de nobles, eclesiàstics i ciutats, i finalment tots els serveis prestats a la capitania general en relació amb la fàbrica de galeres (tala i transport de fusta), així com amb l'assistència a les tropes en trànsit pel territori (bagatges). Malgrat tot en aquest punt, i per a evitar donar una visió tan solament parcial de la qüestió, cal posar de manifest que la contribució a les despeses militars, en totes les formes en que es va produir, al mateix temps que un pes fiscal evident per a Catalunya degueren ser al mateix temps una font de beneficis. A part de la quantificació dels mateixos, que seria molt interessant poder disposar algun dia, el que sí es pot considerar de moment és que així com el pes fiscal de la contribució militar va recaure de forma generalitzada damunt la gran majoria de la població catalana pertanyent a l'estament popular o reial, els guanys d'aquella contribució lluny de beneficiar a un nombre tan elevat de persones bé és de suposar que només ho van fer amb un nombre més aviat limitat de contractistes d'*asientos* o contractes de subministrament per al proveïment de l'exèrcit, tant de les tropes de terra com de les navals, i com a molt a un nombre també relativament escàs de productors agraris, tèxtils i d'alta mena d'articles igualment necessaris per a les tropes.

Tornant a l'obtenció del servei voluntari per part de les universitats cal dir que a partir de la guerra amb França d'ençà l'obertura d'hostilitats l'any 1635 era quelcom que estava directament condicionat a l'èxit de les negociacions que els diferents ministres reials enviats per la corona mantenien amb cada ciutat i població. A Catalunya aquesta delicada missió va ser encomanada a partir de 1637 a doctors de l'Audiència o a altres oficials reials com ara el governador del Principat, o fins i tot el tresorer reial. Aquest fet de la negociació implica una variada casuística d'acord amb els interessos propis de cada població.

Al llarg del regnat de Felip II ocasionalment també van ser requerides la realització de lleves a alguns nobles, més per a la lluita i persecució de les quadrilles de bandolers que no per al seu enviament a fronts de guerra exteriors. Van destacar en aquesta comesa alguns membres de la petita i mitjana noblesa com ara don Onofre d'Alentorn, senyor de Seró, don Francesc d'Ardena, baró de Darnius, i don Felip d'Erill, primer comte d'Erill. Tots ells, i molts més, van fer lleves entre els seus vassalls, fins i tot sense necessitat de que els ho demanés la corona, amb motiu de les invasions franceses de 1570 i 1597-1598, cosa que permet veure la noblesa catalana com l'única aristocràcia dels regnes ibèrics de la monarquia hispànica que va tenir un paper actiu i continuat en la defensa del seu propi territori fins a la guerra dels Segadors.

A partir de la dècada de 1630 les lleves que la corona va demanar que fessin els nobles principals de Catalunya van ser numèricament considerables i es van repetir amb més o menys freqüència fins a l'any 1637. Les companyies que es van aplegar durant aquests anys van ser enviades a Itàlia, en concret a l'estat de Milà per a lluitar a la guerra del Montferrato de 1629-1630, i algunes també a Flandes en acompanyament del cardenal infant don Ferran l'any 1633. A partir de 1638 les lleves voluntàries van ser substituïdes gairebé en la seva totalitat per l'exigència per part de la corona del servei d'armes als nobles feudataris de la corona.

Els nobles titulats que van fer lleves a principis la dècada de 1630 van ser els comtes de Peralada, de Santa Coloma, de Vallfogona i de Montagut, així com el vescomte de Jòc i el duc de Cardona. Aquest darrer va ser el que en proporció a l'extensió dels seus estats patrimonials i al gran nombre de vassalls que tenia a Catalunya el rei li va demanar la lleva més nombrosa, tot i que finalment no va poder complir amb els 3.000 infants que se li van sol·licitar en principi.

Aquestes lleves dels nobles catalans van coincidir amb les que semblantment i més o menys per les mateixes dates es van fer a Castella, Aragó, València i Mallorca, per bé que en el cas d'Aragó i València s'ha de destacar que també les ciutats de Saragossa i València van fer també sengles lleves d'importància notable.

També va ser freqüent que la corona posés en pràctica alguns mitjans per a obtenir soldats de forma extraordinària en moments d'especial necessitat. Un d'ells van ser les remissions de bandolers a canvi del servei d'armes a l'exèrcit, una pràctica que era al mateix temps un instrument de gràcia del rei, una forma d'aconseguir l'ordre públic i un mitjà de lleva per part de la corona. Tot i que la seva pràctica es remunta com a mínim a l'any 1517 el seu ús va tenir alts i baixos. Així per exemple va ser un recurs bastant habitual per a obtenir soldats per a enviar a sufocar la revolta morisca de Granada (1568-1570), o per a enviar a Flandes en temps del duc d'Alba més o menys pels mateixos anys. Després es van utilitzar més o menys esporàdicament fins al virregnat del duc d'Almazán (1611-1615) a partir del qual semblen desaparèixer fins a 1636, quan en el context de la guerra hispano-francesa tornarà a ser utilitzat com a recurs extraordinari per la impossibilitat d'aconseguir soldats amb les lleves ordinàries i voluntàries.

En aquest darrer període destaquen les remissions efectuades pel regent del Consell d'Aragó, l'aragonés Maties de Bayetola, qui tot i que va ser enviat en principi a Catalunya per a una visita reial als oficials reials finalment s'hi va quedar per a impulsar la lleva de 1.500 infants que Felip IV volia que es fes a Catalunya l'any 1636.

La Diputació del General va tenir i va desenvolupar competències en afers militars al llarg de l'edat moderna. Entre les mateixes la realització de lleves voluntàries com ha estat senyalat així com el manteniment d'un considerable arsenal a la mateixa casa de la Diputació. Però també cal considerar-ne altres en cap cas menors, com ara el lliurament de diners de la consignació del donatiu de les corts de 1585 per a les fortificacions (1585 a 1637), així com el manteniment de la flota de galeres de Catalunya que havia estat acordada a les corts de 1599 (tot i que la seva activitat va tenir lloc entre 1607 i 1617).

És per això que la Diputació del General va realitzar voluntàriament lleves de tropes en els anys 1597-98, 1620 i 1637-40 quan la corona li ho va demanar. Pel que respecta a aquestes lleves cal subratllar que la Diputació va usar d'àmplies prerrogatives en aquesta qüestió, ja que per exemple nomenava ella sola els oficials corresponents, inclòs el mestre de camp, de la mateixa forma que la ciutat de Barcelona nomenava els oficials de les seves companyies en les lleves que també feia. En canvi els oficials de les galeres de Catalunya, l'estol que també va dependre de la gestió i manteniment per part de la Generalitat van ser nomenats per la corona, per bé que el seu general era proposat per la pròpia Diputació.

El procediment amb el que la Diputació va fer les lleves voluntàries va ser el mateix des de finals del segle XVI fins a la supressió de la institució per Felip V de Borbó. Aquest procediment començava quan el lloctinent general traslladava a la Diputació la petició del rei per a que fes la lleva. A continuació aquella convocava una junta de braços per a que l'aconsellés en funcions consultives, i si convenia encara es podia formar un organisme més reduït que depenent del nombre de membres consistia en una

novena, divuitena o trenta-sisena, la qual també tenia com a missió l'assessorament. Aquests organismes consultius discutien sobre la procedència que la Diputació fes la lleva o no en base a dos aspectes essencials, que eren la determinació de si l'entrada de l'enemic dins el territori de Catalunya s'havia produït efectivament, com van ser els casos de 1597-98 i 1637-38, o bé com es va plantejar l'any 1637 si estava justificada la despesa dels drets del general per a fer la lleva, qüestió aquesta sobre la que els capítols de cort 2n i 34è de les corts de 1599 havien establert que els drets del general havien de servir quan fos necessari per a la defensa de les generalitats, drets i llibertats de la terra. Finalment el consistori de la Diputació aprovava la realització de la lleva i prenia totes les mesures necessàries, que anaven des del ban on es feia la crida pública per a l'allistament fins al nomenament dels oficials que havien de comandar les companyies. A part dels lògics dubtes sobre la legitimitat de gastar els recursos de la institució per a la lleva, un dels factors que més va influir en la realització de lleves per la Diputació va ser el clima polític de relació d'aquesta amb la corona. Aquest factor va ser sens dubte el principal motiu en la resistència de la Diputació a fer lleves voluntàries després del desastre de Leucata (1637), sobretot perquè aleshores les demandes de la corona van coincidir amb el conflicte dels contrabans i amb l'empresonament del diputat militar Francesc de Tamarit pel virrei comte de Santa Coloma. Cal dir que de forma similar havia actuat en el conflicte pels quints, en les demandes de la corona per a la realització de lleves a les universitats. I encara pel que fa al cas concret de Barcelona encara caldria afegir la qüestió sobre la cobertura dels consellers en presència de persones reials.

L'esforç de guerra de la Diputació del General no va consistir únicament en les lleves per a l'exèrcit de terra i en el manteniment de la flota de galeres de Catalunya. En aquest sentit cal tenir en compte que en les guerres de finals del segle XVI contra França àdhuc va arribar a fer funcions de provisió d'armes i municions per a moltes poblacions de Catalunya que li en van demanar, un fet que mostra que fins i tot en una qüestió primordial com aquesta van pesar molt més els lligams entre les institucions locals i la Diputació que no pas els d'aquelles amb la corona. A més de la consideració de la insuficiència de recursos financers de la corona en un aspecte com aquest de la provisió d'armes i municions, quelcom que era impossible de fer si no es disposava de recursos financers abundants i àgils com sí era el cas de la Diputació. De fet la correspondència entre les poblacions properes a la frontera i la Diputació va ser fluïda, en aquests anys de guerra, i demostra que la segona era el seu referent més immediat, molt més que no l'administració reial.

Al mateix temps l'exemple de la Diputació a l'hora de posar-se a fer la lleva voluntària era, com en el cas del Consell de Cent barceloní, de gran importància per a la resta de poblacions que solien imitar la iniciativa d'aquelles dues institucions principals, una circumstància que la corona no va ignorar i que fins i tot va procurar d'aconseguir repetidament.

Tanmateix en comparació amb el Consell de Cent de Barcelona la Diputació del General tenia un potencial militar més limitat. En aquest sentit mentre el Consell de Cent apart de les lleves voluntàries podia disposar permanentment de la seva pròpia milícia ciutadana, coneguda popularment com la *Coronela*, per bé que tan solament en funcions d'autodefensa, per la seva part la Diputació no tenia cap força armada permanent similar a aquella força militar local. De fet les úniques unitats militars que depenien d'ella van ser les companyies que ocasionalment va aplegar amb les lleves voluntàries, i encara cal aclarir que una vegada arribades al camp de batalla aquestes s'integraven a l'exèrcit sota comandament del capità general en tant que comandament ordinari de les tropes de naturals presents a l'exèrcit en campanya.

La participació dels catalans a les empreses exteriors de la corona es pot comprovar en tots els fronts de guerra des del regnat de Ferran II fins a la guerra dels Segadors. De fet les constitucions catalanes impedièren que ho haguessin de fer obligatòriament i per tant aquesta participació més enllà de les pròpies fronteres es va produir essencialment de forma voluntària. Cal aclarir ací que tant va ser a títol individual com de forma col·lectiva. En el primer cas es va tractar de nobles de més o menys rellevància pel que feia a la seva posició a l'escala jeràrquica del seu estament, molts dels quals iniciaven amb l'ingrés a l'exèrcit com a simples soldats la seva carrera d'ascensió en el servei a la corona, una carrera que cal subratllar en bastantes ocasions no es mantenia per sempre dins l'àmbit militar, ja que era habitual que per alguns nobles es tractés només de l'ocupació dels seus anys de joventut per a passar més endavant a ocupar oficis en l'administració reial no pròpiament militar. És així que va ser normal que per a desenvolupar oficis que tenien com a principal comesa el manteniment de l'ordre públic, com ara el de governador general de Catalunya o el de governador dels comtats, el de veguer, i fins i tot oficis considerables menors com el d'alguatir reial, l'experiència militar dels candidats fos decisiva, donat que per al manteniment de l'ordre públic a l'edat moderna a Catalunya va ser usual la utilització de tàctiques i forces militars. Però és que de fet trobaríem nobles amb experiència militar al començament de les seves carreres en tots els àmbits de l'administració reial no militar. Al costat dels cavallers també van ser molts els homes que sense pertànyer a l'estament nobiliari van emprendre una carrera militar com a soldats buscant una oportunitat de distingir-se socialment per damunt de la resta d'homes de l'estament popular amb les possibilitats de promoció que els oferia l'exèrcit. Perquè efectivament – i aquesta és una gran novetat de la societat de l'edat moderna respecte la de l'edat mitjana – per a qualsevol home d'extracció social no nobiliària era possible fer-se amb els diferents graus de l'escalafó militar i arribar a ser capitans, la qual cosa significava que fins i tot podrien reclutar la seva pròpia companyia, un fet que sens dubte després d'anys de dedicació, despeses personals i també bona sort, podia acabar valent-los la concessió per part del rei de la mercè més preuada per a ells, és a dir, el cobejat privilegi militar que els convertia finalment en cavallers, o com a mínim de la màxima distinció per als no nobles, que a Catalunya consistien en els títols de ciutadans o burgesos honrats. Val a dir que tant els uns com els altres, és a dir, els nobles i els que no ho eren ingressaven a l'exèrcit a títol individual normalment en alguna de les nombroses companyies d'infanteria aplegades a Castella que hi havia en servei a Itàlia i Flandes, principalment. Deia més amunt que col·lectivament els catalans també van servir fora de Catalunya als exèrcits de la monarquia hispànica presents a tants indrets d'Europa, Àfrica, la Mediterrània, i fins i tot a Amèrica. Aquesta modalitat de servei cal relacionar-la directament amb les lleves voluntàries dutes a terme per capitans reclutadors a Catalunya mateix a partir del regnat de Felip II, especialment des de mitjans de la dècada de 1560, quan és habitual que s'enviïn rellevants contingents de tropes catalanes a Flandes sobretot, però també a Itàlia. Una pràctica que a partir de l'estiu de 1587, quan es recluten deu companyies al Principat i comtats amb la intenció d'enviar bona part de les mateixes a servir a Flandes, com va senyalar Thompson esdevindrà regular i des d'aleshores va ser normal que la corona ordenés la lleva de tres o quatre companyies cada any.

De fe els catalans, tant a títol individual com col·lectiu van ser presents a les conquestes i accions de defensa de les places nordafricanes, així com a les restes dels dominis de l'orde de Sant Joan de Jerusalem a la Mediterrània oriental. En el segon cas van ser destacables les lleves que van fer els comanadors santjoanistes en els seus extensos dominis a Catalunya, especialment amb motiu dels setges turcs de Malta (1560-1562 i

1564). En el mateix context es troben estimables participacions a títol individual de cavallers en les empreses militars de don Joan d'Àustria (Lepant, conquesta de Tunis de 1573, etc).

Alguns cavallers catalans fins i tot van fer lleva de soldats per a la defensa de territoris de l'antiga Corona d'Aragó atacats pels turcs. Va ser el cas de don Onofre d'Alentorn, senyor de Seró, qui l'any 1558 per va aplegar una companyia que el virrei marquès de Tarifa li va demanar per a l'auxili de Ciutadella a l'illa de Menorca, que acabava de ser passada a sang i foc per la flota otomana. Cal subratllar que llevades com aquesta eren econòmicament molt costoses i que bé poden ser considerades com una contribució neta per part d'aquests membres de l'estament militar a l'esforç de guerra de la monarquia hispànica en els segles de l'edat moderna.

També és detectable la presència de soldats catalans en els terços hispànics que la corona va tenir als estats italians de la monarquia. Es troben tant cavallers com no cavallers, entre els quals alguns bandolers – no pas ni de bon tros la majoria com sostenen alguns autors – que van acceptar la remissió dels seus delictes a canvi del servei d'armes a sou del rei fora de Catalunya.

Ara bé sens dubte Flandes va ser junt amb Itàlia l'altra gran destinació exterior dels catalans que servien la corona en els exèrcits. La presència d'un nombrós contingent de combatents catalans a Flandes es podia comprovar des de principis de la dècada de 1560, uns 4.000 segons estimació de Narcís Feliu de la Peña, entre soldats i oficials, alguns d'ells en llocs de gran responsabilitat com ara un governador de la ciutat de Cambray (Joan de Ribas) i un mestre de camp en l'exèrcit d'Alexandre Farnesio (don Alexandre Cartellà).

Molt sovint va ser Itàlia la primera destinació de les carreres d'aquests catalans en servei a l'exèrcit, seguida en molts casos per Flandes, per acabar en també no pocs casos tornant a Catalunya per a servir algun ofici reial no necessàriament militar. Quan tornaven si es tractava de no nobles solia ser freqüent que demanessin algun ofici relacionat amb el manteniment de l'ordre públic, moltes vegades el d'alguztir ordinari o extraordinari, i si es tractava de nobles aleshores solien demanar algun altre de més consideració com el de veguer i fins i tot el de governador del Principat o dels comtats. Molts altres d'aquests cavallers veterans de Flandes també solien optar a algun ofici militar, ja és tractés al d'alcaid d'algun dels presidis de Catalunya o bé a alguna de les places d'oficial de les seves guarnicions. I mentre les galeres de Catalunya van estar en activitat les places d'oficials d'aquesta petita flota van ser una ocupació molt buscada pels plusos econòmics podien suposar servir en elles a més a més dels seus sous ordinaris, que certament eren molt exigus.

Pel que fa als no privilegiats quan tornaven de Flandes era també habitual que optessin a algun ofici reial a Catalunya, sovint dels que la corona tenia a la ciutat de Barcelona i que no estaven relacionats amb l'ordre públic, com per exemple els de coper major dels blats o el de batlle de les aigües.

Són abundants els testimonis documentals del servei dels membres de l'estament militar a Flandes entre les peticions de mercès a la corona elevades al rei a través Consell d'Aragó. S'hi troben des de cavallers que van començar a servir a costa pròpia com a soldats aventurers a les companyies d'infanteria fins a cavallers que van aplegar la seva pròpia companyia a Catalunya i amb ella van anar a servir a Flandes. Entre les peticions de mercès dels no cavallers el que es veu és que el servei d'armes a Itàlia i a Flandes els va suposar una magnífica oportunitat d'ascens social, fins i tot un mitjà per a no pocs d'ells d'obtenir en recompensa pels seus mèrits en servei de la corona un títol de noblesa o si més no un de ciutadà honrat.

A l'edat moderna en estreta relació amb la guerra contra els enemics exteriors del rei hi havia la guerra contra els enemics interiors, pertorbadors de l'ordre públic que per aquest motiu eren bandejats de pau i de treva a Catalunya. De fet la formació i pertinença per part d'aquests a un o altre bàndol ha fet que siguin més coneguts com a bandolers. Cal tenir en compte que el fenomen bandoler en tant que pervivència de la guerra privada medieval va tenir unes dimensions molt grans a Catalunya, arribant a captar en alguns períodes la màxima atenció del lloctinent general i dels altres oficials reials a Catalunya. Igualment van ser motiu de preocupació de tots els estaments, així com de les corporacions locals i fins i tot de la Diputació del General, grups i institucions que en menor o major mesura es van ser afectades pels efectes econòmics i socials del fenomen, a més de no escapar-se a deixar sentir a vegades en el seu si l'enfrontament entre els dos grans bàndols de cadells i nyerros.

És així que des d'un punt de vista dels mitjans utilitzats en la lluita contra el bandolerisme s'ha de destacar que la corona va utilitzar normalment les unitats de l'exèrcit, tant de les ordinàries en servei a Catalunya com de les extraordinàries que va obtenir en el mateix Principat i comtats amb les lleves que va demanar als nobles, eclesiàstics i ciutats, així com també de les que va fer venir de fora expressament. Va ser així perquè a l'edat moderna els efectius humans que tenia la corona per al manteniment de l'ordre públic eren militars, ja que òbviament no hi havia com a l'estat contemporani de tipus liberal unes forces de policia diferents per aquesta comesa.

Pel que fa a la noblesa va ser destacable l'esforç d'alguns membres de l'estament militar en la realització de lleves extraordinàries per encàrrec del lloctinent general del moment, i fins i tot per pròpia iniciativa. Aquest esforç també es pot apreciar a nivell de nissagues familiars de la petita noblesa de la frontera, com els Castellarnau del vescomtat de Castellbó, que a més de fer alguna lleva també van servir oficis de veguers i castellans en terres de l'Urgell i la Cerdanya, donant continuïtat a una tradició familiar de servei a la corona que ja venia de quan el vescomtat de Castellbó pertanyia al regne de Navarra, i d'abans i tot.

La corona va recórrer sovint a la utilització d'unitats militars ordinàries i extraordinàries de les que pagava amb els seus propis recursos. En aquest sentit és paradigmàtic el segon setge d'Arsèguel (1593) per al que es van fer venir d'Itàlia una companyia de soldats d'infanteria que va ser posada sota comandament del capità veterà de Flandes don Jeroni d'Argensola, a més de companyies d'infanteria castellanques de les que el governador d'Aragó don Alonso de Vargas tenia a Aragó, uns contingents extraordinaris als que encara cal sumar els ordinaris de la unitat de cavalls lleugers de Perpinyà. En el mateix setge, així com en el primer de 1587 hi van participar igualment efectius dels sometents locals i companyies de vassalls d'alguns nobles catalans, de manera que en aquesta acció de manteniment de l'ordre públic (i per tant no estrictament bèl·lica) hi va prendre part bona part dels tipus d'unitats militars que la corona podia disposar a Catalunya en un moment donat.

Tanmateix a partir de finals del regnat de Felip II la corona es va decantar per la utilització d'unitats militars de cavalleria en la persecució de bandolers, ja fossin ordinàries o extraordinàries. Pel que fa a les primeres els ja esmentats cavalls lleugers de Perpinyà i respecte a les segones companyies de les guardes de Castella enviades expressament amb aquesta comesa. Els motius d'aquesta preferència eren des d'un punt de vista de la seva operativitat eminentment pràctics ja que els soldats de cavalleria es podien desplaçar amb molta més celeritat i agilitat pel territori i això permetia una major efectivitat a l'hora de perseguir unes quadrilles de bandolers que també es desplaçaven muntades i amb soltura pel seu propi país que coneixien molt bé.

No obstant en algunes ocasions aquestes unitats de cavalleria van ser combinades amb forces d'infanteria que habitualment eren desplaçades de les ordinàries en servei a la frontera.

Malgrat tot la corona tenia igualment motius polítics per a emprar aquestes forces de l'exèrcit. A això hi va contribuir decisivament la postura del Consell d'Aragó que influenciat decisivament per opinions d'oficials reials com el governador don Jeroni d'Argensola creia que només amb les forces pròpies del Principat (es referia als sometents dirigits pels veguers) no era possible solucionar el problema del bandolerisme, una consideració que no tenia tant a veure amb l'efectivitat d'aquelles com amb les sospites sobre la seva complicitat amb els propis bàndols als que havien de perseguir. Al mateix temps fins i tot tampoc van faltar suspicàcies respecte a la companyia de cavalls lleugers de Perpinyà per part de virreis com el duc d'Alburquerque que creia que no era convenien usar aquesta unitat formada per catalans en la persecució dels bandolers, precisament perquè aquesta condició de naturals els feia igualment proclius a complicitats amb aquells.

A desgrat de les reticències indicades la Diputació del General va proposar l'any 1612 per a lluitar contra els bandolers la formació sota la seva supervisió d'una força armada a partir de les lleves que haurien de fer les universitats i els barons, una iniciativa que sembla ser que en principi no va ser mal vista pel lloctinent general. Ara bé, aquest projecte va tenir una acollida diferent per part dels barons i de les universitats. Així els primers la van acollir en general amb fredor i no van emprendre la realització de les lleves sol·licitades pels diputats, segurament perquè molts d'aquests nobles estaven implicats personalment en un o altre bàndol, mentre que per part de les ciutats l'acollida va ser molt més entusiasta, segurament perquè consideraven que el bandolerisme impedia la tranquil·litat necessària per al comerç amb el que obtenien bona part dels ingressos per a unes hisendes locals sempre necessitades de recursos o fins i tot moltes vegades seriosament endeutades. Així per exemple Barcelona va ser una de les ciutats que va començar la seva lleva, a la que a més va mostrar-se disposada a afegir 500 homes de la seva milícia urbana per a posar-se a les ordres del virrei quan convingués. Per altra banda sens dubte en la necessitat de la protecció del comerç i de la seguretat a les vies de comunicació també hi coincidia la pròpia Diputació del General, que devia tenir per vital assegurar el combrament dels drets sobre el comerç percebia a les seves taules repartides per tot el Principat i els comtats de Rosselló i Cerdanya.

Com va indicar I.A. Thompson abans de la dècada de 1580 la corona va utilitzar les remissions de bandolers com a mitjà per aconseguir soldats a Catalunya. Ara bé, crec que mai va ser fins al punt que feia afirmar a l'autor esmentat que la majoria de les companyies que es van reclutar a Catalunya abans de la dècada indicada ho van ser mitjançant capitulacions d'aministia concedides a quadrilles de bandolers que s'acollien a les remissions¹⁰²⁵, les quals si bé van ser nombroses en tot cas no van arribar a ser mai més que una part significativa del total d'unitats militars aplegades per la corona a Catalunya en el període esmentat.

En tot cas sí que és possible comprovar que el recurs a les remissions per la corona puntualment va ser el principal mitjà de lleva en algun moment d'especial necessitat i impossibilitat d'obtenir soldats amb els mitjans ordinaris, com per exemple en els anys 1636 i 1637 en plena guerra entre la monarquia hispànica de Felip IV i la francesa de Lluís XIII. Tret d'això al llarg de la resta dels anys que van de principis del segle XVI i

¹⁰²⁵ THOMPSON, I.A.A. *Guerra y decadencia. Gobierno y administración en la España de los Austrias, 1560-1620*. Barcelona, 1981. Pàg. 146.

fins a mitjan segle XVII la remissió de bandolers va ser un mitjà de lleva més, això sí, sempre amb caràcter extraordinari.

La corona va canviar en determinats moments la seva política de repressió del bandolerisme a Catalunya. És així que l'actuació dels virreis en aquest àmbit normalment va oscil·lar entre l'alternativa a la repressió per la força i la remissió a canvi del servei a l'exèrcit depenent sobretot de les variables necessitats de soldats de la corona. En aquest darrer sentit va ser decisiu l'esgotament del potencial humà de Castella per a cobrir les necessitats d'efectius militars de la monarquia hispànica que I.A. Thompson va situar a mitjans de la dècada de 1580, coincidint amb les incrementades exigències de la guerra en el teatre d'operacions atlàntic¹⁰²⁶.

Pel que respecta al tercer factor entorn dels allotjaments cal consignar que el primer que va tenir lloc de soldats estrangers a Catalunya en els anys de l'edat moderna va ser el que va tenir lloc va ser a l'any 1496 al Rosselló, poc després que Ferran II hagués recuperat aquest comtat tres anys abans. Cal subratllar que des d'un punt de vista social aquest primer allotjament de tropes foranies, bàsicament a Perpinyà, ja va ocasionar enfrontaments violents entre els soldats nouvinguts i la població autòctona de la capital del Rosselló. Era una situació que es podia produir a conseqüència d'alguna topada o acte de violència entre un soldat i un civil, o fins i tot – malgrat no ser aquest el cas – a l'inversa. Normalment aquest incident limitat a poc nombre de persones implicades acabava estenent-se a bona part dels integrants de les parts implicades, és a dir, entre la guarnició de soldats sencera i tots els habitants de la població on es trobava el presidi d'aquella. Val a dir que en aquest primer incident entre soldats i provincials la intervenció del capità general don Enrique de Guzmán va ser immediata i contundent, i que aquest va ser assistit a més pel governador dels comtats don Lluís d'Oms i per membres autòctons de l'estament militar com don Pere de Cardona.

Des d'un punt de vista econòmic els allotjaments, que implicaven d'una o altra manera el cost econòmic del lliurament de provisions a les tropes, també van suposar com ja va ser posat de manifest en el seu dia per Eva Serra un mitjà encobert de fiscalitat de la corona a Catalunya, un mitjà que com també va dir aquesta investigadora no era gens menyspreable si se li afegien altres expedients fiscals encoberts com ara la tala de llenya per a la fàbrica reial de galeres, els carretatges de la mateixa llenya fins a les Drassanes de Barcelona, i com no, els bagatges o transport de pertrets militars i de soldats pel territori. Tot plegat certament va suposar una pressió fiscal que s'afegia a la fiscalitat ordinària, la qual com ha estat subratllat en ocasions pel que respecta a Catalunya donava uns rendiments veritablement escassos a la corona, fins el punt que si es dugués a terme una quantificació exacta del muntant de la fiscalitat extraordinària indicada probablement seria netament superior el de la ordinària en més d'un període d'allotjament de gran nombre de tropes a Catalunya.

Aquest pes fiscal lògicament va recaure específicament sobre les espatlles dels particulars, en concret dels de l'estament no privilegiat. Aquests quan no van haver de furnir directament les provisions als soldats, van restar sovint sotmesos a les exaccions locals per a sufragar els allotjaments, que van prendre la forma de talles o impostos extraordinaris que havien de satisfer tots els caps de casa no privilegiats. No obstant cal tenir en compte que aquests gravosos allotjaments van afectar des de molt aviat les finances dels governs locals, els quals no van tenir altre opció per a fer-hi front que assumir el cost dels allotjaments de forma directa mitjançant l'endeutament que consistia normalment en la presa de censals. Aquest endeutament de les universitats es

¹⁰²⁶ Ibidem. Pàg. 147

va acabar fent crònic i impossible d'eixugar perquè a partir de 1630 s'incrementà paral·lelament el nombre de tropes que Felip IV va enviar a Catalunya, de primer en trànsit cap als fronts de guerra del nord d'Itàlia amb França, i de segon per a disposar el mateix Principat i comtats d'un exèrcit suficientment nombrós per a fer front a una possible entrada de francesos quan la guerra amb França esclatà de forma oberta en tots els fronts a partir de 1635. Aquesta situació d'endeutament crònic local per culpa dels allotjaments, el que caldria afegir encara altres motius com ara el finançament que la corona també va afegir per a les fortificacions, ja no va desaparèixer ni tan sols quan la llarga guerra de 1640 a 1659 va acabar, perquè de fet a partir de la segona data no van deixar d'haver-hi allotjaments a Catalunya per a continuar fent front a les renovades embranzides militars de la França de Lluís XIV.

El punt de vista polític no es pot oblidar mai en l'anàlisi dels allotjaments a Catalunya en tant que territori de la monarquia hispànica amb unes constitucions, privilegis i costums específics pel que feia a aquesta qüestió. De fet a la pràctica va existir un règim general per a tot Catalunya i a partir de mitjan segle XVI un d'específic per a la vila de Perpinyà, el qual comportava obligacions menors en atenció a la seva condició de plaça forta fronterera i per tant ja prou sotmesa a l'esforç de guerra en les ocasions d'invasió dels enemics.

És així que el règim general que establien les constitucions corresponents obligava als provincials o naturals civils catalans a donar als soldats a més de l'habitació en el seu domicili particular (en el cas que no poguessin ser allotjats en edificis depenents de la corona o hostals de la població) els següents proveïments bàsics: llit, vinagre, oli, sal, foc i llum. Per part dels soldats aquests estaven obligats a pagar per la resta de vitalles i provisions que necessitessin, a uns preus que també es preveia que no podien ser apujats abusivament i intencionadament per part dels provincials.

Per la seva part Perpinyà va veure confirmat un règim específic per una sentència de 1553 emesa per l'Audiència reial de Catalunya favorable a les seves pretensions en aquest afer. Aquest règim particular en concret establia que els habitants de la vila únicament estaven obligats a procurar l'habitació a la gent de guerra que per no cabre dins les dependències dels quarters del Castell Major havien de ser allotjats en domicilis particulars de la vila.

Com és sabut aquestes normes catalanes sobre els allotjaments no sempre van ser respectades pels comandaments militars que la corona posava el front de les unitats de l'exèrcit que tenia aquí, començant pel mateix capità general, però especialment en molta ocasions pel seu lloctinent en els comtats de Rosselló i Cerdanya, que va ser on van tenir lloc la majoria dels conflictes pels allotjaments de tropes en tant que es tractava d'una frontera militaritzada.

Aquesta transgressió de les constitucions catalanes sobre els allotjaments va portar, quan van esdevenir habituals i continuades, la protesta dels estaments catalans davant el lloctinent general en principi, i fins i tot davant el mateix sobirà en les moltes ambaixades que li van ser trameses per la Diputació del General, el Consell de Cent barceloní i moltes altres universitats, així com també per membres dels estaments nobiliari i eclesiàstic en no poques ocasions. Aquesta protesta era en principi extrajudicial, per bé que quan no obtenia resposta els seus promotors sovint van portar-la davant l'Audiència Reial en tant que organisme que havia de reconèixer la violació de les constitucions i dictar sentència per a que els danys haguessin de ser restablerts pels oficials reials pertinents. Per la seva part l'Audiència va reconèixer la contrafacció de constitucions que causaven els abusos en els allotjaments, almenys fins a 1636, moment en el què alguns dels seus membres van ser aplicats pel virrei duc de Cardona primer, i després sobretot pel comte de Santa Coloma, a la realització de tasques

extrajudicials relacionades directament amb les lleves i la conducció i allotjament de tropes, motiu pel qual les institucions i els estaments catalans van deixar de tenir la opció de la reclamació judicial davant uns jutges que la corona va transformar en simples oficials reclutadors conductors i aposentadors de soldats, en una clara perversió del paper dels oficials que havien de garantir precisament la justícia reial i la salvaguarda de l'ordenament constitucional a Catalunya, un motiu pel qual a més aquests oficials van haver de patir persecució i fins i tot en alguns casos per això van ser assassinats quan va esclatar la revolta de maig i juny de 1640.

Cal posar de manifest que la corona no sempre va violar les constitucions catalanes pel que feia als allotjaments. És així que almenys formalment l'actuació per exemple de Carles I en comparació amb la de Felip IV el cap de gairebé un segle va ser radicalment diferent. Perquè efectivament l'any 1542 l'emperador va regular l'allotjament de les tropes que tenia acantonades el Rosselló després de la guerra que havia esclatat aquell any contra França i que va comportar l'intent d'invasió dels comtats i el setge de Perpinyà per un nombrós exèrcit comandat pel Delfí de França. Aquesta actuació la va fer Carles I d'acord amb les constitucions catalanes deixant clar que les tropes allotjades només tindrien dret a llit i foc, i que els aliments que necessitessin els serien facilitats a canvi del seu pagament. Quina diferència tan gran amb les disposicions de Felip IV, que ultra el no respecte per les constitucions catalanes en matèria d'allotjaments, fins i tot malgrat ser sempre confirmades per l'Audiència Reial de Catalunya en els nombrosos plets de contrafacció interposats per la Diputació del General, va arribar fins a pretendre la introducció a Catalunya dels allotjaments a la manera llombarda, que implicaven el total manteniment a gratuïtat de l'exèrcit per la població del territori. Tot en nom del seu poder sobirà i amb la justificació de la suprema necessitat de la defensa de la monarquia, motiu pel qual els seus súbdits havien d'acceptar aquesta mena d'allotjaments que eren completament aliens a les constitucions, usos i costums que ell mateix havia jurat respectar quan havia esdevingut sobirà de Catalunya.

Al llarg dels segles XVI i XVII fins a la guerra dels Segadors a Catalunya, com a la resta de territoris fronterers de la monarquia hispànica (com per exemple Milà o Flandes) s'hi van allotjar una variada tipologia de tropes que anaven des de les autòctones fins a les arribades d'altres regnes ibèrics i italians (especialment de Nàpols), i fins i tot en algunes ocasions contingents de mercenaris alemanys.

Al llarg de l'edat moderna el fenomen nou dels allotjaments massius de soldats en territori de Catalunya, especialment a la seva frontera amb el regne de França, van comportar la necessitat de la seva regulació en el si de les corts, normalment arrel dels nombrosos conflictes que es van derivar d'aquells i que van ser portats a discussió amb el rei pels braços. Certament aquest fet demostra que en el si de les institucions parlamentàries de l'edat moderna – com eren les corts catalanes – era possible donar respostes adequades a les necessitats militars de la corona que fossin respectuoses amb les lleis del regne i que evitessin el mateix temps lesionar els interessos dels estaments que hi eren representats, un aspecte que el mateix temps posa de manifest que la modernitat que ha estat atribuïda a l'estat modern no va ser en cap cas un mèrit que es pugui reservar exclusivament als models polítics en els que la corona reeixia a imposar el seu poder sobre els parlaments.

Una primera mostra d'això va ser la constitució que es va aprovar a la cort de Barcelona de 1529 per la que s'establí que el capità general únicament tenia jurisdicció sobre els provincials (els no soldats), en concret la que li permetia el dret comú, de manera que per aquesta via i no per la de la capitania general li corresponia procedir contra els delictes comesos pels provincials contra els soldats.

Una altra mostra és el capítol de cort n. 39 de les corts de Montsó de 1547 presidides pel príncep Felip. Amb aquesta norma la corona va haver de cedir a les demandes del braç reial, instades sobretot pels síndics de Perpinyà, que precisament era la ciutat catalana més afectada pels allotjaments de tropes, respecte a que en endavant els soldats s'haurien d'allotjar en ciutadelles militars a les poblacions que en tinguessin – lògicament aquest era el cas de Perpinyà – mentre que a les que no en disposessin els soldats sí podrien ser allotjats en domicilis particulars, tanmateix amb la condició que tan solament podrien utilitzar un terç de la casa que els acollís i que els vilatans no tindrien cap més obligació envers els militars. Malgrat tot aquest capítol de cort no es va poder portar íntegrament a la pràctica, de manera que el 1552 Carles I i els cònsols de Perpinyà van arribar a un nou acord degut a la impossibilitat de que la totalitat de la guarnició de la vila s'allotgés el Castell Major, i així es va establir que dins la fortalesa s'hi acollirien fins a set cents efectius mentre que els que excedissin d'aquest nombre serien repartits entre les cases dels particulars com s'havia acostumat a fer fins a 1547.

Un segon capítol de cort va ser aprovat a les corts de 1552 i va instar a l'acceleració del procés que s'estava seguint a la Reial Audiència sobre si els soldats havien o no de pagar els drets sobre els aliments que cobrava la universitat de Perpinyà, la qual cosa va ser efectivament reconeguda el desembre d'aquell mateix any.

Una altra conseqüència greu dels allotjaments intensius va ser la despoblació d'extenses zones del territori, especialment dels comtats de Rosselló i Cerdanya, així com del Principat, com ara l'Empordà, que sovint també es va veure afectada intensament per aquells allotjaments. En aquestes zones la població no va poder suportar la pressió de contingents massa nombrosos de soldats sobre els seus propis recursos, els quals d'acord amb els condicionants normals de l'agricultura (escassos rendiments, vulnerabilitat extrema davant plagues) de l'Antic Règim ja resultaven en ocasions insuficients fins i tot sense la presència dels soldats.

Aquesta pressió de l'exèrcit sobre els recursos generats per les comunitats vilatanes i la població rural en general no sols empitjorava substancialment les seves condicions de vida ja de per si força miserables, sinó que a més limitava notablement les seves expectatives de desenvolupament i n'accentuava les desigualtats socials pròpies de la societat estamental d'aquella època, perquè no es pot oblidar que els allotjaments van afectar desigualment a l'estament popular no privilegiat i als estaments privilegiats.

No obstant cal matisar el darrer aspecte indicat ja que si bé els nobles i eclesiàstics no van haver d'allotjar en condicions normals els soldats a les seves residències, sí que van veure perjudicats els seus interessos econòmics degut a que els vassalls de les seves possessions patrimonials sí que ho van haver de fer i d'aquesta forma van veure retallada la seva capacitat per a fer front les obligacions econòmiques envers els seus senyors, especialment amb les rendes per les terres que treballaven com arrendataris. Perquè certament amb les transferències directes degudes el lliurament o robatori dels soldats sobre les llars pageses i vilatanes una veritable detracció encoberta de la renda feudo-vassallàtica dels barons catalans a l'edat moderna, una càrrega que també caldria sumar a la contribució de Catalunya el manteniment de l'aparell de guerra de la monarquia hispànica.

A les corts de 1563-1564 va ser aprovat el capítol de cort n. 21 pel que es va establir que els soldats en tasques de persecució dels bandolers s'havien d'allotjar en edificis del patrimoni reial (fortaleses, castells o dependències com les Drassanes Reials de Barcelona), i que a més tenien l'obligació de pagar les despeses que ocasionessin als habitants de les poblacions per on passessin. Una norma que responia a la necessitat de regular els allotjaments d'unitats militars en constant moviment pel territori en persecució de bandolers, una tasca a la que havien estat dedicats en nombre

considerable a partir de la firma de la pau de Catéau-Cambrésis amb França l'abril de 1559.

No totes les unitats militars que es van haver d'allotjar per Catalunya en el compliment de tasques relacionades amb el manteniment de l'ordre públic van ser castelleses de les "guardes" de Castella, donat que en aquesta comesa des de la seva creació l'any 1552 també s'hi van aplicar les dues companyies de cavalls lleugers de Perpinyà, unes unitats que estaven compostes gairebé en la seva majoria per efectius autòctons. Ara bé, a partir de la darrera dècada del segle XVI els allotjaments d'aquests contingents de soldats de cavalleria en persecució de malfactors van ser almenys pel que fa el nombre majoritàriament de companyies de les guardes de Castella, enviades expressament per la corona a Catalunya amb aquella tasca, just en el moment en el que el fenomen bandoler va resultar impossible de controlar amb els efectius militars de la frontera, al qual fins al moment havien estat destinats, així com per la ineficàcia dels sometents en la persecució d'uns bandolers vinculats clientelament, i fins i tot familiarment, amb els membres d'aquelles milícies locals.

Sens dubte una de les institucions principalment afectades per la militarització de la frontera dels comtats va ser la Diputació del General, ja que en un evident contrasentit les tropes que havien de garantir la defensa de Catalunya, i per tant dels drets de la Diputació, amb la seva actuació irregular consistent en el cobrament d'imposicions extraordinàries sobre el comerç amb França, lesionava a la pràctica aquells drets, bàsicament el de la bolla o d'entrades i eixides, incrementant al mateix temps la pressió fiscal sobre el comerç català a l'interior mateix i també amb l'exterior.

Per aquest motiu la Diputació va tenir sempre un paper capdavanter en la denúncia de semblants contrafaccions de constitucions, especialment la n. 29 de la cort de Montsó de 1552-1553, coneguda com la dels "nous vegtigals", que impedièn a qualsevol oficial reial el cobrament d'imposicions no contemplades legalment per l'ordenament constitucional català aprovat en corts, una contrafacció en la que ella mateixa com a institució no sols era part afectada sinó en la que també va haver de defensar, com era la seva obligació, els interessos de la resta d'instàncies afectades, que no eren altres que els dels braços reial, nobiliari i eclesiàstic.

La fiscalitat extraordinària que suposava el cobrament d'aquestes imposicions per part dels soldats també va repercutir directament sobre les fràgils economies rurals i vilatanes, afegint-se a la que ja suposaven les detraccions en forma d'apropiació directa sobre els seus recursos alimentaris i altres, donant lloc a un drenatge considerable de recursos pel manteniment sobre el territori d'unes tropes que la corona era incapaç de mantenir puntualment pagades i alimentades, i això és un altre element a sumar a l'esforç de Catalunya a la contribució de guerra de la monarquia hispànica a Catalunya que algun dia si és possible serà convenient quantificar amb la major precisió.

Com ha estat habitual a la historiografia que s'ha ocupat dels allotjaments a Catalunya a l'edat moderna hi ha proves que demostren que de cap manera tots els conflictes que se'n van derivar puguin ser atribuïts exclusivament a les tropes vingudes de fora de Catalunya. En aquest sentit per exemple en els Dietaris de la Generalitat es recullen els excessos comesos per la companyia d'infanteria que el capità Moradell havia aplegat a Catalunya mateix i que va conduir en trànsit fins el port d'embarcació amb destinació a Itàlia l'any 1614. Un cas que com demostren algunes altres dades no va pas ser l'únic d'excessos i contrafaccions comesos per unitats catalanes de l'exèrcit.

Al mateix temps també hi ha mostres que proven que alguns allotjaments d'unitats catalanes com les dels cavalls lleugers de Perpinyà sí es van fer d'acord amb les constitucions de Catalunya, com va ser el cas que es recull a les "Ordinacions" de la vila de Sabadell per a l'any 1610.

Malgrat que com ha estat indicat Catalunya va patir allotjaments discontinus i intensius de tropes des de la guerra contra l'intent francès per emparar-se novament del Rosselló l'any 1496 en el regnat de Ferran II, serà de fet a partir de 1629 i en el regnat de Felip IV quan aquests allotjaments esdevindran continuats i progressivament incrementats, especialment quan el 1635 esclati la guerra oberta entre la monarquia hispànica i la francesa en el context general de la Guerra europea dels Trenta Anys, de la qual Catalunya n'esdevindrà un camp de batalla més. A més aquests allotjaments no s'interrompran ni durant la guerra dels Segadors ni a la conclusió de la guerra amb França amb la pau i el tractat dels Pirineus de l'any 1659, per constituir una realitat inevitable fins a finals del segle XVII amb les noves guerres contra la monarquia veïna de Lluís XIV.

Tant Felip IV com sobretot el seu "valido" el comte-duc d'Olivares van tenir una gran obsessió amb Catalunya, que no va ser altra que aconseguir el preu que fos que s'impliqués sense limitacions constitucionals en la guerra contra la monarquia francesa, és a dir, en una guerra ofensiva com volien el rei i el seu ministre. Aquesta obsessió va esdevenir encara més insistent amb el fracàs de les corts dels anys 1626 i 1632, en les que la corona volia aconseguir – de forma prou clara a la primera convocatòria – que Catalunya entrés en el projecte olivarista de la Unió d'Armes, un desig que en no poder ser fet realitat va fer canviar d'estratègia el comte-duc, qui a partir d'aleshores es va aferrar a l'esperança de què Catalunya si més no hagués de fer front a una guerra defensiva, la qual per altra banda el sagaç ministre reial sabia perfectament que no es podia negar amb cap excusa legal.

Mentrestant en els anys que va durar aquest pols entre la corona i les institucions i estaments catalans la primera va enviar a Catalunya un gran nombre de tropes de diversa procedència (Castella, Aragó, València, Nàpols i fins i tot Flandes), formant a Catalunya l'exèrcit de tropes estrangeres més nombrós que s'havia vist des de l'exèrcit que el duc d'Alba va tenir sota el seu comandament en l'ocasió de la invasió francesa dels comtats i el setge de Perpinyà de 1542¹⁰²⁷. I aquest exèrcit, tot i ser pagat pel rei (això quan el pagava) va ser mantingut més per força que de grat amb els recursos propis de Catalunya, donant lloc a tota mena d'excessos i vexacions sobre la població, a més de l'espoli directe que va cometre en forma de cobrament de composicions, tot plegat en absoluta contrafacció de les constitucions catalanes. Lògicament aquesta situació d'indefensió davant el comportament de l'exèrcit va covar un ressentiment i un odi intensíssims sobretot entre els no privilegiats que havien hagut de patir continuadament durant una dècada els allotjaments, de forma que irremeiablement aquells sentiments van aflorar amb extrema violència a la revolta popular de maig de 1640, una conflicte que va acabar per convertir-se en una revolta política i militar contra la monarquia de Felip IV.

Des de bon començament del període anteriorment indicat d'allotjaments continus i creixents a partir de 1629 la Diputació del General va portar a terme trienni a trienni, normalment amb el suport de tots els braços o estaments, una lluita per la denúncia dels greuges constitucionals i els excessos sobre la població arrel dels allotjaments. Ho va fer a distints nivells. En primer lloc amb reclamacions extrajudicials davant el lloctinent general amb les que exigia la immediata reparació dels greuges i la reparació dels danys ocasionats pels soldats; almenys aquesta va ser la via més freqüent fins que cansada de

¹⁰²⁷L'any 1636 hi havia a Catalunya, entre les tropes extraordinàries arribades des de 1630 i les ordinàries de les guarnicions dels presidis, un exèrcit que sobrepassava els 6.000 efectius, mentre que els que el duc d'Alba va arribar a tenir sota el seu comandament l'any 1542 arribaven només als 4.500. Amb motiu de la campanya de Salses entre l'estiu de 1639 i principis de l'hivern de 1640 l'exèrcit a sou del rei a Catalunya va ser incrementat fins als 10.000 efectius.

l'incompliment dels actes de revocació dictats pels diferents virreis les seves reclamacions van ser presentades davant una Audiència a la que la mateixa corona va amenaçar per a que no dictés sentència favorable a la Diputació com no podia ser d'altra manera en respecte de les constitucions de Catalunya. No cal dir que també van ser nombroses les ambaixades trameses directament a la cort per la Diputació amb l'objectiu d'assabentar de les seves reclamacions el mateix rei.

El document bàsic on es recolliran una per una les constitucions i capítols de cort violats en els allotjaments de l'exèrcit va ser elaborat conjuntament pels assessors i advocat fiscal de la Diputació amb els advocats del Consell de Cent barceloní, document que va ser presentat davant el consistori el 25 de febrer de 1630 i el qual amb lleus retocs serà la base dels vots que fins a 1640 presentarà repetidament la Diputació davant del virrei sobre la qüestió dels allotjaments.

És necessari remarcar que la Diputació no es va limitar a la denúncia de les contrafaccions i abusos dels soldats, sinó que fins i tot en alguna ocasió ho va fer contra les autoritats locals que també havien comès contrafacció de constitucions fent crides públiques per a que la població donés aliments i provisions gratuïtament als soldats, com sembla que va ser el cas dels consellers de Granollers l'any 1630.

Igualment cal posar de manifest que els catalans també van cometre sovint contrafacció de les constitucions on s'establien els seus deures envers les tropes del rei. Una de les que degué ser més freqüent va ser la puja abusiva dels preus dels articles que els soldats estaven obligats per la seva part a pagar, una actuació que fins i tot va ser motiu per a topades com la que es va produir el setembre de 1632 entre els civils i els soldats que hi havia allotjats a les posades i hostals de la ciutat de Barcelona quan el virrei cardenal infant don Ferran hi estava presidint les corts.

Si bé com pertocava el protagonisme de les reclamacions davant el lloctinent general i el rei va ser de la Diputació del General, no per això en alguns moments, especialment a partir de l'intensificació dels conflictes pels allotjaments a l'any 1637 amb motiu de la preparació de la campanya de Leucata, també es van sumar amb la presentació de les seves pròpies queixes altres corporacions representatives dels tres estaments. Així per exemple per part de l'eclesiàstic ho va fer el capítol catedral d'Elna, perquè òbviament les seves possessions van ser afectades plenament pels allotjaments de les unitats que hi havia estacionades a la mateixa frontera dels comtats, i també els canonges del capítol catedral de Barcelona encara que aquest no patís tant intensament els efectes dels allotjaments. Pel reial van destacar les queixes presentades pels cònsols de Perpinyà, ja que com és lògic la capital dels comtats es trobava en una situació similar a les terres del capítol d'Elna, i també van escriure a Felip IV el Consell de Cent de Barcelona. Fins i tot van arribar queixes a la cort per part dels nobles del Rosselló, en nom dels quals va escriure Gastó de Bearn i de Foix, qui aleshores era el protector de la confraria de Sant Jordi de Perpinyà, així com per part del mateix duc de Cardona que havia deixat de ser el virrei però que era en atenció del seu rang nobiliari el protector del braç militar del Principat de Catalunya i comtats de Rosselló i Cerdanya, i que en qualitat de tal va fer una contundent denúncia dels mals que estava causant la política reial de posar els ministres reials de Catalunya (es referia als jutges de l'Audiència) a desenvolupar tasques relatives als allotjaments en les que forçosament acaben per violar les constitucions i privilegis de Catalunya que ells mateixos estaven obligats a observar. Precisament en aquesta denúncia del duc de Cardona coincidia plenament la queixa de la Diputació del General, molt preocupada perquè la pràctica totalitat dels ministres de l'Audiència s'ocupaven principalment de l'allotjament i conducció de les tropes, descurant perillosament per tant les seves tasques pròpies relatives a l'administració de la justícia, essencials per al manteniment de l'ordre públic. Una situació que a parer de

la Diputació era a més un contrafur ja que estava legalment establert que quan el virrei marxava de Barcelona només es podia emportar el regent de l'Audiència, l'advocat fiscal i els jutges de Cort (o de la Sala Criminal), mentre que la resta de doctors havien de continuar atenent les seves obligacions judicials a Barcelona.

La resistència armada als soldats bé es pot considerar un fenomen de llarga durada que de cap manera no es pot reduir només a la revolta popular contra els soldats en els mesos anteriors el Corpus de Sang (juny de 1640) sinó que en una perspectiva temporal força més àmplia es podria veure com un fenomen que ja va començar – tot i que a una escala menor – des dels allotjaments de 1630, en concret amb els excessos i les topades amb les companyies que va portar des de Castella el comte de Fuenclara.

Al mateix temps aquesta violència de llarga durada ajuda a comprendre millor l'esclat de violència final just abans de l'inici de la guerra dels Segadors.

En el mateix sentit són destacables alguns fets significatius que van tenir un impacte emocional molt profund en l'imaginari col·lectiu dels catalans de tots els estaments d'aquella època. En primer lloc hi va haver el violent assalt al castell de Sant Esteve de Palautordera, pel febrer de 1640, acció perpetrada en bona part per soldats pertanyents a unitats d'infanteria napolitana i castellana, amb el resultat de la mort del senyor del castell, don Anton de Fluvià junt amb alguns familiars seus, criats i altres vilatans del terme que s'havien refugiat a la fortalesa, una acció que el canonge i diputat eclesiàstic d'aquell trienni no va dubtar a qualificar com a pròpia de musulmans infidels i no de soldats cristians del rei. En segon lloc hi ha els tristament famosos successos de Santa Coloma de Farners

En alguna ocasió l'allotjament de tropes va ser utilitzat com a mitjà de represàlia i càstig sobre nobles bandejats de pau i de treva per la seva participació en actes de bandolerisme, com va ser el cas de don Josep de Vilanova, a qui el virrei duc de Cardona va castigar a finals de 1635 enviant el lloc i castell de Molig pertanyents a la jurisdicció d'aquest cavaller a una companyia d'infanteria de dos-cents homes.

Igualment es van emprar el mateix tipus de represàlies amb les poblacions que desafiaven o entorpien les ordres reials, com va ser el cas de Vic, on pel maig de 1634 va tenir lloc l'intent de linxament del bisbe de Girona, qui aleshores era el comissari reial encarregat del cobrament de la dècima als membres de l'estament eclesiàstic, motiu pel qual el virrei duc de Cardona va enviar dos doctors de l'Audiència acompanyats per ni més ni menys que per vuit companyies de cavalls per a restablir l'ordre públic a la ciutat, unes tropes que lògicament es van haver d'allotjar a Vic mateix i a la seva rodalia.

Val la pena senyalar que en comptes del compliment dels actes de revocació dels excessos i contrafaccions per part de les tropes allotjades dictades moltes d'aquestes pel virrei duc de Cardona, aquests actes que havien de significar la restitució dels danys i el càstig dels soldats i oficials culpables mai no es va arribar a complir. Per contra quan en alguna població es produïen aldarulls entre provincials i soldats els segons quedaven sense càstig, mentre que la població restava exposada a l'allotjament represàlia com a forma de càstig. Aquesta actuació de tracte marcadament desigual del lloctinent general envers els naturals catalans i envers els soldats va contribuir decisivament a la desconfiança – quan no també el covament de fort ressentiment – per bona part dels catalans respecte la figura del virrei a la dècada de 1630, un element que explicaria el procés que va portar finalment a l'assassinat del mateix virrei comte de Santa Coloma en els fets del Corpus de Sang de 1640.

Des d'un punt de vista de la jerarquia militar de l'exèrcit cal tenir en compte que en paral·lel als excessos comesos pels simples soldats i oficials menors moltes vegades empesos per la seva situació de necessitat i estretor econòmica, també hi va haver per

part dels alts oficials d'aquest exèrcit la realització d'actes il·legals i fraudulents que eren igualment contrafacció de constitucions. Aquest tipus d'actes normalment van consistir en operacions de contraban de productes tèxtils – de les que fins i tot se'n van beneficiar alguns provincials – així com de la defraudació del dret corresponent de la *bolla* pertanyent a la Diputació del General, institució que tampoc va dubtar a denunciar-los l'any 1637 quan en va tenir proves concloents. Es tractava ben bé d'una corrupció d'alt nivell a l'exèrcit que per altra banda era comuna a territoris igualment fronterers de la monarquia hispànica com ara el veí regne d'Aragó.

També es van donar altres formes de corrupció com ara l'embutxacament per part d'alguns oficials dels diners que tenien per a pagar els bagatges i gastadors amb motiu de la campanya de Leucata de 1637, als qui van fer donar mitja volta sense pagar-los abans no van arribar al camp de batalla.

Pel que fa a les competències dels diferents òrgans centrals de la monarquia en el tema dels allotjaments de tropes cal dir que era una qüestió en la que normalment tenien competències concurrents el Consell de Guerra, per raó de ser l'organisme que centralitzava l'organització de l'exèrcit arreu dels dominis de la monarquia, i el Consell d'Aragó, en tant que consell suprem – i per tant general – dels regnes de l'antiga Corona d'Aragó tret de Nàpols i Sicília.

Aquesta avinentesa es pot comprovar perfectament a finals de l'any 1637, quan Felip IV i Olivares decideixen incrementar en gairebé un 40% l'exèrcit que ja tenien a Catalunya a sou de la corona, fent-lo arribar fins als 10.000 efectius. Certament un nombre tant elevat de tropes plantejava uns problemes logístics notables per ser allotjats a Catalunya, i per això el Consell de Guerra va demanar al rei que el Consell d'Aragó també intervingués en l'operació, presumiblement perquè creia que el coneixement que aquest organisme tenia del territori i de la seva població podia ser molt útil. I així va ser, perquè el Consell d'Aragó va elevar al rei una proposta bastant detallada i raonable que demostrava que el consell tenia un bon coneixement de les possibilitats i la situació de Catalunya, a banda de demostrar que també tenia idees pròpies pel que feia a qüestions d'estratègia militar.

En la crisi final dels allotjaments dels anys 1638 a 1640 la posició dels organismes centrals de la cort va estar marcada pel propi comte-duc d'Olivares, que volia aferrissadament que també els catalans complissin les ordres del rei en virtut del poder que aquest tenia amb les seves regalies, i malgrat que això significués el sacrifici de la legalitat que establien les constitucions catalanes.

A aquesta línia política també va ser abonada i impulsada pel Consell d'Aragó, que a diferència del que havia passat en el regnat de Felip III i el valiment del duc de Lerma, en els anys anteriors a la guerra dels Segadors s'havia convertit en simple cadena de transmissió dels desitjos d'Olivares. Des d'aquest paper de zelós defensor de les regalies de Felip IV que en la situació de guerra eren superiors a les constitucions catalanes, el Consell d'Aragó fins i tot va arribar a amenaçar als jutges de l'Audiència Reial de Catalunya per a que en el plet de contrafacció de constitucions pels allotjaments que li havia estat finalment presentat per la Diputació del General ni se'ls acudís de fallar-hi a favor, perquè en cas contrari serien immediatament cridats a la cort i restarien exposats el càstig del rei.

La insuperable resistència de la majoria de les poblacions catalanes al manteniment de l'exèrcit en la forma que els era exigida per la corona, és a dir, el sosteniment ple i gratuït de l'exèrcit o allotjament “a la llombarda”, va portar a aquella a l'establiment d'una contribució extraordinària mitjançant la publicació de la corresponent pragmàtica reial que així ho disposava el 30 de març de 1640, una fórmula que estava convençuda que es podia posar en pràctica a Catalunya, de manera semblant a com era costum a la

resta de regnes ibèrics de la monarquia, i per tant renunciant implícitament a continuar exigint els allotjaments a la llombarda.

Malgrat tot la contribució per pragmàtica incorria igualment en contrafacció de la constitució de nous vectigals, per bé que aquesta avinentesa també era obviada per Felip IV, que estava absolutament persuadit del dret preferent de les seves regalies sobre les constitucions i privilegis dels catalans en aquelles circumstàncies de guerra declarada.

A la pràctica el cobrament de la pragmàtica de manteniment de l'exèrcit, així com la de les fortificacions, no va estar exempta de problemes i de resistència davant l'obligació de pagar-les. De fet el comte de Santa Coloma en va haver de suspendre el cobrament cap a finals de maig de 1640, i per tant poc abans del seu assassinat durant la diada del Corpus, per motiu de l'agitació que es vivia en aquells moments a Catalunya.

En la gestió de la crisi final dels allotjaments el llarg de l'any 1640 a Catalunya es van donar diferents punts de vista entre els alts comandaments militars. Així mentre el virrei comte de Santa Coloma, que era el capità general ordinari del territori era partidari d'una actuació summament prudent que aconseguís gradualment la col·laboració dels catalans, per la seva part el marquès dels Balbases, que era el capità general de l'exèrcit de Cantàbria que havia estat destinat a Catalunya, era partidari d'una actuació molt més expeditiva, directa i sense concessions.

De fet la via que suggeria el comte de Santa Coloma intentava conciliar la postura de la corona amb els seus vassalls catalans, per bé que aquesta entesa en aquells moments apareixia impossible d'aconseguir-se. Malauradament el mateix comte acabaria essent víctima del seu propi optimisme en el moment en que l'oposició entre les dues parts en conflicte ja només era possible que es superés amb l'enfrontament obert i directe, tal i com va passar després de la mort del comte de Santa Coloma a partir de l'estiu de 1640. Per altra banda aquesta actitud conciliadora del virrei comte de Santa Coloma bé es pot considerar com una prova que fins al final de la seva existència no va voler renunciar a la seva doble condició de noble català i alhora vassall fidel del seu rei.

Les dificultats i penalitats derivades dels allotjaments també van afectar el mateix exèrcit durant l'any 1640, en el que l'índex de desercions es va disparar fins a límits que van preocupar molt a les autoritats reials, començant pel mateix virrei comte de Santa Coloma, que no va parar de demanar mitjans per a solucionar aquest greu problema. Com es pot creure els soldats estrangers també estaven avorrits per les condicions en què havien de sobreviure a Catalunya, i no és estrany que molts d'ells intentessin fugir i tornar als seus llocs d'origen, especialment els dels altres regnes ibèrics de la monarquia.

Fins i tot en els moments més àlgids de la revolta armada vilatana contra els soldats en trànsit pel Principat després dels fets de Santa Coloma de Farners de principis de maig de 1640, no va deixar d'haver-hi contradetes en què les poblacions van tractar relativament millor a les tropes que s'hi van anar a allotjar. Aquest va ser el cas de les poblacions litorals de la marina de la Selva (des d'Arenys de Mar i de Munt fins a Blanes), dins del vescomtat de Cabrera i per tant pertanyents als dominis del marquès d'Aitona, on segons testimonis poc suspectes com el del doctor Puig de l'Audiència, que feia de comissari de les tropes, els allotjaments es van fer de forma excepcionalment tranquil·la, un fet que certament contrasta amb la imatge d'una conflictivitat generalitzada a tots els llocs on es van allotjar les unitats de l'exèrcit. En aquest sentit es pot creure que aquesta tolerància envers les tropes allotjades per part d'aquestes poblacions va ser deguda a una actitud pragmàtica per part dels seus habitants, que segurament la van acceptar resignats per a evitar mals majors, a part de la diferent situació econòmica d'aquestes poblacions litorals, donat que la seva millor

disponibilitat de recursos en relació a la seva dinàmica economia agrícola dedicada sobretot a l'exportació de vins, així com a l'artesania i el comerç de productes de gran varietat feia que segurament tinguessin molt més a perdre que no les poblacions de l'interior del bisbat de Girona i vegueria de Vic, les quals tenien en molts casos unes possibilitats econòmiques i uns recursos molt més limitats obtinguts amb una agricultura bàsicament cerealista de rendiments escassos, dedicada sobretot a la subsistència local i a intercanvis d'abast habitualment més local.

Finalment només em resta dir que considerant el que ha estat exposat en aquestes conclusions en particular, i més extensament al llarg d'aquesta tesi, crec que puc afirmar que Catalunya va contribuir decisivament en relació als seus recursos materials i humans a la seva pròpia defensa en particular, així com en general de forma notable a l'esforç de guerra de la Monarquia Hispànica, en els tres aspectes analitzats dels soldats, allotjaments i fortificacions. És així que crec que han estat confirmades en bona part les hipòtesis inicials en el sentit de què Catalunya va estar molt més implicada del que comunament i habitualment ha estat acceptat en els afers militars de la seva pròpia defensa, i fins i tot en els de la defensa de la Monarquia Hispànica més enllà de les fronteres del Principat i comtats de Rosselló i Cerdanya. Ara bé cal matisar adequadament aquesta afirmació tenint en compte que aquest esforç portat a terme per Catalunya sí que és cert que va ser molt notable, i fins i tot superior al d'altres regnes ibèrics de la monarquia, en l'apartat de la pròpia defensa. Bàsicament perquè l'activitat bèl·lica continuada a la seva frontera litoral i terrestre, a més de la presència també continuada d'un nombre elevat de tropes per allotjar, ho va exigir en una mesura superior a la de la resta de territoris ibèrics de la monarquia, una circumstància que no solament es pot comprovar en comparació amb Castella, sinó fins i tot amb els altres dos regnes peninsulars de la Corona d'Aragó, és a dir, amb els regnes de València i Aragó. A aquesta consideració de la contribució a la pròpia defensa caldria encara afegir el fet també destacat de l'assumpció gairebé total per part de Catalunya de les despeses en unes fortificacions que li era essencial tenir en un estat tal que fes possible garantir de la millor manera possible la defensa d'aquelles fronteres en les que, a diferència dels altres regnes ibèrics de la monarquia, les amenaces dels enemics eren sempre latents i periòdicament es van fer realitat a una escala també molt superior.

En canvi pel que fa a la participació en la defensa més enllà de les pròpies fronteres la contribució de Catalunya, sense que deixés de ser continuada en el temps en una o altra modalitat de les que han estat indicades, sempre va ser més modesta que la de Castella, Aragó i València, uns regnes que sempre van aplicar-hi uns recursos humans molt superiors als de Catalunya, fins i tot ja abans de la Unió d'Armes pel que fa als dos darrers. Malgrat tot, tal i com ha estat exposat en el segon capítol, en alguns moments concrets l'aportació d'efectius militars catalans tot i que menor en comparació amb la d'altres territoris bé pot ser considerada especialment significativa, com per exemple va passar amb els enviaments de tropes a l'estat de Milà en el decurs dels conflictes bèl·lics en els que la monarquia hispànica es va trobar implicada al Piemont durant la primera meitat de la dècada de 1630, o també quan en el segle anterior i amb motiu dels preparatius de l'empresa d'Anglaterra Felip II va buscar en les lleves dels regnes ibèrics de la Corona d'Aragó, entre les quals les que lògicament també es van fer a Catalunya, el potencial humà que ja no li podia fornir gairebé en exclusiva – com de fet havia passat des de temps de l'emperador Carles – el regne de Castella.

Joan Carrió Arumí
Febrer del 2008.

ANNEX 1. TAULES NUMÈRIQUES

ANNEX 1. TAULES NUMÈRIQUES

Taula 1. Despeses de la consignació (1598-1614).

Taula 2. Tipus de fortaleses segons la Concòrdia de 1598.

Taula 3. Despesa de la consignació de 1585 (1585-1637).

Taula 4. Reforma de la planta militar de Catalunya (1609). Places ordinàries de soldats d'infanteria i artilleria desglossades per fortificacions més els de cavalleria de la companyia de cavalls lleugers de Perpinyà.

Taula 5. Reforma de la planta militar de Catalunya (1609). Nombre de places d'oficis diversos desglossats per fortificacions.

Taula 6. Reforma de la planta militar de Catalunya (1609). Places d'oficials de la "primera plana" per fortaleses.

Taula 7. Oficis administratius i judicials desglossades per organismes i fortaleses.

Taula 1

Despeses de la consignació (1598-1614)	<i>Despeses directament relacionades amb les obres</i>	<i>Despeses administratives (escriptures, etc.)</i>	<i>Despeses totals</i>	%
<i>Perpinyà (Castell Major)</i>	39.252 lls 10 s 3 d	92 lls	39.344 lls 10 s 3 d	72,3
<i>Roses (Fort de la Trinitat)</i>	7.290 lls	-	7.290 lls	13,4
<i>Palafrugell (Torres)</i>	490 lls	-	490 lls	0,8
<i>Tortosa (Torre de Caproig)</i>	6.948 lls 16 s 5 d	-	6.948 lls 16 s 5 d	12,8
<i>Fortaleses privades (Castell de Vilafortuny*)</i>	400 lls		400 lls	0,7
TOTAL	54.381 ll 6 s 8 d		54.473 lls 6 s 8d	100

Nota: no s'ha tingut en compte el primer lliurament de 1588 (15.000 lliures), ni tampoc el que va cobrar l'enginyer Gerónimo Marqui per la seva feina (450 lliures). La primera xifra perquè no es va gastar efectivament per al Castell Major de Perpinyà, i la segona perquè no té res a veure amb les obres de cap fortificació concreta.
(*Don Jeroni d'Argensola.)

Taula 4. Reforma de la planta militar de Catalunya (1609). Places ordinàries de soldats d'infanteria i artilleria desglossades per fortificacions més els de cavalleria de la companyia de cavalls lleugers de Perpinyà.

<i>Dotació</i>	<i>Soldats</i>	<i>Cavalls</i>	<i>Artillers</i>	<i>Ajudants artillers</i>	<i>Total</i>
Castell Major de Perpinyà	500	-	40	20	560
Roses	100	-	20	10	130
Salses	97	-	8	4	109
Cotlliure i Sant Telm	40	-	10	4	54
Companyia de cavalls	-	53	-		53

lleugers					
Puigcerdà, Querol i Torrecerdana	50	-	1	-	51
<i>Drassanes</i>	50	-	-	-	50
<i>Artilleria Catalunya (Drassanes)</i>	-	-	14	10	24
Puigvaledor	21	-	1	-	22
Castell de la Trinitat (Roses)	20	-	-	-	20
Talteüll	18	-	-	-	18
<i>Capità General, guàrdia</i>	-	12	-		12
Castellet del Portal de Ntra. Senyora de Perpinyà	12	-	-	-	12
Bellaguàrdia	10	-	-	-	10
<i>Torre de Sant Joan dels Alfacs</i>	8	-	-	-	8
Bellver	3	-	1	-	4
Òpol	-	-	-	-	-
TOTAL	929	65	95	48	1.137

Taula 5. Reforma de la planta militar de Catalunya (1609). Nombre de places d'oficis diversos desglossats per fortificacions.	<i>M</i> <i>ú</i> <i>s</i> <i>i</i> <i>c</i> <i>s</i>	<i>T</i> <i>a</i> <i>m</i> <i>b</i> <i>o</i> <i>r</i> <i>s</i>	<i>A</i> <i>b</i> <i>a</i> <i>n</i> <i>d</i> <i>e</i> <i>r</i> <i>a</i> <i>t</i> <i>s</i>	<i>F</i> <i>e</i> <i>r</i> <i>r</i> <i>e</i> <i>s</i>	<i>C</i> <i>a</i> <i>p</i> <i>e</i> <i>l</i> <i>l</i> <i>a</i> <i>n</i> <i>s</i>	<i>M</i> <i>u</i> <i>n</i> <i>i</i> <i>o</i> <i>n</i> <i>e</i> <i>r</i>	<i>A</i> <i>r</i> <i>m</i> <i>e</i> <i>r</i>	<i>N</i> <i>e</i> <i>t</i> <i>e</i> <i>j</i> <i>a</i> <i>d</i> <i>o</i> <i>r</i> <i>a</i> <i>r</i> <i>c</i> <i>a</i> <i>b</i> <i>u</i> <i>s</i> <i>s</i> <i>o</i> <i>s</i>	<i>P</i> <i>o</i> <i>l</i> <i>v</i> <i>o</i> <i>r</i> <i>i</i> <i>s</i> <i>t</i> <i>a</i>	<i>R</i> <i>o</i> <i>d</i> <i>e</i> <i>r</i>	<i>C</i> <i>l</i> <i>a</i> <i>u</i> <i>e</i> <i>r</i> <i>s</i>	<i>M</i> <i>e</i> <i>t</i> <i>g</i> <i>e</i>	<i>C</i> <i>i</i> <i>r</i> <i>u</i> <i>r</i> <i>g</i> <i>i</i> <i>à</i>	<i>L</i> <i>e</i> <i>n</i> <i>y</i> <i>a</i> <i>t</i> <i>a</i> <i>i</i> <i>r</i> <i>e</i>	<i>C</i> <i>a</i> <i>r</i> <i>r</i> <i>e</i> <i>t</i> <i>e</i> <i>r</i>	<i>F</i> <i>o</i> <i>r</i> <i>n</i> <i>e</i> <i>r</i>	<i>T</i> <i>e</i> <i>n</i> <i>i</i> <i>d</i> <i>o</i> <i>r</i> <i>b</i> <i>a</i> <i>s</i> <i>t</i> <i>i</i> <i>m</i> <i>e</i> <i>n</i> <i>t</i> <i>s</i>	<i>P</i> <i>a</i> <i>l</i> <i>e</i> <i>t</i> <i>a</i>	<i>M</i> <i>a</i> <i>n</i> <i>y</i> <i>a</i>	<i>F</i> <i>u</i> <i>s</i> <i>t</i> <i>e</i> <i>r</i>	TOTAL
Castell Major de Perpinyà	-	-		-	2	-	1	1	1	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	6
Capità General, guàrdia i oficis administratius	1	-		-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1
Roses	1	2	1	-	1	-	-	-	-	-	-	1	1	-	-	-	-	-	-	-	7
Salses	1	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	1	1	1	6
Cotlliure i Sant Telm	-	-		-	1																1
Companyia de cavalls lleugers	2	-		1	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	4
Puigcerdà, Querol i Torrecedana	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
<i>Drassanes</i>	1	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2
<i>Artilleria Catalunya</i> <i>(Drassanes)</i>	-	-		1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2
Puigvaledor	-	-		-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	1	-	-	-	-	-	2
Castell de la Trinitat (Roses)	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1
Talteüll	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	1	-	-	-	-	3
Capità General, guàrdia	-	-			-	-	-	-	-	-	-	1	1	-	-	-	-	-	-	-	3
Castellet del Portal de Ntra Senyora de Perpinyà	-	-		-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1
Bellaguàrdia	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Torre de Sant Joan dels Alfacs	-	-	-	-	1	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	4
Bellver	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Òpol	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	2
TOTAL	6	4	1	2	8	1	2	1	1	1	1	2	2	1	3	1	1	1	1	1	45

Taula 6. Reforma de la planta militar de Catalunya (1609). Places d'oficials de la "primera plana" per fortaleses.

	<i>Capitans</i>	<i>Tinent</i>	<i>Alferes</i>	<i>Sergents</i>	<i>Caporals</i>	<i>Tinent de capità general artilleria</i>	<i>Majordom artilleria</i>	<i>Enginyer artilleria</i>	
Castell Major de Perpinyà		1	1	2	20		1		25
<i>Capitania General de Catalunya</i>	12*								12
Oficials de la Capitania General a la frontera									
Roses	1		1	1			1		4
Salses				1	2				3
Cotlliure i Sant Telm									
Companyia de cavalls lleugers	1								1
Puigcerdà, Querol i Torrecerdana					1				1
Drassanes	1			1	2				4

<i>Artilleria Catalunya (Drassanes)</i>						1	1	1	3
Puigvaiedor									
Castell de la Trinitat (Roses)		1							1
Talteüll									
Capità General, guàrdia									
Castellet del Portal de Ntra Senyora de Perpinyà									
Bellaguàrdia									
<i>Torre de Sant Joan dels Alfacs</i>									
Bellver									
Òpol									
TOTAL	15	2	2	5	25	1	3	1	54

	<i>Veedor s</i>	<i>Comptado rs</i>	<i>Pagado rs</i>	<i>Algutzi r</i>	<i>Escrivans</i>	<i>Procuradors fiscals</i>	<i>Assessors de la Capitania</i>	<i>Total</i>
Castell Major de Perpinyà								
<i>Capitania General de Catalunya</i>	1	1	1					3
Oficials de la Capitania General a la frontera	1*			1	1	1	1	5
Roses					1			1
Salses								
Cotlliure i Sant Telm								
Companyia de cavalls lleugers		1						1
Puigcerdà, Querol i Torrecerdana								
<i>Drassanes</i>								
<i>Artilleria Catalunya (Drassanes)</i>				1				1
Puigvalador								
Castell de la Trinitat (Roses)								
Talteüll								
Capità General, guàrdia								
Castellet del Portal de Ntra. Senyora de Perpinyà								
Bellaguardia								
<i>Torre de Sant Joan dels Alfacs</i>				1	1			2
Bellver								
Òpol								
TOTAL	2	2	1	3	3	1	1	13

Taula 7. Oficis administratius i judicials desglossades per organismes i fortaleses.

*Ajudants de l'ofici principal

ANNEX 2. DOCUMENTS

ANNEX 2. DOCUMENTS

Document 1. “Copia del capitulo de una carta que dende la Villa de Perpiñan en el mes de noviembre 1628 escribio el dr. mssr. Jusepe Balaguer assessor de la Capitania General y sus fronteras al dr. Mssr. Onofre Miquel Puigferrer assessor de la misma Cap.a general de Cataluña y sus Condados en Barz.a” (ACA, CA, 275, 2).

Document 2. Convocatoria de sometent general feta pel virrei comte de Santa Coloma pel setembre de 1639. (ACA, CA, 283, 8).

Document 3. “Copia de Relacion del servicio q han hecho a su Mg.d la Ciudad de Barzelona y otras Unibersidades y particulares de Cataluña en ofrecer gente pagada sacada de las cartas y memorias que escrivieron al Duque de Segorve y de Cardona los ministros a quien se encargo esta diligencia”. (ACA, CA, 282, 59, abril-octubre de 1638)

Document 4. “*Relacion de los robos muertes y incendios que los franceses circumvezinos a los Condados de Rossellon y Cerdaña han hecho en ellos*”. (ACA, CA, 265, 117)

Document 5. Minuta de carta de Felip IV per comte de Santa Coloma, de 7 de juliol de 1639. (ACA, CA, 286, sn)

Document 6 “*Relacion de lo suçedido en el Castillo de Fluvia y otros lugares, de que se ha tomado infor.on por el D.or y Riera Assessor de la Capitania g.l*”, de 14 de febrer de 1640. (ACA, CA, 286, 45)

Document 7. Memorial de la Diputació del General sobre els excessos dels soldats des de finals de gener fins a finals de febrer de 1640. (ACA, CA, 286, 117).

Document 8 “*Pragmatica que manda VMd publicar en Cataluña para la contribucion gral. De la Provincia para el sustento de la gente del exerçito que hay en ella*”. (ACA, CA, 286, 118)

Document 9. Consulta del Consell d’Aragó sobre un memorial de la Diputació del General, probablement de principis de juny de 1640. (ACA, CA, 287, 128)

Document 10. Còpia de la carta de la Vila de Perpinyà per als consellers de Barcelona, de 22 de juny de 1640. (ACA, CA, 286, 123).

Document 11. Fragment del memorial entregat per don Alexandre d’Alentorn per a que Felip III li donés el títol de comte, en el que relacionava els serveis prestats a la corona per ell i el seu pare, don Onofre d’Alentorn, senyor de Seró. (ACA, CA, 269, 2)

Document 1. “Copia del capitulo de una carta que dende la Villa de Perpiñan en el mes de noviembre 1628 escribio el dr. mssr. Jusepe Balaguer assessor de la Capitania General y sus fronteras al dr. Mssr. Onofre Miquel Puigferrer assessor de la misma Cap.a general de Cataluña y sus Condados en Barz.a” (ACA, CA, 275, 2).

La inundación de Agua que ha padecido esta pobre Villa el miércoles pasado al punto de medio dia creo yo habia llegado a esta Ciudad, quiero decir las nuebas della, y porque Vm. este certificado de la verdad y no de credito a las nuebas que no lo fueren, y tambien por lo que a nuestra parte toca me ha parecido dar a Vm. este abiso. Fue el caso que el dicho miércoles ya por la mañana estado el fosso del Castillo mayor lleno de agua por siguridad del Castillo que aquella servia y hacia officio de soldados pues no los ay, començo el agua a sobrepujar al fosso por la parte de S.t Matheo que era la parte mas baxa y hizo un agujero pequeño por donde caya dicha agua y siendo como es toda aquella tierra movedissa començo el agua a llevarse grandes pedaços de tierra y señalar el daño venidero. Fue a verlo el Cónsul Segundo y pudiendo remediar con menos de beynte y cinco bayartes de tierra difirió el remedio para la tarde quando los trabajadores hubiessen buuelto de su trabajo pero como el agua no tenga respeto a nadie ni aguarde nuebas comodidades al punto de las doce o, poquito antes començo aquella tierra del fosso movediza y remojada a caerse del todo punto y abrirse por el dicho lugar un grande agujero al qual acudio toda el agua que estava en el fosso y como era mucha y salio de golpe y caya de parte alta hizo el daño tan grande como aquí se habra referido y porque Vm. lo sepa de raiz y fundamento la primera cosa derribo la casa que llamavan de la fossayriay prosiguiendo su camino derribo otras casas siguientes la casa de ms.r boquet que solo han quedado las paredes de la calle y le llebo todos sus libros que eran muchos muchos y buenos y algunas cillas un escritorio un bufete y otras cosas de lajas de casa yten tres o quatro casas a su lado de pobre jente con todo lo que havia dentro yten otra casa de ms.r Santorens con la mayor parte de las alajas de casa y algunas cuarenta cargas de bino y otras tantas de trigo y mucho aceyte y le mato un sobrino y un hijo sacerdote que tiene esta en los mismos aprietos por que le sacaron medio aogado del agua yten a su lado otra casa de un sastre que se llama ms.r Miguel con la mayor parte de su pobreza y enfrente tres casas una de dicho Santorens otra de Jerónimo Pi otra de Estevan Duch yten por la parroquia de S.t Matheo adentro una de una muger que se llama Feliciana y todas las paredes de la huertaa de m.o Gleu y todas las paredes dela huerta de los Padres de S.t Fran.co con mas de cien cargas de bino y trigo para su sustento y las paredes de las huertas de Billerache y de m.o Masdeu sin otras muchas que estan para caer que por ser tan peligrosas las han ya desamparado y las paredes tambien de la las huertas de T. Montaner y de Berenguer Geli que ya no hay rastro dellas otras muchas casas ay que si bien no son caydas estan empero medio caydas y derribadas y en el ayre y como tengo dicho desamparadas por el peligro imminente de suerte que queda toda la dicha parroquia de San Matheo la mas afligida y lastimosa que se puede imaginar porque a mas del enderroque y cayda de las casas han padecido los pobres parroquianos el saco que padecio Roma con la entrada de Borbon en ella y todo por causa del agua que a los que no ha tocado en la casa ha tocado en la azienda que a muchos les ha llevado muchos centenares de cargas de bino a otros de trigo a otros las alajas de casa atos el aceyte y a muchos todo junto que como la dicha Parroquia sea habitada de jente de labrança estava toda ella muy bien bastecida de grandes quantidades de bino aceyte y trigo y agora todo falta (a Dios gracias) y a los demas les ha llenado las casas de tierra y agua que les queda por memoria de los trabajos passados y es en tanta abundancia que muchos no pueden salir de casa por sus puertas de suerte que parece dicha parroquia ruynas de Ciudad asolada que solo el verlo causa la mayor lastima del mundo a mi tampoco me ha disimulado por que me ha llevado la mayor parte del vino que no era poco y la mayor parte

de los libros y los que me quedan tres seran de ningun provecho de la suerte los ha parado. Solo digo a Vm., que con estar yo en la calle casi mas alta de la parroquia tenia agua dentro de mi casa mas de seys palmos en alto que pensavamos todos acabar en aquel punto pero a Dios gracias por mi parte no fue otro el daño porque amayno el agua que como agosto de golpe no duro la avenida y inundación de aquella mas de medio quarto que si durara otro tanto, Perpiñan havia acabado desta vez lo que mas es de sentir son los muertos entre los quales cuentan al sobrino e hijo de Santorens que tanto vale pues esta en esto, una mujer y dos muchachos que los han hallado muertos entre las ruynas unas tripas han hallado en la plaça nueva no saben de quien y fanta tambien un arriero con el macho que llevaba que no se halla certificado a Vm., que desta vez quedara eterna memoria en Perpiñan y no solo a la Villa sino tambien a su Mag.d por que se ha hecho un grande agujero en el fosso que costara grandes ducados de remediar y lo peor de todo que el Castillo queda sin defensa y tiene el enemigo paso abierto y siguro para entrar pues dentro no ay soldados ni alrededor agua ni la puede haver para defensa y ansi queda sin abrigos bien es menester que Dios nos guarde de viva lastima y por la que devo a mi officio y al servicio de su Mag.d he querido saber el negotio de rayz y veo que toda la villa dice que un T. Masdeu y el Rector de S.t Matheo havian hecho camino no pensando el daño que ha sucedido diciendo que la Iglesia de S.t Matheo llorava toda de agua y que ya podrian pescar dentro de ella y que mas valia que el agua de una vez se fuese del fosso y lo rebentasse que no que siempre andassen en esto.

Document 2. Convocatòria de sometent general feta pel virrei comte de Santa Coloma pel setembre de 1639. (ACA, CA, 283, 8).

Ara ojats tothom generalment que ens notifiquen y fan a saber depart del Ex.m Señor Don Dalmau de Queralt Comte de S.ta Coloma y baro de Queralt de la S.C. y real Mag.t conseller Loch.nt y capita generalen los principal de Catty.a y Comtats de Rossello y Cerdanya. Que per: quant encara que á vint y quatre de juny proximpassat per occasi de la Ynvasio que lo exercit del Rey de França havie feta en lo comtat de Rossello per haver ocupat lo Castell de Opol y altres llocs seguida la conclusio en lo Real consell fonch declarat sometent general pera que en virtud de aquell tots los particulars habitants en lo Principal de Catty.a y Comtats de Rossello y Cerdanya, de qualsevol grau, estament o, condicio que foren tant exempts com no exempts ab lo exercit del veguer de la vegueria accudissen á la Vila de Figueres ahont á las horas Sa Ex.a residia ab ses armes y altres apparatus necessaris per a la guerra á effecte de entrar en dit Comtat de Rossello per expellir de aquell lo dit enemich frances y recobrar lo dit castell de Opol y altres llocs que havie ocupats sots les penes en la provisio y crides per raho de dit Sometent fet en contengudes y hajen moles particulars de dit Principal ab ses armes acudit al exercit que Sa Ex.a per la expulsio de dit enemich y recuperatio de dites places ha anat formant y les Universitats de les ciutats viles y llocs y altres Comunitats hajen enviat per al mateix effecte differents Compañies de gent armad, Ab tot com per haver ocupat despres ensa lo enemich frances los castells de Salses y Taltahull y altres llocs de dit comtat y sie necessari major numero de exercit axi per la recuperacio de dites places y expulsio de dit enemich de dits Comtats defensa y seguretat de aquells y del Principal de Catty.a y Comtat de Cerdanya y de les Compañies delagent que dites Universitats han enviadesne han fugit molt gran numero y tambe dels particulars que havien acudit sen sien tornats moles ab que resta extenuat lo dit exercit en lo temps en lo qual ha de estar mes numeros per haver la Ex.a ab tot lo exercit á quatorssedel corrent exit en campanya en cerca del enemich per expellir aquell de dit Comtat de Rossello y recuperar los castells y demes places se ocupades y de no estar ymminents los perills no sols de dit Comtat pero de los effectes que de sy an ya perdentse esta ocasio no podrie en altre alcansarsse per estar lo dit exercit molt numeros de gent de altres nacions y de cabos de gran experiencia y valor que ab gran y immens dispendi y gasto de sa Real Hazienda es estat servit sa Mag.t manar venir de Provincias moltremotes al pnt Comtat per sa defensa y expulsio de aquell del enemich francesa recuperacio de dites places. Per tant y altrament Sa Ex.a ynseguint la provisio sobre asso feta per lo Mag.ch y amat conseller de la Real Mag.t lo doctor Raphel Puig jutge de la regia cort relador del procés de regalia per occasio de dites coses feta y sometent declarat al peu de una suplicatio per lo Procurador fiscal de la Regiacort humilment presentada Ynseguint la conclusio en lo Sacre Real Concell feta a Xviii de setembre MDCxxxviii. Ab tenor y veu de la pnt publica crida. Diu notifica y mana a totes y qualsevol persones de qualsevol grau estament o, condicio sien en lo Principal de Catty.a y Comtats de Rossello y Cerdanya habitants tant exempts com no exempts per a que ab lo exercit de son Veguer vagen personalment al dit Comtat de Rossello en lo lloch ahont sa Ex.a residira ab lo dit exercit ab ses armes y altres apparatus per a dita guerra necessaris y als que avuy se troban en dit exercit no dexten en ninguna manerani desemparen aquell sots les penes pecuniaries o, corporals fins a mort natural ynclusive á arbitre de Sa Ex.a y Real Concell. E perque les dites coses sien a tots notories mana Sa Ex.a esser feta y publicada la pnt publica crida per los llocs acostumats de la pnt Vila de Perp.a y de altres ciutats Viles y llocs de dit Principal y comtats ahont convingue y menester sie

Lo Comte de S.ta Coloma

Dr. Magarola Rg.n

Dr. Gaspar de Calders de S. Climent Rg.ns Thes.arius
Dr. Mir fiscali ad.s
Dr. Puig

Paulus Oller
In itineris locum (sgm)

Document 3. “Copia de Relaçion del servicio q han hecho a su Mg.d la Ciudad de Barzelona y otras Unibersidades y particulares de Cataluña en ofrecer gente pagada sacada de las cartas y memorias que escrivieron al Duque de Segorve y de Cardona los ministros a quien se encargo esta diligencia”. (ACA, CA, 282, 59, abril-octubre de 1638)

La Ciudad de Barçelona sirvio con quinientos hombres pagados conforme lo suponen algunas de las cartas que la ciu.d escribe a su Ex.a aunque no esta entre los papeles la resoluçion _____ 500 hom.es

En la Vegueria ay algunos lugares de la comission de Don Bernardo Pons que sirvieron si bien despues con la yda de Don Francisco de Aguaviva a la publicacion del Sometent he oido que retroçedieron esto consistira en los papeles que su Ex.a ha mandado recoger al D.or Puig tocantes a la materia de los mandamientos de Sometent pero aqui se continuara todo lo que dho Don Bernardo Pons diçe en su papel que negoçio

Sabadell quinçe hombres _____	15
Tarraça veinte y cinco _____	25
Caldes Veinte y quatro _____	24
Granolles veinte _____	20
CardeDèu y VilaMayor catorçe _____	14
S Lorenzo Çavall cinco _____	5
La Garriga quatro _____	4
Rubí dos _____	2
S.n Julian de Pal uno _____	1
Lissa de Vall uno _____	1
Tagamaneat y Mora dos _____	1
Palau Solitar y Plegamans dos _____	2
Parets Mollet y Gallers tres _____	3
Belloc uno _____	1
De Cabritillas uno _____	1
En la Vegueria de Barz.a no se halla leva de otro numero de gente conforme los papeles entregados	
En la Vegueria de Villafranca segun la relacion de don Antonio Açaio de Ripoll que fue comissario en aquel distrito _____	
La Villa de Villafranca veinte hombres _____	20
Puig Dalbas uno _____	1

641

La Vid y el Pla dos _____	2
Castellvi Estrem de la Marca uno _____	1
Moge Paxy Jabrayes uno _____	1
Masquefa dos _____	2
La Villa del Arbos quatro _____	4
S.n Cugat Sasgarrigas uno _____	1
S Margarita y S Jaime dels domenys uno _____	1
Calafell y Baryetes uno _____	1
Santa Fee uno _____	1
Vilamueva de Cubellas y la Jaltru cinco _____	5

Otros lugares deVarones dijeron que acudirian con sus S.es a servir a su Mag.d y son los varones el Ex.mo S.or Duque de Cardona el S.or Obispo de Barz.a el Cavildo de la Iglesia

de Barz.a el Abad de Montserrat el Conde de S.a Coloma el Abad de S.as Cruzes, el Conde de Savalla, la Religion de S.n Juan, otros lugares de Varones ofrecieron luego numero de gente y son los sig.es

Piera de la Abadessa de Pedralbes dos	2
Pierola de Don Ramon Calders uno	1
Cabrera y Vallbona de Don Luys Foga uno	1
La Nou de Joseph Corbera y S.n Clement uno	1
La Lacuna y Miralles del Marq.s de Aytona tres	3
Torrell y Foix de Doña Clemencia de Peguera y Josa uno	1
Grabual y Fuenrrubia de Dotria Cudina uno	1
Canielles de la viuda de Joachin deste uno	1
Crexell Roda del Colegio de Belem de Bar.a uno	1

Ay otros lugares de Varones que no ofrecieron nada y otros que apelaron y contradijeron y assi mismo delugares R.s los quales tocan a la relacion que ha de haçer el D.or Rafael Puig

En la Vegueria de Tarragona que fue de la comission del D.or Magarola se ofrecieron son los siguientes

La Çiudad de Tarragona cien hombres	100
Reus Cinquenta con oficiales	50
Riudoms diez	10
La Aljaya las Boyas Riu de Cols, ocho	8
Vilaseca seis	6

846

La Varonia de Riu de Cañes seis	6
Castellvell uno	1
Mombrio tres	3
Valls treinta	30
La Selva veinte	20
Albuer diez	10
Cambrils quatro	4
Gonstanti tres	3
Botarell tres	3
Vila Monja dos	2
Montroig dos	2
Lo Pla dos	2
Lo Callar uno	1
La Canonía uno	1
Alío uno	1
Almoster uno	1
Viniols uno	1
Vila bella uno	1
Renau uno	1
Damant uno	1
Sarriera uno	1
Albiol uno	1
Lo Morell uno	1
Lo Meso y lo Raurell ochenta R.es p.a paga de un hombre	1

En esta Vegueria no ay mas numero de gente pagada por las universidades della
 En la Vegueria de Tortosa sirvio la Çiu.d con cien hombres _____ 100
 Abisa don Luys de Monsuar comisario de aquel partido que ningun lugar de la vegueria ha
 querido conçertarse ni acudir con el sometent. En la vegueria de Lerida sirven la Ciu.d de
 Lerida con cien hombres _____ 100
 Y lo que resulta de los papeles de Don Fr.co Virgili comissario de aquel distrito sirvieron
 solamente los lugares siguientes _____
 Termens tres _____ 3
 Alfarras tres _____ 3

1.150

Alos tres _____ 3
 Baldemar dos _____ 2
 S.a Llionja dos _____ 2
 Figuerola _____ 2
 Meya uno _____ 1
 Vilanueva de Meya seis _____ 6
 La Varonia de la Granadella nueve _____ 9
 Almenar diez _____ 10
 La sotsvegueria de Pallas segun la R.on de Fr.co Sulla a quien se encargo no pareçe
 haver servido con gente alguna _____
 En la Vegueria de Tarraga la misma Villa de Tarraga Doçe hombres _____ 12
 Villagrassa dos _____ 2
 Claravalls uno _____ 1
 Altet uno _____ 1
 Ybars uno _____ 1
 de dos aldeas de las Monjas de Vallbona uno _____ 1
 de Munrroy uno _____ 1

En la Vegueria de Cervera ademas de la gente del Ex.mo Duque de Cardona y del Obispo
 de Urgel Ciento y Veinte hombres los quales y los que van señalados de las dos veguerias
 de Agramunt y Tarraga diçe don Bernardo Pons su comissario que es el numero de la gente
 en que sirvieron aquellas veguerias _____ 120

La Villa de Igualada diez hombres es de la sotsvegueria de Bar.a _____ 10
 de la Vegueria de Momblanc no hallo memoria entre los papeles que se me han entregado
 en la Vegueria de Gerona sirvio la Ciu.d con una Compañia de cien
 hombres _____ 100
 Y la Vegueria estrecha y Ballia ofrecio servir con un hombre de cada casa haciendoles Su
 Mag.d la costa por ser muy pocos los que podrian sustentarse de su casa que son palabras
 de la misma Resoluçion _____

El Condado de Ampurias cien hombres _____ 100
La Condesa de Peralada Cient _____ 100

1.634

En la Vegueria de Camprodon la Villa y Vegueria estrecha quarenta _____ 40
La Villa de Olot que es la misma Vegueria cinq.ta _____ 50
En la Vegueria de Vic la Ciu.d sirvio con una Compañia de cien hombres pagada
_____ 100

Fogaroles uno _____ 1
Vilalleras y S.ta Eugenia de Verga dos _____ 2
Malla uno _____ 1
Gurb dos _____ 2
S.n Julian y S.n Martin de Rui de Peras dos _____ 2
La Vola y Cumell uno _____ 1
S.n Julian de Vilamicosa uno _____ 1
San Fores uno _____ 1
Orista y Tornamira tres _____ 3
Tona dos _____ 2

Las Varonias del Obispo han ofreçido yr con su s.a _____
S. Boy de Luçanes ha ofreçido yr con su s.r que es el Cavildo de Vic _____
Las Varonias del Vizcondede Joc han ofreçido yr con su s.r _____
Las Varonias de Centelles de la misma suerte _____
Las del Marques de Aytona de la misma suerte _____
Las de Miguel Juan Granollacs diez _____ 10
Las de Don Luys Dezcallar doçe _____ 12
Las de Doña Francisca Carrera cartorçe _____ 14
Las de Don Anton Villa siete _____ 7
Las de las dignidades del Estraq quatro _____ 4
Muater Oris Aiguafreda ofrecieron yr con sus s.es _____
En la Vegueria de Manrresa la Ciu.d ofreçio servir con setenta y Cinco hombres formando
una conp. _____ 75

Castelladral dos _____ 2
Mura uno _____ 1
La Vallia Seis hombres y dos mas de otras dos aldeas alli vezinas _____ 8
Don Ramon Monpalau por los lugares de aquella Vegueria que son suyos dos
_____ 2

1.975

Don Pedro Aimerí que servira a su Mag.d con sus Vasallos _____
La sostvegueria y Villa de Verga diçe Don Thomas Fontanet a q.en se encargo aquel
distrito que entendio servirian con setenta hombres no diçe que la Villa lo acordase en su
conçejo _____ 70

de la misma suerte diçe q. la sostvegueria de Llusanes ofreçio treinta _____ 30
El Obispo de Gerona ofreçio servir a su Mag.d con tres vasallos a su costa sin dilacion alguna _____ 3
El Opispo de Vic ofreçio yr en Persona con sus vasallos y la mas gente que pudiese señalando llevar consigo la compañia mas numerosa que pudiese y por lo menos de Cient _____ 100
El Obispo de Urgel ofreçio servir con una compañia de cien hombres a su costa _____ 100
El Obispo y Cabildo de Barz.a con una compañia de cien hombres _____ 100
No hallo mençion de otros Cabildos el de Vic ofreçio servir conforme servirian los demas Cabildos de Cataluña _____
El Abad de Montserrate ofreçio servir con una compañia de ochenta hombres _____ 80
El Abad de Ripoll con la Villa y sus vasallos con una compañia de cien hombres _____ 100
No hallo Memoria de otros Abades.

2.558

Document 4. “Relacion de los robos muertes y incendios que los franceses circumvezinos a los Condados de Rossellon y Cerdaña han hecho en ellos”. (ACA, CA, 265, 117)

Memoria de las personas que los franceses circumvezinos a la tierra de Rossellon diocs de Elna han cautivado y lo que han cobrado de rescate por cada uno, y de otros delictos atroçes q han cometido.

Joan Saleta molinero de Campoma, fue cautivado en el mismo lugar, y llevado a francia se rescato en cient ducados. ,

Miguel Colomer de Campoma fue cautivado en el mismo lugar, y llevado a francia se rescato en cient ducados. ,

Ribot de Llar fue tambien cautivado, y pago por su rescate seiscientos ducados.,

Don Miguel de Vilanova fue cautivado en un lugar suyo llamado Molitg, estando dentro el castillo, y llevado a francia pago por su rescate tres mil ducados.

Antonio Lucìa vez^o de Coplliure fue cautivado en el camino Real en el termino de Argiles, pago por su rescate seiscientos ducados. ,

Un hijo de Juan laguerra de Campoma, fue preso en el mismo lugar, y pago por su rescate sessenta ducados. ,

Galceran Marti syndico de Prada fue preso en el camino Real del pertus y pago de rescate mil y quinientos ducados,

Jusepe Torres carpintero de Perpiñan fue preso y cautivado en el camino Real del Pertus y pago por su rescate / en blanc / ducados. , y a un frayle hermano suyo mataron

Antonio Cornella de Rigarda fue cautivado estando dentro de su casa, y pago por su rescate mil y duzientos ducados. ,

La yglesia de Rigarda fue tambien robada por los dhos franceses, y se llevaron della el S.mo Sacramento con toda la plata y ornamentos de dha yglesia. ,

Mro Guillem curtidor de Prada fue preso y llevado cautivo de su mis.a casa, y pago por su rescate seiscientos ducados. ,

El hijo de Maria de Ria fue preso y llevado cautivo del dho lugar, y pago por su rescate Trecientos escudos. ,

Pedro Ribas de Trullas fue preso y llevado cautivo de su misma casa y pago por su rescate Mil y duzientos ducados. ,

Un hijo de Sanson Mariolat alias laguerra de Bages, fue preso y pago por su rescate sietcientos ducados. ,

Dieron saco dhos franceses al dho lugar de Bages, y robaron la yglesia llevandose della el S.mo Sacramento, y todos los ornamentos q havia, sacando de aquel lugar el robo con onze azemilas cargadas de cosas de la dha Yglesia y de otras cosas particulares. ,

Don Anton Terreros fue preso y pago de rescate quinientos y treinta ducados. ,

Joan Cella de Molitg fue preso, y pago de rescate Trecientos ducados. ,

Guillamot Combau de Molitg fue preso, y pago de rescate ciento y cinquenta ducados. ,

Miquel Guillam de Illa fue preso y pago de rescate seiscientos ducados, y en su comp.a mataron dhos franceses a fran.co Viader vez^o de dho lugar. ,

Arnau Barcelo carnicero de Perpiñan fue preso en el camino Real, yendo de Perpiñan a Conflent, y pago de rescate sietecientos ducados. ,

A Pedro Ramon de Cornella prendieron dhos franceses y llevandosele cautivo le mataron por ser viejo, y no poderles seguir. ,

Robaron assi mesmo dhos franceses la yglesia de Elna, llevandose della mucha plata y ornamentos de mucho valor, de los cuales rescataron un ornamento y se pago por el trezientos ducados. ,

Honofre Robinat fue preso y cautivado en el castillo de Vespella, y pago por su rescate Trecientos ducados. ,

Don Galceran de Vilanova t. Ballaro y t. Pags cavalleros fueron presos y cautivados en el termino de Millars, pagaron los tres por su rescate dos mil setecientos ducados. ,
Sebastian Ros mercader, y fran.co Berart pelayres de Perp.an fueron presos en el camino Real quien va de Baixas a Pesilla, pagaron por su rescate mil ducados. ,
Saquearon dhos franceses a la villa de Vinça y robaron la yglesia, y quemaron y saquearon algunas casas. ,
A t. Comalls prendieron dhos franceses en su casa en el lugar de Joch y se lo llevaron, y porq no podia seguirles le quitaron las partes genitales y despues le hecharon en una canal de molino. ,
Al hijo de la Baylessa de Homs de Perpiñan cautivaron y pago de rescate ochocientos ducados, y le mataron un hermano. ,
Tambien fue cautivado fran.co Coll. ,
A t. Carabassa de Torderas cautivaron y pago por su rescate trezientos ducados, y le saquearon su casa y se llevaron a un cuñado suyo y a otro hombre. ,
Saquearon dhos franceses el Valle de Conat y los lugares de Orbanya y Nohedes, haziendo muchos sacrilegios en la yglesia donde pisaron al S.mo Sacramento y robaron todas las reliquias y mataron mucha gente, y quemaron muchas casas. ,
Saquearon assi mismo la yglesia del Monasterio de S.t Gines de la orden de S.t Benito y mataron al bayle. ,
Ala yglesia de Arbussols saquearon el dia de jueves S.to estando nro S.r en el monumento. ,
Joan Enge de Prada fue rescatado en sessenta ducados. ,
A t. Bielcen de Perpiñan prendieron en el lugar de Opol en su misma casa, y pago de resacate / en blanc / ducados. ,
A t. Tuhet de S.ta Maria la mar prendieron, y se rescato en quini.tos ducados. ,
A t. Mallol de S.t Quirich prendieron en su casa y se rescato en mil ducados. ,
Jayme hijo de Michaela de Calmella fue preso dentro del termino de dho lugar, y se rescato en quinientos ducados. ,
A los patrones Bigues y Lampis en la playa de Canet les cautivaron con us barcos y mercaderias. ,
A Juan Pla, Raphael Bernego y a otros cautivaron en la playa de Canet y los llevaron a Agola y se rescataron en / en blanc / ducados. ,
A los hermanos Sirachs de Tautahull cautivaron y saquearon su casa, y se rescataron en / en blanc / ducados.
Al castillo de Calça saquearon, y cautivaron en el a Nicolas Berga, y a Juseph Cruell y pagaron los dos por sus rescates, duzientos ducados. ,
Robaron dhos franceses la yglesia de Coplliure. ,
Robaron la casa de t. Miro de la dusa, y mataron en ella algunas personas. ,
Arnau Moret fue preso y cautivado de frente la yglesia de los capuchinos de Perp.an
Saquearon el lugar de Nafiach. ,
Robaron en el termino de Salses, las cabras del lugar de Tautahull. ,
Carlos Castellet fue preso en el termino de Salsas muy cerca de la fortaleza una hora antes de sol puesto. ,
Prendieron un barco cargado de trigo, cevada vino y miel q era de ciertos particulares de Perp.an de frente de Canet. ,
Prendieron segunda vez a Pº Miguel Sirach de Tautahull en Tautahull. ,
Phelippe de les Illes fue preso en su casa y se rescato en quinientos ducados. ,
Magin Vidriero del horno del Portus, fue preso en el camino Real del Port, y rescatado en quinientos ducados. ,
Jayme Borrell sastre fue preso y se rescato en cient ducados. ,
Saquearon y robaron la yglesia de la Clusa. ,

*Luis Pejoan de Salses fue preso, y se rescato en cinquenta ducados. ,
Bernardo Desijat de Torrelles fue preso y esta cautivo agora en Cutsach y piden de rescate
cinco mil ducados prendieronle en su casa y se la saquearon y llevaron toda la ropa.
Gaspar Coper, Joan Ant.º Ferrer y Balthasar Gelbert tenderos de Perp.an y estan cautivos
y piden por su rescate tres mil ducados. ,
Y a tres labradores de Opol sacaron de sus casas y les han llevado cautivos agora poco ha*

Document 5. Minuta de carta de Felip IV per comte de Santa Coloma, de 7 de juliol de 1639. (ACA, CA, 286, sn)

/Copia/

El Rey

Egregio Conde de S.ta Coloma. Pariente mi lug.tey Cap.n gnal. Vuestra carta de 24 del passado se ha recibido en respuesta de la que os mande escribir en 17 del mesmo sobre las assistencias dessa Provincia y he entendido lo que dezis en ella de las diligencias que hazeis para que todos acudan con el mayor numero de gente que sea posible para que se junte grueso tal que pueda oponerse y des hazer las fuerças del enemigo, y si bien de vro. Cuydado y zelo fio, todo lo que en esta parte seduce a las experiencias con que obrais de que os doy muchas gracias; no puedo dexar encargaros vivam.te que apreteis quanto sea possible las diligencias con todos y por todos los medios que os parezcan mejores, para que sin dilacion acudan a mi serv.o y a las fronteras pues la ocasion es tan precissa y de su defensa propia y seguridad de mis Reynos a que como fieles Vassallos no deven, ni pueden faltar.

El medio de someten de que haveis usado conformado os con la Audiencia parece aprobaros pero tambien dezis que considerandose lo que importa que por todos caminos se procure el effecto de la convocacion y suppuesto que las penas que se han inpuesto y publicado no son legales como se infiere de lo mesmo que vos dezis sino arbitrarias y conviene para dar calor a la tivieza con que los naturales proceden procurarlo por todos los medios y que el de la pena obra mucho en los demas y particularm.te en los de menos obligaciones advertiros que si os pareziere llegar a executar las penas del caso de la infidelidad lo hagais disponiendo la declaracion con la Audiencia a la qual para este fin escribo la carta que se os remite con este y lo que vereis por la copia diziendoles que en esta materia de la defensa comun deven concurrir y arrimarse a lo que entiende mi Cap.n gnal y tambien os advierto que si acaso os pareziere convenir que se executte algo de las penas rigurosam.te lo hagais para que sirva de temor y miedo para no dexar esos vasallos de acudir a su obligacion aunque sea con intento de remitir las despues o limitarlas.

Tambien parece aprobaros lo que se ha resuelto en quanto a los feudatarios y la declaracion que se ha hecho contra ellos y ordenaros y mandaros como lo hago que con los feudatarios que no han acudido a su oblig.on segun lo que se ha declarado tener se execute precissam.te la ley en ellos con todo rigor hasta pribarlos del feudo con lo qual quedaran castigados los intervinientes y sera exemplo para los demas.

De los papeles que han venido con unas cartas se infiere que el Gov.or de Perpiñan no tiene noticia de lo que tratan los del Gobierno de aquella Villa en las Juntas y consejos que hazen que en el estado presente puede ser de grande inconveniente; y assi ha parezido que para el remedio y por lo que conviene tener explicita noticia de todo lo que se trata en el Gobierno de la Villa embieis allau no de la Audiencia que assista en la forma que le ordenaredes para que os avise de todo lo que entendiere y importare advirtiendovos en particular a la persona que embiaredes que este con cuydado de si hay en la Villa quien avise al enemigo del estado de las cosas della ni de otras y en caso de no haver entrado el Governador en el Cons.o de la Villa de Perp.n dareis orden que lo haga.

A lo que decis de haver dado orden a los consules de Perpiñan para la provision de los granos parece que si no haveis proveido aquello con otra diligencia se ha faltado, en la providencia porque si bien se cree que haveis dado las ordenes que convenga estas que se entiende que haveis dado no son sufficientes porque la Villa no tiene posibilidad de hazerlo ni los consules tienen Jurisdiccion ni tendran dinero para hazerlas provisiones necessarias segun lo qual deveis de poner summo cuydado en disponerlo de forma que se hagan con effecto repartiendolo de las partes mas comodas y de donde se pueda hazer sin faltar a lo

que en ellas es menester y a comodando los granos donde puedan estar sin peligro dando para todo las ordenes que convenga sin perder tiempo.

Los Padrastrros que tiene la Villa de Perpiñan de que me haveis de dar la raçon conviene mucho que en todo caso se quiten y allanen: ordenareis que se execute esto y que sea sin dilacion derribando todo lo que sea menester para la mas segura defensa haziendo tasar las heredades o casas que fueren para satisfacerme a quien tocare y si fueren lugares sagrados se procure mudar el culto dellos á otra parte conveniente y segura. Respecto del inconveniente que se seguiria en caso de sitio de Perpiñan de quedar en aquella plaza los viejos, niños y otros inutiles que no sirven en tales ocasiones sino de gastar el mantenim.to de los utiles que ha de travaxar aunque se considieran las dificultades que de esto nazen pero venze la consideracion de la causa publica y assi os advierto desto para que entendais que es platicado y conveniente quitar los inutiles para la ocasion y que lo ajusteis para evitar los daños.

No tenerse noticia de si esta sitiada Salsa es de grande consideracion y falta para la disposicion de mis armas y terciosy bien se vee que el adquirir esta noticia y otras era accion de los naturales por lo que tienen de la tierra y la facilidad con que pueden hazerlo pero ya que voluntariam.te no se offrecen a hazerlo os advierto que supuesto que esto es acto de Guerra useis de todo el poder de que podeis usar en estos casos y a los que voluntariam.te ó con premio no quisieren hazer este servicio y adquirir las noticias que se les ordenare los compelereis por fuerça a hazerlo por los terminos que os pareziere de manera que no se este con tan falta de noticias quando son menester tanto y el tenerlas no es impossible.

Al Cons.o de Inquisicion he mandado lo que mira a el con el aprieto que sedeve de que os advierto. Datts. En M.d a vii de Julio MDCxxxviii

Yo El Rey

Pº de Villanueva Secret.s

Document 6 “Relaçion de lo suçedido en el Castillo de Fluvia y otros lugares, de que se ha tomado infor.on por el D.or y Riera Assessor de la Capitania g.l”, de 14 de febrer de 1640. (ACA, CA, 286, 45)

Ex.mo S.r

Aviendo llegado a los oidos de V.ex.a clamores de los Provinciales vezinos y moradores de los lugares de Palau, S.t Estevan de Tordera, Monclus, y Castillo de Fluvia, ocasionados de los rigores, muertes violentas, y latrocinios cometidos por los soldados de algunas comp.as de Cavallo que por dichos lugares tuvieron transito, y que en ellos la noche del martes que contamos a los 31 de henero proxicamente passado estuvieron alojadas. Fue V.ex.a servido embiarme a tomar las informaciones de los sucesos referidos, para que con el zelo y justificacion acostumbrada se procediesse al castigo de los culpados. Lo que pude, Señor despues demucha diligensia y cuydado averiguar fue que muchos de los vecinos, maximamente de Monclus y San Estevan de Tordera, menos confiados del auxilio que mutuamente suelen darse los Provinciales, por estar las casas repartidas, y en largos trechos distantes, el miercoles 30 de Henero al rumor del transito de los Soldados recogieron lo mas preciso de sus alhajas en el Castillo de Fluvia, casa, sin fuerte, de mayor deffensa que las demas, por la eminentia del lugar, y disposicion del sitio, de algunas las mujeres y hijos, y de otras los hombres, desemparando toda la familia, la habitacion de sus casas.

Llegaron la misma noche del miercoles las comp.as de Cavallo que segun dicen los testigos (si el temor como suele no acrecienta el numero) fueron mas de 800. En las casas de sus alojamientos descomedidamente comieron y bevieron, derramandolo que sobraba de vino y azeite, a costa y en grandissimo daño de los dueños.

El siguiente dia miercoles Primero de febrero a las dies del dia llegaron á vista y muy cerca del Castillo dies o doze soldados, en ocasion que estaban razonando fuera del Castillo junto a la puerta Ant.o Jayme Terradas y Pablo Net vecinos del dicho lugar de S.t Estevan, contra los quales (o sea porque reprehendian a los soldados que llevaban dos bueyes hurtados de casa Antiga Pont viuda de dicho lugar, ó sea, como dicen algunos, que en las casas de sus alojamientos huviesse precedido algun disgusto) arremetieron dando de espaldarazos a dicho Net, y disparando dos tiros contra Jayme Terradas, los quales huyendo se retiraron, hurtando el cuerpo á la furia de los invasores

Joan Cervera y Joseph Çamon vecinos del dicho lugar, que retirados al Castillo desde las ventanas observaban las acciones de los soldados mas atentamente, dispararon dos tiros, de uno de los quales quedo un soldado herido, y poco despues muerto

Los soldados, que ya al ruido de dicha pendencia fueron, como dicen algunos, mas de 60 y otros mas de 200 ó incitados del deseo de vindicar la muerte de su commilite, o como dicen algunos, de saquear el castillo, pegaron fuego a las puertas, y mientras ardieron estas acudieron a las de la Yglesia (que esta apegada al mismo Castillo donde se havian recogido don Ant.o de Fluvia y Torello dueño del Castillo y otros hombres y mugeres) instando porfiadamente que se abriessen.

Temeroso el dicho don Ant.o que en ellas encendiessen el fuego que ya en las otras ardia, y se continuasse el incendio en toda la casa sobre palabra de no darle daño, abrio la puerta de la Yglesia y tan presto como estuvieron los soldados dentro en la misma Yglesia donde con mucha decencia estava reservado el Sancristissimo Sacramento, y algunos de los muertos y heridos abraçados a las asas de los altares, profanando lo Sagrado de la religion, y violando la inmunidad de la Yglesia, y la fe dada, mataron al dicho Don Ant.o de Fluvia, Joseph Çamon, Pº Montells, Joan Quiter, y una niña en braços de Paula Terradas su madre, y quedaron heridos Fran.o Baucells, dicha Paula Terradas, Margarita Pont, Teresa Pont y Joana Font.

Despues de perpetradas tan sacrilegas hostilidades abrieron quantas arcas en el Castillo avia sacando dinero, joyas y ropas que en diferentes lios cargaron sobre sus cavallos de vlor sin duda de mas de seis mil reales.

Dexcesos por cierto dignos de que la Piedad y Zelo de V.ex.a y de qualquier Señor crisitano execute rigurosos castigos en loss que tan impiamente los cometieron, si con diligencia cuydadossa pudiesen descubriese los culpables.

Esta la aplique la mayor que pude, y no fue possible averiguar mas de que las tropas que hicieron transito en dichos lugares, fueron conduzidas por los Capitanes don Murcio Splatafor y un hermano suyo, don Luis de Villanueva, y Fabricio Pigñano, sin que haya testigo alguno que de noticia de los nombres de los delinquentes, ni observado las señas de las personas, ni de los dichos capitanes designe action alguna, mas de que el dicho Capitan Fabricio Pigñano retiro las mugeres que fuera de la Iglesia se ampararon del, y que quitó el caliz a un soldado entregandole al Capellan de las Comp.as para que á dicha Yglesia se restituyesse, como se restituyó, y que en presencia suya uno de los soldados delinquentes dixo y se alabo de aver muerto a un hombre alto y rubio en la Yglesia

Esta es la informacion que hago a V.ex.a sacada de las informaciones que recevi, en conformidad de lo que V.ex.a ha sido servido mandarme. En Barn.a 14 de febrero 1640.

El D.r Gaspar Riera Ass.or de la Capitanía gñal

Document 7. Memorial de la Diputació del General sobre els excessos dels soldats des de finals de gener fins a finals de febrer de 1640. (ACA, CA, 286, 117).

Sumari y breu resolutio de las informations q. a Instantia del p.or fiscal del general se han rebut acerca delas contributions y nous Vectigals, que los Cabos, Capitans Soldats y altra gent de guerra an imposat als provincials de Cath.a en los transits y alojaments per los llochs per hont han passat y dels delictes excessos que han comesos obstant las generals constitutions comensant als ultims de janer de 1640 de les quals informations auctenticament consta

Que en la parroquia de Vilamajor Bisbat de Bar.a lo ultim de janer prop passat arribaren quatre Compañias de soldats a cavall governats per don Felip Icart y don P^o Paxeco los quals per totas las casas ahont estigueren se feren donar a menjar y beurer ab gran abundancia per ells y sos cavalls en tant que per ells no volian menjar sino gallinas y capons, prenent se las a son arbitre que a penas ni han dexades. Y per los cavalls blat y pa ab vi malgastant de una cosa y altra mes del que menjaven y no contents de aixó composaven a casi tots los amos de casa en differents quantitats fentlos grans amenasas de matarlos y quant sen anaren robaren de moltas casas tot lo quels agrada y en particular totas las armas, y algunas cavalcadures y composaven la universitat ab motiu de Bagajes en dotze lliures y apres se prengueren los quels aparegue.

Que tots los matexos excessos de ferse donar a menjar y beurer violentament: matar quantas gallinas trobaren donar pa y blat als cavalls composar als particulars y robar lo quels aparexia de las casas y majors ferenen la Vila de Cardadeu perq. ultra del sobre dit maltractaven a la gent no sols de paraula pero encara ab colps y bastonades entant que obliga a molts de haver de desamparar sas casas y a altres los mateixos soldats los ne treyan amanasant que si tornaven los matarien fentse amos dellas y en particular per que un Capella volgue tancar la Iglesia li tiraren Dos escopetadesy haventla tancada ab bigas y grans forces trencaren la llinda del portaly espallaren les portes y obrint los dit Capella per aixó lo prengueren lligaren y li donaren moltas punyalades y cossas y advertintlos que hera Capella digue hu, de ells que aun que fuese S.t Pablo y tuviesse el Santissimo en las manosno lo dexara de hazer, y despues lo pujaren alt al campanar dient quel volien enpenyar y per a que es fes efecte feren venir lo buxi que ells aportaven ys creu ho agueren executat sino ques mogue fora un gran avalot ab los de dit lloch quels deverti.

Que en laRoca, la garriga, mollet, y S.t P.e de Gavá, Rubí y Castell bisbal y en tot los demes llochs hont estan alojats cometeren semblants frecasos y en particular a la garriba pera triar los millors vins y fiblaren quantas botas y havia en las casas ahont se aposentaren rentant los cavalls ab vi quei ague causa que mataren pasades de sinquantas gallinas que ab unanit y una matinada entre lo menjar y beurer las composicions, robos y lo que mal meteren donaren dany de mes de mil y sinch centes lliures y que de una casa ahont estaven los ornamentals de una Iglesia robaren los candelabros, casulla, camits tovalles y altres ornamentals.

Que en lo lloch y terme de palautordera lo ultim de Janer proppasat arribasen nou cents soldats de Cavall governats per D. Murtio Spata fora, D. Luis de Villanueva, y Fabriçio Prinyano, los quals per esser tants y dit lloch y terme tant curt, ames dels excessos comesos en las demes parts de ferse donar abastonades menjar y beurer abundantment per ells y sos cavalls, matar quantas gallinas, porsells, moltons, vacas y tot lo que per son regalo los aparexia, dient palezament algun dels comisaris quels comboyaven que aportaven aquest orde de Sa Ex.a usaren ab los particulars de dit terme major crueltats puis noy hague casa

que no robasen lo mes preçios de aquella obrint aposentos despanyant Caxas y escorcollant los mayors secrets sens moltas armes de fochy cavalcadures que despres los mateixos amos compraven y altres que may han aparegut.

Que atots los amos de las casas ahont estigueren alojats composaren en molts mayors cantitats del que podian donar lligant y garrotantlos, posant los las escarravinas y espases en los pits pegant los molts cops y bastonades maltractant los de cossas, los que trobaven ab diner lo donaven altres per no morir lo manllevaveny no contents de axo ala partida composaven la Universitat de dit terme en quaranta y sinch lliures per los Bagajes y despres de teni lo diner sen portaren molts que encara no han tornats

Que a Jaume Net pages de dit terme per no poderlos donar tot lo diner en quel composaven li lligaren los braços en Darrere y per aquells lo tingueren lligat gran rato y no satisfets de aixo apres lo garrotaren a una escala ahont ab los canons de las escarrabinas lo dexaren Casi mort, deBastonades y perq. demanantli despres mes gallines respongue que ya les havian totas mortas prengueren un fill seu de la edad de tres anys, dient lo volian matar y rustir al forn com de fet y ensengueren gran foch, sino que Deu fonch servit que sa muller mentres estaven torvats ensenent lo fugí per la porta falsa amb la Criatura.

Que en casa Juan Carreres pags de dit terme porque un fadri de cas no fou prou puntual en donarlos tota la sivada demanaven sens mes li tirarien ab una escarrabina lo qual mori sens poder dir Jesus.

Que en moltas casas volgueren forsar las dones los quals los escaparen fugint, alguna per alguna porta falsa altre saltant per una finestra dormint tota la nit en lo bosch

Y ultimament que tenint notiçia dits soldats que en lo Castellde Fluvia, situat en dit Terme se havien recullides algunes donas y criaturas del Veinat ab tot lo que sen havien pogut aportar de ses cases digueren ya la nit antes molts de dits soldats en differents cases deles que estaven alojats, uns quelo endema havien de combatrer dit Castell per que alli estave recollit tot lo millor de dit Terme, altres que havian de cremar la casa y matar tota la gent. Com en effecte lo endema vigilia de nra S.a de Candelera entre deu y onse del mati ab so de dos trompetas dits soldats asitiaren dit Castell posant foch a la porta principal y vehent D. Anton de Fluvia S.r de dit Castell que les portes cremaven crida a dits soldats que si li donaven paraula de no dañar a ningu los obriria la porta de la Capella y asegurantli dits Soldats nou farian despres de haver estat dit Don Anton de Fluvia en compaña de Sa muller y moltas altres personas dins de la Capella en la qual y ha los cosos Sants de S.quirze y S.ta Justina y reservat lo Santisim Sacrament gran rato en oratio fiat de llur paraula obri la porta y entraren dits soldats tots amotinats usant y executant en dita Capella les mes Barbares Crueltats ques sian fetas en lo mon; perquè dins de aquella mataren a dit Don Anton un criat seu dos altres homens que si heren recullits y una criatura de dons anys als braços de sa mare a la qual tambe nafraren y a set o, vuyt de altres alguns dels quals perillen molt de la vida y deposan los ques trobaven dintra que apar miracle com nols mataren atots ab tantes escopetades y coltellades que tiraren ab una de les quals feren caurer la llantia estava ensesa devant del S.m Sagrament y ab altre llevaren lo braç esquerre a un christo y no contents de axo pujaren en lo Castell espallant portes arquimeses caxas y tot lo demes los aparegue robant tot quant y havie fins al calser de la Iglesia que judican los testimonis que entre lo que robaren a dit D. Anton y lo quei havien aportat y recollit molts dels circumvehins pasa de tres milia lliures sens lo dany que en les demes cases dels particulars de dit terme que sera altretant.

Que en laVila de Granollers estan alojats setsens valons ab ses mullers y familia que son serca de mil entre tots los quals de la mateixa manera se fan donar a menyar y a beurer ab violensia fentse amos de las casas cometent enormes exeços que per no poder sofrirlos han desemparades ses cases serca de Dosentas familias de dita Vila los quals se auzentan per salvar ses vidas y honrras y los que restan estan determinats de demanar licençia al Sr

Bisbe per portarsen lo SSm Sagrament y acompanyarlo tothom desemparantla Vila y dexant a son arbitre llurs haziendas.

Que en lo lloch de S.t Pere de Gava Bisbat de Bar.a estan actualment los soldats de a cavall que en dit lloch estan alojats cometent los matexos excessos y delictes que han fets en los demes llochs dalt refferits apoderantse de las casas de dit lloch forsant moltas donas y en particular en sarta casa lo nom de la qual per sa honrra se calla, bastonejaren lo amo de aquella y despres ab violensia prengueren a sa muller y sobre de son marit mateix qui estava en terra casi mort de bastonades lay desonrraren fent per forsa della tot lo que volguerem y en altra casa del matex lloch prengueren un minyo de nou ho deu anys y volguerem ab ell usar actas de sodomias sino que fou deu servit que ab ses manyes los escapa de ses mans per una porta falsa fent y executant altres feheldats que no son de refferir.

Document 8 “Pragmatica que manda VMd publicar en Cataluña para la contribucion gral. De la Provincia para el sustento de la gente del exercito que hay en ella”. (ACA, CA, 286, 118)

Nos Don Phelipe ett.a considerando que por los continuos avisos que se tenia de las novedades y invasiones que amenaçavan Françeses confinantes por los Condados de Rossellon y Çerdaña, de que se podian temer muchos y irreparables daños en ellos y en el Principado de Cataluña, havemos mandado assistir por muchos años continuos considerable numero de gente de guerra de apie y acav.o gastando para su sustento muchas y gruessas cantidades de din.o, y haviendo el año passado de 1639 entrado el enemigo françes en el Condado de Rossellon con poderoso Ex.o y ocupado los castillos de Opul, Salsas y Tartaul, y otros pueblos de aquel condado, remitimos a mas de la gente ordinaria que se hallava en el muchas tropas de cavalleria y Terçios de Infanteria de los que se hallavan en Cantabria, en nras Armadas y otras partes de España, de manera que haviendo formado un gruesso Ex.o destas nras Armas y de las quese Juntaron a costa de la Provinçia se impidieron los daños y progressos del enemigo y despues de un largo y trabajosos sitio se recupero el Castillo de Salsas, consumiendo en defensa del Principado de Cataluña y sus Condados las grandes cantidades de dinero que fueren menester y son notorias

Atendiendo que por entrar el invierno se havian de bolber a sus casas los soldados de la Pronvinçia, y los demas Ex.os se havian de alojar en ella para descansar de los muchos y grandes trabajos que en tan larga compañia havian padeçido, y tener los apunto para la Primavera deste año 1640.

Assi para recuperar los dichos castillos de Opul y Tartaul, que han quedado en poder del enemigo, como para impedir la nueva invasion que por çiertos avisos sabemos tratan de haçer los franceses en Rossellon y en el Principado de Cataluña, no pudiendo retirarlos mas, ni alargallos mucho de las fronteras, por los peligros de interpresas, y otros que se pueden temer estando lejos la gente de guerra, y que en entretener y conservar este Ex.o en Cataluña este invierno consiste el beneficiode la Provin.a y su seguridad, y uelos muchos gastos que se offreçen en esto, no podemos suplirlos de las rentas de ntro Patrimonio, por no bastar las que tenemos en el Prinçipado para los gastos de la Administraçion ordinaria de Justiçia, y estar las de otros nros. Reynos exhaustos por los continuos gastos que hazemos en la conservaçion de tantos y tan grandes Ex.os que para defensa de la Religion Catholica y nra Monarchia sustentamos, en el qual caso, nos es permitido sacar lo que es menester para la defensa y bien publico de la Provinçia, y socorrer su eminente neçesidad de los Pueblos y singulares de la misma Provinçia por via de colecta, y contribuçion, sin que pueda oponerse ley, paction, ni privilegio alguno a tan conoçida y natural obligaçion, pues haviendose hecho por la conservaçion del bien publico vendriasse su destruccion

Por estas y otras consideraciones que justamente mueven nro animo, desseando la conservaçion de mi Ex.o en la qual consiste la recuperacion de los castillos de Opul y Tartaul y total expulsion del enemigo y seguridad de no padezer la Provinçia los daños que amenaça la nueva invasion suçediesse, como Padre y Señor, y usando de la soberania que Dios nos ha dado, con esta nra Prematica Sancçion, de nra çierta çiençia, y prudente madura delibera.n en nro Consejo Supremo de Aragon, mandamos, ordenamos, y declaramos que dho nro Exercito hasta que salga a campaña, segun las ordenes que en adelante consideradas, ha de estar alojado en los Pueblos y lugares del Prinçipado de Cataluña y Condados de Rossellon, y Çerdaña y sustentado a costa de los Pueblos en todo lo necess.o de comida y bebida, y aposento en la forma siguiente

Es a saver quanto a la Infanteria, que a todos los soldados generalmente se les de todo serviçio de cama, leña, luz, aceyte, vinagre, sal, platos, ollas y escudillas.

A cada soldado de paga sençilla se les de un R.l cada dia amas del pan de muniçion que se ha de dar a nra costa.

Que los soldados puedan reçivir de sus Patrones la comida que voluntariamente les quisieren dar, castigando los excesos que en esto hizieren.

Al Cap.n se ha de dar a razon de çinco bocas.

Al Alferez a raçon de quatro bocas.

Al Sarg.o a raçon de tres.

Al Cavo de Escuadra a raçon de dos.

Al mro de Campo a razon de diez y seis.

Y en quanto a la Cavalleria

A cada soldado de a cavallo se le deve dar un Cuartan de çevada, , avena cada dia para su Cavallo.

Mas la paja que havra menester.

Al Cap.n se le de a raçon de quatro raçiones

Al Thin.te a razon de tres.

Al Alferez a raçon de dos.

Mas que se les de la comida y bebida para sus personas decentem.te

Y porque desseamos que en este gasto contribuya todo el Principado con igualdad, ordenams, deçimos y mandamos que para todo el Prinçipado de Cataluña y Condados de Rossellon y Cerdaña se ponga la exacçion y Colecta que fuere menester havida consideraçon de los fuegos en la forma y manera que se cobra y exige lo de las fortificaçiones en fuerça de la Prematica por nos mandada publicar el año passado 1639

Y paraque dicha exacçion y colecta que se ha de hazer havida consideraçon del gasto que sera menester para la conservaçon de nro Ex.to del qual por aora no tenemos la notiçia como se requiere, cometemos a nro Lugarthin.te y Cap.n Gral que en nombre nro haga la dicha Exacçion, procurando sea con la moderaçon possible, finalmente diziendo que esta ex(...) se haga con toda seguridad y que lo que se sacare della no se emplee en otros effectos, es nra voluntad que los Diputados y oydores del Gral de Cataluña nombren dentro seis dias de la publicaçon desta nra Prematica persona llana y abonada en colectura y exaction del din.o que proçediese desta Colecta, para que lo paguecon orden de nro Lugarthinien.tey Capitan Gral para los effectos arriva dichos, Y en caso que no nombren dentro de dicho termino, cometemos al nro lugarthin.te, dicho nombram.to Mandando a nro lugartiniente Gral, Cançiller ett.a

Document 9. Consulta del Consell d'Aragó sobre un memorial de la Diputació del General, probablement de principis de juny de 1640. (ACA, CA, 287, 128)

Los diputados del General del Principado, de Cataluña, dicen que los Terçios de los soldados que se hallan en el enpurdan del obispado de Jirona que seran de quatro, a çinco mil Infantes y quinientos de a cavallo Governados por Juan de Arçe marchando en esquadron continuan las vexaçiones con mayores exçessos de los referidos en el Ultimo memorial

Dende que partieron de Blanes donde y en su distrito hiçieron los daños que con otro memorial represento a V Mag.d se encaminaron derechamente a la Villa de Rosas y por todo aquel camino robaron todas las cassas que hallaron assi las que estavan solas como las de los lugares abiertos quemando muchas dellas mataron tambien con grandissima ynhumanidad çerca del lugar de Calonja diez y nuebe hombres a los quales desnudaron en carnes y atandoles las manos poniendo los unos tras de los otros los Arcabuçearon todos juntos y quemaron en el termino de Calonja mas de veinte cassas en lo de Palamos san Juan y ballobrega, mas de quarenta y en lo de Palafrugell veinte y ocho y por todas las partes por donde pasan matan toda la gente que hallan aunqueno les tengan resistençias Y en el transito de Blanes a Rosas han hurtado todo el ganado que hallaron que es un numero exçesivo, obligando a los particulares de los lugares a conponerse, en muchas cantidades de dinero para que no les hiçieran daño y por fuerça se haçian dar de comer y beber y todo lo que se les antojase

En Montiro lugar pequeño y de muy pocas cassas no hallando persona ninguna por haverse retirado a las Villas grandes çircumveçinas pusieron fuego a todas las cassas y lo que exçede a todo sentimiento pusieron tambien fuego a la Iglesia parochial con que se quemaron los retablos vasos sagrados y todo lo demas que estava destinado para el culto divino quemose tambien el sagrario corporales y ara quedando solamente, entero el vaso de p.ta en que estava reservado el santissimo sacramento en seis o siete formas todas quemadas. La plata de la guarniçion de la Veracruz estava toda deretida no quedando mas que el circulo de p.ta del lignum crucis como consta dello por la Carta del Capitulo de Jirona y por la Informaçion que los Diputados han reçivido y cada dia bienen avisos que roban y abrasan otras iglesias,

Oy se hallan dhos soldados arimados a los muros de la Villa de Rossas, de donde la Cavalleria haçe muchas correrias por los lugares çircunveçinos del enpurdan y rrovan todo lo que hallan talando toda la campaña que es una lastima porque çerca de Rossas han cortado hasta las raiçes a mas de mil olivos y han destruydo todos los sembrados haçiendo lo mismo por los lugares çircunveçinos de suerte que solo el daño han reçivido los del condado de empurias llega, a mas de çinquenta mil ducados y el que han dado a todo el enpurdan pasa de çiento y çinquenta mil y la insolençia de los dhos soldados ba tan adelante que si VMag.d no fuera servido de mandarlos sacar, de cataluña se puede temer que cada dia suçedieran nuebas dedichas porque la gente ofendida por los grandes agravios les han hecho y açen en las vidas y haçiendas yrritados del poco respeto tienen a Dios Nro señor prophanando y quemado sus Iglesias y el santissimo sacramento tienen por mejor morir de una vez que tantas y por esta raçon se exponen a qualquiera aconteçimiento para ber si por un camino, o por otro se pueden librar de tantas Vexaçiones y travajos sin que los diputados de Cataluña ni consellers de Barçelona puedan poner bastante el remedio como lo ha enseñado el ynfeliz suçeso del dia del Corpus no haviendo sido poderosos para, aquietar aquella alteraçion sin envargo que evidentemente abenturaron sus vidas poniendose enmedio della como se represento a VMag.d con otro memorial,

Document 10. Còpia de la carta de la Vila de Perpinyà per als consellers de Barcelona, de 22 de juny de 1640. (ACA, CA, 286, 123).

Las desdichas y ultima despoblación desta Villa nos ha causado la venida de los soldados, no sin lagrimas de sangre de puro dolor se pueden referir. Por aora dezimos vivamente a V.S. que llegando el Exerçito a las murallas dela Villa quiso aloxarse dentro della sin orden, ni de su Mag.d que dios g.e ni del Governador de los Condados y contra las ordenes del conde de Santa Coloma que esta en el Çielo, replicamoslos inconvenientes que havia en deservicio de Su Mg.d y contravenir dhas ordenes. El Martes y Miercoles por la mañana sin aguardar respuesta de otro papel que nos havian dado los del Castillo comenzaron a tirarnos mas de quarenta piezas de artilleria y algunas bombas, El S.r obispo subio al Castillo para quietarlo y volver a tratar del alojam.to y estando el viernes concordado todo, y casi a punto el quartel que se les havia señalado a petición delos cabos estando todos los de la Villa descuidados a las diez y media de la noche comenzaron a tirarnos gran cantidad de bombas que pasaron de çiento y pasando de seisçientas piezas de artilleria derrocando y quemando muchas casas sin querer oyrnos, y çerca de medio dia baxaron los soldados del Castillo y del exerçito, quemando matando y saqueando, que nos quemaron pasado de quatroçientas casas, y saquearon mas de la tercera parte de las casas y algunas Iglesias, mataron algunos de nuestra gente y a lo ultimo opirmidos de tan gran numero de las quemas y derrocamientos por los tiros de artilleria y bombas se conçerto se alojase dentro de la Villa por no perderlo todo y continuaron el saco despues de concertado, hanse alojado dentro de la Villa tres mil hombres, haziendose muchos dar de comer, no nos dexan salir por las puertas sin liçençia del Marq.s de la Rena, nos tratan como esclavos, y lo peor es que nos desarman, subiendo todas nras, armas al Castillo dexandonos imposibilitados de defendernos, cosa que nos da mayor penay mas que temer, estando el françes con las armas en las manos para invadirnos, Venira aora socorro de gente no puede ser a proposito para libertarnos, antes tememos no ocasione matarnos a todos, siendo, como son señores de todo, y estar como estamos cerrados, Damos a V.S. las devidas graçias de la mrd y honrra que nos haze en tiempo detanta aflicçion y suplicamos a V.S. quan encarezidamente podemos, nos haga mrdcon su Mag.d y con el S. Virrey nos quieran remediar de tantos males y daños y apiadarse de nosotros, y si es possible procurar venga con brevedadSu Ex.a para que vea la ruina y despoblación tan grande desta tierra, que es la llave y escudo de toda España, y aora esta sin defensa expuesta

a los peligros del enemigo y Juntamente esta en riesgo la corona de su Mag.d que es lo que mas sentimos. Confiamos que con el amparo de V.S. tendremos buen suceso y todo consuelo nras aflicciones y trabajos y merce.es a V.S. larguissimos años nos g.e para hazernos merçed. Perpiñan y junio a 22 de 1640.

Molt H.s Señores.

De VS.

Muy affectos Servidores

Que sus manos besan

Los Consules de la Fidelissima Villa de Perp.n

Document 11. Fragment del memorial entregat per don Alexandre d'Alentorn per a que Felip III li donés el títol de comte, en el que relacionava els serveis prestats a la corona per ell i el seu pare, don Onofre d'Alentorn, senyor de Seró. (ACA, CA, 269, 2)

En el gobierno del Prior don Hernando acudiendo a valerse del S.r de Seró para la persecucion de ladrones, le valiocon mucha gente de a piè y de a cavallo siempre asu costa y los persiguió y hizo muy açertados effectos, matando y prendiendo muchos ladrones como parece por muchas cartas del Prior, de ms Franquesa que avia acudido a Lerida para seguir las ordenes del S.r de Sero y de ms Sorts que era el que guiava lo que el Prior ordenava y para que se persiguiessen de continuo despues de muchos buenos effectos, el dicho Prior dio orden al S.r de Sero levantasse una compañia de cient soldados para perseguir los con sueldo de tres ducados al mes y le imbio el primer mes 300 ducados consta por las originales cartas, y por las mesmas como el señor de Sero acudia a todo lo mas de la costa de su persona, cavalleros, deudos, y amigos que como los Vandoleros yban poderosos y a cavallo, todo era menester, y le sucedio al Señor de Sero entre otras cosas que topando a una cabeza de quadrilla que se dezia Joan Pons con otros dos con buenos cavallos queriendo los acometer huyeron los bandoleros cada uno por su parte; y los otros cavalleros siguieron a los dos, y el Señor de Sero solo al Juan Pons y le corrio en una carrera sin parar tres leguas grandes yendole tan cerca que con la punta de la espada llegava a la grupa del cavallo del bandolero y le siguió hasta que fue a dar en la quadrilla que tenia el Juan Pons en Claravalls, y se salvo despues el Señor de Sero por gran suerte teniendo la silla del cavallo abierta que fue la causa de no prenderle en tan largo discurso como fue del Llor a Claravalls que ay las tres leguas grandes y mas.

BIBLIOGRAFIA

- AA.VV. *La guerra en la historia*. Décimas jornadas de estudios históricos organizadas por el Departamento de Historia Moderna de la universidad de Salamanca. Salamanca, 1999.
- AA.VV. *La guerre à l'Epoque Moderne*. París, 1979.
- AA.VV. *La revolució catalana de 1640*. Barcelona, 1991.
- ABAD I SENTÍS, Josep. *La vila de Sabadell davant la guerra patriòtica o dels Segadors (1598-1659)*. Sabadell, 2003.
- ALCALÁ ZAMORA Y QUEIPO DE LLANO, J. *España, Flandes y el Mar del Norte (1618-1639): la última ofensiva europea de los Austrias Madrileños*. Barcelona, 1975.
- ALCOBERRO, Agustí. "Els catalans i les guerres del rei". Dins: *Història, Política i Societat dels Països Catalans*. Barcelona.
- ALMIRANTE, José. *Bibliografía militar de España*. Madrid, 1876.
- ÁLVAREZ NOGAL, Carlos. *Los banqueros de Felipe IV y los metales preciosos americanos (1621-1665)*. Madrid, 1997.
- AMALRIC, Jean-Pierre. "Philippe II et la France (1556-1598)". Ponència inaugural dins Actes del Congrés Internacional "Felipe II y el Mediterráneo", Barcelona, 1998. Volum III, *La monarquía y los reinos* (II).
- ARMILLAS VICENTE, J.A. "Levas zaragozanas para la Unión de Armas en 1638". *Estudios*, 7 (1978). Pàgs. 169-188.
- ARRIETA, Jon. *El Consejo Supremo de la Corona de Aragón (1494-1707)*. Zaragoza, 1994.
- BAÑÓN MARTÍNEZ, Rafael; BARKER, Thomas M. (eds.) *Armed forces and society in Spain. Past and Present*. New York, 1988. MOLAS RIBALTA, Pere. "The Early Bourbons and the Military". Pàgs. 50-80.
- BAÑÓN MARTÍNEZ, Rafael; BARKER, Thomas M. (eds.). Ibidem. "The Military System of the Spanish Habsburgs". (Dins: *Armed forces and society in Spain. Past and Present*). Nova York. 1988.
- BARDERA, Vicenç. *El pactisme en guerra (L'organització militar catalana als inicis de la guerra de separació, 1640-42)*. Barcelona, 1999.
- BAYROU, L.; FAUCHERRE, N.; QUATREFAGES, R. *La fortalesa de Salses*. París, 1998.
- BELENGUER CEBRIÀ, Ernest. *El Imperio hispánico (1479-1665)*. Barcelona, 1995.
- La Corona de Aragón en la Monarquía Hispánica. (Del apogeo del siglo XV a la crisis del XVII)*. Barcelona, 2001.
- BLACK, Jeremy. *A Military Revolution? Military change and European society, 1550-1800*. Londres, 1981.
- BOFARULL, Antoni de. *Historia crítica, civil y eclesiástica de Cataluña*. Barcelona, 1878.
- BOLÓS I MASCLANS, Jordi. *Com veien els Països Catalans alguns viatgers del segle XVI*. Barcelona, 1980.
- Bosquejo de la Historia Militar de España*. Madrid, 1923.
- BRUNIQUER, Esteve. *Rúbriques de Bruniquer. Ceremonial dels magnífichs Consellers y regiment de la Ciutat de Barcelona*. Barcelona, 1912-1913.
- BUYREU JUAN, Jordi. *Institucions i conflictes a la Catalunya moderna*. Barcelona, 2005.
- CABRERA DE CÓRDOBA, Luis. *Felipe Segundo, rey de España*. Tom III. Madrid 1877.
- CAMARA, Alicia. "Las fortificaciones y la defensa del Mediterráneo". Ponència inaugural dins Actes del Congrés Internacional "Felipe II y el Mediterráneo", Barcelona, 1998. Volum III, *La monarquía y los reinos* (II).
- CAMPION, Henri de. *Mémoires (1613-1663)*. Edició a cura de Marc Fumaroli. Mercure de France. París, 1990.
- CARRERA PUJAL, Jaume. *Historia política y económica de Cataluña. Siglos XVI al XVIII*. Barcelona, 1947.

- CARRERAS CANDI, Francesc. "Descripció política-històrica-social". Dins *Geografia General de Catalunya*. Barcelona, 19??.
- CASALS MARTÍNEZ, Àngel. "Estructura defensiva de Catalunya i els comtats de Rosselló i Cerdanya a la primera meitat del segle XVI". Dins les *Actes del XV Congrés d'Història de la Corona d'Aragó* (1994), tom I, vol. 2n.
- CASALS, Àngel. *L'Emperador i els catalans. Catalunya a l'Imperi de Carles V (1516-1543)*. Granollers, 2000.
- CASEY, J. *The Kingdom of Valencia in the Seventeenth Century*. Cambridge, 1979.
- CLONARD, Conde de. *Historia orgánica de las Armas de infantería y caballería españolas, desde la creación del ejército permanente hasta el día*. Madrid, 1854.
- Colección de Documentos Inéditos para la Historia de España. Madrid, 1863-1890
- COMPANYS I FARRERONS, Isabel; PADRÓ, Jordi. *Catàleg de les Cartes Reials i dels Lloctinents Generals (1321-1734)*. Tarragona, 1999.
- CORTADA I COLOMER, Lluís. *Estructures territorials, urbanisme i arquitectura poliòrquica a la Catalunya preindustrial*. 2 vols. Barcelona, 1998.
- CORVISIER, André. *Armées et Sociétés en Europe, de 1494 à 1789*. París, 1976.
- CREVELD, Martin van. *Los abastecimientos en la guerra*. Madrid, 1985.
- Crisis y Decadencia de la España de los Austrias*. Barcelona, 1973.
- DANTÍ I RIU, Jaume. *Aixecaments populars als Països Catalans (1687-1693)*. Barcelona, 1990.
- "Oligarquía urbana i hisenda local a Barcelona al segle XVI". Ponència inaugural dins Actes del Congrés Internacional "Felipe II y el Mediterráneo", Barcelona, 1998. Volum II, *Los grupos sociales*.
- DE LA PEÑA, Narcís. *Anales de Cataluña*.
Des origines à 1715. (Dins: *Histoire Militaire de la France*, vol. I). París, 1992.
Desde Carlos V a la Paz de los Pirineos 1517-1660. Historia de España, 4. Barcelona, 1974.
- DÍAZ PLAJA, E. (ed). *La Historia de España en sus documentos: el siglo XVII*. Madrid, 1957.
- Diccionario militar: etimológico, histórico, tecnológico*. Madrid, 1869.
- DIETARI DE L'ANTICH CONSELL DE CENT BARCELONÍ. Barcelona, 1965-1968.
- DIETARIS DE LA DIPUTACIÓ DEL GENERAL DE CATALUNYA, vol. II (anys 1539-1578), vol. IV (anys 1611-1623), v. V (anys 1623-1644).
- DOMÍNGUEZ NAFRÍA, Juan Carlos. *El Real y Supremo Consejo de Guerra (siglos XVI-XVII)*. Madrid, 2001.
- DOMÍNGUEZ ORTIZ, Antonio. "La movilización de la nobleza castellana en 1640". A *Anuario de Historia del Derecho Español*, n. 25 (1955).
- La Sociedad Española en el Siglo XVII*. 2 vols. Madrid. 1963-1970.
- DUFFY, Michael. *The Military Revolution and the State, 1500-1800*. Exeter, 1980.

- DURAN i SANPERE, Agustí. "La defensa de la ciutat", dins *Barcelona i la seva història*, vol. II, pàgs. 109-123. Barcelona, 1974.
- DURLIAT, Marcel. *Histoire du Roussillon*. París, 1969.
- El Conde Duque de Olivares y la herencia de Felipe II*. Valladolid, 1977.
- ELLIOT, J. H. *La España Imperial (1469-1716)*. Londres, 1963.
- Richelieu and Olivares*. Cambridge, 1984.
- ELLIOT, J.H.; PEÑA, E. de la (eds.). *Memoriales y cartas del Conde Duque de Olivares*. 2 vols. Madrid, 1978-1981.
- ELTIS, David. *The Military Revolution in Sixteenth Century Europe*. I.B. Tauris Publishers. New York, 1995.
- ESCARTÍN, Eduardo. "La Capitanía General de Cataluña bajo Felipe II". Ponència inaugural dins Actes del Congrés Internacional "Felipe II y el Mediterráneo", Barcelona, 1998. Volum III, *La monarquía y los reinos (I)*.
- ESCUADERO, J.A. *Los Secretarios de Estado y del Despacho (1474-1724)*. 4 vols. Madrid, 1976.
- ESPINO LÓPEZ, A. "¿Existió un ejército catalán en la Edad Moderna?", a *Manuscrits* n. 16 (1997), pàgs. 115-120.
- "Oficiales catalanes en el ejército de los Austrias, 1635-1700". Cuadernos de Historia Moderna, 24 (2000). Pàgs. 31-54.
- ESTANYOL BARDERA, Vicenç. *El pactisme en guerra. (L'organització militar catalana als inicis de la guerra de separació, 1640-1642)*. Barcelona, 1999.
- FELIU DE LA PENYA, Narcís. *Anales de Cataluña*. Barcelona, 1709.
- FERNÁNDEZ ÁLVAREZ, M. *Don Gonzalo Fernández de Córdoba y la Guerra de Sucesión de Mantua y del Monferrato (1627-1629)*. Madrid, 1955.
- FERNANDEZ CONTI, Santiago. *Los Consejos de Estado y de Guerra de la Monarquía Hispana en tiempos de Felipe II (1548-1598)*. Valladolid, 1998.
- FERNÁNDEZ SANTAMARÍA, J. A. *The State, war and peace: Spanish political thought in the Renaissance, 1519-1559*. Cambridge, 1977.
- FERRO, Víctor. *El Dret Públic Català. Les institucions a Catalunya fins al Decret de Nova Planta*. Vic, 1987.
- FINER, E. I. "State and nation buiding in Europe, the role of the military". (Dins: TILLY, Charles (ed.). *The formation of national states in Europe*.). Princeton, 1975.
- FLORENSA I SOLER, Núria. *El Consell de Cent, Barcelona a la Guerra dels Segadors*. Barcelona, 1996.
- FUENTE DE PABLO, Pablo de la. *La ciudad como problema militar: Perpiñán y los ingenieros de la monarquía española (ss. XVI-XVII)*. Ministerio de Defensa. Madrid, 1999.
- "Perpinyà, baluard de Catalunya. La ciutadella de Felip II". *L'Avenç*, 263 (novembre 2001). Pàgs. 76-80.
- GARCÍA ESPUCHE, Albert. *Un siglo decisivo. Barcelona y Cataluña (1550-1640)*. Madrid, 1998.
- GIL PUJOL, Xavier. "La integración de Aragón en la Monarquía Hispánica del siglo XVII a través de la Administración Pública"
Guerra y gobierno en Cataluña (1688-1697). Barcelona, 1999.
- HALE, John R. *Guerra y sociedad en la Europa del Renacimiento*. Madrid, 1990.
- HERNANDEZ, Bernat. "La fiscalidad en Cataluña en la segunda mitad del siglo XVI". Ponència inaugural dins Actes del Congrés Internacional "Felipe II y el Mediterráneo", Barcelona, 1998. Volum I, *Los recursos humanos y materiales*.
- HURTADO de MENDOZA, Diego. *Guerra de Granada*.
- IGLESIES, Josep. *El fogatge de 1553. Estudi i transcripció*. Barcelona, 1979.
- JAGO, J. "Aristocracy, War and Finance in Castile, 1621-1665".

- "Habsburg Absolutism and the Cortes of Castile". *American Historical Review*, 86 (1984). Pàgs. 307-326.
- "The 'Crisis of the Aristocracy' in Seventeenth Century Castile" *Past and Present*, 84 (1979). Pàgs. 60-90.
- LALINDE ABADIA, Jesús. *La institución virreinal en Cataluña (1471-1716)*. Barcelona, 1964.
- "La disolución de la Corona de Aragón en la monarquía hispana o católica (s. XVI a XVIII)". *Actes del XIV Congrés d'Història de la Corona d'Aragó* (Sàsser-Alguer, 1990). Vol. I., pàgs. 155-176.
- LARIO, D. *El Comte-Duc d'Olivares i el Regne de València*. València, 1986.
- LLADONOSA, Josep. *Invasions i intents d'integració de la Vall d'Aran a França*. Barcelona, 1967.
- El bandolerisme a la Catalunya occidental (1473-1616)*. Barcelona, 1995.
- MÁRMOL DE CARVAJAL, Luis de. *Historia del rebelión y castigo de los moriscos del Reino de Granada*. Biblioteca de Autores Españoles, tom XXI.
- MARTÍNEZ DE CAMPOS, C. *España bélica: el siglo XVII*. Madrid, 1968.
- MATEU IBARS, Josefina. "Nóminas y cronología de los virreyes de los Estados de la Corona de Aragón en el siglo XVI". València, 1973.
- MERRIMAN, R. B. *Carlos V el Emperador y el Imperio Español en el Viejo y el Nuevo Mundo*. Buenos Aires, 1940.
- MESTRE I CAMPÍ, Jesús; HURTADO, Víctor; MISERACHS, Toni. *Atlas d'història de Catalunya*. Edicions 62. Barcelona, 1995.
- MOLAS RIBALTA, Pere. *Familia i política al segle XVI català*. Barcelona, 1990.
- Catalunya i la casa d'Austria*. Barcelona, 1993.
- "La noblesa catalana a l'època de Felip II". Ponència inaugural dins *Actes del Congrés Internacional "Felipe II y el Mediterráneo"*, Barcelona, 1998. Volum II, *Los grupos sociales*.
- "De la defensa de les lleis al canvi de sobirania", pròleg al vol. V dels *Dietaris de la Generalitat*, anys 1623-1644. Barcelona, 2002.
- La noblesa catalana a l'edat moderna*. Vic, 2004.
- OMAN, Sir Charles A. *A history of war in the 16th Century*. Londres, 1937.
- PALOS, Joan Lluís. *Catalunya a l'Imperi dels Àustria. La pràctica de govern (segles XVI-XVII)*. Lleida, 1994.
- PARKER, Geoffrey. *La revolución militar. Las innovaciones militares y el apogeo de Occidente, 1500-1800*. Barcelona, 1990.
- El ejército de Flandes y el Camino Español, 1567-1659*. Madrid, 1996.
- PELLA I FORGAS. "Organització militar de l'antiga Catalunya per mar i per terra". Dins: *Llibertats i Antich Govern de Catalunya*. Barcelona, 1905.
- PÉREZ LATRE, Miquel. *Entre el rei i la terra. El poder polític a la Catalunya del segle XVI*. Vic, 2004.
- PÉREZ SAMPER, Maria Àngels. *Catalunya i Portugal el 1640*. Barcelona, 1992.
- PI CORRALES, M.P. "Aspectos de una difícil convivencia: las guardas y los vecinos de los aposentamientos", dins de *Las sociedades ibéricas y el mar a finales del siglo XVI*, vol II, Madrid, 1998, pàgs. 513-530.
- POUJADE, Patrice. *Le Val d'Aran entre deux monarchies. Une vallée frontière dans le Grand Siècle*. Aspet, 1998.
- Identité et solidarités dans les Pyrénées*. Aspet, 2000.
- PUDDU, Raffaele. *El soldado gentilhomme*. Barcelona, 1976.
- QUATREFAGES, René (et alii). *La Forteresse de Salses*. París, 1998.
- QUATREFAGES, René. *Los Tercios españoles (1567-1577)*. Madrid, 1979.

La revolución militar moderna: el crisol español. Madrid, 1996.

REGLÀ i CAMPISTOL, Joan. *Els virreis de Catalunya*. Barcelona, 1956.

Felip II i Catalunya. Barcelona, 1956.

Els virreis de Catalunya. Barcelona, 1961.

"La Corona de Aragón dentro de la Monarquía Hispánica de los Habsburgo". València, 1973.

RENOUVIN, Pierre (dir.) Los tiempos modernos. Dins: "Historia de las relaciones internacionales",. Vol. I, tom I. Madrid. 1967

RIBA y GARCÍA, Carlos. *El Consejo Supremo de Aragón en el reinado de Felipe II. Estudio y transcripción*. València, 1914.

RIBOT, Luis A. "El ejército de los Austrias, aportaciones recientes y nuevas perspectivas". Dins: *Temas de Historia Militar*, tom I. Madrid. 1983

"El reclutamiento militar en España a mediados del siglo XVII. La composición de las milicias de Castilla". *Cuadernos de investigación histórica*, núm 9 (1986)

ROBERTS, Michael. *The Military Revolution, 1560-1660*. Belfast, 1956.

RODENAS VILAR, Rafael. *La política europea de España durante la Guerra de Treinta Años (1624-1630)*. Madrid, 1967.

RODRÍGUEZ VILLA, A. *Ambrosio Spinola, primer marqués de los Balbases*. Madrid, 1905.

RÚBRIQUES DE BRUNIQUER. *Cerimonial dels Magnífichs Consellers y Regiment de la Ciutat de Barcelona*. Barcelona, 1913.

RUIZ MARTÍN, FELIPE. "La dispersión de oro y plata por Europa a través del puerto de Barcelona". Ponència inaugural dins Actes del Congrés Internacional "Felipe II y el Mediterráneo", Barcelona, 1998. Volum I, *Los recursos humanos y materiales*.

SAHLINS, Peter. *Fronteres i identitats. La formació d'Espanya i França a la Cerdanya, s XVII-XIX*. Vic, 1993.

SALES, Núria. Senyors, bandolers, miquelets i botiflers. Barcelona, 1984.

Els segles de la decadència. Dins *Història de Catalunya*, dirigida per Pierre Vilar, vol. IV. Barcelona, 1988. Barcelona, 1988.

"Les vegueries del Rosselló- Vallespir i el Conflent-Capcir dins les monarquies pluriestatals (segles XIII-XVII)". Dins: *De Tuïr a Catarroja. Estudis sobre institucions catalanes i de la Corona d'Aragó (segles XV-XVIII)*. Editorial Afers. Catarroja-Barcelona, 2002.

SANABRE, Mn Josep. La acción de Francia en Cataluña en la pugna por la hegemonía de Europa (1640-1659). *Barcelona, 1956*.

El Tractat dels Pirineus i els seus antecedents. Barcelona, 1995.

SÁNCHEZ MOLLEDO, José María. "Poder real y organización militar en el Reino de Aragón". Actes del XV Congrés d'Història de la Corona d'Aragó (Jaca, 1993). Tom I, vol. 2n, pàgs. 478-484.

SERRA I PUIG, Eva. "Tensions i ruptures en la societat catalana en el procés de formació de l'Estat Modern", a la revista *Manuscrits*, 4/5 (1987).

"Notes sobre l'esforç català a la campanya de Salses, juliol 1639-febrer 1640" dins *Homenatge al Doctor Sebastià García Martínez*, València, 1988, vol. II, pàgs. 7-28

"Constitucions i Redreç: Corts de Montsó-Barcelona (1563-1564) i Corts de Montsó (1585)". Ponència inaugural dins Actes del Congrés Internacional "Felipe II y el Mediterráneo", Barcelona, 1998. Volum III, *La monarquía y los reinos (I)*.

Corts Generals de Montsó (1585). Procés familiar del Braç Reial. Generalitat de Catalunya. Barcelona, 2001.

SIMON TARRÉS, Antoni; ESPINO, Antonio. "Les institucions i formes d'organització militar catalanes abans de la Guerra dels Segadors". A les Actes del Tercer Congrés d'Història Moderna de Catalunya, vol. VI. *Pedralbes*, núm. 13 (1993).

SOLANO CAMON, Enrique. "El Fuero del Capitán de Guerra. Una expresión del conflicto de jurisdicción entre el Rey y el Reino". Actes del XV Congrés d'Història de la Corona d'Aragó (Jaca, 1993). Tom I, vol. 2n, pàgs. 487-495.

SOLDEVILA, Ferran, *Història de Catalunya*, vol. II. Barcelona, 1962.

Què cal saber de Catalunya. Columna-Proa. Barcelona, 1999 (1968).

STRADLING, R. A. *Europa y el declive de la estructura imperial española, 1580-1720*. Madrid, 1981.

"Spain's Military Failure and the Supply of Horses (1600-1660)". *History*, 69 (1984). Pàgs. 208-221.

"Domination and Dependence: Castile, Spain and the Spanish Monarchy". *European History Quarterly*, 14 (1984). Pàgs. 77-91.

Felipe IV y el gobierno de España (1621-1665). Madrid, 1989.

"El programa de Olivares y los movimientos de 1640". *Historia de España Menéndez Pidal*, vol. XXV. Pàgs. 333-523.

TAPÍA Y ROBRES, J.A. de. *Ilustración del Renombre de Grande: Principio, Grandeza y Etimología*. Madrid, 1638.

TARRÉS, Antoni; VILA, Pep (eds.). *Cròniques del Rosselló (segles XVI-XVII)*. Barcelona, 1998. *Diari de Pere Pasqual (1595-1644)*,

THOMPSON, I. A. A. *Guerra y decadencia Gobierno y administración en la España de los Austrias, 1560-1620*. Barcelona, 1981.

La España de Felipe IV. Madrid, 1982.

TORRAS I RIBÉ, Josep M. "El entorno clientelar de los virreyes de Cataluña durante el reinado de Felipe II". Ponència inaugural dins Actes del Congrés Internacional "Felipe II y el Mediterráneo", Barcelona, 1998. Volum III, *La monarquía y los reinos* (I).

TORRES I SANS, Xavier. "Guerres i paus privades". Dins *Història, Política, Societat i Cultura dels Països Catalans*, vol. IV. Barcelona.

TORRES i SANS, Xavier. *Els bandolers (s. XVI i XVII)*. Vic, 1991.

VALLDEPÉREZ CASTAÑO, Santiago. "Muchos moros en la costa y pocos moriscos en el interior catalán". Ponència inaugural dins Actes del Congrés Internacional "Felipe II y el Mediterráneo", Barcelona, 1998. Volum II, *Los grupos sociales*.

VIDAL PLA, J. "Les formes tradicionals de l'organització armada a la Catalunya

VIDAL PLA, Jordi. *Guerra dels Segadors i crisi social*. Barcelona, 1984.

"Les formes tradicionals de l'organització armada a la Catalunya dels s. XVI i XVII". A *Manuscrits* n. 3, (1986), pàgs 105 a 116.

VILAR, Pierre. *Catalunya dins l'Espanya moderna*. Vol. II. Barcelona, 1968.

WILLIAMS, P "El reinado de Felipe III". *Historia de España y América*, vol. VIII.

"Philip III and the Restoration of Spanish Government, 1598-1603". *English Historical Review*, 88 (1973). Pàgs. 751-769.

WRIGHT, I. P. "The Military Orders in Sixteenth and Seventeenth Century Spanish Society". *Past and Present*, 43 (1969).

ZUDAIRE HUARTE, Eulogio. *El Conde-Duque y Cataluña*. Madrid, 1964.